

श्री आनन्द-

काव्य महोदधिः

भौतिक ७ पुं.

प्रकाशक

डॉ. एस. जवेरी.

शेठ देवचन्द लालबाम जैन पुस्तकोद्धार अन्थांक ६६.

(जैन गुर्जर साहित्योद्धार अन्थांक ७.)

श्री आनन्द- काव्यमहोदधि.

(प्राचीन-जैन-काव्यसंग्रह.)

मौक्तिक ७ मुं.

संग्राहक अने संशोधक :

मुनिराज श्रीसंपतविजय.

प्रकाशक :

शेठ देवचन्द लालबाम जैन पु० इंड भारे.

जवणयंद साकरयंद जवेरी, मुंभध.

(सर्व हुक्क इंडना कार्यवाहुकोने आधीन छे.)

वीर सं० २४पर. विक्रम १९८२. कांठस १९२६.

प्रति १०००.

वेतन ३.५००.

Published by
Jivanchand Sakerchand Javeri
FOR
Sheth Devchand Lalbhai Jain
Pustkodghar Fund.
AT THE 114/116 JAVERI BAZAR, BOMBAY.

PRINTED AT
THE JASHVANTSINHJI PRINTING PRESS
LIMBDI.

Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakodhar

Fund Series, No. 66.

THE ÂNAND-KÂVYA-MAHODADHI.

(*A collection of Old Gujrati Poems.*)

PART VII.

Collected and Edited by
Muni Shree Sampatavijay.

Published by
Jivanchand Sakerchand Javeri.

A TRUSTEE.

Sold by
The Librarian
Sheth Devchand Lalbhai J. P. Fund.

C/o. Sheth Devchand Lalbhai Dharmshala.

Badekha Chakla, Gopipura,

SURAT.

[*All Rights Reserved by the Trustees of the Fund.*]

1926.

Rs. 7-0-0.

આનંદ કાવ્ય મહોદધિનું પ્રકાશન જરૂરી રહે, તે
 બહુ સાફ. જૂની ગુજરાતીના અભ્યાસને માટે જૂનાં
 જૈન કાવ્યો બહુ જરૂરનાં છે. પંદરમા સોળમા સૈકા
 પછી તે જૈનેતર સાહિત્ય પણ મળી આવે છે. પરતુ
 તે પહેલાંનાં સૈકા ઉપર તે જૈન સાહિત્યજ પ્રકાશ
 નાંખી શકે એમ છે. તે છપાવવાની પ્રવૃત્તિ જરૂરી
 રાખી વાચક વર્ગને આભારી કરશે. અને અભ્યાસક
 વર્ગને.

અમદાવાદ. }
 તા. ૨૬-૬-૨૫. }

કેશવલાલ ઉર્ષદરાય કુવ.

મુખ્ય સ્થળ:—
૧૧૪/૧૧૬ જવેરી બજાર,
મુંબાઈ નંબર ૨.

કાર્યકારો—

- શા. જીવણચંદ સાકરચંદ.
,, ગુલાબચંદ દેવચંદ.
,, પુલચંદ કસ્તૂરચંદ.
,, અમરચંદ કલ્યાણચંદ.
,, નેમચંદ અભેચંદ.
,, મંજુલાઈ સાકરચંદ.

વિક્રીય શાખા:—
બડેખાં ચકલો,
ગોપીપુરા-મુરત.

જૈન ગુસ્તકોના લંડારોમાં હું અનેક વખત ગયો છું. એ લંડારોનું સંભાલથી જતન કરવામાં આવે છે. જૈન લંડારોમાં હુજરો હસ્તલિખિત પ્રતો છે. અમે હિન્દુઓ એથી ઉલટી રીતે એવી પ્રતોનો નાશ થવા દઈએ છીએ. અથવા તો પ્રખ-ક્રીય ઉલટ ન હોવાથી વેચી દઈએ છીએ.

ખનારસ. }
તા. ૪-૪-૨૬.

પ્રોફેસર બી. સી. ભટ્ટાચાર્યના
લાખણમાંથી.

કાવ્યસાગરમાં વિહરી, કલ્પોલોમાં પછડાઈ, સરનેહ અનેક મૌકિતક એકત્ર કરી, માળા ગુંથી, સબજન કુંડ માટે તૈયાર કરી. પણ, માળાને પરિપૂર્ણરીતે કુંડમાં સજી તે પ્રત્યે અન્યોને આકર્ષવાં, એ કર્તવ્ય રસપ્રજ્ઞોનુંજ છે. જેમ કમલને-કાવ્યને વિકસિત-પ્રકાશમાં આણવાનું કાર્ય તો સૂર્યનું-સુજનોનું-પંડિ-તોનુંજ છે. વારિ-કવિ કે સંગ્રહક તો માત્ર કમલ-કવિતાનો પોષ-ઉત્પાદ કે સંગ્રહજ કરી શકે છે.

જીવન.

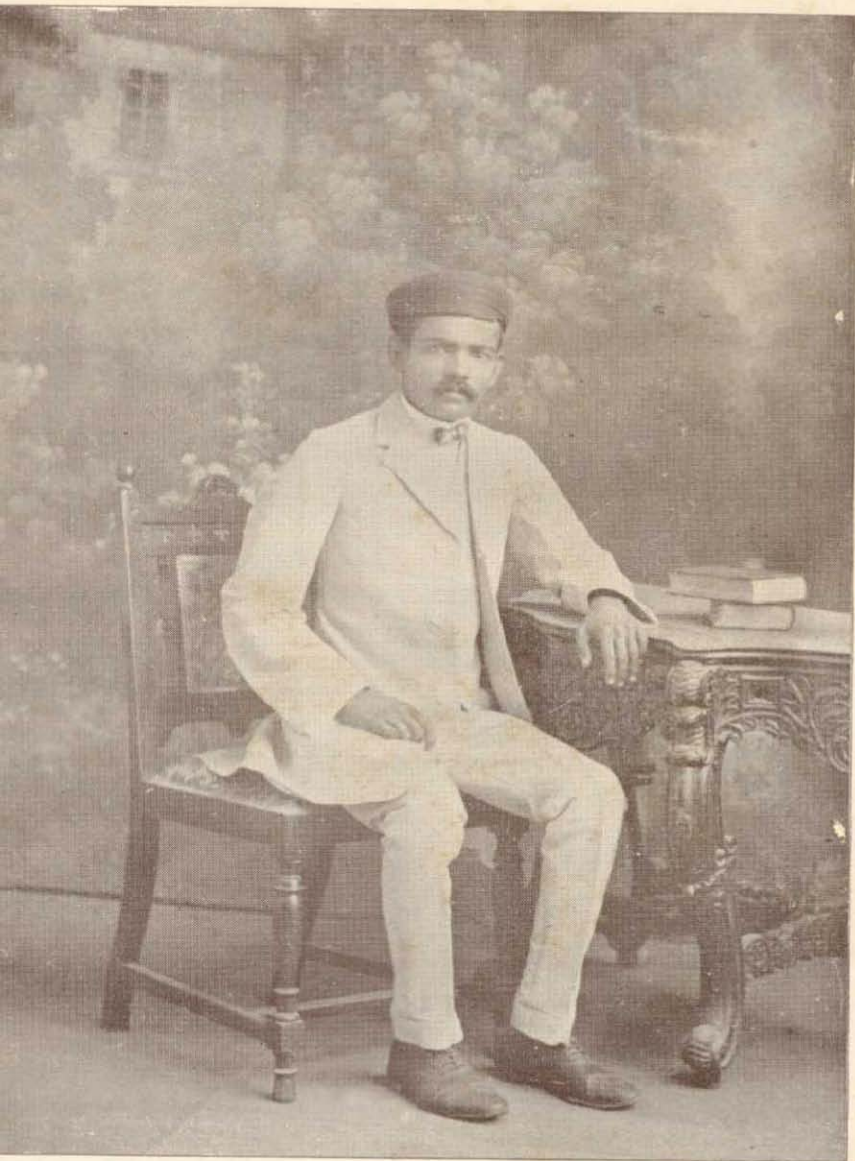

ક્રમાંક.

વિષય.	પત્ર.
૧ સ્મરણ પત્રિકા.	૯
૨ સ્વ. ચીમનલાલ ડા. દલાલનું જીવનગૂજરાતી-અંગ્રેજી	૧૧ થી ૩૬
૩ અવતરણિકા	૧
૪ કવિવર સમયસુંદર મોહનલાલ દ. દેશાઈ	૧ થી ૧૧૨
૫ પંડિત જયવિજય...	૧૧૩ થી ૧૪૨
૬ કુશળલાલ ઉપાધ્યાય...	૧૪૩ થી ૧૫૮
૭ માધવાનળ કામકન્દલાની લોકકથા સ્વ.ચી.ડા.દલાલ.	૧૫૯ થી ૧૭૨
૮ માધવાનળની કથા... હ. દા. કાંટાવાળા	૧૭૩ થી ૧૮૦
૯ પ્રાસંગિક નિવેદન... મો. દ. દેશાઈ	૧૮૧ થી ૧૮૪
૧૦ વિશેષમાં	૧૮૫
૧૧ ઉપોદ્ધાત.... કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરી...	૧૮૬ થી ૧૯૨
દોલા મારવણીની કથા ચોપાઈ કુશલલાલ...	૧ થી ૬૬
માધવાનળ કામકુંદલા ચોપાઈ	૧ થી ૧૮૫
સ્તંભનકે પાર્શ્વનાથ સ્તવનમ્	૧૮૭ થી ૧૯૨
શકુન ચોપાઈ—વિષયાનુક્રમ	૧ થી ૪
શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઈ જયવિજય...	૧ થી ૩૧
નક્ષત્ર સ્વાધ્યાય	૩૨ થી ૩૩
ચાર પ્રયેકશુદ્ધ ચોપાઈ સમયસુંદર...	૩૫ થી ૧૪૮

रा. रा. चीमनलाल डायभाई दलाल.

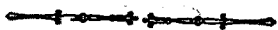
સ્મરણપત્રિકા.

જૈનસાહિત્યના પ્રખર અભ્યાસી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ વગેરે પ્રાચીનભાષાના અનન્ય લક્ષ્મણ, જેસલમેર, પાટણ અને છાણી વગેરે સ્થળોના પ્રસિદ્ધ જૈનજ્ઞાનભંડારોમાં વર્ષોના વર્ષો સુધી અવકાશ પડી રહેલા, દુષ્પ્રાપ્ય અને અપ્રસિદ્ધ જૈન અને સંસ્કૃત સાહિત્ય ગ્રંથોને, ગુર્જરેશ્વર શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડના ઉદાર આશ્રયવડે, સતત ઉત્સાહ અને ખંતથી પોતાના આયુષ્યના ભોગે પ્રકાશમાં લાવનાર ગુર્જર માતાના વિદ્વાન પુત્ર સહગત રાજ્યરત્ન શ્રીયુત ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ, એમ. એ. જેઓએ અથાગ પરિશ્રમ લઈ ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથમાળાનું કાર્ય હાથ ધરી તેમાં કાવ્યમીમાંસા, નરનારાયણાનંદ, પાર્થપરાક્રમ, હમ્મીરમદમર્દન, વસંતવિલાસ મહાકાવ્ય, પ્રાચીનગુર્જરકાવ્યસંગ્રહ, ગણકારિકા, વિંગાનુશાસન, ભવિસ્યતકથા, જેસલમેર ભંડારોના ગ્રંથોની સૂચી, લેખપદ્ધતિ, ઉદયસુંદરીકથા, રૂપકપટક, આદિ અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષાના ગ્રંથો શોધિત કર્યા અને જે કાર્યોની ડા. ગ્રિયરસન, થોમ્સ જેવા પ્રખર વિદ્વાનોએ મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી છે, તેમના પ્રાચીનસાહિત્ય, ઇતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાનના ઉંડા અભ્યાસ તેમજ સશોધન અને પ્રકાશનના કાર્યોથી મુગ્ધ બની, તે સેવાની કિંચિત્ એવાની તરીકે આ સાતમા મૌકિતિક સાથે તેઓનું પ્રશસ્ત નામ જોડી, કૃતકૃત્ય થઈએ છીએ

અક્ષયવૃત્તીયા }
સં. ૧૯૮૨.

જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી,
પ્રસિદ્ધકર્તા.

સ્વ. ભાઈ ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ, એમ. એ.

વડોદરા લાઠીએરી મિસેલની ત્રિમાસિક માટે લેખ લખી મો-
કલવાને રા ભાઈ ચીમનલાલ દલાલને મેં આગળ વચન આપ્યું
હું પરંતુ તે વખતે મને લેશ પણ ખ્યાલ ન હતો કે, એ લેખમાં
મારે પ્રથમ તે ભાઈના અકાળ ને ખેદકારક અવસાનની દુઃખદ
નોંધ લેવી પડશે તેમના મરણ પૂર્વે થોડાક દિવસ ઉપર મિ.
વિ-સેન્ટ સ્ક્રિપ્ચર 'સમ્રાટ અકબર' નામનું નવીન ઇંગ્રેજી પુસ્તક
હું વાંચના હતો અને તેમાં તે વિદ્વાન ગ્રંથકારે લાઠીએરી મિસેલ-
નીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા ભાઈ દલાલના 'અકબરનો દરબાર અને
જૂન સાધુ હીરવિજયસૂરિ' નામક લેખને પ્રમાણભૂત લેખી તેની
વ્યાજથી કદર હતી. આથી આનંદ પામી, તે નોંધ તરફ તેમનું ધ્યાનદેવ
રાવા અને તે બદલ તેમને અભિનંદન આપવા એક પત્ર લખી મોકલ-
વાના હું વિચારમાં હતો એટલામાં એક સવારે વડોદરાના 'સયાજી
વિજય' પત્રમાં ઇન્કલુઝિવે-જાના જીવલેણ રોગથી તેમનું મૃત્યુ
(૩-૧-૧૯૧૮ ને દિને) થયું છે એવા સમાચાર વાંચતાં મને સખ્ત
આઘાત લાગ્યો અને કેટલોક વખત સાવ ઉદાસ અને શૂન્યમૂઠ બેસી
રહ્યો. એક મિત્ર અને રનેહી તરીકે મને એકલાને તેથી દુઃખ થયું હતું
એમ નહિ, પરંતુ જે બધા તેમના કાર્યથી વાકાફ હતા અને તેમ-
ના નિકટ પરિચયમાં આવ્યા હતા તે સૌના મુખેથી આ દિલખીરી
ભર્યા ખબર સાંભળતાં અત્યંત નિરાશા અને ખેદના ઉદ્ભાસે
નિકળ્યા હતા. તેમના કાર્યની અને કારકિર્દીની હજી શરૂઆત થતી

હતી પણ એટલા ટુંક સમયમાં તેમણે પોતાના વિષયમાં એટલો કાચુ અને નિપુણતા મેળવ્યાં હતાં કે, તેમની સાથે કોમ્પ્યુટર મહત્વના વિષયપર-ખાસ કરીને પ્રાચીન સાહિત્ય અને ઇતિહાસપર-વાતચિત અને ચર્ચા કરવી એ તો ખરેખર આનંદદાયક થઈ પડતું અને તેમની વિક્રતા અને જ્ઞાન માટે, બેશક માન ઉત્પન્ન થતું. વળી તે માટે તેમની તૈયારી એટલા ઉંચા પ્રકારની હતી અને તેમની સાહિત્ય અને સાધન એટલાં બહોળાં હતાં કે તેમના આરંભના પ્રયાસો પણ વિદ્વાનોના આદરને પાત્ર થઈ ભારે પ્રશંસા પામ્યા હતા; તેમ તેમણે હાથ ધરેલો વિષય એટલો મહત્વનો અને ઉપયોગી હતો કે, સાહિત્યના અભ્યાસકો તેના પરિણામ માટે આતુરતાથી રાહ જોતા હતા. તેમના કાર્ય માટે એવી સામાન્ય માન્યતા બંધાઈ હતી કે આગળ જતાં તે પ્રાચીન ઇતિહાસ અને સાહિત્ય પર કંઈક નવીન અને વિશેષ પ્રકાશ પાડવા શક્તિમાન થશે અને તેમનું કાર્ય સારી રીતે દીપી ઉઠશે, તેમ તે સારી નામના અને યશ પ્રાપ્ત કરશે. પણ તે આશાઓ ફળીભૂત થાય તે પહેલાં પ્રભુએ તેમને પોતાની સમીપ બોલાવી લીધા છે.

જનસમાજ જેમનાં કાર્ય અને સેવાથી સંતુષ્ટ અને પ્રસન્ન હતો અને જેમના ઉમદા ગુણો અને ઉચ્ચ ભુદ્ધિમત્તા માટે નવીન ગુજરાત મગરૂર થઈ શકે એમ હતું એવા નવ યુવકો, ભાઈ રણજીતરામ, ભાઈ ભોગીન્દ્રરાવ, ભાઈ દાકોરલાલ પંડ્યા, ભાઈ અંબાલાલ-ચરોતર કેળવણી મંડળીવાળા અને ભાઈ શિવભાઈ. એ સધળાને ટુંક મુદતમાં એક પછી એક અકાળ મૃત્યુ પામેલા નિહાળી આપણે નિરાશાના શોકસાગરમાં ડુબી ગયા હતા, અને તેમના ધા અને વેદના હજી તાજાં જ હતાં એટલામાં તો ભાઈ દલાલે અન્ય સૃષ્ટિમાં પ્રયાણ કર્યું છે, તેથી આપણને અલંત નુકશાન પહોંચ્યું છે અને આપણી સ્થિતિ ખરેખર લાચાર થઈ પડી છે.

આવા દુઃખના પ્રસંગે પ્રભુમાં અચળ શ્રદ્ધા રાખ્યા વિનાં આપણે શાંતિ કે આશ્વાસન ખીજી કોઈ રીતે લઈ શકીએ તેમ નથી, પ્રભુની લીલા વિચિત્ર અને અકલિત છે છતાં એટલી ખાતરી છે કે તે સરળાગતની વહારે ચઢે છે જ.

ભાઈ ચીમનલાલનો જન્મ સન ૧૮૮૧ ના ચૈત્ર માસમાં ખેડમાં થયો હતો. તેમનું કુટુંબ વચલા વર્ગનું-સાધારણ (સ્થિત) પણ કુળવાન હતું. તેમના પિતાશ્રી રા. ડાહ્યાભાઈ સાંકળચંદ શાહ વેપાર અર્થે અમદાવાદમાં ઝવેરીવાડામાં આવી વસ્યા હતા અને તે રૂની દલાલીનો ધંધો કરતા. સામાન્ય રીતે વેપારી અને વણિક વર્ગમાં ઉચ્ચી કેળવણી લેવા માટે ઝાઝો ઉત્સાહ કે લાગણી દેખાતાં નથી. વ્યવહારીક જ્ઞાન અને દુનિયાદારીનું ડહાપણ પ્રાપ્ત કરવાં એ તેમજ અંતિમ લક્ષ્ય હોય છે, પણ રા. ડાહ્યાભાઈપર ભુદા પ્રકરના સંસ્કાર પડ્યા હતા. કાંઈક અગવડ વેડીને પણ યુનવરસીટીનું ઉચું પણ ખર્ચાળ શિક્ષણ પોતાના પુત્રોને આપવું એવી તેમના મનમાં ભારે ઉમેદ હતી અને પ્રભુ કૃપાથી તે જર આવી હતી. તેમના મોટા પુત્ર રા. વાડીલાલે મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરી સંતોષ માન્યો અને આગળ અભ્યાસ કર્યો નહિ પરંતુ ખીજ-વચલા પુત્ર ભાઈ ચીમનલાલની મનોવૃત્તિ અને વક્ષણ ન્હાનપણથી જ અભ્યાસ પ્રતિ વિશેષ હતાં અને જીંદગીભર તેમણે એક સાચું વિદ્યાર્થી જીવન ગાળ્યું હતું. નિશાળનો તેમનો અભ્યાસ શરૂઆતથી જ યશસ્વી હતો અને તેમની શુદ્ધિ અને હોશિયારીનાં વખાણ થતાં. પહેલે વર્ષે જ મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા તેમણે ટંકશાળની ન્યુ ઈંગ્લિશ સ્કૂલમાંથી સારે નંબરે પાસ કરી. તે પછી ગુજરાત કોલેજમાં દાખલ થયા. મૂળથી તેમનો સ્વભાવ તદ્દન શાંત અને એકમાર્ગી હતો. એકલા રહેવું અને હરવું ફરવું તેમને વિશેષ પસંદ હતું. વિદ્યાર્થીઓમાં તેઓ ઝાઝા ભેળાતા નહિ અને વાંચન

અને અભ્યાસ કરવામાં એકચિત અને મશગુલ રહેતા. જ્ઞાનપણથીજ જૈન ધર્મના સંસ્કારોની સુદૃઢ છાપ તેમના પર પડી હતી. તેમને એટલી બધી ધર્મસ્થિતિ હતી કે, દરરોજ દેરાસરમાં દર્શન કર્યા વિના તે ભોજન લેા નહિ. વળી જૈન સાધુઓના સંસર્ગમાં તે વારંવાર આવ્યાથી તેમનાં ધર્મશાસ્ત્રો પ્રતિ પણ તેમને ખૂબ અભિરૂચિ ઉત્પન્ન થઈ હતી, અને તે માટે તેના અભ્યાસ અને મનન કરવા માટે સંસ્કૃતનું જ્ઞાન તેમને આવશ્યક જણાયું. પછી ઉપાશ્રય પાઠશાળામાં તેમણે સંસ્કૃત-સિદ્ધાંત કોમ્પ્યુટીનો અભ્યાસ ચાલુ કર્યો. કોલેજના અભ્યાસ ઉપરાંત તેઓ આ દુર્ઘટ વિષયને પણ ખેડતા જતા હતા. કોલેજનો અભ્યાસ પુરો થતા થતામાં તે તે સંસ્કૃતમાં પારંગત થયા. આરંભથીજ તેમને સંસ્કૃત ભાષાનો શોખ હતો અને પુસ્તકના વખતે સંસ્કૃત પ્રકીર્ણ વાંચન અને નવીન શ્લોક રચના વગેરે કરતા હતા. તે જ્યારે પ્રિન્સિપલ કક્ષાસમાં હતા તે વખતે જ તેમણે પ્રો. દાર્શવાગ્યાના મનમાં સુંદર સંસ્કૃત શ્લોકોમાં તેમની પ્રશસ્તિ અનાવી, સર્વેની શાખાશી મેળવો હતી. યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓ પાસ કરવામાં તેમને આ અભ્યાસ અને જ્ઞાન મોટી મદદરૂપ થઈ પડતાં હતાં. સન ૧૯૦૮ માં તેમણે એલ્ફિંગ્ક વિષય તરીકે ઇંગ્રેજી અને સંસ્કૃત સાહિત્ય પસંદ કરી, બી. એ. ની પરીક્ષા બીજા વર્ગમાં પસાર કરી અને કોલેજના બધા ભણતરથીઓમાં તે ઉંચે નંબરે આવવાથી એક વર્ષ માટે તેની દક્ષિણ ફેલો તરીકે નિમણૂક થઈ. વળી તે વર્ષે એમ. એ. ની પરીક્ષા માટે તેમણે વાંચવા માંડ્યું. સંસ્કૃત-વ્યાક.ણ લખ એમ. એ. ની પરીક્ષા પાસ કરનારાઓની સંખ્યા જૂજ છે અને કેટલાક વર્ષોથી તે વિભાગમાં કોઈએ પરીક્ષા આપી નહોતી એટલે બધે તે ભવિષ્ય કહીને મનાય છે, છતાં પોતાની શક્તિ અને અભ્યાસમાં વિશ્વાસ રાખી, તેજ વિષય એમ. એ. ની

પરીક્ષા માટે લેવાનું તેમણે પસંદ કર્યું અને વળી તે પરીક્ષા માન શરી રીતે પાસ કરી જે માટે ખચિત કાંઈ પણ વ્યક્તિ મગર થઈ શકે.

હિંદુ સંસારના રિવાજ પ્રમાણે તેમનું લગ્ન સંવત ૧૯૫૬ માં પ્રથમ વલ્લાર્થી અવસ્થામાં થયું પણ તે ઘર સંસાર માંડે તે પહેલાં તેમની પત્ની મૃત્યુ પામ્યાં. ધર્મના સંસ્કાર અને જૈન સાધુઓના સંગે તેમના જીવન પર એવી પ્રબળ અસર કરી હતી કે, પ્રાચીન ઋષિજીવન ગાળવાની તેમના સંસ્કારી મનમાં અભિલાષા થઈ રહેતી હતી. ઘણાં વર્ષો થયાં તેમણે એ કારણે મિષ્ટ ભોજન લેવાનું ઉત્કટ અંધ કર્યું હતું અને ઉંચી શય્યા પર તે કંડી સુતા નહિ. તેમજ જેમ અને તેમ શરીરને કસવા અને કઠિન કરવા તે પ્રયાસ કરતા. તેમણે પોતાના કુટુંબીઓને બીજીવાર લગ્ન કરવાની ના પાડી અને લગલગ આઠ વર્ષ સુધી તેઓ આ વિચારને મક્કમ રીતે વળગી રહ્યા. છેવટ સગાં સંબંધી અને વડીલોના દયાણને વશ થઈ તેમણે ફરી લગ્ન કરવા કબુલ્યું. આવી તેમની સાધુ જેવી સરલ વૃત્તિ અને સાદું પણ ઉન્નત જીવન તેમના સહવાસમાં આવનાર દરેક વ્યક્તિ ઉપર છાપ પાડ્યા વગર રહેતું નહિ. સહેજ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં તે તીર્થ યાત્રાએ નિકળી પડતા અને ગુજરાતમાં એકે જૈન તીર્થસ્થાન નહિ હોય કે જ્યાં તે ગયા નહિ હોય. જૈન સાધુઓનો સમાગમ તે નિરંતર શોધના રહેતા, તેથી તે મહાનમાં તે બહુ પ્રિય અને પરિચિત થયા હતા. પોતાના જ્ઞાન અને વિનયથી તેમણે તે સર્વનાં આદરમાન અને પ્રીતિ સંપાદન કર્યાં હતાં.

પ્રાચીન સાહિત્યની શોધખોળ અને સંશોધનમાં તેમણે જૈન સાધુઓની સહાનુભૂતિ મેળવી હતી, અને તેથી તેમને પોતાના કાર્યમાં કેટલીક સરળતા અને મદદ મળ્યાં કરતાં હતાં. તેમના સહકાર્યથી જૈન સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ કરવા તેમને ભારે હોંશ હતી.

પરંતુ એ ઇચ્છા ફલિભૂત થાય એ પૂર્વેજ તે સદ્ગતિ પામ્યા છે. જો તે થોડાંક વધારે વર્ષ જીવ્યા હોત તો જૈન ધર્મ, સાહિત્ય અને ઇતિહાસની બહુ સારી સેવા કરી શકત અને તેને દિપાવત. પણ તે આશા નિષ્ફળ નીવડી છે. ખરે ભાવી બળવાન છે.

એમ. એ. ની પરીક્ષા પાસ કર્યા પછી પોતાને મન પસંદ અને અનુકુળ થઈ પડે એવી કોઈ સારી નોકરી મેળવવાની તે તજનીજ કરતા હતા. તે દરમિયાન વડોદરામાં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની આજ્ઞાનુસાર અમેરિકન વિદ્વાન મિ. બોર્ડનની દેખરેખ નીચે એક લાઇબ્રેરી વર્ગ સ્થાપવામાં આવનાર છે અને તેમાં ઐન્ડિયનઓને તાલીમ લેવા પસંદ કરવામાં આવનાર છે, એવી જાહેર ખબર તેમના જોવામાં આવી. સરકારી ખાતામાં સારા પગાર ની અને ઉંચી નોકરી મળવાનો સંભવ હતો પણ તેમને એમ જણાયું કે લાઇબ્રેરી ખાતામાં દાખલ થવાથી તે વધારે ઉપયોગી અને સંગીનકાર્ય કરી શકશે. તેથી બીજા લાભોની દરકાર કર્યા વગર દેશી રાજ્યની ઓછા પગારની નોકરીમાં જોડવાનું તેમણે પસંદ કર્યું. પોતાના વિચાર અને આશય પાર પાડવાને આ ખરી રીતે તેમનો એક પ્રકારનો સ્વાર્થત્યાગ અને આત્મભોગ હતો.

લાઇબ્રેરી કલાસમાં પ્રથમ તેમને જુદી જુદી લાઇબ્રેરી પદ્ધતિઓનું અને પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કામ શીખવવામાં આવ્યું. આ પદ્ધતિનું જ્ઞાન ગુજરાતીમાં કેવી રીતે ઉતારવું અને દાખલ કરવું તેની વ્યવસ્થા થવા તજનીજ ચાલી. એ બાબત સહેલાઈથી સમજી શકાય તે હેતુથી, એક પ્રયોગ તરીકે તેમણે પ્રથમ ૧૦૦૦ ગુજરાતી પુસ્તકો નવી પદ્ધતિએ વર્ગીકરણ તૈયાર કર્યું અને તે એક ચોપાનીયા રૂપે પ્રસિદ્ધ કર્યું. વળી જ્યાં ત્યાં આ નવી લાઇબ્રેરી પદ્ધતિનો પ્રચાર કરવા અને તેના જ્ઞાનનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવા, લાઇબ્રેરી ખાતા તરફથી એક લાઇબ્રેરી ત્રિમાસિક કાઠવાની

યોજના કરવામાં આવી. આમાંના યુજરાતી વિભાગનું બધુંજ કામ અને તેનું તંત્રીપદ રા. દલાલને સોંપાયું. એ ઉપરાંત સંસ્કૃત પુસ્તકોનું શાસ્ત્રીય ધોરણ પર વર્ગીકરણ કરવાનું કાર્ય તેમણે હાથ ધર્યું અને તે કાર્ય સંપૂર્ણ ફેલ્ડમાં થાય તે માટે દેશના જુદા જુદા વિદ્વાનોને પત્ર લખી તેમના અભિપ્રાય અને સૂચનાઓ મેળવ્યાં. આ રીતે લગભગ ત્રણેક વર્ષ આ નવા લાઇબ્રેરી વિષયનું જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં અને તેનો પ્રચાર કરવામાં અને તેનું સાહિત્ય તૈયાર કરવામાં તેમણે ગાળ્યાં. ત્યારબાદ મિ. ઝોર્ડનની નોકરીની મુદત પુરી થવા આવી અને તેમને પાછા અમેરિકા જવાનું હતું. તે સાથે મિ. કુડાલકરે યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન આદિ દેશોમાં પ્રવાસ કરી, ત્યાંની લાઇબ્રેરી પદ્ધતિઓનો જાતિ અનુભવ લઈ આવવા હજુર આજ્ઞા થઈ. દરમિયાન લાઇબ્રેરીનું કામ ખીણ રીતે પ્રતિદિન વધતું અને ખીણતું જ ચાલ્યું.

એ ખાતાને પ્રથમ પ્રેસ રિપોર્ટરનું કામ સોંપાયું. અને ધીરે ધીરે પ્રેસ કટિંગ, મુખ્ય અને જાણવા જેવા લેખોની નોંધ અને સાર, બાળવાંચન વિભાગ, સરક્યુલેટિંગ અને ટ્રાવેલિંગ લાઇબ્રેરીઓ, સિનેમેટોગ્રાફ અને સચિત્ર કાર્ડ દ્વારા જ્ઞાનપ્રસાર વગેરે કાર્યો નવાં ઉમેરાતાં ગયાં. આ કાર્યોમાં રા. દલાલ રસપૂર્વક ભાગ લેતા. પરંતુ તેમનું મન ખરી રીતે તે પ્રાચીન સાહિત્યના સંશોધન અને સંગ્રહના કાર્ય પ્રતિજ રોકાયેલું રહેતું. સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીનો સંસ્કૃત વિભાગ તેમને સોંપવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં સુધારાવધારા કરીને વધારે આકર્ષક-ઉપયોગી બનાવવાને તેઓ હમેશ ઉત્સુક રહેતા. અહાર ગામના વિદ્વાનો તે સંગ્રહનો સારી રીતે લાભ લઈ શકે એવી વ્યવસ્થા તેમણે કરી. તેથી તેનો બહોળો ઉપયોગ થવા માંડ્યો અને તે કાર્યમાં તેમની મદદ અને સલાહ બહુ કિંમતી થઈ પડ્યાં. પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ

કરવા ; અને તે માટે નવાં નવાં પુસ્તકો મેળવવાનું કામ સરઆતથી થયા કરતું હતું અને તે વિભાગમાં મિ. દલાલના ખંત અને ચાલુ ઉદ્યોગના પરિણામે બહુ ઉપયોગી પ્રાચીન ગ્રંથોનો ઉમેરો થયો. અત્યાર એ સંગ્રહને જે મહત્તા ને કીમતીપણું પ્રાપ્ત થયાં છે, તે વાસ્તવિક રીતે તો મિ. દલાલના શ્રમ અને ખંતને જ આભારી છે. આમ માત્ર સંગ્રહ કરવાથી તેમ છતાં તેમને પુસ્તકો સંગ્રહ થયો નહિ, તેથી વધુ શોધ અને તજવીજ થયા તેમજ એક ટિ. પપ્પુ તૈયાર કર્યું. મે. દિવાન સાહેબ આગળ તે રજૂ કરવામાં આવતાં તેમજ પાટણના જીના જૈન લંડોરોની તપાસ કરી, તે વિષે એક સરિસ્તર રિપોર્ટ કરવા મિ. દલાલને ખાસ હુકમ આપ્યો. મિ. દલાલના કાર્યે અહિંથી નવીન સ્વરૂપ ધારણ કર્યું, અને તે મુત્યુપર્યાન તેમજ અવિચ્છિન્ન રીતે ચલાવ્યું તેમના ભગીરથ અને અવિશ્રાંત શ્રમનું પરિણામ બહુ સુંદર આવેલું સર્વ કોષ સ્વીકારે છે.

ત્રણ માસ તે પાટણમાં રહ્યા. છતાં એટલા ટુંકા સમયમાં તેમજ ૧૧ લંડોરોની તપાસ કરી. એ લંડોરોમાં આશરે ૧૩૦૦૦ કાગળપર અને ૬૫૮ તાડપત્ર ઉપર લખેલાં પુસ્તકો હતાં. એ પુસ્તકો મિ. દલાલે ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક અને યારીકાઈથી તપાસ્યા અને ખંભાતના લંડોરો તપાસી ડો. પિટરસને એક સરિસ્તર રીપોર્ટ કર્યો હતો તેમ અને તે પદ્ધતિ પર તમામ પુસ્તકોની વિગતવાર નોંધ કરી અને તેમાંના ઉપયોગી અને કીમતી પુસ્તકોની નકલ ઉતારાવી, મિ. દલાલે પોતાના કામને પર ઉતાર્યું. આગળ ડો. બુક્કર, ડો. લાંડોરકર, ડો. પિટરસન અને પ્રો. મોજેલાન નજીલાઈ વગેરે પ્રસિદ્ધ વિદ્વાના પાટણના લંડોરોની મુલાકાત લઈ ગયા હતા; પરંતુ તેઓ એ લંડોરો પુરેપુરા તપાસી શક્યા ન હતા, તેમ તેમાંના ઘણાં પુસ્તકો-ખાસ કરીને તાડપત્ર ઉપર લખાયેલાં ગુપ્ત રાખવામાં આવ્યાં હતાં, એટલે

એ ભંડારોની તપાસ અને નોંધ અપૂર્ણ અને ખામીવાળી રહેલી હતી. આનંદની વાત તો એ છે કે, એ દિશામાં મિ. દલાલે બખ્તવેલું કાર્ય અત્યંત સંતોષકારક અને ઉપયોગી જણાયું છે. તે જાતે જૈન હોવા ઉપરાંત તેમના આચારવિચાર અને રહેણી એટલાં ધાર્મિક અને સાદાધવાળાં હતાં અને જૈન સાધુઓમાં તે આટલા જાણીતા હતા અને તેમનો લાગવગ અને માન એવાં હતાં કે જે તેમને પોતાનું કાર્ય કરવામાં અત્યંત સહાયક નીવડ્યાં હતાં. જે પ્રાચીન સાહિત્ય અત્યાર લગી ભંડારોમાં અધારામાં પડી ગયું હતું અને કોઈની નજરે પડતું નહિ, તે તેમને સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ થયું. અને આ પ્રમાણે મળી આવેલી તકનો તેમણે ખરેખરો સદુપયોગ કર્યો હતો. આ શોધખોળના પરિણામે અનેક જુનાં અને મહત્વનાં પુસ્તકો પ્રકાશમાં આવ્યાં છે, વળી એવું કેટલુંક અપભ્રંશ સાહિત્ય મળ્યું છે કે જે હિંદી, ગુજરાતી અને મરાઠી એ ત્રણે દેશી ભાષાઓની ઉત્પત્તિ અને ઇતિહાસ માટે જાણવા જેવી અને ઉપયોગી માહિતી પુરી પાડે છે. બારમા, તેરમા, અને ચૌદમા સૈકાની જુની ગુજરાતી ભાષાના અંથો હાથ આવ્યા છે, જે અપભ્રંશમાંથી જુની ગુજરાતીનો કેવી રીતે વિકાસ થયો, તેનો બહુ સારો પુરાવો પૂરો પાડે છે અને ભાષાના સાહિત્યમાં તેમની પ્રાપ્તિ એ શક ઉપયોગી અને કિમતી ગણાય.

આ કિલચાલનું એક વ્યાવહારિક પરિણામ એ આવ્યું છે કે, તેમના રિપોર્ટથી ખુશ થઈ, પાટણ ભંડારોમાંનાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક પુસ્તકો, એક જુદી અંથમાળા તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની ખાસ અજ્ઞા થઈ. ‘ ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય અંથમાળા ’ ની પ્રસિદ્ધિ સંસ્કૃત સાહિત્યના નિદાસમાં એક અપૂર્વ અનાવ ગણાય અને ત્રિદાનવર્ગ તરફથી તેની યોગ્ય કદર થાય એ ખુશ થવા જેવું છે. પ્રસ્તુત અંથમાળામાં આજ દિન સુધીમાં સાત પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે અને બીજાં તૈયાર થાય છે. આમાંનાં ત્રણ પુસ્તકો રાજશેખર

રચિત 'કાવ્યમીમાંસા', વસ્તુપાલ કૃત 'નરનારાયણાનંદ' કાવ્ય અને 'પાર્થપરાક્રમ' રા. દલાલે એડિટ કર્યા છે અને ખીજાં ચાર પુસ્તકો (૧) હમીરમહમદન, રચ્યા સાલ સં. ૧૨૩૦ (૨) વસંતવિલાસ ૧૩ મી સદી, (૩) પંચમીકકા, અપભ્રંશનું પુસ્તક ૧૨ મી સદી અને (૪) પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્યસંગ્રહ, જેમાં ૧૨ મા, ૧૩ મા, ૧૪ મા શતકનાં કાવ્યો આપેલાં છે, જે પ્રેસ માટે નોટસ અને ઉપોદ્ધાત સાહત તૈયાર કરતા હતા અને તે સિવાય ૪ થા સૈકાની ઉદયસુંદરીની કથા, વત્સરાજ રચિત કર્પૂર ચરિત, રૂકિમણી પરિણય, હાસ્ય ચૂડામણિ, ત્રિપુરદાહ, કિરાતાભુનીય, અને સમુદ્રમંથન એ ગ્રંથોનું સંશોધન અને સારી નકલો કરવામાં આવતી હતી. આ પ્રમાણે વિવિધ પુસ્તકોની તૈયારી કરવામાં તે રોકાએલા હતા. ખરી રીતે ગ્રંથમાળાની તમામ વ્યવસ્થા અને યોજના તેજ કરતા હતા. વળી નોટસ અને ઉપોદ્ધાત વગેરે લખવાં અને ભુદા ભુદા પાઠો તૈયાર કરવા, એ બધું કામ તેમના હસ્તક થતું હતું, અને તે કાર્ય એટલું વિદ્વતાપૂર્ણ અને ઉચ્ચ પ્રતિનું ચએલું છે કે, પાશ્ચાત્ય અને પૌર્વાત્ય વિદ્વાનોએ તે ગ્રંથોની મુકત કંઠે પ્રશંસા કરેલી છે. તેની પ્રસિદ્ધિથી સંસ્કૃત સાહિત્ય અને પ્રાચીન સાહિત્યના ઇતિહાસ પર કેટલોક નવીન પ્રકાશ પડ્યો છે. આવા ઉપયોગી અને કીમતી કાર્ય બદલ શ્રીમંતમહારાજ સાહેબ બેશક મગર થઈ શકે અને સાહિત્યસમાજ તેમનો જેટલો ઉપકાર માને તેટલો ઓછોજ છે. પણ તે સાથે અહીં એટલું ઉમેરવું જોઈએ કે, તે ગ્રંથમાળાની યોજના અને પ્રસિદ્ધિ ખરી રીતે રા. દલાલના સ્તુત્ય પ્રયાસનું ઉમદા અને સુંદર ફળ છે, અને તેનું માન અને યશ એક રીતે તેમને જ ઘટે છે. તેમના આ કીમતી કાર્યની કદર યુજીને ત્રીજે વર્ષે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તેમને 'રાજ્યરત્ન' નો ઇલકાવ્ય બક્ષ્યો હતો, તે યોગ્ય જ થયું હતું.

પાટણના ભંડારોની તપાસ આટલી બધી ફળદાયી અને મહત્વની માલમ પડ્યાથી, જેસલમીરના ભંડાર-જેમાંનાં પુસ્તકો

શ્રુતિ પ્રાચીન હોવાની વિદ્વાનોમાં સામાન્ય માન્યતા છે અને જે પુસ્તકોની અત્યાર સુધી ખાતરીપૂર્વક તપાસ અને યાદી થઈ ન હતી, તે પાટણુ ભંડારમાંના કેટલાંક પુસ્તક એડિટ કરતાં એમ માલમ પડ્યું કે, તેની ખીજી પ્રતો જેસલમીરના ભંડારમાં કદાચ હોવી જોઈએ. તેથી એ ભંડારોની બરાબર તપાસ થવી જોઈએ એમ નક્કી થયું. ડૉ. ખ્યુલરે સન ૧૮૭૨ માં તે ભંડાર પ્રથમ તપાસ્યો હતો. પણ તેમને માત્ર ૪૦ પોથીઓ ખતાવવામાં આવી હતી. તે તપાસમાંથી ડૉ. ખ્યુલરે 'વિક્રમાકદેવચરિત' નું ઐતિહાસિક કાવ્ય લીધું અને પાછળથી મુંબાઇ સંસ્કૃત ગ્રંથમાળા માટે એડિટ કર્યું. તેમના પછી કેટલેક વર્ષે મુંબાઇ સરકારે તે ભંડારની ફરી તપાસ અને નોંધ કરવા પ્રો. એસ. આર. ભંડારકરને મોકલ્યા હતા. પણ તે તેમાં ફતેહમંદ થયા નહિ. તેમજ તે ગ્રંથોની જોઈએ તેવી અને પુરતી માહિતી બહાર નહિ પડેલી હોવાથી, તે ભંડારની ચોકસાઈથી અને ખાતરીપૂર્વક તપાસ અને નોંધ થવા સૌ કોઈ જરૂર ખતાવતા હતા. રા. દલાલને પાટણુના ભંડારો તપાસવામાં અસાધારણ ફતેહ મળી હતી, તેથી તે કામ માટે ફરી તેમની જ નિમણુંક થઈ. જેસલમીરની મુસાફરીએ જવું એ કાંઈ સહેલ કાર્ય નથી. પ્રથમ તો ત્યાં જવાનો માર્ગજ વિકટ છે અને રેતીના રણમાં લાંબી મુસાફરી કરવી પડે છે. વળી તે ભંડાર મળના કિલ્લામાં એટલો સુરક્ષિત અને સખત જાપતા હોઈ જાય છે કે તે જોવાની તક બહુ થોડાનેજ મળે છે. આવી મુશ્કેલીઓ અને અડચણો હોવા છતાં માત્ર કુનેહ, ખાંત, પ્રયત્ન અને યુક્તિવડે અન્યને અસાધ્ય થઈ પડેલું કાર્ય રા. દલાલે ભારે પરિશ્રમ ઉઠાવી ફતેહમંદ રીતે પાર પાડ્યું અને તે બદલ તેમને અત્યંત ધન્યવાદ મળ્યો. તાડપત્રનાં જુનામાં જુના ગ્રંથો આખા હિંદુસ્થાનમાં માત્ર આ ભંડારમાં સચવાઈ રહેલા છે અને તેમાંના કેટલાંક પુસ્તકો

૧૦ મી સદી જેવાં પ્રાચીન છે. ખીજાં એવાં કેટલાંક અમૂલ્ય પુસ્તકો છે કે જેની પ્રતો અન્ય કોઈ સ્થળે ઉપલબ્ધ નથી. અગાઉ આ બધાં પુસ્તકો પાટણના ભંડારોમાં હતાં, પણ આફતના સમયે તે નાશ પામવાની ભીતિથી સં. ૧૪૭૪ માં જૈન સાધુ જિનભદ્રસૂરિએ તે ભંડારને જેસલમીર આણે, જ્યાં અઘાપિ તેની પ્રાણની પેઠે રક્ષા થાય છે. પાટણમાં તે માત્ર નકલો સખરામાં આવી હતી અને તેના પ્રમાણ તરીકે એટલું જણાવવું બસ થશે કે, પાટણમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા 'કાવ્યમીમાંસા' અને 'હમીર મદમદર્દન' ગ્રંથોની મૂળ પ્રતો રા. દલાલને અદિથીજ પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેમણે એ ભંડારની તપાસ એવી ખુબી અને કુશળતાથી કરી કે તેમના વર્તનથી ભંડારના રક્ષકો પ્રસન્ન થયા. એટલે સુધી કે, બધાં પુસ્તક તેમને બતાવ્યાં, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેની બરોબર નોંધ કરવા અને કેટલાક પુસ્તકોની નકલ ઉતારી લેવા ખાસ પરવાનગી આપી, જે ખીજાને જવલ્લેજ મળે છે.

આ રીતે પાટણના ભંડારમાંથી નહિ મળેલાં એવાં કેટલાંક મૂળ પુસ્તકોની નકલો કરાવી લીધી અને ખીજાં કેટલાંક સંસ્કૃત અને અપભ્રંશનાં નવાં પુસ્તકો પ્રાપ્ત કર્યાં. જેની ટુંકી યાદી વાચકને સહેજ ગ્યાલ આવવા નીચે આપી છે:—ઢુંક રચિત વિલાસ વાખા—સંવત ૧૧૩૯, નેમનાથ ચરિત—૧૩ મી સદી, કુલવયમાળા (ઉદ્યોતસૂરિ) કૃત—સં. ૮૩૫, જ્યદેવ રચિત—૭મી સદી, (કિસ્સાહ) પ્રકાશિત જીવિત અથવા કુતકનું કાબ્યાલંકાર, ઇષ્ટસિદ્ધિ અને લીલાવતી કહા વગેરે.

આ તપાસ દરમયાન તેમણે ૩૪૪ તાડપત્રનાં અને ૬૦૦૦ કાગળનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની નોંધ લીધી. તે સાથે સીરોહી, મિકાનેર, જોધપુર વગેરે શહેરોમાં ફરી આવી પુબ્ધ માહિતી એકઠી કરી. તે સિવાય પ્રાચીન સાહિત્યની શોધખોળ માટે તે

આમોદ, જુનાગઢ, તારાપુર, ખંભાત, ખેડા, માતર, વળા, પાંચગામ, અને અમદાવાદ વગેરે સ્થળોએ જઈ આવ્યા હતા. આ પ્રમાણે સતત પ્રયત્ન કરી લગભગ ૩૦૦ કીમીની હસ્તલિખિત પુસ્તકો સેંટ્રલ લાયબ્રેરીના સંગ્રહ માટે તેમણે પ્રાપ્ત કર્યાં હતાં. એ સંગ્રહની સમૃદ્ધિ અને ઉપયોગિતા મોટા અંશે તેમના પ્રયાસને અને ખાંતને આભારી છે.

ચાલુ ઓફિસ કામ કરવા ઉપરાંત બાકીનો સમય તે સાહિત્ય સેવા કરવામાં ગાળતા. જુદાં જુદાં માસિકો અને પત્રોમાં વખતો વખત મહત્વના લેખો, તેમજ પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો અને સુભાષિતો વગેરે પ્રસિદ્ધ થવા માટે મોકલી આપતાં. વળી સાહિત્યના પ્રશ્નોની ચર્ચામાં રસપૂર્વક ભાગ લેતા. સુરતમાં ભરાયેલી પાંચમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે તેમણે પાટણના લંડારોમાંનાં જુની ગુજરાતી અને અષ્ટાંશનાં પુસ્તકો વિષે એક વિદ્વાતભર્યો નાનખ લખી મોકલ્યો હતો, જે પ્રતિ વિદ્વાનોનું સારું ધ્યાન ખેંચાયું હતું, તે યોગ્ય પ્રશંસા થઈ હતી. જનાર્દન રચિત ઉષાહરણ અને ગિરહણ કૃત ચૈતરપંચાસિકા વગેરે પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો એડિટ કરી ચંદ્રહાસને મળતી અન્ય કથાઓ, સદ્યવત્સ સાવજિગા અને (માધવકામ કુંડળા) ની કથા વગેરે જુની વાર્તાઓનો ઐતિહાસિક અને તુલનાત્મક રીતે અભ્યાસ કરી, ગુજરાતનું સંસ્કૃત નાટક સાહિત્ય તથા પ્રાચીન ગુજરાતીનો વિભક્તિ વિભાગ તથા વાક્યપ્રકાશ ઔક્તિક વગેરે વિચારપૂર્ણ લેખો લખી અને કાશ્મીર મુખમંડનની અને ખંભાત શબ્દોની વ્યુત્પત્તિની ચર્ચામાં ઉંડા ઉતરી તેમણે સાહિત્યમાં ઉપયોગી ફાળો આપ્યો છે અને તેમની સાહિત્યસેવા બહુ ઉંચા પ્રકારની હતી, એટલું ગુજરાતના સાહિત્યના અભ્યાસીઓ સ્વીકાર્યા વગર રહેશે નહિ.

હુંકામાં તેમનું સમગ્ર જીવન પ્રાચીન સાહિત્યના અભ્યાસ અને સેવનમાં નિર્ગમન થયું છે. તેમણે આદરેલું કાર્ય અત્યંત ક્ષીમતી અને મહત્વનું હતું અને તેમાં જે કાંઈક થોડું કરવાને તે શક્તિમાન થયા હોય તો તે તેમને માન અને કીર્તિ આપે એવું ઉંચા પ્રકારનું અને વિદ્વાલયું હતું. આપણે આશા રાખીશું કે, લાઇબ્રેરી ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી ગાયકવાડ પૌર્ણાત્ય ગ્રન્થમાળામાં તેમના પાટણ અને જેસલ-મીરના લંડોરોની તપાસના બે મોટા રિપોર્ટ સત્વર પ્રસિદ્ધ થવા વ્યવસ્થા થશે. કેમકે તેની પ્રસિદ્ધિ થયેથી તેમનું કાર્ય કેટલું બધું ઉપયોગી અને અગત્યનું હતું તેનો વાચકવર્ગને પુરતો ખ્યાલ આવશે. સ્વભાવે તે તદ્દન શાંત અને નિરભિમાની હતા. તેમની પ્રકૃતિ આગ્રહી અને નિશ્ચયાત્મક હતી. તપસી જેવી તેમની મનોવૃત્તિ અને ભાવના હતાં અને તેને અનુકૂળજ તેમણે પોતાનો જીવનક્રમ અને વ્યવહાર રાખ્યાં હતાં. દુનિયાદારીની ચીજોની તેમને ઝાઝી રૂઠા ન હતી. વળી તેમને માન કે મોટાઈની ઇચ્છા કે પરવા પણ ન હતી. સાદું, એકાંતિક, અને સંસ્કારી સાક્ષર જીવન, એક જૈન સાધુની માફક ગાળવાને તેઓ સદા તત્પર અને ઉત્સુક રહેતા એજ તેમની જીવન ભાવના અને અભિલાષ હતાં. બહુધા તે પુસ્તકોનાં વાંચન અને અભ્યાસમાં ગુંથાયેલા માલમ પડના અને કવિ ચોસરના શબ્દોમાં કહીએ તો

“ of studie took he most care and most hede
Nought a word spoke he more than was nede.”

(કામ પુરતુંજ તે બોલતા, આકીનો સમય અભ્યાસ ને અધ્ય-
યનની દરકાર કરવામાં ગાળતા.)

તેમ તેમણે ઉપાડેલું કામ તેમના સ્વભાવને અનુકૂળ અને યોગ્ય દિશામાં હતું. તે માટે યોગ્ય કાર્ય કરનારનીજ રાહ જોવાની હતી. લાયકને લાયક કામ મળી આવ્યું અને સંતોષની વાત છે કે, તેમાં

તેમને સારી કૃતેહ પણ મળી. તે એટલું સરસ કામ કરી રહ્યા હતા કે, થોડા સમયમાં તેમના પ્રયાસથી સુંદર પરિણામો આવવાની આપણે આશા રાખતા હતા પણ એટલામાં કિનારે આવેલું વહાણ લાધી ગયું. ખરેખર આપણે નિર્ધન થઇ ગયા છીએ, આપણી સ્થિતિ શોચનીય છે. આપણે અહીં કામ કરનારાઓની ખોટ છે. આવી પરિસ્થિતિમાં જેમણે પોતાના કાર્યથી તેમની યોગ્યતા અને-મહત્તા સિદ્ધ કર્યા હતાં તે એકાએક દૂર થવાથી કયા ગુજરાતી અંધુનું હૃદય નહિ દ્રવે ! પરમાત્મા તેમના આત્માને પરમ શાંતિ અને સુખ બક્ષો, એજ પ્રાર્થના+

હારાલાલ ત્રીભોવનદાસ પારેખ.

તા. ક-ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથમાળામાં નં. ૧, ૨, ૪, ૫ તરીકે કાવ્ય મીમાંસા, નરનારાયણાનંદ, પાર્થ પરાક્રમ અને રાષ્ટ્રૈદ વંશ-તે પોતે સંશોધિત કરેલાં તે પોતાની હયાતીમાંજ પ્રકટ થયાં; હયાતી બાદ તેમના સંશોધિત કરેલા વામન કૃત લિંગાનુશાસન નં. ૬, બાલચંદ્રસૂરિ કૃત વસંતવિલાસ નં. ૭, વત્સરાજ કૃત રૂપકપટક-છ નાટક, નં. ૮ તરીકે સને ૧૯૧૮ માં પ્રકટ થયાં અને તદુપરાંત સદ્ગત દલાલ કૃત પ્રસ્તાવના અને પરિશિષ્ટોવાળું યશ:પાલકૃત મોહપરાજય નાટક નં. ૯ તરીકે બહાર પડ્યું; ૧૯૨૦ માં તેમનાથી સંશોધિત થયેલ જ્યસિંહ સૂરકૃત હમ્મીરમદમદન કાવ્ય નં. ૧૦, સોડ્ડલ કૃત ઉદયસુંદરી કથા નં. ૧૧, પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ (પ્રસ્તાવના વગરનું) નં. ૧૩; ૧૯૨૧ માં ભાસર્વજ મુનિ કૃત પશુપતિ દર્શનનો ગણકારિકા નામનો ગ્રંથ નં. ૧૫, ૧૯૨૩ માં ધનપાલ કૃત ભવિસ્યત કહા-પંચમી કહા (સદ્ગત પ્રો. ગુણેની

+ વડોદરા લાઈબ્રેરી મિસેલની માટે તૈયાર કરેલો બુદ્ધિપ્રકાશમાં સન ૧૯૧૮-૧૯૧૯ માં છપાયો હતો તે અગ્ર મૂકવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તાવના અને ટિપ્પણી સહિત) નં. ૨૦; ૧૯૨૪ માં જેસલમેર ભંડારની ગ્રંથ સૂચિ (પંડિત લાલચંદની ટિપ્પણીઓ અને વૃદ્ધિ પત્રિકા સહિત) નં. ૨૧ અને ૧૯૨૫ માં લેખપદ્ધતિ (૮ માંથી ૧૫ માં સૈકા સુધીના દસ્તાવેજોનો સંગ્રહ) નં. ૧૯ તરીકે બહાર પડ્યા. હવે પાટણ જૈન ભંડારના ગ્રંથોની સૂચિ (પંડિત લાલચંદની ટિપ્પણીઓ સહિત) તૈયાર થઇ ગઇ છે તે પ્રેસમાં ગઈ છે.

આ ઉપરાંત સદ્ગત દલાલે જ્યવિજ્યવૃત્ત સમેતશિખર રાસ પોતાના પિતાના સ્મરણાર્થે પ્રગટ કર્યો હતો. અરિસિદ્ધના સુકૃતના-સંકીર્તનની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તેમણે લખી હતી કે જે ગ્રંથ લાવન-ગરની આત્માનંદ સભા તરફથી સં. ૧૯૭૯ માં પ્રકટ થઇ ગયેલ છે. વિશેષમાં તેમના જૂદા જૂદા લેખો વસત આદિ પ્રસિદ્ધ માસિકામાં પ્રકટ થયા છે તે સર્વ સંગ્રહ કરી પ્રકટ કરવા યોગ્ય છે તે તે સર્વનો, તેમજ તેમણે અંગ્રેજીમાં લખેલી પ્રસ્તાવનાઓનો ગૂજરાતી અનુવાદનો સંગ્રહ એક પુસ્તકાકારે પ્રજ્ઞ સમક્ષ મૂકી તે સદ્ગતનું ખરૂં સ્મરણ રાખવા કોઇ જૈન કે જૈન સંસ્થા બહાર આવે એ ઇચ્છે છે.

વિશેષમાં તેમણે અનેક પ્રાચીન અને દુર્બ્રાપ્ય ગ્રંથોનો સંગ્રહ કર્યો હતો અને અનેક ગ્રંથોમાં પોતાનાં ટિપ્પણો ઉમેર્યાં હતાં, તેમજ ખીજી અનેક ઉપયોગી નોંધો કરી હતી. આ તેમની 'ખાનગી લાયબ્રેરી' ખરીદ કરી તેમાંથી શોધખોળની વિગતવાળું, જાણવા જેવું બહાર પાડવા માટે પણ કોઇ શ્રીમંત કે સંસ્થા બહાર પડશે તેજ તે સદ્ગતનું સાચું સ્મરણ અને અભિવાદન કરી શકાશે.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇ.

The Late Mr. C. D. Dalal.

—:—

(BY J. S. KUDALKAR M. A. L. L. B.)

” Oh why has worth so short a date ?
 While villainous ripen grey with time ;
 Must thou, the noble, generous, great,
 Fall in early manhood’s gentle prime ?

Robert Burns.

It is a very great misfortune for the “Library Miscellany” to note the untimely death of its associate editor, Mr. Chimanlal Dahyabhai Dalal M. A. From the very first issue of the “Miscellany” Mr. Dalal was associated with its editorial side and was responsible for the Gujarati side till last October when he fell a prey to the epidemic of Influenza. How by his able and scholarly articles he made the “Library Miscellany” popular in the Gujarati reading public and was instrumental in spreading far and wide the gospel of the Public Library in Gujarat is known to all the Gujaratis. But it is not only as the Gujarati editor of the “Library Miscellany” that we have to appreciate his valuable work. As a member of the staff of the Baroda Central Library and as an excellent scholar of Gujarati

and Sanskrit (he has placed the) literary world under a heavy debt of gratitude. During the short span of his life Mr. Dalal put forth such an amount of admirable work as would put to shame many a Modern Indian Scholar of long standing. His little star shone with a dazzling lustre of its own, that by its sudden disappearing has left such a deep gloom behind as cannot be redeemed for a long time to come.

Born in Kaira in 1881 in a middle-class family whose two generations were engaged in "Cotton broker's business" young Dalal was not expected to turn out an erudite Scholar in Sanskrit and Jain literature. But from his early boyhood he loved seclusion, kept company only of books, and possessed a fervent devotion for his religion. After matriculating from Tanksal New English School he joined the Gujarat College at Ahmedabad. Even in these early College days by his constant readings and discussions with learned Jain Yatis, he had acquired such mastery over Sanskrit and Prakrit languages, but while in the Previous class he composed a Sanskrit pauegyric in honour of a college Professor, who was leaving, that won him high praise from all his Professors. He passed with honours his B. A. examination in English and Sanskrit languages in 1908 and having topped the college list

of successful graduates was awarded the Dakshina fellowship. Two years after, he got his M. A. Degree by taking Sanskrit grammar as his optional subject. That even in his college days Mr. Dalal was engaged in research work is evidenced by the fact that in 1910 he contributed to the "Jain Sasana" of Benares a paper on "Hirvijaya Suri or the Jains of the court of Akbar." This paper threw new light on the history of Akbar and made the basis of the of the paper "Jain Teachers of Akbar" by famous historian Vincent A. Smith in the "Bhandarkar Memorial Volume."

Just at this time H. H. The Maharaja Gaekwad was organising the Central Library Department at Baroda under advice of Mr. Borden an American expert and was looking out for bright University graduates to take up training in Modern Librarianship. Devoted to study and seclusion by nature as he was, Mr. Dalal found that here was an opening for his future career, just in accordance with his heart's desire as if held temptingly before him by a specially kind Providence. He at once went in for the library training in spite of the poor scholarship of Rs. 25 a month for one year's probationary period and was after the year's training appointed to the higher grade of librarians. Since then he had been doing very successfully the varied duties of a librarian, some

times as a Reference Librarian, at other times as an expert Gujarati Librarian and finally as the Sanskrit Librarian. When in August 1912 the "Library Miscellany" was started as trilingual quarterly Magazine with the sole purpose of disseminating the new gospel of library-religion Mr. Dalal took charge of the editorship of the Gujarati Section without any remuneration. In the very first issue of the "Library Miscellany" he published a scheme of classification for Sanskrit books and followed it up by another more elaborate scheme for Gujarati books. His Gujarati classification scheme has long been adopted in the Baroda Central Library and is introduced by means of printed catalogue-cards in the Moffusil libraries of the Baroda State. After preparing a classified list of the Hundred Rupees Standard Gujarati Books, that is presented by the Central Library department to each new village library in the state for Rs. 25, he brought out one more elaborate classified list of 1000 popular Gujarati books for town and village libraries in Gujarat. This list also has an Author and a Title Index at the end. This classified list is prepared on the plan of such English books as Nelson's Standard Book and Sonnesehein's Best Books. Mr. Dalal also conducted the Library classes opened for short periods for training librarians of the district

libraries in the State especially in Gujarat. While doing his duties as a librarian Mr. Dalal also worked for some years as assistant press reporter until that branch was removed from the Library Department. Later on Mr. Dalal was placed in full charge of the Sanskrit Section of the Central Library and it was then that his life's main work began and took a permanent shape.

At that time the Sanskrit Section of the Library was being organised on a large scale with the idea of making it a unique collection of Sanskrit Literature in Gujarat. What the the Deccan College Sanskrit Collection of printed books and manuscripts is to the Deccan, this Central Library Collection was intended to be for the whole of Gujarat. With this view all the available printed Sanskrit books were being purchased and Sanskrit manuscripts were being searched for all over India and collected in the Central Library. For the search of manuscripts an expert Manuscript-Collector of 20 year's experience Mr. R. Anant Krishna Shastry was engaged in the service and with his aid within two years the Sanskrit section began to grow into a decent collection. While working as a Sanskrit Librarian it occurred to Mr. Dalal a true Jain and a student

of ancient literature as he was, that the valuable collections of Sanskrit and Gujarati MSS. that were lying neglected in the famous Jain Bhandars at Pattan and other places required to be very thoroughly inspected and the most valuable contents thereof brought to the notice of the public. On his submitting a report to this effect to the Govt. he was deputed for doing this work for three months to Pattan. By this time owing to his long acquaintance with Jain Sadhus and his Scholarly work among them he had gained their full trust, and being a devout Jain himself had removed all difficulties in the way of his gaining free access to these Jain Bhandars. There by working 14 hours a day in the dark dingy cellars sitting continuously in a painful bending position of the body he inspected very carefully the heaps of MSS. in all the eleven Bhandars consisting of nearly 13,000 Mss. and finished his work in the appointed period. This work of Mr. Dalal at Pattan was quite unique inasmuch as not only much more than one full year's work was finished in three months but a most thorough inspection was made of all the MSS. in all the Bhandars, a work which even scholars like Dr. Buhlar Bhandarker, Peterson and Mr. M. N. Dvivedi of this State—Mr. Dalal's predecessors in this work

-were not, owing to several difficulties, able to put down to their credit. Mr. Dalal had won so much confidence and regard of the keepers of these Bhandars that he was allowed to take transcripts of several Mss to purchase a few for the Central Library and what was more important to obtain a loan of original Mss. in case they were required for editing purposes. This careful search of Pattan Mss. brought to light not only many new and important Sanskrit and Prakrit works—both Jain and Brahmanical—hitherto either unknown or known to have been lost, but also a quite new Apabhrausa literature, which when published would help us in writing a grammar of this language, as it is the immediate source of not only Gujarati but of Marathi, Hindi and many other Indian Vernaculars.

It was a result of this search of Mss. at Pattan that his highness the Maharaja sanctioned in 1916 the starting of the publication of important Mss. in a series called the "Gaikwar's Oriental Series" and it was to this work that Mr. Dalal devoted all his energies day and night till the last hour of his sudden death. During a period of 2 years and 9 months *i. e.* from January 1916 to 3rd October 1918 when he died, Mr. Dalal edited fully or partly

14 works and wrote Introductions of two more works in the series. At the time of his death 7 works were out of the press, two had their texts printed but were waiting for introductions and notes, three had only a few forms printed and two catalogues of Mss. at Pattan and Jesalmere were ready for the press.

This was indeed an unusually brilliant feat of achievement but unfortunately the heavy work it involved told excessively upon his already frail body and probably hastened death.

Besides the tour to Pattan for Mss. search Mr. Dalal made several other search-trials in parts of Gujarat, Kathiawad and Rajputana, He visited Amod, Tarapur, Cambay, Kaira, Ahmedadad, Matar, Vala, Junagad in Gujarat and Kathiawad, so also Sirohi, Jodhpur, Bikaner and Jesalmere in Rajputana. But none of these tours was so fruitful of results as his trip to Jesalmere. The famous Jain Bhandar at Jesalmere is well-known among oriental scholars as the repository of some of the oldest and rarest palm-leaf Mss. in India. Copies of some of the Mss. in this Bhandar are not available elsewhere. Ajayapal, the successor of the famous minister, (? King) Kumarpal, who with his brother Vastupal, (?) was famous for

collecting at Pattan rich collections of Mss. was a great hater of Jains and Jainism and tried his best to destroy the Jain literature. Ministers Udayana and others removed the Mss. from Pattan to Jesalmere and other unknown places. The palm-leaf Mss. at Jesalmere are therefore mainly the originals from Pattan, which now possesses only their copies. This Jesalmere Bhandar is therefore kept well protected on a hill fort amidst a sandy country not easily accessible to ordinary people. Dr. Buhler was the first scholar to inspect this Bhandar in 1872 but succeeded in getting access to only 40 "Pothies." After him went Prof. S. R. Bhandarkar but he too could not see all the Mss. But as at Pattan so at Jesalmere too, Mr. Dalal was fortunate to be able to inspect the whole collection of Mss. consisting of nearly 3,000 of paper and 344 of palm-leaf and to prepare a descriptive catalogue of all the palm-leaf Mss. The necessity of preparing such a catalogue was urgently pointed out both by Dr. Buhler and Prof. Bhandarkar in their reports. Thus by his thorough searches at Pattan and Jesalmere Mr. Dalal has brought, once for all, to the notice of the learned world the actual contents of these famous collections, and has made accessible to the Central Library Depart-

ment a very rich store of materials which it can draw upon for future publications in the "Gaekwad's Oriental Series."

These valuable services of Mr. Dalal were not unnoticed by His Highness the Maharaja. Soon after Mr. Dalal has finished his search at Jesalmere in December 1916. His Highness in his Birth-day Durbar of March 1917 publicly appreciated Mr. Dalal's excellent work by awarding a silver Medal of "Raja-Ratna" (court-gem) and presenting him with a purse of Rs. 500. His Highness further encouraged Mr. Dalal in his work by promoting him to a higher grade of service, which unfortunately Mr. Dalal did not live long to enjoy. After Mr. Dalal's death the real worth of his admirable work being brought to the notice of His Highness, His Highness was gracious enough to grant a bonu for Mr. Dalal's children's education.

By Mr. Dalal's death therefore not only the Library Department and the "Library Miscellany" have suffered an irreparable loss, but the learned world also has lost a very promising and valuable worker.

Library Miscellany,
Vol. VI, No. 1 & 2 Jan April 1919.

अरहापास-अरिष्टनेमिं.

अवतरणिका:—

आवा साहित्यने अंगे धरुंये लभवानुं होय, लभवानी धरुंये पणुं હતી. સામગ્રી પણ યથાશક્તિ છૂટક છૂટક હીક પ્રમાણમાં એકત્ર થઇ હતી, તેને ગોઠવીને લખવા માટે લગભગ સવા વર્ષ વ્યતિત પણ કર્યું. ન્યાયાધીશ શ્રીચુત કૃષ્ણલાલભાઈ ઝવેરીની વકીલ શ્રી મોહનલાલ દલીયાંદ દેશાઈ દ્વારા સચનાઓ અને કપડાઓ પણ સાંભળ્યા, પણ તે સર્વને કુદરતે ગણકાર્યું જ નહિ! અને આખરે “ કાંઈ પણ લખ્યા વિના જ પ્રગ્ન પાસે મૂકવું ” એવી જ જાણે કુદરતની પ્રેરણા ન હોય? તેમ લગભગ પંદર માસ વ્યતિત થવા છતાંએ, ફળ સમર્પ્યા વિના જ પ્રસિદ્ધીમાં આણવું પડ્યું છે, જે માટે વાંચકવર્ગની ક્ષમા વિના ખીજું શું ચાચવાનું હોય ?

સાહિત્યના કાર્યને અંગે, સંઘવી ઋષભદાસ કવિયે શ્રી-હીરવિજયસુરિ રાસમાં કહ્યું છે તેમ,

“ કાજલ કાગળ કાંબળીઉં મળી, કાઠો કાંથી કાંતર વળી;

“ કાટિ કહેડિ કર કણનું કામ, કોડ ધરી કવ્યું ગુરનું નામ.

“ કરણ કરાનું કાયવશ કરી, કવિતા કાવ્ય કવિત મનધરી.

“ એણીપરે શાસ્ત્ર તે કળે યાત, વાંજિ ન લહે વીયાની વાત.”

[આનંદ કા. મ. મૌ. ૫ મું પૃષ્ઠ ૩૧૨.]

જ્યારે સત્તર કક્કા એકત્ર થાય, અને તે વડે એક તાન્ત્ર એક ધ્યાન લાગી રહે તોજ સાહિત્ય કાર્ય કરી શકાય. તેમાંયે વળી ગૃહસ્થીએને શારીરિક, સાંસારિક અનેક ઉપાધિયો લાગેલી હોયજ કે જેમાંથી વખત ચોરી કાર્ય કરવા એસવું એ મહાન્ ઉદ્દેશ હોય તોજ બની શકે. માત્ર **ઋષભદ્રવીશ્વર** જેવા કોઈક ગૃહસ્થજ ભાગ્યશાળી હોય કે જે અનેક ઉપાધિયો હોવા છતાં સર્વોત્તમરીત્યા સાહિત્યની સેવા બળવી શકે છે. **ઋષભદ્રવીશ્વર** જેવી સાહિત્ય સેવા બળવવા ગૃહસ્થીઓમાંથી હજુ સુધી બીજા કોઈ ઋષભદ્રસ ઉત્પન્ન થયાજ નથી એ પણ નિર્વિવાદ છે. એજ હીરસૂરીશ્વરરાસમાં કવિ ઋષભદ્રસે પોતાની નિત્ય ચર્ચા લખતાં લખ્યું છે કે:—

“ સ્તવન અઠાવન ચોત્રીસ રાસો,

“ પુણ્ય પસર્યો દીયે બહુ સુખવાસો. ૩૨

“ ગીત થુછ નમસ્કાર બહુ કીધા,

“ પુણ્ય માટે લિખી સાધને દીધા.” ૩૩

[આ. કા. મ. મૌ. ૫ મું પૃષ્ઠ ૩૨૨]

આ મુજબ પદ સ્તવનો, ગહન વિષયના એક એકથી ચઢિયાતા ૩૪ રાસાઓ અને કેટલાયે સ્તુતિ નમસ્કારાદિ રચવા, એ ભગવતી શારદામાતની પરમ દયા મેળવેલા ઋષભદ્રસ વિના અન્ય ગૃહસ્થી કોણ કરી શકે ?

આદિમાં જણાવ્યા મુજબ છૂટક છૂટક એકત્ર કરેલી સામગ્રીને ગોઠવી પ્રબ્ધ પાસે મૂકવા હું ભાગ્યશાળી થઈ શક્યો નથી તે માટે જેટલો મને ખેદ છે, તેથી વિશેષ હર્ષ પણ થાય છે. રાસાઓના પ્રખર અભ્યાસી શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈએ જેટલી વિશેષ હકીકત બહાર મૂકી છે તેટલી, વિશેષ પ્રયત્ને પણ, હું

બહાર મૂકી શકું કે નહિ તે માટે મને પોતાને પણ હબ્બુ શંકાજ છે. અને તેટલાં માટેજ શ્રીચુત મોહનલાલભાઈની અતિ પ્રયાસે બહાર પડેલી હકીકતો જોઈ મને ખેદ કરતાં હર્ષ વધુ થાય છે. શ્રીચુત મોહનલાલ દ. દેશાઈનો અંતઃકરણથી જેટલો આભાર માનું અને માનીએ તેટલો ઓછોજ છે.

ન્યાયનિપુણ ન્યાયાધીશ સાક્ષરરત્ન શ્રીચુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીનો ઉપોદ્ધાત લખી આપવા બદલ ઉપકાર માનુંછું. શ્રીચુત કૃષ્ણલાલભાઈ ન્યાયવિષયે નિપુણ ન્યાયાધીશ છે, તેટલાં જ ગુજરાતી કારસી ભાષા સંબંધમાંયે દક્ષ, વિચારશીલ, તેમજ મનનીય અભ્યાસી છે. અને તે કારણવડે જ જેમ ન્યાય દેતી વખતે “પક્ષાપક્ષનું અવલોકન કરી શુદ્ધ ન્યાય દેવો પડે” તે પ્રમાણે અત્રે પણ તેઓશ્રીયે જૈન-જૈનેતર એકીના ગુજરાતી સાહિત્યનો વિચાર કરીને બહુ જ સમભાવિ તુલનાત્મક દૃષ્ટિયે ઉપોદ્ધાત યોજ્યો છે, તે માટે એઓશ્રીનો હું અને જૈન તેમજ અજૈન ગુજરાતી સાહિત્યરસિકો જેટલો ઉપકાર સ્વીકારિયે તેટલો ઓછોજ છે.

ઉપોદ્ધાતદ્વારા, સમભાવપણું ગુમાવી એસનારા અને ધર્મધે જૈનોપરત્વે દ્રેષ્યુદ્ધિયે યા તો અન્ય કારણે પક્ષાપક્ષે અકળાતા સાહિત્યસેવકોને, ન્યાયપન્થે વિહરવાનો ઉત્તમ માર્ગ શ્રીચુત કૃષ્ણલાલભાઈયે બતાવ્યો છે. તે પ્રમાણે જો જૈન, વૈષ્ણવ યા શૈવ વગેરે સંપ્રદાયવાળા સાહિત્યયુવકો વિચરવાનો પ્રયત્ન સેવે તો અવશ્ય ગુર્જરીભાષાનો અતિવેગે સત્ય ઉત્કર્ષ થાય એ નિઃસન્દેહ છે.

શ્રીચુત કૃષ્ણલાલભાઈયે સામાન્યતઃ કેટલાક દોષો બતાવ્યા છે તે બહુ વિચારણીય છે, તોપણ તે સંબંધે થોડોક ખુલાસો કરવો ઉચિત ધારુંછું.

(૧) “ શુકનશાસ્ત્ર ચૌપાઈ એ કાવ્યને પણ જૈનમત સાથે
“કશેા સંબંધ નથી.”

(૨) “ આ [મારૂં ઢોલા] કાવ્ય [“જેડી જેસલમેર મઝાર,”
“ (કડી ૨૩૫)] જેસલમેરમાં રચાયું છે, અને તેથી
“ એની ભાષા ગુજરાત કરતાં મારવાડની ભાષાને વધારે
“ મળતી આવે છે. લગભગ મારવાડી છે એમ કહીએ
“ તો ચાલે, તો પછી ગુજરાતી ભાષાના કાવ્યમાં
“ એને સ્થાન આપવું એને ગુજરાતી કાવ્ય કહેવું એ
“ એક જ્ઞાનનો આપણી ભાષાના ઇતિહાસ ઉપર આ-
“ ઘાત કરવા જેવું છે.”

(૩) “ ખરી રીતે તો આ (માધવાનગની કથા) કાવ્ય તેમજ
“ બીજાં કાવ્ય માટે માત્ર પાકાંતર બતાવીજ પ્રસિદ્ધ
“ કર્તાઓએ સંતોષ માનવાનો નથી, પરંતુ તેને સતીક
“ બનાવવાં જોઈએ. [critically edit, કરવાં
“ જોઈએ] શબ્દાર્થ આપવો જોઈએ. જે એ બધી
“ ક્રિયાઓ તેને સંબંધે કરવામાં આવે તોજ એ
“ “ મૌકિલકાની ” ઉપયોગીતા, એની કીર્તિ, એનું
“ “પાણી” વધે. બાકી કેવળ text જાપવાથી તે
“ કાવ્યો લોકપ્રિય તો નહિજ થાય.”

(૪) “ આર પ્રત્યેક શુદ્ધ ચૌપદમાં કાંઈ ખાસ કાવ્યમય
“ લક્ષણ જોવામાં આવતું નથી. ધર્મને અંગે.....
“ ઇત્યાદિ.”

(૧) કર્મ લવિતવ્યતા અને સ્વભાવને માનવા છતાં સાક્ષાત્-
પણે શકુન શાસ્ત્ર ચૌપાઈ કાવ્યને જૈનધર્મ-મત સાથે સંબંધ
ભલે ન હોય પરંતુ જૈનધર્માવલંબિઓ એથી અજ્ઞાત રહી
અશુભ શુકનોથી અશુભ પરિણામ પ્રાપ્ત ન કરે અને સારાસારને

સમજી, તે પ્રમાણે વર્તી સુખી રહે એવો આશય હોવાથી જૈન મુનિરાજો એના પણ પૂર્ણ અભ્યાસી હોય છે. અને ઘણી વખતે તો એવા અન્યોના લેખકાણે, એવા શુભાશુભ શકુનો, મુહૂર્તો, મન્ત્રો, યન્ત્રો અને તન્ત્રો તેમ જ જ્યોતિષવિષયક વિષયોને લખતાં તેના સારાસારનો અભ્યાસ અને તે ઉપરાંત તેનો સંપૂર્ણ અનુભવ કરીનેજ એવા અન્યો લખ્યા છે, જેથી સમાજને લાભ થાય. સમાજને લાભ એટલે અન્યરીત્યા કહીયે તો ધર્મ-પન્થ-દર્શન એને પણ લાભજ થાય.

(૨) માર્કટોલા શુદ્ધ ગુજરાતી નથી એ વાત તદ્દન સાચી છે. પરંતુ હમારા અન્યોદ્ધારમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃતનો એક અને આવા ગૂજરાતી વગેરેનો બીજો એમ મળી બે વિભાગ કર્યા હોવાથી આવા અન્યને આવા કાવ્ય ભેજીં છપાવવામાં આવ્યું છે.

(૩) [માધવાનળની કથા] કાવ્ય તેમ જ બીજા કાવ્ય માટે પાકાંતરો જ બતાવી સંતોષ માનવો જોઈયે નહિ, પરંતુ લાંબા અનુભવ અને પરિશ્રમ પછી માર્કે તો એ પણ માનવું થયું છે કે નોટ ટીપની બહુ કડાકૂટ અને બહુ લાંબો સમય ગુમાવવા કરતાં હાલ તુરતનો મૂળમાત્ર જે પ્રાપ્ત થાય તે જ પ્રસિદ્ધ નહિ કરવાથી, પ્રાચીન સાહિત્ય કે જે ઘણું સ્થળે તપાસ કરવા છતાંય જેની વિશેષ પ્રતો ઉપલબ્ધ થઈ શકતી નથી અને જે મળે છે તે પણ ખંડિત, યાતો હાથમાં લેતાં ખંડિત થઈ જાય તેવી હોય છે તેને પણ જતું કરવા જેવું થાય છે. જે નોટ ટીપની કડાકૂટમાં પડવામાં ન આવે તો વિશેષ સાહિત્ય જેવું મળે તેવુંજ પ્રગ્ન પાસે મૂકી શકાય અને તેટલાનુંયે રક્ષણ કરી શકાય, અને તે પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થઈ હજારો પ્રતિયો થયા પછી નોટ ટીપ વિશેષ શોધન-સંશોધન તો જ્યારે પણ અને જેને પણ કરવું હોય તે વખતે તેનાથી થઈ શકે. વળી નોટ ટીપાદિથી સંપૂર્ણ કરવામાં ઘણોજ સમય વ્યતીત કરવો

પડે છે અને તેટલા સમયમાં માત્ર એ ચાર ગ્રન્થ વા કાવ્ય બહાર પાડી શકીએ જ્યારે મૂળ માત્ર છપાવવાથી વિશેષ બહાર પાડી શકાય એવો અમારો અનુભવ છે. તેમજ નોટ ટીપ કર્તાના અભિપ્રાયને અનુસરતાં બનાવવા એ ઘણી વખતે કઠિન છે અને કર્તાના અભિપ્રાયને અનુસરતા નોટ ટીપ કરાયા પછુ હોય તોયે બધા સાક્ષરોને, અનુસરતાં છે એમ મનાવવું એ તેથીયે વિશેષ કઠિન કામ છે.

(૪) ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ ચૌપાઇ અને કવિવર સમયસુન્દરજી માટે કાંઈ પણ કહેવા કરતાં “ કવિવર સમયસુન્દર ” નામનો શ્રી મો. દ. દેશાઇના લેખનો હવાલોજ વાંચકને અર્પું છું.

શ્રીયુત મો. દ. દેશાઇએ કર્તા બાપા, સમય આદિ વિષયો પરવે અતિ મહેનતે અતિ સુન્દર લખ્યું હોવાથી મારે તે સંબંધે કાંઈ લખવાનું રહેતું નથી. પણ તેઓનો ઉપકાર માનવો તો અવશ્ય બાકી રહે છે જ અને તેથી તેઓશ્રીનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછોજ છે.

શ્રીયુત મોહનભાઈવાળા લેખોમાં, તે લેખ છપાયા પછી શોધ કરતાં ઉપલબ્ધ થયેલી માહિતીના આધારે, નીચે મુજબની યત્કિચિત્ શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ અત્ર દર્શાવવી યોગ્ય લાગતાં અત્ર દર્શાવું છું અને તે પર વાંચકવ્રન્દનું લક્ષ ખેચું છું:—

(૧) પંડિત જયવિજયવાળા લેખમાં ૧૧૪ મે પાને:—

“ વૃત્તિ રચી છે (કે જે સ્તુતિપરં સિદ્ધિચંદ્રગણિએ પણ ૨૨૦૦
 “ શ્લોકમાં તે સમયમાંજ-યુગમાંજ વૃત્તિ રચી છે અને જે સ્તુતિ
 “ તે વૃત્તિ તથા બીજી અવચૂરિ સહિત કાવ્યમાળાના સાતમા
 “ ગુચ્છકમાં મુદ્રિત થયેલી છે).”

(૧) કાવ્યમાળાના સપ્તમ ગુચ્છકમાં માત્ર અવચૂરિજ છપાયેલી જોવામાં આવે છે. ઉપર લખેલી વૃત્તિ અંદર છપાયેલી નથી.

(૨) ૧૩૫-૩૬ મેં પાને “ ભાનુચન્દ્રે.....શોભન સ્તુતિ”
“ટીકા આદિ ગ્રન્થો રચ્યા છે.”

(૨) આ ઉલ્લેખ જૈન ગ્રન્થાવળીને આધારે કરાયેલો હોય તેમ લાગે છે. પરંતુ શોભન સ્તુતિ શ્રી આગમોદય સમિતિ તરફથી જાપાતી હોવાથી શ્રીભાનુચંદ્રવાળી ટીકાની પ્રત મેળવવા અમદાવાદ આદિ ભંડારોમાં તપાસ કરી હતી પરંતુ કોઈ સ્થળેથી એ પ્રત અમને ઉપલબ્ધ થઈ નથી તેથી એમ અનુમાન કરાય છે કે જૈન ગ્રન્થાવળીમાં નામ નોંધવાની ભૂલ થઈ હોય. કારણ કે સિદ્ધિચંદ્રશાસ્ત્રી ટીકાના લેખમાં ગુરૂના ઉલ્લેખમાં ભાનુચંદ્રશાસ્ત્રી નામ આવે છે તે ઉપરથી જૈન ગ્રન્થાવળીકારે ભાનુચંદ્રશાસ્ત્રી ટીકા ધારી હોય પણ અમારી તપાસમાં તો માત્ર અમને સિદ્ધિચંદ્રશાસ્ત્રીજી ટીકા ઉપલબ્ધ થઈ છે. ગુરૂ અને શિષ્યે એકેએ પૃથક્ પૃથક્ એકજ ગ્રન્થ ઉપર ટીકા રચી હોય અને તે પણ લગભગ એકજ સમયમાં એ પણ અમારા ધારવામાં આવતું નથી. તેમજ ભાનુચંદ્રશાસ્ત્રી રચેલા ધણા ગ્રન્થોમાં સિદ્ધિચંદ્રે સકાય કરેલી હોવાથી તેમજ સિદ્ધિચંદ્રશાસ્ત્રીના દરેક ગ્રન્થોમાં ભાનુચંદ્રશાસ્ત્રી ગુરૂ હોવાથી, અરસ-પરસ એકેના નામે એકેએ રચેલ દરેક ગ્રન્થોમાં આવે તે સ્વભાવિક છે અને તેથી પણ જૈન ગ્રન્થાવળીકારની, ભાનુચંદ્રશાસ્ત્રી નામ ધારી લેવાની ભૂલ થઈ હોય તો તે એ બનવા જોગ છે.

બીજી ભૂલ થવાનું એ પણ એક કારણ છે કે અમોએ અમદાવાદથી શ્રીભાનુચંદ્રી ટીકા મંગાવવા પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે અમોને ભાનુચંદ્રશાસ્ત્રી નામથી પ્રત મળી પણ તે પ્રત ઉકેલીને જેતાં ભાનુચંદ્રશાસ્ત્રી નહિ પણ ભાનુચંદ્રના શિષ્ય દેવચંદ્રશાસ્ત્રી ટીકાની પ્રત હતી. અને તેમાંએ ભાનુચંદ્રશાસ્ત્રી ગુરૂ તરીકે નામતો હોયજ તેથી પણ ભૂલ થવા પામી હોય. છેવટે એવા નિર્ણય ઉપર હું આવી શકું છું કે શ્રીભાનુચંદ્રશાસ્ત્રીના અને શિષ્યરત્નોએ એટલે શ્રી

સિદ્ધિચંદ્રજ્યે તથા શ્રીદેવચંદ્રજ્યે અંતેએ શોભન સ્તુતિ ઉપર ટીકા રચેલી હોવાથી દેવચંદ્રજ્યની ટીકા યાતો સિદ્ધિચંદ્રજ્યની ટીકાને અદલે શ્રીભાનુચંદ્રજ્યનું નામ નોંધાઈ ગયું હોય. શ્રીભાનુચંદ્ર શિષ્ય શ્રીસિદ્ધિચંદ્રજ્યવાળી તથા શ્રીદેવચંદ્રજ્યવાળી અંતેએ શિષ્યોની અંતેએ ટીકા શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી છપાવવી શરૂ થએલી છે.

આટલો ઉઠાપોલ કર્યો છતાંએ કદાચને જો શ્રીભાનુચંદ્રજ્યવાળી ટીકા કાંઈ સ્થળેથી ઉપલબ્ધ થશે તે આ ફંડ તરફથી યા તે શ્રી સમિતિ તરફથી છપાવવા પ્રયત્ન સેવીશું.

(૩) એજ ૧૩૬ પાને “ તેઓ-સિદ્ધિચંદ્રજ્ય-શતાવધાની હતા: “તેથી તેમને.....”

(૩) સિદ્ધિચંદ્ર ગણિને, ભક્તામર સ્ત્રોત્રની વૃત્તિમાં “ xકર્ત્તા શતાવધાનાનાં વિજેતોન્મત્તવાદિનાં ” લખવામાં આવ્યા છે. પરંતુ શોભનસ્તુતિની તેમણે રચેલી ટીકામાં તેમજ ચંકાદમ્બરીની ટીકા વગેરેમાં “ અષ્ટોત્તર શતાવધાનક ” લખવામાં આવ્યા છે. જે ઉપરથી તેઓ એક સો આઠ અવધાની હતા તેવું જણાય છે. જુઓ શોભન સ્તુતિની પંક્તિઓ:—

“શ્વિતિ પાદસાહશ્રીઅકબ્બરસૂર્યસહસ્રનામાધ્યાપકશ્રીશત્રુંજયતીર્થ-
 “કરમોચનાઽધ્યાનેકસુકૃતવિધાયકમહામહોપાધ્યાયશ્રીભાનુચન્દ્રગણિ-
 “શિષ્યાઽષ્ટોત્તરશતાવધાનપ્રમુદિતપાદસાહશ્રીઅકબ્બરપ્રદત્તષુસ્પુહમા-
 “પરાભિધાનમહોપાધ્યાયશ્રીસિદ્ધિચન્દ્રગણિવિરચિતાયાં શોમનસ્તુતિ-
 “વૃત્તૌ શ્રીઋષભદેવસ્તુતિવૃત્તિ: ॥ ૧ ॥ ”

xઆખા શ્લોક માટે જુઓ જયવિજયવાળો લેખ પાનું ૧૩૬.
 ૧ આ ટીકા શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી અહાર ૫૩શે.
 ૨ આ ગ્રન્થ નિર્ણય સાગરે છપાવેલો છે.

બુએા ડાદમ્બરીના અંતનો ઉદ્દેશ્ય:—

“इति श्रीपादसाहश्रीअकब्वरजलालदीनसूर्यसहस्रनामाध्यापक-
 “श्रीशत्रुंजयतीर्थकर मोचनाऽद्यनेकसुकृतविधापक महोपाध्यायश्री-
 “भानुचंद्रगणि तच्चिह्न्याऽष्टोत्तरशतावधानकप्रमुदितपादसाहश्री-
 “अकब्वरप्रदत्त पुस्यु (स्फु) हद्मापराभिधानमहोपध्यायश्रीसिद्धि-
 “न्द्रगणिविरचितायां कादम्बरीटीकायामुत्तरखण्ड टीका समाप्ता॥”

તેમજ ભક્તામર ણીકાની એક પ્રતિ અમેએ જોઇ તેમાંએ અંતમાં “ અષ્ટોત્તર શતાવધાન ” લખવામાં આવ્યું છે. બુએા—

“इति पादशाहश्रीअकब्वरजलालुदीनसूर्यसहस्रनामाध्यापकश्री-
 “शत्रुंजयतीर्थकरमोचनगोवधनिवर्तनाद्यनेकसुकृतविनिर्मापकमहोपा-
 “ध्यायश्रीभानुचंद्रगणिशिष्य युम (युग) पदऽष्टोत्तरशतावधान-
 “साधन प्रमुदितपातशाहश्रीअकब्वरजलालु दीनपातशाहश्रीनूरदीन
 “जिहांगीरप्रदत्त शुष्कहमऽनादिरंजनो द्वितीयाभिधान महोपध्याय-
 “श्रीसिद्धिचंद्रगणि विरचिताभक्तामरस्तोत्रवृत्तिः समाप्ता ॥”

(૪) એજ ૧૩૬ માં પાને “.....તેથી
 “ તેમને અકબ્બર બાદશાહે ખુશ્કહમ (એટલે કે જેની બુદ્ધિ
 “ ખુશ્કહમ એટલે સારી છે એવું ‘સુમતિ’ નામ આપ્યું હતું.”

(૪) આ શ્રીયુત મોહનલાલભાઈનું કહેવું યથાર્થ છે. પરંતુ ‘ખુશ્કહમ’ શબ્દ મૂલ ક્ષરસી અરખી ભાષાનો હોવાથી તેની શુદ્ધ બોણ્ણી તથા અર્થ નીચે મુજબ થાય છે.

ખુશ્ક-ક્ષરસી)=સારી, ઉતમ, ઉમદા.

કહમ-(અરખી)=સમજ શક્તિ, બુદ્ધિ.

પુસ્તકકલ્પ=પુસ્તકકલ્પ-ઉમદાબુદ્ધિ, ઉત્તમ સમજ શક્તિ, સુમતિ.
 પુસ્તકકલ્પ શબ્દ જ્ઞાન જ્ઞાન ગ્રન્થોમાં નીચે પ્રમાણે લખાયો છે.
 પુસ્તકકલ્પ=લક્ષ્મણ સ્તોત્રની વૃત્તિમાં.^૧

પુસ્તકકલ્પ, પુસ્તકકલ્પ-શોભન સ્તુતિ કાદમ્બરી વગેરેમાં.

વિશેષમાં કવિવર સમયસુંદરજીના લેખમાં પાને ૩૦થી
 ૩૪ સૂઠીમાં તથા પાને ૧૦૬/૭માં પૂર્વણીમાં -શ્રીસમયસુંદરની
 સંસ્કૃત ભાષાની કૃતિયો આપવામાં આવેલી છે, તેની અંદર
 એજ કવીશ્વરે રચેલી ઋષભ-લક્ષ્મણની કૃતિનો વધારો
 દેખાડતાં આનંદ થાય છે. કેમકે કવિવર સમયસુંદરકૃત ઋષભ-
 લક્ષ્મણ કાવ્ય અમોને પ્રાપ્ત થયું છે અને તે શ્રીઆગમોદય
 સમિતિ તરફથી છપાઈ બહાર પડનાર છે.

સર્વ કાવ્યોની પ્રતો, શ્રીમદ્ સુરીશ્વર શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરિના
 શિષ્યરત્ન મુનિરાજ શ્રીરિદ્ધિવિજય, તત્શિષ્ય મુનિરાજ શ્રી-
 સંપત્તિવિજયજીએ મેળવી હતી અને તેઓશ્રીએ આ મૌકિકતકનું
 સંશોધન કાર્ય કર્યું હતું જે બદલ તેઓશ્રીનો પણ અંતઃકરણથી
 ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તક જોડે શ્રીયુત ચિ. ડા. દલાલનું નામ જોડવામાં
 આવ્યું છે. તેઓનું અંગ્રેજી ગૂજરાતી ચરિત્ર છપવાની પરવાનગી
 આપવા માટે તથા વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાંથી બ્લોક આ-
 પવા માટે લાગતા વળગતાઓનો અંતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકમાં કવિવર સમયસુંદરજીના સ્વહસ્તે લખાયેલા
 ‘શત્રુજય મંડન-શ્રી આદિનાથસ્તવનનાં’ એ બ્લોક આપ્યા

૧ દ્વાનઃ પુષ્પહમિતિ વિરુદ્ધ શાહિનાર્પિતં ॥

આખા શ્લોક માટે જુઓ જયવિજયવાળા લેખનું પાનું ૧૩૬ મું.

છે. સદ્દુ મૂલ્ય પ્રત આપવા માટે પંડિતવર્ય સાલચંદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધીના ઝણી છીએ.

શત્રુજ્ઞ્ય મંડન-શ્રી આદિનાથસ્તવન અર્થાત્ આલોચના-સ્તવનના બે બ્લોક આપવામાં આવ્યા છે તે કવિવર સમયસુન્દર-ગણિના પોતાના હસ્તાક્ષરોમાં છે, અને બે બ્લોકમાં પૂર્ણ થાય છે. એ સ્તવન બહુધા ડાઘ સ્થલે પ્રસિદ્ધ થયેલું જોવામાં આવ્યું નથી જેથી આખું સ્તવન મૂલ્યભાષામાંજ અત્રે આપવું ઉચિત ધારું છું:—

શ્લોક ૦ ॥ શ્રીગુરુભ્યોનમઃ ॥

બે કર જોડી વીનવુંજી, સુણિ સામી સુવિદીત;

કુડ કપટ મૂંકી કરીજી, વાત કહું *આંપ વીન.— ૧

કૃપાનાથ ! મુઝ વીનતી અવધારિ !

તું સમરથ ત્રિભુવન ધણીજી, મુઝનઠ દુતર તારી;

કૃપાનાથ ! મુઝ વીનતી અવધારિ. ૧

ભવસાયર ભમતા થકાજી, દીઠા દુખ અનંત;

^૧ભાગસંયોગ તું ભેટીયઉજી, ભયભંજણ ભગવંત. ૩૦ ૨

જે દુખ ભાંજઠ *આંપણુંજી, તેહનઠ કહિયઠ દુખ;

પરદુખ ભાંજણ તું સુણયઉજી, સેવકનઠ ઘઠ સુખ. ૩૦ ૩

આલોચણ લીધા પખીજી, જીવ રૂઝઠ સંસારિ;

રૂપી લખ(મ)ણા માસતીજી, એહ સુણયઉ અધિકાર. ૩૦ ૪

૧ ભાગ્યસંયોગે. ૨ ભેટીયો. ૩ સુણયો. ૪ પખીજી-વિના. આલોચન લીધા વિના. ૫. લક્ષમણા બાળથી રાંઉલી બ્રહ્મચારિણી સાધ્વી અતિ તપ કરવાં છતાં પણ અતિચારની આલોચણ ન કરવાથી અનંત ચોવીશી ભમી.

* આપ આપણું. પ્રતિમાં દરેક સ્થળે આપ, આપણું, આપણામાં 'આ' છે. આ ઉપર અનુસ્વાર કરેલો છે.

દુઃસમ કાચિં ^૧ દોહિલકે ^૨ લ, સુવે ^૩ ઉ ગુર સંજ્ઞેગ;	
પરમારથ પ્રીઝ ^૪ નહીજી, ગડરી પ્રવાહ ^૫ લોગ.	કૃ૦ ૫
તિણુ તુઝ આગલિ આંપણાજી, પાપ આલોઉ આજ !	
માઆપ આગલિ ઓલતાંજી, આલક કેહી લાજ !	કૃ૦ ૬
જિનધર્મ જિનધર્મ સહુ કહ્યજી, થાપઝ આપણી વાત;	
સામાચારી જૂજી ^૬ જી, સાંસઝ પડુંય મિથ્યાત !	કૃ૦ ૭
જાણઅજાણ પણઝ કરીજી, ઓલ્યા ઉછુવ ઓલ;	
રતને કાગ ઉડાવતાજી, હારયઉ, જનમ નિટોલ.	કૃ૦ ૮
ભગવંત ભાખ્યું ^૭ તે કિહાંજી, કિહાં મુઝ કરણી એહ!	
ગજપાપર ^૮ પર કિમ સહ્યજી, સખલ વિમાસણ તેહ.	કૃ૦ ૯
આંપ પરખું ડા કહેંજી, જાણઝ લોગ મહાંત;	
પણિ ન કહેં પરમાદીઉજી, માસાહસ દષ્ટાંત.	કૃ૦ ૧૦
કાલ અનંતઝ મઘ લલાંજી, તીન રતન શ્રીકાર;	
પણિ પરમાદિઈ પાડીયાંજી, કિહાં જઝ કરુંય પોકાર.	કૃ૦ ૧૧
જાણું ઉત્કૃષ્ટી કરુંજી, ઉઘત કરુંય વિહાર;	
ધીરજ જીવ ધરઝ નહીંજી, પોતઝ મહુ સંસાર !	કૃ૦ ૧૨

૧ દુઃખમ કાલમાં. ૨ દોહિલો. ૩ સુધો. ૪ જાણે નહિ. ૫ મેંદા. જેમકે ગાડરીયા પ્રવાહ. ૬ લોકો. ૭ ક્રીયા વિધિ. ૮ જુદા જુદા પ્રકારની. મિથ્યાત્વનો સંશય થયો કે કંઈ સામાચારી સમ્યક્ત્વની અને કંઈ મિથ્યાત્વની. ૯ પણ. ૧૦ ઉત્સૂર સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ. ૧૧ રત્નોવડે. ૧૨ હાર્યો. ૧૩ ભાખ્યું-ભાખ્યું. ભગવંતે કહેલું તે. ૧૪ હાથીની પાપર. ૧૫ ખર-ગધેડો. ૧૬ ડા આ પ્રમાણે અવગ્રહ ચિહ્ન મૂળ પ્રતિમા કરેલું છે. એ ચિહ્ન આ શબ્દને માટે છે. એટલે આકરુંજી જ્ઞેઘએ. અર્થાત્ હે ભગવંત આપે ઉત્સર્ગનો આકરો માર્ગ પ્રરૂપેલો છે. ૧૭. મહંત-વૈરાગી. ૧૮ ઉપ-દેશમાળામાં માસાહસ પંખીનું દષ્ટાંત છે. પોતે સિદ્ધની દાટમાંથી માંસ ખાય અને વૃક્ષ ઉપર એસી ઉપદેશ દે કે સાહસ મ કરો.

સહજ પજ્વઉ મુઝ આંપણીજી, ન ગમઇ જુંડી વાત;	
પરનિંદા કરતાં થકાંજી, જાયઇ દિન નઇ રાતિ.	કૃ૦ ૧૩
કિરિયા કરતા દોહિલીજી, આલશ આંણુઇ જીવ;	
ધરમપથી ધંધઇ પજ્વઉજી, નરગઈ કરિસ્થઈ રીત્ર.	કૃ૦ ૧૪
અણુહુતાં ગુણુ કો કહઇજી, તઉ ^૨ હરખૂં નિસદીસ;	
કો હિતસીપ લલી કહઇજી, તઉ મનિ આણું રીસ.	કૃ૦ ૧૫
વાદભણી વિદ્યા ભણીજી, પરરંજીજી ઉપદેસ !	
મન સંવેગ ધરયઉ નહીંજી, કિમ સંસાર તરેસિ !	કૃ૦ ૧૬
સૂત્ર સિદ્ધાંત વધાણુતાંજી, સુણુતાં કરમ વિવાગ;	
પિણુ ઇક મનમાંહિ ઉપજઇજી, મુઝ મરકટ વધરાગ.	કૃ૦ ૧૭
ત્રિવિધ (૨) કરી ઉચરુંજી, ભગવંત ! તુમ્હ હજૂરિ;	
વારવાર ભાંજી વલીજી, છૂટક આરઉ દુરિ.	કૃ૦ ૧૮
આંપ કાજિ સુપ રાયતઇજી, કીધી આરંભ કોડિ;	
જયણા ન કરી જીવનીજી, દેવદયા પર છોડિ.	કૃ૦ ૧૯
વચન દોષ વ્યાપક કહાજી દાખ્યા અનરથ દંડ;	
કુડ કહાઉં અહુ કેલવીજી, વ્રત કીધઉ સતપંડ.	કૃ૦ ૨૦
અણુ દીધું લીજઇ ત્રિણુંજી, તઉહિ અદત્તાદાન;	
તે દુષણુ લાગાં ધણુંજી, ગિણુતા નાવઇ માન.	કૃ૦ ૨૧

૧ ન હોય એવા મારા ગુણો. ૨ તો. ૩ હિતશિખ. ૪ વાદ માટે. ૫ ધર્યો. ૬ કર્મ વિપાક. ૭ ક્ષિણુ એક. ૮ છૂટકઆરો. ૯ દાખ્યા, દાખ્યા, બતાવ્યા. ૧૦ ખંડ. ૧૧ આખ્યા વિના. ૧૨ તણખલું. ૧૩ તોયે. તણખલું પણ આખ્યા વિના લેવામાં આવે તો તે અદત્તાદાન ગણાય છે.

- ચંચલ જીવ રહઈ નહીંજી, રાચઈ રમણી રૂપ;
કામવિટંબણ સી કહુંજી, તું જાણુઈ તે સરૂપ. કૃં ૨૨
- માયા મમતામઈ પડયઉજી, કીધઉ અધિકઉ લોલ;
^૧પરિગઢ મેલ્યઉ કારિમઉજી, ન ચડી સંયમ સોલ. કૃં ૨૩
- લાગા મુઝનઈ લાલચઈજી, રાત્રી ભોજન દોષ;
મઈ મન મૂંકયઉ મોકલઉજી, ન ધરયો ધરમ સંતોષ. કૃં ૨૪
- ^૨છણુ ભવિ પરભવિ દુહવ્યાજી, જીવ ચઉરાસી લાપ;
તે મુઝ મિછામિ દુકડઉજી, ભગવંત ! તોરી ^૪સાધિ. કૃં ૨૫
- કરમાદાન પનર કહ્યાજી, પ્રગટ અઢારહ પાપ;
જે મઈ સેવ્યા તે હવઈજી, બગસિ (૨) માયબાપ. કૃં ૨૬
- મુઝ આધાર ^૭છઈ એતલઉજી, સરદહણા છઈ સૂધ;
જિનધર્મ મીંહઉ મનિ ગમઈજી, જિમ સાકરસું દુધ. કૃં ૨૭
- રિપલદેવ તું રાજ્યઉજી, સેત્રુંજે ગિરિ સિંહુગાર;
પાંપ આલોઆં આપણાજી, કરિ પ્રભુ ! મોરી સાર. કૃં ૨૮
- મર્મ એહ જિનધર્મનઉજી, પાપ આલોયાં જાઈ;
મનસું મિછામિ દુકડઉજી, દેતાં દુરિ પુલાઈ. કૃં ૨૯

૧ પરિગ્રહ મેલ્યો કારમોજી. ૨ ધલ. આ ભવે. ૩ ચોરયાસી લાપ જીવાયોનિ. ૪ સાષે. તારી સાક્ષીયે. ૫ મેં, મહેં. ૬ બક્ષ બક્ષ ? માફ કર માફ કર. ૭ છ એટલોજી.

તું ગતિ તું મતિ તું ધણીજી, તું સાહિય તું દેવ !
આણ ધરું સિરિ તાહરીજી, ભવિ (૨) તોરી સેવ. ૩૦ ૩૦

કલસ.

ધમિ ચડિય સેત્રુંજ ચરણ ભેટ્યા નાભિનંદન જિણુતણા,
કર જેડિ આદિ જિણુંદ આગઈ પાપ આલોયાં આપણાં;
જિણુચંદસૂર સૂરીસ સદગુરુ પ્રથમ સિખ્ય સુજસ ધણુડિ,
ગણિ સકલચંદ સુસીસ વાચક સમયસુંદર ગુણુ ભણુઈ. ૩૧

ઇતિ શ્રી સેત્રુંજય મંડણુ શ્રીઆદિનાથસ્તવનં સમાપ્તં.
સંવત સોલ લક વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૧૩ દિને
લિખિતં સ્વયમેવ.

અમારા તરફથી અત્યાર સૂધીમાં સંસ્કૃત, માગધી, અંગ્રેજી
અને આવા કાવ્યોના ગૂજરાતી અન્યથા પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કર-
વામાં આવ્યો છે, કે જે પ્રયાસવડે આ અન્યને અમે તરફથી
બહાર પડતા અન્યોમાં “અન્યાંકે દુદ” (જેન ગૂજર-સાહિત્યો-
દ્ધારે અન્યાંકે ૭ મા) તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

અત્રે ફૂંડનો ટુંક ઇતિહાસ આપવો એ અયોગ્ય લેખાશે નહિ.
મહર્ષિ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ ઝવેરીએ, કે જેમની સ્મૃતિને
અર્થે ફૂંડ સ્થાપવામાં આવ્યું છે, તેમણે પોતાના વીલમાં

૧-૧૬૯૯. વિશેષ માટે જીઓ આમાંજ કવિવર સમયસુંદરનો
વિસ્તૃત લેખ પાતું ૪૬-૪૭ અને ૯૩.

રૂ. ૪૫૦૦૦) ની રકમ, ખીજી રૂ. ૫૫૦૦૦) ની અન્ય શુભમાર્ગે
 ખરચવા કાઢેલી રકમો સાથે કાઢી હતી. આ રકમમાં તેમના સુ-
 પુત્ર શા. ગુલાબચંદ હેવચંદ ઝવેરી તરફથી મહૂંમની યાદગિરી
 માટે શુભકાર્યમાં ખરચવા કાઢેલ રૂ. ૨૫૦૦૦) ની રકમ ઉમેરાઈ.
 ૧૦૦૮ શ્રી આનંદસાગર સૂરીચરની સલાહ અને ઉપદેશથી તથા
 શા. ગુલાબચંદ હેવચંદ ઝવેરીની સમ્મતિથી, આ રકમોને એકઠી
 કરી મહૂંમની યાદગિરી માટે આ ટ્રસ્ટ સને ૧૯૦૬ માં સ્થાપ્યું. તેમજ
 યોગ્ય વ્યવસ્થા જળવાઈ રહેવા માટે ટ્રસ્ટીઓ નીમી ટ્રસ્ટીડ કરાવવામાં
 પણ આવ્યું. મહૂંમ શેઠની દીકરી તે મહૂંમ શા. મૂળચંદ નગીન-
 ઠાસની વિધવા મહૂંમ ખાઈ વીજકોરની આશરે રૂ. ૨૫૦૦૦)
 ની રકમ તેમના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી મળવાથી, તથા મહૂંમ શેઠના
 ભત્રીજા અને આ કુંડના એક મુખ્ય ટ્રસ્ટી મહૂંમ શેઠ નગીન-
 ભાઈ ઘલાભાઈ જવેરીના વીલની રૂએ રૂ. ૨૦૦૦) ની રકમ
 વધવાથી કુંડ રૂ. ૧૦૦૦૦૦) ના આશરાનું થવા ગયું છે. કુંડનો
 આંતરિય ભાવ “ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક ધાર્મિક સાહિત્યની
 “ જેવું કે પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, અંગ્રેજી વગેરે ભાષામાં
 “ લખાયેલાં વંચાયેલા પ્રાચીન પુસ્તકો, કાવ્યો, નિબંધો, લેખો
 “ વગેરેની જાળવણી, ખીલવણી અને અભિવૃદ્ધિ કરવાનો છે. ”

આગમોદ્ધારક, આગમવાચનાદાતા, સાક્ષરશિરોમણિ આચાર્ય
 મહારાજ શ્રી આનંદસાગર-સૂરીચરના ઉપદેશથી આ કુંડની
 સ્થાપના થયેલી હોવાથી તેમનું નામ ચિરંજીવ રહે એવા ઇરાદાસહ
 આવા કાવ્યોના સંગ્રહનું નામ “ શ્રી આનંદ કાવ્ય મહોદધિ ”
 રાખવામાં આવ્યું છે.

મહૂંમ શેઠ નગીનભાઈના સં. ૧૯૭૮ ના કારતક વદ ૫ ને
 રવિવાર તારીખ ૨૦ નવેંબર સને ૧૯૨૧ ના દિનના ઉ. વર્ષ

જીપ ના થયેલા અકાળ મૃત્યુથી આ ફંડના સર્વ કાર્યને ભાર અમારા શિરે પડવાથી જોઈએ એટલા પ્રમાણમાં કાર્ય થઈ શકતું નથી. શેઠ નગીનભાઈ ફંડની ૧૦/૧૧ વર્ષની કારકીર્દીમાં ૫૬ અંકો બહાર પાડવાને ભાગ્યશાળી નિવડયા હતા. જ્યારે અમો તે પછીના છેલ્લા ૫ વર્ષમાં માત્ર ૧૦ અંકો જ બહાર પાડી શક્યા છીએ. શેઠ નગીનભાઈના આત્માને પરમાત્મા પરમ શાંતિ બક્ષે એવું ઇચ્છીએ છીએ.

શેઠ કેશરીચંદ્ર રૂપચંદ્ર જોઓ સને ૧૯૧૬ માં ટ્રસ્ટીપણાથી મુક્ત થયા હતા તેથી અને શેઠ નગીનભાઈ ઘેલાભાઈના અવસાનથી ખાલી પડેલી બે જગ્યાઓએ આ વર્ષમાં શેઠ અમરચંદ્ર કલ્યાણચંદ્ર જવેરી અને શેઠ નેમચંદ્ર અભેચંદ્ર જવેરીની નિમણૂક કરવામાં આવી છે.

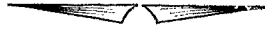
અંતમાં એટલું ઇચ્છી અવતરણિકાથી વિરમીશું કે આ અમારો પ્રયાસ સર્વ સાહિત્યપ્રેમી જનોને પ્રિયકર થઈ સુન્દર સુરસ ફળ આપનારો થઈ પડે. આવા પ્રયાસને જો પ્રજા તરફથી સારું સન્માન મળશે તો આશા છે કે ભવિષ્યમાં ધણા મૌકિતકો પ્રજા પાસે મુકવા અમો અમારાથી બનતું કરી શકીશું.

૧૧૪/૧૧૬ જવેરી બબ્લર,
મુંબાઈ. તા. ૩-૧૧-૧૯૨૬.
ધનતેરસ સં ૧૯૮૨.

} જીવણચંદ્ર સાકરચંદ્ર જવેરી
હું અને બીજા ટ્રસ્ટીઓ.

શેઠ ઘેલાભાઈ લાલભાઈ જવેરી

કેશર-ખરાસ ફંડ.

આ થકી હિન્દુસ્તાનના તમામ શ્રવેતાખર મૂતિપૂજક સંઘને જણાવવામાં આવે છે કે, જે જે ગામનાં શ્રવેતાખર મન્દિરોમાં કેશર-ખરાસની અગવડ હોય; તે મન્દિરોને માટે હુમારી પાસેથી નીચે જણાવેલ શીરનામાથી કેશર-ખરાસ ભેટ મંગાવી લેવા. મેહરખાની કુરી કોઈએ ટપાલ અગર ખીજે રસ્તે મંગાવવા તસ્દિ લેવી નહીં પરન્તુ નીચલે ઠેકાણેથી લઈ જવા અથવા મુંબાઈમાં ઓળખાણવાળા દ્વારા મંગાવી લેવા બંદોબસ્ત કરવો.

સર્વે સાધુમુનિરાજને વિનંતીસહિત વિદિત કરવાનું કે, આપશ્રીઓના વિહારમાં જે જે ગામના મન્દિરોમાં કેશર-ખરાસની અગવડ જણાતી હોય તે તે જગ્યાએ નીચલે ઠેકાણેથી કેશર-ખરાસ ભેટ મંગાવવાનો ઉપદેશ કરવા તસ્દિ લેવી.

શિરનામું.

શા. નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ જવેરી.

૧૬-૧૮ ત્રીજી ભોયવાડો, ભૂલેશ્વર-મુંબાઈ. નં. ૨.

શ્રી મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાન ભંડાર.

શ્રી મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાન ભંડારમાંથી લખેલા તથા છાપેલા ગ્રંથો શહેરમાં તથા ખહારગામ ભંડારના નિયમ મુજબ વાંચવા માટે આપવામાં આવેછે તથા નીચેના ગ્રંથો વેચાતા મળે છે.

૩. નામ વિગેરે,
- ૪) વ્યવહારસૂત્ર સટીક ભાગ ૧-૨ જ્ઞે.
- ૪) દશવૈકાલિકસૂત્ર સટીક
- ૨ા દ્વાદશપર્વ-કથા સંગ્રહ
- ૧ા સૂચંગડાંગ સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૧ લો
- ૧ા " " " ૨ જ્ઞે
- ૨) આવશ્યક સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૧ લો
- ૮) આચારાંગ સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫
- (દરેકતા ૩ા. ઝે. પેહેલો ભાગ ખલાસ)
- ૧ા દશવૈકાલિક સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૨ જ્ઞે
- ૧ા " " " ભાગ ૩-૪ થો

મળવાના ઠેકાણાં

શ્રી મોહનલાલજી જૈન
જ્ઞાન ભંડાર ગોપીપુરા
સુરત.

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન
ધર્મશાળા-ગોપીપુરા,
સુરત.

શ્રી જનદત્તસૂરિ જ્ઞાન ભંડારના પુસ્તકો.

	૩૧.
ગણુધર સાર્ધસટક	૧)
પ્રાકૃત વ્યાકરણ	૧)
સંદેહ દોલાવલી	૨)
પંચલીંગી	૨૧૧
સંવેગરંસાલા પ્ર. ભા.	૨૧૧
ચૈત્યવંદનકુલક વૃત્તિ	૨૧
પ્રશ્નોત્તરસાર્ધસટક	૧)
વિશેષસટક	૦૧૧
દીવાલી કલ્પ	૦૧૧
જ્યતિહુઆણુ વૃત્તિ	૦૧
પંચપ્રતિકમણુ	૧)
શ્રાવકનિત્યકૃત્ય	૧)
દાદાસાહેબનું ચરિત્ર	૧૧૧
દાદાસાહેબની પુજા	૦) =
દાદાસાહેબની છબી	૧)
પર્યુષણા સ્તવન	૦૧૧

કલ્પસૂત્ર ભાષાંતર આવૃત્તિ બીજી છપાય છે.

બૃહત્સ્તવનાવલી આવૃત્તિ બીજી છપાય છે.

બૃહત્ પર્યુષણા નિર્ણય
દેવદ્રવ્ય નર્ણય.
અનુયોગદ્વારસુત્ર લેટ.

લેટ

શ્રી જનદત્તસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર.

દા. શીતલવાડી ઉપાશ્રય, ગાંધીપુરા-મુરત.

કવિવર સમયસુન્દર

(ભાવનગરમાં ભરાએલી ૭ મી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ
માટે લખાએલો નિબંધ.)

— ૦ —

[લેખક: શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ,
વી. એ. એલ્. ડી.; હાઈકોર્ટ વકીલ મુંબઈ.]

જૈન સાધુઓ ભારતની એક ધાર્મિક સંસ્થા છે અને પોતાના આચાર-નિયમ પ્રમાણે ભ્રમણશીલ-પરિત્રાજક છે. એક વર્ષમાં એકી સાથે ચાતુર્માસ એક સ્થળે ગાળવું તેમને અપરિહાય છે, જ્યારે બાકીના આઠ માસમાં એક ગામથી બીજા ગામ અપ્રતિહત વિહાર કરી દરેક સ્થળે ઉપદેશ આપતા રહી તેઓ વિહાર કર્યે બંધ છે. લગભગ પચીસમો વર્ષ પહેલાં થયેલા ધર્મસંસ્થાપક શ્રી મહાવીરના અનુયાયી જૈન શ્રમણોની સંસ્કૃતિ સમયધર્મ પ્રમાણે અનેક ઉદય અને અસ્તના હિંગાલે હીન્દીને હજુ સુધી-પણ અખંડપણે ચાલી આવી છે. તે શ્રમણ-પંથે સ્થાપેલા દયા ધર્મની અસરથી ભારતમાં હિંસક યજ્ઞયાગ બંધ પડ્યા એટલું જ નહિ પણ જાતિભેદના જુદામતે ધણા સૈકાઓ સુધી વિશેષ અરકાશ મળ્યો નહિ. વિશેષમાં કાવ્ય, નાટક, કથા-ભાષા વગેરે સાહિત્ય પ્રદેશમાં પણ તે શ્રમણોએ દરેક શતકમાં-દરેક યુગમાં અન્ય પંથોની સાથે સાથે પ્રબળ ફાજો આપ્યો છે. અને એ સત્યની પ્રતીતિ તેના સાહિત્યના ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે અતિ સ્પષ્ટ રીતે અને જરૂર થશે.

સંસારની ઉપાધિઓના બંધનથી મુક્ત એવા નિર્બંધ પંખીઓ પેઠે વિચરતા માત્ર ધર્મપરાયણ જીવન ગાળવા નિમયિત્ત સાધુઓના

સૂર વિશ્વબંધુભાવનાં, પ્રભુભક્તિનાં, અને નીતિના ઉપદેશનાં ગીતો ગાવામાં જ નીકળી શકે. પોતપોતાના જમાનાની ભાવનાઓને વ્યક્ત કરવી, પોતાના સમયના જૂદા જૂદા આદર્શોને અને તોખા તોખા વહેતા લાગણી-પ્રવાહોને એકત્ર કરી પથગમ્ભીરી વાણીમાં તેનું ઉદ્દ્યોગન કરવું એ કવિઓનું કર્તવ્ય છે. સામાન્ય લોકોના દિલમાં જે સુન્દર ભાવો જાગે-પશુ જે સમજવાની કે સમજાવવાની તેમનામાં તાકાત નથી-તેમને ભાષા આપવી, તેમને અમર વાણીમાં વ્યક્ત કરવા એ કવિઓનું કાર્ય છે. નિબંધ પંખીઓમાં કોકિલા જેવું ભ્રમણુશાલી પંખી ભાગ્યેજ જોવામાં આવશે. આવા કવિપરભૂતો જૈન સાધુઓએ પ્રાન્ત પ્રાન્ત અને દેશેદેશ વિહાર કરી પોતાના કાવ્યનો ટહુકો લોકોને સંભળાવ્યો છે. આ પૈકી એક કવિપરભૂતનો પરિચય કરાવવાની આ નિબંધની ઉમેદ છે.

તેમનું નામ કવિવર સમયસુન્દર. તેમનો કાવ્ય વિક્રમનો સત્તરમો શતાબ્દિ છે. તેમને સંવત્ ૧૬૪૯ માં વાચનાચાર્ય-ઉપાધ્યાય પદ લાહોરમાં મળ્યું હતું અને પ્રથમનો ગ્રંથ 'ભાવશતક' સં. ૧૬૪૧ માં રચ્યો મળી આવે છે, તેથી તે વખતે તેમની ઉંમર ૨૧ વર્ષની ગણીએ તો તેમનો જન્મ સં. ૧૬૨૦ માં મૂકી શકાય કે જે વખતે તેમના દીક્ષાગુરુ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાયના દીક્ષા ગુરુ જનચંદ્રસૂરિને સૂરિપદ (૧૭ વર્ષની વયે, મળ્યા સંવત્ ૧૬૧૨) મળ્યાને આઠ વર્ષ થઈ ગયાં હતાં. તેમનો છેલ્લો ગ્રંથ સં. ૧૭૦૦ નો 'દ્રુપદી સંબંધ' મળી આવે છે તેથી તેઓ સં. ૧૬૨૦ થી ૧૭૦૦ સુધી-૮૦ વર્ષ જેટલું જીવન ગાળી શક્યા હતા એ પ્રાયઃ નિશ્ચિત થાય છે.

તટ્ટાલીન સ્થિતિ.

ખરતરગચ્છ અને તપાગચ્છ વચ્ચે લાંબા વખતથી સ્પર્ધા અને વિખવાદ ચાલ્યા આવતા. એ વિખવાદ સત્તરમા શતકના પૂર્વાર્ધમાં

વધી પડ્યો હતો. શ્વેતામ્બરો અને દ્વિગંબરો વચ્ચેનો વિરોધ તે બહુ જૂનો હતો પણ સં. ૧૧૭૬ માં સિદ્ધરાજના દરબારમાં વાદિદેવ નામના શ્વેતામ્બર સૂરિએ કુમુદચંદ્ર નામના દ્વિગંબરાચાર્યને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવી દ્વિગંબરોને ગૂજરાતના રાજ્યની હદપાર કરાવ્યા-તે પછી એ અનેનાં કાર્ય કરવાનાં ક્ષેત્રો બહુધા જૂઠાં પડી ગયાં હતાં તે તેથી એમના વચ્ચેનો વિરોધ પણ મોજો પડી ગયો હતો. પણ બીજી બાજુએ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકમાંથી જુદા પડી લુકામત અને બીજામત નીકળ્યા પછી તેમની સાથેનો વિરોધ પ્રબળ થઈ પડ્યો હતો. શ્વેતામ્બર મતના ખરતર અને તપગચ્છ વચ્ચેની મતામતી પણ પ્રબળ થઈ પડી હતી અને તેમાં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયજી નામના તપગચ્છીય વિદ્વાન-પણ-ઉચ્ચસ્થાવી સાધુએ કુમતિકંદકુદાલ (યાને પ્રવચન પરીક્ષા) નામનો ગ્રંથ બનાવી તપગચ્છ સિવાયના અન્ય સર્વ ગચ્છ અને મત સામે અનેક આક્ષેપો મૂક્યા. આથી તે સર્વ મતો ખગલગી ઉડ્યા; અને તેનું જે સમાધાન ન થાય તે આખા જૈન સમાજમાં દાવાનગ અગ્નિ પ્રકટે. આ માટે જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડ્યા વગર રહી શકાય નહિ તેથી તપગચ્છાચાર્ય વિજયદાન સૂરિએ ઉપરોક્ત ગ્રંથ પાણીમાં ઘોળાવી દીધો અને તેને અપ્રમાણ ઠેરવ્યો. તેમણે જાહેરનામું કાઢી 'સાત બોલ' ની આજ્ઞા કાઢી એક બીજા મતવાળાને વાદ-વિવાદની અથડામણ કરતા અટકાવ્યા હતા. પણ આટલાથી વિરોધ જોઇએ તેવો ન શક્યો ત્યારે વિજયદાન સૂરિ પછી આચાર્ય હીરવિજય સૂરિએ ઉક્ત 'સાત બોલ' પર વિવરણ કરી 'બાર બોલ' એ નામની બાર આજ્ઞાઓ જાહેર કરી હતી. સં. ૧૬૪૬. આથી જૈન સમાજમાં ઘણી શાન્તિ આવી, અને ખરતર ગચ્છના અને તપગચ્છના આચાર્યો એક બીજાની નિન્દામાં ન ઉતરતાં જૈન ધર્મનો પ્રભાવ અન્ય સમાજમાં અને રાજદ્વારમાં પાડવા માટે પ્રયત્નશીલ થયા.

વિક્રમનો સત્તરમો સૈદ્ધા જૈનો માટે ઘણો પ્રતાપી હતો. તે સદીમાં

મહાન મોગલ સમ્રાટ અકબર, જહાંગીર અને શાહજહાં (સં ૧૬૧૨ થી સં ૧૭૧૪) એ ત્રણ શહેનશાહોએ સમગ્ર ભારતવર્ષમાં રાજ્ય સત્તા જમાવી રાખી લોકોમાં આબાદી અને શાન્તિથી સ્થિરતા કરી. અકબરે સં ૧૬૬૪ માં ચિતોડ, ૧૬૨૫ માં રણથંભોર અને કલંજરના કિલ્લા છૂટી લીધા અને સં ૧૬૨૯ માં અમદાવાદમાં પોતાનો વાવટો ફરકાવ્યો. પછી વડોદરા, ચાંપાનેર, સુરત એ સત્રજો મિર્જાઓએ કબજે કરેલો સુલક તેઓને હાંકી મેલી, પોતાના રાજ્ય તજે મૂકી અકબર આગ્રે આવ્યો. ત્યાર પછીના ત્રણ વર્ષમાં બિહાર અને બંગાલા હાથ કર્યાં. સામાન્યે સર્વે સ્થળે શાંતિ પ્રસારી. આ સૈકામાં શ્વેતામ્બર જૈન સાધુઓ સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને સ્વભાષા-લોક ભાષામાં સાહિત્ય વિશેષ વિશેષ કેત્પત્ત કરવા લાગ્યા. તપગચ્છીય પ્રભાવક મહાપુરૂષ હીરવિજય સૂરિએ તથા તેમના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શાંતિચંદ્ર આદિએ, ખરતરગચ્છીય જિનચંદ્ર સૂરિએ, અને નાગપુર (? વૃદ્ધ) તપગચ્છીય પદ્મસુંદર ઉપાધ્યાયે અકબર બાદશાહને જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવી તેની તેના પ્રત્યે સદ્ભાવના ખેંચી અનેક જૈન તીર્થ સંબંધી ફરમાનો, જીવ-વધ-બંધની આગ્રાઓ અને પુસ્તકો, સ્થાન વગેરેનાં ઇનામો પ્રાપ્ત કર્યાં. જહાંગીરે તં વિજયસેન સૂરિને અને ખં જિનસિંહ સૂરિને મોટાં ધાર્મિક બિરદો આપ્યાં, અને શાહજહાંએ પણ સહાનુભૂતિ દાખવી. આ સામાન્ય રીતે શાંતિની શતવર્ષોમાં અન્ય ધર્મોમાં પણ ઘણી જગતિ આવી અને સાહિત્યવૃદ્ધિ થઈ.

સં ૧૬૦૦ માં તમ અમદાવાદમાં જન્મનાર દાદુજીએ ત્યાગી ફકીર બની જયપુરમાંના રાજ્યમાં ત્રણો જીવન-કાળ કાઢી ૧૬૪૨ માં અકબર સાથે ધર્માલાપ કર્યો. વેદાન્ત જ્ઞાન સામાન્ય મનુષ્યોને ગળે ઉતારવા સરલ રીતિથી લોક-ગમ્ય ભાષામાં ઉપદેશ કર્યો; મુખ્ય વાત એ હતી કે

આપા મટૈ, હરિ ભજૈ, તન મન તજૈ વિહાર;
નિર્વૈરી સખ જીવસો, દાદુ યહુ મત સાર.

એક પરમેશ્વર જગતનો સાર છે. તે પરબ્રહ્મ ઈષ્ટદેવ તે 'રામ' છે. તેની ઉપાસનાથી સુખની પ્રાપ્તિ; જગતનાં સુખો તેની પાસે નિઃસાર છે. તે પરમમય આનંદમય સુખ પ્રાપ્ત કરવા દાદૂ દયાલે ખીન્ન સાધન માર્ગોમાં જણાતા બાહ્ય આડંબરી પ્રપંચ (જેવા કે રામાનુજ, વલ્લભાદિ સગુણ પૂજાઓમાં), કારી અંદગી આદિને તુચ્છ બતાવ્યા સર્વ સાથે દ્વેષ તજી હળી મળી રહેવું અને સર્વ જીવ પર દયા દષ્ટિ રાખવાની તેણે આજ્ઞા કરી. આ પ્રમાણે એવાં સાધનો તેણે બતાવ્યાં કે બિન્ન મતવાળા હિન્દુ મુસલમાન આદિ અવિરોધે આચારી શકે. તે સં ૧૬૬૦ માં નારાયણ ગામમાં (નારાણ) સ્વર્ગસ્થ થયા. તેના શિષ્ય સુન્દરદાસે (જન્મ સં ૧૬૫૩, દાદૂજી પાસે દીક્ષા સં ૧૬૫૯, મરણ ૧૭૪૬) વેદાન્ત જ્ઞાનને સુમધુર સરલ અને ઉચ્ચ હિન્દી કાવ્યમાં વિવિધ પ્રકારની રચના કરી. તેમણે અદ્વૈત બ્રહ્મવિદ્યાનો પ્રચાર કરવાથી અને તેઓ અતિ કુશળ વિદ્વાન હોવાથી તેમને દાદૂ પંથીઓ 'ખીન્ન શંકરાચાર્ય' કહે છે.^૧

ગોસ્વામી તુલસીદાસ:—(જન્મ સં ૧૬૦૦; મરણ સં ૧૬૮૦) આ હિન્દી સાહિત્યના અપ્રતિમ મહાકવિ છે. તેમણે રામાયણ રચી તે એટલી અંધી આજસુધી પ્રસિદ્ધ છે કે, તેનું વાંચન દરેકે હિન્દી કુટુંબમાં થાય છે. તેમજ અનેક હિન્દી કાવ્યો રચ્યાં. અકબરના પ્રસિદ્ધ

૧ રાઘવીય ભક્તમાલમાં જણાવ્યું છે કે ' શંકરાચાર્ય દ્વસરો, દાદૂ કે સુંદર ભયો. ' આ સુન્દરદાસજીએ સં ૧૬૬૩-૧૬૮૨ કાશીમાં રહી વિદ્યા લઘ લોકોને આપી. પછી બહુ પર્યાટન કર્યું. ગુજરાતમાં પણ તે ઘણો કાળ રહ્યા હતા અને ગુજરાતી ભાષા પોતે શીખી લીધી હતી. તેના અપ્રસિદ્ધ ' દરોં દિશાકે સર્વેયે ' માં ગૂજરાત સંબંધી લખ્યું છે કે:—

‘ આભડછેત અતીત સૌં કીજિયે, બિલાઈ રૂ ફૂકર ચાટત હાંડી ’

આ પરથી જણાય છે કે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની અસરથી ગુજરાતમાં આભડછેત પર લોકોનું ઘણું ચાલ રહેતું હતું.

કવિ ગંગના તથા અન્ય હિન્દી પ્રસિદ્ધ કવિ વિહારી તથા કેશવદાસના સમકાલીન છે.

મહારાષ્ટ્રમાં અઢાર પર્વના મહાભારતને મરાઠીમાં પહેલવહેલી અવતારનાર કવિ વિષ્ણુદાસ, અને મુકતેશ્વર (જન્મ ૧૬૫૬, સ્વર્ગ ૧૭૦૬) તેમજ પ્રસિદ્ધ સંતકવિઓ એકનાથ (જન્મ સં ૧૬૦૫, સ્વં ૧૬૫૬); તુકારામ (જન્મ સં ૧૬૩૪ યા ૧૬૬૪-સ્વં ૧૭૦૮), સમર્થ રામદાસ (જન્મ સં ૧૬૬૫ સ્વં ૧૭૩૮) આદિ થયા.

ગૂર્જર ભાષાના આ યુગ માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે જે ભાષાના પ્રથમ યુગમાં-સાહિત્યના પ્રભાતમાં-નરસિંહ મહેતા જેવા ભક્ત કવિનાં પ્રભાતિયાં ગાળી રહ્યાં હતાં તેના મધ્ય યુગમાં-સોળમા અને સત્તરમા શતકમાં-કવિતાનાં સ્વર્ગીય ગાનનો ધ્વનિ છેક મંદ પડી ગયો '—આ વાત સત્ય નથી. જૈનેતર ગૂર્જર કવિઓ આ યુગમાં વધુ સંખ્યામાં મળી નથી આવ્યા તેથી તેવી વાત મૂકવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે. પણ મને ખાત્રી છે કે આ ઉન્નતિના અને જાગૃતિના યુગમાં અનેક જૈનેતર ગૂર્જર કવિઓ થયા હોવા જોઈએ; અને તે શોધખોળ કરતાં સાંપડી શકશે. જ્યારે મધ્ય યુગમાં જૈન કવિઓ માટે તેા નિર્વિવાદ રીતે સ્પષ્ટ કહી શકાય તેમ છે કે તેમણે સાહિત્યની ધારા અખંડ નિરાવરણ અને નિર્મલ રાખી, તેનામાં ઝોજસૂવાળું ધ્ય: સિંચી તેને બલવતી, વેગવતી, અને ઉજ્જવલ બનાવી હતી.

આ સત્તરમા શતકમાં જેમ અંગ્રેજીમાં, રાણી એલિઝાબેથનો સમય (સં ૧૬૧૫-૧૬૬૦) ઉક્ત ભાષા માટે એક મહાન ઉન્નતિનો છે, તેવો જ અકબરનો રાજત્વકાલ (સં ૧૬૧૩-૧૬૬૨) સર્વ દેશી ભાષાઓ માટે વૃદ્ધિ અને ગૌરવનો યુગ થયો છે. અને દેશોમાં આ સમૃદ્ધિશાલી સમયમાં અતિશય સંતોષજનક ઉન્નતિ થઈ છે અને

સારા સારા કવિ અને લેખક પાક્યા છે. ઉર્દૂ ભાષાનો સ્થાપના-પ્રતિષ્ઠા મુખ્યપણે આ સમયમાં થઈ. હિંદી ભાષાના સમયવીર-મુખ્ય નાયક ગોસ્વામી તુલસીદાસ આ યુગમાં થયા કે જેમનો કવિતાકાલ (સં ૧૬૩૧-સં ૧૬૮૦) છે. તે મહાનુભાવ-મહાત્માએ રામાયણ આદિ સ્ત્રી હિન્દી પર જેટલો ઉપકાર કર્યો છે તેવો ટ્રાઈએ કર્યો નથી; કવિપ્રિયા અને રસિકપ્રિયાના કર્તા હિન્દી કવિ કેશવદાસ (કવિતાકાલ સં ૧૬૪૮-૧૬૬૮) એક પ્રતિષ્ઠિત નામી કવિ થયા; આ ઉપરાંત અકબરના દરબારમાંના ગંગકવિ, ખીરબલ (‘અલ’ ઉપનામવાળા) આદિ, તેમજ સેનાપતિ, દાદૂ દયાલ, સુન્દરદાસ, બનારસીદાસ પ્રભૃતિ કવિઓ ઉદ્ભવ્યા. આ બૃહત્કાલમાં આની પહેલાં સૂરદાસ આદિએ વ્રજભાષા દ્વારા કૃષ્ણ કવિતા પર અધિક ધ્યાન આપ્યું હતું, જ્યારે તુલસીદાસના કાલથી રામભકિતની ધારા વહી અને ધરી રામભકતોએ કૃષ્ણની પેઠે રામનું પણ શૃંગારપૂર્ણ વર્ણન કર્યું. (આની અસર જૈનસાહિત્યમાં નેમિનાથ-રાબુલ અને સ્થૂલભદ્ર ને કોશ્યાના પ્રસંગો લઈ શૃંગાર પર મર્યાદિત સ્વરૂપે ઉતરી વૈરાગ્ય પરિણામ પર લાવવા પ્રત્યે જૈન કવિઓ પ્રેરાયા હોય એવું સંભવે છે) મહારાષ્ટ્રમાં મહાભારત મરાઠીમાં અવગત થયું અને તત્ત્વજ્ઞાનમય અભંગો-દાસબોધ જેવા તાત્ત્વિક ઉપદેશો ભાષામાં ઉતરવા લાગ્યા. આવા પ્રતાપી-ઉત્સાહલયાં શતકમાં ગૂજરાતી સાહિત્યમાં ગાનનો ધ્વનિ મંદ પડે એ માનવાને જરૂર આંચકા આવે.

મધ્યયુગ ભાષા

ગૂર્જર પ્રાચીન સાહિત્યના ત્રણ યુગ નામે અપભ્રંશ યા પ્રાચીન ગુજરાતી યુગ, મધ્યકાલીન યુગ અને અર્વાચીન યુગ એમ પાડીએ, તો અપભ્રંશ યુગમાં ‘અપભ્રંશ કિંવા પ્રાચીન ગૂજરાતીનાં વ્યાકરણ આદિપ્રવર્તક અને પ્રાકૃત બોલીઓના પાણિની’—હેમાચાર્ય (વિ ૦

સં ૧૧૪૫ થી ૧૨૨૯), પ્રખ્યાતિતામણિના કર્તા મેરુગ (વિં સં ૧૩૬૧), કવિ ધનપાલ (ભવિષ્યદત કથાના કર્તા) આદિ અનેક જૈન ગ્રંથકારોએ પ્રખ્યાત સાહિત્યસેવા કરી છે. જૈન લંડારોમાં અપભ્રંશના અનેક પુસ્તકો મળી શકે તેમ છે. એ સિદ્ધ વાત છે કે સંવત્ પંદરમા સૈકા સુધી સૌરાષ્ટ્ર, ગૂજરાત અને રાજસ્થાન એ સર્વ પ્રદેશોમાં અપભ્રંશ ભાષા જ વ્યાપક ભાષા તરીકે પ્રવર્તતી હતી. સંવત્ ૧૩ માં સૈકાથી સં ૧૫૫૦ સુધીની ભાષાને અન્તિમ અપભ્રંશ ભાષા ગણી શકીએ. આને ડા. ટ્રેસીટરી જૂની પશ્ચિમ રાજસ્થાની ભાષા કહે છે.

મધ્યકાલીન યુગ વિક્રમ પંદરમા શતકથી સત્તરમા શતકનો ગણીએ તો તેમાં પંદરમા શતકમાં થોડા, પણ સોળમા શતકમાં ઘણા વધુ. અને સત્તરમામાં તો અતિ વિપુલ પ્રમાણમાં જૈનકવિઓ અને ગ્રંથકારો મળી આવે તેમ છે. મધ્યકાલીન કે અર્વાચીન યુગમાં એક પણ શતક જૈનોની ગૂર્જર સાહિત્યસેવા વગરનું રહ્યું નથી. જૈન સાહુઓએ લંડારોદ્ધાર આ સર્વ સાચવી રાખ્યું છે, તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે, અને તેથી તે સર્વ સાહિત્યનો ઇતિહાસ અખંડ લખી શકાશે. તેમ થયે વિશેષ પ્રભાનાં દર્શન થશે.

રા. નરસિંહરાવે આંકેલ ગૂજરાતી ભાષાના વિકાસક્રમની સમયરેખામાં સં ૧૬૫૦ થી ૧૭૫૦ સુધીની ભાષાને 'મધ્ય ગૂજરાતી' કહી છે. આ મધ્ય ગૂજરાતી કે ઉપર નિર્દેશિત મધ્યકાલીન યુગમાં પ્રસ્તુત કવિ (વિક્રમ સત્તરમો સૈકા) થયેલ છે. તે સૈકામાં અનેક સુંદરકૃતિઓ રચી પોતાને સિદ્ધહસ્ત આખ્યાન-કથાકવિ તરીકે સિદ્ધ કરનાર જૈનકવિઓ નામે કુશલલાભ (કૃતિઓ સં ૧૬૧૭ થી ૧૬૨૪), સોમવિમલ સૂરિ (કૃતિ સમય સં ૧૬૧૫ થી ૧૬૩૩), નયસુંદર (કવિતાકાલ સં ૧૬૩૨ થી ૧૬૬૯), પ્રસ્તુત કવિ સમયસુંદર (સં ૧૬૫૮ થી ૧૭૦૦), અને શ્રાવક કવિ ઋષભદાસ (કવિતાકાલ સં ૧૬૬૨

થી ૧૬૮૭) એ પાંચ અગ્રભાગ લે છે. આ પૈકી ઋષભદાસ સંબંધી લેખ પાંચમી ગૂર્જર સાહિત્ય પરિષદમાં મેં જરા વિસ્તારથી લખી મોકલ્યો હતો તે છપાઈ ગયો છે. અને નયસુન્દર સંબંધી મારા નિબંધ આનંદ કાવ્ય મહોદધિના છઠ્ઠા મૌકિતકની પ્રસ્તાવનામાં પ્રકટ થયો છે; જ્યારે આ લેખદ્વારા કવિવર સમયસુન્દર સંબંધી-કંઈકે હકીકત જણાવવા મેં પ્રયત્ન કર્યો છે.

મધ્યયુગનું કથાસાહિત્ય.

સં૦ સત્તરમા સૈકાના પ્રારંભથી લોકકથાઓને કાવ્યમાં મૂકવાના સુંદર પ્રયાસો જૈન સાધુઓના હાથથી થઈ રહ્યા હતા. માત્ર પોતાના ધાર્મિક કથાસાહિત્યમાંથીજ વસ્તુ લઈ જૈન સાધુઓએ પોતાનું-જૈન કાવ્યસાહિત્ય અખંડપણે ઉત્પન્ન કર્યું છે (જેમ પ્રેમાનંદદિએ કર્યું છે તેમ), એટલુંજ નહિ પણ તે ઉપરાંત લોકકથાઓને પણ કાવ્યમાં (શામળદાસાદિની માફક) ઉતારી છે; વિશેષમાં તેઓએ, એ બંને કવિઓ-પ્રેમાનંદ અને શામળભટ્ટની અગાઉના સૈકામાં એટલે સંવત્ સત્તરમા સૈકામાં તેના પ્રારંભથી ભાષામાં અવતાયું છે.

આના સમર્થનમાં કહીશું કે સં૦ ૧૫૬૦ માં સિંહકુશલે નંદ-બત્રીશી રચી, ઉદયભાનુએ વિ૦ સં૦ ૧૫૬૫ માં વિક્રમસેન ચોપાઈ રચી કે જેના માટે રા. મણિભાઈ બકારભાઈએ નોંધ કરી છે કે ‘પાંચસે’ છાસઠ ટુંકનો આ પ્રબંધ છે. દરેક રીતે તે શામળભટ્ટની વાતો સાથે હરીકાંઈ કરે તેવો છે. આ પ્રબંધની રચના કાંઈપણુ રીતે શામળભટ્ટની વાતોથી ઉતરતા પ્રકારની નથી ’; ત્યારપછી રકુશલલાભે સં૦ ૧૬૧૬

૨ કુશળલાભ-પરતર ગચ્છના અભયધર્મ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય. તેમણે ઉક્ત બે કથાઓ ઉપરાંત તેજસાર રાસ, વીરમગામમાં સં૦ ૧૬૨૪ માં, અગડ-દત્તાસ, નવકાર છંદ, ગોડી પાર્શ્વનાથ છંદાદિ રચેલ છે.

માં માધવ-કામકુંડલા પર રાસ, અને સં ૧૬૧૭ માં માણ્ડોલા પર ચોપઠ; ડેવશીલે સં ૧૬૧૯ માં વેતાલ પચવીશી અને હુમાન'દે તેજ નામનો ગ્રંથ સં ૧૬૪૬ માં; ગુણુમેરૂસૂરિ શિષ્ય રત્નસુંદર ઉપાધ્યાયે પંચોપાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચતુષ્પદી સં ૧૬૨૨ માં સાણુંદર્મા અને શુક્રબહોતરી ઉર્ફે રસમંજરી સં ૧૬૩૮ માં ખંભાતમાં, ૪વચ્છરાજ્યે નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચોપઠ સં ૧૬૪૮ માં; પહીરકલશે સિંહાસનપત્રીશી સં ૧૬૩૬ માં; મંગલમાણેકે વિક્રમાદિત્ય અને ખાપરા ચોરનો રાસ સં ૧૬૩૮માં; નરપતિ કવિએ વિક્રમાદિત્ય ચોપાઠ સં ૧૬૪૯ માં અને નંદવત્રીશી; હુમરત્ને ગોરાવાદલ પદ્મિણી કથા ચોપઠ સં ૧૬૬૦ માં, સારંગે ભોજગ્રંથ યોપઠ સં ૧૬૫૧ માં અને ષિલિહણુ પંચાશિકા; અને કનકસુંદરે સં ૧૬૬૭

૩ દેવશીલ—તપાગચ્છના સૌભાગ્યસૂરિ શિં સોમવિમલસૂરિ શિં લક્ષ્મીભદ્ર શિં ઉદયશીલ શિં ચારિત્રશીલ શિં પ્રમોદશીલના શિષ્ય. તેની આ કૃતિ રા. જગજીવનદાસ દયાલજી મોદીએ વડોદરામાં પ્રસિદ્ધ કરી છે.

૪ વચ્છરાજ્ય—પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ—સમરચંદ્રસૂરિ—રત્નચારિત્ર શિં; તેની અન્ય કૃતિ સં ૧૬૪૨ માં ખંભાતમાં શાંતિનાથ ચરિત્ર.

૫ હીરકલશ—ખરતર દેવતિલક શિં હર્ષપ્રભ શિં; અન્યકૃતિઓ સમ્યક્ત્વ કોમુદી સં ૧૬૨૪, કુમતિ વિધ્વંસ ચોપઠ સં ૧૬૦૭.

૬ મંગલમાણેક—આચલિક ગચ્છના ષિડાલંબ ગચ્છ, મુનિરત્નસૂરિ—આનંદરત્નસૂરિ—જ્ઞાનરત્ન—ઉદયસાગર—ભાનુભદ્ર શિં તેણે વિશેષમાં અંબડ કથાનક ચોપાઠ સં. ૧૬૩૮ જેઠે શુદ ૧૫ ગુરૂએ રાઝ કરી સં. ૧૬૩૯ માં કાર્તિક શુદ ૧૩ ઉજ્જેણીમાં નિગ્રામના રાજ્યમાં પૂરી કરી છે.

૭ હુમરત્ન—પૌર્ણમિક ગચ્છ દેવતિલક સૂરિ—જ્ઞાનતિલક સૂરિ—પદ્મરાજ ગણિ શિષ્ય. અન્યકૃતિ શીલવતી કથા સં ૧૬૭૩ પાલીમાં બનાવી.

આ બધા જૈન શ્વેતામ્બર સાધુઓ છે. ગૂજરાતના શ્વેતામ્બર સાધુઓએ કથાસાહિત્ય માટે કવી સેવા બજાવી છે તે માટે જર્મન વિદ્વાન ડૉક્ટર હર્ટલકૃત “ઓન ધી લિટરેચર ઓફ ધી શ્વેતામ્બરાજ્ ઓફ ગુજરાત” એ નામનું ચોપાનીયું અવલોકનું.

માં સગાલશા રાસ; એમ અનેક કવિઓએ અનેક કૃતિઓ રચી છે. જૈનેતરમાં માત્ર એકાદ જેમકે સં ૧૫૭૪ માં આબ્રપદ્ર (આમોદ) ના કાયસ્થ કર્ણવ નરસા સુત ગણપતિએ માધવાનળની કથા ગૂજરાતીમાં અનાવેલી લોકકથા મળી આવી છે અને શૌધ કરતાં બીજી પણ થોડી ઘણી મળી આવે. જે કે સત્તરમા શતકના ઘણાખરા મહેલા ગ્રંથો ધાર્મિક છે, પણ તેમાં આ લોકકથાના ગ્રંથ મળવાથી તેમાંથી લૌકિક આવતો ઘણી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે.

કેટલાકો એમ માનતા હતા અને માને છે કે ગૂજરાતીમાં વાર્તાઓ લખનાર મૂળ કવિ શામળભટ્ટ આદિ છે; પરંતુ તેમની પહેલાંના જૈન રાસાઓમાંથી અનેક રાસાઓ વાર્તાઓ રૂપે અનાવેલા મળી આવે છે: એ વાત ઉપર કર્તાઓ અને તેમની કૃતિઓનો નામ નિર્દેશ કરી જણાવી છે; તે પરથી શામળભટ્ટને વાર્તાઓના આદિ રચયિતા નહિ કહી શકાય. વિશેષમાં એ પણ સંભવ છે કે ૧૮ માં શતકમાં થયેલા શામળભટ્ટે પોતાની વાર્તાઓનાં મૂળ-વસ્તુ પણ પ્રાચીન જૈન કવિઓના વાર્તારૂપે લખાયેલ રાસાઓ પરથી પ્રાયઃ લીધેલાં હોય. સં ૧૫૭૨ માં સિંહકુશલે નંદવત્રીશી રચી છે કે જે ટુંકી છે, તેની સાથે સરખાવો શામળભટ્ટની નંદવત્રીશી કે જે વિસ્તારવાળી થયેલી છે. ઉપરોક્ત કુશલલાલની માધવાનળ અને કામકુંડલાની કથા સાથે સરખાવો શામળભટ્ટે રચેલી બત્રીશ પુતળીની વાર્તામાંની ૨૬ મી માધવાનળની વાર્તા, કે જે કેટલીક થોડી બાબતમાં જૂદી પડે છે; પણ તે શામળભટ્ટની કથા બહુ સંક્ષેપમાં છે અને ઝાઝા માલ વગરની છે. તેમ વૈતાળ પચીસી, સિંહાસન બત્રીશી, સુડાબહોતેરી વગેરે જેવી કૃતિઓ સાથે શામળભટ્ટની તે નામની કૃતિઓ સરખાવી શકાય. વખતે જૈન કવિઓએ જેમ લોકમાં

૮ સ્વ. ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલનો માધવાનળ કામકુંડલાની લોક કથાપર ઓગસ્ટ ૧૯૨૪ 'સાહિત્ય' માં પૃ. ૩૫૩-૩૬૨ માં આવેલ લેખ.

અચલિત કથાઓને એકત્રિત આકારમાં ગોઠવી સંગ્રહ કરી યા કોઈ અન્ય ભાષાના અર્થોમાંથી સ્વ ભાષામાં ઉતારી હોય, તેવી રીતે શામળભદ્રે પણ ક્યું હોય. લોકકથાના સાગર રૂપ કથાસરિત્સાગર, ક્ષેમંકર કૃત સિંહાસન દ્વાનિશિકા અને સંસ્કૃત વેતાલપંચવિંશતિ જૂની-પ્રાચીન કૃતિઓ છે.

કેટલાક એમ કહેતા હોય કે જૈન સાધુઓ શૃંગારરસથી યુક્ત કાવ્યને રચે યા રચવાનો દાવો કરે તો તે જૈન ધર્મનો દીક્ષિત યતિ જ ન કહેવાય^૯ તો આના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે ઉપરોક્ત કુશલલાભની માધવાનળની કથા શૃંગારરસથી ભરેલી ઉત્તમ પ્રતિની વાર્તા છે, એ રા. હરગોવિન્દદાસ કાંટાવાળાએ સ્વીકાર્યું છે. જૈન કવિઓ અલખત ઉધાડો અમર્યાદિત શૃંગાર નહિ મૂકે, કે જેથી જેમ શામળભદ્રને માટે નર્મદ કવિને કહેવું પડ્યું કે ‘શામળભદ્રે કેટલીક વાર્તાઓ ન લખી હોત તો સાર’ તેમ જૈન કવિઓ માટે કહેવું નહિ જ પડે. “વિશેષમાં જૈન સાધુઓ જેમ અમુક સદ્ગુણનું પ્રતિપાદન કરે છે, તેમ આ (માધવાનળની કથાના) અર્થમાં શીળનો મહિમા બતાવ્યો છે, એટલે તે બાબતમાં તે (જૈન કવિ) શામળભદ્ર કરતાં ચઢે છે.....આ કૃતિ શામળભદ્રની પૂર્વેના શતકમાં રચાઈ હતી. ” (રા. હરગોવિન્દદાસ કાંટાવાળા).

આ કથા તેમજ મારૂ ઢોલાની ચોપાઈ બંને જેસલમેરમાં ત્યાંના મહારાજ રાવળ માલદેવજીના પાટવીકુમાર શ્રી હરરાજજી (કે જેમણે વિં સં ૧૬૧૮ થી ૧૬૩૪ સુધી જેસલમેરનું રાજ્ય ક્યું) ના કુતુહલ અને વિનોદ અર્થે બનાવેલ છે. મારૂઢોલાની ચોપાઈ સંબંધી એવી વાત છે કે હરરાજજીએ સં ૧૬૧૭ માં અકબરનું સ્વામીત્વ સ્વીકારી દિલ્હી દરબારમાં જવા આવવા માંડ્યું હતું. એમણે

૯ લખપતિ શૃંગાર એ મથાળાનો લેખ. સ્વ. કવિ જીવરામ અજરા-મર ગોર. ગુજરાતી દીવાળી અંક સં ૧૯૬૭.

પૃથ્વીરાજની કરેલ ' વેલિ ' (કૃષ્ણ રૂકિમણીનીવેલી) ૧૦નાં વખાણુ સાંભળી પોતે યુવરાજ હતા ત્યારે અને પટ્ટાભિષેક થયા પછી જેસલમેરના સર્વ કવિ અને વિદ્વાનોને એકઠા કરી ' માર્હોલાની વાર્તાના પ્રાચીન દોહા એકઠા કરી તેને વાર્તાના આકારમાં યથાક્રમે ગોઠવી જે ઉત્તમ ગ્રંથ બનાવશે તેને હું ઇનામ આપીશ ' એમ કહી કેટલાક ગ્રંથો રચાવેલા પોતા પાસે તૈયાર હતા તેમાંથી સર્વોત્તમ જે ગ્રંથ બન્યો હતો તે આદેશાહને ભેટ ધર્યો. આ વાતને, માર્હોલાની વાર્તાપર જેટલા ગ્રંથો બન્યા છે તે હરરાજજીની આજ્ઞાથી બન્યા છે એવું જ સાત ગ્રંથોની પ્રશસ્તિ પરથી જણાતાં ટેકા મળે છે. (વાક્ય સૌંદર્ય સં ૧૯૭૩ માર્ગશીર્ષીના અંક) .

આ રીતે આપણે આ મધ્યયુગના-સત્તરમા સૈકાના ખાસ વિશિષ્ટ ગુણો જોયા. જૈન કૃતિઓ અપ્રકટ હોવાના કારણે યા તે પર અલક્ષ હોવાના કારણે માત્ર જૈનેતર કૃતિઓ લઈ યુગોનાં લક્ષણો જૈનેતરેા બાંધે અને તે માટે તેમજ અમુકના અમુક જૈનેતર ઉત્પાદક એમ સિદ્ધાન્તો (theories) ઘડે એ સ્વાભાવિક છે. પણ જે અત્ર ભારપૂર્વક નમ્ર વક્તવ્ય છે તે એ છે કે જૈનકૃતિઓ પર લક્ષ રાખવાથી તે સિદ્ધાન્તો ખડિત બની ચૈતન્યશૂન્ય થાય તેમ છે. ગૂર્જર વાઙ્દેવીનાં બંને સંતાનો-જૈનેતર તેમજ જૈનો સમાન-દૃષ્ટિએ નિરખાવાં ઘટે. બંનેનો કાળો સંયુક્ત અવિભક્ત પુંજ છે. કોઈ ઝોઝો, કોઈ વધુ

૧૦ જુઓ ગુજરાતીનો દીવાળી અંક સં ૧૯૭૭ પૃ. ૬૬. ' રાહોડ પૃથ્વી-રાજ અને વેલી કિસન રૂકિમણીરી ' એ નામનો લેખ. તેમાં તેનો રચ્યા સં ૧૬૩૪ આપેલ છે ને ભાટ ચારણો આગળ પરીક્ષા માટે સં ૧૬૪૪ માં મૂકેલ હોય એમ તેની છેલ્લી બે કડીઓ પરથી જણાય છે. જે આ કડીઓ પાઠ્યથી ઉમેરી ન હોય ને પૃથ્વીરાજની સ્વરચિત હોય, તો પછી હરરાજજી તે કૃતિની સામે મૂકવા બીજી કૃતિ સં. ૧૬૧૭ માં ઉત્પન્ન કરાવવા માંગે એ અંધમેરુ નથી. બાકી હરરાજજીના આનંદ માટે તે કૃતિ થઈ અને બનાવ-રાવી એ કથન સિદ્ધ છે.

કાળો આપે, પણ એકકેયનો અનાદર ન થતે. જૈનેતરોમાં સંસ્કૃત ભાષાપ્રત્યેના મોહને લીધે, યા મુસલમાનોના આક્રમણથી થયેલી હિન્દુ રાજ્યની પાયમાલીને કારણે ભાષાસાહિત્ય મુખ્યપણે ન ખીલ્યું હોય તો તે સંભવિત છે, તેમજ જૈનોમાં મુખ્યપણે ત્યાગી અને પરિભ્રમણ-શીલ સાધુઓ અલ્પસંખ્યા સેવી વિદ્યાવ્યાસંગી રહી ભાષાસાહિત્યપ્રત્યેના મોહને લીધે તે વિશેષ ખીલવી શક્યા હોય તે તદ્દન સંભવિત છે; સ્વ૦ રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતાએ સત્યરીતે અને આગળ વધીને જણાવ્યું છે કે:-

“અલાહીદીન ખીલજના સરદારોએ ગુજરાતના હિન્દુ રાજ્યને પાયમાલ કીધું ત્યાર પછી ચાલેલી અધાધ્ધીમાં નાસભાગ કરતા બ્રાહ્મણોએ શારદાસેવન તથા દીધું, પણ મંદિરો-પ્રતિમા આદિની આશાતના થતાં જૈનસાધુઓ પોતાના અભ્યાસમાં આસ્કૃત રહ્યા અને શારદા દેવીને અપૂજન ન થવા દીધી. આવા ધર્મપરાયણ અને વિદ્યાનુ સાધુઓને પાટે, અમદાવાદની સલતનત તૂટી ત્યારે, શ્રી હીર-વિજયસૂરિ નામે સાધુ હતા. આજે જઈ ઈબાદતખાનાંમાં અકબર બાદશાહ અને અન્ય ધર્મીઓને તેમણે જૈનધર્મનો મહિમા બતાવ્યો.

“આ ઇતિહાસ શું કહે છે? ગુજરાતના અગ્રગણ્ય નાગરિક જૈનોનો સૂર્ય ગુજરાતના હિન્દુ સામ્રાજ્ય દરમ્યાન મધ્યાન્હમાં હતો અને હેમચંદ્રની માફક અમાસને દિવસે પ્રકાશોજ્જ્વલ પૂર્ણિમા આણુવા સમર્થ હતો. તેઓ મહિનાઓના મહિના સૂઘી દરિયો ખેડા લાંબી સફરો કરી દેશદેશાવરની લક્ષ્મી લાવી ગુજરાતમાં ઢોળતા; પોતાનાં વીરત્વ અને વક્ષાદારીથી રાજા પ્રજા ઉભયને સંકટ અને સૌભાગ્યના સમયમાં મદદ કરતા, અણહિલપુરની ગાદીનું ગૌરવ જાળવતા-વધારતા; ખીલ દેવોનાં મંદિરો ખાડિયર થઈ જતાં હતાં, છતાં સરસ્વતી દેવીનાં મંદિરો જૈન સાધુઓના ભીષ્મ પરિશ્રમને લીધે ઘંટનાદથી ગાજી રહ્યાં હતાં. દેલવાડાપરનાં વિમળશાહનાં દહેરાં જેવાં અનેક સાંસ્કૃતિક ગૂજરાત

વિસૂપિત થતું હતું; રાજ્યની ઉચ્ચપાયણો, અંધાધુધી, અને બીન-સલામતી વારંવાર નડતી છતાં પોતાના ઉત્કૃષ્ટ વૈશ્ય ગુણોને લીધે ગૂજરાતનો વેપાર પડી લાંગવા ન દીધો અને આજ પર્યંત વેપાર ખેડવાની લાયકાત અને શક્તિ-તેજ રાખ્યાં. ”

(જૈનધર્મ પ્રકાશનો જ્યુબિલી અંક).

આટલું કહી હવે આપણે પ્રસ્તુત કવિનો પરિચય કરવા પ્રત્યે વળીશું.

કવિનો પરિચય.

કવિ પોતાના જૂદા જૂદા ગ્રંથમાં નાની મોટી પ્રશસ્તિ આપી પોતાનો કંઈક પરિચય કરાવતો ગયો છે. તે પરથી સમજાય છે કે પોતાનો ગચ્છ જૈનશ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયો પૈકી ખરતર ગચ્છ હતો. તે ગચ્છના ઉત્પાદક સંબંધી એવો ઉદ્દેશ્ય પોતે કરે છે કે:—

જૈનોના છેલ્લા તાર્થકર શ્રી મહાવીર સ્વામીની પદ્મપરંપરાએ દેવાચાર્ય થયા, તેમના પદ્મધર નેમિચંદ્ર, તેના પછી ઉદ્યોતનસૂરિ થયા. તેમણે આયુગિરિના એક શિખરપર અષ્ટમ તપ આદરી સૂરિમંત્ર આરાધ્યો. ત્યાર પછી વર્ધમાનસૂરિ થયા. તેના શિષ્ય જિનેશ્વરે ગૂજરાતના રાજા દુર્લભરાજ (સં ૧૦૬૬ થી ૧૦૭૮) ની રાજ્ય સલામાં શ્રી અણહિલકાપુર (પાટણ) નગરે શ્વેતપટ (ચૈત્યવાસી) સાથે વાદ કરી તેઓનો પરાભવ કર્યો અને વસતિનો મનોહારી માર્ગ પ્રગટ કર્યો. તે સૂરિના પદ્મધર સંવેગરંગશાલા નામના ગ્રંથના રચનાર જિનચંદ્રસૂરિ થયા અને તેના પછી પદ્મધર, ખરતરગણનાયક, જૈન સિદ્ધાંત શાસ્ત્રો પૈકી નવ અંગ-આગમપર સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ-ટીકા રચનાર અભયદેવસૂરિ થયા. ૧૧

૧૧. વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિમાં (સં ૧૬૧૭) અભયદેવસૂરિ ખરતર હતા કે નહિ તે સંબંધી પાટણમાં જ તપાગચ્છના ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય અને ખરતરગચ્છના ધનરાજ ઉપાધ્યાયને જળશે ક્ષયડો થયો હતો. ધર્મસાગરે એવું

“ ત્યાર પછી તેમના શિષ્ય જિનવલ્લભસૂરિ થયા, તેમના પછી ૬૪ જોગણીને વશ કરનાર જિનદત્તસૂરિ થયા. તેના જિનચંદ્રસૂરિ, તેના પછી અનુક્રમે જિનપાતિસૂરિ, જિનેશ્વરસૂરિ, જિનપ્રબોધસૂરિ અને જિનચંદ્રસૂરિ થયા. જિનચંદ્રસૂરિના આદેશથી તેજ:પાલે શાંતિનાથનું બિંબ બનાવ્યું, તેના પછી જિનકુશલસૂરિ (ખરતરગચ્છની પદ્મવલિમાં ૪૩ માં) ત્યાર પછી જિનપદ્મ, જિનલખિષ્ઠ, જિનચંદ્ર, જિનોદય, જિનરાજ, જિનભદ્ર અનુક્રમે થયા. આ ૫૬ માં જિનભદ્રસૂરિએ જોસલમેર, બખાલિપુર (બલોર), દેવગિરિ, અહિપુર (નાગપુર-નાગોર), અને પાટણમાં પુસ્તક લંડારો કરાવ્યા. (પદ્ધર પદ સં૦ ૧૪૭૫ અને મરણ સં૦ ૧૫૧૪). ત્યાર પછી ક્રમે જિનચંદ્ર,

પ્રતિપાદન કરવા માગ્યું હતું કે ખરતરગચ્છની ઉત્પત્તિ જિનેશ્વરસૂરિથી નહિ, પણ જિનદત્તસૂરિથી થઈ છે; અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં થઈ શકતા નથી; જિનવલ્લભસૂરિએ શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ પ્રશ્નપણા કરી છે-વગેરે ચર્ચાના વિષયો પોતાના ઔષ્ટિક મતોત્સંદ્ધિપિકા નામના ગ્રંથમાં મૂક્યા (રચના સં૦ ૧૬૧૭.) આ ગ્રંથનું બીજું નામ પ્રવચનપરીક્ષા છે એ બંને ભૂદા હોય-બંનેમાં વિષયો સરખા છે. તેમાંનાં એકનું બીજું નામ કુમતિકંદકુદાલ છે. આથી બહુ હોહાકાર થયો. જે ગચ્છ વચ્ચે અથડામણી અને અંતે પ્રબળ વિખવાદ ઉત્પન્ન થતાં તે ક્યાં અટકશે એ વિચારવાનું રહ્યું. જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડયા વગર ચાલે નહિ, તેથી તપાગચ્છના વિજયદાનસૂરિએ ઉક્ત કુમતિકંદકુદાલ ગ્રંથ સભાસમક્ષ ધાણીમાં ઝોળાવી દીધો હતો અને તે ગ્રંથની નકલ કોઈની પણ પાસે હોય તો, તે અપ્રમાણ ગ્રંથ છે માટે તેમાંનું કયન કોઈએ પ્રમાણભૂત માનવું નહિ, એવું બહેર ક્યું હતું. ખરતરગચ્છ વાળાએ પોતાના મતનું પ્રતિપાદન કરાવવા ભગિરથ પ્રયત્ન સેવ્યો હતો: એ વાતના પ્રમાણમાં જણાવવાનું કે આપણા નાયક સમયસુંદર ઉપાધ્યાયજીના સં૦ ૧૬૭૨ માં રચેલા સામાચારી શતકમાં સં૦ ૧૬૧૭ માં પાટણમાં થયેલા એક પ્રમાણ પત્રની નકલ આપેલી છે કે જેમાં એવી ઉકીકત છે કે અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં થયેલા છે એ વાત પાટણના ૮૪ ગચ્છોવાળા માને છે, અને એ પ્રમાણ પત્ર સાચું જણાય છે, અને તેનો હેતુ ઉપરનો કલહ-વાદ શમાવવા અર્થે હતો.

જિનસમુદ, જિનમાણિક્ય થયા. જિનમાણિક્યતા જિનચંદ્રસૂરિ થયા કે જે હાલ વિદ્યમાન છે. તે જિનચંદ્રસૂરિને અકમ્બર બાદશાહે આનંદથી 'યુગપ્રધાન' પદ આપ્યું. "

" ઉક્ત (૬૧ મા) જિનચંદ્રસૂરિના^{૧૨} હસ્તદીક્ષિત મુખ્ય શિષ્ય

૧૨. જિનચંદ્રસૂરિ—ગોત્ર રીહડ, પિતા શ્રીવંત, માતા શ્રિયાદેવી. જ્ઞાતિ વણિક, તિમરી (તીવરી—જોધપુર રાજ્ય) ની પાસે આવેલા વડલી ગામમાં સં૦ ૧૫૯૫ માં જન્મ. માત્ર નવ વર્ષની ઉમરે સં૦ ૧૬૦૪ માં જૈન સાધુની દીક્ષા. ૧૭ વર્ષની વયે સં૦ ૧૬૨૨ ભાદ્રપદ શુદિ નવમી ગુરુવારે જસલમેરમાં રાહલ માલદેવના કરેલા નંદિમહોત્સવ પૂર્વક સૂરિ-પદ. તેમણે અકમ્બર બાદશાહને જૈન ધર્મનો જોધ આપ્યો હતો અને બાદશાહે યુગમાં પ્રધાન પુરૂષ સૂચક 'યુગપ્રધાન' પદ આપ્યું હતું. એમ કહેવાય છે કે બાદશાહને જૈનધર્મી—જૈનધર્મ પ્રશંસક બનાવ્યો હતો (પ્રવોધિતો યેન દયાપરેણ હ્યકલ્બરાહ્યઃ પતિસાહિ મુખ્યઃ—જિનલાલ સૂરિના સં૦ ૧૮૩૩ ના આત્મપ્રબોધની પ્રશસ્તિ.) તેમને સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય ઉપરાન્ત દષ્ટ શિષ્યો હતા—તેમાં મુખ્ય સમયરાજ, મહિમારાજ, ધર્મનિધાન, રત્નનિધાન, જ્ઞાનવિમલ વિગેરે હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ વેનાતટ (ઘિલાડા—મારવાડ) સં૦ ૧૬૭૦ ના આશ્વિન વદિ ણીજના દિને થયો. (જુઓ ઇડિયન એટિક્વરીમાં આપેલ ખરતર ગચ્છની પટ્ટાવલિ—મારૂં ભાષાન્તર, સનાતન જૈનના ૧૯૦૭ ના જુલાઈના અંકમાં; વધુ માટે જુઓ રત્નસાગર ભાગ ૨ જે પૃ૦ ૧૨૫) તેમણે પોતાની પાસે ગેહી નામની શ્રાવિકાએ સં૦ ૧૬૩૩ ડા૦ વદ પ ને દિને બાર વ્રત સ્વેચ્છા પ્રમાણે ગ્રહણ કર્યાં તે સંબંધી ' ઇચ્છા પરિણામ ટિપ્પનક ' યા બાર વ્રતનો રાસ ભાષામાં સં૦ ૧૬૩૩ માં બનાવ્યો છે. વળી મેડતામાં જેને હાલ ' લોઠાંશ મંદિર ' કહેવામાં આવે છે તેમાં ચિંતામણી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની તેમણે સં૦ ૧૬૬૬ ના માઘ શુદિ ૫ શુક્રવારે મહારાજ સૂર્યસિંહના રાજ્યમાં પ્રતિષ્ઠા કરી છે (પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભા૦ ૨ પૃ૦ ૩૦૭). તેમનાજ સમયમાં તેમના અનુયાયી ભક્ત, પ્રખ્યાત કર્મચંદ્ર મંત્રીએ સં૦ ૧૬૩૫ ના ભયંકર દુકાળના વખતમાં સવા કરોડ રૂપીઆ ખર્ચી સત્રાકાશે ખંવાવી બહુ જનોને બચાવ્યા હતા અને તે કર્મચંદ્રે તેમનો યુગપ્રધાન મહોત્સવ—તેમના શિષ્ય

સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય^{૧૩} થયા અને તેના શિષ્ય તરીકે હું, સમયસુંદર વાયક-ઉપાધ્યાય થયો.” (જુઓ સં ૧૬૭૬ માં રચેલી અર્થરત્નાવલી અથવા અપ્ટલક્ષીની પ્રશસ્તિ. પીટર્સન ચતુર્થ રીપોર્ટ. નં. ૧૧૭૪-૫૦ ૬૮.)

આ રીતે પોતાની ગુરુપરંપરા પોતે આપી છે તે અત્ર જણાવી. પોતે પોતાના ગચ્છનું નામ બૃહત્ ખરતર ગચ્છ આપેલું છે કારણ કે ખરતર ગચ્છમાં પોતાના સમય સુધીમાં અનેક શાખાઓ મૂળ વૃક્ષમાંથી નીકળી હતી અને પોતાનું મૂળ વૃક્ષમાંથી ચાલી આવેલ થયેલ બતાવવા ‘બૃહત્’ શબ્દ યોગ્યેલ છે.

સં ૧૬૪૯ ના કાગળ શુદ્ધિ ૨ ને દિને યુગપ્રધાન જિનચંદ્ર સૂરિએ અકબ્બર બાદશાહના કહેવાથી લાહોરમાં (લાલપુરમાં) માનસિંહને આચાર્યપદ આપી તેમનું નામ જિનસિંહ સૂરિ^{૧૪}

જિનસિંહસૂરિનો આચાર્ય પદ મહોત્સવ અતિ દ્રવ્ય ખર્ચો સં ૧૬૪૯ માં ઉજવ્યો હતો. વળી તેમના સમયમાં સોમજ અને શિવજ એ બે પ્રસિદ્ધ શ્રાવકોએ રાણપુર, ગિરનાર, આણુ, ગોડીપાર્શ્વનાથ અને શત્રુંજય એ પાંચ જૈનતીર્થોએ સંઘ કાઢી લઈ ગયા હતા. (જુઓ સમયસુંદરની કલ્પસૂત્ર ટીકાની પ્રશસ્તિ). આ કર્મચંદ્ર મંત્રીએ સધર નગરમાં જિનકુશલ સૂરિનો મોટો સ્થૂલ સં ૧૬૫૫ માહા શુદ્ધ ૧૦ મે કરાવ્યો. તે સિવાય બીજાં સ્થલોએ તેમના અનેક સ્થૂલ કરાયા હતા.

૧૩ સકલચંદ્ર ગણી—તેઓ વિદ્વાન પંડિત અને શિલ્પશાસ્ત્રમાં કુશલ હતા. પ્રતિષ્ઠાકલ્પ શ્લોક ૧૧૦૦૦, જિનવલ્લભ સૂરિકૃત ધર્મશિક્ષા પર વૃત્તિ (પત્ર ૧૨૮), અને પ્રાકૃતમાં હિતાચરણુ નામના ઔપદેશિક ગ્રંથ પર વૃત્તિ ૧૨૪૩૯ શ્લોકમાં સં ૧૬૩૦ માં રચેલ છે.

૧૪ જિનસિંહ સૂરિ—પિતા ચાંપસી, માતા ચતુરંગદેવી, ગોત્ર ગણધર ઓપડા, વણિક જ્ઞાતિ. જન્મ ખેસર (ખેતાસર) ગામમાં સં ૧૬૧૫ ના માગશર શુદ્ધિ પૂર્ણિમાને દિને; તેમનું મૂલ નામ માનસિંહ. દીક્ષા બીકા-નેરમાં સં ૧૬૨૩ ના માગશર વદિ ૫ ને દિને; વાયક-ઉપાધ્યાય પદ જેસ-

રાખ્યું, તે સમયે તેજ જ્ઞાનચંદ્ર સૂરિએ સ્વહસ્તે કવિ સમયસુંદર તથા ગુણવિનય એ બે સાધુઓને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું, આ વાત ઉક્ત ગુણવિનય^{૧૫}ઉપાધ્યાયેજ સં૦ ૧૬૫૫ માં રચેલા કર્મચંદ્ર

લભેરમાં સં૦ ૧૬૪૦ ના માઘ શુદ્ધિ ૫ ને દિને; સૂરિપદ લાહોરમાં સં૦ ૧૬૪૬ ના ફાલ્ગુન શુદ્ધિ ૨ ને દિને. અકબ્બર બાદશાહને મળવા માટે કાશ્મિરમાં કઠિન વિહાર (મુસાફરી) કર્યો હતો. વાર, સિંદૂર અને ગજગણા (ગિઝની) આદિ દેશોમાં પણ તેમણે અમારિ એટલે જીવદયા-અહિંસા પ્રવર્તાવરાવી હતી. અકબર બાદશાહે પોતાના રાજવહિવટના છેલ્લા વર્ષમાં (સં૦ ૧૬૬૦ માં) દસ્તાવેજ કરી ફરમાન કરી આપ્યું હતું કે બાદરવા શુદ્ધ ૯ થી બાદરવા શુદ્ધ ૧૫ સુધી પોતાના સંપૂર્ણ રાજ્યમાં જીવહિંસા બંધ રાખવી. ત્યાર પછી જહાંગીર બાદશાહે તેમને ' યુગપ્રધાન ' પદ આપ્યું હતું. પદ્મધર જ્ઞાનચંદ્ર સૂરિ સ્વર્ગસ્થ થતાં વેનાતટમાં (ખિલાડા મારવાડમાં) ગચ્છનાયક પદ સં૦ ૧૬૭૦ ના પૌષ વદિ ૧૩ ને દિને મેડતામાં મળ્યું. (જુઓ ઉપરોક્ત ખરતર ગચ્છ પદ્માવલિ; સનાતન જૈન, જુલાઈ ૧૯૦૭, રત્નસાગર ભા૦ ૨ પૃ૦ ૧૨૭; જ્ઞાનવિમલ કૃત સં૦ ૧૬૫૪ ની રાષ્ટ્રપ્રભેદ વૃત્તિમાંની ગુરૂ પદ્માવલિ; પીટર્સન રીપોર્ટ બીજે પૃ૦ ૬૫) તેમની પાટે જ્ઞાનરાજ સૂરિ (બીજા) આવ્યા.

૧૫. ગુણવિનય વાચક—તેમણે ભાષામાં આ પ્રબંધ ઉપરાન્ત અંજનાસુંદરી પ્રબંધ સં૦ ૧૬૬૨ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ બુધે; ગુણસુંદરી ચોપઇ; અંચલમત સ્વરૂપ વર્ણુન રાસ સં૦ ૧૬૭૪ માઘ શુદ્ધ ૬ બુધવારે માલપુરમાં, લુમ્પકમત તમોદિનકર ચોપઇ આદિ રચેલ છે. ખરતર ગચ્છની ક્ષેમ શાખામાં ક્ષેમરાજ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય પ્રબોધમાણિક્ય, તેના જયસોમ, અને તેના તેઓ શિષ્ય થાય. આ કવિએ સંસ્કૃતમાં પણ અનેક ગ્રંથો રચ્યા છે તે પૈકી ખંડ પ્રશસ્તિ કાવ્ય ટીકા સં૦ ૧૬૪૧, દમયંતી ચંપૂ ટીકા સં૦ ૧૬૪૬, રઘુવંશ ટીકા સં૦ ૧૬૪૬, વૈરાગ્યશતક ટીકા સં૦ ૧૬૪૭, ઈંદ્રિયપરાજયશતક વૃત્તિ સં૦ ૧૬૬૪, ઉત્સૂનોદ્ધકૃત કુલક ખંડન સં૦ ૧૬૬૫ કે જેમાં ઉપરોક્ત ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયના મતનું ખંડન કરેલું જણાય છે, સંબોધસત્તરી ટીકા, લઘુઅજિતશાંતિ સ્તોત્ર ટીકા છે. આ પરથી તેઓ એક સત્તરમા સૈકામાં વિદ્વાન ટીકાકાર અને સાક્ષર હતા એ નિર્વિવાદ છે. (વધુ માટે જુઓ એ૦ રાસસંગ્રહ ભાગ ૩ બે.)

મંત્રિવંશ પ્રબંધ--કર્મચંદ્રવંશાવલિ પ્રબંધમાં આપેલી છે, કે જે કર્મચંદ્ર મંત્રીએ આ આચાર્ય મહોત્સવ કરેલો. આ સમયે જ જિનચંદ્ર સૂરિને યુગપ્રધાનપદ મળેલું જણાય છે.

વાચકપદ ગુણવિનયનઈ, સમયસુંદરનઈ દીધકે રે
યુગપ્રધાનજનઈ કરઈ, જ્ઞણિ રસાયણ સીધઉ રે

—શ્રીજિનશાસન ચિરજ્યહિ.

આ ઉત્સવના શુભ કાર્યના ઉપલક્ષમાં બાદશાહ અકબ્બરે ખં-ભાતના બંદર ઉપર એક વર્ષ સુધી કોઈ મગર કે માછલીઓ ન મારે એવો હુકમ બહાર પાડ્યો હતો. તેમ લાહોરમાં પણ એક દિવસ કોઈ પણ જીવની હિંસા નહિ કરવાની આજ્ઞા ફેરવી દીધી હતી. (જુઓ ઉક્ત પ્રબંધ ઐતિહાસિક રાસમાળા ભા.૦ ૩; જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચય. તથા જુઓ પં.૦ જયસોમ કૃત સંસ્કૃતમાં કર્મચંદ્ર મંત્રી પ્રબંધ) ઉક્ત જિનસિંહ સૂરિએ બાદશાહ પર પોતાનો પ્રભાવ પાડી તેની પાસેથી આપાઠ શુદ્ધિ ૯ થી આપાઠ શુદ્ધિ ૧૫ સુધીના સાત દિવસોમાં ખીલકુલ જીવવધ ન થાય એવું ફરમાન મેળવ્યું હતું. આ અસહી ફરમાનપત્ર હાથ આવ્યું છે ને તે હિન્દી 'સરસ્વતી' મા-સિકેના જૂન, સને ૧૯૧૨ ના અંકમાં છપાયું છે. આમાં હીરવિજય સૂરિના ઉપદેશથી પર્યુષણના આઠ અને ખીજ ચાર એમ બાર દિવસો સુધીમાં જીવવધના નિર્બંધ માટે ફરમાન આવ્યું છે તેનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

જિનચંદ્રસૂરિ એક પ્રભાવક મહાપુરુષ હતા. તેમનાં જ્ઞાન અને આચારની ખ્યાતિ અકબ્બર બાદશાહે ઉક્ત કર્મચંદ્ર બહાવત પાસેથી સાંભળી પોતાની નિજકલમવડે પુરમાન (વિનતિ) પંખબના લાહોર નગરથી લખી અને પોતાના ખાસ મરજી દાન ઉમરાવો તે ગુરૂને બો-લાવવા માટે મોકલ્યા તે વખતે તે ગુરૂના ૮૪ શિષ્યમાં મુખ્ય સકલ-

ચંદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય પંડિત સમયસુંદરજી પણ વિહારમાં સાથે હતાં. તે વિહાર ક્યાંથી ક્યાં કર્યો અને લાહોરમાં આવ્યા પછી ઉપરોક્ત મહોત્સવ કેમ થયો એ સંબંધી સમયસુંદરેજ ' ગુરુ ગુણુ છંદ અષ્ટક ' હિન્દીમાં બનાવેલ છે તે અત્ર મૂકીશું.

સંતનકી^{૧૬} મુખ વાણિ સુણી જિનચંદ મુણિંદ મહંત જતી,
તપજપ કરે ગુરુ ગુર્જરમૈં પ્રતિબોધત હૈ ભવિકું સુમતી,
તખહી ચિતચાહન ચૂંપ ભઈ સમયસુંદરકૈ ગુરુ ગચ્છપતી,
ભેજૈ પતસાહ અકબ્બરી છાપ બોલાવે ગુરુ ગજરાજ ગતી. ૧

એજી ગુજગરતે ગુરુરાજ ચલૈ વિચમૈં ચોમાસ જાલોર રહે,
મેદનીતટમે મંડાણુ કિયો ગુરુ નાગોર આદરમાન લહે,
મારવાડરિણી ગુરુવંદનકો તરસૈ સરસૈ વિચ વેગ વહે,
હરખ્યો સંઘ લાહોર આયે ગુરુ પતસાહ અકબ્બર પાંવ ગહે. ૨

એજી સાહ અકબ્બરી વખ્બરકૈ ગુરુ સૂરત દેખત હી હરખૈ,
હમ જોગી જતી સિદ્ધ સાધ વતી સખહી ખટ દરસન કે નિરખૈ,
ટોપી અસડમાવાસ ચંદ ઉદય અજ તીન ખતાય કલા પરખૈ,
તપ જપ દયા ધર્મ ધારણુકોં જગ કોઈ નહીં ધનકૈ સરખૈ. ૩

ગુરુ અમૃતવાણિ સુણી સુલતાન એસા પતસાહ હુકમ્મ કિયા,
સખ આલમ માંહિ અમાર પલાય બોલાય ગુરુ પુરમાણુ દિયા

૧૬. ૨. મેદનીતટ-મેડતા; મારવાડરિણી-મારવાડની સ્ત્રીઓ. ૩. ટોપીહરખે=આનો અર્થ બરાબર સમજતો નથી, પણ એમાં એમ હોવાનો સંભવ છે કે ટોપી ઉડાડી અધર રાખી હોય, અમાવાસને દિને ચંદ્રનો ઉદય બતાવ્યો હોય અને ત્રણ બકરાં બતાવી ચમત્કાર બતાવ્યા હોય. ૪. ભચ્ચ-પાકાંતર હોત. મછરી-માછલી પકડવાનું ખંભાતમાં થતું હતું તે કુરમાનથી દૂર કરાવ્યું. ૬-આમર છત્ર.....જિય'રે-પાકાંતર-જીગપ્રધાનકાએ ગુરુકું ગિગડકું ગિગડકું ધુ'ધુ' બાજ્યેરે સમયસુંદરકે ગુરુ માન ગુરુ, પતિસાહ અકબ્બર ગાજ્યેરે. (જૈન સંપ્રદાય શિક્ષા પૃ. ૬૪૯).

જગજીવ દયા ધર્મ દાક્ષણ્યેૈ૦ જિન સાસનમૈ જી સોભાગ લિયા,
સમયસુંદર કહે૦ ગુણવંત ગુરુ દગ દેખત હરખત લવ્ય દિયા. ૪

એજી શ્રીજી ગુરુ ધર્મ ધ્યાન મિત્રૈ સુવત્તાન સલેમ અરજજ કરી,
ગુરુ જીવ દયા નિત પ્રેમ ધરૈ ચિત અંતર પ્રીતિ પ્રતીતિ ધરી,
કર્મચંદ બુધાય દિયે૦ પુરમાણુ છોડાય ખંભાયતકી મછી,
સમયસુંદરકૈ સખ લોકનમૈ૦ નિત ખરતર ગચ્છકી ખ્યાતિ ખરી. ૫

એજી શ્રી જિનદત્ત ચરિત્ર સુણી પતસાહ ભયે ગુરુ રાજિયે રે,
ઉમરાવ સખૈ કર જોડ ખડૈ પખણે અપણે મુખ હાજિયે રે,
ચામર છત્ર મુરા તખ મેટ ગિગડ્દૂં ધૂંધૂં ધ્યાજિયે રે,
સમયસુંદર તૂંડી જગત્ર ગુરુ પતસાહ અકખર ગાજિયે રે. ૬

હેજી જ્ઞાન વિજ્ઞાન કલા ગુણ દેખ મેરા મન સદગુરુ રીઝીયેજી
હુમાયૂકો નંદન એમ અખૈ, અખ સિંધ (માનસિંધ) પટોધર કીજીયેજી,
પતસાહ હજૂર થખોં સંધ સૂરિ મંડાણુ મંત્રીચર વીઝીયેજી,
જિણુચંદ પટે જિણુસિંહ સૂરિ: ચંદ સૂરજ જૂં પ્રતપીજીયેજી. ૭

હેજી શ્રીહડવંસવિભૂષણુ હંસ ખરતર ગચ્છ સમુદ્ર શશી,
પ્રતખો જિનમાણિક્ય સૂરિકૈ પાટ પ્રભાકર જ્યૂં પ્રણમૂં ઉલસી,
મન શુદ્ધ અકખર માંત હૈ જગ જાણુત હૈ પરતીત એસી,
જિનચંદ મુણીદ ચિરં પ્રતપો સમયસુંદર દેત આશીશ એસી x ૮

૪આ અષ્ટક 'મહાજન વંશ મુક્તાવલિ'—૩૦ રામલાલ ગણી. રાંધડી વિધારાલા બિકાનેરમાંથી તેની પ્રસ્તાવના પૃઠ ૫-૬ પરથી ઉતારેલું છે. તેમાં વિશેષ જણાવ્યું છે કે "આ વખતે નકાસ (ચિતારા) એ તસવીર બાદશાહ અને ગુરુમહારાજની ઉતારી તે બીકાનેરના ખરતર ભટ્ટારક શ્રી પુન્યજી પાસે મોજૂદ છે. ચિતારાએ બાદશાહ અકખરની સભામાંથી બાદશાહની પાછળ મુખ્ય ૩ તસખીર લખી છે. ગિરબલ, કરમચંદ બહાવત, તથા કાજી ખાનખા; અને શ્રી ગુરુ મહારાજના સર્વ સાધુ સમુદાયમાંથી ત્રણ સાધુ નામ લખ્યાં છે:—વેષહર્ષ (ખરં નામ વિવેકહર્ષ), પરમાનંદ.

આ પરથી એમ અનુમાન થાય છે કે જિનચંદ્રસૂરિ, અકબર આદશાહે ખોલાવવાથી ગૂજરાતમાં હતા ત્યાંથી અનેક શિષ્યો સાથે લઈ ગયા તેમાં સમયસુંદર હતા ગૂજરાતમાંથી વિહાર કરતાં પહેલાં જ્ઞાનેર, ત્યાંથી મેદિનીતટ-મેડતા, નાગોર એમ મારવાડમાંથી પસાર થઈને લાહોર આવ્યા.

સં. ૧૬૪૯ પહેલાં તે સમયસુંદર ગૂજરાતમાં જ રહ્યા હતા અને સં. ૧૬૪૯ માં લાહોર આવી ઉપાધ્યાય પદ મેળવી પછી તે આજી ને વિશેષમાં મેવાડ-મારવાડમાં પ્રવાસ કર્યો છે, અને તેથી તેમની મુખ્ય ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક દેશોના પ્રા-તીય શબ્દો, મારવાડી શબ્દો, કારસી શબ્દો જોવામાં આવે છે. આ વાત તેમણે જે ગ્રંથો રચ્યા તેના નિદિષ્ટ સ્થાનપરથી-તે ગ્રંથોપરથી જણાઈ આવે છે.

સં. ૧૬૫૮ અમદાવાદ, સં. ૧૬૫૯ ખંભાત, સં. ૧૬૬૨ સાંગાનેર અને ધંધાણી સં. ૧૬૬૫ આગ્રા, સં. ૧૬૬૭ મરોટ, સં. ૧૬૬૮ મુલતાન, સં. ૧૬૭૨ અને ૧૬૭૩ મેડતા. સં. ૧૬૭૪ માં જિનચંદ્રસૂરિ મેડતામાં સ્વર્ગસ્થ થયા તે જિનરાજસૂરિને ૧૭

તથા સમયસુંદર. ” આ છબી પ્રકટ થાય તે ઘણા પ્રકાશ પડે અને કવિ સમયસુંદરની તસખીર મળી આવે. આવીજ છબી તપાગચ્છીયહીરવીજય સૂરિની તે વખતની પ્રકટ થઈ છે (તુઓ સાક્ષર શ્રી જિનવિજયજીએ દુપારસકારાની લખેલી ભૂમિકા સાથે પ્રકટ કરેલ છબી. તેમાં પણ અકબર સાથે ત્રણ અમીરાદિ, અને હીરવિજય સાથે ત્રણ જૈન સાધુઓ છે. આ અને ઉપરની છબી બંને એકતો નથી એમ શંકા રહે છે. વળી આ અદક જૈન સંપ્રદાય શિક્ષા (યતિ શ્રી પાલચંદ્રની) માં પૃ. ૬૪૯ ની ટિપ્પણીમાં પ્રકટ થયું છે.

૧૭. જિનરાજસૂરિ—(ખીજા) પિતા શા ધર્મસી, માતા ધારલદે, ગોત્ર ખોહિતથરો. જન્મ સં. ૧૬૪૭ ચૈ. શુ. ૭, દીક્ષા ખીકનેરમાં સં. ૧૬૫૬ ના માર્ગશીર્ષ શુદ્ધિ ૩, દીક્ષા નામ રાજસમુદ્ર, વાચક (ઉપાધ્યાય)

તેમની ગાદી ત્યાં મળી. સં ૧૬૭૬ માગશર માસમાં રાણકપુર (સાદડી પાસે) ની જ્ઞાત્રા કરી [તે રાણકપુરની જ્ઞાત્રા વખતે કરેલા સ્તવનમાં તેના મંદિરનું વર્ણન આપ્યું છે કે ' ચારે દિશાના ૨૪ મંડપ ચાર ચતુર્મુખ (ચૌમુખ) પ્રતિમા, તે દેહરાનું નામ ત્રિભુવનદીપક. ૮૪ દેરી, ભોંયરાં. મેવાડ દેશમાં ૯૯ લાખ ખર્ચો પોરવાડ ધરણાકે બંધાવ્યું. ત્યાં ખરતર વસતિ છે ને તે ઉપરાંત બીજા પ્રાસાદ છે.] અને તે વર્ષમાં લાહોર ગયા, સં ૧૬૮૧ જ્યેસલમેરમાં હતા. આની પછી સં ૧૬૮૨ માં જ્યેસલમેર પાસેના પાંચ ગાઉ પરના-અસલ રાજ્યધાની લોદ્રવપુરમાં રહેતા. ૧૦થેડ

પદ સં ૧૬૬૮ માં જિનચંદ્રસૂરિએ આસાઉલિમાં આપ્યું અને સૂરિપદ મેડતામાં સં ૧૬૭૪ ના ફાગણ શુદ્ધ ૭ ને દિને થયું. તેનો મહોત્સવ ત્યાંના ચોપડા ગોત્રીયસાહ આસકરણે કર્યો. તેમણે ધણી પ્રતિષ્ઠાઓ કરી-દાખત્રા તરીકે સં ૧૬૭૫ ના વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૩ શુક્રે શત્રુંજય ઉપર અષ્ટમ ઉદ્ધાર-કારક અમદાવાદના સંઘવી સોમજી શિવજીએ ઋપલ અને બીજા જિનોની ૫૦૧ મૂર્તિઓ બનાવરાવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરી. ભાણવડમાં પાશ્ચનાથની પ્રતિમાની સ્થાપના કરી હતી. સં ૧૬૭૭ જેડ વદિ ૫ ગુરવારે જહાંગીરના રાજ્યમાં અને શાહબદા શાહજહાના સમયમાં ઉક્ત આસકરણે બનાવેલા મરમાણી (સગેમર્મર) ના પથ્થરના મુંદર વિહાર (મંદિર) માં મેડતામાં શાંતિનાથની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી. એવું કહેવાય છે કે તેમને અંબિકા દેવીએ વર આપ્યો હતો. અને તેથી ધંધાણીપુરમાં પ્રાચીન પ્રતિમા કાઢી હતી. તેઓ પાટણમાં સં ૧૬૯૯ ના આષાઠ શુદ્ધિ ૯ ને દિને સ્વર્ગસ્થ થયા. તેમણે નેષંધીય કાવ્ય પર જૈનરાજ નામની વૃત્તિ રચી છે અને બીજા ગ્રંથો રચ્યા છે. તેમના કહેવાથી મતિસારે ધન્ય શાલિભદ્રનો રાસ સં ૧૬૭૮ આસો વદિ ૬ ને દિને ખંભાતમાં રચ્યો હતો.

૧૮. થેડ ભણશાલી સંબંધી એવું કહેવાય છે કે તે લોદ્રવપુર (હાલનું લોધરા) માં ધીનો વેપાર કરતો હતો. એક ધીનું પાત્ર લઈ ભરવાડણુ વેચવા આવી, તેની નીચે હરીવેલ હતી. આથી તે પાત્રના ધીનો તોલ કરતાં જેમ જેમ ધી કાઢતાં જ્ય તેમ તેમ તે પાત્ર ભરાતું જ્ય. આ હરીવેલ પાત્ર નીચેની ઇંદોણી સાથે હતી, તે ઇંદોણી લઈને થેડશાહે કેંકી દીધી, પછી

ભણુશાલીએ જેસલમેરથી શત્રુજયપર જવાનો સંઘ કાઢ્યો. આમાં શ્રી જિનરાજસૂરિ પ્રમુખ અનેક આચાર્ય સાથે હતા અને સમયસુંદર ઉપાધ્યાય પણ આ સંઘમાં ગયા હતા. આ સંઘ શત્રુજયની યાત્રા કરી આવ્યો-સં ૧૬૮૨ પછી સમયસુંદર ૧૬૮૨ માં નાગોર આવ્યા, કે જ્યાં શત્રુજય રાસ રચ્યો. ત્યાંથી સં ૧૬૮૩ મેડતામાં, સં ૧૬૮૫ લૂણકર્ણુસર, સં ૧૬૮૭ પાટણુ. આ વર્ષમાં ભારે દુકાળ પડ્યો હતો કે જેનું વર્ણન તેમણે અંપક ચોપઈમાં કર્યું છે. સં ૧૬૮૯ મીરમીઝાના રાજ્યમાં અકપુર (અમદાવાદ) માં, સં ૧૬૯૧ ખંભાત, સં ૧૬૯૪ અને ૧૬૯૫ બલોર,

તેમાંથી તે વેલ લઈ તેના પ્રતાપે અખૂટ ધીથી અઠળક સંપત્તિ તેણે પ્રાપ્ત કરી. આ વાત તેણે જિનસિંહ સૂરિને કહી, ગુરૂએ સુકૃતાર્થ કરવા કહ્યું ત્યારે થિરૂએ ત્યાં થઈ ગયેલા ધીરરાજ (ધીરાજ ભાટી) એ સં ૧૧૬૬ પછી બંધાવેલાં લોધરામાંના સહસ્રરૂણુ પાર્શ્વનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો તેમાં વિશાલ પ્રતિમા સ્થાપન કરી. અને પોતાની જે પત્ની તથા જે પુત્રના કલ્યાણાર્થે ચાર બાજુએ ચાર દેવકલિકાઓ બંધાવેલી છે. આની પ્રતિષ્ઠા નૈપધકાવ્ય ઉપર જૈનરાજ નામની દીકાના કર્તા મહા વિદ્વાન આચાર્ય જિનરાજ સૂરિએ સં ૧૬૭૫ માં કરેલી છે. વિશેષમાં થેરશાહે જ્ઞાનભંડાર કરાવ્યા અને નવ-રત્નોનાં જિનબિંબ કરાવ્યાં. કોણે રૂપીઆ ખચ્યા, ત્યારપછી શત્રુજયનો સંઘ સં ૧૬૮૨ માં કાઢ્યો. આની પહેલાં બાદશાહ અકબ્બરે થેરશાહને દિલ્હી ખોલાવી ઘણું માન આપ્યું. થેરશાહે નવ હાથી, પાંચસેં થોડા નજર કર્યા ત્યારે બાદશાહે ' રાયબદા ' નો ખિતાબ બક્ષ્યો. આથી આની ઓલાદ ' રાયભણુશાલી ' કહેવાય છે. આગ્રામાં મોટું જિનમંદિર થિરૂશાહે કરાવ્યું કે જે હાલ મોન્દુદ છે. ભણુશાલી એ મૂળનામ એ રીતે પરચું કે લોધ્રપુરના ચદુવંશી ધીરાજ ભાટી રાજના યુવરાજ પુત્ર સગરની માતાને પ્રહારાક્ષસ લાગ્યો હતો તેને સં ૧૧૯૬ માં ખરતર ગચ્છના ચમત્કારી આચાર્ય જિનદત્ત સૂરિએ કાઢ્યો તેથી રાજ કુટુંબ સહિત જૈન થયો અને તેના પર આચાર્ય જૈનવની ક્રિયારૂપે ભંડશાલમાં વાસરૂપ કર્યો તેથી તેનું ગોત્ર ભંડશાલી (ભણુશાલી) સ્થપિત થયું, અને તેના આ વંશજ થેરશાહ થયા. આ રીતે મૂલ ભણુશાલી જૈન હતા. જુઓ મહાજન વંશ મુકતાવલિ પૃ. ૨૯-૩૦.

સં ૧૬૯૬ અમદાવાદ, સં ૧૬૯૮ અહમદપુર (અમદાવાદ);
સં ૧૭૦૦ અમદાવાદ; એ રીતે એ સ્થલોએ આપણા કવિએ અચૂક
નિવાસ કર્યો હતો.

આ ઉપરાંત સમેતશિખર (જેને હાલ કેટલાક પાર્શ્વનાથહિલ
કહે છે), ચંપા, પાવાપુરી, ફલોધી (મારવાડ), નાદોલ, વીકાનેર,
આણુ, શંખેશ્વર, જીરાવલા, ગોડી, વરકાણા, અંતરોક્ષ પાર્શ્વનાથ,
તેમજ ગિરનાર વગેરે અનેક જૈન તીર્થોની જત્રા કરી હતી.
૧૯જેસલમેરમાં પોતે ઘણાં વર્ષો ગાળ્યાં લાગે છે.

૧૯ જેસલમેર—આનો કિલ્લો રાજસ્થાનમાં પ્રસિદ્ધ છે કે જે ચતુવંશી ભટ્ટી
મહારાણીએ લોઢપુરથી આવી સં ૧૨૧૨ માં બાંધ્યો. જૈનના ખરતર ગચ્છના
શ્વેતામ્બરી સાધુઓનો આ પ્રબલ નિવાસરૂપ હતો. જિનરાજ, જિનવર્ધન,
જિનભદ્ર આદિ સૂરિયોએ અનેક જૈન દેવાલયોની પ્રતિષ્ઠા અવર કરી છે. કિલ્લાપર
આઠ જૈન મંદિર છે; તે પૈકી મુખ્ય ચિંતામણી પાર્શ્વનાથનું છે—સં ૧૪૫૮
માં જિનરાજસૂરિના આદેશથી તેના ગર્ભગૃહમાં સાગરચંદ્રસૂરિએ પ્રતિમા
સ્થાપિત કરી, અને સં ૧૪૭૩ માં મહારાણી લક્ષ્મણ સિંહના સમયે સંપૂર્ણ
થયું. તે રાજના નામ પરથી તેનું નામ લક્ષ્મણવિહાર રાખ્યું ને તેમાં જિન-
વર્ધન સૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમાંની ચિંતામણી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ ભટ્ટીઓની
પ્રાચીન રાજધાની લોઢપુરથી આણેલી વેલુની હોષ પ્રાચીન છે. બીજું મંદિર
સંભવનાથનું સં ૧૪૯૪ માં જિનભદ્ર સૂરિના ઉપદેશથી આરંભાયેલું તે
૧૪૯૭ માં પૂરું થયું ને તેમાં તે સૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. તે વખતે ૩૦૦ મૂર્તિની
પ્રતિષ્ઠા થઈ. આ મંદિરની નીચે જ્ઞાનભંડાર વાસ્તે ભોંયરું બંધાયું. તેમાં
ભંડાર રાખ્યો, કે જે હજી વિદ્યમાન છે. તેમાં ૧૦ મીથી ૧૫ મી વિક્રમ સદીનાં
લખાએલાં તાડપત્રના પ્રાચીન દુર્લભ પુસ્તકો મોજીદ છે. બીજા મંદિરો—આદી-
શ્વર, શાંતિ, શીતલ, ચંદ્રપ્રભા, મહાવીર વગેરેનાં વિક્રમના સોલમા શતકના
પૂર્વાર્ધમાં નજીક નજીક ત્યાં બંધાયેલાં છે. આ તથા સર્વ બીજાં મંદિરોમાં
કુલ મળી આશરે ૭૦૦૦ જિનબિંબો છે. વળી બધાં મળી ૬ જ્ઞાન ભંડારો
છે. ત્યાંના ભંડારોની પુસ્તકસૂચિ સદ્ગત સાક્ષર ચિમનલાલ ઢાહાભાઈ દલાલે
મહાશ્રમ લઈ કરેલી તે પડિત લાલચંદ્રના વિસ્તૃત હકીકતવાળા પરિચય
સહિત ગાયકવાડ સરકારે હમણાં બહાર પાડી છે. જોધપુર બિંબાનેર

જૈનોનાં ભારતવર્ષમાં તેમના તીર્થંકરોની જન્મભૂમિ, દીક્ષાભૂમિ, સ્વલ્પજ્ઞાનભૂમિ, નિર્વાણભૂમિ તરીકેનાં તીર્થો અનેક છે. તેમાં મુખ્ય શત્રુંજય, ગિરનાર, સમ્મેત-શિખરાદિ છે. તે સર્વાની યાત્રા દરેક યુગ જૈનને માટે આવશ્યક ગણાય. આ કવિએ રચેલ 'તીર્થમાલા સ્તવન' પરથી જણાય છે કે તેમાં લખેલ અષ્ટાપદ અને નંદીશ્વર એ શાસ્ત્રોક્ત તીર્થો સિવાય બધાય તીર્થોની યાત્રા તેમણે કરી હતી. તે સ્તવન નીચે પ્રમાણે છે:—

શત્રુંજે^{૨૦} ઋષભ સમોસર્ધા ભલા ગુણુ ભર્ષારે, સિદ્ધા સાધુ અનંત,
તીરથ તે નમુરે,
તીન કલ્યાણુક તિહાં થયા, મુગતે ગયારે, નેમોશ્વર ગિરનાર,
તીરથ તે નમુરે. ૧

રેલ્વેમાં બાલમેર સ્ટેશનથી જેસલમેર દર માધલ છે. ત્યાં તપાગચ્છે ૧૯ મી સદીમાં પ્રવેશ કર્યો ને મહાકળે ૧૮૬૯ માં કોઠની નીચે તેમના તરફથી શિખરબંધ દહેરું બંધાયું. ત્યાંના દહેરું સંબંધી વિગત જિનસુખ સૂરિએ જેસલમેર એલ્ય પરિપાટી બનાવેલ છે તેમાં મળે છે. (જુઓ પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ પૃં ૧૪૬.)

૨૦ શત્રુંજય-પાલીતાણુ કાઠીયાવાડમાં-આવેલો પવિત્ર ગિરિ. ગિરનાર-જુનાગઢમાં. આણુ કે જ્યાં વિમલ મંત્રીએ અને વસ્તુપાલ મંત્રીએ મહાન કરીગરીનાં અદ્ભુત જૈન દેવાલયો બંધાવેલાં છે. સમ્મેતશિખર કે જ્યાં ૨૪ તીર્થંકરો પૈટ્રી ૨૦ સુક્તિ પામ્યા છે—કલકત્તાથી જવાય છે.

ચંપા એ વાસુપુજ્યની નિર્વાણ ભૂમિ. પાવાપુરી-મહાવીરની નિર્વાણ ભૂમિ. જેસલમેર-વીકાનેર પ્રસિધ્ધ છે.

સેરીસરે, સેરિસા-કલ્લોલ પાસે. આ તીર્થોનો હમણાં જ ઉદ્ધાર કરવામાં આવ્યો છે.

શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ-પાટણથી ૨૦ ગાઉ દૂર. પંચાસરે પાર્શ્વનાથ પાટણમાં વનરાજ આવડાએ સ્થાપેલ.

ફલોધી—મેડતારોડ સ્ટેશનથી પા ગાઉ. સંં ૧૧૮૧ માં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપાયેલી છે.

- અષ્ટાપદ એક દેહરો, ગિરિસેહરો, ભરતે ભરાવ્યા બિંબ-તી ૦
 આણુ ચૌમુખ અતિ ભલો, ત્રિભુવનતિલોરે ત્રિભલવસઠ વસ્તુપાલ ૨
 સમેતશિખર સોહામણો, રલિયામણોરે, સિદ્ધા તીર્થકર વીશ.
 નયરી અંપા નિરખીયે, હૈયે હરખીયેરે, સિદ્ધા શ્રી વાસુપૂજ્ય. ૩
 પૂર્વ દિશે પાવાપુરી, ઋદ્ધિ ભરીરે, મુકિત ગયા મહાવીર
 જેસલમેર જુહારીયે, દુઃખ વારીયેરે, અરિહંત બિંબ અનેક. ૪
 વિકાનેર જ વંદીયે, ચિર નંદીયેરે, અરિહંત દેહરાં આઠ.
 સેરિસરો સંખેશ્વરો, પંચાસરોરે, ફલોધી થ ભણુ પાસ. ૫
 અંતરિક અંબવરો, અમ્બીઝરોરે, છરાવલો જગનાથ.
 'ત્રૈલોક્યદીપક' દેહરો, ભત્રા કરોરે, રાણુપુરે રિસહેશ. ૬
 શ્રી નાહુલાઈ જાદવો, ગોડી સ્તવોરે. શ્રી વરકાણો પાસ.
 ન દીશ્વરનાં દેહરાં, બાવન ભલારે, રચકકુંડલે ચાર ચાર. ૭
 શાશ્વતી આશાશ્વતી, પ્રતિમા છતીરે, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ.
 તીરથ યાત્રા ફલ તિહાં, હોળ્ને મુઝ ઇહારે, સમયસુંદર કહે એમ. ૮

શિષ્ય પરંપરા.

હર્ષનંદન નામના એક વિદ્વાન શિષ્ય તેમને હતા. તે શિષ્યે સં ૦
 ૧૬૭૩ માં 'મધ્યાન્હ વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ' તથા બીજે ગ્રંથ નામે
 'ઋષિમંડલ સ્તવ' (મહર્ષિ સ્તવ) ગાથા ૨૭૨ નું, - તેના પર

થંભણુ—સ્થંભનક પાર્શ્વનાથ. હાલ ખંભાતમાં. તેની પ્રતિમા અલયદેવ-
 સૂરિના સમયમાં પ્રકટલી.

અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ—આકોલાથી લગભગ ૨૦ ગાઉ દૂર.

અન્બરો (અન્બહરો) પાર્શ્વનાથ—કાઠિયાવાડના ઈના ગામ પાસે.

અમ્બીઝરો પાર્શ્વનાથ—ડુઆમાં (પાલણુપુર તાલુકો.)

છરાવલા પાર્શ્વનાથ (મારવાડ). નાહુલાઈ—મારવાડમાં. ગોડી પાર્શ્વ-
 નાથ—પારકરમાં. વરકાણા પાર્શ્વનાથ—મારવાડમાં.

૪૨૦૦ શ્લોકની ટીકા રચેલ હતી. ખરતર ગચ્છમાં લખવાચાર્યોય નામનો આઠમો ગચ્છબેદ ખં જિનસાગરસુરિએ સં ૧૬૮૬ માં કર્યો હતો તે ગચ્છને હર્ષનંદને ધણો વધાર્યો. વિશેષમાં હર્ષનંદને, તથા ખં સુમતિકલ્પોલ એ બંને એ મળીને તૃતીય જૈન આગમ નામે સ્થાનાંગ પરની વૃત્તિમાંની ગાથાઓ પર શ્લોક ૧૩૬૦૪ ની વૃત્તિ રચી હતી.

સમયસુંદરના શિષ્યના શિષ્ય નામે હર્ષકુશલ ગણી (ઉપાધ્યાય) હતા કે જેણે સમયસુંદરની ભાષાકૃતિ નામે ધનદત્તની ચોપઈ પોતે સંશોધિત કરી હતી.

સમયસુંદરની શિષ્યપરંપરા અખંડપણે સં ૧૮૨૨ સુધી તો ચાલી આવેલી હતી એ વાત સિદ્ધ છે. સં ૧૮૨૨ ના માગશર શુદ્ધિ ૪ ના દિવસે તેમની શિષ્યપરંપરામાંના આલમચંદે ‘ સમ્યક્ત્વ કોમુદી ચતુઃપદી ’ એ નામની પદ્યકૃતિ મહુદાબાદમાં બનાવેલ છે તેમાં પોતાની પ્રશસ્તિ આપતાં જણાવે છે કે,

યુગવર શ્રી જિનચંદ સૂરીદા, ખરતર ગચ્છ દિણ્દાળ
રીહડ ગોત્ર પ્રસિદ્ધ કહંદા સદ્ગુરુ સુજસ લહંદાળ.
પ્રથમ શિષ્ય તસુ મહા વેરાગી જણુ મમતા સહુ ત્યાગીળ
સકલચંદળ સકલ સોભાગી સમતા ચિત્તસું જાગીળ.
તાસુ સીસ પરગટ જગમાંહી સહુ કોઈ ચિત્ત ચાહૈળ
પાઠકે પદવીધર ઉચ્છાહૈ સમયસુંદરળ કહાહૈળ,
તાસુ પરંપરમે સુવિચારી બચે વાચક પદ ધારીળ
કુશલચંદળ બહુ હિતકારી તાસુ શિષ્ય સુખકારી ળ.
સદ્ગુરુ આસકરણુળ સુહાયા જગમે સુજસ ઉપાયાળ
તાસુ શિષ્ય આલમચંદ કહાયા એ અધિકાર બણાયાળ.

આ રીતે સમયસુંદરની શિષ્ય પરંપરામાં કુશલચંદ ઉપાધ્યાય થયા, તેના શિષ્ય આસકરણુળ અને તેના શિષ્ય આલમચંદ.

સંસ્કૃત ભાષામાં કૃતિઓ.

કવિ એક સમર્થ વિદ્વાન, ટીકાકાર, સંગ્રહકાર, શબ્દશાસ્ત્રી, છંદશાસ્ત્રી, અને અનેક ગ્રંથોના અવલોકનકાર અને અવગાહનાર હતા એ તેમના નીચેના ગ્રંથો પરથી જણાઈ આવે છે. આ ગ્રંથો ગૂર્જર ભાષા સિવાયના છે:-

ભાવશતક શ્લોક ૧૦૧ સં ૧૬૪૧.

રૂપકમાલા પર વૃત્તિ શ્લોક ૪૦૦, સં ૧૬૬૩. આ વૃત્તિ કવિના પ્રગુણ ઉક્ત જિનચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય સ્તનનિધાન ગણીએ શોધી હતી.

કાલિકાચાર્ય કથા (સંસ્કૃત) સં ૧૬૬૬.

સામાચારી શતક સં ૧૬૭૨ મેડતામાં.

વિશેષ શતક (પત્ર ૬૭) સં ૧૬૭૨ મેડતામાં, આનો ઉલ્લેખ કર્તાએ પોતાની ગાથા સહસ્ત્રીમાં કર્યો છે રવ્યા દિન પાશ્વજન્મ દિને.

વિચાર શતક (પત્ર ૪૫) સં ૧૬૭૪.

૨૧ અષ્ટલક્ષી સં ૧૬૭૬ (૨૨ જલધિરાગ ગોસમેતે)

૨૧ આમાં પહેલા એક શ્લોકમાં સૂર્યદેવની સ્તુતિ કરી છે તે ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. ત્યાર પછી બીજા શ્લોકમાં બ્રાહ્મી—સરસ્વતીની સ્તુતિ કરી જણાવે છે કે 'રાજ નો દદતે સૌખ્ય' એ શ્લોકના એક પાદના મેં નિજબુદ્ધિની વૃદ્ધિ નિમિત્તે અર્થો કર્યા છે તેમાં તે પાદમાંના 'રાજ' નો અર્થ સૂર્ય પણ થાય છે એમ જણાવી સૂર્યદેવનાં નામો આપે છે:-

સાવિત્રી ભવિતા રાજા વિસૃજો વિવૃણો વિરાટ્ ।

સપ્તાર્ચિઃ સપ્તતુરગઃ સપ્તાલોકનમસ્કૃતઃ ॥

એમ સ્કંદપુરાણમાં શ્રી સૂર્યસહસ્ત્ર નામમાં જણાવ્યું છે તેથી રાજ એટલે શ્રી સૂર્ય, નઃ એટલે અમને સૌખ્ય આપે છે.

લાહોર. આ રાજાનો દ્વંદ્વ સૌખ્યમ્—એ રીતના વાક્યના આઠ લાખ અર્થોવાળો ગ્રંથ છે. આનું બીજું નામ અર્થરતનાવલિ છે. તે લાલપુર (લાહોર) માં પૂર્ણ કર્યો. (પી. રી. ૪ થો. પૃ. ૬૮-૭૩).

આ અષ્ટલક્ષી ગ્રંથ કવિએ સં ૧૬૪૯ પહેલાં શરૂ કરી તે વર્ષમાં એક પુસ્તકના પ્રમાણનો કરી નાખ્યો હોવો જોઈએ એમ જણાય છે. એટલું જ નહિ પણ તે વર્ષમાં શ્રી અકબર બાદશાહે ખુદ રાજસભામાં વાંચી સાંભળી આ પુસ્તક સ્વહસ્તે લઈ કવિના હાથમાં આપી તે રીતે પ્રમાણભૂત કર્યો એવું પોતે આ ગ્રંથમાં જ જણાવે છે:—

સંવત્ ૧૬૪૯ પ્રમિતે શ્રાવણ શુકલ ૧૩ દિને સન્ધ્યાયાં
કશ્મીરદેશવિજયમુદિશ્ય શ્રી રાજશ્રી રામદાસ વાટિકાયાં
કૃતપ્રથમપ્રયાણેન શ્રી અકબર પાતશાહિના જલાલદીનેન અ-
તિજાત સાહિજાને શ્રી સિલેમ સુરત્રાણ સામંતમંડલિકરાજ-
રાજિવિરાજિતરાજસભાયાં અનેકવૈયાકરણતાર્કિકાવિદ્વત્તપમદ્વસ-
મક્ષં અસ્મદ્ ગુરુવરાન્ યુગપ્રધાનચરતર-મદ્દારકશ્રી જિનચન્દ્ર
સૂરીશ્વરાન્ આચાર્ય શ્રીજિનાસિંહસૂરિપ્રમુખકૃતમુખસુમુખાશિષ્ય-
વ્રાતપરિકરાન્ અસમાનસન્માનવહુદાનપૂર્વ સમાહૂયાયમષ્ટલક્ષાર્થી

આમ ન્હા ન્હા અર્થો દરેક શબ્દોના મૂકી આખા વાક્યનો અર્થ કરી, સર્વે મળી આઠ લાખ અર્થ કર્યા છે તે જણાવી છેવટે પોતાની પ્રશસ્તિ આપે છે.

આ રચવામાં શ્રી જિનસિંહસૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય સમયરાજ ગણિયે (મદ્વિદ્યૈક ગુરુ-કે જે મારા વિદ્યાગુરુના જ શિષ્ય થાય) મારા પર અનુગ્રહ કરેલો છે એમ પોતે સ્વીકારે છે.

ग्रन्थो मत्पार्श्वद् वाचयांचक्रेऽत्रक्रेण चेतसा । ततस्तदर्थश्रवण
समुत्पन्नप्रभूतनूतनप्रमोदातिरेकेण संजातचित्तचप्रत्कारेण बहु-
प्रकारेण श्रीसाहिना बहु प्रशंसापूर्व ' पढ्यतां सर्वत्र विस्तार्यतां
सिद्धिरस्तु ' इत्युक्त्वा च स्वहस्तेन गृहीत्वा एतत् पुस्तकं
मम हस्ते दत्त्वा प्रमाणीकृतोऽयं ग्रन्थः । अतः सोपयोगित्वात्
श्रीसाहिनापि समुद्दिश्यार्थमाह—राजा श्री अकबरः नोऽस्मभ्यं
सौख्यं सुखं ददते प्रजानामिति ।

એટલે—સંવત્ર ૧૬૪૯ ના શ્રાવણ સુદ ૧૩ દિને સાંજે કાશ્મીર
દેશપર વિજય કર્યો તે નિમિત્તે શ્રીરાજ શ્રી રામદાસ (આ રામદાસ
તે જણાય છે કે જેણે સં૦ ૧૬૫૨ માં મેતુબંધ (રાવણવહો) ની
ટીકા રચી છે અને જેને માટે પ્રાંત્ય ભટ્ટની રાજતરગિણિમાં વિશેષ
ઉલ્લેખ મળી આવે છે) ની વાડીમાં શ્રી અકબર આદશાહ-જલાલ-
દીને પ્રથમ પ્રયાણ કરી અતિ ખાનદાન શાહબંદા શ્રી સલીમ (પા-
છગથી જહાંગીર આદશાહ) સુલતાન સામંત મંડલિક રાજગોથી
વિરાગિત રાજસભામાં અનેક વ્યાકરણીએ તાર્કિક વિદ્વાતમ ભટ્ટ-પં-
ડિત સમક્ષ અમારા ગુરુવર યુગપ્રધાન ખરતર ભટ્ટારક શ્રી જિનચંદ્ર
સૂરીશ્વર ને આચાર્ય શ્રી જિનસિંહસૂરિ વગેરેએ આણેલા શિષ્ય સમુદાય
સહતને અતિશય સન્માન આપીને બોલાવી આ અષ્ટલક્ષાથી અંધ
મારી પાસે શુદ્ધ ચિત્તથી વંચાવ્યો, ત્યારપછી તેના શ્રવણથી તેને
અતિ નવીન પ્રમોદનો અતિરેક થતાં ચિત્તમાં ચમત્કૃતિ થતાં બહુ
પ્રકારે શ્રી આદશાહે બહુ પ્રશંસા કરી અને ' સર્વત્ર વાંચી આનો
વિસ્તાર કરો ' એમ કહી સ્વહસ્તે તેને લખીને આ પુસ્તક મારા હા-
થમાં આપી આ અંધ પ્રમાણભૂત કર્યો. પછી પોતે જેના અર્થ
કરવા આહે છે તે પદ લખી રાજ એટલે આદશાહ અકબર તે નઃ

એટલે આપણને પ્રજ્ઞને સૌખ્ય આપે છે. આ ગ્રંથની અંતે કવિએ અક્ષર ગુણ વર્ણન અષ્ટક' મૂકેલ છે તે ખાસ અવગાહવા યોગ્ય છે.

વિસંવાદ શતક સં ૧૬૮૫ આમાં સૂત્રોઆદિમાં પરસ્પર જે વિરોધ લામે છે તે બતાવ્યો છે.

સૂત્ર પ્રકરણ ટીકા પ્રબંધ સંબંધ ચારુ ચરિતેષુ ।

યે કેઽપિ વિસંવાદા દૃષ્ટા ઈકીકૃતા ઇહ તે ॥ પી. રી. ૩ પૃ. ૨૯૦

વિશેષ સંગ્રહ સં ૧૬૮૫ લૂણકર્ણસરમાં.

ગાથાસહસ્રી સં ૧૬૮૬ (પી. રી. ૩ પૃ. ૨૮૮).

આમાં જમાલિ આદિ નિન્હવોની આવશ્યક ચૂર્ણિમાંથી ૧૬ ગાથા ઠાંકી કહેવ છે કે આની વ્યાખ્યા સંગ્રહ સહિત મારા રચેલ વિશેષ સંગ્રહમાંથી વિદિત થશે. આમાંની અનેક ગાથાઓ જૈન ઇતિહાસ અને સાહિત્ય માટે ઉપયોગી થાય તેવી છે

ગાથાઃ કિયત્યઃ પ્રકૃતાઃકિયત્યઃશ્લોકાશ્ચ કાવ્યાનિ કિયંતિ સંતિ।
નાનાવિથર્ગાવિલોકનશ્રમાદેકીકૃતા અત્ર મયા પ્રયત્નાત્ ॥

જયતિહુયણ નામના સ્તોત્રપર વૃત્તિ સં ૧૬૮૭ પાટણમાં.

૨૨. દશવૈકાલિક સૂત્રપર શબ્દાર્થ વૃત્તિ ટીકા શ્લો. ૩૩૫૦ સં ૧૬૯૧ ખંભાતમાં.

વૃત્તસ્તનાકર વૃત્તિ સં ૧૬૯૪ બલોરમાં.

૨૨. દશવૈકાલિક—સૂત્ર એ પ્રાચીન સમ્યાંભવ સૂરિકૃત જૈનાગમ છે તે પર પ્રસિદ્ધ હરિભદ્ર સૂરિએ ટીકા કરી છે. કર્તા કહે છે કે તે ટીકા વિષમ છે તેથી શિષ્યોને અર્થે શીઘ્રબોધ થાય તે હેતુથી સુગમ કરી છે. (મુદ્રિત સં ૧૯૭૫)

૨૩ કલ્પસૂત્ર પર કલ્પકલ્પવ્રતા નામની વૃત્તિ શ્લો० ૭૫૦૦૦.

નવતાત્વ પર વૃત્તિ.

વીર ચરિત્રસ્તવ એ નામના જિનવલ્લભસૂરિ કૃત સ્તવન
પર ૮૦૦ શ્લોકની ટીકા વીરસ્તવ વૃત્તિ (દુરિયસ્વ સમીર વૃત્તિ)

સંવાદસુંદર ૩૩૩ શ્લો०

ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાન

રઘુવંશ વૃત્તિ (પત્ર ૧૪૫)

કવિ કલિદાસ કૃત રઘુવંશ નામનો ગ્રંથ જૈનોમાં સાહિત્ય અર્થે
પઠાવવામાં આવતો અને તેથી તેના પર વૃત્તિઓ પણ અનેક જૈન
સાધુઓએ કરેલી જેવામાં આવે છે.

આ રીતે સંસ્કૃત ભાષામાં કૃતિઓ તેમણે કરી છે. વૃત્તિ-ટીકા
ઉપરાંત અનેક ગ્રંથો સૂત્રો વાંચી તે સર્વેનું દિગ્દર્શન કરાવી તેમાં
રહેલા વિસંવાદ શોધી પોતાનું બહુશ્રુતપણું દાખવ્યું છે.

જૂર્નર ભાષાની પદ્યકૃતિઓ.

૧ ચોવીશી (૨૪ તીર્થકરનાં સ્તવનો) સં ૧૬૫૮

૨૩. કલ્પસૂત્ર—એ પણ પ્રાચીન, ભદ્રબાહુકૃત જૈનાગમ છે. આ પરની
કર્તાની ટીકા ડો० જેકોબી (કે જેણે અંગ્રેજીમાં આ સૂત્રનો અનુવાદ કરેલ
છે. જુઓ સેક્રેટ યુક્સ ઓફ ધ ઇસ્ટ) ના કહેવા પ્રમાણે જિનપ્રભ મુનિએ
કલ્પસૂત્ર પર રચેલી સંદેહવિષોષધિ નામની ટીકાનો માત્ર સંક્ષિપ્ત સાર—
abstract—છે. આ ટીકા જિનરાજસૂરિ (કે જેનું સૂરિપદ સં ૧૬૭૪ થી મરણ
સં ૧૬૮૬ સુધી રહ્યું) ના રાજ્યમાં ને જિનસાગર સૂરિના યૌવરાજ્યમાં
હુણકર્ણસર ગામમાં આરંભ કરીને તેજ વર્ષમાં ઐષારિણીપુરમાં પૂર્ણ કરેલ
છે. તેથી આ રચના સં ૧૬૭૪થી ૧૬૮૬ ની વચમાં કરી છે ને તે દરમ્યાનમાં
હુણકર્ણસરમાંજ સં ૧૬૮૫ માં પોતે હતા તે વિશેષસંગ્રહના રચનાકાલ
અને સ્થલ પરથી જણાય છે. તેથી આ રચના સં ૧૬૮૫ માં જ પૂર્ણ
થયેલી છે.

વિજ્યાદશમી અમદાવાદમાં. આને કવિએ ‘ ચતુર્વિંશતિ તીર્થ’કરગો-
તાનિ’ એ નામ આપ્યું છે. અની શુદ્ધ પ્રત આણંદજી કલ્યાણજી
હસ્તકના પાલીતાણના લંડારમાં છે.

૨ શાંખપ્રદ્યુમ્ન પ્રખંધ રચ્યા સં ૧૬૫૯ વિજ્યાદશમી.
ખંભાતમાં સ્તંભન પાર્શ્વનાથના પસાયથી.

ભાષામાં મોટો ગ્રંથ રચવાનો આ તેમનો પહેલો પ્રયાસ છે
એમ તે જણાવે છે.

શક્તિ નહી મુઝ તેહવી, બુદ્ધિ નહી સુપ્રકાશ

વચનવિલાસ નહી તિસ્થઉ, એ પશ્ચિ પ્રથમ અભ્યાસ.

કૃષ્ણના કુંવર શાંખ અને પ્રદ્યુમ્ને આખરે નેમીશ્વર પાસે દીક્ષા
લીધી અને વિમલગિરિ પર સંલેખના કરી મોક્ષે ગયા. આ બનેતો
અધિકાર આઠમા અંગમાંથી (અંતકૃત દશાંગ-અંતકૃત એટલે તદ્દસવ
મુક્ત થનાર-ચરમભરી મહાત્માઓ સંખંધીનું સૂત્ર) લખ્યા આ પ્રખંધ એ
ખંડમાં રચ્યો છે. ગાથા ૫૩૫, ઢાલ ૨૧, શ્લોક ૮૦૦ છે અને તે જેસલ-
મેરના વતની નાનાવિધશાસ્ત્રવિચારરસિક લોહા સાં સિવરાજની
અભ્યર્થનાથી રચ્યો છે એવું એક જૂની પ્રતમાં લખેલું છે. સં ૧૬૭૦
ની લખેલી સારી અને જૂની પ્રત લીંબડીના લંડારમાં મોજૂદ છે.

૩ દાન શીલ તપ ભાવના સંવાદ.P (અથવા સંવાદ
શતક) ૨૪ સં ૧૬૬૨ સાંગાનેરમાં ‘ પદ્મપ્રભુ સપસાઉલે ’-

આ P ચિહ્ન મુદ્રિત થયેલ ગ્રંથ સૂચવે છે.

૨૪. કોઈક પ્રતમાં પાઠાંતર બાસક ને બદલે ‘ બાસક ’ છે. પણ ઘણી
પ્રતોમાં બાસક છે તેથી તે જ પાઠ યોગ્ય લાગે છે. આ સંવાદને ‘ સંવાદશતક ’
કર્તાએ પોતે એક ઠેકાણે કહેલ છે. પોતાની સીતારામ ચોપાઈમાં એક ઢાલનો
રાગ મૂકતાં જણાવ્યું છે કે “ રાગ બન્યાસિરી-સીલ કહે જગિ હું વડું, મુઝ
વાત મુજો એક મીઠીરે (કે જે આ સંવાદમાં બીજી ઢાલમાં શીલ કહે છે)
એ સંવાદ શતકની બીજી ઢાલ ”. આમાં ફલ પ ઢાલ છે અને ૫૦ કડી છે.
આ સંવાદ સત્રાયનાળા અને રત્ન સમુચ્ચયમાં મુદ્રિત થયેલ છે.

જૈનમાં ધર્મના ચાર પ્રકાર નામે દાન, શીલ, તપ અને ભાવના જણાવ્યા છે—તે દરેક પોતપોતાને વડા માને છે અને એ રીતે ચારે પોતપોતાના ગુણ ગાઇ પોતપોતાથી કેટલા સુખી અને સિદ્ધ થયા તે જણાવી તકરાર કરી આપ વડાઇ, વીરની પરિષદમાં, વીર પ્રભુ પાસે કરે છે ત્યારે છેવટે વીર સમાધાન કરી જણાવે છે કે:-

કો કેહની મ કરો તુમ્હે નિંદા ને અહંકાર
આપ આપણે ઠામે રહેા સહુકો ભલો સંસાર
તોપણ અધકો ભાવ છે, એકાકી સમરત્ય
દાન શીલ તપ ત્રિણે ભલા, પણ ભાવ વિના અક્યત્ય.
અંજન આંખે આંજતા, અધિકો આણી રખ
રજમાંહે તજ કાઠતાં, અધિકો ભાવ વિરોધ.

૪ ચાર પ્રત્યેક યુદ્ધનો રાસ P માં સં ૧૬૬૫ જેઠ શુ.
૧૫ આગ્રામાં.

પ્રત્યેક યુદ્ધ થઇ સિદ્ધ થયેલા નામે કરકંડુ, દુમુખ, નેમિ-
રાજ અને નિર્ગતિ (નિગ્ઘ) એ ચાર સંબંધી ચાર ખંડમાં આ
રાસ વિભક્ત છે. પ્રત્યેક ખંડ સં ૧૬૬૪ માં પૂર્ણ કર્યો છે પણ
દરેકની તીથિ જૂદી જૂદી છે. ૧ કરકંડુ પરનો સં ૧૬૬૪ ફાગણ
સિદ્ધિયોગ યુધવારે. ઠાલ ૧૦, ગાથા ૧૮૭, શ્લોક ૨૫. ૨ દુમુખ પર
ચૈત્ર વદ ૧૩ શુક્ર ઠાલ ૮. ૩ નેમિરાજ પર—તીથિ નથી જણાવી
ઠાલ ૧૭. ૪ નિગ્ઘ પરનો માંડ સંવત ૧૬૬૫ જેઠ શુદ્ધ ૧૫ આ-
ગ્રામાં 'વિમલનાથ પસાઉલે' સાન્નિધ્ય 'કુશલસૂરીંદ': ઠાલ ૯.
આ ચારે ખંડ નાગડગોત્રના સંઘનાયક સૂરશાહના આગ્રહથી રચ્યા છે.
આખો રાસ અતિ સુંદર અને રસમય છે મહત્તરે બા (મયજુરેહા)
સંબંધી આખ્યાન ત્રીજા ખંડમાં અંતર્ગત થાય છે. મુબંધના આવકે
ભીમસી માણેકે આ મુદ્રિત કરેલો છે. ચાર પ્રત્યેક યુદ્ધ પર તિલકા.

ચાર્યકૃત ૨૧૫ પત્રમાં, ૧૧૩૮ શ્લોકમાં, ૬૦૦ શ્લો. અને ૩૫૦ શ્લોકમાં રચાયેલી એમ ચાર પુસ્તક રૂપે કથાઓ જૈન પ્રંથાવલીમાં નોંધાય છે.

૫ યોષધવિધિ સ્તવન. (એક નાની કવિતા) સં ૧૬૬૭ માગશર શુદ્ધ ૧૦ ગુર. મરોટમાં.

૬ મૃગાવતી ચરિત્ર રાસ—યોષધ. સં ૧૬૬૮ મુલતાનમાં.

વત્સદેશની રાજધાની કોશામ્બીના રાજા શતાતીકની રાણી અને ઉદાયનની માતા મૃગાવતી પતિ પોતાના પુત્રને સગીર મૂકી સ્વર્ગસ્થ થતાં પોતે રાજ્ય ચલાવે છે તે વખતે તેના પર આસક્ત બની અવંતીનો રાજા ચંડપ્રહોત આક્રમણ કરે છે, પણ તેને સમજાવી રાજ્યને દુર્ગઆદિથી પ્રમલ કરી આખરે મહાવીર ભગવાન પાસે પોતે દીક્ષા લે છે. આ પ્રમાણે શીલ સાર તા પુત્રહિતાર્થે રાજ્ય-વ્યવહાર કરી ધર્મ વૈરાગ્ય પામી મુક્તિ મેળવે છે; તે જૈન સતી પર આ સુંદર આખ્યાન છે. જુદી જુદી ગુજરાતી, મરઘરની, સિંધી, પૂર્વની નવી નવી ઢાળોમાં ત્રણ ખંડોમાં આ 'મોહનવેત્રી' યોષધ રચેલી છે. પ્રથમ ખંડમાં ૧૩ ઢાળ, ગાથા ૨૬૬ અને બીજામાં પણ ઢાળ ૧૩, ગાથા ૨૬૬, ત્રીજામાં ઢાળ ૧૨, ગાથા ૨૨૧ છે. મૂળ જ્ઞેસલમેર નિવાસી ને મુલતાન વસતા રીહડ ગોત્રના કરમચંદ શ્રાવક વગેરે માટે મુલતાનમાં ૬ જ્યાં 'સિંધુ શ્રાવક સદા સોભાગી ગુરુગચ્છ ડેરા બહુ રાગી'—સિંધી શ્રાવકો વસતા હતા ત્યાં રચેલ છે.

આ રચનાની પહેલાં પોતે સાંખ્યપ્રણેત્રની યોષાઈ રચી હતી એવું આના મંગલાચરણમાં જ જણાવ્યું છે.

૭ કર્મ છત્રીસી-P સં ૧૬૬૮ માહ શુદ્ધ ૬ મુલતાનમાં ૩૬ કડીનું કર્મવંશ સર્વ જીવ છે એમ જણાવી તે માટેનાં દર્ષાંત આપ્યાં છે. (પ્ર૦ ચૈત્યવંદન સ્તુતિ સ્તવનાદિ સંગ્રહ પુના.)

૮-૧૦ પુણ્ય છત્રીશી (સં. ૧૬૬૮
સિક્કપુર) શીલ છત્રીશી } સં. ૧૬૬૯
અને સંતોષ છત્રીશી } દરેકમાં ૩૬ કડી

૧૧ ક્ષમા છત્રીશી. નાગોરમાં.

(આદરજીવ ક્ષમા ગુણુ આદર એથી શરૂ થતું ૩૬ કડીનું પ્રસિક્ક કાવ્ય.)

૧૨ સિંહુલ સુત પ્રિયમેલેક રાસ. ૨૫ સં. ૧૬૭૨ મહેતામાં.
દાન વિષય ઉપર આ આખ્યાન છે. સાધુને દાન દેવાથી સિંહ-
લસુત સિંહલાસિંહ કેવાં સુખ પામે છે તે અને તેમાં પ્રિયમેલક નામના
તીર્થનું માહાત્મ્ય જાણાવી તે ઉત્તમ શ્રાવક તરીકે ધર્મના રૂઠાં કામ
કરે છે અને સર્માધિ મૃત્યુ પામી સુરપદવી લહે છે એ વ્યત્યાચું છે.
ઢાલ ૧૦ છે. આ પોતાના સ્વકલ્પેત કથા લાગે છે.

૧૩ નલદમયંતી રાસ. સં. ૧૬૭૩ વસંત માસમાં મેહતામાં.

કવિ પ્રેમાનંદે નલાખ્યાન રચ્યું છે; તેની પહેલાના સૈકામાં કવિ
સમયસુંદરે જૈન કથામાં નિરૂપેલું નલદમયંતી ચરિત્ર પરથી જાપામાં
આ રસમય રાસ રચ્યો છે. ૨૬ તિલકાચાર્ય કૃત દશવૈકલિક વૃત્ત અને

૨૫ આમાં પ્રાચીન સુભાષિત મૂકેલ છે કે:—

યત:—ધરિ ઘોડો નઈ પાલો જય, ધરિ ઘોણુ ને લુષઉ પાય
ધરિ પલ્યંક ને ધરતી સૂઈ, તિણુરી ખઈયરિ જીવતાને રૂઈ.

આની પ્રત મારી પાસે છે. યત્ર ૧૧. પંકિત ૧૩. બીજી પ્રતો ઘોરાજના
સર્વજ્ઞ મહાવીર ભંડાર, તેમજ ગારીયાધરના, અને પાલણુપુરના ભંડારોમાં છે.

૨૬ તિલકાચાર્ય—શ્રી ચંદ્રપ્રભ—ધર્મઘોષ ચક્રેશ્વરસૂરિ—શિવપ્રભસૂરિ અને
તેના શિષ્ય. તેમજે આવશ્યક સૂત્ર લઘુવૃત્તિ ૧૦૬૫૦ શ્લોકમાં સં. ૧૨૯૬ માં,
ચૈત્યવંદના વંદનક પ્રત્યાખ્યાનવૃત્તિ શ્લો. ૫૫૦, શ્રાવકપ્રતિક્રમણુ સૂત્રવૃત્તિ શ્લો.
૨૦૦, સાધુપ્રતિક્રમણુવૃત્તિ શ્લો. ૨૯૬, ઉક્ત દશવૈકલિક સૂત્રવૃત્તિ શ્લોક
૭૦૦૦ સં. ૧૩૪૬ માં, જીતકલ્પવૃત્તિ શ્લો. ૧૭૦૦ સં. ૧૨૭૪ માં, શ્રાદ્ધ

પાંડવ નેમિ ચરિતમાંથી અધિકાર ઉદ્ધરી ' કવિયણ કેરી કિહાં કૃણિ ચાતુરી ' કૃણવી છ અંડમાં, સર્વ ગાથા ૯૧૩, શ્લોક સંખ્યા ૧૩૫૦, અને ઢાલ ૩૮ માં રચના કરી છે. આની પ્રત મુંબઈની મોહનલાલજી સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં; આણંદજી કલ્યાણજીના પાક્ષીતાણના ભંડારમાં, લીંબડીના ભંડાર વગેરે સ્થળે વિદ્યમાન છે.

૧૪. પુણ્યસાર ચરિત્ર. સં ૧૬૭૩ આની પ્રત મને પ્રાપ્ત થયેલ નથી.

૧૫ રાણકપુર સ્તવન સં ૧૬૭૬ માગશર. રાણકપુરમાં

મારવાડમાં સાદડી પાસે રાણકપુરમાં સોમસુંદરસૂરિથી સં ૧૪૯૬ માં પ્રતિષ્ઠિત થયેલું ૯૯ લાખ ખર્ચી ધનાશા પોરવાડે સં ૧૪૬૧ માં અંધાવેલું અતિ ઉત્તમ અને શિલ્પકારીગરીથી ભરપૂર અનેક સ્તભો-વાળું ' ત્રિભુવન દીપક ' નામનું મંદિર વિરાજે છે. તેની કવિએ જાત્રા કરી તેના ટુંક વર્ણન રૂપે આ સ્તવન રચ્યું છે. ચારે દિશાના ૨૪ મંડપ, ચાર ચતુર્મુખ (ચોમુખ) પ્રતિમા, ૮૪ દેરી, ભોંયસં ત્યાં ખસ્તર વસતિ-દેહરૂં છે.

૧૬. વલ્કલચીરી રાસ. સં ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં

ઉપરોક્ત જેસલમેરી કમંચંદ મુલતાનમાં વસતો હતો તેના આ-ગ્રહથી આ રાસ પણ રચ્યો છે. આની પ્રત પ્રવર્તકે શ્રી કાન્તિવિજયજીના વડોદરાના ભંડારમાં છે અને લીંબડીના ભંડારમાં છે.

૧૬ અ. એકાદશી (જૈન એકાદશી) નું વૃદ્ધ (મોટું) સ્તવન P સં ૧૬૮૧ જેસલમેર પ્ર રત્નસમુચ્ચય પૃ ૧૭૨-૩.

જીતકલ્પ મૂળગાથા ૩૬ અને તેના પર સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ શ્લો. ૧૧૫, ધોર્ણમિક સામાચારી શ્લો. ૨૫૦૦, નેમિનાથ ચરિત્ર શ્લો. ૩૫૦૦ અને પ્રત્યેક બુદ્ધ ચતુષ્ઠય કથા રચેલ છે. આ પૈકી છેલ્લો ગ્રંથ પણ કવિએ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધનો રાસ રચતાં કદાચ જ્યેષ્ઠ હોય.

૧૭. વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ. સં ૧૬૮૨ (પાઠાં ૧૬૮૬) તિયરી પુરમાં.

આ એક બહુ ટૂંકી કૃતિ છે. આમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલ જે ગૂર્જરાજ વીરધવલના પ્રખ્યાત શૂંવીર જૈન મંત્રીઓ થયા તેમણે જે દેવલ કર્યા તેનો તથા બીજાં ધર્મ કાર્યોનો ટુંક અહેવાલ છે. આની પ્રત મેં લખી લીધેલી છે. એક પ્રત ફાર્બસ સભા પામે છે.

૧૮. શત્રુંજય રાસ. P. સં ૧૬૮૨ (પાઠાંતર ૧૬૮૬)^{૨૭} નાગોરમાં શ્રાવણ વદમાં. આ રાસ ટૂંકો છે તેમાં લખ્યું છે કે સં ૪૭૭ માં ધનેશ્વરસૂરિએ શત્રુંજય માહાત્મ્ય નામનો ગ્રંથ શિક્ષાતિલ્ય હનૂર કર્યો (આ એક દંત કથા છે) તેનો કંઈક આધાર આમાં લીધો છે. આમાં પહેલી ઢાલમાં શેત્રુંજયનાં ૨૧ નામ, પછી તેનું પ્રમાણ, બીજી ઢાલમાં ત્યાં સિદ્ધ થયેલાનાં નામ, ત્રીજી તથા ચોથી ઢાલમાં તેના મોક્ષ ઉપધાર વર્ણવેલાં છે, પછી માહાત્મ્ય બતાવી પાંચમી ઢાલમાં ત્યાં પાપનું આયોચણ (આયોચના) કરતાં છુટકા થાય છે એ બતાવી છઠી ઢાલમાં ત્યાંના દેવજોનું ટુંક વર્ણન કરી-ચૈત્ય પ્રવાહિ વર્ણવી જણાવે છે કે-

ચૈત્ય પ્રવાહિ ઇણ પર કરીએ, સીધાં વાંછીન કામ
જત્રા કરી શેત્રુંજ તણીએ, સફલ કિયો અવતાર
કુશલ ક્ષેમશું આવિયોએ, સમ્મ સહ પરિવાર-

આ રીતે સંઘ સાથે પોતે જત્રા કરી કુશલક્ષેમ આપ્યા તે ત્યાર પછી સં ૧૬૮૨ માં નાગોરમાં આ રાસની રચના કરી. તે આ સમ્મ કયો તે અંદર જણાવેલ મોમજશાહ-

૨૭. ખાસી અને છાસી: એમ તેમ ખાસક અને છાસક એમ પાઠાંતર બા અને છા એકબીજાને બદલે લખાઈ જવાના હસ્તલેખથી સંભવે છે. આ બંને રાસો માટે જુઓ ફાર્બસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલી પૃ. ૪૭ અને પૃ. ૬૭.

વંશ પોરવાડે પરગઢો એ સોમસી સાહ મલાર
૩૫૭ સંઘવી કરાવીઓ એ, ચૌમુખ મૂલ ઉદ્ધાર

નો સંઘ કદાચ હોય એવી કલ્પના થવા સંભવ છે. કારણ કે તે અમદાવાદના શેઠ સોમજી સવાઈએ સં. ૧૬૭૫ માં આ ચૌમુખની ટોંક બંધાવી. તેમાંના બહારના ભાગને ખરતરવસાહિ અને અંદરના ભાગને ચૌમુખ-વસહો કહે છે. મીરાતે-અહમદી કહે છે કે આ મંદિર બંધાવવામાં ૫૮ લાખ રૂપીઆ લાગ્યા હતા.

(રત્નસમુચ્ચયમઃ પૃ. ૨૭૦ થી ૨૮૦ ને પાને પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. છેલ્લી પ્રશસ્તિ આમાં છે તેથી વધારે ૧૯ મી કડી પછી ત્રણ કડી બીજી પ્રતમાં વિશેષ છે તેમાં જણાવેલ છે કે આ રાસ શત્રુજય માહાત્મ્ય સાંભળી તે અનુસાર રચ્યો છે અને તે જેસસમેરથી ભણુશાલી થિર શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો, તે આ થિરશાહ (જુઓ પૃ. ૨૪ પર, નં. ૧૮ ની પ્રુટનોટ) નો સંઘ જ ઉપર જણાવેલ કુશલક્ષેમથી આવેલ સંઘ હોવાનું સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે.)

૧૯. સીતારામ પ્રબંધ ચોપઇ. સં. ૧૬૮૩ મેડનામાં.

આ રાસ ધણો મોટો છે અને જૈન રામાયણ આખી તેમાં મૂકી છે આમાં પ્રથમ જ પોતે આની અગાઉ ચાર રાસ રચ્યા છે તેમાં ' હે સરસ્વતિ તેં મદદ કરી હતી તેમ આમાં પણ મદદ કરજે ' એવું જણાવે છે:—

સમરં સરસતિ સામિણી, એક કરં અરદાસ
માતા દે જે મુજ્જને કરં વચન વિલાસ.

સંખ પ્રણૂન કથા સરસ (૧), પ્રત્યેક બુધ્ધ પ્રબંધ (૨)
નલ દવદંતી (૩) મૃગાવતિ (૪), ચઉપઇ ચ્યાર સંબંધ.
આઇ તું આવી તિહાં, સંમર્યા દીધો સાદ,
સીતારામ સંબંધ પાણુ સરસતિ કરે પ્રસાદ.

આ પદ્ય ચરિત્ર (પદ્ય ચરિયમ્)—સીતાચરિતના આધારે રચેલ છે. હિન્દુ રામાયણમાંથી અનેક આખ્યાનો ગૂઢા ગૂઢા હિન્દુ કવિએ લખેલાં છે કવિ કહે છે કે--

જિનશાસન શિવશાસને સિતારામ ચરિત્ર સુણીજેરે
ભિન્નભિન્ન શાસન બણી કા કા વાર્તા ભિન્ન કહિજેરે.

આ નવ ખંડમાં લગલગ ૩૭૦૦ ગાથાનો આ રાસ, ગોલ્લજી ગોત્રીય પ્રસિદ્ધ રાયમજના પુત્રસ્ત અમીપાલ અને નેતસો, તથા ભત્રોજી રાજસીના આગ્રહે રચેલો છે. તેમાં કવિએ ગૂજરાતી, સિંધી, મારવાડી, મેવાડી, ઢુંઢારી, દિલ્હી વગેરે અનેક સ્થાનમાં ગીતો તથા દેશીઓ લઈ તેની લયમાં પોતાની દેશીઓ બતાવી કાવ્યચાતુરી એવી કુશલતાથી રસને ખીલવી બતાવી છે કે ન પૂછો વાત. આ કૃતિ તે કવિની અદ્ભૂત યશ છે અને તે ગૂજર કવિ શિરોમણી પ્રેમાનંદથી અનેકધા ટક્કર મારી કેટલીક બાબતમાં ચડી જાય છે. કવિ પોતે આ કૃતિને માટે મગર છે એમ તે જણે જો જણાવે છે તે પરથી સ્પષ્ટ થશે:—

સીતારામની ચોપઈ જે ચતુર હુંઈ તે વાંચો રે
રાગ રતન જવહર તણો, કુણુ ભેદ લહે નર કાચો રે-
નવરસ પોખ્યા મેં ઇહાં, તે સુખડો સમજી લેજ્યો રે,
જે જે રસ પોખ્યા ઇહાં, તે કામ દેખાડિ દેખ્યો રે-
કે કે ઢાલ વિષમ-કહિ તે, દુષણુ મત ઘો કોઈ રે,
સ્વાદ સાણુણી જે હુવે તે સિંગ હદે કદે ન હોઈ રે-
જે દરબારે ગયો હુમે હુંઢાડિ મેવાડિ ને દિલ્લી રે,
ગુજરાત આર્યાડિમેં તે કહિમે ઢાલ એ ભલ્લી રે-
મત કહો મોટિ કાં જોડી, વાંચતાં સ્વાદ લહેમે રે,
નવનવા રસ નવનવી કથા, સાંભલતાં શાખાશ દેશો રે-

આ રાસ ખાસ પ્રકટ કરવા યોગ્ય છે. દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડવાળા પાસેથી આની પ્રત મને જોવા મળી હતી. તેઓ પ્રકટ કરવા ઇચ્છતા હોય એમ જણાતું હતું. પણ આને ત્રણ ચાર વર્ષ થયા છતાં કંઈપણ તે માટે પ્રયાસ થયો નથી જણાતો તે શોચનીય છે. આ રાસની કવિ સ્વહસ્તલિખિત પ્રત આઝા ભંડારમાં છે. એક જૂની તે સારી પ્રત મુંબઈ જૈ. એ. ઇ. પાસે છે.

૧૦ ખાર પ્રતરાસ	સં. ૧૩૮૫
૨૧ ગૌતમપૃષ્ઠા	સં. ૧૬૮૬
૨૨ થાવાચ્યા ચોપાઈ	સં. ૧૬૯૧

[થાવાચ્યા પુત્ર કથા સં. શ્લોકબદ્ધ પત્ર ૧૧ ની જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલી છે]

૨૩ ચંપક શ્રેણીની ચોપાઈ સં. ૧૬૯૫ જાલોરમાં.

આ અનુકંપાદાન ઉપર કથાનક છે. પોતાના અધિક સ્નેહી શિષ્યના આગ્રહથી. એ ખંડ. કુલ ગાથા ૫૦૬. ગ્રંથાગ્રંથ શ્લો. ૭૦૦ પ્રત આણંદજી કલ્યાણજીના તથા ઘેરાજીના ભંડારમાં છે.

આમાં એ પણ બતાવ્યું છે કે ઘણા સરજત ઉપર આધાર રાખનાર હોય છે પણ ઉદમ અને બાવી બંનેમાં બાવી કરતાં ઉદમ અધિકું છે.

‘સહુ કો લોક લહઈ જઈ સરજ્યું. તે ખોલ કેતા વાંચ્યું,
ઉદમ જઈ ઇમિ પશિ બાવી અધિકું, સમયસુંદર કહઈ સાચું.’

[ચંપકશ્રેણી કથા એ નામથી (૧) ૩૫૫ શ્લોકમાં, (૨) જયસોમ (કવિ સમયસુંદર સાથે જોણે ઉપાખ્યાય પદ લીધું તે ગુણવિનયના ગુરૂ) કૃત, (૩) વિમલગણિ કૃત, એમ ત્રણ જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલ છે.]

૨૪ ધનદત્ત ચોપાઈ સં. ૧૬૯૬ આસો માસ—અમદાવાદમાં,
આ વ્યવહારશુદ્ધિ પર કથાનક છે. આવકે વ્યવહારમાં કેવી રીતે

વર્તવું એ આનો ઉદ્દેશ છે. શુદ્ધ વ્યવહાર—ઓખવટ ભર્યો વ્યવહાર ક્યો તે કવિ બતાવે છે. શ્રાવકના ૨૧ ગુણ ગણાવે છે.

વિણુજ કરતકે વાણીયકે, સાહજ, ઝોધું નાખનું ટાંક,
અધિકું પિણુ તોલકું નહી, શાહજ, મનમાંહિ આણુકું સાંક -
સુણુકે રે ભવિકંજન, શ્રાવક ગુણ ઇકવીસ ઠાણુ પરક.

સખર વચન ન કહકું નિખર, સાં નિખર સખર ન કહેકું
જણુ વેલા દેવું કહું, સાં તિણુ વેલા તે દેક-સુ
કું કંદ ઝોલકું નહિ, સાં સાયું કહકું નિતમેવ,
પહિલકે વ્યવહાર શુદ્ધિ ગુણ, સાં ઇમ કહું અરિહંતદેવ. સુ

લગભગ દોઢસો ટુંકનો આ રાસ છે. આની પ્રત અમદાવાદમાં. ધોરાજી અને પાટણના ભંડારમાં છે. પાટણના હાલાભાઈના ભંડારના ડાબડા ૮૨ માં પત્ર ૯ ની આ રાસની એક પ્રત છે તેની અંતે લખ્યું છે કે 'સર્વ' ગાથા ૧૬૧ શ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાયાનાં પોત્રેણુ પં. હર્ષકુશલ ગણિના સંશોધિતા. સા. હરજી ધનજી સુશ્રા-વિકાગ્રહેણુ.' પત્ર ૯. આ પરથી જણાય છે કે કવિની શિષ્ય પરંપરા હતી અને તે પૈકી તેના શિષ્યના શિષ્યનું નામ પાંડત હર્ષકુશલ હતું.

[ધનદત્ત કથા (૧) શ્લોકબદ્ધ પત્ર ૨૪, (૨) ગદ્યમાં પત્ર ૧૦. (૩) પત્ર ૧૭ માણિક્યસુંદર કૃત, (૪) ૩૩૦ શ્લોકની, એમ ચાર અને સૌથી પ્રાચીન તાડ પત્રમાં લખેલી અમરચંદ્ર કૃત એમ પાંચ જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલ છે.]

૨૫ આણુવંદના સં. ૧૬૯૭ (લીં ભંડાર)

૨૬ પાપ છત્રીશી સં ૧૬૯૮ અહિમદપુરમાં. (પૂરણવંદજી નહાર પાસે પ્રત છે).

૨૭ સુસઠ રાસ આ પ્રાપ્ત થયેલ નથી. [મૂળ આ કથા પ્રા-

કૃતમાં દેવેન્દ્રસૂરિ કૃત ૫૩૭ ગાથામાં અને બીજી પ્રાકૃતમાં ૩૫૦ ગાથા,
જેન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલ છે.]

૨૮ પુણ્યાઠય રાસ (હહેલાનો અપાસરો તથા રત્નવિજયજીનો
ભંડાર અમદાવાદ.)

૨૯ પુંજ ઋષિનો રાસ.

નાગપુરીય તપાગચ્છની પદ્માવલિમાં થયેલા એક મુનિના તપનું
વર્ણન કરવા સમયસુંદર ઉપાધ્યાયે આ રાસ કરેલો જણાયો છે.
પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ સંતાનીય વિમલચંદ્રસૂરિ થયા તેની પાસે પુંજ મુનિએ
રાજનગરમાં વિ. સં ૧૬૭૦ માં અષાઠ શુદ્ધિ ૯ ને દિને દીક્ષા
લીધી, અને ત્યાર પછી ઉગ્ર તપ ક્રિયા કરી ૧૨૩૨૨ (૧) ઉપવાસ
કર્યા અને બીજાં અનેક તપ કર્યાં. આ સર્વ તપની સંખ્યા વગેરે
ઉક્ત રાસમાં આપી છે.

આ સિવાય કવિએ અનેક સ્વાધ્યાયો (સજાયો), સ્તવનો, પદ
વગેરે ટુંકી કવિતાઓ રચેલી છે:-

મઝાયો—મહાસતી યા મહાપુરુષો પર લખેલી, અને બીજી વૈરાગ્યો-
પદ્દેશક સજાયો એમ એ પ્રકારે છે.

(૧) રાજુલ પર સજાય. (પ્રથમ ચરણુ-રાજુલ ચાલી રંગ શું રે)

ગજસુકમાલ સં. (નયરી દ્વારામતિ જાણિયેજી)

અનથી મુનિ સં. (શ્રેણિક રચવાડી ચડયો)

બાહુઅલિ સં. (રાજતણા અતિ લોભિયા. વીરા મ્હારા ગજચકી ઉતરે)

ચેલણા સં. (વીરે વાંદી વલતા થકાંજી..વીરે વખાણી રાણી ચેલણાજી)

અચ્છુક મુનિ સં. (અરણિક મુનિવર ચાલ્યા ગોચરો)

કરકંડુ સં. (ચંપા નગરી અતિ ભલી, હું વારી લાલ)

ન મરાળિં સં. પ્રસન્નચંદ રાગળિં સં. સ્થુલભદ્ર સં

મેધરથ રાય સં- દશમે ભવે શ્રી શાંતીજી, મેધરથ જીવડો રાય-૩૫
રાજા...ધન્ય ધન્ય મેધરથ રાયજી, જીવદયા ગુણુખાણુ...)

શાક્તિભદ્ર સં (પ્રથમ ગોવાળિયા તણે ભવેજી, દીધું મુનિવર દાન...)

ભૂદેવ-નાગિલાની સં (અર્ધ મંડિત ગોરી નાગલારે-આ દેશી વિનય
વિજય અને યશોવિજયકૃત શ્રીપાળરાસમાં લેવાઈછે) અપ્રગટ.

ધનાની સઝાય-(જગિ જીવન વીરજી, કવણ તમારો શીપ)-અપ્રકટ.

(૨) નિંદા પર-(નિંદા મ કરજો કોઈની પારકો રે)

માયા પર-(માયા કારમીરે માયા મ કરે! ચતુર સુખણુ.)

દાનશીલ તપ ભાવ પર-(રે જીવ જીન ધર્મ કીજીએ.)

ધોળીડા પર-(ધોળીડા તું ધોળે મનતું ધોતિયું રે.)

પંચમઆરા.

(શ્રાવકના) એકવીસ ગુણુ સં (પુરણુચંદજી નહાર-કલકતા
પાસે પ્રત છે)-આ કદાચ વ્યવહાર સુદ્ધિ રાસને! ભાગ હોય

સ્તવનેા

(૧) મુનિસુવત સ્વામી સ્તં (પખવાસાનું સ્તં)-૧૫ દિવસના
ઉપવાસ કરવાના તપ ઉપર-(જ'બૂદ્ધીપ સોહામણો દક્ષિણ
ભરત ઉદાર.)

ઋષભદેવ સ્તવન.

તીર્થમાલા સ્તવન (શત્રુજ્યે ઋષભ સમોસર્યા)

રાણકુંપુર સ્તં સં ૧૬૭૬ (રાણકુંપુર રણિયામણું રે...શ્રી
આદીશ્વર દેવ મન મોહું રે)

અષ્ટાપદ ગિરિ સ્તં (મનડો અષ્ટાપદ મોહો મહારોજી, નામ
જપું નિશદીસ જી)

સીમંધર સ્તં (ધન ધન ક્ષેત્ર મહાવિદેહજી.)

શત્રુજ્ય મંડણુ શ્રી આદિનાથ સ્તવન-સં ૧૬૯૯ માં કવિના

વાસ્તુ લખાયેલું પંડિત લાલચંદ પાસે છે. ' સંવત સોલ

૯૯ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૧૩ દિને લિપિતં ॥ સ્વયમેવ ॥
એમ છેલ્લે ઉલ્લેખ છે. તેમાંથી ૨૨ મી કડી

‘ ચંચલ જીવ રહે નહીંજી, રાચછ રમણી રૂપ
કામ વિટંબણુ સા કહુંજી, તું જાણુછ તે સરૂપ. ’

તે જિનહુષે પોતાના ‘ આદિજિન વિનતિ ’ સ્તવનમાં થોડા ફેરફાર સાથે લીધી જણાય છે.

- (૨) પંચમી તપ પર નાનું સ્તવ—(પંચમી તપ તમે કરો રે પ્રાણી.)
પંચમી તપ પર વૃદ્ધ (મોટું) સ્તવ—ઢાલ ઉનું (પ્રણી શ્રી ગુરૂપાય
નિર્મલ જ્ઞાન ઉપાય) જ્ઞાન પંચમી એ જૈનોમાં જ્ઞાન
વૃદ્ધિ અર્થે એક ધાર્મિક પર્વ છે. આમાં જણાવ્યું છે કે —

જ્ઞાન વડો સંસાર, જ્ઞાન મુગતિ દાતાર
જ્ઞાન દાવો કલ્હો એ સાચો સદ્વલ્હો એ.
જ્ઞાન લોચન સુવિકાશ, લોકલોક પ્રકાશ,
જ્ઞાન વિના પશુ એ, નર જાણે કિશ્યું એ.

એકાદશી વૃદ્ધ સ્તવ ૧૩ કડીનું. (સમવસરણ એઠા ભગવંત,
ધરમ પ્રકાશે શ્રી અરિહંત). મોન એકાદશી નામના ધાર્મિક
પર્વ પર જેસલમેરમાં સં ૦ ૧૬૮૧

ઉપધાન તપ સ્તવ—(શ્રીમહાવીર ધરમ પરગાસે, એઠી પરપદબારજી)
પોષધવિધિ સ્તવ—

- (૩) વિનતિ એટલે સંબોધન રૂપે આપવીતિ—સ્વદોષ જણાવી પ્રભુની
કરૂણા અતે દયા માંગવા માટે જેમાં આજર્વપૂર્વક વિનતિ
કરવામાં આવી છે તેવાં વિનતિ સ્તવનો.

મહાવીર વિનતિ સ્તવ (વીર સુણો મોરી વિનતિ, કરજેડી હો
કહું મનની વાત) આ જેસલમેરમાં વાચનાચાર્ય પોતે હતા ત્યારે
ખનાવ્યું છે.

અમરસરપુર મંડળ શીતલનાથ વિનતિ સ્ત૦ (મોરા સાહેબ હો,
શ્રી શીતલનાથ કિ, વીનતી સુણો એક મોરડી)

આલોચણ (આલોચના) રૂપે વિનતિ સ્ત૦

(૪) છંદ—પાર્શ્વનાથ છંદ (આપણુ ધર ખેડાં ઝીલ કરો.)

(૫) દાદાજી સ્ત૦ (ખરતર ગચ્છમાં પોતાની ગુરુ પરંપરામાં
થયેલ જિનકુશલસૂરિજી ' દાદાજી ' તરીકે ઓળખાય છે.
ધણા ચમત્કારી હોઈ તેમણે સમરતા ધણાને પરચા આપ્યા
છે એમ મનાય છે. એવો પરચો કવિને મળ્યો હતો તેવું
આ સ્તવનમાં જણાવેલ છે, તેમજ પોતાની કૃતિમાં પણ
સ્તુતિ રૂપે તેમનું સાંનિધ્ય લખતે આવડાહન કરેલું છે. આદિ
ચરણ—આયો આયોજી સમરતા દાદાજી આયો.)

સ્તુતિઓ. પ્રભુ સ્તુતિ.

વિમલાચલ ઋષભ સ્તુતિ.

૨૯ ફેટલાંક પદો. વૈરાગ્ય-ઉપદેશ ઓધક ટૂંકાં કાવ્યોને ' પદ ' એ
નામ અપાય છે.

જે મળેલાં તે આ નિયંધમાં ઉધ્ધૃત કર્યાં છે. આ બધાં હિન્દી
ભાષામાં છે.

અન્ય કૃતિઓ—ઉપરોક્ત સિવાય અન્ય કૃતિઓ કવિની હોવાનો
સંભવ છે. એ પૈકી ઋષિમંડળ પર પોતાની ટીકા કે સ્તવન-કંઈ
પણ હોવી જોઈએ ૨૯

૨૮ ઉપરની સગ્રાઓ, સ્તવનો, પદ વગેરે સર્વ મુદ્રિત થયાં છે. જુઓ
જૈનપ્રબોધ સગ્રાઓમાળા, રત્નસાગર, રત્નસમુચ્ચ, જૈય કાવ્યસંગ્રહ, ચૈત્યવંદનસ્તુતિ,
સ્તવનાદિ સંગ્રહ.

૨૯ કારણ કે ખ૦ શિવચંદ પાઠકે ૨૪ જિન પૂજ સં. ૧૭૭૬ (નંદ મુનિ
નાગધરણી) વર્ષમાં આશો શુદ ૨ ને શનિને દિને જયપુરમાં રચેલ છે તેમાં
સમયસુંદરની આ કૃતિનો પોતે આધાર લીધેલો જણાવ્યો છે:—

સમયસુંદર અનુગ્રહી ઋષિમંડલ, જિનકી શોભ સવાયા,
પૂજ રચી પાઠક શિવચંદ આનંદ સઘ વધાયા—

—રત્નસાગર ભાગ ૧ લો પૃ. ૨૮૮.

કવિની અન્યે કરેલી પ્રશંસા.

આ સર્વ કૃતિઓ પરથી જણાય છે કે સમયસુંદર એ એક પ્રતીષ્ઠિત, નામી કવિ, ગ્રંથકાર અને લેખક હતા. તેમના સમકાલીન, શ્રાવક-કવિ પ્રસિધ્ધ ઋષભદાસે પણ માત્ર નામથી ઉદ્દેષ્યેના પ્રસિદ્ધ કવિઓમાં સમયસુંદરને પણ ગણાવ્યા છે:—

સુસાધુ હંસ સમયો સુરચંદ, શીતલ વચન જિમ શારદચંદ
એ કવિ મોટા બુદ્ધિ વિશાલ, તે આગલિં હું મુરખ બાલ.

—કુમારપાલ રાસ, રચ્યા સં ૧૬૭૦.

આ પરથી સં ૧૬૭૦ પહેલાં જ સમયસુંદરે શરચંદ્ર સમાન શીતલ વચન જેનાં છે એવા મોટા બુદ્ધિ વિશાલ કવિ તરીકેની ખ્યાતિ ઋષભદાસે જેવા ઉત્તમ અને તે યુગના એક આધારભૂત કવિ પાસે મેળવી હતી એ સ્પષ્ટ જણાય છે.

સં ૧૬૭૦ પછી તો તેમણે અનેક સુંદર અને મોટી કૃતિઓ રચી છે અને તેથી તેમની ખ્યાતિ દિન પ્રતિદિન વધતી ગઈ છે. તેમની કવિનાઓનાં પ્રથમ ચરણો લખીને તેની દેશીઓ મૂકીને તે દેશીઓ પર અનેક જૈન કવિવરો—સારા સારા કવિઓએ (સમકાલીનમાં ઋષભદાસ, અને પછીના આનંદવન વિગેરે) પોતાનાં કાવ્યો રચ્યાં છે એ વાત વિસ્તારથી હવે પછી સમજાવેલ છે.

વિશેષમાં તે પછીના જ અઢારમા સૈકામાં થયેલા એક કવિ નામે પંડિત જ્ઞાનતિલકના શિષ્ય વિનયચંદ્રે પોતાના સં ૧૭૫૨ ના કાગળ શુદ્ધિ પ ના દિને પાટણમાં ૪૨ ઢાલ અને ૮૪૮ ગાથાના ઉત્તમકુમાર ચરિત્ર રાસમાં પોતાની માહીતી આપતી છેવટની પ્રશસ્તિમાં સમયસુંદર માટે યથાર્થ જણાવ્યું છે કે:—

જ્ઞાનપયોધિ પ્રમોધિવા રે, અભિનવ શશિહર પ્રાય, સુ
કુમુદચંદ્ર ઉપમા વડે રે, સમયસુંદર કવિરાય સુ. ૮

તતપર શાસ્ત્ર સમરથિવા રે, સાર અનેક વિચાર સુ.
 વલિ કલિંદિકા કમલિની રે, ઉલ્લાસ દિનકાર. સુ. ૯
 આ રીતે કવિરાજ સમયસુંદર જ્ઞાનસમુદ્ર માટે ભરતી આણુનાર
 અભિનવ ચંદ્રમા સમાન, કુમુદ માટે ચંદ્ર સમ, અને શાસ્ત્ર સમર્થન
 કરવા તતપર-શાસ્ત્રના ગર્ભમાંથી અનેક વિચારથી સાર-અર્ક કાઢનાર
 અને કમલના ઉલ્લાસ માટે જેમ સૂર્ય તેમ શાસ્ત્રનું ઉલ્લાસન
 કરનાર હતા.

કવિના લઘુતા.

કવિએ પોતાનાં આખ્યાનો વણી સુંદર, મનોરમ અને સાદી
 ભાષામાં આજેખ્યાં છે, અને કવિત્વ બતાવ્યું છે; છતાં પોતે પોતાના
 નામ પાછળ 'કવિ' એ પદ ક્યાંય ધારણ કરેલું દેખાતું નથી; ઉલટું
 પોતાની લઘુતા તેમણે બતાવી છે.

૧ પ્રણયો ગુરૂ માતા પિતા, જ્ઞાનદૃષ્ટિ દાતાર,
 કોડીથી કુંજર કરે, એ મોટો ઉપગાર.
 ગારૂડ ફણીની મણિ ગ્રહે, તે જિમ મંત્રપ્રભાવ,
 તિમ મહિમા મુઝ ગુરૂ તણે, હું મતિ મૂઠ સ્વભાવ
 -પ્રત્યેકબુદ્ધરાસ.

૨ હું મૂઠ મતિ કિસૂં જાણું મુઝ વાણિ પણિ ન સવાદો રે,
 પણિ જે જેડિમેં રસ પડ્યો તે દેવગુરૂનો પરસાદોરે;
 હું શીલવંત નહિ તિસો, મુઝ પોતે બહુ સંસારોરે,
 પણિ શીલવંતનો જસ કહતાં મુઝ થાશે સહિ નિસ્તારો રે.
 -સીતારામ ચોપાઈ.

પણ કવિ પોતે 'કવિ' નાં લક્ષણ એક સ્થલે જણાવે છે કે;
 ચપલ કવીસરનાં કહ્યાં એક મન ને વચન એ જેઠરે,
 કવિ કહનોડ ભણિ કહે, રસના વાહ્યા પણ કેઠરે,
 -સીતારામ ચો.

કાવ્યનો હેતુ

સાધુઓનાં ગુણ ગાવાથી અનંત લાભ છે, તેથી ભવનો અંત આવે. પ્રહસમે ઉઠી શીલવંતનાં નામ સહુ જાપે છે તેથી હું પણ ભક્તિથી આ મૃગાવતી શીલવતીનું ચરિત્ર લખ્યું છું. દાન ઉત્તમપાત્રને દેવાથી અઠળક લક્ષ્મી થાય છે તેથી આ સિંહલસુતની દાન કથા કહું છું. જીભ પવિત્ર કરવા આ દમયંતી સતિનું ચરિત્ર કહું છું. કોષ્ટને કલંક ન દેવું—પાપ વચન પરિહરવું એ સીતાનું દુષ્પ જોઈ ઓધ લેવાનો છે તેમ જ શીલ પાળી સીતાની પેઠે સુષ્પ અને લીલવિલાસ પામે તે માટે સીતારામનો સંબંધ કહું છું. અનુકંપાપર ચંપક શ્રેષ્ઠી, અને વ્યવહાર શુદ્ધ શ્રાવક ધર્મપર ધનદતની કથા કહું છું—એમ કવિ જણાવે છે.

પોતાની કૃતિમાં મંગલાચરણમાં મહાવીર, આદિ ત્રીયંકર, ગૌતમસ્વામી, સરસ્વતી, સુમતિ, માતપિતા, ગુરુ-દીક્ષાગુરુ ને વિદ્યાગુરુની, સ્તુતિ-સ્મરણ કરે છે તે પૈકી સરસ્વતી આદિની સ્તુતિ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

સરસ્વતી સ્તુતિ

વીણાપુસ્તકધારિણી સમરં સરસતિ માય,
મૂરખનૈ પંડિત કરૈ કાલિદાસ કહિવાય.

—ચાર પ્રત્યેક શુદ્ધ રાસ.

સમરં સરસતિ સામિની, પ્રણમું સદગુરુ પાય;
ખે કરજ્જેડી વીનવું, માગું એક પસાય.
સરસ વચન દીડિ સરસતિ, સુણતાં અમીય સમાણુ;
સદગુરુ પણિ સાનિદ્ધ કરો, નિરમલ દિડિ મુઝં જ્ઞાન.

—મૃગાવતી રાસ.

સમરં સરસાત સામિણી, એક કરં અરદાસ;
માતા દેજે મુઝંને કરં વચન વિલાસ.

(૫૨)

સંખપ્રજ્ઞૂન કથા સરસ (૧), પ્રત્યેકબુદ્ધ પ્રબંધ (૨)
નલ દવદંતિ (૩) મૃગાવતી (૪), ચઉપઠ ચ્યાર સંબંધ.
આઠ તું આવી તિહાં, સમર્થાં દીધો સાદ
સીતારામ સંબંધ પણિ, સરસતિ કરે પ્રસાદ

—સીતારામ ચોપાઈ.

સુમતિ

મુજને સુમતિ જગામયો, ઉઠ ઉઠ રે ઉદ,
ગુણુવરણુને ગરવા તણા, હું તુઝ પૂરસો પૂઠ.
તિણુ મુઝ ઉદમ જાપનો, પંખીને જિન પંખ,
એક લાલ વલિ કહે સુમતિ, દૂધ ભર્યો વલિ શંખ.

—ચારપ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ.

માતપિતા ગુરુસ્તુતિ

માતપિતા પ્રણમું સદા, જનમ દીયો મુઝ જોણુ,
વાંદું દીક્ષા ગુરુ વલી, ધરમ રતન દિયો તેણુ.
વિદ્યાગુરુ વાંદું વલી, જ્ઞાન દષ્ટિ દાતાર,
જગમાંહિ મોટો જાણુજ્યો, એ ત્રિહુંનો ઉપકાર.
એ ત્રિહુંને પ્રણમી કરી, છટો ખંડ કહેસિ.
પડ રસ મેલી એકલા સગલા સ્વાદ લહેસિ.

—સીતારામ ચોપાઈ.

આ સિવાય ચમત્કારી ગુરુઓ પોતાના ગચ્છમાં પૂર્વે થયેલા તે
જિનદત્તસૂરિ, અને જિનકુશલસૂરિ વગેરેનું આગ્કાહન કરે છે અને
સાંનિધ્ય માગે છે. —

શ્રી જિનદત્ત સૂરિ જાગતો હવઠ પ્રણમું તસ પાય
અખંડ ૧૨ અક્ષર થકી, યુગપ્રધાન કહિવાય.
જીતી ચોસાઈ જોગણી, ક્ષેત્રપાલ બાવન;
નામઈ ન પડઠ વીજલી, લોકે કહઠ ધનધન.

ખડ બીજાં સાનિધિ કરી જિમ શ્રી કુશલ સૂરીંદ,
તિમ ત્રીજાં કરજ્યો તુરહે, હું પણિ છું મતિમંદ.

-મૃગાવતી ત્રીબ ખંડતી આદિમાં.

આનાજ બીબ ખંડમાં જિનકુશલ સૂરિની સદાય માગી હતી.

શ્રી જિનકુશલ સૂરીસર, સૂણિ મોરી અરદાસ,
મુઝનઈ આળસ ઊપજાઈ, મતિ પણિ નહીં પ્રકાસ.
ઉદાસીન મન માહરં, કહો ક્રીમ કીજાઈ જોડિ
તું સદગુર જગિ જાગતાં, પૂરઈ વંછિત કોડિ.
પરતો એક મઈ પેષીઉ, નગર મરોટ મઝાર,
મેહ માગ્યો વુહો તુરત; ઇમ અનેક પ્રકાર.
તેણઈ તુજનઈ મઈ પ્રારથ્યો, સમરથ સાહિબ જાણિ,
મઈ બીજો ખંડ માંડીઉ, તું શિદ્ધ ચાડિ પ્રમાણિ.

આ રીતે 'પરતો' -ચમત્કાર પરિચય પોતાને મરોટનગરમાં
જિનકુશલ સૂરિના નામ સ્મરણથી વાંછિત મેઘવૃષ્ટિ થયાનો પોતાને
મળેલો કવિ સ્વીકારે છે એ ઉપરાંત બીજો 'પરતો' પણ દેરાવરમાં
પોતાને મળેલ તે હકીકત પણ પોતે તેમના સ્તવનમાં નોંધી છે.

આયો આયો ૭ સમરંત દાદો ૭ આયો,
સંકટ દેખ સેવકકું સદગુર, દેરાવર તેં પ્યાયો ૭-સમરંતાં
દાદા વરસે મેહ ને રાત અંધેરી, વાયપિણુ સખલૌ વાયૌ,
પંચ નદી હમ ઐઠે એડી દરીગે હો દાદા દરિયે ચિત ડરાયો ૭-સમરંતાં
દાદા ઉચ્ચ બણી પોહચાવણુ આયો, ખરતર સંઘ સવાયો,
સમયસુંદર કેહૈ કુશલ કુશલ ગુર, પરમાનન્દ સુખ પાયો ૭-સમરંતાં

-[પ્ર૦ રત્નસાગર ભા. ૧ પૃ. ૬૪૮]

ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધના રાસની અંતે પણ જિનકુશલ સૂરિના
સાનિધ્યથો એ પૂણું થયો એમ જણાવે છે.

વિમલનાથ સુપસાઉલે એ, સાન્નિધ્ય કુશલ સૂરીદ,
ચારે ખંડ પૂરા થયા એ, પામ્યો પરમાણ્ડ—

વાર્તાના ઉપયોગ.

કવિ પ્રેમાનન્દ, અને શામળના પુરોગામી આ કવિએ પણ વાર્તાઓને કૌતુકવતી બનાવી વિમલવાણીમાં મૂકી. વાર્તાઓનું મૂલ કથામાંનું વસ્તુ લઈ તેને મનમાં ખડું રાખી તેનામાં પોતાનો અનુભવ પૂરતા જઈ લોકોત્તર ગિરામાં મૂકતા જઈ રસની સાથે વાર્તાના પ્રવાહનું અનુસંધાન કવિ રાખતો ગયો છે.

વાર્તા ચ કૌતુકવતી વિમલા ચ વાણી

લોકોત્તરઃ પરિમલ શ્ચ કુરંગનાભેઃ

તૈલસ્ય વિન્દુરિવ વારિણિ દુર્નિવારમેતત્ત્રયં પ્રસરતિ સ્વમેવ ભૂમૌ॥

કૌતુકવતી વાર્તા, વિમલ વાણી અને કસ્તૂરીમૃગની નાલિની લોકોત્તર સુગંધઃ આ ત્રણ પાણીમાં તેલનું ટીપું અનિવાર્યપણે પ્રસરે તેમ પૃથ્વી પર સ્વયમેવ પ્રસરે છે.

આ કવિ જૂની વસ્તુને નવા આકારમાં-નવી ભાષામાં—પોતાની માતૃભાષામાં મૂકતા જઈ તેને ખીલાવ્યે ગયો છે અને તેની ખીલાવટમાં આવશ્યક એવો પ્રેરણા અને તર્ક શક્તિનો ઉપયોગ કરી પોતે કવિ અને વાર્તાકાર તરીકે કર્ચે ગયો છે. વાર્તાઓમાં લોકોત્તર અને સંસાર વ્યવહારોનું ચિત્ર-પ્રતિબિંબ કવિએ આજેખ્યું છે. તેનામાં પ્રેરણા છે, અને કિલ્પતા નથી.

કૃતિઓ ભાષાન્તર નથી.

કવિ પ્રેમાનન્દે પૌરાણિક સાહિત્યનું અનુકરણ અને ભાષાન્તર કયું તે પહેલાં જૈન સાધુઓએ પોતાની પૌરાણિક કથાઓનું અનુકરણ અને ભાષાન્તર કરવાનો માર્ગ ધણાં વર્ષોથી લઈ લીધો હતો. પ્રેમાનન્દને

પુરાણમાંનીક થાનું વસ્તુ લઈ તે પર પોતાના કવિત્વનો ઓપ આપનારની અને તેના સમયને ' કવિત્વ ' ના કાળની ઉપમા અપાય તો તેની પહેલાંના જૈન કવિ, નયસુંદર, આ કવિ, ઋષભદાસ વગેરેને ' ભાષાંતર કાળ ' માં ઉદ્ભવેલા નહિ કંઠી શકાશે. કારણકે તેઓએ માત્ર ભાષાંતર નથી ક્યું પણ મૂળ વસ્તુ પર પોતાનાં ' કવિ કેળવણી ' થી ચણેલા સુંદર રાગાનો-રંગોવાળાં ચણતર કરી તેમાં ' કવિત્વ ' દાખવ્યું છે-એ બધા છુટથી અને છટાથી ભાષાદ્વારા મનોભાવ દાખવવામાં સક્ષ્મ અને વિજ્ઞાની થયા છે.

દેશી દેશીઓ

સામાન્ય જનસમૂહમાં વાર્તા સાંભળવાનો અત્યંત રસ હોય છે અને તેવા વાર્તાના રસીઓને-ભાવવાહી લોકોએ ભાષામાં એક ધારે વહેતી જૂદી જૂદી ઢાળો-દેશી રાગણીઓમાં પોતાની સ્વાત્પન્ન શક્તિથી કાવ્યમાં મૂકી આ કવિએ કથાનકો પૂરાં પાડ્યાં છે.

એવું કહેવામાં આવે છે કે ગૂર્જર સાહિત્યમાં કવિ પ્રેમાનન્દે ગૂર્જર ભૂમિનાં જ ' વૃતસંતાનો ' -ગૂર્જરાતી રાગો જેવા કે મારૂ, રામેરી, રામઝો આદિ દેશી રાગોનો બહુ છુટથી ઉપયોગ કર્યો છે; પરંતુ અત્રે મને કહેવા હો કે તેમના પૂરોગામી આ સમયસુંદરે તેમની પહેલાં જ દેશી રાગોને અતિ વિસ્તૃત પ્રમાણમાં પોતાની સર્વ કૃતિઓમાં વાપર્યાં છે, એટલું જ નહિ, પણ સમયસુંદરના સમકાલીન, અને તેમના સત્તરમા સૈકામાં જ થયેલ સર્વ જૈન કવિઓએ દેશી ઢાળો-રાગોનો જ ઉપયોગ કર્યો છે.

સમયસુંદર તો દેશી રાગો-ઢાળો-દેશીઓના માર્મિક જાણકાર અને વાપરનાર હતા અને તે વાપરી જે સુંદર કાવ્યો રચતા તે એટલે દરજ્જે સુધો પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા હતાં કે તેમના પછીના જ નહિ, પણ નયસુંદર અને ઋષભદાસ જેવા તેમના સમકાલીન સમર્થ

જૈન કવિઓએ પણ સમયસુન્દરનાં કાવ્યોની દેશીઓ ટાંકી તે દેશી ઢાળોમાં પોતાની કવિતાઓ રચી છે.

દેશી રાગો યથારથાને વાપરવામાં સમયસુન્દરે વિવેચક બુદ્ધિથી કોશલ દાખવ્યું છે.

- (૧) સિંધુડે રાગે રે, સુણિ શરિમા જાગે રે;
આત મીડી પણ લાગે ઢાલ એ સાતમી રે.
(૨) ગોડી રાગે પહેલી ઢાળ, સમયસુન્દર કહે વચન રસાલ.

x x x x

ગોડી રાગ રસાલ ખીજ ઢાલ કહી,
સમયસુન્દર કહે એમ સુણતાં સરસ સહો.

- (૩) ટોડીને ધન્યાશરી, નવમી ઢાલે રાગ,
સમયસુન્દર કહે સાંભલોજી, જિમ ઉપજે વૈરાગ.

x x x x

ઢાલ ભણી એ સાતમી, ધન્યાસિરિ રાગ મોહરે,
સમયસુન્દર કહે ગાવતાં, નરનારી મન મોહરે.

- (૪) ભલો રાગ ખંભાયતીરે, મોહેલાની ઢાલ જીરે,
સમયસુન્દર કહે શ્રાવકો રે, સાંભલતાં અતિ મીઠીરે.

યુદ્ધમાં વીર રસ ઉત્પન્ન કરાવવા યુદ્ધગીત ‘કડખા’ માં મૂકાય છે. ઢાલ જુલણા છંદ યા પ્રભાતિયું જે રીતે ગવાય છે તેજ રીતે આરોહ ચારણાદે ગાઇ તેને ‘કડખું’ નામ આપે છે. જૈન કવિઓ અનતાં સુધી યુદ્ધ સંગ્રામનાં ગીત આ કડખાની દેશીમાં જ મૂકે છે. સમયસુન્દરે હુદ્ધ સંગ્રામનું ગીત—યુદ્ધ વર્ણન આ દેશીમાં મૂક્યું છે અને છેવટે કહ્યું છે કે ‘રામગ્રી રાગની ઢાલ એ પાંચમી, સમયસુન્દર કહે અતિ કડખો’.—

યુદ્ધ ગીતો.

ચડ્યો રણ જુઝવા ચંડપ્રહોત નૃપ, ચડતનાં તુરત વાળાં વળયાં,
સુભટ ભટ કટક ચટ મટકિ ભેલાં થયાં, વડવડા વાગીયા વેગેં ધાયા. —૧ચડ્યો.

(૫૭)

(ગળવર્ણન)

શીશ સિંદૂરીયા પ્રખલ મદ પૂરીયા, ભમર ગુંબર ભીષણ કપોલા,
સુંઠ ઉલાલતા શત્રુદ્ધ ગાલતા, હાથીયા કરત હાલા કયોલા—૨ ચડ્યો૦
ઘંટ આજે ગણે રહે એકઠા મણે, મેહ-કાલી ઘટા બાણે દીસે,
ઢળકતી ઢાલ ને શીશ ચામર ઢલે. મત માતંગ રહે ભર્યા રીમે—૩ ચડ્યો૦
હાલતા ચાલતા બાણે કરી પર્વતા, ગુહર ગુંબર ગંભીર કરતા,
ચંડપ્રહોત રાબ તણા કટકમેં, હસ્તી લાખ દોય મદવારિ ઝરતા—૪ ચડ્યો૦

(અશ્વવર્ણન)

દેશ કાશ્મીર કંચોજ કાબુલ તણા, ખેત ખુરસાણ સુધા જુખારા,
અવલ ઉત્તર પવન પાણીપથા વલી, ભલ ભલા કચ્છી તેજ તુખારા—૫ ચ૦
નીત્રડા પીલડા સખલ કંખોજડા, રાતડા રંગ કવિલા કિહાડા,
કિરકીયા કાલૂઆ ધૂસરા દૂસરા, હાંસિલા વાંસલા ભાગ બહા—૬ ચ૦
પવન વેગ પાખર્યા ફોજ આગલ ધર્યા, ચાલતા બાણે ચિત્રામ લેખ્યા,
એહવા અશ્વ ઉજેણી રાબ તણે, કટકમેં લાખ પંચાસ સંખ્યા—૭ ચ૦

(પાયક વર્ણન)

શિર ધરે આંકડા આહિ પેહેરી કડાં, ભાજની પરતના મોલવાલા,
એકથી એકડા કટક આગલ ખડા, શરવીર વાંકડા સુલટ પાલા—૮ ચ૦
સખલ કાંધાલ મૂઝાલ જિન સાજિયા, લોહમય ટોપ આટોપ ધારા,
પંચ હથિયાર હાથે ને આથે ભડિ, ભીમ સમ વડ ભલા પાલિ હારા—૯ ચ૦
તીર તરકસ ધરા અલંગ ભટ આકરા, સહસ નેધાર સંત્રામ શરા,
ચંડપ્રહોત રાબતણે એહવા, સાત કોડિ સાથ પાયક પૂરા—૧૦ ચ૦

(રથ વર્ણન)

નિજ નિજ નામ નેબ ધબ કરહરે, ધર હરે ધોર નીશાણ વાબ,
જરહ નેશાણ કીયા લાખખે રથ શીયા, સાથમેં ચંડપ્રહોત રાબ—૧૧ ચ૦
ચાલીયા કટક બાણે ચક્રવર્તિકા, ધસરી ધૂલ ઉડે મગન લાગી,
સમુદ્રજલ ઉછલ્યાં સેપ પણ સલસલ્યા, ગુહર ગોપીનાથકી નિંદભાગી—૧૨ ચ૦

ઈંદ્રને ચંદ્ર નાગેન્દ્ર પણ ખલભક્ષ્યા, લંકે ગઢ પોલિ તાલાં જડયાં;
 સખલ સીમાલ ભૂપાલ ભાગી ગયા, ચંડપ્રઘોત રાજન ન આયા-૧૩ ચ૦
 આવીયો ચંડપ્રઘોત ઉતાવલો, દેશ પંચાલની સીમમાંહે,
 દુમુહ રાજ પણ દેષ દમાર્માં ચડ્યો, આવી સાહમો અડ્યો મન ઉચ્છાહે-૧૪ ચ૦
 ફાળ ફાળે મંત્રી ભાટ ભટ ઉછટ્ટી, સખલ સંગ્રામ ભારથમંડાણો,
 ભડેં ભડ મલ્યા ભૂપ ભૂપેં ભડ્યા, સુભટ સુભટેં અડ્યા દેખી ટાણો-૧૫ ચ૦
 મુકુટ પરભાવેં રાજન જીયો દુમુહ, કટકમાં પ્રગટ જસ પડહ વાગો,
 કાછ લંપટ સદા કૂડ કપટી તદા, ચંડપ્રઘોત રાજન ભાગ્યો-૧૬ ચ૦
 નાસતો ભાજતો ચંડપ્રઘોત નૂપ, ભલિ કરી શ્રેણીયામાંહે દીધો,
 કટક ભાજ દશોદિશિ ગયું તેહનું, 'ધર્મજય પાપ ક્ષય' વચન સીધો-૧૭ ચ૦
 દુમુહ રાજ ન આયો ઘેર આપણે, કહે ઇહાં રાજ પંચ રાત પડખો.
 રામમ્ત્રી રાગની ઢાલ એ પાંચમી, સમયસુંદર કહે ભાતિ કડખો-૧૮ ચ૦

આમ ઉજ્જયિનીના વિષયલંપટ રાજ ચંડપ્રઘોતને અને પંચાલના
 કંપિલપુરના રાજ દુર્મુખ સામેના યુદ્ધનું વર્ણન કવિએ કડખાની
 દેશીમાં આપ્યું; તેમ 'સિંધુડો' એ યુદ્ધના રાગમાં કવિએ
 કંચનપુરનાં કરકંડુ રાજ ચંપાના દધિવાહન રાજ પર ચડે છે તેનું
 વર્ણન કરે છે.

કરકંડુ રાજ રે, સુણિ કરત દીવાજ રે,
 તતકાલ વજાયાં વાજાં ચહતરાં રે.
 કટકી કરી ધાયોરે, ચંપાપુરી આયો રે,
 તપ તેજ સવાયો રે, પુર વૌટી રહ્યો રે.
 ગઢરો હો મંડ્યો રે, અભિમાન ન છંડ્યો રે,
 નિજ ખોલ ન ખંડ્યો, નૂપ સાહમો અડ્યો રે,
 રણ ભૂમિકા સૂડે રે, નાલગોલા જોડે રે,
 ગડડંત ગયગુડે, શેપનાગ સલસલે રે,
 સરણાઇ વાજે રે, સિંધુડો સાજે રે

શરવીર વિરાળે ઉંચા ઉચ્છલે રે.
 પહેર્યાં જિથુ શાલા રે, ઉમટયા મેહ કાલા રે,
 શિર ટોપ તેજાલા અખઝખ અખકતા રે,
 ભાલાં અણીયાલાં રે, કિછલે પાલા રે,
 એક સુભટ મુછાલા, ચાલે ચમકતા રે.
 વાળે રણુતૂરાં રે, એઉ દલ પૂરાં રે,
 એક એકથી શરા સુભટ તે સાથમેં રે,
 જમકી જીલ લખકે રે, જાણે વિજલી ચમકે રે.
 તરવાર ઉધાડી ઝપકે હાથમેં રે.
 વહે તીર વચાલેં રે, આવતાં ટાલે રે
 વચર પોતાનું વાલે તે સાસે નહી રે.
 નવા તેજા ફરકે રે, વઢવાને થરકે રે,
 પગ એક ન સરકે પાછા તે સહી રે.
 મૂછે વલ ઘાલે રે, આગલથી ચાલે રે,
 ફેજ આવતી પાળે તે વલી વારકીરે.
 એક પાગડા છોડે રે, તૂપ હોડાહોડે રે,
 અણીએં અણી જોડે ફેબાં મારકી રે.
 છોડી આતસખાજીરે, એઉ રાબ્બ-રાજી રે,
 ન રહે ગજ વાજી ઝાલ્યા કેમ કિયેરે.
 ઠાકુરખ પુકારે રે, બાપ બિશ્દ સંભારે રે,
 આજ જય તે તુમ્હારે ભુજે પામીયેરે,
 ભાજણુરા સુસ લીધા રે, ગંગોદક પીધાં રે,
 ભલાં ભોજન કીધાં તાબાં ચુરમાં રે.
 રાણીરા બયા રે, આમ્હા સામ્હા ધાયા રે,
 ઘણા અમલ ખવરાયા ચડિયા શરમાં રે.
 એક કાયર કંપેરે, ચિહું દિશિ દલ ચંપે રે,
 મુખ જંપે હાહા હવે કિણુ દિશિ ભાગશું રે.

શસ્ત્રવીર ત્રાડુકે રે, હોશિ રણુ ઢકે રે,
 મુખ કૂકે આવો આજ લટાપટ લાગશું રે.
 સંત્રામ મંડાણો રે, નહીકા તિસો શાણો રે,
 રાય રાણો સમજાવે જે બિહું રાયને રે.
 કુંતી વાત થોડી રે, ધઈ કલેશની કોડી રે,
 ન શકે કોઈ છોડી સમજાયને રે.
 સિંધુકે રાગે રે, સુણિ ચરિમા જાગે રે,
 અતિ મીઠી પણિ લાગે ઢાલ એ સાતમી રે
 સમયસુંદર ભાંખેરે, હવે વદતાં રાખે રે,
 પદમાવતી પાખેં એ કુણુ મતિ સમીરે.

કવિએ અનેક દેશદેશાંતર ભ્રમણુ કરેલ છે અને ત્યાં ત્યાંથી ગવાતાં ગીતોને-દેશીઓને લઈ તેમાં પોતાનાં કાવ્યો ગાયાં છે- સંગીત કાવ્યો રચ્યાં છે. પોતાના 'મૃગાવતી રાસ' માં જણાવે છે કે:—

સંધી પૂરવ મરધર ગુજરાતી, ઢાલ નવી નવ ભાતી,
 ચતુર વિચક્ષણુ તુમ્હે હોઈ, ઢાલ મ ભાંગજ્યો કોઈ.

એટલે સિંધની સિંધી, પૂર્વ હિંદની, મારવાડ મરધરની અને ગુજરાતની ગુજરાતી ઢાળો નવી નવી પોતે કરી છે, તે ઢાળને હે ઓતા! તમે ચતુર વિચક્ષણુ હોઈને કોઈ ભાંગતા નહિ-અખંડ રાખજો એટલે રાગથી અળગી નહિ કરતા-ગાયે જ જજો, કારણુ કે ભાંગી ચૂકેને નહી સકારા, તૂટ લટકેને જ્યું હારા, ભાંગે મને ન સોહે વૈરાગી, તિમ ન સોહે ઢાલ ભાંગો. કનક મુદ્રડી નંમ વિહુણી, રસવતી જેમ અલૂણી, કંત વિના જિમ નારિ વિરંગી, રાગ વિણુ ઢાલ ન ચંગી. મીઠી ઢાલ રાગસિંધિ મેલી, જિમ મિશ્રી દૂધ બેલી, તેહ ભણી ઢાલ રાગસિંધિ કહ્યો, ચતુર તુમ્હે જસ લેયો.

આ ઉપરાંત ઢુંઢાડી (મારવાડ પાસેનો પ્રદેશ), મેવાડી, વિંધી વગેરેની દેશીઓ લીધી છે. (જુઓ ઉપર સીતારામ ચોપાઈ પર લખતાં જણાવ્યું છે તે ;

હવે ઉપરના પ્રાંતની ઢાલો જોઈએ. સિંધી, એટલે સિંધ પ્રદેશની. પોતે મુલતાનમાં વસ્યા હતા અને ત્યાં અનેક સિંધીઓ વસતા હતા એમ તેમણે જણાવ્યું છે. તે લોકોમાંથી—

(૧) સિંધી ઢાળ. ૧. “રાગ—મારૂણી—

ઝાંખર દીવા ન ખલે રે, કાલનિ કમલ ન હોઇ,
છોરિ મૂરખ મોરી ખાંહરી, મીયા જોરે પ્રીતિ ન જોઇ,
કન્હકયા એ ઇચારલ આસિયા, જોવન જાસિયા એ, બહુર ન આસિયા.

એની ઢાલ—એ ગીત “ સંધિ માહે પ્રસિદ્ધ છે. ” આ પ્રમાણે કવિએ સ્વહસ્તલિખિત પોતાની સીતારામ પ્રબંધ ચોપાઈમાં આઠમા ખાંડની ખીજ ઢાલમાં લખ્યું છે.

૨. સંધિની રાગ આસાહીરી. મન રાજી તો સું કરઇ કાજી; એ ઢાલ.

૩. રાગ આસાહીરી સિંધૂડા. ઢાલ સિંધની.

—આ બંને મૃગાવતી રાસમાં વાપરી છે.

(૨) પૂરવની ઢાળ—રાગ હુસેની. ધન્યાસિરી મિત્ર

હિલ્લી કે દરખારમેં લખ આવે લખ જાઇ,
એક ન આવે નવરંગ ખાન જાકિ પધરિ દલિ ર જાઇ.

—નવરંગ વેરાગીલાલ એ દેશી.

(૩) મરૂધર ઢાલ—(ઢુંઢાડી તથા મેવાડી) તો પુષ્કળ લીધી છે કારણ કે ત્યાં પોતે બહુ વાસ કર્યો છે—કવિએ પોતે જણાવેલ તે પ્રમાણે નીચે મૂકવામાં આવેલ છે.

૧. વરસારી હોલી આવઇ, પ્રાહુણા—એ ગીત.

૨. ભોજરાજરી ગીતરી. હાથીયાં રખ હલકઇ આવઇ માહરખ
પ્રાહુણીરે—એહની ઢાલ.

३. धंरीयो धंरीयो ओलगाणे आय् उलग्यो आय् उलग्यो रे लाल.
४. तोरा झीजे म्हारा लाल, दाइ पीजे ७,
पडवै पधारे म्हारा लाल, बसरक लेजे ७
—तेरी अण्य सुरति म्हांडा मनडो रंज्यो रे लोनी लंज्या ७
—जे गीतनी ढाल.
५. रे रंग रता करहला, मो प्रीठ रतो आय्,
हुंतो ठिपरीका दिने प्राण् करं पुरयाण्
सुरंगा करहला रे, मो प्रीठ पाछो वाल. मन्डिका करहला रे
—जे देशी राग माइणी.
६. अम्हा मांडी यित्राला झीठ जेठ.
अम्हा मांडे मेवासीका साह सोढामणो रे लो.
७. इरीरे इरीरे पारणे समला पदमिनीरे. जे देशी राग माइणी.
—आ अंधी मृगावतीमां.
८. राग आसाठिरी. सिंधूडो मित्र.
यरणावी यामुंडा रणे यडे, यप्प करी राता योलोरे
विरति दानव दल विचि, धाठ दीयो धमरालो रे—यरणावी०
९. वेसर सोनाडी, धरिटे यतुर सोनार वे०,
वेसर पहेरी सोनाडी रंजे नंदकुमार वे०
—जेह गीतनी. राग असाठिरी.
१०. नोपारा गीतरी—नोपारा गीत माइयाडि दुंदाडि माहे असिद्ध छे.
११. राग अंलायती. सोहळानी जति.
अमां भोरी मोहि परणावि हे अमां भोरी.
जेसलभेरा भेरा नदवां हे—जदव मोटा राय,
जदव मोटा राय हो. अमां भोरी कड मोडीने धोडे यडेहा
—जे गीतनी ढाल.

૧૨. રાગ ખંભાયતી-સુંબરા તું સુલતાણુ,
ખીજહો યારા સુંબરાં ઓલગૂ હો-એ ગીતની ઢાલ.
-એ સુંબરાના ગીતની ઢાલ-જેધપુર મેડતા નાગોર નગરે પ્રસિદ્ધ છે.
૧૩. તિસ્વીરા ગીતરી ઢાલ-મેડતાદિકે દેસે પ્રસિદ્ધ છે.
(આ સીતારામ પ્રખંધમાંથી છે.)

(૪) ગૂજરાતની.

૧. પોપટ ચાસ્યઉ રે પરણુવા-એ સંસારી ગીતની ઢાલ ખંભાતમાં પ્રસિદ્ધ છે. (ચંપક શેઠ રાસ)
૨. ઢાલ ગામી ગૂજરાતી પુલડાંની.
૩. રાગ વયરાડી-જાજરે ખાંધવ તું વડો-એ ગૂજરાતી ગીતની ઢાલ.
૪. કપૂર હુયે અતિ ઉજલુ' રે, વાલ અનોપમ ગંધ-એ ગીતની ઢાલ.

આવી અનેક દેશીઓ ગીતો વગેરેની લીધી છે તે પરથી એમ સમજાય છે કે સ્ત્રી ગીતો-લોકગીતોનું સાહિત્ય તે વખતે-કવિના જમાનામાં ધણું હતું. એકે સ્થળે એક એવી દેશી ઉતારી છે; જેમકે રાગ પરણ્યો. ઢાલ:—

સિહરાં સિહર મધુ સુરીરે, ગઢાં વડો ગીરનારો રે
રાંણ્યા સિરહર રૂકમણીરે, કુંચરાંનંદ કુંમાર રે
કંસારુર મારણુ આવિને રે પલાદ ઉધારણુ રાસ રમણુ ધરિ આવ્યો
ધરિ આવ્યો ધરિ આવ્યો, હો રાંમ રાંમજી ધરિ આવ્યો—એ દેશી.

આ પરથી કવિની અગાઉનાં કાવ્યો હતાં તે પૂરવાર થાય છે. ' સોરઠ દેસ સોહામણો સાહેલડી રે દેવાં તણો નિવાસ-એ ગજસુ-કુમાલની ચોઢાલોયાની ' દેશી એક સ્થળે કહી છે અને ખીજે સ્થળે સુખાહુ સંધીની ઢાલ કહી છે તે પરથી ગજસુકુમાલ પર ચાર ઢાલવાળું કાવ્ય તથા સુખાહુ સંધિ એ કવિના અગાઉનાં અન્ય કવિએ રચેલાં સુપ્રસિદ્ધ કાવ્યો હતાં તે સિદ્ધ થાય છે.

કવિ પોતે જોડેલાં કાવ્યોની પહેલી કડીની દેશી તરીકે પણ ખીજાં પોતાનાં કાવ્યમાં મૂકી છે તે પરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પોતાની દેશીઓ પર પણ પોતાને મોહ હતો. દાખલા તરીકે સીતારામ પ્રબંધમાં—

- (૧) પ્રત્યેક બુદ્ધની ખીજા ખંડની આઠમી ઢાલ.
- (૨) સુણોરે ભવિક ઉપધાન લલાં વિણ કિમ સૂઝે નવકાર.
—એ સ્તવનની ઢાલ (આ ઉપધાન સ્તવ પોતાનું છે)
- (૩) રાગ બંગાલો—ઈમ સૂણી દૂત વચ્ચ, કોપીઓ રાજા મન્ન
—એ મૃગાવતીની ચોપડની ખીજા ખંડની દશમી ઢાલ.
- (૪) રાગ ધન્યાગિરી—સીલ કહે જગિ હું વડું, મુઝ વાત સુણો
એક મીડીરે—એ સંવાદ શતકની ખીજા ઢાલ (આ
સંવાદ શતક તે દાનશીલ તપ ભાવના સંવાદ પર
ચોઢાળીયું સ્વરચિત છે તે)
- (૫) ઐણિકરાય હુરે અનાથી નિગ્રંથ (અનાથી પર સઝાય)
- (૬) આદરજીવ ક્ષમા ગુણ આદર (ક્ષમાખત્રીશી)
- (૭) હવે રાણી પદમાવતી જીવરાશિ ખમાવે. (પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ)
વગેરે વગેરે અનેક ઉદાહરણ છે.

રસાલંકાર જ કાવ્યનું લક્ષણ છે ?

રસાલંકારવાળું કાવ્ય લખનારને જ કવિ કહેવાય એવો નિયમ સર્વાંશે ગ્રહણ કરી ન શકાય. રસાલંકારવાળું કાવ્ય કરવું શ્રમસાધ્ય છે અને તે પાંડિતોને માટે—વિદ્વદ્ભોગ્ય થાય છે. જે સહજ સરલતાથી અખંડપણે બેઠતા ઝરાની માફક સ્વાભાવિક સરલતાથી નસિકભાવ અર્પી કવિતા છે તે કાવ્ય નથી એમ કેમ કહી શકાય ? આવી કવિતામાં ચરિત્રવિષયક ગ્રંથમાં ચારિત્રનાયકનું રસાળ અને ચિત્તવેધક કથાનક સુરસરીતથી કવિએ વણવેલું હોય છે ત્યારે માનવી વૃત્તિના ભિન્નભિન્ન દર્શ્યો વાચકની હૃદયપટ્ટિકા પર આગ્રેહ્ય આલેખવાનું અમોઘ

સામન્ય કવિનું સ્થળે સ્થળે જણાઈ આવે છે. ભયપ્રદ યુદ્ધસંગ્રામ, રમ્ય સુરમ્ય સ્થાનો, રાજ્યાભિષેકના પ્રસંગો, અને નગરશોભાના અપ્રતિમ દેખાવો—એ સર્વનાં વર્ણન મનોહર રીતિથી કરેલાં હોય છે. આમાંના કેટલાંક વર્ણનો આ કવિનાં આપણે અગાઉ જોઈ ગયા. વિશેષ હવે પછી જોઈશું.

પ્રકૃતિ પર કાવ્યો.

પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય કવિ જે આંખથી જોઈ શકે છે તે પ્રકૃત-સામાન્ય જતો જોઈ શકતા નથી. પ્રકૃતિના વિવિધ દેખાવ જોઈને સુંદર શબ્દ રચનાથી તેનું વર્ણન કરવામાં કવિનો ભાવ વહે છે અને તે ભાવથી સૌંદર્યભોધ કરતો કવિ વિશેષ આકર્ષક બને છે. આપણા જૂના સાહિત્યમાં બહુ સુંદર કાવ્યો આ સંબંધી મળતાં નથી, છતાં સામાન્ય એવા કંઈ નમુનાઓ મળી આવે છે:—

વસંતવિહાર

તેણે અવસરે સોહામણો, આયો માસ વસંત, સુરંગાં ખેલણાં.
 રસિયા ખેલે આગમે, ગાયે રાગ વસંત, સુરંગાં ખેલણાં.
 ખોલસિરી આઈ જૂઝ, કુંદ અને મુચકુંદ,—
 ચંપક પાડલ માલતી, કૂતી રલાં અરવિંદ—
 દમણો મરઘો મોવરો, સગ કૂતી વનરાય—
 એક ન કૂતી કેતકી, પીયુ વિણુ હર્ષ ન થાય—
 આંખા મોયાં અતિ ઘણા, મજર (મંજરી) લાગી સાર,—
 કોયલ કરે ટહુકડા. ચિહું દિશિ ભમર ગુંજર—
 જુગબાહુ રમવા ચલ્યો, મયણરેહા લૈ સાથ,—
 આગમાંહિ રમે રંગશું, ડકું ધયું નિજ હાથ—
 નિર્મલ નીર ખંડો ખતી, કીલે રાજ મરાલ,—
 પ્રેમદાશું પ્રેમે રમે, નાખે લાલ ગુલાલ—

ભોજન ભક્તિ યુક્ત ભલી, કરતાં થઈ અવેર,-
 રાત પડી રવિ આથમ્યો, પ્રસર્યો પ્રમલ અધેર-
 નિર્ભય ઠામ જાણી રહ્યો, રાતે બાગ મઝાર,-
 ક્લીધર સૂતો નૃપ, થોડો શો પરિવાર-
 ચોથી ઠાલ પૂરી થઈ, ઝુંબખડાની જાતિ,-
 સમયસુંદર કહે હવે સુણો, રાતે હોશે જે વાત-

—નમિરાજ પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ રચ્યા સં૦ ૧૬૬૨

વસંતવર્ણન

એહવે માસ વસંત આવીઉં, ભોગી પુરૂષાં મન ભાવીઉં,
 રૂડી પરથી ફૂલી વનરાઈ, મહકેં પરિમલ પુહવી ન માઈ.
 સખર ઘણું મહોર્યા સહકાર, માંજરી લાગી મહિકેં સાર,
 કોમલ બમ્બી ટીહકા કરે, શાખા ઉપર મધુરે સ્વરેં.
 છયલ છમીલા નર છોગાલ, ગાઈ વાઈ બાલ ગોપાલ,
 ચતુર માણસને હાથે ચંગ, મેઘનાદ વાજઈ મિરદંગ.
 ફૂટરાં ગીત ગાઈ ફાગનાં, રસિક ભેદ કહઈ રાગનાં,
 ઊંઠે લાલ ગુલાલ અખીર, ચિહું દિસિ ભીંન્નેઈ ચરણા ચીર.
 નગરમાંહિ સહુકો નરનારિ, આણુંદ ક્રિડા કરઈ અપાર,
 ઢલતી રામગિરિ એ ઠાલ, સમયસુંદર કહે વચન રસાલ.

—પ્રિયમેલક રાસ, ૨. સં૦ ૧૬૭૨.

કવિ પોતાના સમયનું પ્રતિબિંબ છે.

કવિ એ પોતાના સમયનું ચિત્ર નજર આગળથી દૂર કરી શકતો નથી. કદપનાના અંતર્પટ પર ખેંચેલાં ચિત્રો કે આદર્શભાવનામાંથી ઉતારેલાં પાત્રોનાં આલેખનો વાણીમાં ચિતરતી વખતે કવિ આસપાસની પરિસ્થિતિ થોડો વખત ભૂતી જાય, છતાં એ સંપૂર્ણ રીતે પોતાના સમયની

સ્થિતિમાંથી સંપૂર્ણ રીતે કવિ મુક્ત થઈ શકતો નથી. પ્રચલિત કથાઓ કે શાસ્ત્ર—પુરાણની દંતકથાઓને સ્વભાષામાં, કવિતામાં, અવતારતીવેળા આપ્યાનકે કવિઓથી સ્વસમયની સ્થિતિ કદિ વીસરાતી નથી. આપ્યાનોનો હેતુ રસ અને ઓધ આપવાનો છે અને તેથી મનુષ્યઆત્માની સ્વાભાવિક પ્રેરણા—(ideal)ને વ્યાપકરીતે અંત સુધી અખંડપણે આપવામાં ભાવનામય—આદર્શમય કવિઓ ચીવટથી વળગી રહે તેવું આપ્યાનોમાં સ્વાભાવિક રીતે હોતું નથી. આટલું છતાં આપ્યાનમાં માત્ર હકીકતો કહી જવી એટલું જ કાર્ય કવિનું નથી. તેમાં તેને પ્રેરણામય ભાવના સાથે વસ્તુસ્થિતિના ચિત્રકાર(realist) થવું પડે છે. રાસાઓ એ મુખ્યપણે આપ્યાનો છે—કથાવર્ણનો છે. તેના સ્વનાસમયનાં આચાર, વ્યવહાર અને રહેણી-કહેણીની વાતો તેમાં પ્રવેશ પામે છે તેથી તે સમયનું થોડું ઘણું સામાજિક જ્ઞાન પણ થાય છે.

આ કવિએ દુમુખરાજ (પંજીથી પ્રત્યેક શુદ્ધ) ની પટરાણી ગુણુ-માલાને સાત પુત્ર થયા છતાં પુત્રીની ઇચ્છા થઈ તે હકીકત લખને કેટલીક સ્ત્રીઓ સામાન્ય રીતે અતૃપ્ત હોય છે તેના પર એક દાળ તેના પ્રબંધમાં રચી અને ખાસ કરી છેવટે ગૂજરાતી સ્ત્રીઓને માટે તે હકીકત લાગુ પડે છે એવું જણાવી કવિ અંતે ટોણા મારે છે કે પોતાનું કહેવું સાચું છે કે નહિ તે જાણવું હોયતો 'ગૂજરાતી લોક પૂછજ્યોરે, તે કહેશે તતકાલ !' તે દાવ નીચે પ્રમાણે છે:—

અતૃપ્ત સ્ત્રી

આ કામિની તૃપ્તિ ન પામે કેમ,

૨૬ લીધી મૂકે નહી રે, પગ પગે નવનવા પ્રેમ રે—આ કામિની.

જનમથી માયા કેવવી રે, શીખે ઘરનું સૂત્ર,

ધુલ્લડીયેં રમતી કહેરે, એ મુજ પતિ એ પુત્રરે —

દેહ સમારે દિન પ્રત્યે રે, શીખી નાણુ વિનાણુ,

અણુખ અદેખાઇ કરે રે, ગાયે ગીત તે' (ત્રિયનાં) ગાન રે—

આરાધે કુલદેવતા રે, વિનતિ કરે વારંવાર,
 ગોરીગણુ ગોરી રમે રે, ભણે હોળે ભરતાર રે—
 પરણી પણ રહે પૂછતી રે, વશીકરણુ એકાંત,
 કિમિહિ પિયુડા વય કરે રે, પૂરું મનની ખાંત રે—
 સુખ પામે ભરતારનું રે, તો પુત્ર વાંછે નાર,
 પુત્ર પાંખે કંઈ કામિની રે, કાંઈ સરણુ કિરતાર રે—
 પુત્ર પરણાવું પ્રેમયું રે, વહુ દેખું એક વાર,
 ગોદ ખેલાડે પોતરા રે, સક્ષણ કરું અવતાર રે—
 બાલક ખીડા ઉપજે રે, પ્રાયેં ઉગમતે સૂર,
 ખેત્રપાલેં ભમતી રહે રે દોષે તેલ સિંદૂર રે—
 પુત્ર પ્રમુખ સુખ ઉપનાં રે, તોપણુ જીવ ઉદ્દેગ,
 ગુણુમાલા રહે જુરતી રે પુત્રી ન પામી એક રે—
 ચોરી ન આંધી આંગણુ રે, તોરણું નાવિ બન,
 પેસતો જમઈ ન પોંખીયોં રે, તે જીવું અપ્રમાણુ (કુણુ જ્ઞાન) રે—
 હાથ મુકાવણુ હાથીયો રે, કે થોડા કે ગામ,
 જમાઈ ન દીધો દાયજે રે, તો ધન કહે (કહે) કામ રે—
 ધનતન (ધણુતણુ) સઘડી નારીનો રે, સડજ સદારો એહ,
 પુત્ર થરી પણ વાત્રડો રે, નવત્ર જમાનું નેકરે —
 માન્યા ધરજણું માનણું રે, દોડિ દેવાયે બચ,
 દોડ્યાવ કરના થકાં રે, કિણુ મેલે પુત્રા થાય રે—
 સમયસુંદર કહે મેં ભણી રે, એણીપરે ત્રાજી ઢાલ,
 ગુજરાતી લોક પૂછજો રે, તે કહેશે તતકાલ.

—(દુમહ નામના ત્રીજા પ્રત્યેક બુદ્ધનોરાસ.)

નમિરાજ ઋષિ નામના ત્રીજા પ્રત્યેક બુદ્ધના ચરિત્ર પરના રાસ-
 માં કવિ પહેલાં સુદર્શન નામના નગરનું વર્ણન કરે છે તેનો મુખ્ય

ભાગ જે આગ્રા નગરમાં કવિ તે રાસ રચી રહ્યા છે તેનું જ વર્ણન કરતો હોય તેમ જણાય છે. આગ્રામાં રચના સમયે (સં ૧૬૬૨) મહાન અકબર સ્વર્ગસ્થ થયા પછી જહાંગીર બાદશાહ થયો હતો. મોગલ સલ્તનતના દરબારે અને તેની રાજધાની દેવી હોઈ શકે તેનું કંઈક વર્ણન સુદર્શન નગરના વર્ણનમાં કવિએ મૂકેલું છે:—

નગર વર્ણન

જંબુદ્વીપ સોહામણો, ક્ષેત્ર ભરત રસાલ,
 દેશ અવંતી દીપતો, કદી ન પડે કુંકાલ.
 નગર સુદર્શન અતિ ભલું, બહુ ઝલ્લિ સમૃદ્ધિ,
 વાર વસે અવહારીયા, દેશ દેશ પરસિદ્ધ—નગર૦
 ઉંચાં મંદિર માલીયાં ઉંચા રાજ પ્રાસાદ,
 દંડ ઉપર ધ્વજ લહલહે, કરે સ્વર્ગશું વાદ.
 અંતેકેર બાણે અપછરા, ઇંદ્રે મૂકી આણી,
 દેવ થકી ડરતે થકે, નિર્ભય ઠામ બાણી.
 કિહાં કિણે રાજસભા જડી, મહેતા પરધાન,
 શેઠ સેનાપતિ સૂત્રવી, ખોળા ને ખાન.
 કિહાં કણે છત્ર ધરાવતો, એઠો ભૂપાલ.
 હુકમ ચલાવે આપણો, માને બાલ ગોપાલ.
 કિહાં કણે ભૂપ આગળ ભલા, વઢે જેઠીમણ,
 હુશીયાર રહે હવે રામલા, વાહે વલી ગાલ.
 કિહાં કણે શુંઠ ઉલાલતા, ઝરતાં મદવારિ,
 સુંદર શશિ સિંદૂરીયા, ધૂમે દરબારિ.
 કિહાં કણે ધૌધ બુલમતી, સોવન જડિત પલાણુ,
 તાબા તેણ હીસતા, દીસે દીવાણુ.
 કિહાં કણે વલી પાયક લડે, સામે હાથયાર,
 એકે વાહે ધા એકને, એકે ટાલણુહાર.

કિહાં કણે ઘડીયાલાં ઘડી, વાળે વારંવાર,
 કાલ જણાવે લોકને, રહેજે હુશિયાર.
 કિહાં કણે વધી નોખત તણા, વાળે નીશાણુ,
 જાગેરે જાગે ધર્મ કરે, લોકને કરે જાણુ.
 કિહાં કણે કનક રૂપા તણી, પટે તિહાં ટંકશાલ,
 ગંજ ખબના ઉપર રહે, અહુત રખવાલ.
 કિહાં કણે ખેઠા ચકિરે, કાજી કોટવાલ,
 ઝગડો ભાંગે લોકનો, ન લીધે લાંચ વિચાલ.
 કિહાં કણે દોશી કાપડા, વેચે પટફૂલ,
 જેમ તેમ સાદું મેલવે, દલાલ વાતુલ.
 કિહાં કણે ખેઠા જવહરી, જવાહીર લેઠ જોય,
 મોતી માણુક લાલડે, લાલ પામે સોય.
 કિહાં કણે માંડ્યાં કંદોઇએ, સુખડી અહુ હાટ,
 ચુંદવડાં પેંડા ભલા, દીઠે ગલે દાઠ.
 કિહાં કણે સખરા સુરહીએ, ચૂઆ ચપેલ,
 મહમહતા માંડ્યાં ઘણાં, મોઘરેલ ફૂલેલ.
 કિહાં ઘંટા રણકે દેહરે, જિનબિંબ વિચિત્ર,
 શ્રાવકે સનાત પૂજા કરે, કરે જન્મ પવિત્ર.
 કિહાં વધી સાધુ ને સાધવી, ખેઠાં પોશાલ,
 ઘે ભવિયણુને દેશના, વાંચે સૂત્ર રસાલ;
 કિહાં ભલે આંકે ભણે ધણા, નીશાલે ખાલ,
 છ દુ આર મુખેં કહી, ધડો દે તતકાલ.
 કિહાં કાજી મુદ્દીં પટે, કિતાબ કરાણુ,
 કિહાં વધી ખાલણુ વેદીયા, ભણે વેદ પુરાણુ.
 કિહાં ખબર આજી પટે, કિહાં ગીત ને ગાન,
 કિહાં પવાડા ગાઇયે, કિહાં દીજે ઘન

કિહાં વલી નગરની નાયકા, ઐઠી આવાસ,
 હાવ ભાવ વિભ્રમ કરી, પાડે નર પાસ.
 કિહાં વલી મોતી પ્રાંથયેં કિહાં કૃતિકની માલ,
 કિહાં પરવાલાં કાઠીયેં, હીંગલો હરિયાલ.
 કિહાં ધાનના દગ માંડીયા, કિહાં ખડના ગંજ,
 કિહાં ઘી તેલ ફૂંડાં ભર્યાં, કિહાં કાષ્ટના પુંજ.
 ચકરાશી ચઉટા ભલા, ભલી પોલ પ્રાકાર,
 ભલી બાજર ત્રિપોલિયા, ભલા સકલ પ્રકાર.
 નગર સુદર્શન વર્ણના, એ પહેલી દાલ,
 સમયસુંદર કહે હવે કહું, તિહાં કોણ ભૂપાલ

આમાં ખોખ, ખાન, કાચ, કોટવાલ, જવેરી. ટંકશાલ, ઘડિયાલ, સરૈયા (અતરવાળા), મુસ્લા-કુરાન, નાપિકા વગેરેને સ્થાન આપ્યું છે, તેમ જ ભૂપાલ પણ જહાંગીરી હુકમવાળો (હુકમ ચલાવે આપણો, માને બાલ ગોપાલ) વર્ણવ્યો છે એટલું જ નહિ પણ જેને મસ્લ્યાચ, પદ્યાચ, હાથી ને ઘોડાના ખેલો પસંદ છે એવું જણાવ્યું છે તે જહાંગીર આદશાહને લાગુ પડે છે. મોટી ઘડિયાલ અકબર આદશાહના વખતમાં દાખલ થઇ હતી તેનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

ચપક શ્રેણીની ચોપઈ સં. ૧૬૨૫ માં કવિએ રચી તેમાં કથા પ્રસંગમાં દુકાળનું વર્ણન કરતાં કવિ પોતાના સમયમાં સં. ૧૬૮૭ માં પડેલા દુકાળનું વર્ણન ટાંકે છે;—

દુકાળનું વર્ણન—

તિણિ દેસઇ હિવ એકદા પાપી પડ્યઉ દુકાલ,
 બાલ વરસ સીમ આપડા, કીધા લોક કરાલ.
 વદિ મત પડ્યયો એહવઉ, કાલ મહા વિકરાલ,
 જિણિ વિજોલા માઆપ સુત, લાગા સખલ ભૂપાલ

ખાતાં અન ખૂટી ગયા, ક્રીજઈ કુંણ પ્રકાર.
 ભુખ સગી નહી કેહની, પેટ કરઈ પોકાર.
 સગપણ કોઈ ગિણઈ નહી, મિત્રાઈ ગઈ ભૂલ,
 કોક દાવિ માંગઈ કરે, તઉ માથઈ ચઢઈ સલ.
 પ્રાણ મૂંકિ વડ માણસે, માંગવા માંડી ભીખ,
 તે પશિ કો આપઈ નહી, દુખીએ લીધી દીખ.
 કે અધર મૂંકી ગયા, કે મૂંકી ગયા બાલ,
 કે માઆપ મૂંકી ગયા, કુંણ પડઈ જંબલ.
 આપે ખેટા વેચીયા, માંટી વેચી બચર,
 બચરે માંટી મૂકીયા, અન્ન ન ઘઈ એ બચર.
 પરદેશે ગયા પાધરા, સાંભલ્યકે જેથિ સુગાલ,
 માણસ સંબલ વિણ મૂઆ, મારગમાહિ વિચાલ.
 ગકેખે બઈકે ગોરડી, વીંઝણે ઢોલતિ વાય,
 પેટનઈ કાજિ પદમિતી, યાચઈ પરધરિ ભઈ.
 ભોજન અમૃત જમતા, ખાતા દ્રાખ અખોડ,
 કાંટી ખાયઈ કોરડી, કે ખેજડનાં છોડ.
 જતીયાં દેખી જમતા, ઊભા રહતા આડિ,
 તે તકે ભાવ તિહાં રહ્યા, જિમતા જઈ કમાડ.
 દેવ ન પૂજઈ દેહરઈ, પડિકમઈ નહી પોસાલ,
 સ્થિત થયા શ્રાવક સહુ, જતી પડયા જંબલ.
 રડવડતા ગલિએ મુઆ, મડા પડયા દામિ દામિ,
 ગલોમાહિ થઈ ગંદગી, ઘઈ કુંણ નાંખણ દામ.
 સંવત સોલ સત્યાસિયઈ, તે દીઠઈ એ દીક,
 હિવ પરમેશ્વર એહનઈ, અલગઉ કરે અદીઠ.
 હાહાકાર સંબલઉ હુઅઉ, દીસઈ ન કો દાતાર,
 તિણ વેલા ઊઠયઉ તિહાં, કરિવા વલી ઉદ્ધાર.

હવે આપણે જોશીતું વણુન જોઈએ:—

દામ દસમી-કપૂર હુયઈ અતિ ઉજલું રે. એહતી.

રાગ કેદારો ગોડી.

૩૫ કીધું બ્રાહ્મણ તણું રે, ચાહ્યઉ નગર મઝારિ
હાથે લીધું ટીપણું રે, વાંચઈ તિથિ નઈ વાર.

—જોસીયડઉ બાણઈ જોતિષ સાર,

એતઉ નિમિત્ત પ્રકાશઈ અપાર—જોસીયડઉ

- સ્નાન કરી તટની જલઈ રે, હલતા મુક્યા કેસ,
માથઈ બાંધ્યું કાલોયું રે, વાર બણાયઉ વેસ—જોસિં ૨
- તિલક કીધું કેસર તણું રે, વિચિમાંહિ નખસું ચીરિ,
અદલુત આડિ બિહુ ગમાં રે, સુંદર ચક્ર સરીરિ—જોં ૩
- ધોણું ખીરોદક ઘોતીયું રે, જત્રોઈ સુવિસાલ,
હરિ વિષ્ણુ હરિ વિષ્ણુ મુખિ જખઈરે, તુલસીની જખમાલ—જોં ૪
- હેમકમંડલુ હાથમઈ રે, નીર ભરિઉ નિત બાણિ,
વેદ બાણઈ મુખિ વેદીયઉરે, કહઈ સહુનઈ કહ્યાણુ—જોં ૫
- ભમતઉ ભામા ધરિ ગયઉરે, દીઠંગી કુબળ દાસિ,
સુંદર ૩૫ સરલ તનૂરે, તતપિણુ કીધું તાસિ—જોં ૬
- અચરિજ દાસી ઉપતું રે, કીધું ચરણુ પ્રણામ,
પૂજ્યું કેથિ પધારસ્પઉ રે, જમસ્યું ભોજન કામ ?—જોં ૭
- સત્યભામા મુઝ સામિની રે, આવઉ તસુ આવાસિ,
મોદક મીડા આપસ્યું રે, દેસ્યઉ મુઝ સાપ્પાસિ—જોં ૮
- વિપ્ર બાહિરિ મુંકિ માંહિ ગઈ રે, દાસિ ભામા પાસિ,
દીવ્ય ૩૫ નવિ ઉલખીરે, રહિય વિમાંસિ વિમાંસિ—જોં ૯
- કુબળ દાસી હું તુમ્હ તણી રે, કહી બ્રાહ્મણની વાત,
દઉડિ તેડી આવિ તેહનઈ રે, સિદ્ધ પુરૂષ સુવિખ્યાત—જોં ૧૦

- વેદ ભણુંતઉ આવીયઉ રે, દીધઉ આસિરવાદ,
ભામા ઉઠિ ઉભિ થયું રે, પ્રથુમ્યા ચરણુ પ્રસાદ--જ્ને૦ ૧૧
- ભામા ભગતિં ધમ ભણુઈ રે, એક કરું ચરદાસ,
રૂકમણિયું રૂપ રૂયકું રે, મૂઝથી અધિક પ્રસાદ--જ્ને૦ ૧૨
- તિણિ તેહનઈ માનઈ ઘણું રે, કૃષ્ણુજી કંત મુરારિ,
અધિક રૂપ કરિ માહરું રે, મનિસું તુમહ ઉપગાર--જ્ને૦ ૧૩
- ચિત ઉત્તરઈ કંતનુરે, રૂકમણિયી એક વાર,
તઉ હું બાણું માહરું રે, જીવિત સકલ સંસાર--જ્ને૦ ૧૪
- વિપ્ર કહિં વિધિ જઈ ઘણી રે, તે જઉ સર્વ કરેસિ,
તઉ રૂપ થાસ્યઈ તેહવું રે, દેખી વિસમય ધરેસિ--જ્ને૦ ૧૫
- જે કહો તે સ્વામી હું કરું રે, વેગિ મ લાયકે વાર,
મસ્તક મુંડે તું આપણું રે, આબ્રણુ સવિ ઊતારિ--જ્ને૦ ૧૬
- ખંડિત દંડિત અતિ જર્થા રે, પહરી પુરાણું ચીર,
મસ્તક મુખ આંધિ મસિ ધસીરે, સઘવું બ્રેપિ શરીર--જ્ને૦ ૧૭
- જિમ કહ્યું તિમ ભામા કર્યાં રે, ચરથી ન દેષઈ દોષ,
દીસઈ રૂપ ખીહામણું રે, બાણુઈ ભૂત પ્રદોષ--જ્ને૦ ૧૮
- રૂંડ મુંડ સ્વાહા રૂડ યુડ સ્વાહારે, અઠોતરસઉ વાર,
મંત્ર ગુણે અણુબોલતી રે, હોસ્યઉ રૂપ અપાર--જ્ને૦ ૧૯
- ભામા હું ભુખ્યો થયઉરે, ભોજન ઘઈ ભરપૂર,
ખઈસાર્યાંઉ વિપ્ર જમાડવારે, પ્રીસ્યા બહુ ધૂત પૂરે--જ્ને૦ ૨૦
- પ્રીસ્યા લાડુ પાજલારે, પીવાહના પકવાન,
નિરખંતા સવિ નીકબ્યારે, અચરિંજ એ અસમાન--જ્ને૦ ૨૧
- રે રે વિપ્ર તું કૂણુ જઈ રે, ત્રિપતિ ન પામઈ કિમ,
ઊંઠિ ઊંઠિ તું ઇહાં થકીરે, પલણુઈ દાસી એમ--જ્ને૦ ૨૨
- સં ૧૬૫૯ માં રચેલ સાંખ્યપ્રણુમ્ન રાસ લખ્યા સં ૧૬૫૯.

આમાં બ્રાહ્મણુ જોશીતું કેવું તદ્રૂપ ચિત્ર આખ્યું છે! તેહાસના

જેશી સાથે સરખાવવા જેવું છે. તેવી રીતે ચીતારાનું આખેહુમ સ્વરૂપ કવિએ પોતાના એક અન્ય રાસ-મે હજાર વર્ષ પર થયેલી મૃગાવતી પરતી ચોપાઈમાં આજેખ્યું છે તે અત્ર નીચે આપવામાં આવે છે. તેમાં કવિ પોતાના સમયની સ્થિતિ ભૂલી શકતો નથી. જે ચિત્ર ચિતારાએ દોર્યા છે તેમાં રાતાં મેં અને ચુંચી આખવાળા ને માથે મોટા પાત્રડા વાળા તિરંદાજ મુગલ અને કાબલી, કાળા હાલસી પાંડુવણું પડાણ, કુરાન કિતાબ વાચતા બુઢા કાજનાં ચિત્રો મૂક્યાં છે, એટલું જ નહિ પણ માથે મોટા ટેંપા ઘાલનાર ને કાચળા જેવાં ઢીલાં સુંથણાં (પાટલુન) પહેરનારા છેડતો કરતાં કોપાયમાન થનાર ફિરંગીઓને પણ આકી રાખ્યા નથી. આ અકબર-જહાંગીરના સમયમાં વેપાર અર્થે જૂદે જૂદે સ્થળે કોઠીઓ નાંખનાર અંગ્રેજો-પોર્ટુગીઝો છે. આમ કરી કવિએ સમય વિરોધનો દોષ જોડારી લીધો છે, અને એવો કાલ વિરોધ ધણે સ્થળે દેખા દે છે, તેનાં દૃષ્ટાંતો ત્રણેક અગાઉ અપાઈ ગયાં છે.

ચતુર ચિતારો

ખંડ ૨ જે પ મી ઢાળ રાતડીયાં રમીનઈ કિહાંથી આવીયારે-
એ દેશી-રાગ પરજઓ.

સકલ ચીતારામાંહિં સૂંદર રે, નિપુણ જઈ જેહનું નામ રે,
રાજમહલ દીવો તેહનઈ રે, વાર કરવા ચિત્રામરે

—ચતુર ચીતારો રૂપ ચીતરઇ રે.

ચતુર ચીતારો રૂપ ચીતરઇ રે, રાજમહલ તણી ભીંતિરે,
ન્યાન વિન્યાન નવાં કેલવઈ રે, રંજવા રાખતૂં ચીતરે- ચતુર૦
ચક્રિ સુપન પહિલાં ચીતર્યા રે, ચીતર્યા આઠ મંગલીક રે,
રામ સીતા રૂપ ચીતર્યા રે, લખમણુ રામ નજક રે- ચતુર૦
વળીરે વાનર હનુમંત ચીતર્યા રે, જેહનું લાંબું પુંજરે,
રૂપ વિસિષ્ટ તણું ચીતર્યું રે, મોટી ડાઠી મોટી મુંજ રે- ચતુર૦

- રૂપ લખ્યું રાવણ તણું રે, દસ માથાં ભુજ વીસરે,
 પડમ ચંદ્રહાસ તે હાથમર્ધ રે, શ્રવણ નયણ જસ વીસરે- ચતુર૦
 ધૃશ્વરનું રૂપ ચીતર્યું રે, અહિ આભરણ રંડમાલરે,
 ચંદ્રકલા ગંગા સિરઈ રે, વૃષભ વાહન કંદ કાલ રે- ચતુર૦
 રૂપ ધ્રુવાતણું ચીતર્યું રે, ચતુર્મુખ બુદો જટાલરે,
 હાથ કમંડલ જલ ભર્યું રે, જનોઈ જપમાલ રે- ચતુર૦
 રૂપ લિપ્યું શ્રી કૃષ્ણનું રે, મુરલી મનોહર શામ રે,
 શાંખ ગદા ચક્ર હાથમર્ધ રે, ચતુર્ભુજ અતિ અભિરામ રે- ચતુર૦
 ચંદ સૂરજ નવઅહ ચીતર્યા રે, ચીતર્યું ગણેસનું રૂપ રે,
 પેટ મોઢું સુંડિ ગજ તણી રે, ઉદ્ધર વાહન અતૂપ રે- ચતુર૦
 ભલા બઈ ભારંડ પંખી ચીતર્યા રે, એક ઉદ્ધર ગાળડિ દોષ રે,
 બુગતિં ભપઈ ફેલ બુબુઆં રે, જીવ બુદા બેજિ હોઈ રે- ચતુર૦
 ગરૂડ મયુર સુકે સારિકા રે, પંખી રૂપ અનેક રે,
 નિપુણ ચીતારઈ સધલાં ચીતર્યા રે, વાઙ્ગ જાંણ વિવેક રે- ચતુર૦
 મુગલ કાળલી ચીતર્યા રે, મુખ રાતા ચુચી આંધિરે,
 માથઈ મોટા પાધડ દૂમણા રે, તે જાંણઈ તીર નાંપિ રે- ચતુર૦
 રૂપ ફરંગી ચીતર્યા રે, માથઈ મોટા ટોપ રે,
 ઢીલા પહિરઈ સૂથણ કાથલા રે, છેડયા કરઈ બહુ કોપ રે- ચતુર૦
 પંચવરણ આભાં ચીતર્યા રે, ચીતર્યા પોલિ પાગાર રે,
 ચતુર ચીતારો જાંણપણુઈ ધણું રે, ચીતર્યા સકલ પ્રાકાર રે- ચતુર૦
 હબસી કાલા અતિ ધણું રે, પાંકુર વરણ પહાણ રે,
 ગરદા બૂદા કાજી ચીતર્યા રે, વાંચતા કતેખ કુરાણ રે- ચતુર૦
 નિપુણ ચીતારઈ દીઠો એકદા રે, મૃગાવતી તણો અંગૂઠ રે,
 વલ્લ અંતરિ પશ્ચિ પ્રગટીઓ રે, કાંતિ કરી અતિ સુદ્ધ રે- ચતુર૦
 તેહનઈ અનુસારઈ સધલાં ચીતરી રે, મૃગાવતી રાણીનું રૂપ રે,
 સકલ કલા આપણી કેલવી રે, કીધો તેહનું સરૂપ રે- ચતુર૦

રૂપ ચીતરતાં રાંછી તણો રે, સાથલિ પડ્યો મસિ બિંદ રે,
 ચતુર ચીતારો વિલખો થયો રે, એહ જણાવઇ દુષ દંદ રે- ચતુર૦
 ખીજ વાર બિંદુ ભૂંસીકે રે, વલિ પડ્યો તોણુ જ ઠામ રે,
 વલી રે ચીતારઇ દૂરઇ કીકે રે, એહનો ધંહાં નહીં કામ રે- ચતુર૦
 ઠમ વાર વાર તિહાં પડ્ધ રે, મસિનો બિંદ તે એક રે,
 ચતુર ચીતારઇ દૂરઇ કીકેરે, મન ધરી પરમ વિવેક રે- ચતુર૦
 —મૃગાવતી ચોપઇ. લ. સં ૧૭૧૫.

વીણાધારી ગાયક.

ઠાલ પનરખી-ખંભાયતી રાગ-જેસલમેઝ જરાઉલઇ રે-એ દેશી.
 સંખ પ્રજૂન કુમર વલ્યા રે, વિદ્યાબલિ આવાસો રે,
 રૂપ કીધું ચંડાલનું રે, કાંતિ કલા સુબકારો રે-૧
 તોરે કોડડે વેદરખી, પરણિ કુયરીરે, મોરી માતજ,
 મન આસા પૂરં તાહરી રે- તોરે ૧
 ભેજક કટક નગરમહિં લમઇ રે, ગાયઇ ગીત રસાલોરે,
 વિચિ ત્રિચિ વાયઇ વાસલી રે, એક વીણા એક તાલો રે- તોરે ૨
 હા હા હૂ હૂ અવતર્યા રે, દેવ ગાયક દિવ્ય રૂપો રે,
 સંગીત ભેદ સમુચ્ચરઇ રે, સુંદર સકલ સરૂપો રે- તોરે ૩
 સમ સ્વર ત્રિણુ ગ્રામસું રે, મૂચ્છના એકવીસ માનો રે,
 સર મંડલ પૂરકે જઇ રે, ચ્યાલીસ ને નવ તાંતો રે- તોરે ૪
 ટાલઇ ટોલઇ મિલઇ તિહાં રે, નરનારીના વૃંદ રે,
 દેવ વિમાન થંભી રહઇ રે, પામઇ પરમાણુદો રે- તોરે ૫
 પામઇ સુખ સંયોગિની રે, વિરહણી રાહુ આરાધઇ રે,
 ચંદ્ર વાહન મૃગ નવિ ચલઇ રે, નાદિબંધ્યો નિસિ વાધઇ રે- તોરે ૬
 કચિત હાર પરોવતી રે, અર્ધવચ નાખી આવઇ રે,
 કચિત પ્રીયુ અણુપ્રીસતી રે, ઘી અણુપ્રીસ્તાં ધાવઇ રે- તોરે ૭
 કચિત ગીત વિનોદિની રે, પ્રીયુ હટકી વિલખાણી રે,
 કચિત પગને માંડણે રે, અણુસુકી જીભણી રે- તોરે ૮

કાચિત ધરિ ઘીનઉ ધડઉ રે, નીસરિ મૂકી ઢલતોરે,
 કાચિત ધાન ચૂલ્લઈ ચડ્યઉ રે, મુગધા મૂંકઈ બલતો રે- તોરે૦ ૯
 કાચિત ન ગણુઈ નાહલઉ રે, ગાલિ દેતઉ ઊછલતો રે,
 કાચિત ળાયલ છેહડઉ રે, ઉચઉ લ્યઈ નહી રલતઉ રે- તોરે૦ ૧૦
 કાચિત વીણુ ગુચાવતી રે, નીસરી છૂટઈ કેસો રે,
 કાચિત ભોલી ભામિની રે, અરથઉ પહિરઈ વેસો રે- તોરે૦ ૧૧
 નાદઈ મોહા મિરગલા રે, આપઈ આપણું સીસો રે,
 નાદઈ મોહા વિષધરા રે, ડોલઈ મૂકી રીસો રે- તોરે૦ ૧૨
 નાદઈ મોહા કૃષ્ણુ રે, નાદઈ ઇશ્વર નાચ્યકે રે,
 નાદઈ બ્રહ્મા વાસ કીયકે રે, સુરરમણીસું રાચ્યકે રે- તોરે૦ ૧૩
 નાદઈ ચિત વિનોદસું રે, દુખિયા કાલ ગમાવઈ રે,
 નાદઈ સુખિયાં સુખ લહઈ રે, જોગી ચિત રમાવઈ રે- તોરે૦ ૧૪
 ચ્યાર વેદ તિમ પાંચમઉ રે, એ ઉપવેદ સવાદો રે,
 વલિ વિસેષ વખાણીયકે રે, નારીમોહન નાદો રે- તોરે૦ ૧૫
 નાદ વિના સોભઈ નહી રે પંડિતનઈ મુખિ વાણી રે,
 માન વિના સોભઈ નહી રે, જિમ રાજા પટરાણી રે- તોરે૦ ૧૬
 લવણુ વિહુણી રસવતી રે, જિમતા સ્વાદ ન આપઈ રે,
 લોક માહિં હાંસી લહઈ રે કંઠ વિના આલાપઈ રે- તોરે૦ ૧૭
 દીપક રાગ દીવા બલઈ રે, અગનિ વિના તતકાલો રે,
 પંચમ નવપક્ષવ તરે રે, ઇમ સગલી રાગમાલો રે- તોરે૦ ૧૮
 ગમતું ગાયઈ કુંબકા રે, હોયડઈ હરષિત હોઈ રે,
 નરનારી મોહી રહા રે, સાંભલતાં સહુ કોઈ રે- તોરે૦ ૧૯
 વૈદરભી વાત સાંભલી રે, તેડ્યા કુંબ તુરતોરે,
 આપ પુછઈ બઈસી કરી રે, ગવરાચ્ય ઝો ગુણવંતા રે- તોરે૦ ૨૦
 ખૂચ્યા કિહાંથી આવીઆરે, સ્વર્ગ થકી સુખવાસો રે,
 દારિકા નગરી માંહિ થઈ રે, અમ્હેં આવ્યા તુમ્હે પાસો રે- તોરે૦ ૨૧

કુમરી કહધ સુત કૃષ્ણનઉ રે, બાણુઉ કુમર પ્રબુન્નો રે,
 સંખ કહધ કુલુ નોલખધ રે, એહવા પુરુષરતન રે- તોરે૦ ૨૨
 કુમરી મન મોહઉ ગુણે રે, રાગ ધસ્યો પરબુન્નો રે,
 જઠ પરણુ તઉ તેહનધ રે, નહિ તરિ અગનિ સરન રે- તોરે૦ ૨૩
 એહવે ગજ આલાનથી રે, છૂટઉ કરધ વિનાસોરે,
 કુલુ નર ઝાલધ તેહનધ રે, જઠ ન સકધ કા પાસે રે- તોરે૦ ૨૪
 રાજ પડઉ વગાડીયઉ રે, જે હાથીનધ ઝાલધ રે,
 રાજ રંજ્યઉ તેહનધ રે, જે માગધ તે આલધ રે- તોરે૦ ૨૫
 ઢાઢી ઢઢેરો જ્યઉ રે, લોક અચંબઉ આણુધ રે,
 ગાનધ ગજ વસિ આણીયઉ રે, સહુ સાબાસી વપાણુધ રે- તોરે૦ ૨૬
 માગઉ માગઉ માંગણુઉ રે, પૂરં મુઝ પ્રતિન્યા રે,
 રાંધણુહારી કોઇ નહી રે, ઘઉં વૈદરભિ કન્યા રે- તોરે૦ ૨૭
 રૂકઉ રાજ ધમ ભણુધ રે, ગામ સીમથી કાહઉ રે,
 નગર વિટાશ્યુ કુંબડિરે, એ ભાંજે આપાહઉ રે- તોરે૦ ૨૮
 ગાયણુ ગામ બાહિર ગયા રે, રાજમું નહિ જોરકે રે,
 સંખ કહધ પ્રબૂજનધ રે, વિદ્યાખલ કાંધ ફેરઉ રે- તોરે૦ ૨૯
 -સાંખ પ્રદ્યુમ્નરાસ, રચ્યા સં ૧૬૫૯; લખ્ત્રા સં ૧૬૫૯.

મૃગાવતીનું રૂપચણું.

ખીજ ઢાળ નાયકાની, રાગ કેદારો.

તસ ધરણી મૃગાવતી રે સુંદર રૂપ નિધાન રે, મૃગાવતી
 ચેડાની સાતે સતી રે, એક એકથી પરધાન રે, મૃગાવતી

રૂપકલા ગુણ રૂપડી રે લાલ, રૂપકું સીલ આચાર રે, મૃગાવતી ૧
 સ્યામ વેણી દંડ શોભતાં રે લાલ, ઉપરિ રાપડી જીપરે, મૃ
 અહિરૂપ દેપણુ આવીજી રે લાલ, મસ્તકિ મણિ આટોપરે, મૃ ૩૫૦
 બિહું ગમા ગૂંથી મીંઢલી રે લાલ, આંધ્યો તિમિર મિથ્યાત રે, મૃ
 વિચિ સંધ્યો સીંદૂરીઉ રે લાલ, પ્રગટ્યો ધરમ પ્રભાતરે, મૃ ૩૫૦

शश हल लाल जल्यो थका रे लाल, सेवधं धंसर देव रे, मृ०
 गंगातटि तपस्या करधं रे लाल, चिंतातुर नितमेव रे. मृ० ३५०
 नयन कमल हल पांभडी रे लाल, अण्णीआली अनूपरे. मृ०
 हवि वधती डटकी रही रे लाल, द्वेषि श्रवणु-दोष कुप रे. मृ० ३५०
 निरमल तीर्थी नाशिकारे लाल, जल्ये दीवानी धार रे, मृ०
 कालिमा का दीसधं नही रे लाल, न अलनं स्नेह लगार रे, मृ० ३५०
 अति इडी रहनावती रे लाल, अधर प्रवाती विचार रे, मृ०
 सरसति वदनकमलधं वसधरे लाल, तसु भोतिल्युकी भावरे, मृ० ३५०
 मुष्प पुनिभनो यंढ्यो रे लाल, वाणु अमृतरस लाव रे, मृ०
 क्लंके दोष दूरधं कीडे रे लाल, सीव तल्युधं परभाव रे, मृ० ३५०
 कंठ कोकिलथी श्यडो रे लाल, ते तो ओके वसंत रे, मृ०
 ओ आरे भास सारिषो रे लाल, इपधं डेर अनत रे, मृ० ३५०
 कुंअली (कुमण्णी) आंढ कलायिकारे लाल, कमल सुकामल हाथरे, मृ०
 रिद्धि अनधं सिद्धि देवतारे लाल, नित्य वसधं अर्ध साथिरे, मृ० ३५०
 रिह्य कमल अति श्यडो रे लाल, धरम बुद्धि आवास रे, मृ०
 कृति बांकि जल्यो कसरी रे लाल, सेवधं नित्य वनवास रे, मृ० ३५०
 यरणु कनकना काछिआ रे लाल, उन्नत अति सुकुमाल रे, मृ०
 नष्प राता अति दीपता रे लाल, दरपणु जिम सुविसाल रे मृ० ३५०
 देव गुड धर्म रागिणी रे लाल, अति हातार उदार रे. मृ०
 भगति धणी भरतारनी रे लाल, अनीना ओ आचार रे. मृ० ३५०
 ओ जीञ्ज दात्र जल्ययो रे लाल, नायका डेरी ओह रे, मृ०
 समयसुंदर कळधं सांभलो रे लाल, राग उदारधं तोह रे. मृ० ३५०
 —सं० १६६८ भां रचित भृगावती योपाधं, लण्ण्या सं० १७१५.

हमयंतीना यंद्रद्वारा नलने संदेश.

दाण प भी लावनरी.

हो सापरसुत सोडामलो, सोडामलो रे, हो सांभलि सुगुणु संदेश

हो गगनमंडल गति ताहरी, ताहरी रे, हो द्वेषधं तुं सगला देश,

-द्वेषधं सगला देश.

ચંદલિયા સંદેશો રે કહે માહરા કંતનઈ રે—
 થાહરી અખલા કરઈ રે અંદેસ, અખલા કરઈ રે અંદેસ,
 નાહલીઈ વિહુણી રે નારી હું ક્યું રહું રે—
 હો વાલમ મઈ તોનઈ વારીઉ, વારીઉ રે, હો જૂવટઈ રમવા તું મ જ્ય,
 હો રાજ હારી નલ નીસર્યો, નલ નીસર્યો રે, હો વનમાંહિ ગયો વિલપાય
 વારીયો રહો વનમાંહિ—

ચંદલિયા સંદેસો હો કહે માહરા કંતનઈ રે—
 હો નલ તુઝસું હું નીસરી, નીસરી રે હો આગમ લીધો દુપ આધ
 હો મુઝનઈ તું છોડી ગયો, એવડો કિર્યો અપરાધ.

ચંદલિયા સંદેસો હો કહે માહરા કંતનઈ રે—
 હો સુતી મૂઝી તઈ કાં સતી કાં સતી રે, હો પ્રમદા ન જાણી તઈ પીડ,
 હો હાંધિ જિને પરણી હુતી, પરણી હુતી રે, હો ચતુર કર્પણો કમ ચીર—ચં૦
 હો અપકિ જાગી ઝૂવા, ઝૂવા રે, હો પ્રિય તું ન દીઠો પાસ,
 હો વનિ વનિ જોઈ તુનઈ વાલહા, હો વાલહા રે,
 હો સાદ પણિ કીધા સો પચાસ— ચંદલિયા૦
 હો નિરતિ ન પામી થાહરી નાહલા, નાહલા રે,

હો પગિ પગિ મૃગલી પણિ પૂછી,
 હો રોઈ રોઈ મુઈ રાનમાં રાનમાં રે, હો મહોઅલ પડી હું મુચ્છિ— ચં૦
 હો કીધું તઈ ન કો કરઈ, કો કરઈ રે, હો પુરૂપાં ગમાડી પરતીતિ,
 હો વિસ્વાસ ભાગો હવિ વાલહા, હો વાલહા રે, હો પુરૂપાં કેઈ પ્રીતિ— ચં૦
 હો દષ્ટાંત થાહરો નલ ! દાપસ્યઈ, દાપસ્યઈ રે, હો કવિયણ કેરી રે કોઠિ,
 હો પુરૂપ કુમ મહા કપટીયા, કપટીયા રે, હો પરી લગાડી પોઠિ— ચં૦
 હો એહવા ચંદસું કેલંભા, ઉલંભા રે હો દીધાં દવદંતી નારી,
 હો ચઉથી ઢાલ પુરી કરી, પુરી કરી રે, હો સમયસુંદર સુવિચાર—

હો સમયસુંદર સુવિચાર
 —ચંદલીયા સંદેશો રે હો કહે માહરા કંતનઈ રે.

—સં૦ ૧૬૭૩ માં રચિત નલ દવદંતી રાસ, લખ્યા પ્રત. સં૦ ૧૭૬૬

કવિએ પોતાના સં ૧૬૭૨ માં રચેલા ત્રિયમેલક રાસમાં રાજ-
કુમારને સાહસિક બનાવી સમુદ્રયાત્રા કરાવી તેનાં સાહસો વર્ણવ્યાં છે.
તેની વાનગી રૂપે એક કાવ્ય લખ્યું. જે પ્રતમાંથી આ ઉતારવામાં
આવ્યું છે તે સં ૧૬૮૦ માં લખાયેલી પ્રત છે એટલે કે રચ્યા
સાલ પછી આઠ વર્ષે જ અને તે વળી કવિના જીવનમાં જ લખા-
યેલી પ્રત છે. તેથી તે વખતની લાખાનો નમુનો પણ આ કાવ્ય પૂરો પાડશે.

ભાગ્યપરીક્ષા—

(હાલ ત્રીજી, વાહુરે સવાયો વચર હું માહરૂજી-
મૃગાવતી ચડિપઈની એ લલ.)

અમર્ષ કુમરનંદ આવીયોજી, ક્રીયો મુઝશું પિતા કૂડી,
અવહીશ્યા જે આધા પડઈજી, ધિગ તે જનનઈં ધૂલિ. ૧
કરમપરીક્ષા કરણુ કુમર ચલ્યોજી, ધનવતી ચક્ષી ધણી સાથી,
કંત વિહુણી કિસિ કામિનીજી, અસ્ત્રીનઈં પ્રીયુ આથિ. ૨

—*કર્મપરીક્ષા કરણુ કુમર ચલ્યોજી.

દેસ પ્રદેસે અચરિજી દેખસ્યુંજી, ભાગ્યનઈં લહસ્યું ભેદ,
સાજણુ દૂજણુ સમઝસ્યુંજી, ધંમ મનિ ધરીરે ઉમેદ. ૩ કરમ૦
યતઃ “દીસઈં વિવિહચરિયં જાણિજીઈં સજણુ દુજીણુ વિસેસો,
અપ્પાણુ” ચ કલિજીઈં હિંડીજીઈં તેણુ પુહવીએ.”
આધિ રાતિ ઉઠિજીજી, સુંદરિ લીધી સાથિ,
સિંહવસુત મહા સાહસીજી, હથિયાર તરવારિ હાથિ. ૪ કરમ૦
તુરંત ગયો દરિયાનઈં તટઈંજી, સમુદ્ર ચડયો સાહસીક,
પ્રવહણુ બઈકે પરકીપ લણીજી, નારિનઈં લેનરે નજીક ૫ કરમ૦
આગલિ જ્ઞતાં દરિયકે ઊછડ્યોજી, તિમ વત્રી લાગઉ તોફાન.

* આ ‘કર્મપરીક્ષા કરણુ કુમર ચલ્યોજી’ એ દેરી કવિના પછીના
અને; કવિએ એ પોતાની કૃતિઓ માટે લીધી છે; સમયસુદરની કૃતિની દેવીએ;
ધણી પ્રસિદ્ધ થયેલી દેખાય છે.

- પ્રવહણુ ભાગે કાલાહલ પડયઉછ, અતિ દુખ પડયઉ આસમાન. ૬ કરમ૦
 પુન્ય સ યોગ્યઈ પામ્યકે પારીયોછ, ધનવતી લીધઉં આધાર
 નારિ સેંતી દુખ નીસરીછ, પામ્યઈ સમુદ્રનકે પાર. ૭ કરમ૦
 અખલા આલી તિહાંથી એકલીછ, વસતી ભઠેં કિણુ વેગ,
 કંત વિહુંણી રૂપવંત કામિનીછ, ઉપજઈ કોડિ ઉદ્દેગ. ૮ કરમ૦
 નગરિ નજકિ નારી ગછછ, પેખ્યો એક પ્રાસાદ,
 ઠંડ કલસ ધ્વજ દીપતાછ, નવલા સંખનઈ નાદ. ૯ કરમ૦
 ધનવતી પુછે કાંઈ ધરમિણીછ, કહિ બાઈ કુણુ ઈ ગામ,
 કુણુ તીરથ એહ કેહનઉછ, એ મહિમા અભિરામ. ૧૦ કરમ૦
 ગામ કુસુમપુર ગુણુતિલઉછ, ઈંદ્રપુરી અવતાર,
 પ્રિયમેલક તીરથ પરગડઉછ, સહુ ભણુઈ સંસાર. ૧૧ કરમ૦
 વેગિ મિલઈ પ્રિય વિજ્ઞયછ, નિત તપ કરઈ જે નારિ
 ઈહાં બઈ અણુબોલતીછ, પરતા પૂરઈ અપાર. ૧૨ કરમ૦
 ધનવતી મૌન વરત ધરીછ, ભઈ બઈ બેગેખ્યાન,
 નાહ મિલ્યા વિણુ બોલું નહીછ, એહ બધીયો અસમાન. ૧૩ કરમ૦
 મનગમતી ઢાલ માણીછ, દુખિયાં જગાવઈ દુખ,
 સમયસુંદર કહઈ સુણુતાં થકાંછ, સુખિયાં સંપજઈ સુખ. ૧૪ કરમ૦

દ્વા સોરઠી.

- કુમરઈ પણ એક કાય, લાઘકે લાંબકે લાકડકે,
 તરતકે તરતકે તોય, પારિઈ પહુંતકે પાઘરકે. ૧
 જેહવઈ આગઈ જાય, નગર રત્નપુર નિરખીયો,
 રત્નપ્રભ તિહાં રાય, રાણી રતનાસુંદરી. ૨
 રતનવતી બહુરૂપ, રાજ્ય નઈ ખેટી રતન,
 સુંદર સકલ સરૂપ. ભરખેવન આવી ભત્રી. ૩

રાગ આસાઉરી-ઢાલ ચઉચી.

- (સહજિઈ છેહડકે દરજણુ, સહજિઈ તેહડો વાત્રી રે,
 ભરખેવન માત્રી. એહની ઢાલ ૪)

તિથુ અવસર વાળઈ તિહારે, ઢંઢેરાનો ઢોલ,
 ચકેરાસી ચહુંડે ભમઈ, બોલઇ વલિ એહવા બોલ રે,
 રાજની કુમરી મરિ રે, સાપ ખાધી કુમરી કો જવાડઈરે,
 કુમરી કો જવાડઈ રે—૨ આંકણી.

ગાંરડી નાગ મંતા ગુણ્યા રે, મરઘા મોરી ગદ્,
 મણિ પણિ ડંક ઉપરિ મુકી હો, ગુણુ ન થયઈ ગયા તે રહે. ૩ રાજી૦
 હિવ વૈદ્ય હાથ જાટક્યારે, ઉપજે નહિ કોય ઉપાય,
 મુરછાંગતા કુમરી મરઈ, જીવિત હાથમાંહિ જાઇ. ૪ રાજી૦
 કુમર મહા અતિ કોતગી રે, આણી ઉપગાર સુદ્ધિ,
 પડહ હખ્યઉ નિજ પાણિસુ, સા પુરસા સાચી સિદ્ધિ. ૫ રાજી૦
 કુમર આંણ્યઉ કુમરી કન્હઈ રે, નિરમલ આણ્યઉ નીર,
 ઉહલી મુંદડી આપણી રે, સહું છાંટયો કુમરી શરીર— ૬ રાજી૦
 પાણી પાયઉં પ્રેમસું રે, ઉઠિ અઈડી થઇ આપ,
 કુમર ઉપગાર એ ક્રીચઉ, બહુ હરખ્યાં માઈ નઈ આપ રે— ૭ રાજી૦
 રૂપઈ દીઠઉ રૂપડઉ રે ગુણુ દીઠઉ ઉપગાર,
 ઉત્તમ કુલ તિણી અટકલ્યઉ રે પ્રગટિઉ પુણ્ય પ્રકાર— ૮ રાજી૦
 રત્નપ્રભ ગુણુ રંજ્યઉ રે ક્રીધઈ કુમરી વીવાહ,
 દીધઈ કુમરનઈ દાયજઉ, અધિકઉ કુમરી ઉચ્છાહ રે— ૯ રાજી૦
 રાતિ પડી રવિ આયમ્યઉ રે, જાઅઉ મદન જીવાન,
 રંગમહલ પહુંતા રડી વાર જાણે ધંદ્ર વિમાન રે— ૧૦ રાજી૦
 વર પદ્મકંઠ બિજાઈયઉ રે, પાથયાં બહુ પટફૂલ,
 અગર ઉખેચ્યા અતિ ઘણા રે મહકંઠ પરિમલ અનુફૂલ, રે—૧૧ રાજી૦
 દીવા ક્રીધા ચિહું દિસેઈ રે રત્નવતી બહુ રંગ
 કુમર પાલંગ છોડી ધરતી સુયઈ, સુતઉ ધરતી તાજ સંગ રે— ૧૨ રાજી૦
 ચતુર નારી મનિ ચિંતવઈ રે કરમ પુટઉં મુજ ક્રીચ,
 સેજ છોડી ધરતી સુયઈ, રમણી જીવતઈ નઈ રોય રે— ૧૩ રાજી૦

યતઃ “ ધરિ ઘોડઉ નઠ પાલો જાઠ, ધરિ ઘેણુ નઠ લૂખડીં ખાઠ,
 ધરિ પલંગ નઠ ધરતી સોયેઠ, તણુગી યઠરિ જવતા નઠ રાયઠ”
 પુછ્યો કુમરી પ્રેમસું રે ભેદ કહિઉં ભરતાર,
 એ વઠરાગ તુમ્હે આદરિડે, કિમ રાગ તણુઠ અધિકાર રે - ૧૪ રાજી૦
 કુમરઠ મનમાંહિ અટકલઉં રે, સ્ત્રીનઠ ન કહિયઠ સાચ
 વલી વિસેષ વાત સઠિકિની, વઠઠ પંડિન એહવા વાચા રે- ૧૫ રાજી૦
 કુમરે કહિઈ વાત કેલવિ રે, સુણિ સુંદરી મુઝ સંચ,
 માખાપથી મઈ વીછડેઠ, રાખ્યકે અભિગ્રહ રંચ રે- ૧૬ રાજી૦
 સોસ્યું ધરતી સર્વદા રે, પાલિસિ સીલ પ્રતાપ,
 સુંસ લીયળીં મઈ સુંદરી, મિલસેઈ નહિ જાં માઈ આપરે- ૧૭ રાજી૦
 કંઠઠ કુમરી સુણુ કંતણુ રે, ધન્ય તુમ્હે ધર્યો નેહ,
 ભગતિ માખાપ તણી જલી, ઉત્તમ પુત્ર લક્ષ્મણુ એહ રે- ૧૮ રાજી૦
 ભેદ જાણ્યકે સહુ ભૂપતી રે, ચિંતાતુર થયઉ ચિત્ત,
 કુમરનઠ પૂછ્યું કિહાં વસઉ, કુલવંસ કંઠકે સવિત રે- ૧૯ રાજી૦
 કુમર કહેા કુલ આપણુકે રે, વંસ અનઠ વસી વાસ,
 સમયસુંદર સહુ સુખી રે, રહી રતનવતી નિરાસ- ૨૦ રાજી૦
 -ત્રિયમેલક તીર્થ રાસ રચ્યા સં૦ ૧૬૭૨-લખ્યા સં ૧૬૮૦.

ઉપદેશમય રાસ કવિએ રચ્યા છે. વ્યવહારશુદ્ધિ રાખવા માટે
 કવિએ ધનદત્તનો રાસ રચી તે ધનદત્ત વાણિયો સાધુ પાસે વ્યવહાર
 શુદ્ધિ પાળવાનો નિયમ લઈ વેપાર કરતાં તુકશ્ચાન સહી આખર
 સ્વદેશ તણુ પરદેશ જાય છે અને જીવન પર્યાંત વ્યવહાર શુદ્ધિ રાખે
 છે તે તેના ચરિત્રથી બતાવી-પાત્રદારા લોકને ઉપદેશ કવિએ આપ્યો
 છે તે કાવ્યમાંથી નીચેનો એક ખંડ લઈ મૂકવામાં આવે છે:—
 વ્યવહારશુદ્ધિનું પ્રતગ્રહણુ.

તું ધન તું કૃતપુણ્ય તું સાધ કહેં ધનદત્ત,
 પણિ રૂડી પરિ પાલજે, નિશ્ચલ કરિ નિજ ચિત્ત- ૧
 વ્યવહાર શુદ્ધપણું ગ્રહી, આયો આપણુ જોહ,
 ભલો કિયો કંઠઠં ભારિજા, પણ દુકર જઈં એહ-

વ્યાપાર માંડિકે વાણિજ્યં, સગથો ખોલેં સાચ,	
પાઠ કહ્યં તંત પાડિનઈં, ન વદ્યં ખીજ વાય-	૩
સાચાં તોલાં તાકડી, સાચા ગજ શ્રીકાર,	
ઉછે દઈં નહીં આપણો, અધિકા ન લિઈ લિગર-	૪
સાચ ઊપરિ રાચઈં નહી, લોક હડી કહેં એહ,	
વિલુજ વ્યાપાર મા(ડો) પડ્યો, દ્રવ્યસો આચ્યો લેહ-	૫
મુહલતિ પૂગી વાણિયા, આવી માગઈં દામ,	
ધરમાહીં દેવા નહીં, ચિંતાતુર થયો જમ-	૬
તેહવઈં ખોલી ભારજ્ઞ સાંભલિ સામી વાત,	
ધન તૂટાં ભાગઈ ખરચ, કિમ ગમસ્યાં દિનરાતિ-	૭
ધર ધંધા દુખ પાલણા, સાયર દુખ સમાન,	
એકાણિ રાતિં વીસર્યા, ગાહા પંચ સયાણ-	૮
રુડું કરતાં પાડુઈં, આઈં કલિજુમ તેહ	
પણિ ધરમિં જ્ય નેઠિ જઈં, હિયે રાપઈં નર જેહ-	૯
સાચ કલો તઈં સુંદરી, પણિ હિવ કરસ્યાં કમ,	
સોંસજ બાળું સર્વથા, માંગણુરો મુઝ નેમ-	૧૦
પરદેસ ચલિ સહું પાધરો, દરિયાં ચલિ સહું દેખી,	
લખમી તિહાં લહિઈં ઘણી, વાર ભાગ્ય વિશેષ-	૧૧
મધયર ખોલી ચાલતાં, સાંભલયો ભરતાર,	
હું અઈંડી વત પાલેસ્યું, તું પાલે વ્યવહાર-	૧૨

આમાં વાણિયાણી કેવી બહાદુર રહી પોતાના પતિને શિખામણુ આપે છે તે જોઈ શકાશે. ' ગામસ્યાં ' ' કરસ્યાં ' ' માંગણુરો ' એ મરવાડી રૂપે આમાં જણાય છે. કવિ મેવાડ મારવાડમાં જ બહુ ર્યા છે -રજા છે.

હવે કવિના સર્વ કાવ્યના કલશ રૂપ મહાકાવ્ય નામે સીતારામ પ્રમંથમાંથી પોતાની હસ્તલિખિત પ્રતમાંથી કાવ્યનો એક નમુનો

લઈએ તે પરથી કવિના સમયની તેમ જ પોતે વાપરેલી ભાષાનું સ્વરૂપ સમજાશે.

સીતાપર લોકાપવાદ.

આકાશો ખંડ. ઢાલ ૧ લી. રામ માણ્ણી.

- (અમાં મ્હાંકી ચિત્રા લિંગી જોઇ, અમાં અમામ્હાંકી,
મારૂં મેવાસી કા સાદ સોહાંમણો ર લો. એ ગીતની ઢાલ)
- સહિયાં મોરી સુણિ સીતાની વાત, સહિયાં મોરી,
આપણે ધરિ રાખી, રાવણુ રાજ્યે ર લો. સહિયાં
- તે કામી કહિવાઈ સહિયાં, સહિયાં મોરી,
તે પાસે મેઠાં પણિ લોકમેં લાજ્યે ર લો. સહિયાં ૧
- સીતા સતીય કહાઈ, સં સં
- પણિ રાવણુ ભોગવ્યાં વિણુ સહી મુકે નહી ર લો. સહિયાં
- ૧ મૂખ્યો મોજન પીર સં સં
- વિણુ જીમ્યા છોડે નહી, ઇમ જાણો સહી ર લો. સહિયાં ૨
- ૨ તરસ્યો ન છોડે નીર, સં સં
- પંડિત તો સુભાષિત તરસ્યો કિમ તજે ર લો. સહિયાં
- ૩ દલિદ્રી લાધું નિધાન, સં સં
- કિમ છોડે જાણે ઇમ, વલિ નહિ સંપજે ર લો. સહિયાં ૩

x સરખાવો આ કવિના સમય પછી થયેલ શામલભટ્ટની નંદવત્રીશીમાં

- ૧ અમૃત પીરસ્યું થાળમાં, આપે કરવા આહાર,
- દીકું પણ આખ્યું નહીં, પડ પાસા પોપ્પાર.
- ૨ હંસ ગયો સરોવર વિષે, દીકું અમૃતવાર,
- પિધા વિના પાછો વળ્યો, પડ પાસા પોપ્પાર.
- ૩ રત્ન અમૃદ્ય સુહામણું, લોભે ગયો તે ઠાર,
- દીકું પણ લીધું નહીં, પડ પાસા પોપ્પાર.

તિલુ તું નિશ્ચય જાણિ, સ૦ સ૦	
ભોગવિને મુકી પી, સીતા રાવણે રે લો૦	સહિયાં૦
રામે કીધો અન્યાય સ૦ સ૦	
સીતાને અપણે ધરમાંડે આણુણે રે લો૦	સહિયાં૦ ૪
લોકાંમે અપવાદ સ૦ સ૦	
સગલે હી સીતા શ્રી રામનો વિસ્તર્યો રે લો૦	સહિયાં૦
અંતેઉર પરિવાર સ૦ સ૦	
ભોરતણે લોક કહ્યો તે મનમે ધર્યો રે લો૦	સહિયાં૦ ૫
એક દિવસ એક ઠામિ સ૦ સ૦	
નગરીમે મહિલાના ટોલ મિથ્યા ધણુ રે લો૦	સહિયાં૦
તિહાં એક બોલી નારિ સ૦ સ૦	
અસ્ત્રીમે સખલા પુણ્ય આજ સીતા તણુ રે લો૦	સહિયાં૦ ૬
દેવોને દુરવંભ સ૦ સ૦	
તે રાવણુ રાજસું સીતા સુખ લલ્યો રે લો૦	સહિયાં૦
સીતા સતીય કહાઈ સ૦ સ૦	
એ ન ઘટે એવડી વાત ઇમ બીજી કહ્યો રે લો૦	સહિયાં૦ ૭
એક કહે ચાલીએ સ૦ સ૦	
અસ્ત્રીનું સીલ તાં લગિ કહિયે સાખતો રે લો૦	સહિયાં૦
જાં લગિ કામી કાઈ સ૦ સ૦	
પ્રારથના ન કરે બહુ પરિ સમજાવતો રે લો૦	સહિયાં૦ ૮
એહને રાવણુરાય સ૦ સ૦	
વીનતિને વચને કરિ વશિ લીધી ધણુ રે લો૦	સહિયાં૦
રાચી અસ્ત્રી રંગે સ૦ સ૦	
તન મન ધન સગણું હી આપે આપણું રે લો૦	સહિયાં૦ ૯
એક કહે વલી એમ સ૦ સ૦	
સીતાને જાણે તુમહે જગિ મોભાગિણી રે લો૦	સહિયાં૦

नारी सहस्र अक्षर स० स०	
भद्राक्षरि सारिणी सहस्रने अवगणी रे लो०	सहियां० १०
लंका गढनो राय स० स०	
सीतासुं लपटाओ राति द्विस रत्नो रे लो०	सहियां०
मनवांछित सुष भाणुि स० स०	
सीता पणुि कौषो सहस्र निम रावणु कौषो रे लो०	सहियां० ११
साये ते सोलाग स० स०	
सीध रतन साये मनि पूरो पाक्षीये रे लो०	सहियां०
करे ओक वयन विदास स० स०	
पर पुरषां संधातिं परियो टालिये रे लो०	सहियां० १२
शुगति कहे वलि ओक स० स०	
कुसति जे सीता तो किम आणी धणुि रे लो०	सहियां०
कहे अपरा वलि जेम स० स०	
अलिमाने आंणीजे रमणी आपणी रे लो०	सहियां० १३
कहे कामिणुि वलि कोष स० स०	
ते आणी तो मानी कां ? राम सीता लणी रे लो०	सहियां०
कहे वलि णीश कोष स० स०	
सीतासुं पूरवे प्रीति हुंती धणुि रे लो०	सहियां० १४
जे ह्ये जवन प्राणु स० स०	
ते भाणुस मुंकांतां जव वहे नही रे लो०	सहियां०
अपणस सहजे अनेक स० स०	
प्रेम तणी जगे किम वात किणुे कही रे लो०	सहियां० १५
ओक कहे हित वात स० स०	
लोकां मे न्याथ नृप राम कहीजये रे लो०	सहियां०
कुलने होथ कलंक स० स०	
ते रमणी इडी पणुि किम राणीये रे लो०	सहियां० १६

जिभाषो कहे लोक स० स०	
पेटे डा धाले नहि अति वाढ्ढो छुरी रे लो०	सडियां०
रामने जुगतो जेम स० स०	
धरमेथी सीताने काटे आडिरी रे लो०	सडियां० १७
सेवके जेहणी वात स० स०	
नगरीमे साबखिते राम आगे कडी रे लो०	सडियां०
राम थया द्विगीर स० स०	
जेहणी किम अपजसनी वात जये गडी रे लो०	सडियां० १८
अन्य द्विवस श्रीराम स० स०	
नष्ट अरिते नगरीमे राति निसर्या रे लो०	सडियां०
किणुडी काश्पारि स० स०	
छाना सा उला रही कान उंया धर्या रे लो०	सडियां० ८६
तेहवे तेहनी नारि स० स०	
आडिस्थी असूरी आनी ते धरे रे लो०	सडियां०
रीस करी भरतार स० स०	
अन्ने गाली देडे छो अहु परे रे लो०	सडियां २०
रे रे निरखण नारि स० स०	
तुं धतरी वेला लगि आडिरे किम रही रे लो०	सडियां०
पेसिवा नहि घुं माडि स० स०	
हुं नहि छुं सरिमे राम तुं जाले सडी रे लो०	सडियां० २१
सुष्टि कुवयन श्री राम स० स०	
सिंतविवा लागे मुज देभो मेहणो रे लो०	सडियां०
क्षत उपरि जिम पार स० स०	
दुप भाडे दुप लागे रामने अति धणो रे लो०	सडियां० २२
राम वियार्यो जेम स० स०	
अपजस किम लोकमांडि जेहवो जेहयो रे लो०	सडियां०

સીતા એહવા હોઈ સં સં

સહુ કોઈ એલે લોક કુજસ ટોલે મિથ્યો ર લોં સહિયાં ૨૩

પરધરઅંબ લોક સં સં

ગુણ છોડી અવગુણ એક એલે પારકારે લોં સહિયાં

ચાલણિ મેંદો મુંકિ સં સં

જોતી ને યુવા દેખાડે અસારકા રે લોં સહિયાં ૨૪

તે કા નહિય ઉપાય સં સં

દુશમણનો કિણ્કિ પર ચિત્ત રંજ્યે રે લોં સહિયાં

સૂરજ પણિ ન સુહાઈ સં સં

ત્ર્યંને રાતિ કેહી પર કીજ્યે રે લોલ સહિયાં ૨૫

શીતનો પાલણુ આગ સં સં

તારડનો પણિ પાલણુ ટાઠી જાંહડી રે લોં સહિયાં

તરસનો પાલણુ તીર સં સં

માણસના અમેસાસ પાલણુ જાંહડી રે લોં સહિયાં ૨૬

સહુના પાલણુ એમ સં સં

પણિ દુરજણુના મુખનો પાલણુ કો નહી રે લોં સહિયાં

સાયો ભાવે જૂઠ સં સં

મેં મેલો માહરો કુલવંશ કીયો સહી રે લોં સહિયાં ૨૭

કુજસ કલંકયો આપ સં સં

અજી તાંઈ સીતાને છોડું તો બલી રે લોં સહિયાં

પ્રેમ ચિંતવતા ચિત્ત સં સં

મંજ અવસરિ આવ્યા તિહાં લખમણ મન રહીરે. સહિયાં ૨૮

રામલક્ષ્મણ સંવાદ

ચિંતાતુર શ્રી રામ, દેખીને દુખ કારણુ લખમણ પ્રજીયો રે લોં

તુમ્હ સરિખે પણિ સુર, સોચ ને ચિંતા કરિ મુખ વિકખો કીયોરે લોં ૨૯

કહિરા સરિખો હોમ, તો મુઝને પરમારથ જાંધવ દાખીયે રે લોં

રામ કહે સુણુ વિર, તે સ્યું છે જે તુમ્હથી જાનું રાંખીયે રે લોં ૩૦

લોક તણો અપવાદ, સીતાની સગલી વાત તે રામે કહી રે લો૦
 રાવણુ લખટ રાય, સીતા તિહાં સીલવંતી કહે તે કિમ રહી રે લો૦ ૩૧
 એહવી સાંભલી વાત, કોપાતુર લખમણુ કહે લોકો સાંભલો રે લો૦
 સીતાનો અપવાદ, જે કહિસ્યે તેહનો હું મારિ ત્રોડી સિતલો રે લો૦ ૩૨
 રામ કહે સુણુ વછ, લોકાનાં મુહડા તો યોક સમા કહ્યા રે લો૦
 કિમ છુંદીજે તેહ, કુવચન પણિ લોકાનાં કિમ જાયે સલા રે લો૦ ૩૩
 સુણો લખમણુ કહે સામિ, અખ મારે નગરીના લોક અભાગીયા રે લો૦
 સાચો સીતા સીલ, એ વાતનો પરમેસર યાચ્યે સાખીયો રે લો૦ ૩૪
 જે પણિ વાત છે એમ, તો પણિ વિણુ છોડયાં મુઝ અપજસ તૂતરે રે લો૦
 ધણુ પરિચિત વિચારિ' વાત સહુ ન્યાઈ રામ સુણિજ્યો જે કરેરે લો૦ ૩૫
 પહિલી ઠાલ રસાલ સંસંસાંભલતાં સુત્રકાંતો હીયડો ગહગહે રે લો૦ સં૦
 કીધાં કરમ કઠોર સંસંવિણુ વેઠાં ધૂટે કુણુ સમયસુંદર કહેરે લો૦ સં૦ ૩૬

—સીતારામપ્રબંધ યોપાધ રચ્યા સં૦ ૧૬૮૩ તે

લખ્યા સં૦ ૧૬૮૩ (કવિહસ્તલિખિત).

આમાં કેવી સાદી વાણી—અલંકાર કે ટાપટીપ વગરની રચના—
 કવિત્વમાં પરિણમે છે. ગામમાં સીતા માટે યોલાતો અપવાદ, તેનું
 રામ પાસે નિવેદન, રામ નગર ચર્ચા જેવા જતાં એક જણે સીતાને
 રાવણે રાખી છતાં રામે પોતાને ઘેર રાખી એવું મારેલું મેણું, તે
 પર રામના વિચાર અને લક્ષમણુ સાથેનો વાર્તાલાપ એ સર્વ યતાવી
 રામના મનના ભાવોનો પ્રવાહ અનેક શ્લોકો સુધી સતત ચાલુ રાખ્યો છે.

‘ ભાવ સરળ, સ્પષ્ટ અને જવ્ય હોય—તે ઘણી વખત પ્રમદ
 હોય તો તેમાંથી નિપજતું કાવ્ય—અમૂર્ત ભાવોને મૂર્ત શબ્દોમાં છંદો-
 બદ્ધ રચનામાં મૂકવાથી પરિણમતું કાવ્ય—ખરૂં કાવ્ય બને છે. ઉત્તમ
 કાવ્યમાં વાચ્યાર્થ તરતજ સમજાવો જોઈએ. પ્રસાદ અતે મધુરતા
 સાથે નવી નવી ખુબી જેમ વાંચીએ તેમ જણાતી જાય તે ઉત્તમ
 કાવ્ય છે. વાચ્યાર્થ તુરત ન સમજાય એ લોકને માટે તો નિરર્થક જ

થઇ પડે છે; આમાં અર્થબોધ સરલતાથી એકદમ થાય છે, અને આ સ્પષ્ટ કરવા કવિના અપ્રકટ અને અતિ મ્હોટા કાવ્ય-જૈન રામાયણ ને અવતારતા આ સીતારામપ્રબંધમાંથી એક આખું કાવ્ય વિસ્તારને સંક્રાંત્ય રાખ્યા વગર અત્ર આપ્યું છે.

કવિનાં અખંડ કાવ્યો-મહાકાવ્યોમાંથી નમુના લઇ તેમની કાવ્ય-શક્તિ પર વિચાર કરવાનાં સાધન જોયાં, હવે તેનાં ખંડ કાવ્યો-ટુંકાં કાવ્યો પર જઇએ.

આલોચણ (આલોચના) સ્તવન.

આમાં શત્રુજન્ય ગિરિની યાત્રા કરતાં ત્યાં ઋષભદેવ પાસે પોતાના હૃદયની વાત કરી જે કંઈ પોતે પાપો કર્યાં હોય તે ગણ્યાવી તેની આલોચના કરી માપી ચાહે છે:-

ખે કરજોડી વીનવું છ, સુણિ સ્વામી સુવિદીત,

હૂં કપટ મૂકી કરી છ, વાત કહું આપવીત.

કૃપાનાથ મુઝ વીનતી અવધાર-

તૂં સમરથ ત્રિભુવન ધણીછ, મુઝને દુતર તાર- કૃપા૦

ભવસાયર ભમતાં થકાંછ, દીઠાં દુખ અનંત,

ભાગ સંયોગે ભેટિયોછ, ભય ભંજણુ ભગવંત- કૃપા૦

જે દુઃખ ભાંગે આપણાછ, તેહને કહિયે દુઃખ,

પરદુખભંજન તૂં સુણ્યોછ, સેવકને ઘો સુખ- કૃપા૦

હવે પોતાના સમયની સ્થિતિ જણાવે છે:-

દૂષમ કાલે દોહિયોછ, સૂધો ગુર સંયોગ,

પરમારથ પ્રાંતે નડીછ, ગડર પ્રવાહી લોક- કૃપા૦

[તિણુ તુઝ આગલ આપણાછ, પાપ આલોકેં આજ,

માંય બાપ આગલ બોલતાંછ, બાલક કેહી લાજ-] કૃપા૦

જિન ધર્મ જિન ધર્મ સહુ કરેછ, થાપે અપણી છ વાત,

સામાચારી જુઠ જુઠ છ, સંશય પડયાં મિથ્યાત- કૃપા૦

જાણ્ય અજાણ્યપણે કરી જી, યોદ્યા ઉત્સુત્ર ખોલ,
સ્તને કાગ ઉડાવતાજી, હાર્યો જનમ નિટોલ- કૃપા૦

આ પછી પોતાની આપવીતી-નિર્મળતા ઉત્કટ હૃદય-
નિર્મળતાથી જણાવે છે.

ભગવંત-ભાખ્યો તે કિહાંજી, કિહાં મુઝ કરણી એહ.

ગજ પાખર ખર કિમ સહેજી, સખલ વિમાસણ તેહ- કૃપા૦

આપ પ્રશ્નું આકરંજી, જાણે લોક મહંત,

પિણુ ન કરં પરમાદિયોજી, માસાતુસ દ્રષ્ટાંત- કૃપા૦

કાલ અનતે મેં સહાંજી; તીન રતન શ્રીકાર,

પિણુ પરમાદે પાડ્યાંજી, કિહાં જઈ કરં પુકાર- કૃપા૦

જાણું ઉત્કૃષ્ટી કરંજી, ઉચ્ચત કરંઅ વિહાર,

ધીરજ જીવ ધરે નહીંજી, પોતે જહુ સંસાર- કૃપા૦

મહાવીર સ્તવન.

વીર સુણો મોરી વીનતી, કરજોડી હો કહું મનતી વાત,
ખાલકની પરેં વીનવું, મોરા સ્વામી હો ! તૂં ત્રિભુવન તાત—

વીર સુણો મોરી વીનતી ૧.

તુમ દરશણ વિણુ હું ભમ્યો, ભવ માંહે હો સ્વામી ! સમુદ્ર મઝાર,

દુઃખ અનંતા મેં સહાં, તે કહિતા હો કિમ આવે પાર, વીર. ૨

પર ઉપગારી તૂં પ્રભુ, દુખ ભંજે હો જગ દીનદયાલ,

તિણુ તોરે ચરણે હું આવિયો, સામી! મુઝને હો નિજ નયણુ નિહાલ. વીર. ૩

અપરાધી પિણુ ઊધર્યા, તેં કીધી હો કરણુ! મોરા સ્વામ,

હું તો પરમ ભકત તાહરો, તિણુ તારો હો નહિ દીલનો કામ વીર. ૪

x x x x

[આ પછી શૂરપાણિ, ચંડોશિક નાગ, ગોશાસો, ગોતમ, જમાલિ,
અયમન્તાઝપિ, મેલકુમાર, નંદિપેણુ, આદ્રકુમાર, ચેત્રણુ, શ્રિણિક એ
સર્વને ઉદ્ધર્યા જણાવી]

ઇમ અનેક તેં ઝિધયાં, કહું તોરા હો કેતા અવદાત,
 સાર કરો હિવ માહરી, મન માહિ હો આણો મોરડી વાત. વીર. ૧૫
 સૂયો સંજમ નહિ પલે, નહિ તેહવો હો મુઝ દરશણુ ગાન,
 પિણુ આધાર છે એતલો, ઇકં તોરો હો ધરં નિશ્ચલ ધ્યાન. વીર. ૧૬
 મેહ મહિતલ વરસતો, નવિ જ્નેત્રે હો સમ વિષમાં ઠામ,
 ગિરવાસહેજે ગુણુ કરે, સ્વામી! સારો હો મોરા વંછિતકામ. વીર. ૧૭
 તુમ નામેં સુખ સંપદા, તુમ નામે હો દુખ જ્યે દૂર,
 તુમ નામે વંછિત ફલે, તુમ નામે હો મુઝ આનંદ પૂર. વીર. ૧૮

કલશ (હરિગીતના લયમાં કલશ મૂકાય છે.)

ઇમ નગર જ્નેસલમેર મંડન, તીર્થકર ચોવીસમો,
 શાસનાધીશ સિંહલંછન, સેવતાં સુરતરસમો.
 જિનચંદ ત્રિશલામાતનંદન સકલચંદ કલા નિલો,
 વાયનાચારજ સમયસુંદર સંથુષ્યો ત્રિભુવનતિલો.

ચાર ચરણમાં છેલ્લું ચરણ સાધારણ-સામાન્ય એક જ આવે
 એવું-ભુજંગી કે એવી ભતના છંદ વાળું કાવ્ય તેને સામાન્ય રીતે
 ' છંદ ' એ નામ જ્નેનોમાં અપાયું છે. આવો ' છંદ ' પાર્શ્વનાથનો
 ૭ કડીનો કવિએ કરેલો નોંધવામાં આવ્યો છે, તેની પ્રથમની એ
 કડીઓ આ છે:—

આપણુ ધર એહાં લીલ કરો, નિજ પુત્ર કલત્રશું પ્રેમ ધરો,
 તમેં દેશ દેશાંતર કાંઈ દોડો, નિત્ય પાસ જપો શ્રી જિન રૂડો. ૧
 મનો વંછિત સધર્સા કાજ સરે, શિર ઉપર ચામર છત્ર ધરે,
 કલમલ ચાચે આગલ ઘોડો, નિત્ય પાસ જપો શ્રી જિન રૂડો. ૨
 સીમંધર જિન રતવન.

*ચાંદલિયા સંદેશડોણ, કહેજો સીમંધર સ્વામ,
 ભરતસેત્રનાં માનવીણ, નિત ઝિદી કરે રે પ્રણામ.

x x x

રાયને વહાલાં ઘોડ્યાજી, વેપારીને વહાલા છે દામ,
 અમને વહાલાં સીમંધર સ્વામી, જિમ સીતાને રામ.
 નહિ માગું પ્રભુ ! રાજ ઋદ્ધિજી, નહિ માગું ગરથ બંડાર,
 હું માગું પ્રભુ ! એટલું જી, તુમ પાસે અવતાર.
 xદૈવ ન દીધી પાંખડીજી, કેમ કરી આવું રે હજૂર,
 મુજરેા માહરેા માનજોજી, પ્રહ ઉગમતે સૂર.

એક રૂપક allegory રૂપે મનની શુદ્ધિ અર્થે કવિએ સુંદર કવિતા કરી છે, અને તે અતિ રસથી જૈનોમાં ગવાય છે:—

મનશુદ્ધિ.

ઘોખીડા તું ઘોજો મનનું ઘોતીયું રે, રખે રાખતો મેલ લગાર રે,
 એણે રે મેલેં જગ મેલો કર્યો રે, વિણુ ઘોયું ન રાખે લગારરે. ઘો૦
 જિનશાસન સરોવર સોહામણું રે, સમકિત તણી રૂડી પાલી રે,
 દાનાદિક ચાર ખારણું રે, માંહી નવ તત્વ કમલ વિશાળ રે ઘો૦
 તિહાં ઝીલે મુનિવર હંસના રે, પીયે છે તપ જપ તીર રે,
 શમ દમ આદેં જે શીલ રે, તિહાં પખાલે આતમ ચીર રે. ઘો૦
 તપવજો તપ તડકે કરીરે, જાગવજો નવ બ્રહ્મ વાડરે,
 છાંટા ઉડાડે પાપ અદારના રે, એમ ઉજળું હોશે તતકાલ રે. ઘો૦
 આલોચણુ સાણુડો સૂવો કરે રે, રખે આવે માયા શેવાળ રે,
 નિશ્ચે પવિત્રપણું રાખજો રે. પછે આપણા નિયમ સંભાળ રે. ઘો૦
 રખે મૂકતો મન મોકળું રે, પડ મેલીને સંકેલ રે,
 સમયસુંદરની શોખડી રે, સુખડી અમૃતવેલ રે ઘો૦

* કવિ પદ્મવિજયે આ સીમંધર સ્વામી પાસે ચંદ્રદૂતની કલ્પના પોતાના એક ખંડ કાવ્યમાં મૂકી છે, (સુણો ચંદાજી ! સીમંધર પરમાતમ પાસે જાને.)

xદૈવચંદ્રજીએ એક સ્તવનમાં આવું ચરણ લીધું છે કે:—

“હોવત ને તનુ પાંખડી, આવત નાથ હજૂર;
 ને હોતી ચિત્ત આંખડી, દેખત નિત્ય પ્રભુ નૂર.”

પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવના પુત્રો-ભરત ચક્રવર્તિ અને તેના ભાઈ બ્રહ્મચરી અને રાજ્ય માટે ડક્યા, પછી બ્રહ્મચરીએ પિતા પાસે દીક્ષા લઈ વનમાં ઊભા રહી કાર્ત્તેસર્ગ કરી ધ્યાનસ્થ રહ્યા થકાં પણ મનમાંથી અહંકાર ઉતરતો નથી તેથી ઋષભદેવે તેની મોટી બહેનો સાખી બ્રાહ્મી અને સુહરીને મોકલી પોતાના લઘુ બંધુ ગર્વ-માન-અહંકારના ગજ પર આરૂઢ બની આત્માનું હિત બગાડે છે એ બતાવતાં તે બહેનો કહે છે કે:

વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો, ગજ ચઢે કેવળ ન હોય રે—

વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો.

ઋષભદેવ તિહાં મોકલે બ્રહ્મચરીની પાસે રે,
બંધવ ગજ થકી ઉતરો, બ્રાહ્મ સુંદરી એમ બાપે રે— વીરા૦

લોચ કરીને ચારિત્ર લિયો, વળી આબ્યું અભિમાન રે,
લઘુ બંધવ ! વાંદુ નહીં, કાઠિસ્સગે રહ્યા શુભ ધ્યાન રે— વીરા૦

વસ્ત દિવસ કાઠિસ્સગ રહ્યા, શીત તાપથી સૂકાણા રે,
પંખીડે માળા ધાલીઆ, વેગડીએ વીંટાંણા રે— વીરા૦

સાખીનાં વચન સુણી કરી, ચમક્યોં ચિત મોઝાર રે,
હય ગય રથ સહુ પરિહર્યા, વળી આગ્યો અહંકાર રે— વીરા૦

વૈરાગ્યે મન વાળીયું, મૂક્યું નિજ અભિમાનરે,
પગ રે ઊપાડ્યો વાંદવા, ઊપજ્યું તે કેવળ જ્ઞાન રે— વીરા૦

પોહોતા તે કેવળી પરપદ્મ, બ્રહ્મચરી મુનિરાય રે,
અજરામર પદવી લઈ, સમયસુંદર વંદે પાય રે—

વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો.

નિંદા પર 'સ્વાધ્યાય' લખી છે તે કેવી ઉપદેશકારક છે તે આખી વાંચ્યા પછી સમજશે. નિંદા કરવી તો આત્મનિંદા કરતો કે જેથી 'છુટકાગરો'—સંસારથી મુક્તિ થાય.

નિંદા મ કરજો કામળી પારકી રે, નિંદાનાં મોલ્યાં મહા પાપરે.
 વૈર વિરોધ વધે ધણો રે, નિંદા કરતાં ન ગણે માય આપ રે- નિંદા૦
 દૂર બસંતી કાં દેખો તુમ્હેં રે, પગમાં બલતી દેખો સહુ કોય રે.
 પરના મલમાં ઘોયાં લૂગડાં રે, કહો કેમ બિજલાં હોય રે- નિંદા૦
 આપ સંભાલો સહુ કો આપણો રે, નિંદાની મૂકો પડી ટેવ રે,
 થોડે ધણે અવગુણે સહુ ભર્યાં રે, કેડનાં નલીઆં સુએ કેહનાં નેવરે- નિંદા૦
 નિંદા કરે તે બાધે નારકી રે, તપ જપ કોધું સહુ બાધ રે,
 નિંદા કરો તો કરજો આપણી રે, જેમ છુટકાંચારો થાય રે- નિંદા૦
 ગુણુ ગ્રહજો સહુ કો તણો રે, જેહમાં દેખો એક વિચાર રે,
 કૃષ્ણ પરેં સુખ પામશો રે, સમયસુંદર સુખકાર રે- નિંદા૦

શાલિભદ્રની સજાય ૩૬ કડીની રચી છે; શ્રી મહાવીર સમ-
 યમાં રાજગૃહે શાલિભદ્ર મહા સમૃદ્ધિવાન શ્રેષ્ઠી હતો-તેને બત્રીશ
 સ્ત્રીઓ હતી. તેની બહેન ધન્ય (ધના) નામના શ્રેષ્ઠીની સાથે તેજ
 શહેરમાં પરણાવી હતી કે જેને તે મળીને આઠ પત્નિઓ હતી. શ્રી
 મહાવીરના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય આવતાં શાલિભદ્રે એક દિવસ એક,
 બીજે દિવસે બીજી એમ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરતો ગયો; આથી તેની બહેન
 પોતાના પતિને સ્તન કરાવતી વખતે રડી પડતાં આંસુ પતિના શરીરે
 પડ્યાં. તે ધન્યે રડવાનું કારણ બાણી જણાવ્યું કે આવો ત્યાગ હોય !
 વૈરાગ્ય થતો હોય તો એકદમ સર્વનો ત્યાગ એકો સાથે ઘટે. સ્ત્રીએ
 કહ્યું કે કહેવું સેહેવું છે, પણ કરવું દોહેવું છે. એટલે ધન્ય શહે
 સર્વ સ્ત્રીનો તુરત જ પરિત્યાગ કરી સંયમ લીધો. શાલિભદ્રે પણ
 પછી દીક્ષા લાંબી. બંને મહાવીરના શિષ્ય-સાધુ બની સંયમ પાળી
 દેવસેકે ગયા. ઉપરના શાલિભદ્રના ત્યાગથી તેના એન એને બંનેનો
 ધન: વચ્ચે-સ્ત્રી પતિની વાત ટુંકમાં પણ સુંદર શબ્દોમાં કવિએ
 આપેલી છે તે જરા ૩૬ હરગુણે અત્ર મુકેપમાં આને છે:—

વીર તણી વાણી સુણી જરે, વૂઠો મેહ અકાલ,
 એકેકી દિન પરિહરેજરે, જિમ જલ છડે પાલ.
 માતા દેખી ટલવલે જરે, માછલડી વિણ નીર,
 નારી સધલી પાયે પડે જરે, મત્ છડે સાહસ ધીર.
 વહુઅર સધલી વીનવે જરે. સાંભલ સાસુ વિચાર
 સર છાંડી પાલેં ચડયો જરે, હંસલો ગિડણહાર.

ધણ અવસર તિહાં નહાવતાં જરે ધના શિર આંસુ પડંત,
 કવણ દુઃખ તુજ સાંભયું જરે, ઊંચુ જોઈ કહંત.
 ચંદ્રમુખી મૃગલોચની જરે, જોલાવી ભરતાર,
 અંધવ વાત મેં સાંભલી જરે, નારીનો પરિહાર.
 ધનો ભણે સુણુ ઘેલડી જરે, શાલિભદ્ર પૂરો ગમાર,
 જો મન આણ્યું છંડવા જરે, વિલંબ ન કીજેં લગાર.
 કરજોડી કહે કામિની જરે, અંધવ સમો નહી કોય,
 કહેતાં વાત જ સોહલી જરે, મૂકતાં દોહલી હોય.
 ‘ જરે જ ’ તેં ઇમ કહ્યો જરે, તો મેં છંડી રે આઠ,
 પિડિડા ! મેં હસતાં કહ્યું જરે, કુણશું કરશું વાત.

ધણે વચનેં ધનો નીસર્યો જરે, જાણે પંચાયણુ સિંહ,
 જઈ સાજાને સાદ કર્યો જરે, ઘેલા ! ઉઠ અખીક.
 કાલ આડેડી નિત ભમે જરે, પૂઠે મ જોઈશ વાટ,
 નારી અંધન દોરડી જરે, ધવ ધવ છડે નિરાશ.
 જિમ ધીવર તિમ માછલો જરે, ધીવરેં નાખ્યો રે જલ,
 પુરૂ પડી જિમ માછલો જરે, તિમહિં અચિંતો કાલ.

જ્યેષ્ઠનભર બિહું નીસર્યા જરે, પોહોતા વીરજની પાસ,
દીક્ષા લીધી રૂચીજી રે, પાલે મન ઉલ્લાસ.

+ + +

ક્ષમાછત્રીશી—એ છત્રીશ કડીવું સમતા વિષયે કાવ્ય છે તેમાં
પહેલાં એટલું જણાવે છે કે

આદર જીવ ક્ષમા ગુણ આદર, મ કરિશ રાગ ને દ્વેષજી,
સમતાયેં શિવ સુખ પામીજે, ક્રોધેં કુગતિ વિશેષ જી— આદર૦
સમતા સંજમ સાર સુણીજે, કલ્પસૂત્રની સાખજી,
ક્રોધ પૂર્વ ક્રોડિ ચારિત્ર બાલે, ભગવંત ઇણી પરેં ભાખજી— આદર૦
કુણ કુણ જીવ તર્યા ઉપશમથી, સાંભલ તું દષ્ટાંતજી,
કુણ કુણ જીવ ભગ્યા ભવમહિ, ક્રોધ તણે વિરતંતજી— આદર૦

આ પછી જૈન કથાઓમાંથી ક્રોધ અને સમતાપર દષ્ટાંત આપી
છેવટે જણાવે છે કે:-

ઇંમ અનેક તર્યા ત્રિભુવનમેં, ક્ષમા ગુણેં ભવિ જીવજી,
ક્રોધ કરી કુગતેં છે પહોતા, પાડતાં મુખ રીવજી.
વિષ હલાહલ કહીયેં વિરૂઓ, તે મારે એક વારજી,
પણ કષાય અનંતી વેલા, આપેં મરણ અપારજી.
ક્રોધ કરંતા તપ જપ કીધાં ન પડે કાંઈ ઠામજી,
આપ તપે પરને સંતાપે, ક્રોધશું કેહો કામ જી.
ક્ષમા કરતાં ખરય ન લાગે, ભાંગે ક્રોડ કલેશજી,
અરિહંત દેવ અરાધક થાયે, આપે સુજસ પ્રદેશજી.

ક્રોડલાંક છુટક પદો.

પ્રભુ-રૂપ

પ્રભુ તેરો રૂપ અન્યો આકો નિકો-પ્રભુ૦

પાંચ બરનકે પાટ પદંબર, પેચ બણ્યો કસખીકો-પ્રભુ૦

मस्तक मुकट डाने होय कुंडल, ढार हिये सिर रीडा;
समकित निर्मल होत सकलग्न, देण दर्शं जिनलुका-प्रभु.
समवसरणु विय स्वामी विराजित, साहिय तीन हुनीका;
समयसुंदर कहे ये प्रभु भेटे, सकल ज-म ताहिका-प्रभु.

ऋषल रतवन-राग भा३.

देव मेरा हो रिषल देव मेरा हो;
पुण्य संजोगे हुं पाभीओ, प्रभु हरिसन तेरां हो— रिषल०
चौराशी लण हुं लभ्यो, प्रभु लवना इरा हो,
दुष्य अनंता में सखां, प्रभु त्यांहा ओतेरां हो.
यरणु तुमारां में अखां, स्वामी अण्णकी वेणा हो,
समयसुंदर कहे तुमहथी स्वामी डाणु लवेरा हो.

ऋषल लज्जित

हुरी माध ऋषलकी मेरे मन लगति असीरी— माध०
प्रथम लवनपति प्रथम नरेशर, प्रथम योगीसर प्रथम जति री—माध०
प्रथम भिक्षायर प्रथम तीर्थंकर, प्रथम देवलजानी लुण्णपति री—माध०
श्री विमलायल साहेण्य मंडणु, प्रणुमत समयसुंदर उल्लसी री—माध०

शांतिनाथ रतवन-राग पिल्लास.

आंगन कल्प इल्योरी, हमारै माध, आंगन०
ऋद्धि वृद्धि सुष्य संपतिदायक, श्री शांतिनाथ भिल्यो री—हमारै०
यूवा यंदन भृग मद् भेदी, मांहे अरास लख्यो री—
पूजत श्री शांतिनाथकी प्रतिमा, अलग उद्वेग टल्यो री—हमारै०
शरणें राण्यो कृपा करी साहिय, न्युं पारेवो पख्यो री,
समयसुंदर कहे तुमारी कृपा तें, शिवसुंदरीशुं भिल्यो री—हमारै०
अनंतगुणी प्रभु.

गुणु अनंत अपार, प्रभु तेरे, गुणु०

साहस रसना करत सुर नर, तोडी न पावे पार— प्रभु०

(१०२)

ज्ञान अंगर गिते तारा, भेइ गिरिका लार,
यरम सागर लहिर माला करत कोन विचार- प्रभु०
भक्ति गुणु लववेश लाप्प्यो, सुविधि जिन सुष्कार.
समयसुंदर कहत हंमकुं, स्वामी तुमारो आधार. प्रभु०

प्रभु सेवानो उद्विग-राग मलार.

क्युं न लये हंम मोर, विमलगिरे क्युं न लये हंम मोर.
अपलथ हेपत आनंद उपगत, जेसे यंद यंकार- विमल० क्युं०
क्युं न लये हंम शीतल पानी, सिंयित तइअर छोड,
अहनिश जिनछुका अंग पप्पावत, तोरत कर्म कठोर- विमल०
क्युं न लये हंम आवना यंदन, ओर डेशर डोरी छोर
क्युं न लये हंम भोगर भावती, रहेत जिनछुके डेर- विमल०
क्युं न लये हंम मृदंग ज्वरीयां, करत मधुर ध्वनी धोर,
जिनछुके आगे नृत्य सोहावत, पावत शिवपुर डोर- विमल०
जगमंडल सायो ओ जिनछु, ओर हेप्पा न रायत मोर,
समयसुंदर कहे ओ प्रभु सेवो, जनम जरा नही ओर. विमल०

भनने उपदेश.

मेरा छव आरति काडा धरे,
जेसा वे पातमें लपित विधाता, तिनमें धटे न लहे— मेरा० १
यक्षवर्ति शिर छत्र धरावत, डे डे न मंगल करे,
ओक सुष्पीया ओक दुष्पी दीसे, ओ सण करम करे— मेरा० २
आरति अण छोर हे छुडडा, राते न राज यडे,
समयसुंदर कहे जे सुष्प वछे, कर धरम यित अरे— मेरा० ३

समयना पलटा पर वैराग्य सूयक पद-राग आशावरी.

किंसिकुं सण दिन सरपे न होय.

प्रह उगत अस्तंगत दिनकर, दिनमें अवस्था होय— किंसिकुं.

હરિ અલભદ્ર પાંડવ નળ રાજ્ય, રહે પટ્ટપંડ સિદ્ધિ ખોય;
 ચંડાળ કે ધર પાણી આણ્યું, રાજ્ય હુરિચંદ જોય- કિસિકું.
 ગર્વ મકર તું મૂઠ ગમારા, ચડત પડત સખ કોય;
 સમયસુંદર કહે ઈતર પરત સુખ, સાચો જિન ધર્મ સોય. કિસિકું.

રાગ પટ.

સ્વારથકી સખ હે રે સગાઈ કુણુ માતા કુણુ એનડ ભાઈ—સ્વારથકી૦
 સ્વારથ ભોજન ભુક્તિ સગાઈ, સ્વારથ બિન કોઈ પાણી ન પાઈ—
 સ્વારથ માઆપ શેઠ બડાઈ, સ્વારથ બિન નહુ હોત સહાઈ—
 સ્વારથ નારી દાસી કહાઈ, સ્વારથ બિન લાડી લે ધાઈ—
 સ્વારથ ચેલા ગુર ગુરભાઈ, સ્વારથ બિન નય હોત લરાઈ—
 સમયસુંદર કહે સુણોરે લોકાઈ, સ્વારથ હે ભલિ પરમ સગાઈ—

(પાકાંતર) સ્વારથ હે ભલા ધર્મ સખાઈ—

વેશણુ નિદ્રા—રાગ પટ.

સોઈ સોઈ સારી રેન ગુમાઈ, એરન નિદ્રા કહાંસિં રે આઈ—સોઈ૦
 નિદ્રા કહે મેં તો બાલી રે ભોલી, બડે બડે મુનિજનકું નાખું રે દોલી—
 નિદ્રા કહે મેં તો જમકો દાસો, એક હાથે મૂકી બીજે હાથે ફાંસી—
 સમયસુંદર કહે સુનો ભાઈ બનીયા, આપ મૂએ સારી કુબગઈ દુનીયાં—

[આમાં પોતાના શ્રીતાઓ ' વાણીઆ ' ને ઉદ્દેશેલ છે તે કપીરનું ચંરણુ: ' કહેત કપીરા સુનો મેરે ભૈયા, આપ મુએ પિછે કુબ ગઈ દુનીયાં ' એનું અનુકરણ કયું જણાય છે.]

સમયસુંદરજી એક વખત હાલના અજમેર પાસેના કિસનગઢ શહેરમાં પધાર્યા હતા, ત્યાં શ્રાવકોને આપસ આપસમાં કલેશ અને એક બીજાની નિંદા કરતા જોઈ તેઓશ્રીએ નીચે પ્રમાણે હૃદયની ઉર્મિઓ પ્રકટ કરી છે તે આત્મચર્ચા જતોએ મનન કરવા જેવી છે.

ક્યારે મલશે શ્રાવક એહવા. સુલુસ્થે આવી વખાણોજી,
ધર્મગોષ્ઠી ચર્યા કરીશું અમે, વીતરાગ વચન પ્રમાણોજી. ક્યારે૦
ધુરથી સમકિત જે સુધેા ધરે, માને નહિ મિથ્યાતોજી,
સ્વામીશું ધરણે એસે નહિ, નહિ રાગદ્રોષની વાતોજી. ક્યારે૦

[વખાણુ-વ્યાખ્યાન, ધુરથી-મૂળથી, સમકિત-સમ્બન્ધશન-શ્રદ્ધા;
સુધેા-શુદ્ધ, મિથ્યાત્વ-અશ્રદ્ધા-મિથ્યા શ્રદ્ધા: સ્વામી-સહધર્મો-સ્વધર્મો;
ધરણો-પ્રહણુ-આહુ.]

હવે છેલ્લે સ્થૂલભદ્ર અને કોશાનો પ્રસંગ લઈ એક ગીત કવિએ રચ્યું
છે તે અપ્રકટ હોવાથી અત્ર આપું છું:—

રાગ સારંગ.

પ્રીતડિયા ન કોજઈ હો નારિ! પરદેસોયા રે, ક્ષણે ક્ષણે દાઝે દેહ
વીજડિયા વહાલેસર મલવો દોહિલોજી, સાલે સાલે અધિક સનેહ-પ્રીતડિયા૦
કાલ આવ્યા તેં આજ ઉકિ ચાલસોરે, ભમર ભમતા જોઈ,
સાજણિઆ વગાવીને પાછા વગતાંજી, ધરતિ લાર ન હોઈ-પ્રીતડિયા૦
મનના મનોરથ સવિ મનમાં રહ્યાજી, કહીએ કેહનિ સાથિ.
કાગલીએ લખતાં ભીનો આંસુએજી, ચડિયો હો દુર્ગનહાથ.-પ્રીતડિયા૦
ચૂલભદ્ર કોસા યુઝવીજી, પાલ્યો હો પૂરવ પ્રેમ,
સીલ સુરંગિ પેહરો ચુનડિજી, સમયસુંદર કહે એમ-પ્રીતડિયા૦
[સીલસુરંગી ચુનડી ઉપર પછીના કેટલાક કવિઓએ તરાં કાવ્ય કર્યાં છે.]

આ કવિની કૃતિઓમાં, કવિ રજપુતાના-મારવાડ મેવાડમાં બહુ
રહેલા તેથી તે ભાષાનાં છાંટણાં જોવામાં આવે છે એટલુંજ નહિ,
પણ ઉર્દુ-ફારસી શબ્દો પણ ઘણા વપરાયા જણાય છે કારણ કે કવિને
દિલ્હી અને મુગલ દરબારમાં-શહેનશાહ અને તેના રાજદારીઓના
પ્રસંગમાં બહુ આવવું પડ્યું હતું તેથી અને તેમ જ ગૂજરાતમાં
પણ મુસલમાની રાજ્યનો અમલ કરણેલાના પછીના સમયથી થઈ

ચુક્યો હતો તે કારણે દક્ષરો, અદાલત વગેરેમાં મુસલમાની ભાષાને પ્રવેશ થઈ ચુક્યો હતો. ગૂજરાતવાસી લોકોની મૂળ ભાષા ગૂજરાતી હોવા છતાં પણ રાજ્યના વ્યવહાર માટે ઉર્દુ ભાષા લખવી કે ખોલવી પડતી; આથી ઉર્દુ-ફારસી અરબી શબ્દો કાળે કરોને આ સત્તરમાં સૈકામાં ઘર કરી ગયા-૩૬ થયા. વિશેષમાં વિક્રમ ચૈદમા શતકમાં ઇરાનથી ભાગી આવી પારસીઓ ગૂજરાતમાં વસ્યા હતા, મુસલમાનો ઇરાનમાં પોર્ટુગીઝો અને તેમના હરીફ તુર્કો સોળમા શતકમાં આવી પહોંચ્યા હતા. આ કવિના સમયમાં એટલે સત્તરમા સૈકામાં અંગ્રેજો પણ આવી પોતાની કોલોનિયો સુરત વગેરે સ્થળે નાંખવાના પ્રયત્નો ચાલુ રાખ્યા હતા. આ વિદેશીઓની સાથેના સંબંધ વ્યવહારથી ભાષાપર નવી અસર થઈ. આ કાળ અને સંજોગ વશાત્ દુસેલા શબ્દોનું ભાષામાં ભરણું થયું તેથી તે ભડોળને ભાષાની વૃદ્ધિ સમજી આદર આપવો ધરે. આથી ભાષાનું સૌંદર્ય ખંડિત થયેલું માનવું યોગ્ય નથી. કામળ અને કઠિન બને જાતના શબ્દો આવશ્યક છે. મરદાનગી બતાવવામાં ક્ષલિત કામળતાનો પ્રયોગ ન ધરે.

કવિના નક્કમયતી રાસમાંથી જે ચાર કડો જોઈએ:—ખંડ ૬ ઢાલ ૨.
 નલરાય તખત બધસારી કરી રે, વરતાવઇ આપણી આણુ દાણુ રે,
 ખંડક લોકાઇ આગઇ ખંડી રે, આગઇ જુડ્યો સબલ દીવાણુ રે.
 દેસ વસ સગલો કીડે રે, કાંઈ સાધ્યા ભરતનિ ખંડ રે,
 ભૂપતિ સદામે લઈ ભેટણાં રે, નક્કનો તપ તેજ પ્રચંડ રે.

આ કવિને જૂની શાસ્ત્રીયકથાઓનાં આખ્યાનોનો ઉપયોગ કરી પોતાની ભાષામાં ગૂર્જર ભાષામાં આખ્યાનોનો બાગ ખીલાવ્યો છે. તેમાં પોતે પ્રાચીન આખ્યાનોમાં તદ્દુપ બની તેને પોતાના હૃદયની અંદર પ્રવેશ કરાવી તેમાંથી તેઓનાં પાત્રોને પોતાના સમયનાં પાત્રો જેવાં કલ્પી જે કવચિત્ કવચિત્ મૂક્યાં છે તે એનું દૂષણ નથી પણ ભૂષણ છે. આ રીતે પ્રાચીનમાંનું ગ્રહણ કરી તેનું રૂપાંતર કરી પોતાના

ભાષા સાહિત્યને ઉજ્જવળ બનાવ્યું છે. છૂટાં છૂટાં પદો—નાનાં નાનાં કાવ્યો રચી પોતાના હૃદયનો ઉલ્લાસ પ્રકટ કર્યો છે. કવિ પ્રેમાનંદના પુરાગામી આ કવિએ આખ્યાન કવિ તરીકે પ્રસિદ્ધતા સિદ્ધ કરી છે; અને દેશી સાહિત્યની વૃદ્ધિ કરી છે.

આવા પ્રાચીન દેશી સાહિત્યનું જ્ઞાન ધણું વધારવાની જરૂર છે. તે જ્ઞાન વધતાં અને પ્રાચીન સાહિત્ય પરત્વેની આપણી મમત્વ યુદ્ધિ તીવ્ર થતાં તે જ્ઞાન ફલદ્રુપ નીવડશે, તેમાંથી કવિઓને નવીન ઉર્મિઓનાં સાધન, ભાવો, અને રસમય વાણી મળશે; ભાષાશાસ્ત્રીઓને ભાષા-વિકાસ—રૂપાન્તર વગેરે પર અવનવો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થશે અને સમગ્ર ભાષાનો ઇતિહાસ રચવામાં તે ઉપયોગી થશે. આ દેશી પ્રાચીન સાહિત્ય એ આપણા સાહિત્યનું પ્રબલ પોષકબળ છે, પછી તે જૈન હોવા જૈનેતર. અને એકજ—ભારતમાતાનાં—ગૂર્જરી માતાનાં સંતાન છે, અને સરસ્વતી દેવીના એકસરખા ઉપાસક છે, અને સાહિત્ય શરીરનાં અંગો છે. અનેની લાજ એક ખીબના હાથમાં છે, અને એક ખીબ સાથે એકત્રિત રહીનેજ શોભશે, અને પોતાની માતાને—ભુમિને શોભાવશે.

પરમ પ્રભુલકત નાગર વેણુવ શ્રી નરસિંહ મહેતા કહી ગયા છે કે: 'પશ્ચાપક્ષી ત્યાં નહીં પરમેશ્વર, સમદૃષ્ટિને સર્વ સમાન'—તે સર્વેએ સ્વીકારી સાહિત્યને પશ્ચાપક્ષી વગરનું રાખવાનું છે; તો જ ગૂર્જરી વાણીનો જય થશે—ઉત્કર્ષ થશે. તથાસ્તુ !

પૂરવણી

આ નિમંઘ લખાઇને જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડર અને અંક ૩ માં છપાઇ ગયા પછી સમયસુંદરજીની કેટલીક નવી કૃતિઓ જાણવામાં આવેલી હોવાથી તેનાં નામ વિગેરે આ પૂરવણીમાં આપી દેવાનું ઉચિત લાગ્યું અને તે પણ તે સ્થળે છપાઇ ગયું છે.

સંસ્કૃત પ્રાકૃત—ગદ્ય પદ્ય ગ્રંથ.

(૧) ચતુર્માસ પર્વ વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ. સં. ૧૧૬૫ ચૈત્ર શુ.
૧૦ અમરસર નગરમાં.

(२) कल्पलता मध्ये भोग्जन विच्छिन्ति. गद्यमां साधर्मिके लाभ-
ज्योती लकित संयंधी विवेचन.

लाभा कृतिज्यो—योपाध विगरे

व्यवहार शुद्धि योपाध	संवत् १६६३
दुपदी सती संयंध	संवत् १७००
आलोयथा छत्रीसी	अहमदपुर (अमदावाद)मां सं. १६६८

समय वगरनी कविताज्यो

१ ज'जू रास.	२ नेभिराजमती रास.
३ प्रश्नोत्तर योपाध	४ श्रीपाल रास.
५ हंसराज वरछराज योपाध	६ प्रश्नोत्तर सार संग्रह.
७ पद्मावती सजाय.	८ चार प्रत्येक युद्धपर स०
९ पार्श्वनाथ पंचकव्याणुक स्तवन	१० प्रतिमा स्तवन.
११ मुनिसुवत स्तवन.	

नानां नानां काव्यो—गीतो विगरे

१ नलदवहंती, २ गिनकुशलसूरि, ३ ऋषलगाय, ४ सनतकुमार
५ अर्द्धन्नक, ६ स्थूललक्ष्ण, ७ गौतमस्वामी, ८ क्रोधनिवारण, ९
माननिवारण, १० मोहनिवारण, ११ मायानिवारण, १२ लोभनिवारण
१३ यति लोभनिवारण, १४ मनःशुद्धि, १५-१६ ज्वप्रतिभोध,
१७ आर्त्तिनिवारण, १८ निन्दानिवारण, १९ हुंकारनिवारण, २०
कामिनी विश्वास, २१ ज्वनट, २२ स्वार्थ, २३ पारकी होडनिवारण
२४ ज्व व्यापार, २५ घडी लाप्पीणी, २६ गडियाला, २७ छत्रम-
लाज्य, २८ मुक्तिगमन, २९ कुर्म, ३० नाव. ३१ ज्वदया, ३२
वीतराग सत्यवचन, ३३ भरलुलय, ३४ सद्देह, ३५ सुता जगावण
३६ परमेश्वर पृच्छा, ३७ ललुन प्रेरण, ३८ क्रिया प्रेरण, ३९
परमेश्वर स्वरूप दुर्लभता, ४० ज्व कुर्म संयंध, ४१ परमेश्वर
लय, ४२ निर्गुन ध्यान, ४३ दुःषम काले संयम पात्रन.

અનુલેખ.

સમયસુંદરના બીજા અથો નામે ગાથાલક્ષણ અને અદ્યપબહુત્વ ગર્ભિત મહાવીરસ્તવન હમણાં મારી નજરે પડ્યા—તે પૈકી ગાથા લક્ષણનો પાંચ પાનાનો અંથ વડોદરામાં મુનિ શ્રી હંસવિજયજીના ભંડારમાં નં. ૩૨૭ મોબૂદ છે તેની પ્રશસ્તિપરથી જણાય છે કે તે તેમણે સં. ૧૬૭૩ ના કાર્તિક સુદ પાંચમે મેડતામાં સ્વશિષ્ય હર્ષનંદનગણિ પ્રમુખ સાધુની સહાયથી રચ્યો છે, તે પ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે:—

સં ૧૬૭૩ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધિ પંચમ્યાં શ્રી મેડતા નગરે
શ્રી બૃહત્ સ્વરતર ગચ્છે મટ્ટારકશાસ્ત્રાયાં યુગપ્રધાન શ્રી ૫
જિનચંદ્રસૂરિ વિજયિરાજ્યે યુગપ્રધાન શ્રી ૫ જિનચંદ્રસૂરિ
પ્રથમ શિષ્ય પં૦ સકલચંદ્ર ગણિ શિષ્ય શ્રી સમયસુંદરો-
પાધ્યાયૈઃ વા૦ હર્ષનંદન ગણિ પ્રમુખ સાધુસહાયૈઃ નંદિયદ્દ-
ચંદ્રો ભાંડાગારે જ્ઞાનવૃદ્ધ્યર્થ.....

અદ્ય બહુત્વગર્ભિત મહાવીર સ્તવન ૧૩ ગાથાનું પ્રાકૃતમાં છે અને તેપર સર્વોપરી સંસ્કૃત ટીકા રચી છે તે પ્રજાપના સૂત્રના તૃતીયપદના પ્રથમ દ્વાર ઉપરથી રચ્યું છે. છેવટે તે લખે છે કે અણુહિલ્લપતન વાસ્તવ્ય સિદ્ધાન્તસૂક્ષ્મવિચાર રસિક યોગી ગોત્રીય પરીક્ષક (પરીખ) દેવજીની સમભ્યર્થનાથી આ કૃતિ રચાઈ. (મુદ્રિત આત્માનંદ અંથ રત્નમાળાનું ૨૧ મું રત્ન-આત્માનંદ જૈનસલા ભાવનગર)

વિચારશતકની ૫૩ પત્રની એક પ્રત ઉક્ત હંસવિજયજી મહારા-
જીના ભંડારમાં નં. ૪૮૪માં વિદ્યમાન છે. (પડિત લાલચંદ્રભાઈના જણાવવા પ્રમાણે તે સુરતમાં પ્રકટ થઈ ગયેલ છે.)

(१०६)

काविकाचार्य कथानी अेक अत तेज लंडारमां नं. १७८६ नी
नेवामां आवी. तेमां छेवटे अे प्रभाषे छे डे:—

स श्री विधिवैत्यालय पूज्यमान श्री शांतिनाथ शासना-
धीश्वर श्री वर्धमान तत्पट्टानुक्रमेण श्री सुधम्मस्वामि, तावत्
युगप्रधान श्री जिनचंद्रसूरि श्री जिनासिंहसूरि श्री जिनराजसू-
रीणांप्रभावस्तेषां आज्ञया श्री संघे प्रवर्चतां ।

मद् विक्रम संवति रसर्तु शृंगार संख्यके सहासि ।

श्री विरमपुरे राजल नृप तेजसी राज्ये ॥१॥

आथी ज्ञाय छे डे सं. १६६६ मां वीरमपुर-वीरमगामभई
राडिल राज्म तेजसी राज्य करतो डतो त्तारे आ आलावयोधिकी
कथा रथी.

वृत्तरत्नाकरवृत्तिनी अत पथु तेज लंडारमां नं. १६३५ नी
विद्यमान छे तेनी प्रशस्ति अे प्रभाषे छे डे:—

वृत्तरत्नाकरे वृत्तिं गणिः समयसुंदरः ।

षष्ठाध्यायस्य संबंधः पूर्णाचक्रे प्रयत्नतः ॥१॥

संवत् विधिमुखनिधि रस शशि संख्ये दीपपर्वदिवसे च ।

जालोर नाम नगरे लूणोया फसलार्पितस्थाने ॥२॥

श्रीमत् खरतर गच्छे श्री जिनचंद्र सूरयः ।

तेषां सकलचंद्राख्यो विनेयः प्रथमोऽभवत् ॥३॥

तच्छिष्य समयसुन्दरः एतां वृत्तिं चकार सुगमतरां

श्री जिनसागर सूरिं प्रवेर गच्छाधिराजेति ॥४॥

आमां अथात्र ११०० छे ते तेना लेपकनी प्रशस्ति अे प्रभाषे
छे डे सं. १८५६ मिते वर्षे माघ शुक्लपक्षे तिथौ यतुईस्थानं क्षिति-

જદિને લિખિતો પંચાસ શ્રી ૧૦૮ ઉત્તમવિજયજી તદ્ ગુરુ બ્રાતા શ્રી હરિવિજયજી તત્ શિષ્ય ચયનવિજયેન સ્વાત્માર્થમિતિ ઉગ્ગચિન્યાં પુર્થ્યાં શ્રી દોલત એવ સિંધ્યા રાજ્યે તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી ભટ્ટારક વિજયજિનેન્દ્ર સૂરિ રાજ્યે.

આથી જણાય છે કે જલોરમાં લુણ્ણયા ફસલાએ (વાપરવા) દીધેલા સ્થાનમાં રહી સં. ૧૬૯૪માં દીવાલીને દિને આ જ અધ્યાયવાળા ગ્રંથની વૃત્તિ પૂરી કરી. તે વખતે ખરતરગચ્છના અધિપતિ જિન-સાગર સૂરિ * હતા.

* જિનસાગર સૂરિ—બોહિત્યરા ગોત્રના વીકાનેરવાસી શાહ વચ્છરાજ પિતા અને મિરગાદે માતા. સં. ૧૬૫૨ કાર્તિક સુદિ ૧૪ રવિ અશ્વિનિ નક્ષત્રમાં જન્મ, મૂળ નામ ચોલા. સં. ૧૬૬૧ માહ સુદિ ૭ દિને અમરસરમાં જિનસિંહ સૂરિએ દીક્ષા આપી. નામ સિદ્ધસેન આપ્યું. શ્રીમાલ ચુહરા અચુકા શ્રાવકોએ નંદી મહોત્સવ કર્યો. વાદી શ્રી હર્ષનંદન ગણિએ (સમયસુંદરના શિષ્ય) બાલપણથી સર્વ શાસ્ત્રો ભણ્યાં. સં. ૧૬૭૪ માં ફાગણ સુદિ ૭ દિને મેડતા નગરમાં ચોપડા ગોત્રના સાહ આસકરણે કરેલ મહોત્સવપૂર્વક સૂરિ પદ લઈ જિનસાગરસૂરિ નામ રાખ્યું, અને બીજા શિષ્ય બોહિત્યરા ગોત્રના રાજસમુદ્રે ગણિ—તેમને આચાર્યપદ આપી જિનરાજસૂરિ નામ રાખ્યું. ત્યારપછી બાર વર્ષ સુધી જિનસાગરસૂરિ શ્રીપૂજ્યની આજ્ઞામાં રહ્યા; પછી આચાર્ય જિનરાજસૂરિમાંથી ત્રણથી ગચ્છ વિભિન્ન થયો તે આ પ્રમાણે—સં. ૧૬૯૨ માં બૃહત્ ભટ્ટારક શ્રી રંગવિજય ગણિથી રંગવિજય ખરતર શાખા ભૂદી પડી આ નવમો ગચ્છભેદ; પછી તેમાંથી શ્રીસાર ઉપાધ્યાયથી શ્રી સારીય ખરતર શાખા ભૂદી પડી ને તે દશમો ગચ્છભેદ; ત્યારપછી સં. ૧૭૧૨ માં આચાર્ય જિન-રાજસૂરિના બીજા શિષ્ય રૂપચંદ્રે લણુભટ્ટારક ખરતર શાખા કાઠી તે અગિયા રમો ગચ્છભેદ થયો. ભટ્ટારક શ્રી જિનસાગરસૂરિએ સં. ૧૬૭૪ વૈશાખ સુદિ ૧૩ શુક્રે રાજનગર વાસી પ્રાગ્વાઠ જ્ઞાતિના સંઘપતિ સોમજી પુત્ર રૂપચંદ્રે બનાવેલા શ્રી રાત્રુજય ઉપરના ચતુર્દાર વિહારમાંના શ્રી ઋષભાદિ જિનની ૫૦૧ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ રીતે જિનમતોત્તરિકારક, અંગિકા પ્રદત્ત વરધારક સમસ્તતત્કાર્યકરણુચ્છદોલકારકોષ કન્યાદિ વિવિધ શાસ્ત્રમાં પારંગત જિન-સાગરસૂરિ અમદાવાદમાં સં. ૧૭૨૦ ના જ્યેષ્ઠ વદ ૩ ને દિને અગિયાર

સમયસુન્દરે પ્રશ્નોત્તર સાર સંગ્રહ નામનો ગદ્યમાં એક મોટો ગ્રંથ રચ્યો છે તેની પ્રત પણ ઉક્ત ભંડારમાં નં. ૧૫૬૭ જેઠ. અંગાદિમાંથી પ્રશ્નો કાઢી તેના ઉત્તરો કર્તાએ આપ્યા છે. તેમાં રચ્યા સાલ કંઈ નથી, તેમજ કોઈ જાતનો પોતાનો પરિચય નથી. ઉત્તરો આપવામાં ગૂજરાતી ભાષા પણ વપરાઈ છે.

તેના મુખ્ય શિષ્ય હર્ષનંદને* (કે જેનો ઉલ્લેખ અગાઉ થઈ ગયો છે.) મધ્યાહ્ન આખ્યાન પદ્ધતિ નામનું પુસ્તક સં. ૧૬૭૩માં પાટણમાં રચી પૂર્ણ કર્યું છે તેમાં તેણે પોતાના ગુરૂ સમયસુન્દર માટે જે જાણવ્યું છે તે જાણુવા જેવું છે. તે પુસ્તક તેજ ભંડારમાં ૧૬૧૦ માં નંબરનું છે.

જિનચંદ્રસૂરિ યુગવર રાજાનાં શિષ્ય મુખ્ય ગણનાયાં

ગણિ સકલચન્દ્ર વિબુધાઃ સદ્ગુરુભક્તાઃ સદા આસન્ ॥૧૧॥

તેષાં શિષ્યા મુખ્યાઃ વચનકલાકવિકલાસુનિષ્ણાતાઃ ।

તર્કવ્યાકૃતિસાહિત્યજ્યોતિઃસમયતત્ત્રવિદઃ ॥૧૨॥

દિન સુધી અનશન કરી સ્વપદ્મે જિનધર્મસૂરિને સ્થાપી સ્વર્ગ ગયા, આ આઠમો બૃહત્પરતર નામનો મૂલગ્રંથ. (શ્રી જિનવિજયજીની સંપાદિત ખ૦ પટ્ટાવલીમાંથી.)

જિનરાજસૂરિ માટે પટ્ટાવલીમાં જે છે તેમાં એમ લખ્યું છે કે સમયસુન્દર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય હર્ષનંદના કદાચરુથી સં. ૧૬૮૬ માં આચાર્ય જિનસાગરસૂરિથી લઘુ આચાર્યીય પરતર શાખા અલગ થઈ તે આઠમો ગ્રંથલેખ થયો. મેડતામાં સં. ૧૬૭૪ માં યોષ વદિ ૧૩ દિને જિનસિંહસૂરિ સ્વર્ગસ્થ થયા પછી જિનરાજસૂરિ અને જિનસાગરસૂરિ એ બંનેને સૂરિ પદ તેજ વર્ષમાં ફાગણ સુદ ૭ ને દિને મેડતામાં મળ્યાં. ૧૬૮૬ સુધી જિનસાગરસૂરિ જિનરાજસૂરિની આજ્ઞામાં રહ્યા ને પછી પોતાની શાખા કાઢી. સમયસુન્દરે ત્યારથી જિનસાગરસૂરિને જ માનેલ છે એમ જણાય છે.

* (આ હર્ષનંદને તથા સુમતિકલ્લોલે સં. ૧૭૦૫ માં સ્થાનાંગ સૂત્રની વૃત્તિગત ગાથા પર વૃત્તિ રચી છે. તેની સં. ૧૭૧૪માં અમદાવાદમાં મુરાદશાહના રાજ્યમાં લખેલી પ્રત પત્ર ૩૬૭ ગ્રંથપાન ૧૩૬૦૪ દાખડો ૧૧ લીંબડીના ભંડારમાં વિદ્યમાન છે.)

પ્રજ્ઞાપ્રકર્ષઃ પ્રાગ્વાટે इति सत्यं व्यधायि यः

येषां हस्तात् सिद्धिः संताने शिष्यशिष्यादौ ॥१३॥

अष्टलक्षानर्थानेकपदे प्राप्य ये तु निर्ग्रन्थाः

संसार सकल सुभगाः विशेषतः सर्वराजानां ॥१४॥

तेषां शिष्यो मुख्यो वादी इह हर्षनंदनो नाम्ना ।....

આ પરથી જણાય છે કે સમયસુંદર મૂળ પ્રાગ્વાટ-પોરવાડ વણિક હતા, અને તેને આપેલાં વિશેષણો-વચનકલા નિષ્ણાત (વક્તા-વ્યાખ્યાતા) કવિ કલાનિષ્ણાત (કવિ), તર્ક, વ્યાકૃતિ-વ્યાકરણ, સાહિત્ય, જ્યોતિષ-શાસ્ત્રોના જ્ઞાતા તથા સમયતત્ત્વવિદ્-ફિલસુફી તેના સર્વ ત્રથો પરથી કહી શકાય કે સાર્થકજ છે.

સ. ૧૬૭૭ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૫ ગુરો-જિનરાજસૂરિએ મેડતામાં પ્રતિષ્ઠા કરી તે વખતે સમયરાજઉં, વાં હંસપ્રમોદ, વાં સમયસુંદર, વાં પુણ્યપ્રધાનાદિ સાધુઓ હાજર હતા. જુઓ તેને! શિલાલેખ-લેખાંક ૪૪૩. પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ ૨ જે. મુનિજિનવિજય-જી સંપાદિત.

સમયસુંદર કવિનો જન્મ સાચોરમાં થયો હતો એ વાત તેમણે પોતેજ સીતારામ ચોપાઇના છંદા ખંડની ઢાલ ત્રીજામાં જણાવી છે:-

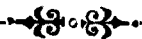
“મુજ જનમશ્રી સાચોરમાંહિ, તિહાં ચ્યાર માસ રહ્યાં ઉઝાંહિ,
તિહાં ઢાલ એ ડીધી એકેજ, કહે સમયસુંદર ધરી હેજ.”

આ પરથી જણાય છે કે તે ચોપાઇનો અમુક ભાગ સાચોરમાં ચાતુર્માસ રહી કર્યો છે તે તેનો છેવટનો ભાગ મેડતામાં રહી કર્યો છે.

સોનોરથી મુનિશ્રી ચતુરવિજયજીએ પોતાના સં. ૧૯૮૧ ના ભા. ૦ સુ. ૮ ના પત્રથી ઉપરની કડી પર માફ ધ્યાન ખેંચી એક અગત્યની હકીકત પૂરી પાડી છે તે માટે તેમનો હું ઉપકાર માનું છું.

તા. ૩૦-૮-૧૯૨૫.

મો. દ. દેશાઇ.

પંડિત જયવિજય.

૧

વિક્રમની સત્તરમી સદીના પૂર્વાર્ધમાં જૈનોમાં તપગચ્છના આચાર્ય હીરવિજયસૂરિ એક પ્રભાવક પુરૂષ થઈ ગયા, અને તેમનાં અનેક સુકૃત્યો-શાસનપ્રભાવનાં કાર્યો, તેમના અતિ સમ્પ્રક વિદ્વાન્ શિષ્યોનું મંડળ અને મોગલ સમ્રાટ અકબર આદિશાહ પર પાડેલી ઉત્તમ છાપ વગેરે હકીકત અનેક ત્રથોમાંથી (જુઓ મુખ્યપણે સંસ્કૃતમાં સટીક હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્ય, ઋષભદાસકૃત હીરવિજયસૂરિ રાસ, અને મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયકૃત સૂરિશ્વર અને સમ્રાટ) મળી આવે છે તે પરથી યથા-યોગ્યપણે જૈન પ્રભાવની દષ્ટિએ આ સદીનો પૂર્વાર્ધ ' હૈરક યુગ ' કહી શકાય તેમ છે. વિક્રમની સત્તરમી સદી સંબંધે કેટલુંક ' કવિવર સમયસુંદર ' એ નિબંધમાં લખાઈ ગયું છે.

શકુનશાસ્ત્ર ચોપઈ-શકુન ચોપઈ સં. ૧૬૬૦ માં જયવિજયે રચી અને તેમાં તે કર્તાએ અંતપ્રશસ્તિમાં પોતે ' વિબુધમુખ્યદક્ષ ' પંડિત દેવવિજયના શિષ્ય હતા એટલો જ પોતાનો પરિચય આપ્યો છે. પહેલી નજરે જોતાં આટલા ઉપરથી એટલુંજ અનુમાન થઈ શકે કે પોતાના અને સ્વગુરુના નામને અંતે ' વિજય ' એ હોવાથી, તેમજ રચનાકાલ તપગચ્છના ઉપરોક્ત પ્રભાવક ધુરંધર આચાર્ય હીરવિજય સૂરિના-હૈરકયુગ-ની આસપાસ હોવાથી-તે ' વિજય ' પદ તપગચ્છના સાધુઓને જ તે કાલથી પ્રાયઃ લગાડાતું હોવાથી કર્તા તપગચ્છના હોવા ઘટે.

વિશેષ શોધખોળ કરતાં જયવિજય અને તેમના ગુરૂ દેવવિજય સંબંધે ઘણું મળી આવે છે. દેવવિજય શિષ્ય જયવિજયે આ કૃતિ ઉપરાંત સંસ્કૃતમાં શોભન સ્તુતિ પર શ્લોક ૨૩૫૦ માં સં. ૧૬૬૪ માં વિજયસેન સૂરિના યુગપ્રધાન સમયે તે વિજયદેવ સૂરિના યૌવરાજ્યે

વૃત્તિ રચી છે (કે જે સ્તુતિપર સિદ્ધિચંદ્રગણિએ પણ ૨૨૦૦ શ્લોકમાં તે સમયમાં જ-યુગમાંજ વૃત્તિ રચી છે અને જે સ્તુતિ તે વૃત્તિ તથા બીજી અવચુરિ સહિત કાવ્યમાલાના સાતમગુચ્છકમાં મુદ્રિત થયેલી છે). એક પંડિત જયવિજયે સંવત્ ૧૬૭૭ માં ૩૫૩૨ શ્લોકમાં કલ્પસૂત્રપર કલ્પદીપિકા નામની ટીકા રચી છે કે જે ટીકા 'ભાવ-વિજય' એ શોધી છે. આ બંને તેમજ એક ત્રીજા જયવિજય એક છે કે ભિન્ન તે હવે પછી ચર્ચાશું.

૨.

ગુરૂ પરંપરા.

જયવિજયના ગુરૂ દેવવિજય કોણુ હતા અને તેમની ગુરૂ પરંપરા શું હતી તેમાં ઉત્તરતાં નીચકો ઇતિહાસ મળી આવે છે:-

૧ ભાવવિજય—તે વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય મુનિવિમલના શિષ્ય હતા. તેમણે સં. ૧૬૮૯ માં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પર વૃત્તિ શેહિણી નામના નગરમાં રચી પૂર્ણ કરી. (કે જેમાં તેના સતીર્થ વિજયહર્ષે સહાય કરી હતી. આ શ્રી વલ્લભવિજય સૂરિના પ્રયાસથી પ્રકાશિત થઇ ગઇ છે.) ભાપામાં તેમણે સં. ૧૬૯૬ માં 'આનનિરૂપણ ચોપઇ રચી છે ને બીજાં સ્તવનાદિ કર્યાં છે. જુઓ જૈન યૂર્જર કવિઓ નં. ૫૫૩. તેઓ સમર્થ વિદ્વાન હોવાથી બીજા વિદ્વાનો પોતાની કૃતિઓ તેમની પાસે શોધાવતા. તેમણે જયવિજયની કલ્પદીપિકાનું સંશોધન કરવા ઉપરાંત વિનયવિજય ઉપાધ્યાયે સં. ૧૬૯૬ માં રચેલી કલ્પસૂત્ર પરનીજ ટીકા નામે સુબોધિકા શોધી હતી અને તેજ વિનયવિજયનો સં. ૧૭૦૮ માં જ્ઞાનાગઢમાં પુરો કરેલો મહાગ્રંથ નામે લોકપ્રકાશ પણ શોધી આપ્યો હતો કે જેમાં છેવટે તે વાત આ રીતે આપી છે કે:-

‘ ઉત્તરાધ્યયન વૃત્તિકારકૈઃ સુષુઠુ ભાવવિજયાપ્યવાચકૈઃ

સર્વશાસ્ત્ર નિપુણૈ ર્થધાગમં, ગ્રંથ એષ સમશોધિ સોધમૈઃ ॥૩૭૭॥

આ ભાવવિજયે વિજયાણુંદ સૂરિનેજ ગચ્છપતિ સ્વીકારેલ છે. જુઓ તેની ઉન્વૃત્તિની પ્રશસ્તિ.

તેમણે સં. ૧૭૦૮ માં વિજયાદશમીને દિને વિદ્યાપુર-વીજપુરમાં રહી ચંપકમાલા કથા સંસ્કૃતમાં રચી છે (પ્ર૦ આત્માનંદ સમા.)

દક્ષિણમાં આવેલા દેવગિરિમાં ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા અર્થે હીરવિજયસૂરિ (તે વખતના હીરહર્ષ), ધર્મસાગરજી અને રાજવિમલજી એ ત્રણ સાથેજ ગયા હતા, અને સાથેજ ભણીને ગુરુવર્ચ-ગચ્છાધિરાજ વિજયદાનસૂરિ પાસે આવ્યા હતા. વિજયસૂરિએ આ ત્રણ પૈકી હીરહર્ષને આચાર્ય પદવી આપીને હીરવિજયસૂરિ નામ આપ્યું કે જેમાં ધર્મ-સાગરજીએ પોતાની અનુમતિ આપી હતી. આ ધર્મસાગરજીને સં. ૧૬૧૭ માં જિનશાસનમાંથી બહિષ્કૃત કર્યા.

ધર્મસાગરજી સંબંધમાં થોડું ઘણું ‘કવિવર સમયસુંદર’ પરના નિબંધમાં કહેવાઈ ગયું છે; થોડુંક અહીં પ્રસ્તુત લઘુએ તો “ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયે કુમતિકુદાલ નામનો એક નવો ગ્રંથ બનાવી નવો પંથ માંડવા પ્રયત્ન કર્યો. તેઓ પોતાનાં વખાણ અને બીજા પક્ષની નિન્દા કરવા લાગ્યા. તેમના ગ્રંથમાં ધર્મથી ઘણું વિપરિતપણું જોવામાં આવ્યું અને તેવી પડપણા પણ કરવા લાગ્યા. આ વાતની જ્યારે વિજયદાનસૂરિને ખબર પડી, ત્યારે તેમણે વીસલનગર આવીને, નગરના ઘણા લોકોની સાક્ષીએ તે ગ્રંથને પાણીમાં ઓળાવી દીધો. ગુરૂ આજ્ઞાથી આ ગ્રંથ સૂર્યદં પંચાસે પાણીમાં ઓળ્યો હતો.” આમ સામા પક્ષના દર્શનવિજય પોતાના વિજયતિલકસૂરિ રાસમાં જણાવે છે. જ્યારે સાક્ષરશ્રી મુનિ જિનવિજયજીએ એક સ્થળે જણાવ્યું છે કે:-

‘મહાન મુગલ સમ્રાટ અકબર બાદશાહના દરબારમાં ઉત્તમ આદર પ્રાપ્ત કરનાર જગદ્ગુરૂ શ્રી હીરવિજયસૂરિના શાસનકાલમાં તપા ગચ્છમાં જે અનેકાનેક પ્રોઠ પંડિતો થઈ ગયા છે તેમાં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય સૌથી પ્રથમ નામ લેવા યોગ્ય છે. તેઓ પોતાના સમયના ઉત્તમ વિદ્વાન અને લેખક, અપ્રતિમ લાગણી અને બુરસાવાલા, સ્વસંપ્રદાયના અસાધારણ અભિમાની અને અન્યમતાસહિષ્ણુ હતા. તેમનો શિષ્ય-સમુદાય પણ મોટી સંખ્યાનો હતો અને પ્રમાણમાં વિદ્વતા પણ તેમાં યથેષ્ટ હતી. ઉપાધ્યાયજીનો સ્વભાવ ઉગ્ર અતઃપ્રેવ નીડર અને તેથીજ

બીજા મતો—સંપ્રદાયો સાથે વાદ વિવાદ કરવામાં અત્યંત રસવાલો હતો. તેમના આવા સ્વભાવને લીધે તેઓ જેમ પોતાના અનેક પ્રશંસકોની પ્રીતિ મેળવી શક્યા હતા તેમ અનેકોની અપ્રીતિના પણ ભાગ્ય થયા હતા. બીજા મતો અને સંપ્રદાયો તો તેમના પ્રતિ વિરોધભાવવાળા હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય; પણ સ્વસંપ્રદાયનો પણ કેટલોક વિશિષ્ટ ભાગ તેમનો સખ્ત વિરોધી હતો. ખુદ ગચ્છાધિપતિ પણ કેટલીકવાર તેમની પ્રકૃતિ અને કૃતિથી ખેદ પામતા હતા. અનેકવાર તેમને ઉપાલંભો અપાયા અને ફરીવાર તેમ ન અને તેટલા માટે હિતવચનો કહેવાયા. જેમ તેમના રચેલા કેટલાક ગ્રંથોની સ્વયં ગચ્છાધિપતિએ બહુ પ્રશંસા કરી છે તેમ કેટલાક ગ્રંથોને જલશરણ પણ કરવા પડ્યાં છે ! [તેમની સાથે સંબંધ ધરાવનારો ઇતિહાસ ધણા વિસ્તૃત પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમની અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ બંને બાબતોએ લખાયેલા ધણાક ઉલ્લેખો ગ્રંથો અને છુટક નિબંધો—પ્રબંધોમાં મળી આવે છે. તેમના જેવા, એકંદર રીતે સમર્થ સાંધુ-પુરૂષના જીવનની સમગ્ર સામગ્રી એકત્ર કરી જનસમાજની સન્મુખ મૂકવાની ખાસ આવશ્યકતા છે]”

પણ આટલું તો જણાય છે કે ધર્મસાગર કે જેઓ ધણા વિદ્વાન પણ ઉચ્ચ સ્વભાવી હતા તેમણે તપગચ્છ સિવાય અન્ય ગચ્છોના ઉપર અનેક હુમલાવાળા ગ્રંથો ને વિરોધી પ્રશ્નણાઓ કર્યાં જ કરી, તેથી આખા શ્વેતાચ્ચર તપગચ્છીય સંપ્રદાયમાં બહુ ઝગડા થયા—કુસંપતે અંગે તડ પડ્યાં. તપગચ્છાચાર્ય હીરવિજયસૂરિ અને વિજયસેનસૂરિએ બીજા ગચ્છો સાથેના મહા વિચ્છેદ ઉત્પન્ન થવાના સંપૂર્ણ સંભવનો વિચાર કરી ધર્મસાગર સામે વિરોધ દાખવ્યો. ત્યારપછીના વિજય-દેવસૂરિ અમુક વખતે ધર્મસાગરમાં લખ્યા એટલે તપગચ્છની અંદરજ ઝગડાએ તીવ્ર સ્વરૂપ પકડ્યું. આ સર્વ વાત ઝીણવટથી મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભાગ ૪ થામાં આપેલા

વિજયતિલકસૂરિ રાસની પ્રસ્તાવનામાં ચર્ચા છે તે જોઈ લેવા વાચકને ભલામણ છે. ૨

૨ મુનિશ્રી જિનવિજયજી પ્રાસંગિક હૃદયોદ્ગાર કાઢે છે કે—‘આજના સભ્યમન્ય જમાનામાં ઘણાખરા વિદ્વાનોનો ધર્મની બાબતમાં આવી ઉચ્ચ પ્રકૃતિવાલા પુરુષોપ્રતિ આદરભાવ અલ્પ દેખાય છે તેમજ મત-મતાંતરે તરફ ખંડન-મંડનની દૃષ્ટિએ લખાયલા વિચારોની ક્રીમત પણ ઓછી અંકાય છે. સ્વયં આ પંક્તિઓ લખનાર પણ કેટલેક અંશે આવીજ કોટિમાં ખણાય તેવો છે. પરંતુ તાત્વિક દૃષ્ટિએ વિચારતાં તેમજ દેશકાલની પરિસ્થિતિનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે કેટલીક વખતે તેવી પ્રકૃતિવાલા મનુષ્યો અને તેવા વિચારો પણ પોતપોતાના જનસમુદાયો અને ધર્મવિચારોને ઘણા અનુકૂલ થઈ પડે છે પાશ્ચાત્ય પ્રેમના સંસર્ગ અને શિક્ષણના પ્રતાપે આજે ભારતીય જનતામાંથી આત્માભિમાન અને ધર્માભિમાન ઘણાજ શિથિલ થઈ ગયાં છે અને તેના લીધે સ્વાભાવિક રીતેજ અમારામાંથી લાગણીઓનો અભાવ થઈ ગયો છે; પરંતુ ન્યાં સુધી અમારી ઉક્ત સ્થિતિ ન હતી ત્યાંસુધી અમારામાં તેવી લાગણીઓ પણ સતત જાગત હતી. એ લાગણીઓના પ્રતાપેજ અમે અમારું વ્યક્તિત્વ (આર્થત્વ) અત્યાર સુધી ટકાવી રાખ્યું છે. જેમ રાષ્ટ્રની બાબતમાં એ પરિસ્થિતિ છે તેમ ધર્મની બાબતમાં પણ એ નિયમ લાગુ પડે છે. આગળના જમાનામાં એટલે પશ્ચિમીય ભાવ અને ભાષાના સમાગમમાં આવ્યા પહેલાના વખતમાં આર્થપ્રજ્ઞમાં ધર્માભિમાન ગંભીર રીતે પ્રત્યક્ષવલિત હતું. એક ધર્મવાલા બીજા ધર્મ પ્રતિ પોતાની શ્રેષ્ઠતા અને મહત્તા દેખાડવા હંમેશાં પ્રયત્ન કરતા; જેમાં રાજ મહારાજાઓ પણ ઘણી વખતે અગ્રભાગ લેતા. સ્વયં નૃપતિઓ પોતાના દરબારમાં અનેક દાર્શનિક અને વાચાલ વિદ્વાનોને ઉત્તમ આશ્રય આપતા અને વિદેશી દાર્શનિકો અને વિદ્વાનો આવતા ત્યારે તેમની સાથે રસપૂર્વક વાદવિવાદ કરાવતા અને તેમાં જયપામનારનો અધિક સંકાર કરી તેને પોતાની પ્રવૃત્તિમાં ઉત્તેજિત કરતા. મતલબ કે પૂર્વકાળમાં ધાર્મિક ખંડનમંડન અને દાર્શનિક વાદવિવાદ એ એક મહત્વનું કાર્ય ગણાતું હતું. આજ પદ્ધતિના બંધે અનેક ધર્મો ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષ પામી ચૂક્યા છે. આવી પરિસ્થિતિના લીધે આજે અમારી બુદ્ધિમાં જો એ પદ્ધતિ ઉપયોગી નહિ જણાય અને તેમ

આ ધર્મસાગરના ખંડનાત્મક-આક્ષેપાત્મક ગ્રંથોને કીધે થયેલા
અધડનો સ્પર્શ આખા તપગચ્છના તે વખતના સમુદાયને થયો.
અમુક તેના અને અમુક સામેના એમ એ પક્ષો પડ્યા. અને પક્ષથી
તટસ્થ કોઈ વિરલજ હશે.

ઉપરોક્ત રાજવિમલ ધર્મસાગરના એક વખતના સહાધ્યાયી
હોવા છતાં તે તેમની સાથે લખ્યા નહિ અને પોતે ગચ્છપતિ વિજય-
દાન સૂરિના કહેવા-આજ્ઞા પ્રમાણે પોતાની માન્યતા રાખી. આ
રાજવિમલ ઉપાધ્યાયના મુનિવિજય નામે એક વિદ્વાન્ શિષ્ય હતા.
તે મૂળ વીસનગરના રહીશ વલ્લિક કેશવરા તે તેની ભાર્યા સોમાઈના
પુત્ર સંસાર પક્ષે થતા હતા. તેઓ કવિ હતા. હીરવિજય સૂરિએ
શત્રુજયની પ્રસિદ્ધ યાત્રા અનેક સંઘો-લાખો માણસના સમુદાય
સાથે સં. ૧૬૪૯ માં કર્યા પછી ત્યાંથી ઉના જઈ ચોમાસું કર્યું
અને ત્યાં સાહ લખરાજે ઘણા દ્રવ્યનો વ્યય કરી સૂરિજના હાથે
મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી અને એ મુદ્દત ઉપર કવિ મુનિવિજયને
ગુણવાન્ જાણી પોતાની પાસે બોલાવી સૂરિએ વાચક-ઉપાધ્યાય પદ
આપ્યું હતું. આ મહોપાધ્યાય મુનિવિજયે વિજયસેનસૂરિને પ્રશ્નો
પૂછ્યા હતા તે તેના તે સૂરિએ આપેલા ઉત્તર સહિત 'સેન પ્રશ્ન' માં
મૂકેલા છે (જુઓ પ્રશ્નો ૭ થી ૧૨ પૃ. ૧-૨)

આ મુનિવિજય ઉપાધ્યાયને એ શિષ્યો નામે દેવવિજય અને
દર્શનવિજય હતા. આ પૈકી દર્શનવિજયે ગૂજરાતી ભાષામાં એ
કૃતિઓ નામે પ્રેમલાલચંડી રાસ અથવા ચંદ ચરિત સં. ૧૬૮૯
કાર્તિક શુ. ૧૦ સુહાનપુરમાં (પ્રકાશિત આનંદકાવ્ય મહોદ્વધ મૌકિતક

થવામાં કદાચ આધુનિક પરિસ્થિતિજ મુખ્ય નિમિત્ત હોય-તોપણ તેથી એની
પ્રતિષ્ઠા તો ન્યૂન થતી જ નથી. માટે તેવી વ્યક્તિઓ અને તેવા ઇતિહાસ
એ ઉપલબ્ધ થાય તો તેમનો પરિચય કરવા કરાવવાની ખાસ આવશ્યકતા
છે.-આત્માનંદ પ્રકાશ વીરાત્ ૨૪૪૪ કાર્તિકનો ચંક પુ. ૧૫.

૧ પુ. અને જેતું સુંદર અવલોકન રા. હરગોવિનદાસ કાંટાવાળાએ સાહિત્યના સને ૧૯૧૪ ના મેના અંકમાં કયું છે) અને વિજયતિલક સૂરિરાસ સં. ૧૬૯૭ પોસ સુદિ રવિવારે બુર્હાનપુરમાં (ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભા. ૪ માં મુદ્રિત અને જેતી કવિની પોતાની હસ્તલિખિત પ્રતિ લીખીના ભંડારમાં મોજૂદ છે) રચી પૂર્ણ કર્યો છે. અને દેવવિજય તે આપણા જયવિજયના ગુરૂ-દીક્ષા ગુરૂ.

૩.

ગુરૂપરિચય.

દેવવિજય એક સારા કવિ અને સંસ્કૃતજ્ઞ વિદ્વાન સાધુ હતા. તેમણે સં. ૧૬૫૨ માં સંસ્કૃતમાં રામચરિત-રામાયણ ગદ્ય શ્લોક ૫૦૦૦ માં, પદ્ય ચરિત શ્લોક. ૨૨૦૦ માં, સં. ૧૬૬૦ માં ગદ્ય પાંડવ ચરિત શ્લોક ૯૫૦૦ (મુદ્રિત), સં. ૧૬૬૬ માં દાનતપાદિ કુલક પર ધર્મરત્નમંજૂષા નામની વૃત્તિ શ્લોક ૧૨૦૧૬ માં, સં. ૧૬૭૦ માં મહા સુદ ૩ તરણિવાસરે સંપતિ શતસ્થાનક વૃત્તિ, અને અર્હનજ્ઞિન સહસ્ત્રનામ રચ્યાં છે. આ દેવવિજય ગણીએ પોતાની વિજયસેનસૂરિ રાજ્યે અને વિજયદેવસૂરિ યૌવરાજ્યે રચેલી ઉક્ત સંપતિશત સ્થાનક વૃત્તિના કાર્યમાં શિષ્ય જયવિજયજીની સંશોધક તરીકે સાહાય્ય લીધી હતી. આ વૃત્તિ આત્માનંદ સભા-ભાવનગરે છપાવી છે. આત્માનંદ ગ્રંથમાલા રત્ન ૬૮. આ રીતે ગુરૂ અને શિષ્ય બંને નિપુણ સંસ્કૃત ભાષાજ્ઞ હતા. દેવવિજય નામના સાધુએ કેટલાક પ્રશ્નો હીરવિજયસૂરિને અને વિજયસેનસૂરિને પૂછ્યા હતા તે તેના ઉત્તર સહિત હીરપ્રશ્નોત્તર અને સેન પ્રશ્નમાં વિદ્યમાન છે. આ બંને દેવવિજય એક યા વિભિન્ન હોય.

સં. ૧૬૭૬ માં આચાર્ય વિજયતિલકસૂરિ જ્યારે શિરોહી આવ્યા ત્યારે ત્યાં આ દેવવિજય બાવન મુનિઓ સાથે આવ્યા હતા અને

તેમનામાં લગ્યા હતા. આ પ્રમાણે તે સૂરિને અનેક ગીતાર્થ મુનિઓ ધર્મસાગરના-સાગરમતનો ત્યાગ કરી આવી મળ્યા-વિજયતિલકસૂરિ રાસ જીઓ. (આ પરથી અનુમાન થાય છે કે દેવવિજય પહેલાં સાગરમતમાં હશે.) પછી શુભ મુહૂર્તે વિજયતિલકસૂરિએ ધણાઓને જીદી જીદી પદવી આપી તેમાં આ દેવવિજયને વાચક પદ આપ્યું. તેજ વર્ષમાં વિજયતિલકસૂરિએ સોમવિજય વાચકના શિષ્ય કમલવિજયજીને આચાર્યપદ આપી તેનું વિજયાનંદસૂરિ એ નામ રાખી તેમને ગચ્છનો ભાર સોંપી બીજે દિવસે સ્વર્ગવાસ કર્યો. (સં. ૧૬૭૬ પોશ શુદ્ધિ ૧૪). વિજયાનંદસૂરિ અને વિજયદેવસૂરિને મેળ થયો સં. ૧૬૮૧ ના પ્રથમ ચૈત્ર શુદ્ધ ૯; ત્યારપછી પાછો બંને વચ્ચે સં. ૧૬૮૫ માં વિભેદ પડ્યો. વિજયદેવસૂરિ ગચ્છભેદ કરી ધર્મસાગરને ગચ્છમાં લઈ દેવસૂરિ જીદા થયા. એક બાબુ વિજયદેવસૂરિ અને બીજી બાબુ વિજયાનંદસૂરિ—એમ બે પક્ષો પડ્યા. એક 'દેવસૂર' પક્ષ અને બીજે 'આણુદસૂર' પક્ષ ગણાયો.

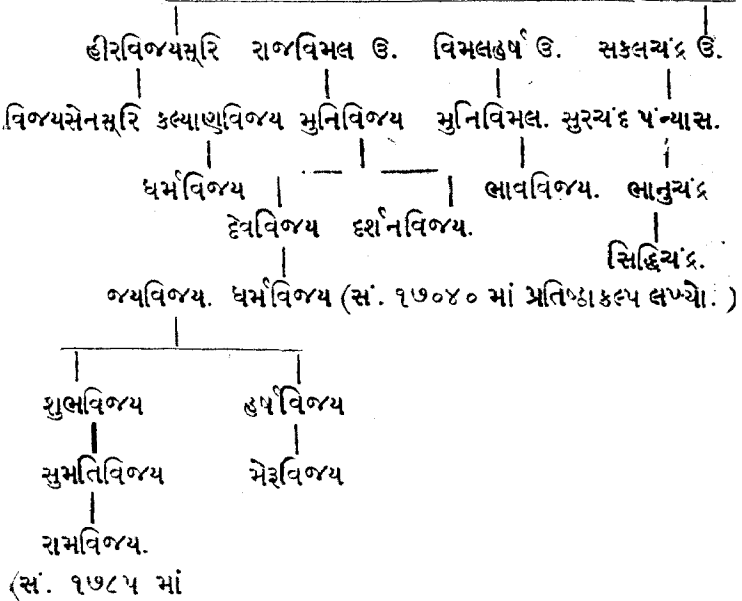
દેવવિજયવાચક વિજયાનંદસૂરિની આજ્ઞામાં રહેવા લાગ્યા એટલે તેમણે વિજયદેવસૂરિએ સાગરનો પક્ષ લીધો તેથી તેમની સાથેનો સંબંધ છોડી વિજયાનંદસૂરિને ગચ્છપતિ માન્યા. (આ પરથી ચોક્કસ જણાય છે કે દેવવિજય વાચક પહેલાં વિજયદેવસૂરિની આજ્ઞા નીચે તે પછી સં. ૧૬૭૬ માં વિજયાનંદસૂરિની નીચે આવ્યા. આચાર્ય સંબંધી સાગરના મંતવ્યોને લીધે ખળભળાટ હતો તેથી જયવિજયે પોતાની આ ચોપદમાં પોતે દેવવિજયના શિષ્ય છે એટલુંજ કહી દેવવિજયની ગુરૂ પરંપરા આપ્યા વગરજ સંતોષ માન્યો હોય એ બનવા જોગ છે.)

૪.

ઉપર જણાવેલી સાધુ વ્યક્તિઓ તથા હવે પછી આવતા ભાનુચંદ્રદિ માટેનું નીચેનું વંશવૃક્ષ ઉપયોગી થઈ પડશે.

(૧૨૧)

વિજયદાનસૂરિ.

૫.

નયવિજયે પ્રસિદ્ધ વાયક કલ્યાણવિજય^૩ ના શિષ્ય ધર્મવિજય

૩ કલ્યાણવિજય—લાલપુરમાં સંઘપતિ હરખાશાનો તેની ભાર્યા પૂજનો પુત્ર નામ ઠાકરશી જન્મ સં. ૧૬૦૧ આસો વદ ૫ સોમ. દીક્ષા હીરવિજય સૂરિ પાસે મહેસાણામાં સં. ૧૬૧૬ વૈશાખ વદ બીજ-નામ કલ્યાણવિજય; પાટણમાં ઉપાધ્યાય પદ સં. ૧૬૨૪ ના ફાગણ વદિ ૭-ખંભાત, અમદાવાદ જન્મ પછી પાટણમાં જિંબ પ્રતિષ્ઠા કીધી. પછી વાગડ માલવમાં ફર્યા, વાગડમાં અતરીના પાર્શ્વે (આંતરીઆ પ્રભુ) ને વંદી કીકાલટ પાસે જિંબ પ્રતિષ્ઠા. ત્યાંથી ઉજ્જૈની-મક્ષીજ્યાર્શ્વે. પછી મંડપાચલ (માંડવગઢ), વડવાણુ તીર્થ, ખરહાનપુર, દેવગિરિ ચોમાસુ, પેઠણ, ત્યાંથી હીરવિજયસૂરિને સાદડી મળ્યા. હીરવિજયસૂરિ

વાચક પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. (જુઓ પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીનો અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથકારોનો પરિચય-જેસલમેર ભંડાર સૂચિ પૃ. ૬૭) આ વાત પોતે પોતાની શોભનસ્તુતિ વૃત્તિમાં જણાવે છે. જુઓ તે વૃત્તિનો ઉલ્લેખ સ્વ. ડૉ. રામકૃષ્ણ ભાંડારકરના ૧૮૮૩-૮૪ નો રિપોર્ટ પૃ. ૧૫૬ નં. ૨૮૪ કે જેની પ્રત સં. ૧૬૯૯ ની લખેલી ભાંડારકર ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં છે. આ હકીકત જયવિજયનાજ શિષ્ય શુભવિજયના શિષ્ય સુમતિવિજયના શિષ્ય ઋરામવિજયે પોતાના અમદાવાદમાં સં. ૧૭૮૫ વૈશાખ શુદ્ધ ૭ ગુરૂને દિને રચેલા ગૂજરાતી ભાષામાંના મહારાસ નામે શાંતિજિનરાસમાં પોતાની અંત પ્રશસ્તિ આપી છે તે પરથી જણાય છે કે:-

શ્રી ગુરૂ હીરસૂરિસર શિષ્ય કલ્યાણુ વિજય ઉવજાયા પુરંદર
દિન દિન ચદતિ જગીસા-

શા રખાનંદન સોભાગી, સાચો વડ વૈરાગી
સંભાતિ અરથ વિચાર સદગુરૂ, સાચો શુભમતિ રાગી-
માત પૂંજ્યાધ કુખે જાયો, નામે નવનિધિ થાયો,
વાચક ધર્મવિજય વર તેહના, દીપે અધિક સવાઈ-
તસ અંતેવાસી ગુણુ એ ભરિયા, બોલ ન બોલે વિર્યા,
શ્રી જયવિજય વિબુધ શ્રુત દરિયા, પાસે સુધી કિરિયા-

અક્ષર પાસે ગયા. કલ્યાણુવિજયે વૈરાટમાં મોટી પ્રતિષ્ઠા કરી. પછી ગૂજરા-
તમાં વિહાર કર્યો. અહીં સુધી વાત સં. ૧૬૫૫ ના આસો માસ ૫ ને દિને
તેના શિષ્ય જયવિજયે રચેલા કલ્યાણુવિજય રાસમાં આપી છે. જુઓ મારી
જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા ભા. ૧ લો.

૪ રામવિજય—તેમણે શાંતિજિનરાસ ઉપરાંત સં. ૧૭૮૮ ના સ્વર્ગસ્થ
થયેલા સાગરપક્ષના આચાર્ય લક્ષ્મીસાગરસૂરિનો રાસ રચ્યો છે (જુઓ મારી
જૈન ઐ. રા. ભાગ ૧ લો) ને તે ઉપરાંત ચોવીશી રચી છે. સંસ્કૃતમાં
ઉપદેશમાળા પર વિસ્તૃત ટીકા લખી છે કે જેનું ભાષાંતર જૈ. ધ. પ્રસારક સભા
ભાવનગરે છપાવેલ છે.

તસ પદ પંકજ ભમર સરિસા, શ્રી શુભવિજય કવીશા,
 ગુણ ગંભીરમ મેરૂ ગિરીશા, શ્રુત જલસિંધુ મુનીશા—
 તસ ચરણાંબુજ સેવક સુંદર, શુભ કિરિયા ગુણશરા,
 સાવે યોગ અભ્યાસ અખંડિત, નહિ ગુણુરચણે અધરા—
 મહિમાવંત મહંત મુનીસર, ચરણુ નમે અવનીશા,
 શ્રી ગુરૂ મુમતિવિજય ઉપગારી, વ્રતપો કોડિ વરીશા—
 તે શ્રી ગુરૂ મહિમાનિધિ સાંનિધિ, રાસ રસિક મેં નિપાયા,
 શાંતિ પ્રભુ ગુણુરાશિ ભણુતાં, નવનિધિ આણુંદ પાયા.

આ રીતે ધર્મવિજયના અતેવાસી જયવિજય અને જયવિજયના વિદ્યાગુરૂ ધર્મવિજય. એ વાત પૂરવાર થાય છે.

સંવત ૧૬૩૯ ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૨ તે દિને અકબર આદ્શાહના આમંત્રણથી હીરવિજય સૂરિએ આદ્શાહને મળવા માટે ફત્તેહપુર સીક્રીમાં પ્રવેશ કર્યો તે સંસ્મરણીય દિવસે સૂરિ સાથે ૬૭ સાધુઓનો સમુદાય હતો તે પૈકી જયવિજય (કલ્પદ્વીપિકાના કર્તા) અને મુનિવિજય (આપણા ચરિત્રનાયકના પ્રગુરૂ) પણ સાથે હતા. જુઓ ઋષભદાસદ્વૃત્ હીરવિજયસૂરિ રાસ પૃ. ૧૦૮ પરનો નીચેની કડીઓ:—

“ જસવિજય જયવિજય પંન્યાસ, કલ્પદ્વીપિકા કીર્તી ખાસ,
 લાલવિજય ગણી તે મુનિવિજે, ધનવિજય ચેકો અતિ ભજે.”

આમાંના જયવિજયને પંન્યાસ અને કલ્પદ્વીપિકાના કર્તા તરીકે ઓળખાવેલ છે તે ઓળખાવવા અર્થેજ, કારણ કે પંન્યાસ પદવી સં. ૧૬૪૭ માં (નીચે જુઓ) મળી હતી અને કલ્પદ્વીપિકાની રચના સં. ૧૬૭૭ માં કરી હતી એટલે સીક્રી પ્રવેશની પછી જ. આ સંબંધમાં પંડિત લાલચંદ જણાવે છે કે કલ્પદ્વીપિકા (કર્તાના હાથની લખેલી વ્રત વડોદરાની સેંટ્રલ લાયબ્રેરીના સંગ્રહમાં છે) ના રચનાર જયવિજય વાચક વિમલહર્ષ (વિજયસેનસૂરિ-વિજયતિલકસૂરિ-વિજયાનંદસૂરિના શિષ્ય) ના શિષ્ય હતા એટલે આપણા ચરિત્રનાયક

ઉપરના જયવિજયથી તે જૂદા જણાય છે. ” આમાં વિમલહર્ષને વિજયાનંદસરિના શિષ્ય જણાવેલ છે તે તેમાં કદાચ ભૂલ હોય. તે સરિના રાજ્યમાં દીપિકા રચાઈ વધારે ચોગ્ય લાગે છે તે વિમલહર્ષે તે ઉપર આપેલ વંશવૃક્ષમાં જણાવેલ ભાવવિજયજ્ઞના ગુરુ મુનિવિમલના ગુરુ હોવાનો વિશેષ સંભવ મને લાગે છે.

સં. ૧૬૪૭ માં હીરવિજયસરિ ખંભાતમાં હતા ત્યારે ત્યાંના શ્રીમંત શ્રાવક રાજશાહ શ્રીમસ્લના કરેલા ઉત્સવપૂર્વક તે આચાર્યશ્રીએ અનેક સાધુઓને પંચાસ (પંડિત) પદવી આપી હતી. તે પૈકી જયવિજયને પણ આપી હતી.

“ હીર આચાર્ય સાહા શ્રીમસ્લ ઘેર, તિહાં ધન ખરચીયાં બહુ પેર,
સાધતણી પોહોચાડે આસ, જયવિજય કીધા પંચાસ. ?
ધનવિજય એ પદવી હોય, ફરમાન તણા તે મહિમા જ્યે,
રામ ભાણુ કીધા પંચાસ, કીર્તિ લખિવિજય પં. ખાસ.
સખલ લાભ ધહાંકણિ થયા, લખ્યા સોય ન જ્યે કહ્યા,
સડતાલે સંવચ્છરિ રહી, હીરવિજય પછે ચાટ્યા સહી.

—હીરવિજયસરિ રાસ પૃ.-૧૭૦.

સં. ૧૬૫૦ ના પ્રથમ ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાના દિવસે અકબરે શત્રુજયની યાત્રાએ જનાર પર મસ્તક કર (માથાવેરો—મુંડકો) લેવાનો બંધ કર્યો—તેજ દિવસે વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયે શત્રુજયની યાત્રા કરીને તે વખતે પંડિત જયવિજય ગણિ બીજા ૨૦૦ મુનિઓના પરિવારમાં સાથે હતા.^૫ આ જયવિજય ગણિ કલ્પદ્રીપિકાના કર્તા હોવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે.

૫ આ સંબંધનો ખાસ શિલાલેખ શત્રુજય પરની મોટી ટુંકમાં આદીશ્વર ભગવાનના મુખ્ય મંદિરની દક્ષિણ તરફની દિવાલ ઉપર નાની નાની ૨૨ સ્ત્રીઓમાં કોતરેલો છે. તે લેખમાં જણાવેલું છે કે:—

સં. ૧૬૫૦ ના પ્રથમ ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાના દિવસે, ચારિત્રપાત્ર અને

આપણે ઉપર જાણાવી ગયા કે આપણા ચરિત્રનાયક જયવિજયે કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ધર્મવિજય પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો—તેજ કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય તરીકે પોતાને જાણાવી એક જયવિજયે તેજ કલ્યાણવિજયગણિતો રાસ સં. ૧૬૫૫ ના આસો સુદ ૫ ને દિને ગૂર્જરાતીમાં રચ્યો છે. (જુઓ મારી જૈન ઐતિહાસિક રાસ માળા ભા. ૧) ને તે ઉપરાંત સમેતશિખરતીર્થમાલા સ્તવન—રાસ સં. ૧૬૬૪ માં (વિજયસેનસૂરિના પદ્ધર વિજયદેવસૂરિના રાજ્યમાં) અને તે ઉપરાંત હીરવિજયસૂરિ પુણ્યખાણિ સત્રાય સં. ૧૬૫૨ પછી બનાવી છે. આ ત્રણે કૃતિમાં પં. દેવવિજયનું ગુરૂ તરીકે નામ આવતું નથી પણ કલ્યાણવિજયને ગુરૂ તરીકે સૂચવેલું છે તેથી આ જયવિજય પણ જૂદા છે એમ સંભાવના થાય છે. આમાંનું સમેતશિખરસ્તવન પ્રાચીન તીર્થમાલાસંગ્રહમાં પ્રકટ થયેલ છે. આ જયવિજય માટે જુઓ મારો સંગ્રહ નામે જૈન ગૂર્જર કવિઓ નં. ૧૮૨ પૃ-૩૧૭ થી ૩૨૦.

પંડિત લાલચંદ લ. ગાંધી જણાવે છે કે:—“ પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહના સંક્ષિપ્ત સારની પૃ. ૪ ની નોટમાં સમકાલીનતા અને નામ

સન્માર્ગગામી એવા સાધુ રૂપ સમુદ્રને ઉલ્લસિત કરવા માટે જેઓ ચંદ્ર જેવા છે, જેમનાં વચનોથી રંજિત થઈ અકબર બાદશાહે શત્રુજય પર્વત જૈનના સ્વાધીન કર્યો છે અને ભદ્રારક વિજયસેનસૂરિ પ્રમુખ સુવિહિતજનો જેમની ભક્તિપૂર્વક ચરણસેવા કરે છે એવા આચાર્યશ્રી હીરવિજયસૂરિના મહિમાથી આનંદિત થઈ બાદશાહે શત્રુજયની યાત્રાએ જનાર બધા મનુષ્યો પાસેથી જે દિવસે મસ્તક કર (માથાવેરો—મુંડકો) લેવાનો નિષેધ કર્યો છે તેજ દિવસે, ઉક્ત આચાર્યવર્ચના શિષ્ય સકલ વાયક શિરોમણિ શ્રી વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયે પં. દેવહર્ષ, પં. ધનવિજય, પં. જયવિજય, પં. જસવિજય, પં. હંસવિજય અને મુનિ વેસલ આદિ ૨૦૦ મુનિઓના પરિવાર સાથે નિર્વિદ્ધ રીતે શત્રુજયની યાત્રા કરી છે.

—લેખક ઉ. મુનિશ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈનલેખ સંગ્રહ ભાગ ૨.

સામ્યને લીધે ઉપયુક્ત ત્રણે જયવિજયને એક માનવાની ભૂલ થયેલી જણાય છે. ત્યાં શોભન સ્તુતિ ટીકા સં. ૧૬૪૧ માં રચી જણાવી છે, પરંતુ તે યુક્ત લાગતું નથી. ”

મારું અનુમાન એ છે કે ઉપરના ત્રણે જયવિજય અમુક અમુક કૃતિમાં પોતાના ગુરૂ તરીકે જુદા જુદા ગુરૂ જણાવે છે હતાં એ બધા સમકાલીન છે, બધાનો પોતાના પર ઉપકાર છે તેથી કદાચ ત્રણે જયવિજય એક પણ હોય, યા તે પૈકી એ એકજ હોય. આ સંબંધી સંપૂર્ણ ગવેષણા તે તેના દરેક ગ્રંથ જોઈ કરવાની રહે છે.

સં. ૧૬૬૪ માં શોભન સ્તુતિ વૃત્તિના રચનાર આ જયવિજય ગણીએ તો તે વખતે તેમની ઉંમર ૩૦ ની ગણીએ, અને સં. ૧૬૭૦ માં તેમણે સપ્તતિ સ્થાનક વૃત્તિ શોધી છે એટલે તેમનો સમય સં. ૧૬૩૪ થી તે સં. ૧૬૭૦ સુધીનો નિઃશંક ગણી શકાય એટલે તેઓએ ઓછામાં ઓછું આઠીશોક વર્ષનું આયુષ્ય ગાળ્યું હોવું જોઈએ.

૬.

શિષ્ય પરંપરા.

ઉપર જણાવ્યું તેમ તેમને એક શુભવિજય શિષ્ય હતા કે જેના શિષ્ય સુમતિવિજયના શિષ્ય રામવિજયે સં. ૧૭૮૫ માં શાંતિજિન રાસ છ અંડમાં ગાથા ૬૯૫૧ પૂરનો રચ્યો છે. તે સિવાય એક હર્ષવિજય કરીને બીજા પણ શિષ્ય હતા કે જેને મેરૂવિજય નામે શિષ્ય હતા એમ જણાય છે કે જે મેરૂવિજયે નાની નાની કૃતિઓ જેની કે નંદિષેણુ મુનિ સઝાય, મુહુપતિ સંનપૃથ્વી સચિત અચિત સંનવવાડ સંનશ્રજ સંનઠરિયાવડી સંનવિજયદેવસૂરિ સં વગેરે રચી છે. નંદિષેણુ મુનિ સઝાયને અંતે એમ છે કે:—

જયવિજય ગુરૂ સીસ, તસ હુરપ નમે નિસરીસ,
મેરૂવિજય ધમ બોલે, એહવા ગુરૂને કુશુ તોલે.

(૧૨૭)

મુદ્રપત્તિ સઝાયને અંતે એમ પણ છે કે:—

શ્રી જ્યવિજ્ય પંડિતો સીસ, મેશ્વિજ્ય તસ નામે સીસ.

નવવા:૩ સ,૦ તેણે ' સંવત સત્તર કર શ્રાવણ માસે'—અકબરપુરમાં રચી છે. + આ ચિહ્ન મુદ્રિત થયેલ છે એમ સૂચવે છે.

૭.

રચનાસ્થલ.

આ ચોપઇનું રચનાસ્થલ વાગડ દેશમાં આવેલા ગિરપુર પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે—કે જ્યાં તે વખતે (સં. ૧૬૬૦ માં) રાજ સહસ્રમલ રાવલ કરીને રાજ હતો તે જે રાજને કર્મસિંહ નામનો વિદ્યાસંપન્ન પુત્ર હતો. કચ્છમાં વાગડ દેશ કરીને છે તે આ વાગડ દેશ નથી. ગિરપુર-પર્વતપુર-નગપુર એ અભિધાનને લાગુ પડે તે ડુંગરપુર છે. આ વાગડ દેશ-ગિરપુર-ત્યાંનો રાજ અને પાટવી કુંવરનું વર્ણન કવિ આ પ્રમાણે આપે છે.

વાગડ દેશ વયરાગર નામ, રાજધાનીનું રૂકું ઠામ,

જહાં ષટ દર્શનના વિશ્રામ, દેશમધ્ય ગિરિપુર વલી ગામ. ૩૩૭

ગઢ મઠ મંદિર પોલિ સુચંગ, જૈન શિવ પ્રાસાદ ઉતંગ,

રાજ કર્મ રાજ ગુણુનિલુ, દાંની માની ભોગી ભલઉ. ૩૩૮

કવિતા શ્રોતા વિગતા (વક્તા) જાણુ, સૂરવીર ધીર ગુણુ ખાણિ,

સહસ્રમલ રહિલ ભૂપાલ, પ્રથની પ્રજ તણુઉ પ્રતિપાલ. ૩૩૯

તસુ સુત કુંવર કર્મસિંહ જેહ, ચક્રે વિદ્યા ગુણુ જાણુધ તેહ,

કીરતિ તેજ અનર્ધ પરિવાર, શતશાખા વાધર્ધ વિસ્તાર. ૩૪૦

—મુંખની જૈ. એ. ઈંડિયા પાસેની એક સારી પ્રતમાંથી)

વાગડ દેશની રાજધાની ગિરિપુર-ડુંગરપુરમાં રાજ સહસ્રમલ રાવલ અને યુવરાજ કર્મસિંહ હતા.

વિશેષમાં આ કવિ જણાવે છે કે ઉપરોક્ત રાજના દરબારમાં

ગાંધીનું કાર્ય કરનાર સંઘમાં મુખ્ય-અગ્રણી એવા એક સંઘરત્નના પુત્ર જોગીદાસના ભણવા માટે-અભ્યાસ માટે આ કૃતિ રચી છે.

આમાંનું ગિરિપુર તે હાલનું ને તે વખતનું પણ ડુંગરપુર; કે જેને ચિતોડના રાવલ વંશના રાવલ વીરસિંહે પોતાના પૌત્ર ડુંગર-સિંહના નામ પરથી વસાવ્યું હતું. ડુંગરસિંહણ પછી કર્મસિંહ, કાન્હડદેવ, પતાળ, ગેવાળ, સોમદાસળ, ગંગાસિંહળ થયા; ત્યારપછી ઉદયસિંહ પહેલા થયા કે જે સં. ૧૫૮૪ માં મહારાણા સંત્રામસિંહળ સાથે બાબરનું બયાના પાસ યુદ્ધ થયું તેમાં લડતાં સ્વર્ગસ્થ થયા. પછી તેનો પુત્ર પૃથ્વીરાજ બેઠો કે જેની સાથે નાના ભાઈ જગમલને અણબનાવ થતાં ગૂજરાતના બાદશાહે ચક્રાઈ કરી મોટાને દબાવી નાના ભાઈને અર્ધું રાજ્ય અપાવ્યું કે જે અર્ધું રાજ્ય વાંસવાડાનું ત્યારથી જૂદું થયું. પૃથ્વીરાજ પછી આસકરણળ, અને તેના પછી સહસમલળ થયા તેજ ઉપરોક્ત પ્રશસ્તિમાં વર્ણવેલ સહસમલળ, અને ત્યારપછી કર્ણસિંહળ થયા તે ઉપર વર્ણવેલા યુવરાજ; ત્યારપછી પુન્જળ, ગિરિધરળ, અને જસવંતસિંહળ થયા. આ જશવંતસિંહળના રાજ્યમાં ભીમાશાએ ધૂળેવ-કેશરીઆળનો સંઘ કાઢ્યો હતો. (જુઓ ભીમ ચોપઈ રચ્યા સં. ૧૭૪૨ ઐ. રાસ સંઘ્રહ ભાગ ૧ કે જેમાં વાગડદેશ-ગિરિપુર-ડુંગરપુર ને રાજનું સારું વર્ણન કર્યું છે.)

વિશેષમાં ઉપરોક્ત વાગડ દેશ અને તેના ગિરિપુર નગર સંબંધે કહેવાનું કે સં. ૧૫૧૫ માં ગચ્છનાયક પદ પામેલા તપગચ્છના પડમા પદ્ધર લક્ષ્મીસાગરસૂરિના માટે પદ્માવલિમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તે “સૂરીના ઉપદેશ થકી વાગડદેશિ ગિરિપુર નગરે સા. સાલ્હે શ્રી ગંભીરાપાસનો પ્રાસાદ નિપજાવ્યો.” આ પરથી તે નગરમાં ગંભીરા પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ હોવું જોઈએ. આ વાગડ દેશમાં વદીઆર નામનું પણ નગર આવેલું છે કે જ્યાં તપગચ્છના આચાર્ય શ્રી સોમદેવસૂરિ (ઉક્ત લક્ષ્મીસાગરસૂરિના સમકાલીન) નો સ્વર્ગવાસ

થયો હતો. જુઓ જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખંડ ૧ અંક ૩ માં આપેલ વીરવંશાવલિ પૃ. ૪૯ અને ૫૦. ઉક્ત લક્ષ્મીસાગરસૂરિના વર્ણન રૂપેનું ગુરુગુરુત્નાકર કાવ્ય છે તેમાં પણ ત્રીજા સર્ગના ૩-૪ શ્લોકમાં ઉક્ત ગિરિપુર અને આ સાહુના સંબંધમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:—

અત્ર પ્રથમમુકેરાજ્ઞાતીય સાહ. સાહવિહિતવિસ્તરઃ પ્રોચ્યતે ।

પ્રાસાદસૌધધિર્ધ વિધૂતતાવિષ—

ચંછાયાભરે શ્રી ગિરિપૂર્વકે પુરે ।

શ્રી સોમદાસાવનિજા નિમંત્રિણા

ધર્મિષ્ઠધુર્યેણ ચ સાહુ સાધુના ॥૩॥

સ્વાક્ષિક્ષમા(૧૨૦)માનમણોરૂપિચલા

નિર્માપિતા યા જિનમૂર્તિરુજ્જ્વલા ।

તસ્યાઃ પરસ્યા અપિ વિમ્બસન્તતે—

શ્ચક્રે પ્રતિષ્ઠા પ્રથમં મહેન યૈઃ ॥૪॥

—મંદિરો અને મહેલોથી હરાવેલ છે સ્વર્ગ જેણે એવા ગિરિપુર (ડુંગરપુર) માં સોમદાસ રાજા (ઉપર જણાવેલા છે તે) ના મંત્રી સાહુ સાધુએ પિતલની ૧૨૦ આંગુલ પ્રમાણની મૂર્તિ બનાવી અને તેની તથા ખીજી પ્રતિમાની શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી.

ઉપર જણાવેલ કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયે પણ વાગડ દેશમાં જઈ આંતરીઆ પાર્શ્વનાથને પ્રણમી ત્યાંના દાણી કીકાલટ પાસે બિંબ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી ને ત્યાંથી તેઓ ઉજેણી પહોંચ્યા હતા.

‘વાગડ દેશે સંચરીઆ, પ્રણમ્યા દેવ આંતરીઆ

કીકાલટ દેસ દાણી, શ્રવણે સુણી ગુરુ વાણી

(૧૩૦)

શ્રી જિનપ્રસાદ રચાવે, બિંબ પ્રતિષ્ઠાઃ એ કરાવે
દેસ જિમાડી રંગરાલ, ઉપરી દીધાં ફરી તંબોલ
અનુક્રમે ઉજોણી પહુતા, ભાગા સવે કુમતિ અધૂતા.

(કલ્યાણવિજયજી રાસ)

આમાં આંતરીઆ પાર્શ્વનાથ જણાવેલ છે તે અંતરાક્ષ પાર્શ્વનાથ નહિ, પણ આંતરી ગામ કે જે ડુંગરપુરથી લગભગ ત્રણ ગાઉ ઉપર આવેલું છે ત્યાંના પાર્શ્વનાથ. ડુંગરપુરમાં પાર્શ્વનાથની સ્થાપના ઉક્ત જૈન મંત્રી સાહુલે કરાવી હતી એવું આંતરીના શાંતિનાથ મંદિરમાંના ૪૯ શ્લોકોનો એક લેખ કે જે સં. ૧૫૨૫ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ગુરુવારનો લખાયેલો છે તે રામચંદ્રાદુર પં. ગૌરીશંકર હીરાચંદ્ર ઓઝાએ ઉતારેલો તેમાં જણાવ્યું છે કે:—

શ્રી સાહુભિધસાધુરેષ સચિવોત્તમશ્ચતુર્બુધિમાન્ ।

ચૈત્યોબધારકમકારયદ્ ગિરિપુરે શ્રી પાર્શ્વનાથમનોઃ ॥

—ચાર બુધિવાળા સચિવોત્તમ સાહુ સાહુલે ગિરિપુર (ડુંગરપુર) માં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના મંદિરનો ઉધ્ધાર કરાવ્યો.

હાલના ડુંગરપુર રાજ્યની સીમા ઉત્તરે ઉદયપુર, પૂર્વે ઉદયપુર અને વાંસવાડા, દક્ષિણે પ્રતાપગઢ અને મહિકાંઠા, અને પશ્ચિમે મહિકાંઠા અને ઉદયપુર છે. રાજધાની ડુંગરપુર એક પહાડની જડમાં વસેલું છે તે પહાડની ઉંચાઈ ૭૦૦ ફુટ છે અને તેના ઉપર ગઢ બાંધેલો છે. [આ પ્રમાણે ડુંગરપુરનું વર્ણન થયું.]

તસ ધરિ ગાંધી સંઘ પ્રધાન, પર ઉપગારી ન ધરઈ માન,
પુત્ર પૌત્ર કરઈ નિતુ કેલિ, મંગલીકની વધતી વેલિ. ૩૪૧
સંઘરતનપુત્ર જોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનું કરઈ અબ્યાસ,
તેહનઈ ભણવા કાજિ કરી, પ્રાકૃતબંધ ચઉપઈ એ ખરી. ૩૪૨.

અથોનો ઉપયોગ.

આ ધૃતિ રચવા માટે જે જે પ્રાચીન અથોનો કવિએ ઉપયોગ કર્યો છે તેનાં નામ પણ તેણે જણાવી પોતાની લઘુતા દાખવી છે:—
 (૧) શુકનાર્ણવ (૨) વસંતરાજ (૩) શુકનોદ્ધાર અને ભાષાનો અંથ (૪) શુકનદીપિકા ચોપાઈ (આ ભાષાના અંથ લગતી શકુન ચોપાઈ વિ. પનરમા શતકના અંતે થયેલા નાગેન્દ્રગચ્છના ગુણસમુદ્રસૂરિના શિષ્યે પા૭૨ શ્લોકમા રચી છે ૬)

‘શુકનદીપિકા ચોપાઈ નામ, શુકનાર્ણવ માંહિ એ ઠાંમ,
 અથવા વસંતરાજની સાખિ, શુકનોદ્ધાર ભાષી એ ભાષ. ૩૪૩
 એટલા અંથ જોઇનઇ કહી, અલપબુધ્ધિ કરી જે મઈ લહી,
 ઝમક ન જોડિઉ અક્ષર બંધ, વર્ણુ માત્ર નવિ જાણુઉ સંધિ. ૩૪૪
 સાચઉ કર્યો જાણુ સુજાણુ, પંડિત આગલિઅ છઉં અજાણુ,
 શુકન સમુદ્ર ન લાભઈ પાર, ચંચ ભરી કીધઉ ઉદ્ધાર. ૩૪૫

આમાંનો શકુનસારોદ્ધાર અંથ સારંગરીય શકુનાર્ણવમાંથી અજિતસિંહસૂરિના શિષ્ય માણિક્યસૂરિએ ઉદ્ધાર કરી સં. ૧૩૩૮ આશ્વિન સુદ પૂર્ણિમાએ રચ્યો છે. ૭

૬ તેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

દેવહ ગુરુ સંખહ સાંનિધિ, શકુનશાસ્ત્રની વિરચી બુધિ
 નાગિલ ગચ્છિ ગિરિઆ ગુણવંત, શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ ગુરુ જયવંત.
 તાસ સીસ લહઇ બુધિ વિવરા
 ભણઇ ગુણિનિ સુલભ જે એક, આગમિ નિર્ગમિ ખૂઝઇ તેહ.

—૨૨ પત્રની પ્રતિ વડોદરા સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં છે.

૭ આની પ્રશસ્તિ સાક્ષર શ્રી જિનવિજયજીની પ્રશસ્તિઓની નોંધમાંથી નીચે લઈ છું:—

સારંગરીય: શકુનાર્ણવેભ્ય: પીથૂષમેતદ્રચ્યાંચકાર ।

માણિક્યસૂરિ: સુમુરુપ્રસાદાદ્યત્પાનત: સ્યાદ્ વિબુધપ્રમોદ: ॥૨૧ા૪

આ પૈકી વસંતરાજ શકુન ગ્રંથ તેના પરની ભાનુચંદ્રગણિની ટીકા, તથા તેના હિંદી ભાષાંતર સહિત સં. ૧૯૪૦ માં મુંબઈ જગદીશ્વર શિલાયંત્રાલયમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે વિજયરાજના એ પુત્ર નામે શિવરાજ અને વસંતરાજ તથા તે પૈકી વસંતરાજ પૃથ્વીમાં વિખ્યાત થયા. તેને મિથિલા પુરીના રાજા ચંદ્રદેવે પ્રાર્થના કરી તેથી ભદ્ર વસંતરાજે માહેશ્વરસાર અને સહદેવકૃત શાસ્ત્રમાંથી અને બૃહસ્પતિ ગર્ગ શુક ભુગુ આદિના શાસ્ત્રમાંથી સાર ગ્રહણ કરી આ ગ્રંથ કર્યો. આમાં ૨૦ વર્ગ છે. ૧ શકુનનાં વખાણ ૨ શાસ્ત્રસંગ્રહ-વર્ગોનો અનુક્રમ ૩ અભ્યર્ચન-પૂજન ૪ મિશ્રિત-શકુનના અનેક ભેદ ૫ શુભાશુભ ૬ મનુષ્યનાં શકુન ૭ પોદકીનાં શકુન ૮ પક્ષીઓના વિચાર ૯ આખ એટલે નીલકંઠનાં ૧૦ ખંજનનાં ૧૧ મલ્હારીનાં ૧૨ કાકનાં ૧૩ પિંગલિકાનાં ૧૪ ચતુષ્પદોનાં ૧૫ ભમરાદિકનાં ૧૬ લાલ કાળી કીડીનાં ૧૭ પલ્લી-છાપકલીનાં ૧૮ શ્વાનનાં ૧૯ શિવા નામની શૃગાલીનાં શકુન ૨૦ શાસ્ત્ર પ્રભાવ.

આ વસંતરાજ શકુનપર સંસ્કૃત ટીકા લખનાર ભાનુચંદ્રગણિ એક સમર્થ જૈન ઉપાધ્યાય થઈ ગયાછે. તે ટીકાને અંતે જણાવે છે કે:-

વસુ વહિ વહિ ચંદ્રેષ્વા શ્વયુજી પૂર્ણિમા તિથૌ રચિતઃ ।

શકુનનાનામુધ્યારોઽભ્યાસવશાદસ્તુ ચિદ્રૂપઃ ॥૪૩॥

શ્રી અજિતસિંહસૂરીનામન્તેવાસિના કૃતઃ ।

માણિક્યસૂરિણોધ્યારઃ શકુનનાં પરિસ્ફુટઃ ॥૪૪॥

—સંવત્ ૨૧૪૪ વર્ષ ફાલ્ગુન સુદિ ૧૨ રવિવાસરે

માંગલ્યપુરવરે મુ૦ સોમમૂર્તિ લિખિતં (સાગર ભંડાર પાટણ.)

આ ગ્રંથ મૂલમાં 'શ્રી શકુનસારોધ્યારઃ' એ નામથી વિ. સં. ૧૯૭૪ માં જમનગરવાળા પંડિત શ્રાવક હીરાલાલ હંસરાજે પ્રકટ કરેલ છે. પૃષ્ઠ ૪૭ ને મૂલ્ય રૂપીઓ એક છે.

इति श्री पातशाह श्री अकबर जलालदीन सूर्यसहस्र-
नामाध्यापकः श्री शत्रुंजयतीर्थ करमोचनाद्यनेक सुकृतविधापक
महोपाध्याय श्री भानुचंद्रगणि विरचितायां तच्छिष्याष्टोत्तर
शतावधान साधक प्रमुदिन पादशाह श्री अकबर जलालदीन
प्रदत्त पुस्त्युहमापराभिधान महोपाध्याय श्री सिद्धिचंद्र गणिना
विचार्य शोधितायां वसंतराज टीकायां त्रिंशत्तमो वर्गः ।

૯.

ભાનુચંદ્ર-સિદ્ધિચંદ્ર.

શકુનશાસ્ત્ર નામે વસંતરાજ શકુન પર જૈન ઉપાધ્યાય ભાનુચંદ્ર
એક બાબુ સંસ્કૃત ટીકા રચે છે જ્યારે બીજી બાબુ તેજ સમયમાં
આપણા કર્તા જયવિજય ભાષામાં તેજ ગ્રંથ પરથી યા ટીકા પરથી
ગૂર્જર ભાષામાં એપઈ રચે છે.

ભાનુચંદ્ર ઉપાધ્યાયનું ચરિત્ર જાણવા જેવું છે. વિક્રમ સત્તરમી
સદીના આધારભૂત જૈન પંડિતો-વિદ્વાનો પૈકી તે સમર્થ વિદ્વાન હતા.
તેમનું ચરિત્ર એ સગ્રયમાળા ભા. ૧ ની પ્રસ્તાવનામાં એ પ્રમાણે
છે કે:-તે મૂળ ગૂર્જરાતના સિદ્ધપુરના રહીશ વલિક હતા તે તેમનું
નામ ભાણુ હતું તે પિતાનું નામ રામજી તે માતાનું નામ રમાદે
હતાં. વડીલભાઈનું નામ રંગજી હતું. આ રંગજી અને ભાણુ અને
ભાઈએએ સૂર્યચંદ્ર પંચાસ (પંડિત) પાસે દીક્ષા લીધી. ભાણુનું નામ
ભાનુચંદ્ર પાડ્યું અને તેમણે ઘણા ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યા પછી તેમને
પંચાસ (પંડિત) પદવી મળી હતી. તેમનામાં સારી યોગ્યતા જાણી
શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયે આદ્રશાહની ઇન્સાજત લીધી ત્યારે શ્રી હીરવિજય
સૂરિએ તેમને અકબર આદ્રશાહ પાસે મોકલ્યા હતા. તેમણે આદ્રશાહ
અને પ્રધાન મંત્રી અણુલકજલ વગેરે ઉપર ઘણો સારો પ્રભાવ પાડ્યો

હતો. ભાનુચંદ્રએ આદ્યાહની સભામાં કેટલાક બ્રાહ્મણ પંડિતો સાથે વાદ કર્યો હતો અને તેમાં વિજય મેળવ્યો હતો. જ્યારે આદ્યાહ કાશ્મીરની મુસાફરીએ ગયો હતો ત્યારે તે ભાનુચંદ્રને પણ સાથે લઈ ગયો હતો. આદ્યાહ ભાનુચંદ્રના મુખથી દરેક સવિવારે સૂર્યનાં સહસ્ત્રનામો શ્રવણ કરતો. (આ ઉપરથીજ પોતાને તે ' અકબર જલાલદ્દીન સૂર્યસહસ્ત્રનામાધ્યાપકઃ ' જણાવે છે. જુઓ ઉપરનો વસંતરાજપરની પોતાની ટીકાનો અંતભાગ). કાશ્મીરના એક ૪૦ કોસના તળાવને કિનારે આદ્યાહે પડાવ નાખ્યો હતો—ને તે વખતે એક પ્રસંગ આવતાં ભાનુચંદ્રએ શ્રી શકુન્તલ તીર્થની માગણી કરી હતી ને આદ્યાહે પ્રસન્નતાપૂર્વક તે તીર્થ અર્પણ કર્યું હતું. (કર માફ કર્યો હતો) અને તે સંબંધી ફરમાન પત્રો લખી આપ્યાં હતાં. કાશ્મીરથી પાછા ફરતાં આદ્યાહની સાથે જ્યારે ભાનુચંદ્ર લાહોર આવ્યા હતા, ત્યારે તેમના ઉપદેશથી લાહોરના શ્રાવકોએ વીસ હજાર રૂપિયા ખર્ચાં એક મોટા ઉપાશ્રય કરાવ્યો હતો.

એક વખત અકબર આદ્યાહને એમ જણાવ્યું કે, ભાનુચંદ્ર આવા વિદ્વાન અને પ્રભાવક હોવા છતાં તેમને કોઈ મોટી પદવી નથી તો શબ્દી ઘટે, તેથી હોરવિજયસૂરિની પાટ ઉપર તેમને સ્થાપન કરવાની આદ્યાહે પોતાની ઈચ્છા જણાવી, ત્યારે ભાનુચંદ્રએ ચોખ્ખી ના પાડી ત્યાર પછી આદ્યાહે હોરવિજયસૂરિ પાસેથી વાસક્ષેપ મંગાવીને મોટા સમરોહપૂર્વક તેમને ઉપાધ્યાય પદવી આપી. આ વખતે શેખ અબ્દુલકબીરે પચીસ થોડા અને દશહજાર રૂપિયાનું દાન કર્યું હતું. સંધે પણ ઘણા ખર્ચ કર્યો હતો.

અકબર આદ્યાહના દેહાન્ત પછી ભાનુચંદ્ર ફરી આગ્રા જઈ અકબર આદ્યાહે જે જે ફરમાનો કરી આપ્યાં હતાં, તે બધાં કાયમ રાખવાને જહાંગીર આદ્યાહનો હુકમ મેળવ્યો હતો.

આ ભાનુચંદ્ર પાસે અકબરના શાહજાદા જહાંગીર અને દાનીયારે

ખાસ અભ્યાસ કર્યો હતો. તે ઉપરાંત જ્યારે જહાંગીર આદશાહ માંડવગઢમાં હતો ત્યારે ભાનુચંદ્રજીને ગૂજરાતમાં ખાસ માણસો મોકલી પોતાની પાસે બોલાવી પોતાના શાહજાદા સહરીઆરને તેમની પાસે લણુવા મૂક્યો હતો. તેણે કહ્યું કે:-

મિત્ર્યા ભૂપનઈ ભૂપ આનંદ પાયા,
 “લલઈ તુમે લલઈ અહીં ભાણુચંદ આયા,
 તુમ પાસિથિઈ મોહિ સુખ અહૂત હોવઇ,
 સહરિઆર લણુવા તુમ વાટ જોવઇ. ૧૩૦૯

પદાચો અહૂમ પૂતકું ધર્મવાત,
 જિંડિં અવલ સુણુતા તુલ પાસિ તાત,
 ભાણુચંદ ! કદીમ તુમે હો હમારે,
 સખહી થકી તુલિહો હમ્મહિ પ્યારે. ૧૩૧૦

—વિજયતિલકસૂરિ રાસ પૃ. ૧૦૯

આ પરથી સહજ જોઈ શકાય છે કે આદશાહ અકબર ઉપરાંત આદશાહ જહાંગીર પણ ભાનુચંદ્રજીને બહુ માનતો હતો—પૂજ્ય ગણુતો હતો. પોતાના સ્વલિખિત આત્મચવનમાં તપગચ્છના ઉપરી તરીકે ભાનુચંદ્રજીને જહાંગીરે ઝાળખાવેલ છે. આનું કારણ એ હતું કે, તે વખતે હીરવિજયસૂરિ અને વિજયસેનસૂરિ બન્ને સ્વર્ગવાસી થયા હતા. (અનુક્રમે સં. ૧૬૫૨ અને ૧૬૭૨)

ભાનુચંદ્રજીએ એક વખત માલપુરમાં વીજ્ઞમતિઓની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી તેમનો પરાજય કર્યો હતો અને ત્યાં તેમના ઉપદેશથી એક વિશાલ પ્રાસાદ પણ થયો હતો, કે જેમાં પોતે તે મંદિર પર સુવર્ણમય કળશ ચઢાવરાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. ત્યાંથી મારવાડમાં આવી જાણોરમાં ચોમાસું કર્યું હતું તે ત્યાં ૨૧ જણુને દીક્ષા એકી સાથે આપી હતી. એકંદરે તેમને સારા વિદ્વાન ૮૦ શિષ્યો હતા. ભાનુચંદ્રે

કાદંબરીના પ્રથમ ખંડ પર ટીકા, વિવેકવિલાસ પર વૃત્તિ સં. ૧૬૭ .
સારસ્વત વ્યાકરણ પર વૃત્તિ, શોભનસ્તુતિ ટીકા આદિ ગ્રંથો રચ્યા છે.

કુલ તેમના શિષ્યપરિવારમાં સિદ્ધિચંદ્ર સર્વથી અગ્રણી, અને સમર્થ વિક્ષાન્ હતા. આ સિદ્ધિચંદ્રે ભાનુચંદ્રના ગ્રંથોમાં ઘણી સહાય સંશોધનાદિમાં આપી છે. ઉક્ત વસંતરાજપરની ટીકા પણ તેમણે શોધી હતી. તેઓ શતાવધાની હતા તેથી તેમને અકબરખાદશાહે ખુશ્હુમ (એટલે કે જોની બુદ્ધિ ખુબ્ એટલે સારો છે એવું 'સુમતિ') નામ આપ્યું હતું. ભાનુચંદ્ર અને સિદ્ધિચંદ્ર-અને ગુરુ શિષ્યે બાણભદ્રની વિશ્વવિખ્યાત કાદંબરીની પ્રસિદ્ધ ટીકા (એકે પૂર્વભાગની અને બીજાએ ઉત્તર ભાગની) સંસ્કૃતમાં રચી છે. સિદ્ધિચંદ્રે માનતુંગસૂરિના ભકતામર સ્તોત્ર પર સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ પણ રચી છે અને વિશેષમાં રચેલા અન્ય ગ્રંથો-ધાતુમંજરી, વાસવદત્તા પર વૃત્તિ, અનેકાથનામમાલા વૃત્તિ, શોભનસ્તુતિ વૃત્તિ શ્લોકો. ૨૨૦૦ રચેલ છે (જુઓ જૈનગ્રંથાવલી)- તે ઉપરાંત પોતાની ભકતામરવૃત્તિમાં પોતાનાજ રચેલા ગ્રંથોમાંથી કાવ્યોના ઉતારા લીધા છે તે પરથી જણાય છે કે વૃધ્ધ પ્રસ્તાવોકિત-સ્તનાકર, અને પોતાના ગુરુ મહોપાધ્યાય શ્રી ભાનુચંદ્રગણિતું ચરિત્ર પણ રચેલ છે. સિદ્ધિચંદ્ર કારસી ભાષાના પણ એક સાક્ષ વિક્ષાન્

૮. આ વૃત્તિના મંગલાચરણમાં પોતાની પ્રશંસા રૂપે સિદ્ધિચંદ્રે આ રીતે પરિચય આપ્યો છે:-

કર્તા શતાવધાનાનાં વિજેતોન્મત્તવાદિનાં ।

વેત્તા ષડપિશાસ્ત્રાણામધ્યેતા ફારસીમપિ ॥

અકબ્બરસુરત્રાણ હૃદયાંબુજષટ્પદઃ ।

દધાનઃ ઘુષ્ફહામિતિ બિરુદ શાહિનાર્પિતં ॥

તેન વાચકચન્દ્રેણ સિદ્ધિચંદ્રેણ તન્યતે ।

મક્કામરસ્ય બાલાનાં વૃત્તિર્ન્યુત્પત્તિહેતવે ॥

હતા તેથી તેમની અકબરબાદશાહના ધણા દરબારીઓ સાથે પ્રીતિ થઈ હતી.

૧૦

રચનાસમય.

સં. ૧૬૬૦ ની શરદ ઋતુમાં આસો માસમાં જ્યારે ચંદ્ર રાકા એટલે પૂર્ણિમાને દિને સંપૂર્ણ કળાએ હતો તે વખતે આ શુકન ચોપદ કવિએ રચી:—

વ્યોમ રસ રતિ ચંદ્ર વખાણિ, સંવત્સર હઈઉઠ એ આણિ,
સારાદ રતિ નઈ આસો માસ, રાકા પૂર્ણચંદ્ર કલા વાસ.

૧૧

વિજયસેનસૂરિ સંગ્રહ.

આ સમયે શ્રી હીરવિજયસૂરિ કે જેનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૫૨ માં થયો તેમની પાટપર વિજયસેનસૂરિ હતા કે જેઓ સં. ૧૬૭૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તે વિજયસેનસૂરિ પર 'જય' નામના કવિએ રચેલી સંગ્રહ (સ્વાધ્યાય) પ્રસિદ્ધ થઈ છે (ઐ. સંગ્રહમાલા ભા. ૧ પૃ. ૧૨ થી ૧૪) તે 'જય' કવિ ને આ જયવિજય એકજ હોય એવો સંપૂર્ણ સંભવ છે. તે સંગ્રહમાં તેણે પોતાનું કવિત્વ ખતાવ્યું છે:—તેમાં તે સમયના ખંભાતનું વર્ણન કર્યું છે કે:—

પરમ પટોધર હીરનાથ, વીનતડી અવધાર,
નયરી ત્રંબાવતી ઇહાં અછછથ, અમરાપુરી અનુકાર.
જેસિંગથ આવો આણઈ દેશ.

પગિપગિ નવર નિવેશ, વલભ તુમ્હ ઉપદેશ
સુગુરુથ હોસઈ, લાભ અસેસ-જે.

પોઠાં મદિર માલિઆંથ, ઉંચા પોલિ પગાર
વણિજ કરઈ વ્યાપારિઆંથ, જિહાં નહીં ચોર ચખાર. ૩

જિનપ્રાસાદ સોહામણ્યાળ, ઉત્તંગ અતિ અલિરામ,
ધર્મશાલા ચિતહારિણીઁળ, ભવિઅણુ જનવિશ્રામ. ૪

ધનદ સમા ધનવંત વસઈઁળ, સસનેહા યહુ લોક
ધરિ ધરિ નારિ પદ્મિનીઁળ, મુની મુદિત સદા ગતશોક ૫

જિન વચને રાતડાળ, શ્રાવક સમકિતધાર,
દાન માંન ગુણે આગલાળ, સુભિષ જિહાં સુવિચાર. ૬

ચ્યાયાર ચ્યાણે ભર્યોઁળ, ગાજઈ ગુહિર ગંભીર,
વિવિધ ક્રિયાણાં ઉતરઈઁળ, પ્રવહણુ વહઈ જસ તીર. ૭

વાડિ વણુ શ્લિઆંમણાંળ, પગિ પગિ નીરમલ નીર,
દ્રાખહ મંડપ છાંહિયાળ, મધુર લવઈ પોક કીર. ૮

કદલિ નાગરવેલનાળ, મંડપ સોહઈ જિહાંચ,
ચંદન ચંપક કેતકીઁળ, મારગિ શીત છાંહ
-જેસિંગળ આવો આણુઈ દેશ. ૯

આવા ખંભાતમાં વિજયસેનસૂરિને આવવા વિનતિ કરી પછી
'જય' કવિ કહે છે કે:—

દૂધઈ પાઈ પખાલસુંળ, અરચું સોવન પુલ,
ચંદન છટા દેવરાવસુંળ. પધરાવું પટકલ. ૧૦

કમલા સમરઈ કાંનહનઈઁળ, સીતા સમરઈઁળ રામ,
દ્વવદંતી નલરાયનઈઁળ, તિમ ભવિઅણુ તુલ નામ. ૧૧

નાઈઈ સૂરનર મોહિઆળ, માંનસરોવર હંસ,
જેસિંગળ જગ મોહિઉઁળ, જિમ ગોપિ હરીવંસ ૧૨

મેહજ સધલઈ વરસણાંળ, ન જોઈ ઠામ કુઠામ,
સેલડી સિચઈ સર ભરઈઁળ, સાંચઈ અરક આરામ. ૧૩

આક ધંતુરા કિમ ગમઈઁળ, જે અંબારસ લીણુ,
કુણુ કર ધાલઈ કધરિઈઈઁળ, ચંદણુ દીઠો જેણુ. ૧૪

જે અલજ્ઞે મલવા તણોળ, તે કિમ ટલઈ સંદેહ,
જલ પીજઈ સુપનાંતરઈઁળ, ત્રિસ ન છિપઈ તેણુ. ૧૫

તુલ્લિ ગુણુ સંખ્યા ન પામિઈછી, મુજ મુષિ રસના એક,
કાગલ મસિ નહીં તેતલીછી, કિમ લિખઈ તુલ્લ લેખ. ૧૬
' જ્ય ' જ'પઈ મયા કરીછી, પધારો ગણુધાર. ૧૭

આ નાતી કૃતિમાં કેવો સુકોમળ હૃદયભાવ સ્પુરે છે ! આચાર્ય-શ્રીનાં આદરાતીથ્ય કરવા કેવું મન તલસે છે ! અને તે તૃણામાં પોતાની તૈયારી કરી પોતાનો સેવકભાવ કેવો સુંદર વ્યક્ત કરે છે ! એ સહજ જણાય તેવું છે. આ એક ઉર્મિ-કાવ્ય છે.

વિજયસેનસુરિને આ જ્યવિજયે પૂછેલા પ્રશ્નોના તે સુરિએ આ-પેલ ઉત્તરો સેનપ્રશ્નમાં (પ્રશ્ન ૧૫૫ થી ૧૬૨-૫. ૩૫-૩૬) માં અપાયેલ છે.

૧૨

આ શુકન ચોપાધના પદમાં કાવ્યત્વ જેવું કેમ આવી શકે ? શુકન વિચાર બતાવવા માટે-અમુક શુકન થાય તો તેવું આવું ફળ થાય એ અગાઉના શુકનશાસ્ત્રીઓએ નિર્ધારી રાખેલું કહેવું હોય તેમાં-ખાલી વિગતો રજુઆત કરવામાં હૃદયોર્મિ કે કલ્પનાના ઉચ્ચ વિહારને શું અવકાશ હોઈ શકે ? એતો હમણું સાંભળ્યું હતું કે એક કાવ્યદાના અભ્યાસીને ' પીનલકોડ ' -પોલીસ-ગુન્હા કાવ્યદાની કલ્પો યાદ નહોતી રહેતી તેથી તેણે આખી ' પીનલકોડ ' ગૂજરાતી કવિતામાં રચી નાંખી અને તેમાં જો કાવ્યત્વની આશા રખાય તો આવી કૃતિમાં જોઈ શકાય.

૧૩

શકુન વિષયે ઘણા વાર્તા ગ્રંથોમાં ગ્રંથકારોએ તેવો પ્રસંગ આવતાં ટુંકમાં જણાવી દીધું છે. દાખલા તરીકે આ કવિના ગુરુ દેવવિજયે સં. ૧૬૬૦ માં રચેલા પાંડવ ચરિત્રના પૃ ૫૧-૫૨ પર યાદવેશ્વર અમુક સારા શકુન જોઈ આગળ ચાલી વિન્ધ્યાટપીમાં અનુ-

ક્રમે આવ્યા એવું જણાવી, જનાર માટે-પ્રયાણ કરનાર માટે સારા શકુનો સંબંધે નીચેનો શ્લોક આપ્યો છે:—

કન્યાગોર્ણકુંભો દધિમધુકુસુમં પાવકો દીપ્યમાનો
યાનં વા ગોપ્રયુક્તં વરરથતુરગં છત્રમદ્રાતિમદ્રં ।

ઉત્તવાતા ચૈવ ભૂમી જલચરમિથુનં સિદ્ધમત્રં મુનિર્વા
વેસ્યા સ્ત્રી મદ્યમાંસં હિતમપિ વચનં મંગલં પ્રસ્થિતાનાં ॥

વિશેષ ઉદાહરણ માટે જુઓ શીલવતીનો રાસ પૃ. ૧૨૨, હરિબળ મચ્છીનો રાસ પૃ. ૩૨, જૈન કાવ્યદોહન પૃ. ૬૫૮-૬૬૦.

૧૪

શુકનઆદિના વહેમો ગમે તેવી સુધરેલી ગણાતી પ્રજા હ્યો તેમાં અવશ્ય જોવામાં આવશે. શુકનાદિ ધણા કાળથી ચાલ્યા આવ્યા છે. મહાદિ સૂર્યમંડળની ગતિ આદિને લઈને આ પૃથ્વીવાસી પર સારી માઠી અસર થાય છે એ માન્યતા ઉપર જ્યોતિષશાસ્ત્ર પૂર્વાચાર્યોએ રચ્યું તેમ અમુક કાર્ય થશે કે નહિ, શું સંયોગો ભવિષ્યમાં ઉપરિચિત થશે તે માટે અનેક જાતનાં આસપાસ દેખાતાં ચિહ્નો-શકુનો મળે-જોવામાં આવે તે પરથી આવેલાં પરિણામો ધ્યાનમાં રાખી ધણાઓના તે સંબંધીના અનુભવો વિચારમાં લઈ આવા શકુનોનું મળ્યું એક શાસ્ત્ર પૂર્વનાં વિદ્વાનોએ-દૃષ્ટાઓએ ઘડ્યું છે.

૧૫

જૈનેતર-બ્રાહ્મણોએ પણ સોળમા સત્તરમા સૈકામાં શકુનાદિ સંબંધે મૂળના ભાષાંતર તરીકે પણ લખવા માંડ્યું હતું તેની સાક્ષી તરીકે રા. હજનલાલ વિદ્યારામ રાવળ 'જૂની ગુજરાતી ભાષા' એ મથાળા નીચે સાહિત્યના ડીસેમ્બર ૧૯૧૪ ના અંકમાં પૃ. ૫૩૭ થી ૫૪૦ આપેલ નમુનો જ્ઞાન ભારકર નામના સંસ્કૃત પુસ્તકના ભાષાંતરનો છે તેમાં બાર રાશિનું ફળ આપ્યું છે તે પછી ઉલુક વિચાર ને તે પછી અંગ ફરકવાનો વિચાર આપવામાં આવ્યો છે; તે પૈકી ઉલુક વિચાર ને અંગ ફરકવાનો વિચાર આ શકુન દીપિકાનો લગતો

જ છે તેથી તેમજ તેની ભાષા કવિ પ્રેમાનંદના પહેલાંની-આશરે
સોળમો સૈકો (ઇ. સ.) ઉતરતાં ને સતરમો સૈકો શરૂ થયા પછીની
હોવાનો સંભવ છે એટલે કે લગભગ આ ચોપદના કાળનો છે તેથી
અત્ર આપીએ છીએ:—

“ અથ ઉલૂક વિચાર-પ્રથમ પોહર પૂર્વ દિશાએ બોલે તો
સમતા | બીજે પ્રહર પૂર્વ દીશાએ બોલે તુ પુત્ર પીડા | ધન નાશ |
ત્રીજે પ્રહર પૂર્વ દીશાએ બોલે તુ પુત્ર ધન અસ્ત્રી કળ્પી | ચોથે
પ્રહર પૂર્વ દીશાએ બોલિ તો ધણીને મધ્યમ.

પ્રથમ ઉત્તર દીશાએ લાલ પુત્રોદય | બીજે પ્રહર ઉત્તર દીશાએ
કલેશ કરિ | અંધુ હાની, ધન નાશ | ત્રીજે પ્રહર ઉત્તર દીશાએ બોલે
તુ વીઝહ પશુ નાશિ | ચઉથે પ્રહર ઉત્તર દીશાએ બોલિ તુ ધન પશુ
ધણીને મધ્યમ.

પ્રથમ પ્રહરે પશ્ચિમ દીશાએ બોલિ તુ ચોર ભય | રોગ કરિ |
બીજે પ્રહર પશ્ચિમ દીશાએ બોલી તુ પશુ નાશ, ધન હાની | ત્રીજે
પ્રહર પશ્ચિમ દીશા મુખે બોલિ તુ સ્ત્રી પુત્ર પશુ નાશ | ચોથે પ્રહર
પશ્ચિમ દીશા મુખે બોલે તુ અગની ભય.

પ્રથમ પ્રહર દક્ષણ દીશા મુખે બોલિ તુ મરણ કરે | બીજે પ્રહર
દક્ષણ દીશા મુખે બોલે તુ ધન નાશ પશુ સ્ત્રી પીડા | ત્રીજે પ્રહર
દક્ષણ દીશા મુખે બોલે તુ અંધુ નાશ | વીદેશ કળ્પ | ચોથે પ્રહર
દક્ષણ દીશા મુખે બોલિ તુ જ્યેષ્ઠ પુત્ર હાની વાહન નાશ સ્ત્રી પશુ નાશ.

શીઆલ ફાલુ | રિજ નગર માંહિ આવાને આદિત્યવારે ભોમવારે
શનિવારે પ્રથમ પ્રહરે બીજે પ્રહરે બોલે તથા ધરમાંહિ બિસે તુ ધણી
મરે ઉજડ થાએ | પ્રહર ૩-૪ મધ્યમ કરિ બીજી વાર તે પાડુઆ
બાંણવા.

“ અંગ ફરકયાનો લિચાર—

૧ નેલાડ ફરકિ તુ રાજ પ્રસાદ પાંમીઈ

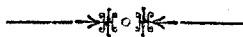
૨ દોઈ આંખોડી ભમર ફરકિ તુ સુખ સોઉભાગ્ય આપિ.

- ૩ બૂંધર વિચિ ફરકિ તુ મીત્ર મલી.
- ૪ દોઝે આંખો ફરકિ તુ મીત્ર મલી. સ્ત્રી સમાગમ કુંધ.
- ૫ કાન ફરકિ તુ શુભ વારતા.
- ૬ નાક હોઠ ફરકિ તુ સુખન કરાવી,
- ૭ હેઠનો હોઠ ફરકિ તુ કલેશ કરિ.
- ૮ મુખ ફરકિ તુ ભોજન પ્રાપ્તી.
- ૯ કટી ફરકિ તુ વસ્ત્ર પહિરાવિ.
- ૧૦ કંઠ ફરકિ તુ મરણ કરિ
- ૧૧ પુઠ ફરકિ તુ કલેશ ઉપભવી
- ૧૨ રદ્ય ફરકિ તુ વાહલાં મલી
- ૧૩ આંહ ફરકિ તુ સ્ત્રી સમાગમ કુંધ
- ૧૪ દોઝે જાંગાં ફરકિ તુ વસ્ત્ર પહિરાવિ
- ૧૫ પગ ફરકિ તુ ગાંમ ચલાવિ

ધૃતિ અંગ ફરક વિચાર. પૂર્યનિ જન્મણુ અંગ ભલૂ | સ્ત્રી નધ
કળૂ અંગ ભલૂ એણી રીતે વીચારીએ, ”

આમાં ઉલૂક વિચાર અને શકુન દીપિકા ચોપઈમાંના ધુચ્ચડ
શુકન પૃ. ૧૯ ના વિચાર જૂદાજ છે. ભાષાની દૃષ્ટિએ આ
ચોપઈ કેટલેક દરજ્જે ઉપયોગી નિવડશે. તેમાં રહેલ શકુનાદિથી
આપણા લોકો કે જે ધર્મને નામે અનેક વહેમો-ઢોંગોને વશ થઇ
ભૂત પ્રેત મંત્ર જાંત્ર તંત્ર જોશી જતી ભુવા વગેરે પાછળ અજ્ઞાનને
હીધે ખર્ચ કરે છે તે મોહદશામાં રહે છે તે વિશેષ વહેમવાળા ન થાય,
પણુ તેનો સજ્ઞાન શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ (academically) ચર્ચા કરી
સારભૂત તત્વ જણાય તો તે લે એ ઇષ્ટ છે. (શુભમસ્તુ—ભદ્રમસ્તુ.)

મુખ્ય ધ. તા. ૩૧-૮-૧૯૨૫. } મોહનલાલ દલ્વીચંદ દેશાધ.
૧૯૮૧ ના ભાષ્યક શુકલદ્વાદશી }

કુશળલાભ ઉપાધ્યાય.

૧

કવિ પરિચય.

આ કવિ ખરતર ગચ્છમાં થયા છે, તેમણે પોતાના ગુરૂનો પરિચય કે ગુરૂ પરંપરા અન્ય કવિઓ આપે છે તેમ લાંબી આપી નથી, પણ તેમની મળતી પાંચ છ કૃતિમાંથી ફક્ત એકજ કૃતિ નામે તેજસાર રાસમાં પોતાના ગુરૂનું નામ અભયધર્મ ઉપાધ્યાય એટલુંજ આપેલું છે. આ કરતાં વિશેષ પરિચય પોતે કરાવ્યો નથી. આ અભયધર્મ સંબંધી કંઈક વિશેષ માહિતી મળે તો જોઈએ.

ખરતરગચ્છના અભયધર્મ નામના ઉપાધ્યાયે સં. ૧૬૮૬ અને સં. ૧૬૮૮ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી પાપાણુપર ચરણો-પાદુકાઓ મળી આવે છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

—સં. ૧૬૮૬ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૫ દિને મંત્રિદલ વંશે
 ચોપરા ગોત્રે ઠાં વિમલદાસ તત્પુત્ર ઠાં તુલસીદાસ તત્પુત્ર
 ઠાં શંગ્રામ ગોવર્દનદાસ તસ્ય માતા ઠાં નીહાલો તત્પુત્ર માર્યા
 ઠકુરેટી દેહુરા ગોતમ સ્વામીકા ચરણ ગુલ્વરગ્રામ—કારાપિતા
 બૃહત્ત્વરતરગચ્છે પૂજ્યશ્રી જિનરાજસૂરિ વિચ્ચમાને ૩૦
 અભયધર્મેન પ્રતિષ્ઠા કૃતા ।
 —કુંડનપુરમાં.

—સંવત ૧૬૮૮ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૫ તિથૌ મંત્રિદલ
 વંસે ચોપરા ગોત્રે ઠાં વિમલદાસ તત્પુત્ર શ્રી ઠાં તુલસીદાસ
 તત્પુત્ર શ્રી ઠાં શંગ્રામ ગોવર્દનદાસ તસ્ય માતા ઠકુરી શ્રી
 નિહાલો તત્પુ. માર્યા ઠકુરેટી યુ. મ. શ્રી જિન કુશલસૂરિકા

કારાપિતા પૂજ્ય શ્રી શ્રી ૫ શ્રી શ્રી રાજમૂરિ વિચ્ચમાને ઉપા-
ધ્યાય અભયધર્મ્મેન પ્રતિષ્ઠા કૃતા સ્થિર લગ્ને સ્વરતર ગચ્છે ।

—શ્રી ગુનાયાજીમાં.

—જીઓ લેખાંક ૨૭૧ અને ૧૭૬ પુરનચંદ નાહર કૃત જૈન
લેખ સંગ્રહ—પ્રથમ ખંડ.

આમાં જે સંવત્ આપેલ છે તે સં. ૧૬૮૬ અને ૧૬૮૮ અને
આ કવિની જે રચનાઓ મળી છે તેનો કાલ (સં. ૧૬૧૬ થી સં.
૧૬૨૪)—એ અંતેમાં ધણું અંતર રહે છે. તેથી આ શિલાલેખના
અભયધર્મ અને કવિના ગુરૂ અભયધર્મ અને એકજ છે એમ બહુ
ભાર દેખને કહી ન શકાય, છતાં કવિ અને તેમના ગુરૂ અગર તે પૈકી
તેમના ગુરૂ સં. ૧૬૮૮ સુધી જીવતા રહ્યા હોય એવો સંભવ પણ છે.

૨

કૃતિ પરિચય.

આ કવિની કૃતિઓ તરફ જોઈશું તો આ મોક્ષિકામાં પ્રકટ થ-
યેલી એ નામે (૧) માધવાનળ કથા—પ્રબંધ—ચરિત (અથવા માધવા-
નલ કામકુંડલા ચોપઈ—રાસ) રચ્યા સં. ૧૬૧૬ કાગણુ શુદ્ધ ૧૩
રવિવાર જેસલમેરમાં અને (૨) મારૂ ઢોલાની ચોપઈ રચ્યા સં. ૧૬૧૭
વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ગુરૂવાર જેસલમેર, ઉપરાંત (૩) તેજસાર રાસ રચ્યા
સં. ૧૬૨૪ વીરમપુર—વીરમગામ અને (૪) અગડદત્ત રાસ (લખ્યા પ્રત
સં. ૧૬૫૩) મળી આવે છે. આ ઉપરાંતની—ટૂંકી કૃતિઓમાં સ્તંભન
પાર્શ્વનાથ સ્તવન (ખંભાતમાં), ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તવન, અને નવકાર
છંદ પ્રાપ્ત થાય છે. આ સિવાય અન્ય હોઈ શકે પણ તે આ લેખ-
કના જાણવામાં આવી નથી. આ પરથી જણાય છે કે સં. ૧૬૧૬
અને ૧૬૧૭ માં જેસલમેર હતા, સં. ૧૬૨૪ માં વીરમગામમાં હતા
અને તેમણે ખંભાતના સ્થંભનક પાર્શ્વનાથની, પારકરના ગોડી પા-
ર્શ્વનાથની જાત્રા કરી હતી તેમનો નવકાર પરનો ‘વંચિત પુરે વિવિધ

(૧૪૬)

અસુર ઈંદ્ર નર અમર વિવિધ વ્યંતર વિદ્યાધર,
સેવે તુઝ પાય સય ન માજ સુજપે નિરંતર;
જગનાથ પાસ જિનવર જયો મનકામિત ચિંતામણિ,
કવિ કુશલલાલ સંપતિકરણ; ધવલ ધોંગ ગોડી ધણી. ૨૩
—પ્રવર્તક કાન્તિવિજયજીના તથા વિજયધર્મ શ્રીના લંડનમાં.

*નવકાર છંદ.

અંતે—

નિત્ય જપીઈ નવકાર સંસાર સંપતિ સુખદાયક,
સિદ્ધ મંત્ર શાશ્વતો ઈમ જપે શ્રી જગનાથક;
શ્રી અરિહંત સુસિદ્ધ શુદ્ધ આચાર્ય ભણિજે,
શ્રી ઉવજાય સુસાધુ, પંચ પરમેશ્ઠી યુગીજે;
નવકાર સાર સંસાર છે, કુશલલાલ વાચક કહે,
એક ચિતે આરાધીઈ વિવિધન્નદ્ધિ વંછિત લહે. ૧૭

૩.

માધવાનલ કામકુંડલા ચોપઈ અને માઈ દોલા ચોપઈ અને, કવિએ
જેસલમેરના મહારાજ યાદવ રાઉલ શ્રી માલદેવના પાટવી કુમાર
અને પત્ની અપેલ રાજ હરિરાજના કુટુંબ અર્થે ઇચ્છાથી—આ-
જ્ઞાથી રચી હતી.

રાઉલ માલ સુપાદ ધર (માન પટોધર) કૂંચર શ્રી હરિરાજ
વિરચ્યા એહ સિણુગાર રસ, તાસ કુટુંબ કાજ. ૫૪૯
—માધવાનલ ચો.

યાદવ રાઉલ શ્રી હરિરાજ, જેડી તાસ કુટુંબ કાજ. ૭૦૦

—મઈ દોલા ચો.

માલદેવજીએ સં. ૧૬૦૭ થી ૧૬૧૮ સુધી રાજ્ય કર્યું અને
તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્ર—ઉક્ત શ્રી હરરાજજીએ વિ. સં. ૧૬૧૮ થી સં.

* આ ચિન્હ મુદ્રિત કૃતિ સૂચવે છે.

૧૬૩૪ સુધી જેસલમેરનું રાજ્ય કર્યું. એમણે સં. ૧૬૨૭ માં અકબર શાહનું સ્વામિત્વ સ્વીકારી દિલ્હી દરબારમાં જવા આવવા માંડ્યું હતું. આ હરરાજાની રાજસભામાં પ્રસિદ્ધ ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયે જયરાદ મેળવ્યો હતો. ૨

મારૂં દોલાની વાર્તા માટે એમ કહેવાય છે (કે વાકુ સૌન્દર્યના સં. ૧૬૧૭ ના અંકોમાં મારૂં દોલાની વાર્તા એ નામનો આરોટ કવિ ગોવિંદ ગિલાસાઈનો લેખપરથી) અકબર આદશાહ અનેક ગુણવાનોતે પોતાના દરબારમાં સંધરતો—પોતાની પાસે રાખતો અને તેમની પાસેથી કાવ્ય

૨ સાક્ષર મુનિશ્રી જિનવિજયજીની પાસેના પ્રશસ્તિ સંગ્રહમાં ચતુઃશરણ પ્રકીર્ણક પર અવચૂરિ સં. ૧૬૮૩ માં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય શિષ્ય શ્રુતસાગરે લખેલી છે. તે સંબંધીની પ્રશસ્તિ ખાસ જણવા જેવી છે તે અત્ર નોંધવામાં આવે છે:—

શ્રીમત્તપાગચ્છ ગચ્છ ગગન ગગનદિનમણિ સકલવાચક
 ચક્રવર્તિ સકલવાદિ દ્વિરદ મદ સિંહશાર્દૂલ । સકલ સિદ્ધાન્ત
 તત્વાર્થ સહાસમુદ્રાવગાહક । શ્રીમજ્જંબૂદ્વિપપ્રજ્ઞતિસૂત્રવૃત્તિ-
 કારક શ્રીમત્પ્રવચનપરીક્ષા ગ્રંથસૂત્ર વૃત્તિકારક શ્રી કલ્પ-
 કિરણાવલી વૃત્તિ વિધાપક શ્રી સર્વેશ્વ શતક સૂત્રવૃત્તિ કરણતઃ
 શ્રી હેમાચાર્યસપ્રાન્ન શ્રી શ્રુતકેવલિ વિરુદ્ધારક સકલવાદિ
 નિરાકરગ પ્રવીણ શ્રી જેસલમેરદુર્ગ રાજાધિરાજ રાઝલ શ્રી
 હરરાજરાજસભા લઘ્વજયવાદ સકલ કુમત નિરાકરણ શ્રી
 તપાગચ્છ દીપ્તિકારક સુવિહિત સભા શૃંગાર મહાવૈભવચરંજિત
 જન મનોરંજક મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરગણિ ચરણ ચંચરી-
 કાયપ્રાન્ન પંડિત શ્રી શ્રુતસાગરગણિ ચરણ સરસિરુહ ભુંગ
 ગણિ શ્રી પ્રેમસાગર વાલ્મીકીકૃતે ઠિલ્લિતેયં પ્રતિ: ।

ગુણવસુરસપાશે સંવત્કાર્તિકમાસે શુભે તિથૌ સમહ:

પ્રાજ્ઞશ્રી શ્રુતસાગર ગણિભિલિલેલ પ્રતિ પ્રવરાં ॥૧॥

સંગીત વિનોદ રસ લેતો, આવા અનેક ગુણવાનો ત્યાં આવી વસ્થા હતા. બીકાનેરના મહારાજ કવ્યાણુસિંહના પાટવી કુમાર રાયસિંહજી બીકાનેરની ગાદીએ બેઠા, અને તેમના નાનાભાઈ પૃથ્વીરાજ કરીને હતા તે મહા ગુણુ અને કવિ હતા. તેમને અકબરશાહે બોલાવી પોતાની પાસે રાખ્યા હતા. આજ પૃથ્વીરાજે ઉદયપુરના મહારાણુ પ્રતાપસિંહજીને આદેશાહને શરણુ નહોં થવા માટે ૧૪ દોડા લખી મોકલ્યા હતા, એ વાત જગ જાહેર છે. તેમણે અકબર આદેશાહને રીઝવવા માટે એક મારવાડી-ડોંગલ ભાષામાં અતિ શૃંગારમય 'કૃષ્ણુ રૂપમણિ વેલિ' નામનો રૂકિમણિ અને શ્રી કૃષ્ણુના વિવાહનો અતિ ઉત્તમ ગ્રંથ બનાવ્યો હતો અને તે હમેશાં રાત્રે કાન્યકર્યાસમયે આદેશાહ પાસે તેના ખાનગી મંડળમાં વંચાતો હતો. તે સમયે જે-સલમેર અને બીકાનેરવાળાને પરસ્પર વિરોધ હતો. તે વખત જેસલમેરના હરરાજજીએ આદેશાહ પાસે જતાં પૃથ્વીરાજની કરેલી 'વેલિ' ના વખાણુ સાંભળી તેમણે જ્યારે પોતે યુવરાજ હતા (એટલે સં. ૧૬૧૮ પહેલાં) અને પદ્માભિષેક થયો ત્યાર પછી પણ જેસલમેરના સર્વે કવિ અને વિદ્વાનોને એકઠા કરી 'મારૂ દોલાની વાર્તા' ના પ્રાચીન દોહા એકઠા કરી તેને વાર્તાના આકારમાં યથાક્રમે ગોઠવી જે ઉત્તમ ગ્રંથ બનાવશે તેને હું ધનિમ આપીશ એમ કહી કેટલાક ગ્રંથો તે વાર્તાના બનાવેલા તે પોતાની પાસે તૈયાર હતા, તેમાંથી સર્વોત્તમ જે ગ્રંથ બન્યો હતો તે આદેશાહને ભેટ ધર્યો હતો. આપણા આ કવિની મારૂદોલાની વાર્તા કવિએ જેસલમેરમાં પૂરી કરીને શ્રી હરરાજજીને સંભળાવી હતી અને તેમની તે વાર્તાજ ઉત્તમ નક્કી કરી આદેશાહને રજુ કરો હતી. આદેશાહને તે પસંદ પડવાથી વખતે વખત ખાનગી મંડળમાં તે વાર્તાના દોહા બોલાવા લાગ્યા. એક વખત આદેશાહે પૃથ્વીરાજને હસતાં હસતાં કહ્યું કે- 'પૃથ્વીરાજ ! તમરો 'વેલિ' (રૂકિમણિ વેલિ નામનો ઉપરોક્ત ગ્રંથ અથવા લગા)

દોલાનો કરેલો (ઉંટ) ચરી ગયો—એટલે ખાઈ ગયો, તેથી તે હવે ફલપુલ વિનાની નિરસ લાગે છે'. આ સાંભળી પૃથીરાજે ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે:—'વેલિ' નિરસ થઈ હશે તો આ આલમરૂપી વાડીમાંથી બીજાં મકરંદ (પુષ્પરસ) ભરેલાં પુષ્પોવાળાં વૃક્ષો લાવી હજૂરને ભેટ કરતાં વાર લાગશે નહિ:”—આ પછી પૃથીરાજ માફ દોલાની કરતાં પણ વિશેષ રસિક એક વાર્તા બનાવવા અથવા મેળવવાના પ્રયત્નમાં લાગ્યો અને છેવટે પોતે બનાવી હોય કે પછી બીજા પાસે રચાવી હોય કે તૈયાર મેળવી હોય પણ 'સદેવંત સાવલીંગાની વાર્તા' ઉત્પન્ન કરી આદર્શાહને સાંભળાવી તેથી આદર્શાહનો ભાવ માફદોલાની વાર્તા પરથી ઉતરી આ નવી વાર્તા પર લાગ્યો, કારણ કે તેમાં શૃંગારરસ વધારે ભરચક હતો. તે મારવાડી ભાષામાં હોવી ઘટે, અને ગુજરાતીમાં જે હમણાં જોવામાં આવે છે તે તેનું અનુકરણ હશે એમ જણાય છે. ભરતપુરના મહારાજના પુસ્તકાલયમાં “સુદ્યુત્ સવલંબ્યારી સાત જન્મરી વાર્તા” એ નામની લખેલી પ્રત તેમજ જોધપુર મહારાજના પુસ્તકાલયમાં પણ છે. અને ગદ્યપદ્યમાં એવી એક પ્રા નાનચંદ્રણ યતિના ભંડારમાં તેમના સંતાનીય મોહનલાલજી પાસે છે.

માફદોલામાં જે શૃંગારરસ છે તે અમર્યાદિત અને અતિશય પર લઈ જવામાં આવેલો નથી પણ વિશેષ સમર્યાદ અને રોચક છે, બ્યારે સદેવંત સાવલીંગાની વાત ગુજરાતીમાં હાલ છપાઈ છે તે વાંચતાં તો તે અધમ વાર્તા અને ગુજરાતમાં સજ્જન પુરૂષોને ઘૂણા ઉપજાવે તેવી લાગે તેમ છે, આમ છતાં અકબરઆદર્શાહ શૃંગારરસની કવિતાને આહતા હતા અને તે પરથી તેમણે પોતે તેવી કવિતા કરી હતી તેમજ ગંગાદિ કવિઓ-શૃંગારરસવાળી કવિતા કરી તેને પ્રસન્ન કરતા હતા તે તો ઠીક, પણ સદેવંત સાવલીંગા જેવી હૃદયી ઉપરવટ જઈને વર્ણવેલા શૃંગારવાળી અધમ વાર્તાપર તે આદર્શાહ મુગ્ધ થાય એ કદાચ કોઈને નવાઈ જેવું લાગશે તો તેના ઉત્તરમાં એ સ્મરણપર લખવા જેવું છે કે અકબર આદર્શાહે ખાનગીમાં સ્ત્રીઓની બન્ધર

ભરી તેમાં દરેક રાજ તથા હોંદુ મુસલમાન અમીર ઉમરાવોની અને વેપારી વર્ગના તમામ ગૃહસ્થોની સ્ત્રીઓને તે બજારમાં આવવાની ફરજ પાડી હતી અને તે બજારને મીનાબજાર કહેવામાં આવતી. આટલાપરથી અકબર ફેટલો ઇસ્કી હતો તે સમગ્રય તેવું છે અને તેથી ઉપરની વાત પણ સુઘટિત થઈ શકે તેમ છે.

મારૂંદોલાની યોપાઇમાં મારૂંદોલાની વાર્તા નવીન રચવામાં આવી નથી પણ તેની વાર્તા આ યોપાઇ રચાઇ તે પહેલાં લોકકથારૂપે હતીજ-તેના દુહા પણ વિદ્યમાન હતા અને તે વાત અને પ્રાચીન દુહા પરથીજ રાવલશ્રી હરરાજાએ પદ્યકૃતિઓ જુદા જુદા પાસે સર્ગ આકારમાં વાર્તાતો રસ જળવાઇ રહે તે પ્રમાણે રચાવરાવી હતી એ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે જ્ઞેધપુરના પ્રથમ વર્ગના ન્યાયાધીશ અને પ્રખ્યાત ઇતિહાસવેતા મુન્શીજ દેવીપ્રસાદજીને પૂજાવતાં તેમણે તપાસ કરી જ સાત ગ્રંથોનાં નામ આરોટકવિ ગોવિંદ ગિલ્લાભાઇને જણાવ્યાં હતાં. તે ગ્રંથોના સંવતોમાં ફેર જણાય છે તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે કર્તા-કવિઓએ જુદે જુદે વખતે આગળ પાછળ તે ગ્રંથો કર્યા હશે અથવા લેખક દોષથી તેમ બન્યું હોય તો તે પણ સંભવિત છે કેમકે સર્વે ગ્રંથોમાં અખાત્રીજ લખેલ છે. આ સર્વ ગ્રંથોની વિગત આ પ્રમાણે છે:-

પહેલી પ્રત—જ્ઞેધપુરના મહામંદિરના આપસજીને ત્યાંજે તેમાં રચ્યા સાલ સંવત સોલહ સતરે બરખે, આખત્રીજ દિવસ મન હરખે
એ પ્રમાણે છે તે લખ્યા સાલ સં. ૧૬૬૭ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૪ બુધવારે છે.

બીજી પ્રત—જ્ઞેધપુર દરબારના રાજપુરોહિતના ઘરમાં છે તેનો રચ્યાસંવત્ સંવત સોલહ સતરોતરે અખાત્રીજ સોમવાર
વાંચ્યાં સુખ સંવત સદા, જૈસલમેર મઝાર-૪૩૨.

ત્રીજી પ્રત—અપૂર્ણ લખેલી છે અને તે સંવત્ ૧૫ (?)૦૩ વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ને ગુરુવારે જેસલમેરના ચંદ કવિની બનાવેલી છે અને તેમાં હરરાજાની આજ્ઞાથી રચી એમ લખ્યું છે.

ચોથી પ્રત—આમાં રચ્યા સંવત્ એ પ્રમાણે આપ્યો છે કે સંવત્ સોલહ તોરોતરે, અખાતીજ ગુરૂ ખરે.

પાંચમી પ્રત—મારવાડમાં જાલકગઢ ગામના જતી જ્ઞાનમદલના ઉપા-શ્રયણાં છે. તેમાં સંવત્ નથી પણ કવિતા લખી છે કે:—

જિમ-મધુકર શિર કેતકી, જિમ કાયક સહકાર

મારવણી મન હરખિયો, ઢોલાસો ભરતાર. ૧

આનંદ અધિક ઉજાહ અતિ, નરવર બાળ્યા ઢોલ,
સસ્નેહી સેણા તણા, કલિમેં રહિયા બોલ. ૨

છઠી પ્રત—જોધપુર રાજ્યના પુસ્તકાલયમાં છે તેમાં સંવત્ નથી. તેમાં જણાવેલું છે કે—

સાહક કુંવર વિલસે સદા, કામચુ સગુણુ સુગાત
માલવણીને એક નિધિ, મારવણી દે રાત.

ઉપરની છએ પ્રતિ ઉપરાંત આ કુશલલાભરી આ વાર્તા પરની કૃતિ મળી આવે છે. તેનો રચ્યા સંવત્ ઘણી પ્રતો જોતાં સં. ૧૬૧૭ (ના વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ને ગુરુવાર) જણાય છે જ્યારે આરોટ કવિ ગોવિંદ ગિલ્લાભાઈની પાસેની શુદ્ધ અને સંપૂર્ણ પ્રતમાં સંવત્માં ફેર એટલે સં. ૧૬૧૫ અને સ્વ. દલાલે જોયેલી પ્રતમાં સં. ૧૬૧૬ (મિતિ તેજ) જણાવેલી છે.

આ કવિ આ વાર્તા મૂળ હતી—તે સંબંધીના દૂહા લોકોમાં કંઈસ્થ હતા અને તે હકીકત તેણે પોતેજ પોતાની કૃતિના અંત ભાગમાં સ્પષ્ટ કહી છે:—

ગાહા સાતસિ એહ પ્રમાણુ, દુહાનીઘં ચઉપઈ વધાણુ,

યાદવ રાવળ શ્રી હરિરાજ, જોડી તાસ કુતૂહલ કાજિ.

જે પેર શ્રીમુખ સાંભરી, તે પેર જોડી મેં મન રહી
(જિણુપરિ મધ પરમારથ સુણી, તિણિ પરિ મધ કીધી મનરૂતી-પાઠાંતર)
દોહા ઘણા પુરાણા છે, ચોપઘ બંધ કીધી મેં પછે,

સંલત સોલહ પનોતરે પાઠાંતર- { સોલહ સોલોતરઠ—
સોલસથ સતરોતરઠ }
અખાત્રીજિ વાર સુર ગુરઠ }
આખાત્રીજ દિવસ મનિ પરઠ }

જોડી જેસલમેર મઝારિ, સુણુતાં સુખ પામેઠ સંસારિ
ખરતર ગચ્છ સુગુર ગહગહઠ, વાચક કુસલલાલ ધમ કહઠ
સંભલિ સુગુણુ ચતુર ગહગહઠ (પા.)
મારવણીતી એ ચક્રિપઠ, એ સુણીજ્યો એકમના થઠ
સાંભલતાં પામે સંપદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપતિ સદા.

જેસલમેરમાં ભદ્રી જ્ઞાતના રજપુતો રાજ્ય કરતા હતા અને તે
જ્ઞાતવંશી હતા અને ખુદ રાજાઓ 'રાવલ' પદ ધારણ કરતા હતા
અને તે પૈકી જેસલમેરના મહારાજ હરરાજજી થઈ ગયા છે તે તેમણે
સં. ૧૬૧૮ થી ૧૬૩૪ સુધી જેસલમેરની ગાદીપર રાજ્ય કરેલ છે
એ ઇતિહાસથી સત્ય જણાય છે.

મારઠોલાની ચોપાઠ કુશલલાભે જે ભાષામાં લખી છે તે રાજ-

૩-રાજસ્થાની એક્ટ્રે રાજપુતાના દેશ નામે રાજપુતાનાની ભાષા. આ
ભાષાની અંદર મારવાડી, જયપુરી, માલવી અને બીજી અનેક ભાષા (dialects)
નો સમાવેશ થાય છે. હિંદની ભાષા પ્રમાણે વિભાગ કરતાં (linguistic
Survey) તે ભાષા એક ક્ષેત્ર કે દશલાખ આશરે મનુષ્યો બોલે છે (જેકે
આ સંખ્યા ખાત્રીભરી ન ગણાય કારણ કે રાજસ્થાની ભાષા અને આસપાસના
મુલકોની ભાષાઓ વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદ રખાયો નથી) રાજસ્થાની ભાષા બોલના-
રાઓનું ક્ષેત્રજી આશરે એકલાખ એસીહજાર ચોરસ માઇલ છે. તે ભાષા
સાથે પશ્ચિમ હિંદની ગુજરાતી ભાષા સાથે અને પશ્ચિમ હિંદી સાથે ગાઠ સંબંધ
છે અને પહેલાં રાજસ્થાની ભાષાનો સમાવેશ પશ્ચિમ હિંદીમાં કરવામાં આવતો.

સ્થાની ભાષા તરફ વિશેષ ઝોક ખાય છે તેનું કારણ એ કે તેની વાર્તાળ મૂળ રાજસ્થાનમાં જન્મ પામેલી લોકકથા તેથી તેના પ્રાચીન દુહા પણ રાજસ્થાની ભાષામાં, વળી કવિએ તેના ઉપરથી કવિતા કરી તે પણ રાજસ્થાનના જેસલમેરના યુવરાજને માટે અને જેસલમેરમાં રહીનેજ, એટલે મારવાડી ભાષાનું પ્રાધાન્ય તેમાં હોય તે સ્વાભાવિક છે.

૪

સ્વ. સાક્ષરશ્રી ચિમનલાલ કલ્યાણભાઈ દલાલ ખી. એ. સને ૧૯૧૪ ના આગસ્ટ માસના સાહિત્યમાં પૃષ્ઠ ૩૫૩ પર 'માધવાનળ કામકંદલાની લોકકથા' એ શીર્ષક લેખમાં આ કવિકૃત માર્કટોલા ચોપાઇ સંબંધે પણ ટુંકમાં રસભરી ભાષામાં લખી તેનો અતિસંક્ષિપ્ત સાર પણ આપી દીધો છે કે:—

“માર્કટોલા ચુપઇ એ પણ એક શૃંગારરસ પૂરિત લોક કથાનો અંશ છે. આ કથા ભાટ લોકોથી કહેવાય છે. નલવરગઢના રાજા નલને પુત્ર થતો નથી તેથી પુકર (પુકર) તીર્થ (કચ્છમાં)ની

આ ભાષાઓનો અભ્યાસ ઘણો ઓછો થયેલો છે અને આ ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓની વિલક્ષણતાઓ તારવી કાઢવા માટે હજી વિશેષ શોધ અને અભ્યાસની બહુ અગત્ય છે. આ રાજસ્થાની ભાષાનો જમરો અભ્યાસ ઇટાલીના ડા. ટેસીગ્રીએ કર્યો હતો અને તેના પરિણામે પોતાના નિર્ણયો વિગતવાર બહાર પાડે તે પહેલાં રાજપૂતાનામાં હમણાં એકાદ બે વર્ષ પહેલાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. હમણાં જર્મનીમાં ચાર્લોટ ક્રોસ નામના વિદ્વાને સંપાદિત કરેલ રાજસ્થાની ભાષામાં સને ૧૭૨૬ માં રચાયેલી શિવવર્દનકૃત 'નસકેતારી કથા' લીપ્ઝીગની વેર્લ્ગ ડર એસિયા મેજર એ નામની પ્રકાશિની સંસ્થાએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે તેમાં ઘણી ટિપ્પણીઓ, વ્યાકરણ, શબ્દકોષ આગેલ છે અને ભાષાની દ્રષ્ટિએ અનેક બાબતોની સંપૂર્ણ ચર્ચા કરવામાં આવી છે કે જે ઉપરથી વર્તમાન હિંદની એક ભાષાનો ઘણા આગળના વખતના વિકાસક્રમ અને પ્રાચીન સ્વરૂપ મળી આવે તેમ છે.

બાધા રાખ્યે પુત્ર થાય છે. તેનું નામ સાલ્હકુમાર પાડે છે, પરંતુ તેની માતા મૃતવત્સા હોવાથી તેને દોલા કહીને બોલાવે છે. પુષ્કર તીર્થની યાત્રાએ જતાં ત્યાંના રાજ્ય પિંગલની પુત્રી માશ્વણી સાથે સાલ્હનું લગ્ન કરે છે. માશ્વણી નાની હોવાથી તેની માતા ઉમાદેવડી તથા પિંગલ સાસરે મોકલતા નથી. સાલ્હકુમાર ખીજી કન્યા માલવણી નામની પરણે છે. માલવણીના પ્રેમમાં માશ્વણીને બૂલી જાય છે. માશ્વણી યૌવનસંપન્ન થતાં વિરહથી પીડિત થાય છે અને કુંઝડીયાં (ઉમાદેવડી નાટકની કુંઝડીયાં) મિષે તથા બાઉબટની સંધાતે સંદેશા મોકલે છે. આ સંદેશા બહુ હૃદયગમ છે. તે થોડાક સાંભળો.

- સઉદાગર સંદેસઝ સાંભલીયા શ્રવણેહિં
 માશ્વણી મનમથ હુઈ મૂકયા જલ નયણેહિં. ૧૧
- બનમીયો ઉત્તર દિસિઈ, ગાજિ ગુહીર ગમાર,
 માશ્વણી પ્રિય સાંભર્યઉ, નયણે મૂકબઉ નીર. ૧૬
- માલવણી મનિ રંગિ, વાટિઈ તેણિ આઘી વહઇ,
 કુંઝી એકેણિ ન સંગિ, તાલ ચરંતિ દીહીયાં. ૧૭
- કુરઝાં ઘઉનઈ પંપડી, થાંકઉ વિનઉ હવેસ,
 સાચર લંધુ પ્રિય મિતું, પ્રિય મિલિ પાઝી દેસ. ૧૮
- ઉત્તર દિસિ ઉપરાડીયાં, દક્ષણ સમુહીયા,
 કુંઝા એક સંદેસઉ, દોલાનઈ કહીયા. ૧૯
- માશ્ મહે માણુસ નહી, મહે તઉ કુરઝડીયા,
 પ્રિય સંદેસઉ પાઠવઉ, તઉ લિપિ ઘઉ પંખડીયા. ૨૦
- કુંઝડીયા કુર લાઈયા, ગુજિ રહે સખ તાલ,
 જાકી જોડી વિહૂઈ, ત્યાકું કુણુ હવાલ. ૨૧
- તાલ ચરંતી કુરઝડી, સર સંધીયો ગમાર,
 કોઈ આપર મન કીયો, ઉડી પંખ સમાર. ૨૨

પંથી એક સંદેસડઉ, લગિ ઢોલા લે જાઇ,
 જોવન કલિયાં મઝીરીયાં તુ, લમર ન યાઇડઉ આઇ.
 પંથિ એક સંદેસડઉ, લગિ ઢોલા પહચાઇ,
 જોવન હસ્તી મદ ચડઉ, અંકુસ ઘઉ નઈ આઈ.
 પંથિ એક સંદેસડઉ, દિસ સગણ્યાં સલામ,
 જે દિનિ હમ તુમ વિશ્વુડે, નયણે નીંદ હરામ.
 ઢોલા મિલિસિ ન વીસરિસિ, ન આવિસિ ન મિલેસિ,
 માઈ તણુઈ કરંકડઈ, વાયસ ઉડાવેસિ.

—વગેર વગેર.

કમલ કમોદન જલ વસઇ, ચંદ્રા વસઇ આગાસિ,
 જે જ્યાંહાં કિમ નિસઇ, તે ત્યાંહી કેઇ પાસિ.
 તંતી નાદ તંબોલ રસ, સુરહ સુગંધઉ જાંહ,
 અસણિ તુરી પગમોજા, કિસ દિઉ આવર ત્યાંહ.

અનેક પ્રાચીન દુહાઓ પણ છે. માલવણીની અનેક યુક્તિથી માણવણી તરફથી આવતા માણુસોને અટકાવેછે, પરંતુ ભાઉભાટ ઢોલાને મળેછે અને માણવણીની સમસ્યા કહેછે. માલવણીને જાણુ થાયછે તેથી ઢોલાને પુષ્કર તીર્થ જતાં અટકાવેછે. માલવણી કહેછે :—

ઢોલા મ જાએસિ કચ્છદેસિ, તાં પરહેરઇ દ્રાંગિ,
 લિભલ નઈણુ સુચંગ ધણુ ભૂલઉ જાઈસિ સગિ.

ગયગમણી ગુજર ધરા, આણુ દક્ષણુ ચીર,
 મનહંસ કોડી માલવણી, સોઅઇ તુઅ શરીર.

પરંતુ ઢોલો વાર્યો રહેતો નથી અને પુષ્કર નગર જાયછે. માલવણી સુઝ મારફતે તે અગ્નિપાત કરેછે તેવો સંદેશો કહેવાડેછે, પરંતુ ઢોલો માઈ દેશ જાયછે અને માણવણીને મળેછે. આનંદ વ્યાપેછે. પાછાં ફરતાં રસ્તામાં માણવણીને સર્પ કરડેછે તેથી મૃત્યુ પામેછે. ઢોલો

૪. ચંદ્ર એ શબ્દ પહેલાં વપરાતો હતો. ‘અહા ખાલી પુરી ચંદ્ર’ એમાં ચંદ્ર શબ્દ પર અનેક ટીકાઓ થતી જોઇ છે, પણ પ્રાચીન કાળમાં એ શબ્દ વપરાતો હતો—એટલે તે નવીન નથી.

કાષ્ઠભક્ષણ કરવા તૈયાર થાયછે, તેવામાં યોગી આવીને સજ્જન કરેછે. આથી માણવણીનો તેના પર પ્રેમ વધેછે. છેવટે માણવણી અને માલવણી સંઘાતે ઢોલો સુખ ભોગવેછે, માલવણી પોતાનો દેશ વખાણેછે તથા મારવાડ જળ વિનાનો દેશ ગણીને વખોડેછે. ઢોલો માર દેશ વખાણેછે અનેથી ઢોલાને પુત્ર થયા અને આનંદ વખ્યો. ” આ સાર પોતાને મળેલી ‘ સંવત ૧૬૭૬ વર્ષે વૈશાખ માસે શુક્લપક્ષે ૧૫ દિવસે ગુણરત્નેન લિખિતમિદં ’ — પ્રતની પરથી લખેલો છે કે જેમાં રચ્યા સાલ સંબંધી એ જણાવ્યું છે કે :—

‘ સંવત સોલહ સોલોતરહ, અષાત્રીજ દિવસ મનિ પરહ
જેડી જેસલમેરિ મઝારિ, વાચ્યા પામહ સુખ સંસારિ.

સંબલિ સુગુણુ ચતુર ગહગહહ, વાચક કુસલલાભ ધમ કહહ
સિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપત્તિ, સદા સાંબલાં પામહ સંપદા. ’

આ માણેદોલાની યોપાધનો વિસ્તારથી કાવ્યવિવેચન દૃષ્ટિએ સાર આપવાની ઇચ્છા છે તે મૂલ અંથ સમસ્તઆકારે કોઈ બીજા મૌકિતકમાં છપાશે ત્યારે ખર આવશે.

૫

માધવાનલ કામકંદલા સંબંધમાં સ્વ. સાક્ષરશ્રી ચિમનલાલ ડાલા ભાઈ દલાલે જે શોધખોળ કર્યો છે તે સાહિત્યના અગ્રસ્ત ૧૯૧૪ ના અંકમાં પ્રકટ કર્યો હતો તે તથા આ કવિની તે સંબંધીની યોપાધનો સાર રા. બ. હરગોવિન્દદાસ દ્વારકાદાસે સાહિત્યના જુન ૧૯૧૪માં પ્રકટ કર્યોછે તે અને આની પછી આ પ્રસ્તાવનાના ભાગમાંજ જૂદાજ આપવામાં આવેલછે તેથી અત્રે વિશેષ લખવાનું પ્રયોજન રહેતું નથી.

બીજી મોટી કૃતિઓ પૈકી અગ્રહત રાસની પ્રત મને હાથ લાગી નથી (તેનો ઉલ્લેખ માત્ર સ્વ. ચીમનલાલ ડા. દલાલે પ્રત સં. ૧૬-૫૩નો કર્યો છે) તેથી તે સંબંધી કંઈ કહેવાનું સાધન નથી. બીજી કૃતિ નામે તેજસારાસ દીપપૂજનું ફક્ત માહાત્મ્ય બતાવવા માટે આ કવિએ સં. ૧૬૨૪માં વીરમગામમાં રચ્યોછે અને તેજ રાસમાં પોતા-

ના ગુરુનું નામ અભયધર્મ ઉવગ્રાય આપ્યું છે. તેના આદિ તે અંત-
ના ભાગ નીચે પ્રમાણે છે :—

શ્રી સિદ્ધારથ કુલાતિલુ, ચરમ જિજ્ઞોસર વીર,
પાણુગિ પ્રણુમી તસ તથા, સોવિન્નવન શરીર ૧
જિનવર શ્રીમુષિં ભોપદિસઉં, ભવિક લોક સુપકાજિ,
જિનપ્રતિમા જિન સારથી, ભાષિ શ્રી જિનરાજિ.૨
પ્રતિમા જિનની જિનપરિ, આરાહિ એકંતિ
અહિભવિ પરિભવિ સુપ લહધ, ઇમ ભાષધ અરિહંત.૩
જિજ્ઞહુર જિનવર આંગલિઈ, પૂરધ જિકો પઠવ,
તેજસાર નૃપતણી પરિ, સુપ ભોગધ સદૈવ ૪
ચ્યાર રાજ તિણ્ણિધ પામીયા, પૂજ્જતણુધ પ્રમાણિ,
સર્વારથ સિધિઅજ્ઞં, લહિસિ શિવ નિર્માણુ. ૫

x x x

અંતે-શ્રીપરતર ગચ્છિ સહિ ગુરુરાય, ગુરુ શ્રી અભયધર્મ ઉવગ્રાય,
સોલહસઠ ચઉવીસિ સાર, શ્રી વીરમપુર નયર મઝાર. ૪૧૫
અધિકારઈ જિનપૂજ્જ તણુધ, વાચક કુશલલાભ ઇમ ભણુધ,
જે વાંચધ નઈ જે સાંભલઈ, તેહના સહ મનોરથ ફલધ. ૪૧૬

આ રાસની સં. ૧૬૪૪ની પ્રત સ્વ. ગુલાબવિજયના લંડારમાં
૧૬૯૯ની ઇડરના બાઇબોના લંડારમાં, સં. ૧૭૪૨ની પ્રત પાલણુ-
પુરના લંડારમાં અને સં. ૧૭૮૯ની પ્રત જૈન એસોસીએશન ઓફ
ઇન્ડિયા મુંબઇ પાસેના લંડારમાં છે. (જુઓ મારો સંગ્રહ નામે
જૈન ગૂર્જર કવિઓ નં ૧૪૩ કુશલલાલ પૃ. ૨૧૧થી ૨૧૬.) આ
રાસનો સાર વિસ્તારભયને લીધે અત્ર આપ્યો નથી. આ કવિની આ
સર્વ કૃતિઓ પ્રકટ થયે તેનાં ખરાં અને વિશેષ મૂલ્ય અંકાશે. અત્યારે તે
તેના સંબંધમાં ઉપલબ્ધ થયેલી હકીકતોજ અત્ર મૂકવામાં આવી છે.

તા. ૧૪-૯-૨૫.

રેડીઅ. બ.રસ-ગાંધીજી મહાત્માની. } મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઈ.

અનુલેખ—વિક્રમ સત્તરમી સદીમાં પહેલાં શ્વેતામ્બર અને પદ્મી દ્વિગંધર જૈન બનારસીદાસ એક સારા શ્રાવક-કવિ ઉત્તર હિંદમાં થઈ ગયા-તેમના સમયસાર બનારસી વિલાસ વગેરે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ છે. તેમણે પોતાની અધુરી આત્મ જીવનીમાં-‘અર્ધકથાનક’માં અભયધર્મ ઉપાધ્યાયનો સં. ૧૬૫૭ ના અરસાનો ઉલ્લેખ આવ્યો છે તે તે કુશલલાલના ગુરુ સંપૂર્ણ રીતે સંભવે છે. તે ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે છે:—

વિદ્યા પદ્ધિ વિદ્યામેં રમે, સોલહસે સત્તાવને સમે,

* * *

ખરતર અભયધર્મ ઉવજ્જાય, દોય શિષ્ય જુત પ્રગટે આય,
ભાનુચંદ્ર મુનિ ચતુર વિશેષ, રામચંદ્ર બાલક ગૃહ ભેષ. ૧૭૩-૭૪.

આ પરથી અભયધર્મના એ શિષ્ય ઉક્ત ભાનુચંદ્ર તે રામચંદ્ર હતા. તે ઉપરાંત કુશલલાલ હોવા ઘટે. આ પૈકી ભાનુચંદ્ર પાસે બનારસીદાસ કર્મગ્રંથ-પ્રતિક્રમણાદિ લખ્યા હતા.

આ હકીકત પૂરી પાડવા માટે પૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી અમરવિજય-ચતુરવિજયાદિનો ઉપકાર માનું છું.

તા. ૬-૧૦-૧૯૨૫.

મો. દ. દેશાઈ.

માધવાનગ કામકંદલાની લે કકથા.

હિંદુ લોકકથાના સાહિત્યમાં માધવાનગી કથા અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. તેની લોકપ્રિયતા તથા અગત્યતા ધણે અંશે વિક્રમ રાજના તે ભાગને આસારી છે. આ ગ્રંથનાં અનેક હસ્તલિખિત પુસ્તકો ઠેકઠેકાણે મળી આવે છે. Dr. Ausrecht ના Catalogus Catalogorum માં (ત્રણ ભાગોમાં) ઘણીક હસ્તલિખિત પ્રતો નોંધી છે. આમાં આનંદધરનું કામકંદલા નાટક તથા કાકસુંદરની માધવાનગી કથા ધ્યાન ખેંચે છે. કામકંદલા નાટકના રૂપે સંસ્કૃત સાહિત્યમાં નથી, પરંતુ કથાનેજ નાટકનું નામ આપ્યું છે. હિંદુસ્તાનની મુખ્ય ભાષાઓમાં પણ તે કથા ઉતારેલી છે તેજ તેની લોકપ્રિયતા સાબીત કરે છે. લોકકથાના સાગરરૂપ કથાસરિત્સાગર, સિંહાસન દ્વાવિંશિકા તથા વેતાલપંચવિંશતિમાં આ વાત મળતી નથી. કથાસરિત્સાગર (૩-૧૫ અને ૧૦-૫૮) ના ઇસ્લાક નામના વણિકનું સ્ત્રીના વિરહથી મૃત્યુ, વિક્રમસિંહ, કુમુદિકા વેળા, અને શ્રીધર બ્રાહ્મણની વાતમાં કુમુદિકાનો શ્રીધર ઉપરનો પ્રેમ તથા ક્ષેમંકરની સિંહાસન દ્વાવિંશિકાની ૭ મી વાતમાં ધનદ શ્રેષ્ઠિએ બનાવેલા દ્વીપમાં દેવાલયમાં લેખ વાંચીને સ્ત્રી પુરૂષને સજીવન કરવાને વિક્રમ ખૂબ લાંબને પોતાનું મસ્તક છેદવા તૈયાર થાય છે તે દષ્ટાંતમાં થોડે અંશે આ કથાનું સામ્ય જોઈ શકાય. શામળસ્ટે તે સિંહાસન બત્રિશીમાં આ વાત ૨૬ મી વાત તીકે આપી છે. સંસ્કૃત કથાની અગત્યતા ખે કારણોને લીધે છે: તેમાં મળી આવતાં (૧) સંસ્કૃત સુભાષિતો તથા (૨) પ્રાકૃત ગાઢાઓને લીધે; આ સુભાષિતો તથા ગાઢાઓ ધણાં ખરાં ખીલ ગ્રંથોમાં મળી આવતાં નથી. જ્ઞાતિ ક્ષોરેન્દ્રામન વિદ્યા ૧ ડો. કલે.વેળેનીએ ૬ હસ્તલિખિત પુસ્તકો ભેગાં કરીને આ વાર્તા રામન અક્ષરોમાં છપાવેલી છે અને સાથે ગાઢાઓનો ઇંગ્રેજી તરજુમો આપેલો છે. તેમાં તો ફક્ત એકજ દુહા છે.

“ભમરા જાણુઈ રસવિરસૌ જે ચુંબન વણુરાઈ
ધુણ્યા ક્યા જાણુઈ આપડ જે સુકક લકક આઈ”

પરંતુ સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીમાં આની ત્રણ પ્રતો (આમાં એક પુસ્તકનું નામ માધવાનળ નાટક આપેલું છે પણ તે ખોટું છે. બીજી કથાઓ જેવાજ રૂપમાં આ કથા છે) છે તેમાંથી નીચેના દુહા નારવી કાઢેલા છે:—

સમસ્યા.

૧પિયુ પવાસા ચાલિઉ આલા વિરહ જલાઈ
વિસહર તિણિ ભીતઈ લિખ્યઉ તિણિ દીવડ ઉડલાહી
૨ત્રિપુર ન દીધઈ સંકરઈ રામાયણ હણુએણુ
૩ભારહ ભીમ ન દીધઈ સા મો ૪દિહિ પ્રિયેણુ

કામકંદલાવિરહવિલાપ.

૫હિયડા ફટિ પસાઉ કરિ કેતા દુઃખ સહેસિ
પિય માણસ વિયુજા હિયયા જીવિયં કહુ કરેસિ
૬કરવતડી કરતાર જકે સિરિ દીજઈ તાહરઈ
તહિ તું જાણી સાર વેદન વિયોજાતણુઈ
૭પાણી તણુઈ (વિયુઈ) કઠાવા જિમ ફૂટઈ હિયઉ
તિઉજ માણસ હોઈ સાચઉ નેહ તિ જાણુવઉ

સંસ્કૃત કથાઓમાં માધવની પૂર્વ જન્મના શાપની વાત આવતી નથી અને તે ગુજરાતી કથાઓ કરતાં ધણીજ ટુંકી છે. સંસ્કૃત

૧. પ્રિય પ્રવાસે ચાલ્યો, ખાલા વિરહથી બળે છે. તેથી વિસહર (સર્પ) ભીતે લખ્યો છે અને તેથી દીવો ઓલાય છે. ૨. હનુમાને. ૩. ભારત. ૪. દીધી. ૫. હે હૃદય પ્રસાદ કરીને ફૂટ કેટલાં દુઃખ સહેસ ! પ્રિય માણસથી વિયુક્ત હૃદય જીવેને શું કરીશ ?

૬. હે વિધિ, જે તારા માથા ઉપર કરવત મૂકાય તેા વિયોગની વેદના તું જાણે. ૭ પાણી વિના કાદવની પેઠે જે માણસનું હૃદય વિયોગથી ફાટે તે માણસ છે અને સાચો નેહ પણ તે જાણવો.

કથાનું જુનામાં જુનું હસ્તલિખિત પુસ્તક ઈ. સ. ૧૫૩૦ મળી આવેલું છે (Brit. Museum Catal p. 118.) આ કથા ૧૪ માં શતકમાં રચાયેલી મનાય છે. (Keith Catalogue of Sanskrit Mss in the Bodleian. Appendix p. 44) પુષ્પાવતીના રાજા જોવિંદ્યવ્રતને માધવ નામનો બ્રાહ્મણ (પુષ્પ બદુક) છે, તેના રૂપથી નગર નારીઓ વિદુલ બની જાય છે અને તેથી પૌરજનો રાજા પાસે ફરીયાદ કરે છે. રાજા તેની પરીક્ષા કરવાને વાસ્તે પોતાની રાણીઓને સૂક્ષ્મ વસ્ત્ર પહેરાવીને તિલના ઢગલા ઉપર બેસાડે છે. માધવને જોઈને રાણીઓ વિદુલ બને છે તથા તેમનું ચીરું સ્ખલિત થાય છે. આથી તેઓને વસ્ત્રે તિલ ચોટે છે. રાજા તે જોઈને પૌરજનોની ફરીયાદ ખરી માને છે; માધવને શહેરમાંથી નીકળી જવાની આજ્ઞા કરે છે. માધવ ફરતો ફરતો અમરાવતી નગરીમાં આવે છે અને રાજસમાના દ્વારે આવી ઉભો રહે છે. સભામાં ગીત નૃત્ય વગેરે થતાં હતાં તે સાંભળીને માધવે કીધું કે સભામાં બધા મૂર્ખા છે. રાજદ્વારપાળે રાજાને કીધું. રાજાએ પૂછ્યું કે શાથી? માધવે કીધું કે પૂર્વ દિશામાં તંત્રી વગાડનારનો અંગુઠો નથી; તપાસ કરતાં તેમ માણુમ પડવાથી રાજાએ પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને સન્માન આપ્યું. કામકંઠલા વેસ્થા નાચ કરી રહી છે અને તેની અંદનની કંચુકી ઉપર ભપરો આવીને બેઠેલો છે. તે તેણે નાચમાં સ્ખલન કર્યા વગર શ્વાસથી ઉડ્યો. સભામાંથી ક્રોધે તે આતુરી પીજાની નહીં તેથી માધવને ખેદ થયો. પોતે તેથી તેણીને પાનનું બીકું આપ્યું. કેટલીક પ્રતોમાં રાજાએ તેને જે સિરપાવ આપ્યો હતો તે બક્ષીસ કર્યો એમ છે. આથી રાજા ગુસ્સે થયો અને તેને શહેર છોડી જતા રહેવાનો હુકમ કર્યો. રસ્તામાં કામકંઠલા તેને મળી અને તેને ત્યાં એક રાત્રી રહેવાનો આગ્રહ કર્યો રાત્રિ સમસ્યા વિનોદ તથા આનંદથી પસાર કરી (સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં

સમિત્યાઓ થોડીજ છે પણ ગુજરાતી ગ્રંથોમાં ઘણી છે). સવાર થતાં માધવ ચાલ્યો પણ અન્નેનું હૃદય એક હોવાથી વિરહ અસહ્ય લાગ્યો. માધવ ઉન્નયિની ગયો અને ત્યાંના મહાકાલેશ્વરના મંદિરમાં લેખ લખ્યા. રાજા વિક્રમે તે વાંચ્યા અને ગોગ ગણિકાને તે વિરહી માણસની શોધ કરવા મોકલી. ગોગે તેને કામકંદલાના નામથી રાત્રે નિશ્વાસ મુકતો હોવાથી ઝાળખી કાઢ્યો. રાજા વિક્રમે તેને ઓલાવ્યો અને સમજાવ્યો પરંતુ તેણીના ઉપર અપાર પ્રેમ હોવાથી માન્યું નહીં. રાજા વિક્રમે તેની પરીક્ષા કરી તો પ્રેમ સત્યજ જણાયો. આથી વિક્રમે કામસેન ઉપર દૂત મોકલ્યો. કામસેને ગણિકા આપવાનું કબુલ ન કર્યું. વિક્રમ સેના લઈને ચાલ્યો. પ્રથમ તે વ્યવહારીઆનો વેશ કરીને કામકંદલાની પરીક્ષાને માટે રથમાં બેસીને ગયો અને રાત્રે ત્યાં રહી તેણીને સમજાવી અને રાત્રીએ તેણીની છાતી ઉપર પગ મુક્યો. કામકંદલાએ કીધું કે તેં બ્રાહ્મણ ઉપર પગ મુક્યો કારણ કે મારા હૃદયમાં માધવ બ્રાહ્મણ વસેલો છે. રાજાએ કહ્યું કે ઉન્નયિનીમાં એક માધવ બ્રાહ્મણ તો મરો ગયો અને ખીજો ભાંગ ગાંબો પીતો હતો તથા વેશ્યામાં ફરતો હતો તેને કોઈએ મારી નાખ્યો. આથી કામકંદલા માધવ જપતી મૂર્છા ખાઈને મૃત્યુ વશ થઈ. રાજા સખેદ થઈને પોતાના સૈન્યમાં આવ્યો. માધવને કહ્યું. માધવ મૂર્છા ખાઈને મરણ પામ્યો. રાજા આ બ્રાહ્મણની હત્યાને લીધે તરવાર કાઢીને મરવાને તૈયાર થાય છે. વીરવેતાલ હાજર થાય છે. રાજાને વાર છે અને અમૃત દૂપિકા લાવીને અન્નેને સજીવન કરે છે. કામસેન રાજા કામકંદલાની પાલખી ઉપાડીને સૈન્યમાં આવીને માધવને કામકંદલા સમર્પે છે. વિક્રમ ઝોતે ઉન્નયિનીમાં લઈ જાય છે અને તેઓને પરણાવે છે. કેટલીક પ્રતોમાં કામસેનની સાથે યુદ્ધ થાય છે તથા તે હારે છે ને પછી કામકંદલા આપે છે તેવું કહેવું છે; અને માધવ અને કામકંદલાના સજીવનના

સમયની વચ્ચેમાં કેટલોક વૃત્તાંત આપેલો છે, અને જે કે જુદી જુદી પ્રતોમાં થોડી ઘણી વાતમાં તથા ભાષામાં ફેર હોય છે તો પણ મુખ્ય મુદ્દાઓ તો એકજ છે. આ વાર્તા ઉપર કલા પ્રમાણે હિંદુસ્તાનમાં મુખ્ય ભાષાઓમાં ઉતારેલી છે. હિંદીમાં શલિગ્રામવિજયનું બનાવેલું માધવાનળ કામકંદલા નાટક છે. મરાઠીમાં પણ મી. ભાંડારેનું કામકંદલાનું નાટક છે. ગુજરાતીમાં માધવાનલ કામકંદલા દોગ્ધક (દુહા પ્રબંધ) તથા માધવાનલ કામકંદલા રાસ મળી આવેલા છે. ગુજરાતીમાં સંસ્કૃત કથાનો અનુવાદ મૂળ સાથે આત્મારામ પ્રેમજીએ ૧૮૮૯ માં છપાવેલો છે. પ્રથમ પ્રબંધ આત્રપદ (આમોદના) કાચ્ચ કવિ નરસાસુત ગણપતિએ સં. ૧૫૭૪ માં બનાવેલો છે. એ ગ્રંથના આઠ અંગ છે અને તેમાં ૨૫૦૦ દુહા છે. ૧૮ મા શતકમાં થયેલા શામળાસદની વાર્તાઓ પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ ૧૬ મા શતકમાં હિંદુ લેખકની આ લોકકથા વિશેષ આહલાદજનક છે. કવિની વર્ણન કરવાની ચાતુરી સારી છે, ૧૬ મા શતકના ઘણા ખરા મળેલા ગ્રંથો ધાર્મિક છે. પરંતુ આ લોકકથાના ગ્રંથમાંથી લૌકિક બાબત ઘણી જાણવાની મળી આવે તેમ છે. માધવને પુષ્પાવતીમાં કાઠી મુકવાને મહાજન રાજા પાસે જાય છે તેનું કવિએ સારું વર્ણન કર્યું છે, અને તેથી તે વખતના ધંધા વગેરેનું સારું જ્ઞાન થાય છે. માધવ અમરાવતી છેડીને ઉજ્જયિની જાય છે ત્યાં રસ્તામાં આવતી વનસ્પતિ ફલ ફૂલનું પણ વર્ણન કવિએ આખેહુલ્ય કર્યું છે. આમાં ઘણાં અપભ્રંશ શબ્દો વપરાયેલા છે, તથા મુઘ્ધાવબોધની ભાષાનાં કેટલાંક રૂપો ટકી રહેલાં છે તેથી ભાષાશાસ્ત્રીને આમાંથી સારો ખોરાક મળશે. વિશેષ તો એ છે કે પ્રતીક સંવત ૧૬૯૩ માં લખાયેલ છે તથા પ્રાયઃ શુદ્ધ છે.

આદિ.

કુંવર કમલા રતિરમણ મયણ મહાલાલ નામ
પંકજિ પૂજ પયકમત્ર પ્રથમજી હર પ્રણામ

અલ્પસુતાથી વેગલું વંદુ તે સરસતિ	
માધવનલ વર્ણનવ્યવર્થ મનસિદ્ધિ દેજે મતિ	૫
હંસ ચડી હીંડઈ સદા વીણાપુસ્તકપાણિ	
નિગમ નિરંતર આલવધ ઘોરતારમધિ વાણિ	૬
ભગિની ત્રણ ભૂચણહતણી સુણી ન ખીણ સાન	
તુ ઊગી હ પાડવા અંધાકાર અજ્ઞાન	૭
મકરધ્વજ મુનિવર સુતા પુરસીધર પૂજેસિ	
માધવનલ વર્ણનવિવર્થ મતિ માગીનિ લેસિ	૮
નલ માધવનલ નિર્મિ કરી કામકુંદલા નારિ	
કુંડલાં એ કમલભૂ તુહિનકિ રણું મુરારિ	૧૪
મહોદધિ મયણુ પુરાણથી ચંચ ભરીનઈ મતિ	
કવિ કાયસ્થ કંથાકવિ નરસા સુત ગણપતિ	૧૫
ઢાઢારકાંઈઈ ઢુંકડું આણુદરિં અધવાસ	
મધ્ય પંચિ નહિ નર્મદા જલકૂણિં જલશાસ	૧૬
થોક કરિસુ થોડી મતિં એ અષ્ટાંગ પ્રબંધ	
કલિ મજસલિ કવિંજિકે સવિ કહધ નામી કંધ	૧૭
કરસિ કથા જિમ કુમુદિની રમવા ભોગી ભૂંગ	
મતિ મુત્તાહલ વીધરસી ચિણુવા ચતુર વિહંગ	૧૮
ગુણુ હીણુઉ રહિ ગામકધ ગણુપતિની મતિ અલ્પ	
પ્રગટ દૂહા પંચવીસસિં કરવાનુ સંકલ્પ	૧૯
પોટઉ એ પદબંધ ગણિ હુડતણઈ મનિ હીક	
સ્વીઆત થઈ રંજસિ રાજકુમર રંજક	૨૦
અંત	
એહ કથા જે સંભલઈ વંચઈ વલી વિશેષ	
પાતક પરીયાવટ તણાં તિહાં રહઈ નહી પૂષ ૮—૧૩	
અહનિશિ આનંદિ સરઈ અગિ ન આવઈ રાગ	
સજસ તાળી સખ્યા નહી ભવિ ભવિ પામઈ ભોગ	૧૪

(१६५)

केवल कमणा शारदा संगति जय न छोडि	
सह साधे संसति सरध कथतां डोडः डोडि	१५
नरसा सुत गजुपति कडि अंग थया ओ आड	
सूधर्ष स्वामिनि शारदा पेतर्ष दीधु पाड	१६
दीसर्ष हस गाडि मडीं हश गाडिं शरस्थान	
हस गाडि पण्डि नर्मद आअपदस्वस्थान	१७
अंलणु लाट लला वसर्ष व्यवहारीया विशेष	
राजकुत्री इडी तिडां स्थल स्थल श्रीभरेष	१८
उअमेन कुवि उअण्ल राणुडि नागनरेश	
जं सायर निर्मद मडी तां यांयु देश	१९
यतुर सला यंदन तणुडि मुळ कांर्ष लागुं वास	
गजुपति जपर्ष म करिडि पद डेतसे प्रकाश	२०
कवि न्यातिं कायस्थ यतुवालिंलि विख्यात	
पूर ओ पद अंधतां दीड थया हड सात	१
वेद लुजंगम आणु शशी विक्रम वरस विचार	
श्रावणुनी सुदि सातमी स्वामी मंगलवार	२
साध्य योग सूधुडि हवडि वालिण्य कर्ण विशेष	
ऋतु ओ पंयांगनी रयी युधडीआ	३
... ..	

धतिश्री माधवानल प्रबंधे कविश्रीगजुपतिविरचिते द्वाग्धकप्रबंधेन
 माधवानलकामंडला कामंडीडासंज्ञोगे अष्टभागं संपूर्णम् श्री संवत्
 १६६३ वर्षे महा शुद्धि ८ दिने राजनगरे आह अिदपुरे ल. रविळ
 लिखितम्

उपर कहुं तेम आ काव्य रसपूरित छे तेनो कउन ओकन
 नमुनो आपीशुं. माधव आरे भास केवा सुअथी रहे छे ते सालजा.

(૧૬૬)

રતિ રતિના રસ માણીઈ રતિ રતિના ફલ આહાર	
રતિ રતિ વેપ વિશેષીઈ રતિ રતિના શિલુગાર	૮-૧૫
કાગુણુ કેરાં ફણુગટાં ફિરિફિરિ ગાઈ કાગ	
ચંગા વખવઈ ચંગપરિ આલતિ પંચમ રાગ	૧૬
કેલિ કુસુલા કેરડાં કેસર સુરતરૂ મૌચ	
માધવ કીજઈ છાંટણાં અમર અચર્યા જ્ઞેઈ	૧૭
પીલી કીધી પાધડી જુલડીએ રંગ રોલ	
અન્યોઅન્નિ છાંટણાં ચટકુ લાગુ ચોલ	૧૮
હરપિ રમઈ હુતાશની નિરપી નિર્મલ ચંદ	
સાધઈ સુરત તણાં સુવચ વાધઈ અતિ આનંદ	૧૯
ગિડઈ રેણુ અખીરની સુરતરૂ નઈ સોંદુર	
ગયણિ ગુલાલ વંતોલીયા ખલર વિજાહિઉ સૂર	૨૦
ગંધરાજ અતિ ગહગહઈ ચૂએ વાલી નાંક	
મોગરેલમાં માદણાં બૂકઈ જિહાં બગ ઢોક	૨૧
તાંતિ શિખર ધન શખિઈઈ પવન તણા પદ્મોલ	
માધવ મહિલાસિઉ કરઈ કીડરસિ કલ્લોલ	૨૨
આજ હું આડિં દેવનઈ પાલપિ અંધસિ પાલિ	
પ્રતિજ્ઞી પૂજા કરસિ અગર સુચંદન વ્યાલિ	૨૩
કરિ કરિ મોવન ગેડિકા રત્ન દડલુ વ્યાણિ	
રામાસિઉ રગિ રમઈ પ્રેમિ પ્રાણુ પ્રમાણુ	૨૪
ચંદનિ ચરચુ ચૈત્રનેઈ મૈત્રિ સરસુ માસ	
અંબુધની પરિ ઉલટઈ આજ અહારી આસ	૨૫
કોડમણિ કહુ કહૂ કરઈ કોકિલ અંબાપાલિ	
તરૂઅર નવપદ્મવ ધરઈ મધુકરિ મણુકિઈ માલિ	૨૬
હેલિ અંધાવઈ હોંચકા સુરતરૂકેરિ સાપ	
માધવ સાથઈ હિંચસિઉ લીલા લટકઈ લાપ	૨૭

કટિતટકેરા કટકઅ મરડસિ માથા વેણી	
અદોલિસિ આકાશિશું અહિઉ રહિ નહી કૃણિ	૨૮
સિબલ લેખ ઉદયગિરિ અસ્તાચલ આવેસિ	
રમતિ રમતો રંગ ભરિ હૃદયાભીતરિ લેશિ	૨૯
ગાયન સુસર મુષિ ગાય કરિ વાયસિ પંચમ વાઘ	
તિહ્ણુ તૃણુવત લેખવઉ આબ્જનમ ઉન્માદિ	૩૦
પીત પટંબર પહિરણુમ ઉહ્ણિ નીલાં નેત્ર	
ચોલી ચટકય ચોલની મુગટ કુસુમ સિરિ સેત્ર	૩૧
કરિ વર કણુયર કંભડી ચંદન ઘોલકચોલ	
કસ્તુરી કપૂરચુત માનનિ મુષતંબોલ	૩૨
નિરખી નિર્મલ ચંદ્રુ ઊગિઉ અંબરરેસિ	
મરૂઉ ચારસિ મરઘલી મમ આધું ચાલેસિ	
ચંદનિ ચરચું ચંદલા સંતોષુ શિર નામિ	
અં જીવત તાં જી રહમં અલ ધરિ એણુમ ઠામિ	

આના ઘણાક પ્રસંગો છે. કવિ કહે છે કે તેણે મયણુપુરાણમાંથી ચંચુપ્રવેશ કરીને ૧૭ દિવસમાં આ ગ્રંથ રચેલો છે. તેથી એમ જણાય છે કે મયણુપુરાણ નામનો મોટો શૃંગારરસની વાર્તાઓનો ગ્રંથ અપભ્રંશ અથવા પ્રાચીન ગુજરાતીમાં હશે. પોતાના ગ્રંથના ભાગનું નામ પાડતાં કવિ અંગ કહે છે કવિઓમાં કાવ્યના ભાગોને કંઠ કહે છે. હેમાચાર્યના કાવ્યાનુશાસનમાં મહાકાવ્યની વ્યાખ્યા આપતાં અપભ્રંશના બે ભેદ પાડે છે તત્ર પ્રાયઃ સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપભ્રંશ ગ્રામ્યભાષાનિબદ્ધં મહાકાવ્યમ્ અને તે ભાષાઓના દાખલા આપતા કહે છે (અપભ્રંશભાષાનિબદ્ધસન્ધિબન્ધમઢિમન્થનાદિ ગ્રામ્યાપ-ભ્રંશભાષાનિબદ્ધાવસ્કન્ધકબન્ધં મીમકાવ્યાદિ,) કે અવસ્કન્ધક-બન્ધવાળા પ્રામ્યાપભ્રંશ ભાષાના કાવ્યો હોય છે અને તેવું કાવ્ય

ભીમકાવ્ય છે. સાહિત્યદર્પણમાં અપભ્રંશ ભાષાના કાવ્યોના સર્ગનું નામ કડવક આપેલું છે.

અપભ્રંશનિબંધેસ્મિન્ સર્ગાઃ કઢવિકાભિધાઃ ।

તથાપભ્રંશયોગ્યાનિ છંદાસિ વિધિધાન્યપિ ॥ યથા કર્મપરાક્રમઃ

કડવક (કડવાં) નો સમૂહ તે સંધિ એમ હેમાચાર્ય પોતાના છંદોનુશાસનના છંદો^૧ અધ્યાયમાં કહે છે (સન્ધ્યાદૌ કઢવકાન્તે ચ ધ્રુવં સ્યાદિતિ ધ્રુવા ધ્રુવકં ધત્તા વા—કઢવક સમૂહાત્મકઃ સન્ધિસ્તસ્યાદૌ ચતુર્ભિઃ પદ્મઢિકાઘૈછંદોભિઃ કઢવકમ્) અપભ્રંશ ગ્રામ્યાપભ્રંશ અને જુની ગુજરાતીનો સંબંધ એ પ્રશ્ન અહીં ઉપસ્થિત થાય છે પરંતુ તે વિષયાંતર હોવાથી અહીં પડતો મૂકીએ છીએ.

માધવાનળ કામકંઠલા દોઝક પ્રબંધમાં આપેલી વાત.

સરસ્વતીને તટે શુકદેવ તપ કરે છે તેને સંસારમાં પાડવાને વ્યાસ કામને ખોલાવે છે. કામ રતિ અને પોતાના બીજા સહાયોની સાથે મુનિને જીતવા બળ્ય છે, પણ તેનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ બળ્ય છે. છેવટે રતિ એક યુક્તિ બતાવે છે, એક મોટો મહેલ બનાવીને તેમાં ખાલણુ વેશ્યાની સેવા કરે છે એવું બતાવે છે. ખાલણુ શુકદેવને જીની

૧ હેમાચાર્યના છંદોનુશાસનના પાંચમા અધ્યાયમાં અપભ્રંશના છંદોનાં લક્ષણો આપેલાં છે. પ્રાકૃત કંઠ:શાસ્ત્રના ઘણા ગ્રંથો છે. તેમાં પ્રાકૃત પિંગળ મુખ્ય છે. આ પુસ્તક ચાર ટીકાઓ સાથે રાયલ એસીયાટીક સોસાયટી તરફથી તથા લક્ષ્મીવલ્લભની ટીકા સાથે નિર્ણયસાગર પ્રેસ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયું છે. હેમાચાર્યના છંદોનુશાસન (વૃત્તિ) ની પ્રાચીન શુદ્ધ પ્રત સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં છે. છંદોનુશાસનના પર્યાયોની પણ એક નવીન પ્રત છે. આ ગ્રંથ પન્ચાસ આનંદસાગર પાસે શુદ્ધ કરાવીને રોઠ દેવકરણુ મૂલજીએ નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં ૧૯૧૨ માં છપાવેલો છે. અપભ્રંશના અભ્યાસીએ આ ગ્રંથ અવશ્ય વાંચવો જોઈએ.

મહત્તા બતાવે છે. શુક પોતાના પ્થાનથી આ કપટ જાણે છે અને શાપ દે છે. કામ અમરાવતીમાં કુબેરદત્ત બ્રાહ્મણને ત્યાં જન્મે છે. પાંચ વરસનો થતાં તેનો આપ પરદેશ જવાથી માતા પુલ લાવવા મોકલે છે. વાડીમાં શાકિની ગૃધ્રિણીનું રૂપ લેઈને તેને હરી જાય છે. આકાશમાં ચાલતાં ગૃધ્રિણી પુષ્પાવતીના રાજ્ય ગોવિંદ્યંદ્રના આણ્થી હણાય છે, માધવ નીચે પડે છે. રાજ્ય તેને દેવદત્ત દેહરાસરીને ત્યાં મૂકે છે અને તેને રાજપુત્રની માફક પાળવાનું કહે છે અને પાંચ ગામ આપે છે. દેવદત્તે તેને ખોજે લીધો અને સર્વ કળાઓમાં પ્રવીણ કર્યો (૧ અંક)

કાંતિનગરમાં શ્રીપતિશાહ વ્યવહારીઓ છે અને તેની સ્ત્રીનું નામ સોહાસણી છે તેને એક પુત્રી થઇ. વીજુ નામની વેશ્યા જેને શ્રીપતિની સાથે સંબંધ હતો તેણે પુત્રી કામકંદલાને છળથી લીધી અને અનેક શાસ્ત્રો લખાવી સર્વકળા સંપન્ન કરી; કવિ કામકંદલાનું વર્ણન બહુ લંબાણથી કરે છે.

નિલવટિ કસ્તૂરીતિલક મ કરિસિ સધી અયણ
સહિજ શીહર લેખવી કરિસિ રાહુ વિનાણ

આ આપણને ભામિનીવિલાસમાંનો **કસ્તૂરીકાતિલકમાલિ** તથા ઋતુસંહારનો ક્ષિટિતિ પ્રવિશ ગેહં એ શ્લોકો યાદ દેવડાવે છે. વેશ્યાએ કામાવતીના રાજ્ય કામસેનને કામકંદલા અર્પણ કરી; પણ કોઈ પણ પુરૂષ તેને તૃપ્ત કરી શકતો ન હોવાથી તે કોઈને પણ ચાહતી નથી. (૨) માધવનું રૂપ જોઈને રાણીએ તેને પ્રાર્થ્યો. માધવે શીવ સાચવ્યું, રાણીએ તેને રાજ્યમાંથી કઢાવ્યો. (૩) માધવ અમરાવતીમાં આવ્યો રાજ્ય સભામાં પોતાની વાત કહી. માઆપે ઓળખ્યો. રાજ્યએ ગુણથી આકર્ષાઈને પોતાનો સહચર બનાવ્યો. માધવનું રૂપ જોઈને પુરનારીઓનું વીર્ય સ્ખલિત થતું હોવાથી કોઈને ગર્ભ રહેતો

નથી. આથી નગરજનો રાજા પાસે ગયા. અને કીધું કે અમે નગર તજીએ છીએ નહીંતો માધવને કાઢો. અહીંઆ નગરજનોનું વર્ણન કવિએ સારૂ કયું છે. રાજાએ માધવની પરીક્ષા કરી. રાણીઓને તિલના ઢગલા ઉપર બેસાડો રાજાની ખાત્રી થઈ માધવને રાજા આપી.

(૫) સંસ્કૃત કથાની માફક માધવ કામસેન રાજાના નગરમાં આવે છે. ગીતમાં ખોડ કાઢે છે અને રાજા તુષ્ટમાન થઈને પોતાની પાસે બેસાડે છે. માધવ કામકંદલાને બીડું આપે છે, રાજા કોપિત થાય છે.

(૬) કામકંદલાને ત્યાં રાત રહે છે. આ પ્રસંગે સમસ્યાઓ વગેરે આતુરી ભરેલી વાતો થાય છે. આ સમસ્યાઓ ગૂજરાતી સાહિત્યની બૂની સમસ્યાઓ તરીકે અગત્યની છે. છઠું અંગ બહુ લાંબુ છે.

માધવ ઉજ્જૈની જાય છે રસ્તામાં આવતાં પુલ ફલ લતાઓનું કવિ વર્ણન કરે છે. મહાકાલેશ્વરના દેહરામાં લેખ લખે છે. ગોગ-ગણિકા શોધી કાઢે છે અને તેની પરીક્ષા કરે છે. રાજા વિક્રમ પણ લવૈયાઓના ટોળાને મોકલે છે વ્યવહારીઆનો વેષ કરીને તેઓ માધવ પાસે આવે છે અને રાતે સ્વપ્નામાં કામકંદલા ધૂતારી છે તેમ બોલીને ધાંધલ કરે છે. માધવ સાંભળે છે પણ માનતો નથી, રાજાની માધવના કામકંદલા તરફના પ્રેમની સંપૂર્ણ ખાત્રી થાય છે તેથી કામસેન તરફ દૂત મોકલે છે. કામસેન ના પાડે છે. રાજા વિક્રમ સૈન્ય લઈ ચઢે છે. કામકંદલાને ઘેર રથમાં બેસી પરીક્ષા કરવા જાય છે. માધવ મરી ગયો તે સાંભળીને કામકંદલા મૃત્યુ પામે છે. માધવ પણ કામકંદલાનું મૃત્યુ સાંભળીને મરણ પામે છે. રાજા ખર્જૂ લઈને શિર છેદવા તૈયાર થાય છે. અંગીઉ (આગીઓ વેતાળ) અમૃત કૂ-પિકા લાવીને સજીવન કરે છે. કામસેન રાજા પાલખી ઉપાડીને કામકંદલા વિક્રમને આપે છે. વિક્રમ માધવને સોંપે છે. (૭) વિક્રમ માધવ અને કામકંદલાને ઉજ્જૈયિની લઈ જાય છે અને ત્યાં તેઓ સુખવિલાસ ભોગવે છે. આ આઠમા અંગમાં માધવ તથા કામકંદલા બાર માસ કેવી રીતે સુખથી નિર્ગમે છે તેનું સરસ વર્ણન છે. (૮)

માધવાનલ કામકંદલા રાસ કુશલલાલ વાચકે બનાવેલો છે. આ અલયધર્મના શિષ્ય કુશળલાલ વાચક ખરતરગચ્છના સાધુ હતા તેમણે અગદ્દતરાસ, તેજસારરાસ, નવકારરાસ, માદ્દોલા ચુપધ વગેરે ગ્રંથો રચેલા છે.

બત્રીસપુતળીની વાર્તામાં શામળબટે ૨૬ મી વાર્તા માધવાનળની આપી છે તે વાર્તા ઉપરની ત્રણ વાર્તાઓથી કેટલીક આખતમાં જુદી છે. મહાદેવ કાશીમાં ધણો વખત રહ્યાથી પાર્વતીએ તેમને રંભાનું રૂપ કરીને જણાવ્યું. તેમનું વીર્ય નાળામાં પડ્યું. તેનાથી માધવની ઉત્પત્તિ થઈ. તેને શિવદત્ત નામનો આલ્મણ થેર લાગ્યો. ઈંદ્રની સભામાં અપ્સરાને મદ્દ ચડવાથી ઈંદ્રે શાપ દીધો, તે પાપાણુ થઈને પડી. આ પાપાણુની સાથે માધવે રમતમાં પરજુતાં તે સજીવન થઈ. માધવનું બ્રમરનું રૂપ કરીને અપ્સરા ઈંદ્રની સભામાં તેને લઈ જાય છે અને પોતાની કંચુકીમાં રાખે છે આથી ઈંદ્ર ફરીથી શાપ દે છે અને તેથી તે ગણિકા થઈને અવતરે છે. માધવના રૂપથી પૌરસ્ત્રીઓનું વીર્ય સ્ખલિત થતું હોવાથી તેઓને ગર્ભ રહેતો નથી પરંતુ માધવ રાજને પ્રિય હોવાથી તે આખત કહેવાની કોઈની હીંમત ચાલતી નથી. પરંતુ એક કોટિધ્વજ ઐષ્ઠિની તરણુ જીનો ગર્ભપાત થતાં તે રાજને ફરીયાદ કરે છે રાજ તિલપ્રયોગથી તપાસ કરે છે. ફરીયાદ સત્ય માલુમ પડતાં માધવને કાઢે છે. ઉદયસિંહની ઉદયપુરીમાં પણ પુંડરીક પ્રધાનને ત્યાં તેવોજ પ્રસંગ થતાં ત્યાં પણ તેવોજ સત્કાર મળે છે. કામાવતીમાં આવતાં રાજસભામાં જાય છે. ત્યાં કામકંદલા વેશ્યા નૃત્ય કરતી હતી ત્યાં તાલ મૃદંગ બજાવવામાં દોષ કાઢે છે રાજ સન્માન આપે છે. કામકંદલાના સ્તન ઉપરના બ્રમરને પુષ્પના દડાથી ઉડાડે છે. કામકંદલાને જાતિસ્મરણુ થતાં માધવનેજ વરં એવું પણ લે છે. રાજ ગુસ્સે થઈને માધવને કાઢી મુકે છે. માધવ ઉજ્જયિનીમાં હરસિંધ માતાના મંદિરમાં જાય છે અને દુહાઓ લખે

છે. વિક્રમ રાજ તેની ગુપ્ત રીતે પરીક્ષા કરે છે, અને તેનો પ્રેમ શુદ્ધ જણાતાં કામસેન રાજને કામકંઠલા મોકલવાનું લખે છે. રાજ આનતો નથી, યુદ્ધ થતાં હારે છે પરંતુ કામસેન માધવનું કૃત્રિમ મસ્તક કરીને કામકંઠલાને બતાવે છે તેથી કામકંઠલા મૃત્યુ વશ થાય છે, માધવ પણ આ સાંભળી પંચત્વ પામે છે. વિક્રમ રાજ બળી મરવાને તૈયાર થાય છે. હરસિંધમાતા અમૃતનું અંજન કરીને બન્નેને સજીવન કરે છે. વિક્રમ તેઓને ઉજ્જયંતીમાં લઇ જઈ પરણાવે છે અને મોટી સંપત્તિ આપે છે. શામળભદ્રની કથા બહુ સંક્ષેપમાં છે અને ઝાઝા માલ વગરની છે.

યુરોપીયન વિદ્વાનો આ વાતને insipid love-tale નીરસ પ્રેમ-વાર્તા ગણી કાઢે છે. પરંતુ ગુજરાતી વાર્તાઓ રસ ભરેલી હોવા ઉપરાંત શીળનું મહાત્મ્ય તથા પ્રાધાન્ય પ્રતિપાદન કરનારી છે. સંસ્કૃત કથામાં, ખરું છે કે, આ વાત ભાર મૂકીને જણાવી નથી. પરંતુ માધવાનલ દોઝક પ્રબંધમાં તથા તેથી વિશેષ કુશળલાલ વાચકના કામકંઠલા રાસમાં આ વિષય સારી રીતે દર્શાવેલો છે. માધવનું રૂપ જો કે સ્ત્રીઓનું ભાન સાન લુલાવી દબને તેની પાછળજ ભમાવે છે તોપણ માધવ તો સર્વ સ્ત્રીઓને મા બેન સમાન ગણે છે. તેવીજ રીતે કામકંઠલા જો કે વેશ્યા છે તોપણ માધવ શિવાય અવરને લગીર પણ ચઢાતી નથી. આથી બન્નેનો પ્રેમ શીલમય તથા વિશુદ્ધ છે અને તેથીજ વિક્રમ રાજ તેઓનો સંયોગ જોડી આપે છે.

‘સાહિત્ય’. ૧૯૧૪-આગસ્ટ અંક.

પૃ. ૩૫૩ થી ૩૬૨.

—ચીમનલાલ ડા. દલાલ.

(૧૭૩)

માધવાનળની કથા.

(માધવાનલ કામકંદલા ચોપાઇનો સાર).

× × જો કવિએ એ ચાર ઠેકાણે ઇસારો કર્યો છે તે કર્યો ન હોત, તો આ ગ્રંથ આવક જૈન સાધુનો લખેલો છે એમ માલુમ પણ ન પડત; કેમકે ઇતર જૈન ગ્રંથોમાં પ્રથમ શ્રી પાર્શ્વનાથ, મહાવીર સ્વામી કે તિર્થંકરની સ્તુતિ હોય છે, છેવટ પણ તેમની વંદના હોય છે અથવા લખનાર સાધુ હોય તો પોતાના ગચ્છની હકીકત આપે છે. માધવાનળમાં તેવું કાંઈ નથી, પરંતુ અમુક ઠેકાણે દેરાસર ને કેસરું પૂજન, દેવને જીહારણ અને સમાધિ (મોક્ષ નિર્વાણ અર્થે) જોવામાં આવે છે. વાંચનારને વસ્તુ સમજાય માટે એ કથાનો સાર નીચે આપ્યો છે.

પૂર્વ દેશે ગંગાને કાઠિ પુષ્પાવતી નામે નગર હતું, ત્યાંના રાજાના પુરોહિત શંકરદાસના પુત્રનું નામ માધવાનળ હતું, અને તે પુત્રની શીલવતી ને પવિત્ર સ્ત્રી નામે કામકંદલા હતી.

સ્વર્ગલોકનું ને ઇંદ્રસભાનું જાણ્ય વર્ણન કરતાં કવિ કહે છે કે તે સભામાં ધણી અંસરાઓ નાટકો કરતી, તેમાં સાથી અનુપમ એવી જયંતી અંસરાના નાટકનાં સુરલોકે વખાણ કર્યાં, તેથી તેને ગર્વ થયો, અને તે ઇંદ્રના હુકમની પણ અવગણના કરવા લાગી; તેથી ઇંદ્ર એકવાર કોપાયમાન થઈ તેને હણવા જતો હતો, પણ બીજાઓએ વચમાં પડી સ્ત્રી હત્યા ન કરવા વિનવ્યું, તેથી ઇંદ્રે આપ દીધો કે જા રંડા તું પૃથ્વી ઉપર પાપાણુ રૂપ થઈ પડ. જયંતીએ મારી માગી પણ દીધેલો આપ મિથ્યા ન થાય એમ હોવાથી મારો હૃદય ક્યારે થશે તેની તેણીએ માગણી કરી. ઇંદ્રે કહ્યું કે પુષ્પાવતીના માધવાનળ તને રમતમાં પરણશે, ત્યારે તું સ્ત્રી રૂપ ધારણ કરીશ.

એકવાર કૈલાસપતિ મહાદેવ બારે યોગ સાધવા આસન વાળીને બેઠા. ઘણાં વર્ષ અડગપણે તપશ્ચર્યા કરી. એક રાતે ઉમયાની સંગત માદ આવતાં મન ચાલ્યું, અને તેમનું વીર્ય સ્ખલિત થયું. એમનું મહા જોરાવર વીર્ય જે પૃથ્વીને ફાડી નાંખે, આકાશને પ્રબળે કે સમુદ્રને મોસી નાંખે, તેનું શું કરવું તે વિચારમાં તે ફરતા ફરતા ગંગા તીરે નડ વનસ્પતિની નળી કાશીને તેમાં તે ઘાસ્યું. પુરાહિતને ત્યાં અસંખ્ય દ્રવ્ય અને બારે ઠાઠમાઠ હતો, પણ તેને પુત્ર ન હોવાથી તે હમેશાં શોકમાં રહેતો. એક રાતે હરિએ તેને સ્વપ્ન આપ્યું કે હું તારાપર જુકયો છું. જા, તને નડની ઝાડીમાં એક પુત્ર છે તે પ્રાપ્ત થશે. શંકરદાસ ત્યાં ગયો, પુત્ર હર્ષભેર લાવ્યો ને તે પરમેશ્વરે આપ્યો એમ કહી તેની સ્ત્રીને હવાલે કર્યો. ઇશ્વરનું વીર્ય હોવાથી તે અતિ સ્વરૂપવાન ને બુદ્ધિમાન નીવડે એમાં નવાઈ નહોતી.

બાર વર્ષની વય થઇ ત્યારે તે કેટલાક સાથીઓ સાથે પાદરે રમવા ગયો. જ્યાં પેલી શિલા હતી તેનો આકાર કંઇક સ્ત્રી જેવો જોઇ છોકરા માધવને કહે કે અમે તને આ શિલા સાથે પરજુલાવીશું. રમતમાં તેને સ્નાન કરાવ્યું, શિલા સાથે તેના લુગડની ગાંઠ પાડી, અગ્નિ સળગાવ્યો અને વેદમંત્ર બણીને તેની સાથે હસ્ત મેલાપ કરાવ્યો, તે પુરો થતાંજ શિલા અપ્સરા રૂપ થઇ આકાશમાં ઉડી ગઇ. તેને જોઇ ઇંદ્રસભાના દેવો ખુશ થયા.

પરંતુ, જ્યંતીને લાગ્યું કે મારા ઉપર ખરો ઉપકાર કરનાર તો માધવાનજ છે, તે મને વર્યો છે એટલે તેનેજ હું મારો સ્વામી સમજી સુખ આપીશ. તે મધ્ય રાતે જાતી રીતે માધવના ઓરડામાં આવે ને સંસારનાં સુખ ભોગવે. માધવનું શરીર જોઇ તેના માઆપને વહેમ આવ્યો, તેથી તેને માટે ઝોખાના જેવો એક ડાંડીઓ માળ બંધાવ્યો, તે એવા ધરાદાથી કે ત્યાં કોઇ સ્ત્રી પ્રવેશ કરી ન શકે, પણ એથી તો માધવ અને જ્યંતીને વધારે અનુકૂળતા થઇ.

એક સારા બ્રાહ્મણની કન્યાનું માગું આવ્યું. પણ માધવાનને પરણવાની ના પાડી. જ્યંતી એકવાર સવારમાં આકાશગમન કરવા જતી હતી, તેને માધવે કહ્યું કે તારા વિરહે હું રહી શકતો નથી. અપ્સરાએ ધણીએ તાણુ કરી અને તેમાં જે ભય રહ્યું છે તે જણાવ્યું, તોપણુ માધવે માન્યું નહિ, ત્યારે તે કેટલીકવાર દિવસે પણ આવવા લાગી. ઈંદ્રને જાણુ છતાં તેને ઠપકારી તેથી તે આવતી બંધ થઈ; પણુ જ્યાં ખરો પ્રેમ બંધાયો હોય, ત્યાં વિરહવેદના સહન થઈ ન શકે; તેથી તે માધવને સુરલોકમાં જાતી રીતે લઈ ગઈ, ને ત્યાં સુખ માણુવા લાગી.

એક વખત જ્યંતીને ઈંદ્રસલામાં નાટક કરવાનું હતું ત્યારે તે પોતાના પ્રિયતમને ભમરો બનાવી કંચુકીમાં જાતો રાખીને નૃત્ય કરવા લાગી. ભમરને કંઈ વેદના ન થાય માટે તે નૃત્ય કરતાં સંકે-
ડાતી હતી, તેથી વહેમ આવતાં જોયું તો તે નરને ભમર બનાવી સાથે લઈ આવી છે એમ જણાયું. એથી ઈંદ્ર ખીજવાર ક્રોધાયમાન થઈ તેને શાપ દીધો કે સુરલોકમાં જોઈએ એટલું સુખ છતાં તું મૃત્યુલોકના નરને મોહી તેનો સંગ કરે છે, માટે તું વેશ્યાને ત્યાં અવતરીશ.

ઈંદ્રના શાપથી તેણે કળાવતી નગરીમાં કામા ગુણુકાને પેટે અવ-
તાર લીધો. આઠ વર્ષની વયે તે નાટક પીંગળ સંગીત વગેરે કલા-
ઓ શીખી. જુવાનીમાં આવી ત્યારે ચોસઠ કલાઓ શીખી અને અનુપમ રૂપ ધારણુ કર્યું.

માધવ જ્યંતીના વિરહથી જુરે છે, ધણુ દિવસ તેની વાટ જુએ છે, અન્ન પાણી ને નિદ્રા તજે છે, પળમાં રૂએ ને પળમાં વલોપાત કરે છે. એથી માતપિતા દુઃખી થઈ તેને પૂછે છે, પણુ તે કંઈ વાત કરતો નથી. પછી પુરોહિત તેનો વિવાહ કરે છે. સ્ત્રી સાથે તે રહે છે; અને તેને કંઈ લેહ લગાડવા માટે રાજદરબારે પોતાની સાથે

પૂજાપત્રી માટે લખી જાય છે. માધવ નગરમાં જાય ત્યારે જ્યોત્ષો તેનાથી દિલ દિલ થઈ તેની પાછળ કામકાજ મૂકી ફરે છે, તેથી મહાજન રાજને ક્રિયાદ કરવા આવે છે, ને કહે છે કે જો તમે માધવને ન કહે તો અમે ગામ તજીશું, કેમકે તેનાથી અમારાં ધર ભાંગે છે. પછી રાજએ માધવ બોલાવીને પૂછ્યું કે તારામાં એવી શી કળા છે ? તે ઉપરથી માધવે વીણા લઈ એવું ગાયન કર્યું કે જેથી રાજની સાંતસે નારીનાં હૃદય ભેડી નાખ્યાં. એથી રાજ કાંધ્યો ને બોલ્યો કે તું મારો દેશ તજી. તેને દેશવટો દેવાથી સર્વ સભાનું મોં વીલાઈ ગયું.

માધવાનળ એક વણજરાની સોબતમાં ઝાડી જંગલનાં દુઃખ વેડતો ચાલ્યો અને કામાવતી નગરીમાં આવ્યો. ત્યાં કામકંઠલા વેશ્યા વસે છે તેને ત્યાં મોટા રાજ ને વણિક પુત્રો વિલાસ માટે ભમે છે અને ગરથના લંકાર આપી દે છે. કામકંઠલા કહે છે કે મારે નગરના રાજ કામસેન આગળ વૃત્ય કરવું છે. તે આટલી લાલચો છતાં શીલ બેડતી નથી. એકવાર રાજએ વાત જણી મોટા મહોત્સવ પ્રસંગે તેણીને નાટક માટે બોલાવી.

દરબારમાં હમરો લોક આવ્યા હતા. કામકંઠલાએ ભારે નાટક મચાવ્યું, એવામાં માધવાનળ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. બહાર રહીને ડોકું ધુણાવતો હતો, તેથી દ્વારપાળને અચરજ લાગ્યું. તેની હોંશીઆરી જેઠ દ્વારપાળે રાજને વાત કરી. રાજએ તેને પોતાની કને બોલાવ્યો, તે વેશ્યાનું વૃત્ય ને રૂપ નિહાળ્યાં કરે છે. (અહીં રૂપ ને શણગારનું વર્ણન આગ્રેહુળ કવિએ કર્યું છે). એવામાં એક ભમરો આવી લાવ્યો તે વેશ્યાની કંચુક્રીમાં ભરાયો. આથી જયંતીએ તેને ભમરો કરી કાંચળીમાં રાખેલો તે વાત માધવને યાદ આવે છે અને એજ રીતે કામકંઠલાને પૂર્વભવની સ્મૃતિ થાય છે, ભમરો તેના સ્તનને ડાખ મારે છે, તેથી તેને વેદના થાય છે. માધવને જે રાજએ સરપાવ આપ્યો હતો, તે વેશ્યાની કળાથી ખુશી થઈ તેને આપી દે છે. રાજની પહેલાં તેણે

સરપાવ આપ્યો તેથી રાજા કોપે છે ને તેને મારી નાખવા ઉભો થાય છે. બ્રહ્મહત્યાનો દોષ બતાવી લોક તેને વારે છે, તેથી માધવને તેનું રાજ તજી દેવા હુકમ થાય છે, તેથી તે પ્રમાણે તે તુરત ત્યાંથી ચાલ્યો જાય છે.

કામકંદલા ગોખે ખેડી છે, તે રસ્તે થઇ માધવ જતો જોતાંજ તે તેને ધરમાં લઇ આવી. પૂર્વ વૃત્તાંત કહી ઈંદ્રના ખીજા શાપથી તે વેશ્યા અવતરી એ વાત જણાવી. અન્નેને અતિ આનંદ થયો, અને સ્ત્રીપુરૂષ તરીકે રતિ સુખ ભોગવ્યું. પાછલી રાતે વિદ્યાવિનોદની વાર્તા થાય છે અને સમસ્યાઓ વડે એક ખીજની ચતુરાઇ બતાવાય છે. મળસ્કાં થતાં માધવ જવાની રજા માગે છે, તેથી કામકંદલા મુર્છાવશ થાય છે. ન જવાનો કે તેને સાથે લઇ જવાનો અતિ આગ્રહ કરે છે, તેને માધવ સમજાવે છે. રહેવામાં રાજનો ભય છે ને સાથે લઇ જવામાં અતિ સંકટો વેઠવાનાં છે. આખરે તે જાય છે, અને કામકંદલા સોળ સણગાર તજી વિધવા વેષે રહે છે. તેની મા પરપુરૂષનો સંગ કરવા ને સુખમાં રહેવા આગ્રહ કરે છે, પણ તેને પત્ર ન કરતાં પુરૂષો આવે તેને નૃત્યાદિથી ખુશ કરવાની માત્ર તે હા પાડે છે.

માધવ રખડતો દુઃખ પામતો આખરે માળવે જઇ ચઢે છે. માળવાનું, ઉજ્જયનું ને પરદુઃખભંજન વિક્રમનું કવિ છટાદાર વર્ણન કરે છે. અજ્ઞાણો માધવ શરીરે શરીરે ફરી સુંદર નારીઓ નિહાળી ખુશ થાય છે, પણ તેનો કોઈ ભાવ પૂછતું નથી. રસ્તામાં એક ક્ષત્રિ આવ્યો, તેણે કહ્યું કે તે કામાવતી જત્રાએ જાય છે, તેથી ખુશ થઇ કામકંદલા ઉપરનો પત્ર લખી તેને આપે છે. તે પત્ર અને તેનો કામકંદલાએ આપેલો ઉત્તર કવિએ લંબાણથી ચીતરી તેમાં વિરહ વેદનાની પીડા અન્નેને કેવી સાલે છે તે બતાવ્યું છે.

માધવ કોઈ બ્રાહ્મણને ત્યાં ખાઈ દહાડે શહેરમાં ભટકે અને રાતે મહાકાલેશ્વરના દેવળમાં જઈ સુઈ રહે. વિરહ ન સહેવાયાથી એક

ગાથા તેણે ભીંતે લખી, તે વિક્રમ સવારે દર્શને આવ્યા તેમની નજરે પડી. મારા નગરમાં કોઈ દુઃખી નથી, છતાં આ કોઈ દુઃખી પુરુષ જણાય છે, માટે તેનું દુઃખ મારે ભાગવું જોઈએ. પ્રધાનને તપાસ કરવા કહ્યું. બીજે દહાડે બીજી અને ત્રીજે દહાડે ત્રીજી ગાથા લખેલી વિક્રમે જોતાંજ એ માણસનો પતો જે કોઈ લગાડશે તેને લાખ દિનાર આપવામાં આવશે એવો પડો વળાવ્યો; તે ઉપરથી નગરની એક વેશ્યા સોળશણુગાર સજી મહાદેવના દેવળમાં જાતી લરાઈ રહી. ત્યાં ધણું માણસ સુતાં હતાં, તેમાંનો માધવ નિસાસા નાંખ્યા કરતો હતો, તેથી ગાથા લખનાર એજ હોવો જોઈએ એમ ધારી તે તેની પાસે ગઈ, અને તેની જાતીપર પગ મૂક્યો, તેથી તે જાણે કામકંદલા હોય એવો નિદ્રામાં ભ્રમ થતાં તેણે કહ્યું, હે ધ્યારી કામકંદલા ! હૈયાથી પગ પાછા કરો ને તમારા પુષ્ટ પયોધર આગળ ધરો. વેશ્યાએ બીજે દહાડે રાખને કહ્યું કે માધવાનળ કામકંદલાના વિરહથી દુઃખી છે.

રાખએ તેને ઓલાવી દુઃખની હકીકત પૂછી. તેણે વિરહની વાત કરી, ત્યારે રાખએ કહ્યું કે તું પસંદ કરે તેવી સ્ત્રી તને પરણાવું, ને તું મારા રાખ્યમાં રહી સુખ ભોગવ. તેણે કામકંદલાના પ્રેમની વાત કહી, ત્યારે રાખ કહે તું વેશ્યાના નાદમાં શું મોહ્યો છે (વેશ્યાના અવગુણનું કવિ અહિં વર્ણન કરે છે). માધવે બહુ કહ્યું ત્યારે રાખએ તેને મેળવી આપવાનું અભયવચન આપ્યું.

રાખ ચતુરંગી કટક લઈ માધવાનળ સાથે કામાવતી આવ્યો. ગામને પાદર પડાવ નાખી કામકંદલાની પરીક્ષા માટે જાનો તે તેણીને ઘેર ગયો. વેશ્યાએ બહુ હાવભાવ ગાયન નૃત્ય કરી તેને રીજવવા માંડ્યો. તેણે રતિભોગની ઈચ્છા બતાવી, પણ સ્ત્રીએ તેની સ્પષ્ટ ના પાડી. તે વિધવા જેવી કેમ રહે છે તે પૂછતાં તેણે કહ્યું મારો કંથ પરદેશ છે, માટે વિક્રમ ત્યાં રાત રહ્યો. સ્ત્રી વિલાંપ કર્યા કરે છે. પાછલી રાતે તે નિદ્રાવશ થઈ ત્યારે વિક્રમે તેની જાતી ઉપર

પગ મૂક્યો, એટલે તે માધવ છે એમ જાણી કહેવા લાગી, સ્વામીજી !
 પગ દૂર કરો. એથી રાજની ખાતરી થઈ. માધવ કોણુ તે વિષે
 સ્ત્રીએ કહ્યું ત્યારે રાજ હસ્યો. પછી રાજએ કહ્યું કે અતિ વિરહને
 લીધે માધવ મરી ગયો, ને તેના શબનું દહન ક્ષિપ્રા નદીને તીરે
 થયું. એ સાંભળતાંજ સતી શિરોમણી કામકંદલાએ પ્રાણ તજ્યો.
 રાજ દુઃખી થયો ને બોલવા લાગ્યો કે, અરે મેં આ શું કર્યું ?
 રાજ જાનોમાનો પોતાની સેનામાં ગયો ને આંસુભરી આંખે તેણે
 કામકંદલાના મરણની વાત માધવને કહી, એટલે તેનો પણ પ્રાણ
 તુરંતજ દેહ તજી ગયો. આથી રાજ કટપાંત કરવા લાગ્યો. સ્ત્રી હત્યા
 ને અલ્પહત્યા મારે શીર ચોંટી. મારે પણ હવે મરવુંજ જોઈએ, એમ
 કહી જેવો તે પ્રાણુધાત કરવા જાય છે, તેવોજ આગીઆવૈતાસે તેનો
 હાથ પકડ્યો. વૈતાજે કહ્યું, વિરહમુર્છા છ માસ રહે છે, તે દરમ્યાન
 જે અમૃતધાર સીંચવામાં આવે, તો માણસ જીવતું થાય. વૈતાજે
 પાતાળમાં જઈ અમૃત આણ્યું તેવડે બંનેને જીવતાં કર્યાં. કામાવતીના
 રાજએ વિક્રમ પાસે આવી વિનંતિ કરી કે આપ માઈ નગર પાવન
 કરો. વિક્રમે આવવાનું પ્રયોજન બતાવી રાજનું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું.
 ગામમાં મોટો મહોત્સવ થયો. દરબારમાં આવી વિક્રમે કામકંદલાને
 બોલાવી, અને એ બંને પૂર્વ જન્મનાં સ્તેહી છે, માટે તેમને સુખ
 મળે એમ કરવા રાજને કહ્યું. અને કામકંદલા માધવાનળીને સુપરત
 કરી. રાજએ કોટિ ધન માધવને આપ્યું. રાજ બંનેને લઈ ઉજ્જણ
 આણ્યો. રાજ માધવને પોતાની પાસે રાખે ને રાજ એક લાખ ધન
 આપે. તેને પાંચસે મોટાં ગામ ને ઉંચાં મંદીર આપ્યાં. બંને સુખ-
 વિલાસમાં દિવસ નિર્ગમન કરે અને વિક્રમને આશીષ આપે. માધવને
 પોતાને દેશ જઈ માતૃપિતા સાથે રહેવાની ઇચ્છા થતાં રાજની તેણે
 પરવાનગી માગી. રાજએ તેને બારકોટિ સોનાના દીનાર હાથી ઘોડા
 વગેરે પુષ્કળ આપી કટક સાથે વિદાય કર્યાં. કટક જોઈ પુષ્પાવરિને

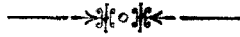
(૧૮૦)

રાજા ગભરાયો, કેમકે એવા મોટા દળ સાથે લડવાને તે સમર્થ ન-
હોતો. તેણે પુરોહિતને ઓલાવીને કહ્યું, તમે જઈને જે રાજા ચઢી
આવ્યો છે તેનું હરેક રીતે મન મનાવો. શંકરદાસને આવતો બ્લેધ
માઘવે તેને ઓળખ્યો તે સામો આવી પાચે પડ્યો. પુરોહિતે પુત્રને
પિછાણ્યો, એટલે તેને છાતી સરસો ચાંપ્યો. આ વાતની ખબર પડતાં
લોકો સાથે રાજા સામો આવ્યો. માત તાત પુત્ર ને પુત્રવધૂનો મે-
ળાપ થયો. સ્ત્રી પુરૂષ સંસારનું ખરું સુખ ભોગવવા લાગ્યાં. કામકંદ-
લાને પેટે ચાર પુત્ર અવતર્યા. ધણું પુણ્યદાન કરીને શીળને પ્રતાપે
અંતે અને સમાધિ પામ્યાં.

‘સાહિત્ય’. ૧૯૧૪-જીન અંક.

પૃ. ૨૮૯ થી ૨૯૪.

—હરગોવિન્દદાસ દ્વારકાદાસ કાંચાવાળા.

અહીં અત્ર કહેવું યોગ્ય થઈ પડશે કે વાંકાનેરના પ્રસિદ્ધ રાજ-
કવિ સ્વ. નથુરામ સુંદરજીએ માઘવાનળ કામકુંડલાનું નાટક સુંદર
રીતે રચી રંગબીડ પર મૂકાવ્યું હતું અને તે સૌરાષ્ટ્રમાં સારી
લોકપ્રિયતા પામ્યું હતું. —મો. દ. દેશાઈ.

(૧૮૧)

પ્રાસંગિક નિવેદન.

આ સંગ્રહમાં સંપાદકે શકુનશાસ્ત્ર ચોપાઈ દાખલ કરી છે તેનું કાવ્ય મહોદધિમાં કાવ્ય તરીકે શું સ્થાન છે અને તે એક મૌકિતિક તરીકે યા તેના એક ભાગ તરીકે ગણાય કે નહિ એ વાત એક બાબુએ રાખી સંપાદકે જે કૃતિઓ અને કવિઓ આમાં દાખલ કર્યા છે તે સંબંધી અત્ર ટુંકમાં જણાવીશું. સંપાદકથી એટલું તો જાણ્યે અજ્ઞાણ્યે અવગ્ય થયું છે કે તેણે ચુટેલી ચાર મુખ્ય કૃતિઓના ત્રણ કર્તાઓ એકજ સદીનાજ છે અને તે વિક્રમની સત્તરમી સદી. એક કર્તા કુશલલાલ વાયક તે સદીના પ્રારંભમાં થયેલા, બીજા જયવિજયજી તેના મધ્ય ભાગમાં અને ત્રીજા તો સમર્થ કવિ સમયસુંદર ગણિ ઠેક તેની અંત સુધી વિદ્યમાન રહેલા.

હવે ઉક્ત ચાર કૃતિઓ લઘુએ તે પૈકી એ—મારૂ ઢોલા ચોપાઈ અને માધવાનળ કામકંદલા ચોપાઈ સમર્થ લોક કથાકાર કુશલલાલની છે. તેમાંની બીજી તો 'સાહિત્ય' નામના પ્રસિધ્ધ માસિકમાં સને ૧૯૧૪ ના જુનના અંકથી શરૂ થઈ સને ૧૯૧૫ ના એપ્રિલના અંકમાં પૂરી થઈ મુદ્રિત થઈ ગઈ છે—તેનું સંશોધન સાહિત્ય જીવન ગાળનારા વયોવૃદ્ધ આગેવાન અને પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં જબરો ભાગ લેનારા રા. બ. હરગોવિન્દદાસ દારકાદાસ કાંટાવાળાએ કરેલું છે અને તેના સાર પણ તેમણે 'સાહિત્ય'ના સને ૧૯૧૪ ના જુનના અંકમાં આપ્યો છે, કે જે પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭૨ થી ૧૭૯ પર અત્ર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે તે તે ઉપરાંત જૈનસાક્ષર શિરોમણી સ્વ. ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલનો માધવાનળ કામકંદલાની લોકકથા એ નામનો ઉત્તમ લેખ પણ પૃ. ૧૫૯ થી ૧૭૧ માં અત્ર પ્રકટ કરવાની આવશ્યકતા જોઈ છે. આ મૌકિતિકમાં તે કૃતિ પુનઃ પ્રસિધ્ધ થતાં જે કંઈ લાભ થયો છે તે એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ થવા રૂપે છે. 'સાહિત્ય'માં આપેલા

શબ્દાર્થ મૂકી દેવામાં આવ્યા છે તે લાભથી વાચકને વંચિત રાખવામાં આવ્યો છે.

મારૂંદોલાની ચોપાઈ સંશોધકે જે એકજ પ્રતિ ઘણું વર્ષો ઉપર પોતાને મળી તેની પોતે નકલ કરી લીધી હતી અને તે ઉપરથી છપાવી છે: હવે તે પ્રત કયા ભંડારની કે કયા ગામની હતી તે અત્યારે કશું યાદ નથી તેથી તે પ્રત હવે મળી શકે તેમ નથી; પણ આમાં વિલક્ષણ જેવું એ બન્યું છે કે અમુક ભાગ પઢતો છે તે પછી ગઢભાગ આવે છે અને તે ગઢભાગ મૂળ લેખક કુશળલાભનો નથી. પઢભાગ જે છપાયો છે તેમાં ૨૩૮ કડી છે, જ્યારે મૂળ લેખક પઢના અંતે ચોખ્ખું જણાવે છે કે “ગાહા સાતસોનો પરમાણુ, દુહા ચોપાઈ બસ વખાણુ” (જુઓ પૃ. ૬૫ કડી ૨૩૪) એ પરથી મૂળ સાતસો કડી હતી અને તેટલી કડીઓ તેની પ્રત ચાર પાંચ મારા હાથમાં આવી ગઈ તે દરેકમાં મેં જોઈ છે અને એકેકેયમાં ગઢભાગ મેં જોયોજ નથી. હમણાં મુંબઈની જૈન એસોસિએશન ઓફ ઈન્ડિયા પાસેના ભંડારમાંથી મને એક સારી અને સંપૂર્ણ પ્રત મળેલી અને તે પરથી કાચું કર્તા શ્રીયુત જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરીનું ધ્યાન ખેંચી આને બદલે ફરી તે ૭૦૦ કડી પ્રકટ થવી ઘટે અને તેમ થશે તોજ મૂળ લેખકની આ કૃતિની સુંદરતા અને હૃદયંગમતાનો ખ્યાલ આવી શકશે અને તોજ તેનો સમગ્ર સાર અને તે કાવ્યનું વિવેચન લખીને મારાથી આપી શકાશે એમ નમ્રભાવે જણાવ્યું હતું. આથી તેમણે સંશોધક પાસે આ મુદ્રિતની મૂળ પ્રત મેળવવા પ્રયત્ન કરતાં મળી નહિ, એટલે મને લખી જણાવ્યું કે “માટે હવે અમારો વિચાર છે કે જે છપાઈ ગયું છે તેને તે પ્રમાણે રહેવા દેવું અને આપ પાસે જે પ્રતો છે તે (પરથી તે આખીનું પ્રકટીકરણ,) નવાં વોલ્યુમ છપાવતી વખતે થઈ રહેશે.” આથી સમગ્રસાર અને તે પર વિવેચન લખવાનું મુલતવી રાખ્યું છે.

ત્રીજી જયવિજયકૃત શકુન ચોપાઈ નવી છે અને હજુ ક્યાંય પ્રસિધ્ધ થઈ નથી. ચોથી સમયસુંદરજી કૃત અનેક સુંદર અને રસમય કૃતિઓમાંથી અત્યાર સુધીમાં માત્ર એકજ પ્રસિધ્ધ થયેલી (પ્રકાશક—શ્રાવક ભીમશી માણેક સં. ૧૯૪૧) તેજ નામે ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધિનો રાસ તેજ સંપાદકે ચુટી કાઢી. આને બદલે તે કવિની ખીજી કૃતિ પસંદ કરી હતી તે સાહિત્યમાં એક ગણુનાયોગ્ય વૃદ્ધિ કરી શકાત. વળી આ સર્વે ચાર કૃતિઓનું મન માન્યું અને પૂર્વનાં મોકિતકા જેવું get up (રૂપ રંગ) નથી બની શક્યું. સંશોધન કેવું થયું છે તે વિવેચક વાંચકા વિચારી શકશે.

છેવટે કવિઓ સંબંધી ઉલ્લેખ કરતાં વિક્રમ સત્તરમી સદીના એક આધારભૂત સમર્થ 'કવિવર સમયસુંદર' માટે મેં એક લખ્યો વિસ્તૃત નિબંધ લાવનગરની સાતમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે લખ્યો હતો અને ત્યાં જઈ તેની સમક્ષ તેના મુખ્ય ભાગો વાંચી સંભળાવ્યા હતા; તે નિબંધ જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૨ અંક ૩ માં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે અને તે પરિષદના હવે પછી બહાર પડવાના રીપોર્ટમાં અમુક ભાગમાં પ્રકટ થનાર છે. તે સમગ્ર નિબંધ આ મૌકિતકના આરંભમાંજ મૂકવામાં આવ્યો છે, તે તેમાં અત્યાર સુધી મળેલી નવી હકીકત પણ પૂરવણી-અનુલેખ તરીકે ઉમેરવામાં આવી છે. ખીજા કર્તા નામે જયવિજય અને કુશલલાલ માટે લખવાનું રા. જીવણચંદ સાકરચંદે મને કહ્યું તેથી હું શોધખોળ કરી મારાથી તેમને માટે જે કંઈ મેળવી શકાયું તે સર્વ આની પહેલાં નિવેદિત કરી દીધું છે અને વિશેષમાં સાક્ષર શ્રીમાન કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી એમ. એ. એલ. એલ. બી. મુબંઈના રમોલ કોઝ કોર્ટના વડા જજ સાહેબે આ સંગ્રહ સંબંધી પોતાના સાહિત્યવિષયક વિચારો લખી આપવા કૃપાવચન આપ્યું છે. તેમનુસાર તેમનું વક્તાવ્ય આ પછી મૂકવામાં આવશે. અનેક જૈન સાહિત્યની ઉત્તમ કૃતિઓ

(૧૮૪)

અપ્રકટ પડી છે કે જે પ્રકટ થયે જૈનેતર ગૂજરાતી સાહિત્યની શ્રેષ્ઠ કૃતિઓની હારોહાર ઉચ્ચ સ્થાન લેશે તેવી કૃતિઓ અને તેના રચનાર સમર્થ કવિઓનો પરિચય મારા દ્વારા સાહિત્યરસિક આલમને પ્રાપ્ત થવાનો યોગ અખંડિતપણે સત્વર મળે એમ હૃદયથી પ્રાર્થતો હતો. આ મૈકિતકની પ્રકાશક સંસ્થાના કાર્યકર્તાઓએ આ મૈકિતકની યોજના દ્વારાજ એ યોગ્ય સુલભ કરવાનું નક્કી થનાર છે તેથી તેમનો આ પ્રસંગે હૃદયથી ઉપકાર માનું છું.

સં. ૧૯૮૧ આશ્વિન વદ ૫ ખુધ.

લોહાર ચાલ, મુંબઈ.

—મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ.

વિશેષમાં.

‘કવિવર સમયસુંદર’ના મારા નિબંધમાં પૃ. ૩૭ અને ૩૮ પર ઉલ્લેખ પાંચ છત્રીશીઓ સંબંધમાં થાકુંકે જાણવાજેવું સંતોષ છત્રીશીના અંત-ભાગમાંથી મળે છે તે ઉપયોગી હોઇ અત્ર ઉતારું છું. આ પૂરું પાડનાર મુનિશ્રી અમરવિજય-ચતુરવિજયાદિતો આભાર માનું છું:—

- જમ નાગોર ક્ષમાછત્રીસી, કર્મ છત્રીસી મુલતાણીજ
પુણ્યછત્રીસી સિંધપુર કીધી, શ્રાવકનર્થ હિત જાણીજ. ૩૨
- તિમ સંતોષછત્રીસી કીધી, લૂણકરણસર માંહિંજ
મેલ થયઉ સાહમી માંહોમાંહી, આણુંદ અધિક ઉજાહજ. ૩૩
- પાપગયઉ પાંચાં વરસાનું, પ્રગટયઉ પુણ્ય પડૂરજ,
પ્રીતિ સંતોષ વંધ્યઉ માંહોમાંહી, વાગાં મંગલ તૂરજ. ૩૪
- સંવત સોલ ચક્રિરાસી વરસે, સરમાંહિ રહ્યા ચક્રમાસિજ,
જસ સોભાગ થયઉ જગમાંહિ, સડુ દીધી સાખાસીજ. ૩૫
- યુગપ્રધાન જિનચંદ સૂરીસર, સક્લચંદ તસુ સીસજ,
સમયસુંદર સંતોષ છત્રીસી, કીધી સશ્વ જગીસજ. ૩૬.

આ પરથી ચાર છત્રીસીઓનો અનુક્રમ ને રચનાસ્થાનો, સંતોષછત્રી-સીનો રચ્યા સં. ૧૬૮૪ વગેરે જણાયછે. તો તે પ્રમાણે સુધારી લેવું.

‘કુશલલાલ ઉપાધ્યાય’ પરના મારા લેખમાં પૃ. ૧૫૬ પર તેમના અગડદત રાસ સંબંધી વિશેષ માહિતીનો અભાવ બતાવ્યા હતા, પણ અમદાવાદમાં ઉડલાના અપાસરાના પુસ્તક ભંડાર તપાસતાં તેમાંથી તેની પ્રત મળી આવી છે તેમાં પ્રારંભમાં પાતાના ગુર અભયધર્મને પ્રણામ કરેલ છે:—

પ્રાસ જિણેસર પાય નમી, સરસતિ મનિ સમરેવિ,
શ્રી અભયધર્મ ઉવઝાય ગુર પયપંકજ પ્રણમેવિ. x x

અંતમાં એમ છે કે:—

સંવત આણ્વૃષ્ણસિંહુગાર, કાતી શુદ્ધિ પૂનિમ ગુરવાર,
શ્રી વીરમપુરિ નયર મઝારિ, કરી ચૌપદ મતિ અનુસારિ. ૨૧૭
શ્રી જિનચંદ્રસુરિ ગુરરાય, ગુરશ્રી અભયધર્મ ઉવઝાય,
વાચક કુશલલાલ ધમ ભણે, સુખ સંપતિ થાઓ અમહતણે. ૨૧૮

અગડદત રાસ સં. ૧૬૨૫ માં વીરમપુરમાં રચાયો; સ્વગુર અભ-યધર્મ જિનચંદ્રસુરિના સંતાનીય હતા એટલું વિશેષ આથી જણાય છે; તો તે પ્રમાણે સુધારી લેવું.

મુંસર્જ તા. ૬-૧-૧૯૨૬.

મોહનલાલ દલ્દીચંદ દેશાઇ

ઉપોદ્ધાત

—૦૪૦—

આનંદ કાવ્ય મહોદધિના સાતમા મૌકિક તરીકે વિક્રમના સત્તરમા સૈકામાં થઈ ગએલા ત્રણ જૈન કવિઓની કૃતિ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈના જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના ટ્રસ્ટીઓએ પસંદ કરી છે: (૧) વ્યાચક કુશલલાલ વિરચિત ઢોલા મારવણીની કથા ચોપાઈ; (૨) એજ કવિ વિરચિત માધવાનલ કામકુંઢલા ચોપાઈ; (૩) એજ કવિ વિરચિત શ્રી સ્તંભનક પાર્શ્વનાથ-સ્તવનમ; (૪) પંડિત જ્યવિજ્ય વિરચિત શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઈ; (૫) પંડિત સમયસુંદર વિરચિત ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચોપાઈ. આમાંનાં પહેલાં બે કાવ્યો ઢોલા મારની કથા અને માધવાનલની કથા એ નામે સુવિખ્યાત છે, અને તેમાં જૈન ધર્મ યા જૈન શાસન સંબંધે કાંઈપણ ઉલ્લેખ ન હોવાથી જૈનેતર વાચકોમાં પણ ઘણાં પ્રિય થઈ પડેલાં. ઢોલા મારની કથા તો તંબુરો કે એકતારો લઈ બિહ્વા માગનાર બીખારી પણ ગાય છે. શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઈ એ કાવ્યને પણ જૈન મત સાથે કશો સંબંધ નથી. બાકી રહેલાં બે કાવ્યો ખાસ જૈનોને ઉદ્દેશી રચાયેલાં છે.

ગુજરાતી સાહિત્યના મધ્ય યુગ અને તેની પણ પૂર્વના યુગ માટે આજથી પચ્ચીસ વર્ષપર જે જે અભિપ્રાયો બંધાયેલા તે, નવાં નવાં પુસ્તકો હાથ લાગવાથી કાલક્રમે બદલાતા ગયા છે. દાખલા તરીકે, નરસિંહ મહેતાને આદિ 'કેવિનું' સ્થાન આપવામાં આવતું, અને સાથે સાથે એવો પણ અભિપ્રાય આપવામાં આવતો કે નરસિંહ મહેતાના સમય પહેલાં ગુજરાતી સાહિત્ય હતુંજ નહિ, તેનો આરંભ નરસિંહ મહેતાનાં કાવ્યોથીજ થયો—એ અભિપ્રાય જૂલ ભરેલો માલમ પડ્યો છે. વળી વાર્તાના સાહિત્ય માટે સામળબદને મુખ્ય પદ આપવામાં આવતું તે પણ યોગ્ય ન હતું એમ સમજાય છે. ખુદ પ્રેમાનંદનાં

કાવ્યોત્તુ વસ્તુ પણ એના પુરોગામી કવિઓની કૃતિઓમાંથી મળી આવે છે. ધણું પ્રાચીન કાવ્યો જે અપ્રસિદ્ધ પડી રહેલાં તે પ્રસિદ્ધિમાં આવવાથી જૂના અભિપ્રાય ફેરવી નવા બાંધવામાં આવ્યા છે, અને હાલ જે અભિપ્રાય બાંધાયા છે તે પણ સ્થાયિ નથી, કારણ હજુ ટૂંક ભંડારોમાં અને જૈનેતર વ્યક્તિઓના કબજામાં એટલા બધા અપ્રસિદ્ધ લેખો પડી રહેલા છે કે તે જમ જમ પ્રસિદ્ધ થતા જશે તેમ તેમ હાલ બાંધેલા અભિપ્રાય પણ ફેરવવા પડશે. આપણા જૂના સાહિત્ય સંબંધે હાલનો જમાનો અનિશ્ચિતપણાનો—transitional period નો—છે. અંગ્રેજીમાં Chaucer અને Spenser નાં તેમજ તેમના વખતના બીજા નાના કવિઓનાં કાવ્યો સઘળાંજ પ્રસિદ્ધ થઈ ગએલાં હોવાથી જૂના અંગ્રેજી સાહિત્ય વિષે નિશ્ચયપૂર્વક અભિપ્રાય બાંધી શકાય; રૂઢકી અને એવાજ જે ચાર બીજા કવિઓની કૃતિ સંપૂર્ણપણે બહાર આવેલી હોવાથી અસલી ફારસી સાહિત્યના ગુણદોષ વિશે નક્કીપણે વિચાર દર્શાવી શકાય; પરંતુ જૂના ગુજરાતી તેમજ મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્ય વિશે તેમ કહેતાં હવે ખંચાવું પડે છે, તેનું કારણ દિવસે દિવસે અજવાળામાં આવતાં નવાં નવાં સાધન. નરસિંહ, સામળ, પ્રેમાનંદની બાબતમાં, આવાં સાધનને અભાવે બાંધેલો આપણો મત એટલો તો જડ ધાલી એટલો છે કે, તે ફેરવતાં આજે પણ ધણાના અંતઃકરણને આઘાત થતો હશે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને બીજા શાસ્ત્રીય વિષયોની બાબતમાં પણ એમજ થાય છે. નવી શોધને આધીન થઈ જૂના સિદ્ધાંતો ફેરવવા પડે છે. મધ્યયુગ તથા તેની પૂર્વની ગુજરાતી સાહિત્યની ખરેખરી સ્થિતિથી હજુ હાલ આપણે સંપૂર્ણ રીતે જાત નથી, એવું હવે કહેવુંજ પડશે. એ સ્થિતિનું ખરું ચિત્ર આલેખવા માટે આપણે ધારીએ છીએ કે આપણી પાસે પૂરતાં સાધન છે, પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી, એમ કાગે છે, કારણ કોઈ અમુક વિષય માટે આપણે એવું ધારી બેસી-

એ કે તે સંબંધી કૃતિ તો કોઈ જૈનેતર લેખકનીજ છે, અને અંતે કોઈ અપ્રસિદ્ધ લેખ એવો નિકળી પડે કે જે કોઈ સમર્થ જૈનલેખકને હાથે લખાયો હોય. માધવાનલ કામકંદલાની લોકકથાનો પ્રથમ પ્રબંધ ભરૂચ પાસે આમોદના કાયસ્થ કવિ નરસી સુત ગણપતિએ સંવત્ ૧૫૭૪ માં બનાવેલો, અને જ્યાં સુધી આ જૈનકૃતિ પ્રસિદ્ધિમાં નહિ આવેલી ત્યાં સુધી માત્ર એ લોકકથા સંબંધે એ એકજ ગ્રંથ લખાએલો સમજાવો. જૂના ગુજરાતી સાહિત્યના બંધારણમાં તથા તેના વિકાસમાં બ્રાહ્મણ, વાણીઆ, શ્રાવક અને જૈન સાધુઓએ મુખ્ય ભાગ લીધેલો છે, એટલે કે જૈનેતર તેમજ જૈન એ બંને કોમોએ સાહિત્યને ખીલવવામાં મદદ કરી છે. એ બેમાંથી એકજ કોમે એવો દાવો કરવો કે એ સાહિત્ય હમારા વડેજ જીવતું રહ્યું છે તે કેવળ પ્રમાદ છે. જૂના ગુજરાતી સાહિત્યનો સિલસિલાબંધ, સબંધ (connected) ઇતિહાસ લખવો હોય તો જૈનોથી જૈનેતરની કૃતિ તરફ અને જૈનેતરથી જૈનોની કૃતિ તરફ દુર્લક્ષ થઈ શકે નહિ. અમુક વિષયો સંબંધે બંને કોમોએ એકજ નદીના મૂળમાંથી પાણી લીધેલું; એટલેકે સંસ્કૃત ગ્રંથપર આધાર રાખેલો; અમુક બાબતમાં વિચારની પરસ્પર આપ લે થએલી, (they acted and reacted on each other) એટલે ખરા ઇતિહાસની રચનામાં તો એ બંને કોમની કૃતિની આલોચના થવી જોઈએ. ખરું જોતાં તો વખત એવો આવી લાગ્યો છે કે જૂના ગુજરાતી સાહિત્યનું ખરું ભાન કરાવવા માટે સાહિત્યમાં રસ લેતા અભ્યાસિને જેટલું જૈનેતર વર્ગના આચાર, વિચાર અને ધર્મનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ તેટલું જ જૈનોના આચાર, વિચાર તથા ધર્મનું હોવું જોઈએ. એ પરિચય આવશ્યક છે, એ ન હોય તો દ્રષ્ટિબિંદુ ખોટું રહેવાનું (the perspective would be false), અને સાહિત્યના ચિત્રપર પંડતું તેજ, (light) અથવા તેને ઢાંકતી, ઝાંખું

દેખાડતી તેજહીનતા (shade) બરાબર સમજવાનાં નહિ. હાલની એક બાબુ અત્યાર સુધી જોવામાં આવતી, હવે એ બાબુ જોવી પડે છે ને પડશે. એ બીજી બાબુ જોવાનાં સાધન આનંદકાવ્ય મહોદધિનાં મૌકિતિક પૂરાં પાડે છે, અને તેટલે દરજ્જે તે ઘણી કીમતી મદદ કરે છે, એ નિઃસંશય છે.

સાતમા મૌકિતિકના કવિઓના સમયની, તેમના જીવનની, તેમની કૃતિઓની માહિતી રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાધએ પોતાના નિવેદનમાં આપી છે. એ લેખ ઘણી મહેનત અને કાળજીથી તેમજ ઘણા સંશોધનબાદ એમણે તૈયાર કર્યો છે, તેની સાચિતી લીટીએ લીટીએ દેખાઇ આવે છે. એ વિસ્તારપૂર્વક લખાએલા લેખને લીધે ઉપોદ્ધાત લખનારની મહેનત ઘણું દરજ્જે ઓછી થઇ છે; પ્રસ્તુત કવિઓને લગતી લગભગ સંપૂર્ણ માહિતી એમાંથી મળી આવશે. માર્કોલાના આ મૌકિતિકમાં પ્રસિદ્ધ થએલા પ્રયોગથી એમને અસંતોષ છે, અને તે સકારણુ છે. હાલની પ્રત એમને મૂળ-અસલ-ખરી લાગતી નથી, મુખ્ય કારણુ એ છે. એક તો કવિ પોતે કહે છે કે એના કાવ્યમાં સાતસો કડીનો સમાવેશ થાય છે;

“ ગાહા સાતસોનો પરમાણુ, દુહા ચૌપઇ જસ વપાણુ ”

દોલામારવણીની કથા, ચોપાઇ, કડી ૨૩૪: જ્યારે હાલ પ્રસિદ્ધ થએલી પ્રતિમાં માત્ર ૨૩૮ જ કડી છે. વળી હાલની નકલમાં ઠેકઠેકાણે ગદ્ય ભાગ જોવામાં આવે છે, પરંતુ કુશલલાભે તો માત્ર પદ્ય જ લખેલું, એટલે એ ભાગ પ્રક્ષિપ્તજ હોવો જોઈએ. પરંતુ સંતોષની વાત માત્ર એટલીજ છે કે રા. મોહનલાલ દેશાધને એ સાતસે કડીવાળી પ્રત મળી આવી છે, અને લવિષ્યમાં પોતે તે પ્રસિદ્ધ કરવાનું (આ સંસ્થા દ્વારા) માથે લે છે, એટલુંજ નહિ પણ તેની “સુંદરતા તથા હૃદયંગમતાનો ખ્યાલ આવી શકે” તેવું વિસ્તૃત વિવેચન પણ તેને જોડવા માગે છે, એટલે જ્યાંસુધી તે પ્રતિ છપાઇ બહાર ન પડે ત્યાં સુધી આ અપૂર્ણ

કાવ્ય સંબંધે વિવેચન કરવું અપ્રાસંગિક છે; આકી અપૂર્ણ છતાં પણ એમાંથી કવિની ઉત્તમ પ્રતિતિ કાવ્યશક્તિનો ધણો સારો ખ્યાલ વાચકને આવી શકે છે. કાવ્યનું વસ્તુ જોડે આકાંક્ષા બનાવેથી શણુગારવામાં આવ્યું છે, તોપણ કવિ પોતાની મૂળ મતલબ નજર આગળથી ખસેડતો નથી, અને અને ઢોલા અને મારવણીનો મેળાપ કરાવે છે. સાધારણ સમજવાળો વાચક, કોઇપણ ભતના વિવેચન વગર એ કાવ્યની ખુબીઓ સમજી શકશે, કારણ એ (તે સમયની) ઘણી સરળ ભાષામાં લખાએલું છે, અને તેમાં સ્ત્રી પુરૂષની લાગણીઓ તેમજ ભાવનું આલેખન ઘણી સાદી રીતે એટલે આડંબર વિના કરવામાં આવ્યું છે. આ કાવ્ય [“ જોડી જેસલમેર મઝાર, ” (કડી ૨૩૫)] જેસલમેરમાં રચાયું છે, અને તેથી એની ભાષા ગુજરાત કરતાં મારવાડની ભાષાને વધારે મળતી આવે છે, લગભગ મારવાડી છે એમ કહીએ તો ચાલે, તો પછી ગુજરાતી ભાષાનાં કાવ્યમાં એને સ્થાન આપવું, એને ગુજરાતી કાવ્ય કહેવું, એ એક ભતનો આપણી ભાષાના ઇતિહાસ ઉપર આઘાત કરવા જેવું છે.

માધવાનલની કથા મુકાબલે લાંબું કાવ્ય છે, અને તેમાં કવિએ સંસ્કૃત સાહિત્યનું પોતાનું ઉંડું જ્ઞાન દેખાડ્યું છે. એ કથાનો સારાંશ તથા કવિએ જે વખતે પોતાનું કાવ્ય રચ્યું તે વખતે એ લોકકથા કેટલે અંશે પ્રચલિત હતી તથા તે પહેલાં એ કથાને કાવ્ય નાટક આદિ સ્વરૂપમાં કેવી રીતે ગુંથવામાં આવી હતી તેનો ઉલ્લેખ એક કરતાં વધારે ગુજરાતી લેખકોએ કર્યો છે. રા. મોહનલાલ દેશાઈએ રા. બ. હરગોવિનદાસ કાંટાવાળા તથા સ્વર્ગસ્થ ભાઈ ચીમનલાલ દલાલના લેખોનો ઉતારો પોતાના નિવેદનમાં આપ્યો છે. રા. બા. કાંટાવાળાએ “ સાહિત્ય ” માસિકમાં એ આખું કાવ્ય સદીક અને ખીજી સમજણ સાથે (એપ્રિલ ૧૯૧૪ થી જુન ૧૯૧૫

સુધીના અંકોમાં) પ્રસિદ્ધ કથું છે. તે ટીકા અને સમજણ અત્રે છપાએલી ટીકા અને સમજણ કરતાં વિશેષ ઉપયોગી છે, અને તેથી આ પુનરાવૃત્તિની જરૂર સમજાતી નથી. માત્ર રા. મોહનલાલ દેશાઈ કહે છે તેમ એ પ્રસિદ્ધિથી “ જે કાંઈ લાભ થયો છે તે એ કે તે એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ થયું છે. ” ખરી રીતે તો આ કાવ્ય તેમજ ખીજાં કાવ્ય માટે માત્ર પાઠાંતર બતાવીજ પ્રસિદ્ધ કર્તાઓએ સંતોષ માનવાનો નથી, પરંતુ તેને સટીક બનાવવાં જોઈએ [critically edit કરવાં જોઈએ] શબ્દાર્થ આપવો જોઈએ. જો એ બધી ક્રિયાઓ તેને સંબંધે કરવામાં આવે તોજ એ “ મૌકિકો ” ની ઉપયોગીતા, એની કીમત, એનું “ પાણી ” વધે. બાકી કેવળ text છપવાથી તે કાવ્યો લોકપ્રિય તો નહિજ થાય. જૈન સાધુઓ સાધુત્વ સંપૂર્ણ અંશે પાળવા છતાં સંસારનું જ્ઞાન સંસારીઓને પણ કુદી બધ એવા ઉંચ પ્રકારનું બતાવે છે. કુશલલાભની શૃંગારસતી જમાવટ એ માહિતીની એક સાબિતી છે. વેશ્યાની રહેણી કરણી, વેશ્યાના આચાર વિચાર, વગેરેનું પ્રકરણ જાણે અંગત માહિતીનું પ્રતિબિંબ હોય એમ લાગે છે, જોકે વિશેષ વિચાર કરતાં એમ જણાશે કે એ બધા વિષયોનું ક્રીણામાં ક્રીણી તફતીલ સાથેનું વિવેચન સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં મળી આવે છે, અને કવિએ માત્ર તેનું અનુકરણ કાઢેલું, તેનો આધાર લીધેલો.

શ્રી સ્તંભનક પાર્શ્વનાથ-સ્તવનમ્ એ એક ધાર્મિક સ્તવન વિષયક નાનું સરખું કાવ્ય છે.

પંડિત જયવિજય વિરચિત શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઈ, એને અલખત કાવ્યના શાસ્ત્ર સાથે કાંઈ લેવા દેવા નથી. જૂના વખતથી યૂરોપમાં અને એશીઆમાં-શુકનનો લાભ લોકો લેતા આવ્યા છે. અસલની રોમન અને ગ્રીક પ્રબલો શુકનને માનતી. આપણા પૂર્વજો પણ માનતા, અને એ વિષય પર તેમણે ઘણા ગ્રંથો લખ્યા છે, એમ

કહીએ તો ચાલે કે તેનું એક શાસ્ત્ર ઉપભવી કાઢ્યું છે. એ શાસ્ત્રનું દોહન આ “ ચોપાઇ ” માં કરેલું છે. જેઓ શુકનને ન માનતા હોય તેમને પણ એ વાંચવાથી આનંદ આવશે, કાંઇક કુતૂહલ પેદા થશે.

પંડિત સમયસુંદર સંબંધે રા. મોહનલાલનો વિસ્તૃત લેખ વાંચ્યા બાદ કાંઈજ કહેવાનું રહેતું નથી. “ ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચોપાઈ ” માં કાંઈ ખાસ કાવ્યમય લક્ષણ જોવામાં આવતું નથી. ધર્મને અંગે વિખ્યાત થયેલી વ્યક્તિઓ “ મ્હોટા સાધુ મહંત ” (કડી ૮) માટે, તેમના ચરિત્રના વર્ણન સંબંધે જેવું બીજી બંધી કોમના સાહિત્યમાં જોવામાં આવે છે તેવું અહીં પણ જોવામાં આવે છે, અને તે-વિષયના પ્રતિપાદનમાં કોઇપણ જાતની અસાધારણતાનો અભાવ-

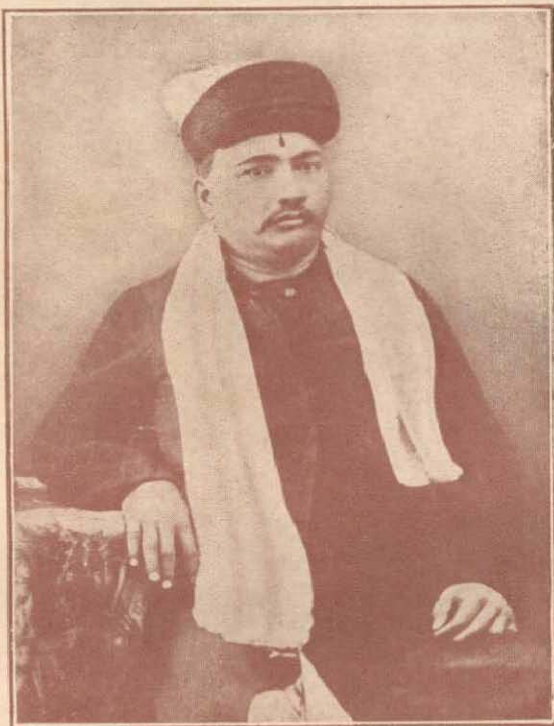
આ યુગના જૈન સાહિત્યમાં ફારસી શબ્દોનો ઉપયોગ જોકે ઘણી છૂટથી નહિ તો પણ મધ્યમ અંશે જોવામાં આવે છે. આ અરસામાં જૈન સાધુશ્રી હીરવિજય સૂરી અકબર પાદશાહ પાસે ઘણા સાધુ વગેરેનો સાથ લઈ ગયેલા અને ત્યાં અતિ માન પામેલા. કેટલાક સાધુઓ તો ઠેક કાશ્મીર સુધી પાદશાહ સાથે ગયેલા. અકબરના પુત્ર જહાંગીરે પણ એ રીવાજ એટલે કે જૈન સાધુઓને પોતાના દર-બારમાં બોલાવવાનો રીવાજ ચાલુ રાખેલો. ફારસી બોલતા મોગલોના આવા ગાઠ સંસર્ગમાં આવવાથી સાધુઓ જેઓ સાહિત્યરસિક હતા તેમની ભાષા પર તેની અસર થયા વગર રહે નહિ. અને તે થઇજ, અને તેથી જો કે તે હતા તો મ્હેંજી ભાષાના શબ્દ છતાં તેના વડે દર્શાવવાના ભાવ તે બરાબરે દર્શાવી શકતા હતા તેથી તેને આવકાર આપી પોતાની ભાષામાં સાંકળી લીધા. બાગ, મેવો, સોદાગર, ખવાસણ, ઇંતબાર, ફેજ, સગજ (લીલું) નેજ, (લાલો) વગેરે બીજા ઘણા શબ્દો એ કવિઓની કૃતિમાંથી જાણી આવે છે.

ભરૂચ
તા. ૨૪ મી અક્ટોબર } કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી.
સને ૧૯૨૫.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

BORN 1853 A. D., SURAT.

DIED 6th JANUARY 1906 A. D., BOMBAY.

श्रेष्ठी देवचन्द लालभाई जव्हेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे
कार्तिकशुक्लैकादश्यां, सूर्यपुरे.

निर्याणम् १९६२ वैक्रमाब्दे
पौषकृष्णतृतीयायाम्, मुम्बय्याम्.

B. V. PRESS.

શ્રી કવચં લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્યારે,

વાચક કુશલજ્ઞાન વિરચિત.

ઢાલા મારવણીની કથા ચોપાઈ.

દૂહા.

સકલ સુરાસુર સાંમણી, સુગુ માતા સરસતિ;
વિનય કરંનિં વાનવું, મુજ ઘો અવરત મતિ. ૧

કવિત.

સુરધ(ર) દેશ મઝારિ, સયલ ધન ધાન પ્રસિધો;
નાંમૈ પુંગલ નયર, પોહવી સઘલૈ પ્રસિધો.
રાજ કરે રિમરાહ, પ્રગટ પિંગલ પ્રથવાપતિ;
પ્રતપૈ જસ પરતાપ, દાન જલહર જસ દીપતિ.
દેવડો નામ ઉમાધરણી, મારવણી તસ ધુઆ કુંઅરિ;
ચોસઠ કલા સુંદર ચતુર, કથા તાસ કહિસું સુપરિ. ૨

અથ ચોપાઈ.

પુંગલ નયરી મરુધર દેસ, નિરૂપમ પિંગલ નામ નરેસ;
મારવાડ નરકોટાં ધણી, ઉતરસિંધ લગિં ભુમિ તસ તણી. ૩

અથ વાત.

પુંગલ નામા નગર તઠે લલાલલા લોક સુખીયા વસે છે,
પિંગલ રાજા રાજ કરે છે, તિણું રાજારે આઠ હજાર ઘોડાંરી
ઠકરાઈત છે. પાંચ હજાર પૈદલ સેવા કરે છે. બાર વરસારે પિંગલ
રાજા પાટ બેડો છે, તરવારે બલે કરેને ધરાસીયા સખ પાયનમ
કીયા છે, સિંધ ધરતી સુધા આંજુદાંણુ મનઃઈ છે, રાજા ચવઢ

વિધારી ભાણું છે, મહાં રૂપ પાત્ર છે, ભલે ગુંથે વિરાજમાન છે,
મહાં ન્યાઇ છે, પરબરો રહવાલ છે, ઇમ રાજ સુષે રાજ કરે છે.

અથ ચૌપાઇ

એક દિવસ હુંસે આંપણી, ભુપ ચઢ્યો આહોડા ભણી;
કટક સહુ સારંગાં કેડ, વહૈ જુજુઆ ઉજડ વેડ. ૪
રન ભમંતો થાકો રાય, વ્યાપી ત્રિષા ઉનાલૈ વાય;
વહતો રાજ પડીયો વાટ, તરૂ તાલ ઝેઠો દીઠો ભાટ. ૫
તસ પાસે છે છાગલ જલ ભર્યો, ઠાકુરિ દેષેને દિલ ઠર્યો;
દેખી ભાટ ભણે દ્વારધાય, રેવંતથી ઉતરીયો રાય ૬
નિરમલ સીતલ પાયો નીર, સુષી હુઓ નરનાથ સરીર;
ભાટ પ્રતે પૂછે નિજ ભૂપ, કવચ કાજ તુજકસો સરૂપ ? ૭
નરવરગઠ મુજ વસવા ઠાય, મંગુરાજ લહુઅ પસાય;
ઇહાં આયો હું કીરતિ સૂણી, પિંગલ રાજ લેટણુ ભણી! ૮
ભાટ ભણી તવ દીધો રાય, પચંગી તસું કીધ પસાય;
ભાટૈ તવ ચોલધીયો નરનાહ, છાંહૈ ઝેઠા યે મન ઉછાહ. ૯

અથ વાત.

પિંગલ રાજ ભાટ પ્રતે પુછણુ લાગા કિસાકિસા દેસ કાઈ
અપુરવ વાત ખ્યાલ તમાસા કોઇ દીઠા હોવૈ સુણયા હોવૈ સો,
મે આઝે રાજ કહે, તરૈ ભાટ બોલ્યો, શ્રી મહારાજ, મહેં મં-
ગતજન હુઆ કવેસર હુઆ: હું વરસ સોલા મૈ હુઓ તઠાથી મૈ
ધરતી જોવા માંડીથી સો મહારાજ હું અધપડ હુઓ સોમૈ
પ્રથવીરા અનેક તમાસા દીઠા પુરખ પોછિમ દષ્ટિણુ ઉત્તર એ
ચારેઇ દિસિ મૈ દીઠી તિણાંમૈ ભલાલલા દેસ દીઠા તઠે એક
સિંઘલદીપ દીઠો ઉઠે પદમણી અસતરી હુઓ છે, સો પણુ

મૈ દીડી મહા રૂપવંત ઉણાં અસતરીયાંરા કીસા વખાંણુ કરૂં,
 વલે ગુજરાતિ સોરઠ સરખ દેસ દીકા; ઇસી વાત લાટરી સાંભ-
 લેને પિંગલ રાજ બોલ્યા, અજ લાટરાજ મારેતો મનમૈ અસતરીરી
 ચાવના છે, સો કાંઈક નૈડે ઠિકાણે રૂપવંત અસતરી માહા સુજાંણુ
 ઇસડી કાઈ દીડી હોવૈ તો વતાવૈ તરૈ લાટ કહણુ લાગો
 માહુરાજ એક એકસું ભલી ભલી અસતરી છે, પછિ હુ
 જલોરગઢ આયો હુતો, સૈહરમૈ કિરતો હુતો, તઠે રાજ
 મૈહલ છે, તિણાં મહિલારૈ ગૌષા છે, સો મહા સોભાયમાન છે,
 તિણુ ગૌષમૈ ઘેડી થકી એક પદમની મહારી નિજર આઈ છે.

દૂહૌ.

ગિર અઠાર આખુ ધણી, ગઢન્તલોર દૂરંગ;
 તિહાં સાંમતસી દેવડો, અમલી માણુ અભંગ. ૧૦

અથ ચૌપઈ.

સામંતસી સોવનગિર ધણી, પટરાણી આલી તસુ તણી;
 તસપુત્રી ઊમાદે દેવડી, જાંણિ વિધાતા સૈં હથ ઘડી! ૧૧

દૂહા.

અંહ વહન અંપક વરણુ, અહુર અલતા રંગ;
 કે હુરિલંકી પીણુ કટિ, કોમલ નેત્ર કુરંગ. ૧૨

અતિ અહલુત સંસાર ઇણુ, માઝં રૂપ રતંન,
 અછે ઊમાદેવડી, કુમરી કંચન વન. ૧૩

જેતાં સારીષો જુડે, કાંમણિ નૈ ભરતાર;
 જોડી રાહી કાંન જયું, કઠ મેલૈ કરતાર! ૧૪

અથ વાત.

ઇસા વચન પિંગલ રાજયૈ લાટરા સંભલ્યા, મનમૈ ખુસ્યાલી

હુઆ, તિણુ સમીયરે વિષે આપરા અસવાર આહેડે ખેલતા હુતા
 સો આય લેલા હુઆ, તીવારે આપરો કટક સામાન સાથ લેને
 ભાટને પણિ સાથે લેને પુંગલ નગરે આયા, સ કોઈ સિરાહર આયો
 આપણે ડેરે ગયા સીખ હીધી, ભાટને ઠરખાર માહે ડેરા ફી-
 રાયો, મનવંછિત લોજન ભાટનું ફીજે છે, ઇમ કરતાં કિતરાઇક
 દિન ભાટ રહિતાનું હુઆ સઢા નત્રો નવી વાત, નત્રા ગીત, કવિત,
 છંદ, સવયા, રાજા આગે કહે છે, પિણુ રાજરા મનમે ઉમાદેવડી
 વસે રહી છે, ઘડી એક મનથી લુલે ન છે, તિવારે રાજાજી વિ-
 ચાર કીધો, અજ જે સદા ખવાસને ભાટ રાજા ઇણાં સાથે સાથ
 દેઇને ઘણો ધનમાલ દેને જાલોરગઢ મેલું ઇસો વિચરેને સાથ
 સામાન ત્યાર કરેને જે સલતુ ભાટનું ઘણી ભલામણુ દેને સખરે
 મોહરતો સખરે સવણે ચલાયા, ઢાય ઉપાય કરેને ઢાવે જયુ સગાઈ કરે
 આજાયો, ઇમ કરતાં આજતાં સખરા સવણુ હુઆ ચાલતાં ચાલતાં
 કીતરેક ફીહાડે જાલોરગઢ ચેટ પુકતા, ભલે વાન વગીય ડેરા કીયા.

ચૌપઇ.

વંસ છત્રીસે સાષમે વડો, આવો સામંતસી દેવડો;
 પિંગલ રાય તણા પરધાન, આયા સુણિ ફીધો ખહુ માંન. ૧૫
 ભગતિ કરે પરધાનાં તણી, પુછે વાત કહો આપણી;
 પુંગલ હુતી પિંગલરાય, કીણુ કારણુ મુકયા ઇણુ ડાય? ૧૬
 એક વીનતી છે અમતણી, સાંભલ જયો સોવન ગિર ઘણી;
 કુમરી તુમારી અપછર જમી, પિંગલરાઇ તણે મનિ વસી. ૧૭
 શ્રવણે સુણીયો કુમરી રૂપ, ઉછરંગ થયો મનમે અતિ ભુપ;
 અમને મોકલીયા ઇણુ ડાય, કુમરી તુમહારી મંગે રાય. ૧૮
 વાત સુણે સામંતસી બે.કીયો, કુમરી નતરો આગે કીયો;
 પહિત્રી જુનાગઢરે ઘણી, મંગાવીથી બેગ ભણી; ૧૯

તીણુનેં તો મ્હે ઉત્તર દીયો, વરસે ઘણે વીંદજ નિરખીયે; ઉદયચંદ રાજ આવડો, રણુધવલ કુંમર તસ વડો. ૨૦ સહસ સતર ગુજરનો ધણી, તીણુ પ્રધાંન મુંકયા અમલણી; આવે અમસું વીનત કરી, દીધી ઉમાદે કુંવરી. ૨૧ આલી અળે નમાને વાત, રાગલ દેસ ગાંડી ગુજરાત; નિખલ પુરુષને નિરલજ નારિ, તિહાં કીમ દીજે રાજકુઆરિ. ૨૨

અથ વાત.

સામંતસીરી રાણી આલી કહૈ છે, ખાઇરી સગાઇ તો કીધી પીણુ વડો પાંતરો પડીયો, તઠે જેસલ ખવાસને લાઉભાટ કહણુ લાગો. આજ મહાંનું સીખ દીજે મ્હે ઘરે જાસાં તરૈ ઇંસડી વાત આલીજ સાંભલે ને પ્રધાંનાંને દોઢીરે અંતરૈ તેડાવેનેં કહણુ લાગા, મ્હેતો ગુજરાતી માકે ખાઇનું કોઇ દીયાં નહીં, મ્હેં તો પિંગલ રાજનું દેહાં તરૈ સામંતસીજ જેસલ ખવાસ લાઉભાટ પરચરૈ આતરૈ આલીજ ઇતરે જણે લેવે જેસે ને મતો કીધો, આપે ઉદૈચંદ ચાવડાનું લગન આડા દિન હોય હોસી, તરૈ આપે કાસિદ મેવસાં નિણુ કાગદમે ઇંસી હકીકત માકે લિખસાં અઠે મ્હેં ભત્રલજા જેતિપી તેડેને પુછીયો તરૈ જેતપી કહણુ લાગા અજ ખાઇરૈ નાંમે વરસ તીન સુધી આગે સાહો કેઇ સુજે નહીં, જે સાહો કરો તો ઇણુ વરસમે હોસી સો આપે અઠે સાહો જેવાડેનેં લગન આડા થેડા દીન હોસી તદ આપે આદમી મેવસાં, તીણુ સાયે ઇંચું કહાડસાં રાજરૈ પરણી જણો હોવૈ તો રાજ ઇણુ સાહા ઉપરિ રાજ વેગા જાંનિ કરેને પ-ધારજે, તિવારૈ આવે સકસી નહી ઇંસડો ઉપાવ ઉણાંસું આપે કરસ્યાં, અને પિંગલ રાજજનું થે. ખવાસજરાજ કહિજે આજ યાહુરૈ પાથસામાન લેને પરણી જવારી સજાઇ કરેને વરી ચુડો

લેને વેગા પધારજો, લગનરૈ દિન રાજ સિકારૈ મીસ રાજ
 બલોરગઠ આય ઉતર જ્યૌ, કેઇ પુછે તો ઇયું કહિજ્યૌ મહારૈ
 આબુજીરી જાત છે, સો મહે જાવાં છાં ઇસડી વાતરૌ બંધ કીધો
 આજ રાજ વેગા પધારજ્યૌ મહારી ઘેટી છે સો રાજનું મહેં ૫-
 રણાવસાં ઇસડા ઘોલ બંધ કરૈને કાગળ મનુંહાર ઘણી લિખેને
 પરધાનાંનું સીષ દીધી ઘણા ધનમાલસું નાલેર દીધો સોના રૂપારી
 સાગતરા ઘોડા ચ્યાર નાલેર સાથે મેલીયા કતરૈક દીને પુંગલ જયે
 પોહતા પુંગલ રાજ સું મુજરૌ કીધો ઘોડા નાલેર દેખેને મનમૈ
 બહોત ખુસાલી હુઆ અજ કાંમ ચિંતવતાથા સો હુઆ પિંગ-
 લરાજયૈ પરધાનને ભાટને ઘણા સિરખાવ દીઆ રાજ કીયા હિમૈ
 માસરામાસ ઉણારાં છાના કાગઠ આવે ઇણારા પાણુ જયે છે,
 ભેટ રસાલ મિજમાંની આવે જવે છે ઇમ કરતાં લગન આડો
 મહીનો એક આય રહીયો છે તદૈ સામંતસી રાજયે કાગઠ
 લિખેને અસવાર મેલીયો ઉણુ દિનરૌ સાહો છે રાજ વેગા પધારજો
 દીલ કરજો મતી પછે કહીસો કહીયો નહીં ઇસડા સમાચાર
 અસવાર આએને પિંગલ રાજને કહ્યા તડાથી પિંગલરાજ જાનરી
 સજાઈ કરિ આપ સીરીસા સારખા સાંઈના લલાલલા રજપુત
 સિરદાર એક હજાર અસવાર સાથે લેને ઘણી પોસાક લવાજમો
 દેનેભાજી ભાટને હુરવલ કીધો ઘણા નગારા નીસાંણુ ઘુરતે થકે જાન
 ચાલી જાયેછે જોકે પુછે તિણુનું કહે છે મહે આબુજીરી જાતિ
 જાવાં છાં ઇમ ચાલતાં ચાલતાં લગનરૈ દિન જદ આયો તદ
 જલોરગઠ જય ઉતર્યા ડેરા કીધા સાંમતસી રાજનું ખખરિ હુઇ
 આજ જાન આઈ દીસૈ છે ઇસો મનમૈ વિચાર્યો લોકાં આજે
 પોતારા રજપુતાં આજે સાંમતસી ઇસો કહણુ લાજો મહે તો
 પાટણનગર રિણુધવલ કુમરનું આદિમી મેલીયોયો સો જણુતાથા
 જાન કરૈને આવસી સો ઘણી વાટ જોઈ પણ જાન નાઈ દીસૈ છે.

અથ યૌપધ.

ગોધુલિક વેલા જબ હુઈ. જોતાં જન ન આઈ જઈ;
 તો તેડો પિંગલ સુભ વાર, પરણાવો કરિ મંગલ ચ્યાર. ૧
 નિરખ્યો નયણે પિંગલ રાય, રાજ પ્રજા સહુ આયો દાય;
 રૂપવંત અતિ સુંદર દેહ, રાણી નિરખ્યો અતિ સસનેહ. ૨
 સોલહ વરસ તણા વરરાય, અતિ સુકમાલ અચંલમ કાય.
 ખારહ વરસ તણી ઉમાદેવડી, લોક કહે એ જોડી જુડી. ૩
 એક કહે તુઠો કરતાર, પાખ્યો એ પિંગલ ભરતાર;
 રાજ કીયો વીમાહ સુરંગ, ઝેહુ મન વાધ્યો અતિ ઉછરંગ. ૪
 ભગતિ યુગતિ અતિ કીનૈ ઘણી, મૈમાની ઝાલી કીધાં તસતાણી;
 ખરચ્યા અરથ નયર જલોર, ગુજૈ નિસદ્દીન વાજત્ર ઘોર. ૫
 અણુહલવાડે પટણુ ઠામિ, ખીજી નફર ગયો તિણુ ગામિ;
 ઉદયચંદ્રને કીધ જુહાર, પરણાવો રિણુધવલ કુમાર. ૬
 વલતો પુછે રાય અવિવેક, લગન વિચૈ દિન થાકૈ એક;
 પંથ વહતો નાંદો પડયો, તિણુ કારણુ મોડો આપડયો. ૭

અથ વાત.

ઇસા વચન નફરરા સંભલેને ઉદયચંદ્રરાજ કોપ કીધો આજ
 મ્હારી માંગિ પરણે તિસો આજ કુણુછે ઇસો કહેને નફરનું ધકા-
 દેને સૈહર ખારે કાલીયો અઠે હિમૈ ભલી ભાંતિયું જાંનરી સજાઈ
 કરેને ભલાભત્તા રજપુત ઘોડા હાથી હસ મહલ ચ્યાર હુજર
 હલ લેને નગારા નોખત વાજતે થકે સોવનગિર નૈડા આચને ડેરા
 કીધા. સામંતશી રાજનું ખખરિ હુઈ આજ રિણુધવલ કુંવરરી જન
 આઈ દીસૈછે ઇસો સાંભલેને સોચ કરણુ લાગા પિંગલરાજ
 પિપુ અઠેછે ઝો પણિ આચ લાગોછે માહોમાંહે લડાઈ હોસી
 મોનું ઘણો કુજસ આવસી પિંગલરાજ રિણુધવલનું આયો

નાંજીસી તો આપ વરે નહીં જાયે તડે રાજરાંજી જેહુ મિલેને
 પિંગલ રાજનું માહે તેડેને કહણુ લાગા હિવે આપ રાજજી રાજરે
 દેસ નગર પધારો બાઈતો ભોલીછે મોટી હોસી તદ્દ પુડાસું મહે
 ઉજણારી તાકીદ કરેને સખરો સામાન કરેને બાઈનું પોચતી
 કરસાં રાજ જે કાંઈ મહાનું જાણોતો ને મહાનું સુષ ઘોતો રાજ
 મહારો વચન માંનો ઈતરો સંભલેને પિંગલ સબ કહણુ લાગા
 રાજરે વાત દાય આઈ સો પરમાંજીછે મહે સીષ કરસ્યાં ઈસો કહેને
 પિંગલ રાજ કહણુ લાગો પોતારે ડેરે આયને પુડાસું સાંમતસી
 રાજ ઘણો માત ખરચી દેને આપરા ખવસનું ડેરે મેલીયો પિંગલ-
 રાજ ખરચીકરી લીધી પછે આપરા નદીખ ને હુકમ કીયો
 આંપણા સાથને ખખર ઘો પિંગલ રાજરી અસવારીછે ઈતરો
 કહેને નગરો હુવો ચાલો આપણે દેસ જાણોછે તરે સઘલોઈ
 સાથ આપઆપરે તંગ તોખરે ત્યાર હુયને સકોઈ સુસીષ કરેને
 સોવનગર હુંતી ચાલ્યા કુસમે જેમે સોવનગરથી પુંગલ નગરે
 પુડતા તિણ સમીયારે ત્રિષે રિણુધવતરી જાંને આય સંપ્રાપતિ
 હુઈયા! સોવનગરરી પાષતીડેરા કીયા સાંમતસી દેવડાનું
 ખખરિહુઈ તડ આપરો સાથ સાંમાન લેને રિણુધવતપું જય
 મિલ્યા કહણુ લાગા મોટી જાંન કયું આઈ મહેતો લગન
 વેલા સુધી વાટ જોઈ પણિ જાંન નાઈ તરે પુંગલગઠરો
 ઘણી અખુજરી જાત જાતોથો સો અડે સોવનગર આય ડેરો
 કીયો લગનરી વેલા ચુકણુ લાગી તરે જ્વેતધી કહણુ લાગા મા-
 હારાજ આ વેલા ચુકાતો વરસ પાંચ સાહો હોસી નહી તરે
 મહે મનમ વિચાર્યો બાઈ મોટી હુઈ સાહો આઘો ઠલે નહીં
 બાઈ તેજચઠી વરસ પાંચ કહે આવે તરે મહે બાઈનું પિંગલ-
 રાજનું પરણાઈ ઈસા રાજરા વચન સંભલેને રિણુધવલ રીસાણો-

થકો કહણુ લાગો વાહ વાહ સામંતસી દેવડા ઇસી રજપુતાંસું
 ઠેક ન કીજૈ અખારૂં આપ ઘરે પધારો આજ તો થે સખલા
 ઢાંસો ઇ મહાં સું હોસીસો મહે ઇ કરસાં ઇસો રિણુધવલરો વૈણુ
 સુણેને સાંમતસી દેવડો ઘરે આયો પુડાસું રિણુધવલ કુમરે અ-
 સવાર તામડ તોમસું આપ કને મેલાંયો સામંતસી દેવડે આંપાંસું
 ઇસો છવ કરેને ઘેટી પરણાઈ છે પુંગલ ગઢરા ધણીનું પરણાઈ
 છે પછે તો રાજરી સલા આવૈ સો ફરમાવૈ જૈ અસવાર અય
 પોહુતો ઉદયાદિત્ય આને સગલી વાત કહી રાજ સાંભલેને ઘણો
 કોપ કીધો મહારા ઘેટારી માંજ તિકા પુંગલરા ધણીને
 પરણાઈ તો હિ ઐખમર છે ઇસી રીસ કરેને આપરા કુંવર ઉરો
 તેડાયો હિમૈ માહોમાહે વૈર લાગો.

અથ ચૌપઇ.

સોવનગિર હુંતી ચિહું દિસૈ, હુટે કટકે સનહ વસૈ.
 પિંગલ રાન ઇસી પરિસુણી, મંડી સેન સનઘ લણી. ૧
 ઉમાદેવડીસું અચિહડ પ્રીત, ખાલાપણુ સું લાગો ચીત,
 કવરયો સાંમતસી લણી, આવાંભીર અમે તુમતણી. ૨
 વલતો સાંમતસી વીનમૈ, રપે કટક લે આવો હિમૈ,
 નડી સોવનગિર કેહને હાથ, જાસી પરા ગમાડે આથ ૩
 હિવૈ તે જ્ઞેસલ નામ ખવાસ, મન આંણી એક બુધિ વિમાસ,
 પુંગલ માંહિ બુધિ કેલવૈ, ગોવલ સહિ ગોચર મેલવૈ ૪.

અથ વાત.

જ્ઞેસલ ખવાસ આપરા સૈહર સેવિત જોઇને દોય ગાયા કાકરૈથી
 ભલા પેતરી નીપની તિકેવૈ ગાયાં ધિયાંણીછૈ જોહું ગાયાં રે વા-
 છડા હુઆછૈ તિકે ધણીયાંનું મોલ દેને ગાયાં ઘરે લેને આયા છે વા-

છડા ગાયાંનું સાંમાં ધવાડે છે વાછડારી માછે તિકે પશ્ચિ આંધી
 ચરે છે ઇમ કરતાં વાછડા મોટા હુઆ ઘોડારી પાયગામૈ આં-
 ભુને આંધી ચરેછે ઘોડાં સમીરા તથ ઉણાંનું દીજે છે મોટા
 હુઆ તદ્દ લલા કારીગર તેડેને એક વહલ ફેરીસીકરાડી સો
 ભારી નહીં આદમી દોય ઐસે તૈસી છે લલા સારવાંનાંનું દેને
 વૈ વૈહલીયા ફેરાયાછે ઉણીજ વૈહલૈં ભેતરીઆ હિવૈ જેસલ ખવાસ
 આપ ઐસેને સદા વૈહલ ફેરેછે ઇમ કરતાં વૈલીયાંનું લલા ભણુયા
 ઘડીયા ભેયણુ બાયે પવન જેમ પંથ વહે તિણાં વૈહલીયાંનું ઘોડા
 હીંન આપડે ઇસડા પાધોરે નૈં સરખંગ કીધા છે ચિકૈ નહીં સા-
 સ ભરાયૈ નહીં ઇસા સીખાવેને પિંગલરાજ આજૈ કહીો આજ-
 માહારાજ આપ કહોતો ઉમદેવડીરો આંણુ કરાં તો વૈહલીયાને
 વૈહલ તીયાર છે ઇસો સુણુને પિંગલ રાજ બોલીયા

અથ દૂડા.

- જેસલને પિંગલ કહે, કરિ આંણુ પરમાંણુ,
 એકણુ દિનમૈ દેવડી, જીમ આવૈ તમ આણુ. ૧
- સાચો ચાકર તુંસહી, તું સેવગ હું સાંમ,
 આજૈ તૈ પરણુવીયો, કરિ એતો વલી કાંમ. ૨
- સોવનગિરથી ચિંહું દિસૈ, રૂધા મારગ ઘાટ,
 પંથી કો પુંગલ તણુ, વહિ ન સકૈ કોઈ વાટ. ૩
- કટકી ભે આંપે કરાં, તો મન રૂસૈ રાય,
 સામતસી રૂઠા થકાં, બધિ ન બૈસૈ કાય. ૪
- વચન સુણી રાજ તણુ, જેસલ કીધ પ્રણામ,
 તો હું છોરૂ તાહરૈ, ભે સાડું એ કાંમ. ૫

અથ વાત.

રાજ કહણુ લાગો નેઉ કેસ સોવનગિરછે એકણુ દિનમૈ ઉમા.

દેવડી આવે તિમ કરજ્યો ઇસો સંલલેને પ્રધાનને સીખ કીધી ભલે
 સવણે સુત્રેને રાજસું સીખ કીધી પવન વેગ મારગ ચાલીયા બચ્ચૈ
 વૈહલરી અસવારીછે ચ્યાર પોહરમે સૌવ નગિર બય ઉતરીયા
 સાંમતસી રાજને આયારી પખર હુઇ તીરે જેસલ પવાસને આયને
 મિલીયા કુસલ ષેમ પુછણુ લાગા જેસલ પવાસ મિલેને સમાચાર
 સદેસા કહ્યા કેરો ભલીસી બઇગા કોઇ બાંણે નહીં તિણુ બયગા
 દીધો માહેરાણીજસું મુજરો ગુદરાયો સાંમતસીજને ઝાલીજ
 ઉમાદેવડી પવાસસું મિલેને ઘણા રાજહુઆ જમણુ પાણિરી
 ઘણી આગત સાગતિ કીધી પછે કૈહણુ લાગા માહરાજ સવારે
 મહાને સીખ દીજે તરે બાંજે દિન પવાસને છાંનો રાષીયો પછે રાજ-
 રાણી કૈહણે લાગા બાઇનું પરણાઇ તિણુદિન હુથલેવે મહે
 રૂપયા લાખ એક કહ્યાછે સો મોટૈ માંડાંણુ મહે ઉજણા કરાવસાં
 માંહરૈતો અઠૈ રણુધવલ કુંમરસું વૈરછે સો તો રાજ બાણુઇજ છો
 તિણુ વાસતૈ અઠૈ કુવરજ આવે સકૈ નહીં અબૈતો પવાસજથે
 પધારીયા સો વડો કામ કીધો હિમૈ મહે આંણો કરાવસાં રાજ સૂસ-
 તા રહૈ તદ રાજજ મોકલાવરૈ વાસતૈ અહણુ ગાંઠા જડાવ સોવરણુ
 કોડ એકરો વલે સગલી વસતરી ત્યારી કરૈને સાંજે વૈહલ માહે
 સરખ વસ્તવાંનો ઘાલેને સજ કરૈને મેલયૌછે પ્રભાત હોણુ લાગો
 તરે બાઇને વૈહલમે બેઠાઈ સકોઈ માતાપિતા પરિવારિસું કળીલાસું
 ત્રીપ કરૈને ચાલાણુરી તીયારી હુઇ તદ એક વડારણુ દીવાધારી બાઇરૈ
 સાથે દીધી જેસલ પવાસ પાડેત્રી બૈસેને રથ ચલાયો વાય વેગ પવને
 પવન મિલ્યો થકો રથ હાલીયો બચૈછે કિતરેક દિહાડે પુગલ
 નગરૈ બય પોહતા રાજનું વધાઈ દીધી માહરાજ જેસલ
 પવાસ આંણો કરૈ આયાછે રાજ સાંબલેને બોહત રાજ હુઆ
 નગર સિણુગારીયો ઘણા આડંબર કરૈને સાંમેલો કરૈને માહે
 લીધા પિંગલ રાજ ઉમાદેવડી સુખ ભોગવેંછે જેસલ પવાસને ઘણો

ધન માલ ઘોડો સિરપાવ દેને રાજ કીયો હિમૈ રાજ સુધે
મુખ ભોગવૈછે:

દૂહા.

વાત સુણી રિણુધવલ સખ, કાલો થયો કુમાર;
પાટણ પોહતો પાધરો, આરિત કરૈ અપાર.

૧

અથ વાત.

પાટણરૈ ધણી સોવનગિરરૈ વિગાડ ધણા કીધો પણિ ગઢ
હાથ આવૈ નહી વરસ દોય વ્યાર ખર્પીયો પિણ કાંઈ નેર ચાલૈ
નહી. આપતો આપરૈ વિગાડ ઉગ્ગડ કરિ ઘેઠાઈ.

દૂહા.

પટરાણી પિંગલ તણી, અપછરૈ અણુંહાર,
અછૈ ઉમાદેવડી. સુંદર એણ સંસાર.

૧

ઉમાં સોલૈ સિંગાર સંજિ, સેજ પધારૈ સંજિ,
પ્રાણનાથ પ્રીતમ મિત્રણ, સેજે બપઠો હંજ.

૨

માઘો ઘોઈ મેટ, ઉભી સુરજ સાંમહી,
તાહી ઉપની પેટિ, મોહણુ દેલી મારવી.

૩

ભુપતિ ભાઉ ભાટને, કીયોજ ડોડ પસાય,
ચાલ્યો નડવરગઢ લણી, પ્રણમી પિંગલ રાય.

૪

અથ વાત.

રાજ રાણીરૈ મારોમાદે ધણી પ્રીત છે ઉમાદેવડીરૈ નવ માસ
પુરા હુઆ તઠૈ મારવણીરૈ જનમ હુઆ નગર સૈહિરમૈ ધણા
વધાવણા કીધા ઘેરા જયારા જિસા ઉછરંગ હુવૈ તિસા કીધા
હિવે પુત્રી મોટી હોણુ લાગી પદમણીરૈ અવતાર છે માથે

ભમરા ગુંબરવ કરણુ લાગા કસતુરીરો પરિભલ હોવે તિસો
અંગ સુવાસ છે તરે મારવેતે જાણીયો આ પદમણી છે તરે
માધરા જતન ઘણુ કરણુ લાગા.

દૂહા.

- વરસ દોઢ વોડ્યા જિસે, ઘરતી મેહ ન વુઠ,
પડ પાંણી સહ દોષડો, પડે કાલંતર દુઠ. ૧
- મારૂ થાંકા દેસમે, એક ન ભાજે લીડ,
કે ઉચાલો કા અવસણો, કા કાકેકે તીડ. ૨
- પિંગલ પરજતુ પ્રીછરે, કીજે તે વડ કાય,
કોઈ હાંમથે અટકલો, જેથ વસાજે જાય. ૩
- જલ પડ કરણુ ધોજવા, દેસદેસ નર જાય,
પોહકર પડ પાંણી પ્રવત, સાંભલિ પિંગલ રાય. ૪

ચૈ. પદ.

- પુંગલથી ઉચલા કીયા, ધણુ ગો વલ સહ સાચે લીયા, ૧
નગર લોક સધા પરવર્યા, આય ગુઠે પોહકર ઉતયાં.
નીલા પડ ને નરમલ નીર, પરઘલ અન ઘત ગડે પીર,
ગાડે વાસ કીયો તિણુ ગામ સહુકો સુષી હુઆ તિણુ પ્રંમ. ૨

અથ વાત.

ભાઉ ભાટ હુંતો સો નલવરગઢ પોહતો માહરાજ નલ રાજસુ જાએ
મિલીયો નલ રાજ પૂછણુ લાગા ઇતરા દિન ભાઉ ભાટ કહે રહ્યા
તરે ભાઉ ભાટ કહણુ લાગો મહારાજ પુંગલ સોકર તકે પિંગલ
રાજ રાજ કરે છે માહકા દાનેસરી છે તકે મોનું ઇતારા દિન
લાગા રાજયે લાષ પસાવ દેને સીષ દીધી નિવારે હું ઘરે આયો
ઈસી વાત સઘલી ભાટ માંડેને કહી વલે નલ રાજરે સાઠ હજાર

અસવારરી જમાત છે પાંચસેં હાથી લાખ એક પાયદલ છે તીસ
હુનર સાંઠરા વાગ છે ભલભલા કરહા છે ઘડી જ્ઞન જાચે
તીસા છે ગાંમ ગ્રાસ પજનો રાજરે ઘણા છે વૈરી છે સો
સખ પાય નમ કીયા છે પચીસ તો રાજ લોક છે.
ખવાસણુ પિણુ દસ આઠ છે સ કોઈ અસતરી વારો વાસો લાલે
છેં સઘલી સારીષી રાષે છે સારાં રાજલોકાં સિરેંતો માહોર ગઢરા
ઘણીરી બેટી છે સો પટરાણી છે પિણુ રાજરેં પુત્ર નહીં સો
રાજ રાજ અધર ચિતવે છે પુત્ર હોવણુરા ઉપચાર કરે છે ઇમ
કરતાં થકાં એક દિનરે સમૈ જોગેસર આય નિકલ્યો તિણુ કલ્યો
રાજ ધારેં પુત્ર કોઈ નહીં છે પીણુ એક ઉપાવ છે તું પોહક
તીરથરી જાત બોલો અજ મહારે પુત્ર હોસી તો સમાણુસાં આવેં
ને જાત કરસું રાજાએ જોલમા કીધી તિણુથી કરેને રાજરે પુત્ર
હુઓ ઘણા ગાળ વાજ કરેને દસોટણુ કીધો સાલકુમર નામ
કીધો પુત્ર જીવે નહી તિણુ વાસતે ઉનામો નાંમ ઠોલોજી કીધો
છ હિમે કુમર મોટો હોણુ લાગો મહા સરૂપ દેવ અવતાર છે
ઇસે સમૈ તીન વરસરો હુઓ છે રાજ મનમૈ વિચારો હિમે
પોહકરજીરી જાત કીજે તો સખરી ઇસો ચિંતવેને પરધાંન મું-
હતાને રાજ ભલાવેને સખરે મોહરતે સખરે સવણે રાજ ચાલાણુ લાગા.

અથ ચૌપઇ.

સાથે સેજ વાલા પંચાસ, સહસ ઉંટ એક સહસ વ્રીહાસ,
રાજ ભલાયો મુંહતા ભણી, રાજ આલ્યો જાત્રા ભણી. ૧
ઘણી રિધ સાથે સંબલ ઘણો, સંગ એ નલરાજ તણો,
વાટે માસ એક નિસ્વહી, તીરથ પોહકર આયા સહી ૨
વિધસું ભેટયો આદિ વારાહ, અધિક હુઓ સઘલે ઉછાહ,
ભગતિ જુગતિ પુજા તસ ભણી, સફલી જાત હુઈ રાય તણી ૩

હૂડા

ઇણુ અવસાર મેહુ ઉનચો. પ્રગટચો પાવસ માસ,
 પાસે પિંગલ રાયને, કીયા ઉતારા વાસ. ૧
 ઉનમીયો ઉંતર દિસા, ગયણુ ગરજે ઘોર,
 હહુ દિસ ચમકે વીજલી, મડે તંડવ મોર ૨
 ચ્યાર માસ નિચલ રહ્યા, સેરવર તણે પ્રસંગ,
 પિંગલને નલ ભુપતી, મિત્રીયા મન અતિરંગ. ૩

વાત.

બેહું રાજરે માહોમાહે પ્રીત ઇકલાસ બોહત હુઓ છે રાત દિન
 લેલા રહે છે જઠે જ્યે તડે લેલા જ્યે રમે છે ઇક દિનરે સમાજે
 નલ રાજ ઘોડો પેલાવે છે તસે સમીયે એક સિસો ઉડીયો રાજયે
 ઘોડો પુડે દીધો સિસો આગે ને નલ રાજ પુડે છે ઇમકર પિંગલ
 રાજરા ડેરાં માહે સિસો તો નાહો થકો ઉમાદેવડીરાજ તંબુઆંમે
 પોઢીયા છે તડે કડિરાવંક માહે સિસો જ્ય પેઢો નલ રાજ આપ
 અલજે થકે ઉભે દીઠો દેવડીરો રૂપ જાણે સાખ્યાત અપછરા સ-
 માન છે તિણુરી પાપતી જડાવરો પાણણો છે તે પાલણુ માહે
 સોનેરી ચીર છે સો પિંગલ રાજરી પુત્રી માતારી પાપતી પોઢી
 છે સો ચીર ઐઢીયો છે મારવણી સૂતી છે સો મારવણીરા
 ડીલરી અંગ ઢીપતી ચીર બારાકુટી છે સો સોનેરી ચીર દબ ગયો
 છે ઉપરિ લમરા ગુંજરવ કર રહ્યા છે મુખા કમલે સોલે કલા
 ઉઘોત છે તડે નલવરરે ધણી ઉમાદેવડીનું અને મારવણીને બેહુ
 પોઢીયા દીડાં તિવારે ઘોડારી વાગ પાંચિને પાછા વલીયા તડે
 મનમે વિચાર કરણુ લાગા આજ પિંગલ રાજરી પુત્રી મ્હારા
 કંવરને પરણાવે તો મ્હારે વડો સગપણુ હુવે હું લાજ છેડેને
 પિંગલ રાજ કને પુત્રી માંગસું ઇમ વિચારને નલ રાજ આપરે

ડેરે આયો કિમેં આંમો સાંમી મિજમાંની હોય રહી છે ઇક-
 દિનરે સમાજેને લડી વિહાયત કરાડેને પિંગલ રાજ નલ રાજરે
 ડેરે તેડાયા ઘણી આગત સાગત કીધી તરે નલ રાજ સે-
 ત્રાંજરો ખ્યાલ માંડીયો છે રાજન માહોમાહે રમેં છેં તરે નલ-
 રાજરો પ્રધાન છે સો કહણુ લાગો માકુરાજ થાં બેહું રાજે-
 સરારે માહો માહે પ્રીત છે પણિ સગપણુ હોવે તો અત્રીહક
 સનેક રહે તિણુ પરસંતાવે સાલકુમર રમતો રમતો આય ની-
 ક્યો તરે કુમરને લેને પિંગલ રાજ આપરે ખોલે બેસાર્યો નલ
 રાજ કૈકણુ લાગો પિંગલ રાજ આપરી પુત્રી છે સો સાલકુમરને
 દીજે ઇસો સુણેને રાજયે પુત્રી દીધી સગપણુ કીધો માહો માહે
 સનેક હુઝો બોહત રાજ હુઝા નલ રાજયે કહ્યો વીવાહરી
 સજાઈ ત્યાર કરો સગાઈ કરેને પિંગલ રાજ ડેરે આપા ભારવણીને
 તેડેને લડાવે છે તરે ઉમદેડી કહણુ લાગા માકુરાજ આજ-
 બાઈનું ઘણું લડાવો છો સો કિમૈ વાસતે તરે રાજ કહે છે મહે તો
 આજ નલ રાજરો બેટો સાલકુમર તિણુને બાઈ દીધી છે.

અથ દૂહો.

આષે ઉમાદેવડી, વાલંલ હીયે વિચાર;
 મનકુરા કોડી મારવી, દીધી સમુદ્રોં પાર. ૧
 કંતા અણુ દીડે કુમર, કીયો સગપણુ કાંઈ;
 પ્રીતમ પટરાણી કહે બેથ સિરજ્યો તિથ બાઈ. ૨

ચૌપઈ.

સુલ દિનને સુલ વેલા ઘડી, તેવડ લગન તણી તે વડી;
 ચવરી મહે મંગલ ચ્યાર, જાની માંઠાં મિલ્યા અપાર. ૧
 માયાં તલ બેહુ બંધી ગાંડિ. પરણ્યા પોહકર તીરથ કાંડિ;
 ધવલ મંગલ ગાઈને ધુને કીયા, સાલકુ કુમર માડ પરણીયા. ૨

વાત.

ઘણો અરથ ગરથ ખરચેને વીવાહ કીધો પોહકર તીરથ નામો લિખાણો આજ ઢોલો મારવણ ઈણુ ઠિકાણે પરણીયા જેહુ રાજા ઘણા ધુસ્યાલી હુઆ ઇમ કરતાં વરસાત ઉતરીયો સીઆલો ખેસણુ લાગો તકે રાજાન આપો આપણે દેશ જાવાને મતો મતે છે તકે નલરાજાને આપસે પ્રોહિત છે તિણુનું પિંગલ રાજા પાસે મેલેને કહાડીયો આજ માફવણી આણો કરાવો તરે પિંગલરાજા કહ્યો પ્રોહિતજી બાઈતો ભોલી છે, મા વિગર ષિણુ એક રહૈ નહી સાલકુંવર મોટો હોસી નૈ આણો આવસી તદ કુમરીને આણો કરાવસ્યાં ઇસી વાત પ્રોહિત સાંભલેને નલરાજા આગે કહી તરે નલરાજા વચન માયો આપો આપણે દેસ જાવણુ લાગો માહો-માહૈ સીષ કરે નૈ ઉઠાયી ચાલીયા કીતરેક દિને આપો આપણે નગરે જથ પોહતા, આપો આપણે નગરે સુષે રાજ કરૈ છે, હીવે તો અલગી ભુંમ હુઇ સો સમાચાર કોઇ આવૈ નહી ઇમ કરતાં ઢોલો મોટો હુઓ બહોતર કલારો જાંણુ હુઓ તરે રાજા કહણુ લાગો ઢોલાને કોઇ જણાવજો મતી પુંગલનગરસ ધણીરી ષીટી પરણીયા ઢોલોજી જાંણે નહી તકા પછે નલરાજા આપરા પરધાંન મુંહતો તેડેને પુછીયો આજ કુમરને સષરે ઠોકાણે પરણાવો તરે પરધાંને સષરે સવણે લલૈ મોહરતૈ આપ પયાંણો કીધો કિતરેકદિને માલવે જાએ પોહતા માલવાદેસનો રાજા તિણુરી પુત્રી પરણાવસાં ઇસો વિચાર કીયો.

દૂહા.

મારવદેસ મહીપતી, લીમસેન ભુપાલ;
માલવણી પુત્રી સષર, સુંદર અતિ સુકમાલ. ૧

વાત

નલરાજરૌ પરધાંન જ્યેનૈ સગાઇ કીધી સોનરી સાગતી છેડા સજિ કરૈનૈ નાલેર જલેનૈ સગાઇ કરૈનૈ પાછા આયા રાજનૈ પરધાંન કહિયો માહારાજ સાલકુમરરી સગાઇ કરૈનૈ: આયાછાં સપરો લગન થાપેનૈ જ્ઞેએનૈ સાહો કરો લલો, લગન જ્ઞેએનૈ સાહો થાપ્યો ઘણા ગાજી વાજી ધવલ મંગલ ષ ભાધચી હોય રહીછે ઘણે આડંબરે ઢોલારી જન ચઠી કિતરેક દિહાડે જાન માલવૈ જય પોહતી ઘણા હરષ ઉછરંગસુ માલવણી પરણીયા પાંચસૈ હાથી પચાસ ગામ ચ્યાર હજાર તેજી, ઘણા ધન માલ ઇતરો ડાઇએ લીમસેન રાજા ઢોલાજીનું દીધો માસ એક ઉઠે રહ્યા પછે લીમસેનરાજા કનૈ સીષ માંગી રાજા સીષ દીધી ઘણા હરષસુ કરૈનૈ માલવણી પરણેનૈ ઘરે પધારીયા ઘણા લલો સાંમેલો કરૈનૈ નલવરગઢ માહે આયા માત પિતારે પગે લાગા તઠા ઉપરાંત માલવણીસુ ઢોલાજી સુષ લોગવૈ છે માહો માહે ઢોલારૈનૈ માલવણીરે અતિ ઘણી પ્રીત છે પણિ મારવણી બાલ-પણે પરણી તિણુરી વાત ન જાણેછે પુગલનગરરૌ કોઈ કાગઢ સમાચાર દિષાલૈ નહિ જ્ઞે કોઈ ઠાવો આવૈ તો પણિ ઢોલાજીસુ મિત્રાવૈ નહી તિકો કાઈ પરણીઆંરી વાત જાણે નહી ઇમ કરતાં વરસ બારે વોલીયા પીણુ જાણ્યો નહી. એક દિનરે સમૈ એક શોદાગર આયો તિણુરૈ સાથે અનેક ઘોડા જાતવંત છે સોતિણુ નલવરગઢે આય ડેરા દીયા, આષા સૈહર માહે સોખત આયાંરી વાત હુઇ ઇસાતો ઘોડા કદેન આયા, સો ઢોલૈજી પણિ વાત સાંમલી સો ઢોલૈજી ઘોડા જ્ઞેયા, જાતિ જાતિરા લલા જ્ઞેએનૈ ઘણા ધન દેનૈ મોલ લીયા હિવૈ પ્રભાતરા ઘોડા નિત ખેત્રાવૈછે સોદાગર પણિ ઢોલાજી સાથે ઘોડા ફેરવૈ છે માહો

માહે ઢોલૈજરૈને સોઢાગરૈ ઘણી મિત્રાઈ અસનાઈ હુઈ છે
 માહના પાંચ સાત સોઢાગર નરવરગઢ રહ્યો પછે સીષ માંગૈને
 ઘરાનું હાલીયો ચાલતાં થકાં કિતરેક દિને પુંગલનગર જય
 પોહતો ઘણા આડાંખરસું પિંગલરાજસું જય મિલ્યો નલરાજરા
 કુસલારા સમાચાર કલા ઘણો સુખ હુઓ.

દૂહા.

સાંજિ સમૈ સોઢાગિરૈ,	આપ તણૈ ઉતારી;	
ઝૈઠા છે તિણુ અવસરૈ,	નયણે નિરખા નારી.	૧
દેષૈને તિણુ પુછીયો,	કુણુ એ રાજકુંઆરી;	
કિહાં પીહર કિહાં સાસરો,	વિગતે કહો વિચારી.	૨
કુંમરી પિંગલરાયરી,	મારવણી ઈણુ નાંમ;	
નરવર ઢોલૈ નાહ ભણુ,	પરણી પોહકર ઠાંમ.	૩
વાત સુણી સોઢાગિરૈ,	જાણ્યો સહુવિરતંત;	
બાલપણે પરણ્યાવિને,	અંતર પડ્યો અનંત.	૪

ચૌપઇ.

પિંગલરાજ તણૈ પવાસ,	ઝૈઠો સોઢાગિરને પાસિ;	
ધુર હુંતી માંડીને ઘણી,	વાત કહી મારવણીતણી.	૧
વલતો સોઢાગિર ઈમ કહૈ,	સાલકુંમર નરવરગઢ રહૈ;	
મૈં ઘોડા તિણુને વેચીયા,	ઢોલાસું ભાઈપણી કીયા.	૨
તિણુરૈ ઘરિ માલવણી નારિ,	અપછરસમ જાણે આણુંહાર;	
ઢોલારૈ તિણુસું બહુ પ્રીતિ.	ચતુરાઈ લગી લાગો ચિત.	૩
હું વસોયો નરવર પંચમાસ,	નિસકિન રહેતો ઢોલાપાસ;	
સમાચાર સહુ તેહ તણા,	કહીયા સોઢાગર અતિઘણા.	૪
મારવણી તિણુ વેલાવલી,	છાંની સહુ વાતાં સાંભલી;	
સાચૈ મન સોઢાગર કહી,	મારવણી હીયઠે અંચડી.	૫

દૂહા.

સોઢાગર સંદેસડા, સાંભલીયા શ્રવણેહ;	
મારવણી મન મય હુધ, મુકયો જલનયણેહ	૧
સ્ત્રિંધ પરે સો જ્ઞેયણું, પિવૈત વીજલી યાંહ.	
ઢોલો નરવર સેરીયાં, ઘણુ પુંગલ ગલીયાંહ	૨
બાહડીયાં સુંહાલીયાં, સહીયાં ટોલડીયાંહ;	
વાસી ચંદણ મહમહે, માડૂ લોવડીયાંહ.	૩

ચૌપદ.

સહીયર ટોલી સાથે કરી, મારવણી આઘી સંચરી;
બા બહીયો તિહાં પીઉ પીઉ કરે, મારવણી પ્રીતમ સંભરે; ૧

દૂહા.

બાબહીયા બગ ચંચડી, બોલે મધુરી વાંણિ;	
કૈ બોલંતો મડકર, કૈ પરદેસી પીઉ આંણિ.	૧
ઉનમીયો ઉતર દિસા, ગાઝે ગૂહીર ગંભીર;	
મારવણી પીઉ સંભરે, નયણુ વિછુટા નીર.	૨
વાટે તિણુ આપી વહે, મારવણિ મનરંગિ;	
તાલ ચરંતી ઢિડીયાં, કુરળ એકણુ સંગિ.	૩
કુરળાં આપો પંપડી, થાંકો વિનો વહેસ;	
સાયર લાધે પ્રીઉ મિલાં, પ્રીઉ મિલ પાછી દેસ.	૪
ઉતર દિસ ઉપરાડીયાં, દિવણુ સાંમું હીયાંહ;	
કુરળાં એક સંદેસડો, ઢોલાનું કહીયાંહ;	૫
માડૂ મહે માણુસ નહી, મહેતો કુરજડીયાંહ;	
પીવ સંદેસો પાઠવો, તો લિષઘો પંપડીયાંહ.	૬
કુરજડીયાં કુરલાઇયાં, ગરજિ રહ્યો સખતાલ;	

જિણકી બેડી વીછડૈ, તિણકા કવણુ હવાલ. ૭
 તાડ યૂગંતી દિડીયાં, સર સાંધીયો ગિમાર:
 કોઈક અપર મન વસ્થો, સો ઉડી પંથ સમાર. ૮
 સહીયર સઘલી સાથ કર, ઘરિ આવૈ મય મત;
 સોદાગિર તૈરી વહૈ, કાંને સાલલી વત. ૯

ચૌપઇ.

વાતાં સહુ સંલલી ખવાસ, આયો રાજ પિંગલ પાસ;
 વાત સહૂ ઢોલારી કહી, સોદાગિર તેડાયો સહી. ૧

વાત.

સોદાગર માડૈ નૈ વાત સઘલી પિંગલરાજ આગૈ કહી,
 મનમૈ વિચારૈ છે આજ ઢોલાનું તેડવારા હાય ઉપાય કરણુ
 લાગા, સોદાગરને સીષ દીધી, સો આપણૈ નગર જય પોહતો,
 હિવૈ પિંગલરાજ સોચ કરણુ લાગો, આજ મારવણી મોટી
 હૂઈ, વર પ્રાપતિ હૂઈ, સાલકુંબર આણૈ નાયો, તિણરો કાસુ
 વિચાર કીજૈ, ઈણ વાતરી ચિંતા રાજરા મનમૈ ઘણી રહૈ છે,
 હિવૈ માવણી પીણુ સોદાગરરા વચન સાંલલ્યા છે, સો ચિંતા
 કરૈ છે, વલતો ન અયો, વલ્લે અંગ આલસ મોડૈ છે, નીસાસા
 મેલૈછે, વિરહ વેદના જલૈ છે, શ્રી ભગવાન જીઈસા ભરતારસુ
 હું કહિ મિલસું, મહા ચુતા ચતુર વિચયણુ છે, રૂપવંત છે
 ઢાંની માંની સરખ ગુણે સંપુરણુ છે ઈસા ભરતારસુ મિલસું
 સો દિન ઘડી સુકીયારથ છે ચું કૈહતાં બીજી સર્ષીતો ઘરૈ
 આપરૈ ગઈ એક દીવા ધરી પોતારી અંગ ખવાસણુ છે, સો
 આપ કનેં રહી છે, તિણ આગૈ આપ વાત કરૈ છે, ખાઈ આજતો
 મહારા વાલંભરી વાત સુણી તડા પછૈ મહારા જીવનું જક નહી
 છે, ઈમ વાત કરતાં રાતિ ઘણી ગઈ સર્ષીને નિંદ આવણુ લાગી

પણિ આપરીતો આંધિ નીંદ ન પડે છે, તરે આધી રાતિ હોણુ લાગી
 તરે સખો જાગેને સમજાવે છે, બાઈજી સુચ્ચે રહો સારી વાત
 આસા ન હોસી યાં હરી ઈચ્છા શ્રીરામજી સંપુરણુ કરસી
 ઈસા વચન મારવણીરાને પવાસણુરા માતાયે સાંભલ્યા, તિવારે
 ઉમાદેવડી છાંના ઉભા રહે ને, સાંભલે છે, સખી પ્રતે મારવણી
 કહે છે, મોને તો આજ નીંદ નાવે છે વિરહાનલ બાઈ કહે છે,
 મોનુ પ્રીતમ સંભરે છે, ઘણા વિલાપ કરે છે, આંખ્યાં આંસુ
 જરે છે.

દૂહા

- કુરજડીયાં કુરલાઈયાં, ચલરે પેલે ધ્રંગ;
 સૂતી સજન સાંભર્યા, કરવત વુહો અંગ ૧
- કુરજડીયાં કુરલાઈયાં, ઘર પાછલે વણેહ;
 સુતી જન સાંભર્યા, ધ્રહ ભરીયા નયણેહ ૨
- કુરજડીયાં કુરલાઈયાં, ઉચી વૈસ કરીર;
 સારાંજ્યું સલીયાં, સાજન માંહિ સરીર. ૩
- સહિ પ્રીતમ સદેસડા, મારવણી કહીયાંહ;
 માતા મનમે જાણીયો, વિરહવીયા પઈયાહ. ૪
- ઈણુપર ઉમાદેવડી, જાણી મારૂ વાત;
 સૂપ્રભાત કૈહવા લાણી. પિંગલ પાસે જાત. ૫
- આપે ઉમાદેવડી, સાંભલિ પિંગલરાય;
 વિરહ વીઆપ્યે. મારવી, નહી રાષણુરે દાય. ૬
- નિતનિત નવલા સંઠોયા, નિતનિત નવલા સાજિ;
 પિંગલરાજ પાઠવે, ઢોલા તેડણુ કાજ. ૭
- ઉઠાથી કે આવે નહી, ઈહાંથી સહુકો જય;
 ઢોલા તણા સદેસડા, વગડ વિચાહુ પાય. ૮

પિંગલ દિન પ્રતિં પાઠવૈ, ઢોલા નિસ્તન હોય;
માલવણી મારૈ તિહાં, પુંગલ પંથી સોય. ૯

ચૌપઇ.

ઇણુ પ્રસ્તાવૈ સાલકુમાર, માલવણીસું પ્રીત અપાર;
ન ઐહાંરિત ઉનાલૈ તણી, કરૈ વાત મંદિર આપણી. ૧
અલગાથી દીઠી આવતી, તિસડૈ માતા અંપાવતી;
તે દેષે રાજકુમાર, કરૈ કપટ નિદ્રા તિણુવાર. ૨
માતા આચૈ ઉભી રહી, જાણ્યો સૂત પોઢ્યો છે સહી;
વહુ કનૈ સાસુ તિણુવાર. આરીસો માંગૈ સુવિચાર. ૩
વહુ દેતાં લગાડી વાર, સાસુ આંણ્યો મન અહંકાર;
વહુ વડાઇ એતી કરૈ, મારવણી અલગી છે જરૈ. ૪
પિંગલરાય તણી અંગળ, મોસુ અલગી વહુ રંગળ;
તોતું ન્યાય કહૈ અહંકાર, ઇમ કહી માતા વયણુ બેચાર. ૫

અથ વાત.

ઇસા વચન કહેને સાલકુમરરી માતા ઘરે ગઇ ઢોલૈ સગલી
વાત સુતૈ સાંભલી, માલવણી ઇસા વચન સાસુરા સાંભલેને
દલગીર ચિંતાતુર થઇ ઢોલાજીકને વૈણુ મન રાષેને માંગૈ છે
માહુરાજ રાજકુવાર એક અરજ કરું છું, હાથ જોડેને મનમોડેને
કાયા સંકોડેને શ્રી કુંવરજી કને વયણુ માંગુ છું. આજ માહુ-
રાજ કુંમાર કોઇ પુંગલસું આવૈ સો મહારૈ હવાલૈ કીજૈ, મો કના
આવૈ સો કાસીદ પડિલા મેલજો, રાજકને હું વચન ઐ માંગું
છું. ઢોલૈજી ખુસ્વાલી હો એને વચન દીધો, હિમે માલવણી
પુંગલ સૈહરરા મારગરા ઘાટ છે સો ખાંધીયા આપરા ઇતખારરા
આદમી થા સો ચોકી રાષીયા વલે આકરાંતું ઇસો કહ્યો પુંગલરા
કોઇ પુરૂષ આવૈ તણુને આવણુ મત દેજ્યો નૈ આવૈ સો પરા

મારબયો, પશુ નરવરગઠ આવણુ મત દેબયો, ઇસો તરતોજ
 માલવણીયે કીધો છે તરે પિંગલરાજનું કિતરેક દિને ષબ્દિ
 હુમ્, આજ માલવણી પુંગલગઠરા કાસીક પરા મરાવે છે
 તરે પિંગલરાજરે ભીમસેન પ્રોહિત છે ઘણો ઉતખારી આદમી
 છે તિણનું પિંગલરાજ તેડેને કહણુ લાગા પ્રોહિતજીથે જાએને
 ઢોલાજીનું તેડે આવો યાંસું એ કામ હોસી ખીજે તો જાએ
 સો કાંમ કરે નાવે તરે પ્રોહિત કહણુ લાગે માહારાજજી
 પ્રમાણુ હું હજર છું ને જાસૂં ઇમ કહેને પ્રોહિતને સિરપાવ
 દીધો હિંમ આષા સૈહર વાત વિસતરી છે પ્રોહિત ઢોલાનું
 તેડવા જાએ છે ઇસી વાત મારવણી સાંભલી તરે માતાનું કહણુ
 લાંગી યે માજી જાએને બાપજીનું કહો અઠે વિરામણુ મેલાણુરો
 કાંન નહી.

અથ દૂહા

બાબા વિપ્ર મોકલે, જિણુરી ઉતમ જાત;	
મેલો ઘરરા માંગતા, વિરહ પુકારે રાતિ.	૧
પાછે પ્રોહિત રાષીયો, તેડ્યા મંગણુ હાર;	
જે ભેદક ગીતાં તણા, વાત કહૈ સવિચાર.	૨
ત્યાંને વાગા વેસદે, ઘણા દીયા વ્રીહાસ;	
સીષ દ્રરે પિંગલ કને, આયા માઝ પાસ.	૩
મારવણી ભણુવીયા, માઝ રાગ નીપાય;	
દૂહા સંદેસ તણા, દીયા તિણાં સીષાય.	૪
પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને કહીયાંહ;	
પિંડ સહી છે પ્રાહુણુ, એથે કિથ લહીયાહ.	૫
પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને સમજાય;	
જેવનહ સતી હોય રહ્યો, અંકુસ ઘોતો આય.	૬

- પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને સમજાય;
જ્ઞવન પાકો અંબ હોય, રહો રસ ટ્યોની આય. ૭
- પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને સમજાય;
કણ પાકો કુષ સપરે, ભોગ ભરોતિ આય. ૮
- પંથી એક સંદેસડો, ભલ માણસ તું લાપ;
આતમ તુજ પાસે અછે, પ્રાણનાથ હિત રાપ. ૯
- પિસૂણાં ચિંત્યો મત કરો, મનસું મ રીસરેહ;
કુરળાં લાલ બખાહળું, પિણુ પિણુ ચીતારેહ. ૧૦
- ઉઢાસી ગલ હુથડા, ચાહંતી રસ બુધ;
ચઢિ જચી ચાત્રિ ગજ્યું, માગ નિહાલે મુધ. ૧૧
- ભરે પલટે ભીભરે, ભીભરી ભીપલ ટેહ;
પંથી હાથ સંદેસડા, ધણુ વલ વંતી દેહ. ૧૨
- પંથી હાથ સંદેસડો, જ્ઞેતું આપે વત;
ધણુ કણુ ચરરી કંબજ્યું, સુકી તોહિ સુરત. ૧૩
- સુષવિ (૨) હાવો સજના, પરમંડલે થયાંહ;
જ્ઞવે હાડ નહા રહી, વલે મિલે વો ત્યાંહ. ૧૪
- વિહલો આવે વલહા, નાગર ચતુર સુજાણુ;
તો વિણુ ધણુ વીલખી ફિરે, ગૂણુ વિણુ લાલ કખાણુ. ૧૫
- જ્ઞે તું ઢોલા નાવીયો, મેહા પેહલે પુર;
વીચ વહેસી વાહલા, દુરિસ દુરો દુર. ૧૬
- જ્ઞેતું ઢોલા નાવીયો, શ્રાવણુ પેહલી તીજ;
સૈહરાં પવેસી વીજલી, મુંધ મરેસી ષીજ. ૧૭
- વીજલીયાં ષિલા મિલીયાં, ઢોલા હું ન સહેસ;
જ્ઞે આસાઢે નાવીયો, શ્રાવણુ ચમક મરેસ. ૧૮
- જ્ઞે તું ઢોલા નાવીયો, મેહાં નીગમ તાંહ;
કીયો કરાયો સજનાં જાવું પાવક માંહિ. ૧૯

- ક્રાશુણુ માસ વસંતરિત, જો ઢોલા નાવેસ;
 આચરૈ મિસ પેલતી, હોલી અંપાવેસ. ૨૦
- હું રૂની નિસદ્દિન ભરિ, સુણિ ઢોલા તું જ્ય;
 હથેલી છાલા પડ્યા; ચીર નિચોય નિચોય. ૨૧
- પંથી હેક સંદેસડો, લગિ ઢોલા પોહચાય;
 જોવન કલીયાં મોરીયો, ભમરા ઝેસો આય. ૨૨
- જિણુ દિસતું સજન વસૈ, તિણુ દિસ મોહિ સલાંમ;
 જખથી હમ તુમ વીછડે, તખથી નયણે નીદ હુરામ ૨૩
- જોથે ઢોલા નાવીયા, કે ક્રાશુણુ કે ચૈત;
 તોમહે ઘોડા બંધીસાં, કાતી કુડીયે પેત. ૨૪
- ઢોલા આજ્યો વેગસું, ન આયા તો નિમલેસ;
 મારૂ તણે કરંકડે, વાયસ ઉડા વેસ. ૨૫
- પંપ પસારણુ જગ ભમણુ, કહ્યા સંદેસા ભાટ;
 તિહાં દેસાં તિણુ માંણુસાં, કહહી જોવું વાટ. ૨૬
- થાંકા સજન જિહાં વસૈ, સો ચંદ ચઉથે લેસ;
 જોજ્યાતો આવસાં, મુઆ તો ઉણુ હીજ દેશ. ૨૭

ચૌપદ.

- સગલાહી દુહા સીખીયા, માંગી સીખ મારિગ સિર વહ્યા;
 પંથ વહંતાં પુછે કાય, દેસ અનેરો દાપૈ સોય. ૧
- ભાટ વેસતે વાટાં વહે, પુંગલ નામ પ્રગટ નવિ કહે;
 ગઠ નરવરૈ આયા ઘાટ, માલતણી તિણુ ખાંધી વાટ. ૨
- તિણુનું ઝાલ્યા મારૂ જાંણી, તતિષિણુ ઝોલ્યા ખીજ વાંણિ;
 પાંચ દિવસ ઉલગીયા જઠે, ભાટ જાણિને છોડયા તઠે; ૩
- રાતૈ નરવર ગઠ આવીયા, કુંભારાં ઘરિ ડેરા કીયા;
 ભાઉ ભાટ તણે આવાસ, નાંમ ઠાંમ પૂછે ઈક પાસ. ૪

વાત

ઈતરે સમૈ લાઉ લાટરૈ ઘરે ગયા, લાઉસું જય મિથ્યા, પિંગલરાજરા સમાચાર કહ્યા, મિજમાંની પિંગલરાજ દીધીથી સો લાઉજરી નિજર કીધી લાઉ રાજ હુઓ, લાટને કહ્યો, આજ મહે છાંના આયાછાં, તરૈ લાઉ કેહણુ લાગો, મારવણી થાંનું આયા જાંણુસી તો પરા મરાડસી, થે પરજપતરૈ ઘરે છાંના રહજયો, સીધો આટો મહે થાંનું ઘણોઈ પુરવસ્યાં. જસૈ અવસાંણુ હોસી, તરૈ મહે થાંનું સાલકુંવરસું મેલવસાં, ઐ છાંના રહે છે, હિમૈ એક દિનરૈ સમાજેગૈ માલવણી રથ જ્નેતરાચૈને, સધીયાંનું સાથૈ લેને વાગ વગીચે રમવા ગઈ છે તરૈ લાઉલાટૈ ઉણાં જચિકાને જોલાયા, ચાલો આપે જચિકાં ઢોલાજી કને જવાં તરૈ લાઉલાટને જચિક લેલા હોયને કુંવર-જીસું આય મુજરો કીયો, ઢોલાજી લાઉલાટને પુછે છે, ઐ પરહેસી થાં સાથૈ કુણુછે, તઠે લાટ કેહણુ લાગો, માહરાંજ કુમાર ઐ ગાયન રાજરૈ સાસરારા છે, તઠે ગાયન આલાપચારી કરણુ લાગા વૈ ગાયન છ રાગ છતીસ રાગણીરાભેદ લાવ સગલા જાણૈ છે, માહા સૂકઠંઈ છે, જિકે દૂહા મારવણી સીધાયા છે તિકે માઝ રાગમૈં ગાવણુ લાગા, સગલાહી દૂહા ઢોલૈજી સાંભલ્યા, તરૈ ઢોલૈજી પુછીયો. લાઉલાટ કહે છે;

અથ ચૌપઇ

કુંણુ ઢોલો કુણુ મોઝનારિ, રૂપૈ રૂડી રાજ કુંવાર;
વલતો લાટ ઢોલાનું કહે, પદમણુ પરણી તું નવિલહે. ૧
પિંગલરાય તણી કુંઅરી, અપછર રૂપ રાધા અવતરી;
પોહકર તીરથ આલા પણૈ, પરણીયા ઉછવ કરિ ઘણૈ. ૨

અથ હૂહા.

એ ગાયન તિણુ પાઠવ્યા, સાલ કુમર તુજ કાજ;	
માલવણીસું બીહતા, મૈ મેલાયા આજ.	૧
મારવણી સૈ મુખ કહ્યા, હૂહા મિસ સંદેસ;	
જે માડ મિલવા કરૈ, તે પધારે ઉણુ દેસ.	૨
ભાટે મારવણી તણુ, કીધા ઘણુ વષાણુ;	
માડ જિણુ દીઠી નહી, જીવ્યો ત્યાં અપ્રમાણુ;	૩
ભાઉ ઢોલાને કહે, દીજૈ સીષ પસાવ;	
વાટ જૈવે ઉતાવલી, રાજ પિંગલ રાવ.	૪
જેએ મોડા જવસૈ, માંહરા સુષ સંદેસ;	
મારવણી એ માનની, પાવક કરસી પ્રવેસ.	૫

વાત.

સાલ કુંવરજીસું ગાયન જણુ કૈહણે લાગા માહારાજ
મારવણીજી આગઈ માસ દોય કહે આયાછાં, વાટ જોતા હોસી,
રાજ મ્હાંનું સીષ દીજૈ, ઢોલૈજી ઘણુ પસાવ કરૈને ઘણુ ધન
દેને વીસ ઘોડા પચાસ હજાર પીરૈજી વાગા વેસ ઘણુ દેને
રાજ કીધા. ભાઉ ભાટને પિણુ સાથે મેલ્યા તિણુ સાથે મારવણીને
ગ્રહણુ ગાઠા સૈદ નાણી અપુરવ વસ્તઃદેને ઢોલૈજી મેલી વલે
કહબ્યો ઢોલૈજી વેગા આવે છે પછે સિકારરૈ મિસ ઢોલૈજી
પોહ્યાવણુ જાયે છે વલે સમાચાર કહે છે.

અથ હૂહા.

ભાઉ ભાટ સંદેસડા, દિસ સયણાં કહીયાંહ;	
ઢોલો માડુ ઉમહયો, સાંઈ દે મિલીયાંહ	૧
અજણૈ વિરહો કીયો, રિષેઈ મ કરીજ;	

ઢોલો તણુ સંદેસડો. અલગો થકી કહીજ.	૨
ઢોલો ઘણુ ઉમોહીયો, અલજો લોગો ઝોમ;	
લરિકરિ મુઠિ ઉડોડિજે, મન સીચોણુ જોમ.	૩
કમોહની જલહર વસે, અઢો વસે આકોસ:	
જો જિણુંરે મન વસે, તિકે તિણુંરે પોસ.	૪
મકમોહે તોપસ વસે, વિચે ઢીજે જીકાર;	
હમતુમ ઝેસો રંગઢે, જાણુતઢે કરતાર.	૫
ગોહું પેહલો નીપજે, સિર ષોતર વરતોસ;	
પહિલે ષોથી મોતરો, હમચોઢે તુમ્હ પોસ.	૬

અથ વોત.

ઈસડો સમોચર ઢોલેજી લોઉલોટનું કહેને સીષ ઢીધી, આપ ઘરે આચો પિણુ મનમે ઢિલગીરોઈ ઉપની, તિમે તિણુ સમીચે મોલવણી રમે ષેવેને સોજડો મેહલ પધોરી સોલે સિંગોર સજેને સેજરી પોષતી પ્રીતમ કને આચ ઉલી રહી; તિસે ઢોલોજીનું ચિંતોતુર ઢીડો, તરે મોલવણી કુંવરજીરો ષવોસનું પૂજણુ લોગો આજ કુંવરજી આજ ચિંતોતુર થકો પોઢીચો છે, સો કિસે વોસતે, તરે ષવોસ કહણુ લોગો મોલવણીજી આજતો લોઉલોટે આપસું ઘોત ષેલી છે પિંગલરોજીરો ગોચન આચોથો તિકે ઢોલોજીસું લોઉ લોટ મેલવ્યો. મારવણીરો સમોચર કહ્ય વજે ઘણુ ષષોણુ કીધો ઢોલેજી સગલોઈ સોલવ્યો તરે ઢોલોજીરો મન ઉચક હુમો છે; અઢે ઉણું ગોચનોને ઢિન વીસ પચીસ રોષીચો, આજ ઉણુંને ઘણુ મોલ સિરપોવ ઢેને આપ વોગ પધોરીચો તરે ઉણુંનું આજ સીષ ઢીધી છે લોઉલોટ પિણુ સોથે ઘણી મિજમોની ઢેને સોથે મેલીચો છે તિણુ વોસતે કુંવરજી

હિલગીર છે ઇસડી વાત પવાસ કુનેથી માલવણી સાંભલી તદ્દાથી
કરેને માલવણી પ્રીતમ પાસેઆય ઉભી. રહી;

અથ દૂહા.

- ચિંતા ડાયણ બ્યાં નરાં, ત્યાં દ્રિઢ અંગન માય;
જે ધીરજ ધીરપણે કરે, લીંતર પેસી પાય. ૧
- મન સંકાણી માલવી, પ્રીઉં દેષે ચલ ચિત્ત;
કૈ મારવણી કાંને સુણી, કૈ કાયક નવલી વત, ૨
- માલવણી તું મનસમી, જાણે સહુ વિમેક;
હરિણાંધી હાસને કહો, તોકરાં દિસાવર એક ૩
- તંતીતાલ તંબોલ રસ, સુરહ સુમધો જાંહ;
આસણુ તુરી પગ મોજડી, કિસો દેસાવર તાંહ. ૪
- હિરણાંધી પ્રીતમ કહૈ, તો આંણુ તો પાર;
મૂલ તાંણી જે મન સમા, મુંહજે મોલ અપાર ૫
- ઘરિ ઝેઠાં હી આવસી, લાષે મુહાં લડંગ;
ત્યાં હુંતી ચુણિ લેવસાં, વાંકે મુંહે વિડંગ. ૬
- ઠંડર રાજા ઉલગાં, જેથે કહોત જાહ;
રૂડા ગ્રહણુ નીપજે, માલવણી મેલાંહ. ૭
- ઠંડર રાજા ઉલગણુ, હુંથાં જાંણુ ન દેસ;
ઘર ઝેઠાંહી આભરણુ, મોલ મુંહ ગાલેસ. ૮
- કાણી કરહ ઝિયું લીયા, ઘડીએ જે આણુ જાય;
માલવણી મોતું કહો, તો આંણું એથ વસાય. ૯
- પ્રીઆ ન મેલું કછદિસિ, તિણુહ પરરૈ દંગ;
લંભલનેણી ચંગ ઘણુ, ભુલા જસ્યૈ સંગ. ૧૦
- ગય ગમણી ગુજરધરા આંણુ દિવણી ચીર;
મનહ સમાંણી માલવી, સહૈ તુજ સરીર. ૧૧

સહસે લાષે લેયસાં, પરિધન્ન રૂડા વેસ;	
ઘરિ ઝેઠાંહી પ્રીતમા, ખટોલા પહિરેસ.	૧૨
વલિ માલવણી વીનવૈ, પ્રીજિ હું ઢાસી તુજ;	
ચિતચિંતા અંતર વસી, સોય પ્રકાસો મુજ.	૧૩
સુણિ સુંઢરી ઢેલો કહૈ, લાપું મનરી પ્રાંતિ;	
મારવણી મિલવા તણિ, પરી વિલગી પંતિ.	૧૪
માલવણી સાંભલિ વચન, વિરહ પસરી ગૌ અંગ;	
ઉભીથી ષડ હડ પડી, જાંણુ કડસી ભુયંગ	૧૫
સીતલ પાણી છાંટીયા, સીતલ ઘાતે વાય;	
હુઈ સચેતી માલવી, પ્રીય આગૈ વિલલાય	૧૬
યલત તાલુ સાંમુહી, ઢાજેસો પ્રીયાહ;	
મહારો કહીયો ભે કરો, તો ઘણુ વુઠૈ ઘર જાહ;	૧૭
કહીયૈ માલવણી તણૈ, ઢેલો રહ્યો ઝે માસ;	
ઉનાલો ઉતારીયો, પ્રગટયો પાવસ માસ.	૧૮
ગોષે ઝેઠા એકઠા, માલવણીને ઢેલ;	
અંખર ઢીઠો ઢીઠો ઉનમ્યો, તેય સંભાર્યા ઝેલ.	૧૯
પગિ પગિ પાંણી પંથસિર, થાઠી વાઢલ છાંહ;	
પાવસ આયો પદમણી, કહોત પુંગલ જાંહ.	૨૦
ઘરની લીઘણુ પુઅરી, ઘરિઘરિ મંગલ ચ્યાર;	
મારૂં દેસ સોહાંમણો, શ્રાવણુ સંજે તિણુ વાર.	૨૧
વેલડીયાં હરીયાં હુઈ, વિચ વીકસીયાં કૂલ;	
જે. ભરિવુઠો ભાદ્રવો, તો મારૂં દેસ અમૂલ.	૨૨
નહીયાં નાલા નીજરણુ, પાંણુ ચડીયા પુર;	
કરહો કાઢમ કમ કમૈ, પંથી પીંગલ દૂર.	૨૩
પાવસ આયો પ્રીતમ, પગે વિલાંખી ગાર;	
વનાં વિલાંખી વેલડી, નરાં વિલાંખી નાર.	૨૪

જિણુ દીહિ પાવસ જરૈ, બાબહીયો કુરલાય;	
દિનદિનરો દૂધ વલ માસો, કિમ સૈહણો જય.	૨૫
અતિ ઘણુ ઉનમિ આવીયો, લાગી રિત જડવાય;	
બગહી લલાજ અપડા, ધરણિ ન મુંકૈ પાય.	૨૬
મહિમોરા મંડવ કરૈ, મન મય અંગ ન માય;	
હું એકલડી કિમ રહું, મેહ પધાર્યો માય.	૫૭
બાબહીયો પીયુ પીયુકરૈ, કોયલ સરલૈ સાહ;	
પ્રીતમયે અલગા રહો, તો સેજિ કિસો સવાહ.	૨૮
ડુંગરીયા હરીયા હુયા, વનહ જંગોરૈ મોર;	
ઈશ્વરિતિ તીતે નીકલૈ, ચાકર માંગિણુ ચોર.	૨૯
ચોર મન આલસ કરિ રહૈ, ભયિક રહૈ લોભાય;	
રાજદેજે નર ક્યૂં રહૈ, માલ પરાયા ખાય.	૩૦
ઢાલા રહો ન વારીયા, મિલવો ઢધ બરે લેખ,	
મારો કહીયો જો કરો, તો ઢસરા વા લગિ દેખ.	૩૧
વયણુ માલવણી તણુ, રહીયો સાલકુમાર;	
પ્રેમૈ બાધો પ્રીઉ રહૈ, હુઓજ ચલણુહાર.	૩૨
સીઆલૈ સી પડૈ, ઉન્હાલૈ લૂ વાય;	
વરસાલૈ ભૂં ચીકણી, ચાલણુ રિત ન કાય.	૩૩

અથ વાત.

માલવણીરા પેમસું કરૈને, ઢાલોજ મહીના દોય ચ્યાર રહીયા, પણિ મારવણી ષિણુ એક વીસરૈ નહી, ઈણુ અવસરૈ ભાઉભાટને મંગણી હાર પૂંગલનગર જાએ પોહતા છે. પિંગલ રાબજસું જાએ મિત્યા પગે લગાડીયા ઘણા પિંગલરાબ બહોત રાજ હુઆ ભાઉભાટ ઢાલાજરા સમાચાર કહ્યા ઢાલીયાનું સિરપાવ દેને ઘરાંરી સીપ દીધી, સાખાસો વડો કામ કીયો હિમૈ ભાઉભાટને લલી જાયગા ડેરા દિરાયો, ઘણો માન

હીધો સીધા થાલીરો જાળતો કીધો ઘણી સૂષરી વાતાં કહે છે
 રાજ રાજ હુવે છે વલે રાજને ભાટ કહે છે, માહારાજ
 ઢાલેજી કહાયો છે આંણુરી તાકીઠ કરાવજો મોનું ઇજી કાંમે
 મેલીયો છે, વલે મોને કહ્યો છે, મહે આવાં તાં સુધી થેં
 પૂંગલનગરે રહિજ્યો ઇસો સુણેને પિંગલરાજને રાજ લોક
 જોહત રાજ હૂઆ, વલે મારવણીનું ગ્રહણાં ગાંઠાં હીર ચીર
 સિરપાવ થાસો રાણી ઉમાદેવડીજીરે હાથ દીયા જાચિગાનું
 સમાચાર ઢાલેજી કહ્યાથા તિકે મારવણીજીનું કહ્યા, મારવણી
 ખહોત રાજ હુઇ હિમૈ મારવણીજી વાટ જોવે છે હિમૈ મહારો
 પ્રીતમ આવસી ભાઉભાટરા ઘણા જતન હોવેછે સુપસું રહેછે.

અથ ચૌપઇ.

ઇજી પ્રસ્તાવે સાલકુમાર, ચિંતા ચાલણુ તણી અપાર;
 માલવણી મન ભગતાવીયો, તિતરે દસરાહો આવીયો. ૧
 ઢાલો મારવણીને કહે, હિમૈ સહ કેઇ વાટાં વહે;
 હિવે જો હસીને ઘો આદેસ, તો પોહયાં મારવણીરે દેસ. ૨
 મારવણી વાતાં સાંભલી, વ્યાખ્યો વિરહ ધઇ આકુલી;
 કંતા સાંભલ સાલકુમાર, જીવણુ મરણુ તુમે ભરતાર. ૩

અથ દૂહા.

જાણુ હીહે પાલો પડે, ટાપર તુરી સૂહાય;
 તિણુ રિત યુઠાં હીજીરે, તુરણી કેમ રહાય. ૪
 જિણુ રિત મોતી નીપજે, સીપ સમુઠાં માંહિ;
 જિણુ રિત ઢાલા ઉમહયા, યુંકયું મેલે જાંહિ. ૫
 આખડીયા ડંગર હહણુ, છોડિ હમારો ગામ;
 સારિ રાતિ પૂકારીયો, લેલે પીઉકો નામ. ૬
 ઢાલા હુંતો આહિરી, કવલી મોલિ વિકાય;

જળ દેણું ઘરિ આંગણે, ઉભી લાપ લહાય.	૭
નિષ્ણ ઢીઢે પાલૌ પડે, માથા તિડે તિલાંહ;	
તિષ્ણ ઢિન ભભયો પાંહૂણા, કલિરવ કર જડીયાંહ;	૮
હાલું હાલું પીણી કરે, ધણુ હાલણુ ન હેય;	
ઝળ ઝળ ઝૂંબે પાગઠે, ડળ ડળ નૈણુ ભણેય.	૯
હાલું હાલું કી કરો, હીયડે સાલિમ ઢેહ;	
ને સાચાહી ચાલસો, તો સૂતી પલાંણેહ.	૧૦
ઢાલે ચિત વિમાસીયો; માડૂ દેસ અલગ;	
આપ ભણે ને ભેલીયો, કરહાં હદો વગ.	૧૧
પલાંણયા પવને મિલે, નેયણુ ઘડીયાં ભય;	
ઢલો કહે રખારીયાં, કરહો સોય ઢિયાય.	૧૨
નિષ્ણ મુખ નાગર વેલડી, કરહો એહ સુચંગ;	
મૂંઢ ગિરી ચાણે ચરે, પાંણી પીવૈત ગંગ.	૧૩
કિણુ ગલિ ઘાલું ગૂઘરા, કિણુ ગલિ ઘાલું લજ;	
કોઈ ભલેરો કરહલો, માડૂ મેલે અજ.	૧૪
મોગલિ ઘાલે ગુઘરા, મોગલિ ઘાલે લજ;	
સાંઢિ ઉપરનો કરહલો, માડૂ મેલું અજ.	૧૫
પીઉ કારણુ પીલી હુઇ, લોક ભાણે પિંડ રોગ;	
છાંના લાંબણુ મ્હે કરાં, વાલમ તણે વિનેગ.	૧૬
ઢલો કરહો સજકીયો, ઉપરિ માંડ પલાંણુ;	
સોવન ઉર માલા ગલે, ચાલણુરૈ પરિયાંણુ,	૧૭
માલવણી મન હૂખલી, આઈ વરગ વિમાસ;	
રખારી પુછી કરી, ગઈજ કરહા પાસ.	૧૮
કરહાં તું મન કુઅડો, વેધક કરૈ વિછોહ;	
અને સકુઆરો કિરૈ નહી કાંમણુરો મોહ.	૧૯
અમહી છાંડી એકડી, કરહી કરત વિલાપ;	

કહીયો લોપાં સાંમરો, મુંદર લહાં સરાપ.	૨૦
કરહા તો કોડે મરૂ, માહારો કહ્યો કરીજ;	
ઢાલો મારૂ ઊમહ્યો, પોડો હોય રહીજ.	૨૧
પોના હોવાં તો ડાંલિનાં, બાધા બુધ મરાંહ;	
જસાં ઢેલારે સાસરે, હરીયા મુંગ ચરાંહ.	૨૨
કરહા રહે નિવારીયો, હલ ફલ લાગી કાય;	
ઉના ડાંલ દિવાડિસાં, ડાંલતહી મર જય.	૨૩
ખાંધૂં વડરી છાંહડી, નીરૂં નાગર વેલ;	
ડાંલ સંભારદૂં હાથમું, ચોપડમું ચપેલ.	૨૪
કરહા માલવણી કહે, સાંભલ બોલાં સાચ;	
તાતો લોહડો જે લગે, તો મુજ માને વાચ	૨૫

અથ વાત.

ઈસા વચન કરહાનું કહેને માલવણી ઘરે આવા ઢાલેજી કરહો જેયો કરહો કુડે મને પોડાવા લાગો, તરે ઢાલેજીનું કિકર ઉપની પુંગલનગર જાણો છે, ને કરહો તો પોડો હુચ્યો ઈમ વિચારેને ઢાલેજી લોહાર તેડાયા અજ ડાંલ દિવાડણા, તિણુ સમૈ લોહારે લોહ તાતા કીયા રાતા લાલ કરેને હાથમૈ જાલેને ડાંલ દેણુ લાગા તિણુ સમૈ માલવણી આચે ને કુંવરજીનું કહણુ લાગી રખે કોઈ કરહાનું ડાંલો મતી ઇણુ નગરીમૈ સગલાઈ અજાંણુ પુરખ છે માલવણી કહે છે થે કારી મૈ સમગૈ નહી હું કહૂં તિમ કરો;

અથ દૂરા.

ઢાલા મહાંકા બાપકૈ, છે કરહાં હદો વગ;
જદ સર ઢે પોડો હુવૈ, તો ગાધહ દીજૈ જગ. ૨૬
ગાધહ દાધો દુષ કરૈ, સાસુ કહે વચન;

એ કરહો કુડે મને, ષોડો રાષે તન. ૨૭
 રે ચાડો કર ઊંહરી, કરે ન કિણુરી કાંણિ;
 ઉકરડી ડોકા ચરે, પસૂ ઠગાવે આંણિ. ૨૮

વાત.

ઈસા વચન ઢાલેણ માલવણીરા સાંલલેને કરહાને વાગમે
 મેલ્યો પછે ઢાલાણનું માલવણીણ કહે છે માહરાજ કુંવર
 એક મહારો વચન સાંલલો જાં સુધી હું જગતી રહું તાં
 સુધી રાજ ચાલણ પાવો નહીં;

ચાપઈ.

પ્રીઉ પાસે ઈણ પાર માંગતી, પનરે દીહ રહી જગતી;
 જાઝી નીહ વીયાપી નાર, કરહો આંણે જૈ કયો ધાર. ૨૯
 મોહર ઘણી લીધી સાથિ, સોવન જડિત કાંખતસ હાથિ;
 હેમ તણી ઉર માલા ગલે, પંધીરી પરિ મારગ પુલે. ૩૦

અથ હહા.

સજિ કરહોટા પર સખર, ઘેઠો રાજ કુમાર;
 સરઠ કીયો કુહુકડો, નિંદ્રા જગી નાર. ૩૧
 પુઠયા ન દેષું તાજણો પીઠે નહીં પલાંણુ;
 સજનીયાં સાલે નહીં, સાલે આહીં ઠાંણુ. ૩૨
 ધાચ્યો ધાચ્યો હે સર્પા, કો કામણુ કે કાજ;
 ઢાલો માડુ ઉમઘો, કોઈ રાષોની આજ. ૩૩
 ઢાલો ચાલ્યો હે સર્પા, વાજે વિરહ નીસાંણુ;
 હાયાં ચૂડી પિસડી, ઢીલા હુઆ સંધાણુ. ૩૪
 ઢાલે કરહો પલાણીયો, સુંદર સલુણી કાજ;
 મારવણીસું સાંમુહો. મહાં ઉપરાંઠો આજ. ૩૫
 વીછડ તાંહી સજનાં, નતા કીયા રતન.

વાર બિહું બિહું નાંખીયા, આંસુ મોતી વન.	૩૬
રૂની રડી ચઢેહ, જોઈ દિસિ જતાં તપ્પી;	
ઉભી હાથ ઘસેહ, વિલખી હુધ વલહા.	૩૭
ઢાલે કરહો પેડીયો, ફીયાજ કુંગર પુઠિ;	
મન વાર્યો હીન વિરહૈ, નૈણ બહડ્યા નિઠિ.	૩૮
વાંછડ તાંહી સજનાં, કાંઈ કહણુ ન લથ;	
ઉભીથી વડ હડ પડી, જાણી કસીંગી વધ.	૩૯
બાબા બાહુ દેસડો, કુંગર નહીજ કોય;	
જિણુ ચઠિ મુંકું ઘાહડી, હીયોજ ઉરલો હોય.	૪૦
પવન વેગ ચાલે જિસૌ, કરહો ઉડીયો જાય;	
પુંગલ મારગ પ્રગડો વહૈ, મારવણી ઉછાય.	૪૧
થલ માથૈ જલ બાહિરી, કાંચતું નીલી જલિ;	
કે તો સ્ત્રીચી સજને, કે મેહ વુઠો અકાલિ.	૪૨
ઢાલા હું તો બાહિરી, સેજૈ ગઈ ચલાય;	
સો સેજાં કાલા નાગજુ, હેલા દે દે પાય.	૪૩
સુણિ સુડા સુંદર કહૈ, એ પડિપનો પાલ;	
ઢાલો પુંગલ પંથિસિર, કિમહી પાછો વાલ.	૪૪
ઢાલો પુંગલ ચાલીયો, અંગણિ મોરૈ સલિ;	
પ્રીતમ ગયો તબા હુડે, સુઆ મના ઉચલિ.	૪૫

ચાપધ.

પુંગલિ પંથે ઢાલો વહૈ, સુડાને માલવણી ઇમ કહૈ;	
જિમ તિમ કરને પાછો વાલિ, પંથી એ પડિવનો પાલિ.	૪૬
આકાસૈ સુડો ઉડીયો, પોહર એકમે ચંદેરી ગયો;	
ઢાલો સરવર દાતાણુ કરૈ, સુડો જય ઇમ ઉચરૈ.	૪૭

દૂહા.

સાલકુંમરને સુડો કહૈ, માલવણી મુખ જોઈ;

પ્રાંચ તનેસી પદમણી, લાંછણુ દેસી તેય.	૪૮
સૂડા સુગણુ પંખીયા, મ્હારો કલો કરેસ;	
લડ લાકડ લેલા કરે, માલવણી દાઘેસ.	૪૯
થે સિધાવો સિધ કરો, પુળાં થાંકી આસ;	
વીછડીયાં પીઉં માણુસાં, જવે કિસો વિસાસ.	૫૦

અથ વાત.

ઢલોલુ ઉઠાથી આઘા ચાલીયા સુવો તઠાથી મિલેને પાછો વલ્યો માલવણીને આવેને સમાચાર સઘલાઈ કહ્યા તરે આપ માલવણી અણુ ઝોલી રહી હિવે ઝેઠી દિન નીગમે છે, હિમિ ઢલોલુ ચઢેરીરે ચોહટ નીકલે છે તઠે એક હાટમે સાહુકાર ઝેઠો છે,? સો પુછણુ લાગો ઠાંકુરાં સાહિખ આપ આગે સિધ પધારો છે, તરે ઢલોલુ કહણે લાગા મ્હેતો સાહુલ પોહુકર બવાછ તરે સાહુ ઝોલીયો એક કાગલ લિષે દેલોં સો પોહુકટ પોચતો કરબ્યો અઠાથી વીસ જોજન અલગો છે મ્હારે કાંમ છે સો હું રાજને કાગલ લિષ દેલોં થોડીસી વેલા ઉભા રહો તરે ઢલોલુ ઝોલીયા માંહરે તો સાહુલ ઉતાવલરો કાંમ છે કરહો પણિ ઉભો ન રહે છે તરે સાહુકર કૈહણુ લાગો રાજ મોટા સિરદાર દીસો છે ને મ્હારે જરૂર કાંમ છે હું બાંણુસું રાજ મોને વાંણીયો લેખીયો તરે ઢલોલુ કહે છે માંહરે તો સાહુલ ઉભા રહણી વેલા નહીં છે, કાગલ મિસ લેખણુ લેને ઉરો આવ તું કરહા ઉપર ઝેઠો કાગલ લીખને દે સો મ્હેં યારો કાગલ લેબસાં ઇતરો કહેને સાહુતું કરહા ઉપરિં ઝેસાયો ઝેઠો ઝેઠો કાગલ લિષે છે કરહો ચાલ્યો બયે છે ઇયું હાલત્તં થકાં કાગલ પૂરો કીધો જિણુ પોહુકર કાગલ મેલણુ છે સો પોહુકર આયો તરે સાહુ હેઠો ઉતરે ને લોકાંતું પુછણુ લાગો

તરે લોક કહણુ લાગા ઝો પોહકર સૈહર છે તરે સાહને ચિત્ત
 બ્રમ ઉપનો એક ઘડીમૈ અસી કોસ ધરતી આલ્યો ઇમ વિચ્ચા-
 રતાં સાહણરો હીઓ કૂટિ ગયો, હંસરાખ આલતો રહ્યો તહે
 ઢોલો સરવરરી પાલિ સાહને ઢાગ દિરાયો હિમૈ ઢોલોણ સરવર
 કરહો પાવે છે તહે અહમી સનાન માંજન કરૈ છે તિણુને
 પુછીયો ઝો સૈહર કીસો છે? ઇણુ સરખરરો નાંમ કાંઇ છે? તરે
 અહમી કહણુ લાગા માહારાજ કુઆર ઝોતો પોહકર તીરથ
 છે તરે ઢોલોણ ફિરીયાથકા પોહકર દેવે છે આદિ વારાહચૈ
 દરસણુ કીધો તહે એક કીરતથલૈ નાંમે નિજર આયો તહે
 વાચિવા લાગા અહે ઢોલો મારવણી પરણીયાછે ઘણા ઉજહ
 હુઆ છે ઇસો નાંમે વાંચીને રાણ હુઆ.

અથ હૂહા.

- કરહા પાંણી પંચિપી, ત્રિષા ઘણી સહેસ; યૌ
 છીલરીયે ટુકીસ નહી, લરીઆ સર ન લહેસ. ૫૧
 દેસ ચિરંગો ઢોલણ, દુષી હુઆ ઇહાં આય; યૌ
 મન ગમતા પાયા નહી, ઉટ કંટાલો થાય. ૫૨
 કરહા દેસ સોહાંમણો, મહારૈ સાસર વાટ; યૌ
 અંબસરીષો આકગિણુ, રૈ કરિ રીસ મ ઘટ. ૫૩
 કરહા નીરૂં ને ચરૈ, કંટાલોને ફેગ; યૌ
 નાગર વેલિ એથ નહી, થારા થોખડ બેગ. ૫૪
 જેમૈ ચીની ઢોલણ, લાંબી લુંખહક; યૌ
 તે લંઘણુ કરીને રહે, મરૈ પિણુ ન ચરૈ અક ૫૫
 કરહો પાંણીરૈ કરૈ, વહે પુંગલ વટ; યૌ
 તીન્ને પોહકર ઉલંઘીયો, આડા વલારૈ ઘટ. ૫૬
 પિંગલરાય રૂસા વીચો, આરણુ કોઇ અક;

સાલ કુમર તિણુ ઉલખ્યો, તળ ખોલાયો મહ.	૫૭
ઢાલા તુંહીજ ઉમાહીયો, વાઘણ મહે દેષેસ;	
તિણુ માફરા તણુવિસ્ત્યા, પૂડર હુઆજ કેસ.	૫૮
મન ચિંતા ઢાલાતણે, સાંભલિ તાસ વચન;	
હિવે આયો પાછો વલું, ઇણુ વિધિ હુઆજ મન.	૫૯
એકર ખારી પંથ સિર, જોવે કરહા વાટ;	
ઢાલો વલતો દેષ કર, તિણુ મન થયો ઉચાટ.	૬૦

અથ ચૌપદ.

સાલ કુમર વાત એક સુણો, એ ચારણુ ઉમરરાયતણો;
 મારવણી મંગણુ આવીયો, પિંગલરાય ન આઠર ઢીયો. ૬૧
 ઉમર કુમર મારવણી કાજ, ઘણા દુષ દેષે છે માહરાજ;
 પિંગલ રાય ન કરે નાતરો, મોટાને ન પડે પાંતરો. ૬૨
 ઢાલા તુજને આયો સુણી, ચારણુ મેલ્યો છે તુમ લણી;
 જો માફ અવગણુ સાંભલે, તો કિમહી એ પાછો વલે. ૬૩
 ઢાલા સાંભલ થારી વાત, ઉમર ઘણી પેલેછે ઘાત;
 મારવણી સું લાગો મોહ, તુજસું ઘણો માંડેસી દ્રોહ. ૬૪

કુહા.

ઢોઢ વરસરી મારવી, ઢાલો વરસાં ત્રિણુ;
 કિમ માફ ગરહી હુઈ, સું કચું જોવન વંત. ૬૫

વાત.

ઇસા વચન રખારીરા ઢાલોજ સાંભલેને ખોહત રાજ હુઆ
 તઠે પુંગલનું આલ્યા જઈ છે તિસે સમીયે પિંગલ રાજરો
 ખારટ કિણેક ગાંમ પરામણો જાયે છે તિણે ઢાલાજનું જતા
 ઢાંઠા તરે ઉણુ આડે જાએને આસીસ કીધી ઢાલેજ કરહો ઉલો

રાષ્ટ્રીયો પાછે રાંમ રાંમ કીધો બાહુરટ પિંગલ રાજરા સમાચાર
કહે છે માહુરાજ રાજરી વાટ જોતાથા સજ બલાં પ્રધરીયા
ઉઠે ઘણો ચેન છે ધસો સાંભલેને ઢાલોજી રાજી હૂઆ કૈહણુ લાગા.

હૂહા.

- જેથે દીઠી મારવી, કોસહિ નાણુ પ્રગટ;
મોતી ગલિ કંચુચૈા, વલે કસ્તુરી વટ. ૬૬
- મારવણી મુષ વ્રણુન, આદિતાં સૂ ઉજલો;
વત્રી ચોષો સોત્રન, ઘણા કિસ ગુણુ દાપવાં ૬૭
- જંઘ સૂપતલકડિ, કરલ જીણુ કેસ પ્રલંબ;
ઢાલા એહી મારવી, જાણે કણુયર કંબ. ૬૮
- તીષા લોયણુ પિક વયણુ, સૂકના સાંભલ જીહ;
ઢાલા એહી મારવી, જીણુ વિરતો સીહ. ૬૯
- વૈણી ભુયંગમ સસિવદન, હાલાંતી ગય હંજ;
મારૂ પારે વાહજી, આંયાં રતી હમજ. ૭૦
- મારૂ દેસ ઉપનીયાં, સરજી મરધરીયાંહ;
કડુઆ જોલન જોલહી, મોઠા જોલણીયાંહ. ૭૧
- દેસ સૂરંગો ભૂંચ સજલ, મોઠા જોલા લોય;
મારૂં કાંમણુ ને ઘર દિષણુ, હરિ દીયે તો હોય. ૭૨
- મારૂ મારૂ પંથીયા, જો પૈહરૈ સોત્રન;
હંતજ ચુડો મોતીગલ, હુઓજ એકો વૃન. ૭૩
- ડીભુ લંક મુણાલગૈ, પિકસૂર જેહી વાંણુ;
ઢાલા એહી મારવી, જેહો હંસનિ વાંણુ. ૭૪
- અધર પયોહર દોય નયણુ, મીઠાં જાણે દષ;
ઢાલે વ્યાહી મારવી, કેતા ગુણુ કહું લષ. ૭૫
- ખાંહડીયાં સુહાલીયાં, ઘણુ વાકે નયણુહ;
જણુ જણુ સાથન જોલહી, મારૂ જોહત ગૂણુહ. ૭૬

જૂંઠાં બિપાર ધસો, પરલ્યો જાણી પનંગ;	
ઢાલા એહી મારવી, સસનેહી નવ રંગ.	૭૭
અંગ અધિક સુકમાલછૈ, કમલ ફૂલ જ્યુ કાય;	
મારૂ આંખા મોર જ્યુ, કર લગૈ કુમલાય.	૭૮
જેતા મારૂ માંજિ ગુણુ, તેતા તારા અલ;	
ઉકડ ચિંતા સજના, કયું કરિ દાપુ સભ.	૭૯
સીહ લંકી સુ ટીલગૈ, પિક સર જેહી ભષ;	
ઢાલા એહી મારૂવી, ચાહી લાગૈ અષ.	૮૦
સસિ વહની સણુગાર સજિ, જો આવૈ પ્રીજિ પાસ;	
ઢાલો માંહ્યો મારવી, ભમર ભણુકૈ વાસ.	૮૧
હાટન પાટન વાણીયો, ઉઘન અપો જય;	
મારૂ વાસ સુવાસહૈ, અંગ તણૈ સહભાય.	૮૨

ચૌપદ.

જેતા દૂહા ચારણુ કહ્યા, સોનહીયા તેતા તિણુ લહ્યા;	
ચારણુ તિણુ થાંનિક રહૈ, ઢાલો પુંગલ વાટાં વહૈ.	૮૭
થાકો કરહો કહકા કરૈ, થલભારી પગ માઠા ભરૈ;	
થુષ મોટા તિહાં સુસતો વહૈ, ઢાલો કરહાનૈ યમ કહૈ.	૮૪

દૂહા.

હીહ ગયો ડરનૈ ડંબરે, નીલે નીજરણુહ;	
કાલી જયા કરહલા, યોલ્યો કીસે ગુણુહ.	૮૫
પગસું કઢે તાકલા, ઠીલી મેલે વગ;	
હીવા વેલા ન સંચરૂં, તો ઢાલે ચ્યારે પગ.	૮૬
કાલી કંઠલ વીજલી, નીચી પવૈ નિહલ;	
ઉર ભેહંતી સજનાં, હીચૈજ દેતી સલ.	૮૭
જ્ઞાજ ઘટાઘટ દાંમની, ધનુષ યુદ્ધ સિરલેહ;	

એક તો હીજ વિણસાહિબા, મુજ મારણુ લાગેમેહ. ૮૮
 વરસાલો આયો સાહિબા, યોલણુ લાગા મોર;
 કંતા તું ઘરિ આવે નવી, જોવન કીધો જોર. ૮૯
 ગિરવર મોર ગહકીયા, તરવર મુંકયા પાત;
 ઘણીયાં ઘણુ સાલણુ લગા, વુઠે તો વરસાત. ૯૦
 રાજા પરજા ગુણીયજન, કવિજન પિડિત પાત;
 સગલા મન ઉછવ હુઝો, તુઠે તો વરસાત. ૯૧
 ઘણુ સૂતી મેલે ગયો, કંત ગલતી રાતિ;
 વલોયે દિન વલોયો નહો, વુઠે તો વરસાત. ૯૨
 રંગે રમતી રસહ ભરિ, મોને આઈ રીસ;
 અંદનરો યો વાટકો, ઢાંલ્યો ઢાલારે સીસ. ૯૩
 કેતા ભીડ સભીડ કરિ, કડિ પતલીમ દેષિ.
 કાઠી લાલ કંઠાણુ જ્યું, વલતી કરો વિસેષ. ૯૪
 માઝ લકને આંગલી, પાંજળ પત લપાય;
 નાહન ભીડે ડરપતો, ભાજિ ડરકે જય. ૯૫

અથ ચૌપઈ.

જિણુ દિન ઢાલો મારગ વઠે, માઝ જિણુ દિન સુહિણો લઠે.
 મિલીયો પ્રીતમ નિહ મજાર, માતા આપે કજો તિણુ વાર. ૯૬

અથ દૂહા.

ઘરિ નીગલ દીવો ખલે. આછી પુણુગાં માય;
 માઝ સૂતી નીંદ ભરિ, ઢાલે જગાઈ આય. ૯૭
 સૂરહ સુગંધી વાસ, મોતી કાંને જુલકતે;
 સૂતી મંદિર પાસ, જાણું ઢાલે જગવી. ૯૮
 સુહિણાતે મોનું ઢહી, તોનું ઢહીયો અગિ;
 મો જોયણુ સજન વસે, સુતીથી ગલ લગિ. ૯૯

જે સુખનંતર દેખીયા, જહીપરતિષ મિલેસ;
તો દોલા મોતી હાર બચૂં, કંતા ગ્રહણ કરેસ. ૧૦૦

વાત.

ઇસો સુહિણો પ્રભાતરૈ સમૈ મારવણી લાઘો પછૈ માતા
આગૈ કૈહણુ લાગી સખીઆં આગૈ પિણુ કહૈછૈ તિવારૈ માતા અને
સખી મારવણીને કહૈ છે જ્યો સુહીણો લાઘો છે તો બાઇ થારી
ઇચ્છા શ્રી રાંમણ પૂરી કરસી મન કાંમના સિધ હોસી, ઇસો
સખીયારૈ માતારૈ વચન સૂણીને મારવણી યોહત રાજ હુધ,
સાંજિરી વેલા હોઇ તરૈ સખીયાંને તેડેને કુઆ કાંઠૈ રમણુનું
ધ્યાલ તમાસો કરણુરૈ વાસતૈ જ્યૈ છે સરીષે ગુણે સરીષે વેસે
વિરાજમાન કિસડીક દીસૈ છે કતિકારા જીલશા માહે ચંદ્ર તૈસી
વિરાજમાન દીસૈ છે કુઆ ઉપર રમૈ છે દોલોણ પુંગલ પાસૈ
કને આય લાગાછૈ તઠૈ પેત માહે એક હાલી હલ પેડેને સાજરૈ
હલ સંજ ભેલા કરેં છે, હાલણો પણિ પાષતી છે, તઠૈ ઉણ
પેતરી પાષતી મારગ છે સો દોલાળ નીકલૈ છે, કરહો થાકો
છૈ તઠૈ કરહે કહકો કીયો તરૈ હાલીયૈ કરહારૈ સખદ નવો
સંભલેને હાલી હાલણુને કહૈ છે.

દુહો.

કરહો થલાં કહકીયો, મઝાં માહ વણાંહ,
દોલૈ વાહી કંબડી, ઉમાહીયો ઘણાંહ. ૧

ચોપઇ.

કોહર બહુ કોલાહલિ સુંળી, દોલો આયો પાંણી ભણી,
સગલે જણુ સાંજો જોવીયો, આંણુ કરહો અવાડૈ દોવીયો; ૧૦૦
કોય ન ભલવૈ તિણુહી વાર, માડુ ઉભી કોહર તિ વાર,
કરહો કોહર પીવૈ અંબ, કિણુહી અજલૈ વાહી કંબ; ૧૦૧

લાગી કાંબ કરહો કુદીયો, રખારણ સંઘીકો કીયો,
મારૂં ઢેલો પરણી હાથે, સરઢી એક દીધી હથ લેવે સાથી ૧૦૨
સપીએ સરઢો તેહનો, દીસે તેજ રૂપ એહનો,
ઢેલો હુંતો આવણુહાર, ઉલો લોકે કીયો જુહાર; ૧૦૩

દૂહા.

જિણુ કાંટાંપર કુટીને, તિણુતું કરહ મ મારિ;
કાંબ ચટકા જે સહે, બીજા નેયગિ નારિ. ૧૦૪
ઉંડા પાંણી કોહરે, થલાં ચઢી જે નિઠ;
મારવણીરે કારણે, દેસ અદિઠા કિઠ. ૧૦૫
ઢચે પાંણી જાડ ઘરિ, સંબલ ફેગ ઘણેહ;
સાયસ કોડી મારવી, ઉચલ લગે વચણેહ. ૧૦૬
કાંમણુ હઢે કારણે, નરવર છોડયો રાજ;
ઇસો જ હાસો મહે કહાં, મુંઘ મિલેસી આજ;
ઉંડા પાંણી કોહરે, દીસે તારા જેમ,
ઉસારંતાડી થાકસો, કહો જલ કાઢો કેમ; ૧૦૮
થે જાએારે ઘર આવણુ, મહારી કેહી તાત,
દીહિ દીહિ સારિ સાંભર, સામા જિમ રતિ; ૧૦૯
જે કારણુ થલ લંઘીયા, તિણુતું ચિત ન કાય,
તે સજજન કોહર સિરે, કરહો તિસાયો જાય;
કરહા પાંણી વંચપી, જે ઢેલારો હોય,
અવસર વાડી કાંબડી, ફેરન વાઢે કોય; ૧૧૧
કરહા પાણી ટુકપી, જે ઢેલારો હોય,
જે મહે જાણુત વલહો, કરહ ન મારત કોય; ૧૧૨

ચોપઇ.

સહીયર ઢોલી હસને કહે, તુજ મિલવા સહકો ઉમઢે,
જે સાચો વાસો સુજણુ, મારવણીરે કહો સહી નાણુ; ૧૧૩

દૂહા.

સમેલો વડ ચાલીયાં, ન બજુ ઘણુ કાચ,	
ઉજલઈતી મારવી, લંસણુ ઝલકે પાચ;	૧૧૪
સમેલો વડ ચાલીયાં, સખહી કે ગલેંહાર,	
એકણુ માડુ ખાહિરો, ખીજી સરલ જોહાર;	૧૧૫
સખહીલો વડ ચાલીયાં, ન બજુ ઘણુ કાચ,	
નીલે ચરણે મારવી, પદમ જડાવે પાચ;	૧૧૬
તે સજણુ પધારીયા, બ્યારી જોતી વાટ,	
કુચટાલી કુચી તણી, હીચે ઉઘાડા હાટ;	૧૧૭
રંગ રમંતી રસ રહે, મોનું આઈ રીસ,	
તેલ સૂગધો કુંપલો, ઢાલ્યો ઢાલારે સીસ.	૧૧૮

વાત.

કોહર ઉપરિજિકે ઉભા છે, તિકે ઈસી વાત સાંભલેને ઝોહત પુસીઆલી હુઆ, મારવણી છેહુડો ગુઘટો વચીને આપરી સહેલીયાંનું કહણુ લાગી, ચાલો ખાઈ ઘરે બાઈ જૈ, ઈતરૈ એક આકર વધાઈ હેંણુસાડુ પુંગલનગરનું દોડીયો, બચેને પિંગલ રાજજીને વધાઈ દીધી, માહરાજ ઢાલોજી પધારીયા છે, કોહર ઝેર કીયો છે, રાજ પ્રબાઈ સોવચન સાંભલેને પુસ્યાલી હુઆ વધાઈ વાલાનું ઘોડો સિરપાવ કીધો, પછે રાજજી ઘણો ઉછાહ કરેને સપરો સાંમેલો કરેને ઘણાં નગારા નીસાંણુવાજતે ઢાલાજી સુ બચે મિલ્યા માંહો માહેં જોહાર મુજરો કીયો, નલરાબરા કસલ પેમરા સમાચાર પૂછીયા પછે ઢાલોજી ઘોડે અસવાર હુઆ કરહો આકરૈ હાથ ઢીયો આપરી પાપતી કરહો નજીક આલ્યો બચે છે ગાજતે વાજો ઘરે પધારીયા કરહાને ભલે ઠીકાંણું બંધાયો ઉને પાંણી કિરાયો, ઢાલોજીનું સંપાડો કરાયે, મરહનીએ

થાકેલો ઉતારીયો, સઢાને ગુલને તિગ્ગરો કિરિયો, સપરા ચાસ
 કર્કાને નખાયા, ઢોલાલ સાડું સપરા લોજન ત્યાર હુચ્છ
 છે ઘણી મિજમાંની હોવે છે ઢોલોલ જીમીયા તરે ઉપાર
 પાંનબીડા લુંગ સોપારિ પાઈ ને છે સગલે સગલો પરિવાર
 દેષિ દેષિને રાજી હવે છે, સાલા મુઠા આગે વાતાં કરે છે
 વાત વિગત બલીલલી કરે છે રાતિ પોહર સો તો વિગતે ગઈ
 પોહર ઢોંઢ પછે ઢોલોલ મૈડલે પધારીયા લલી સિન્ચા પાથરી
 છે સીંચ ઉપરિ ઘણા કૂલ વિછાયા છે પાપતી પીલસોત બલિ
 સ્હી છે મારવણી સોલે સિંગાર રચિને ત્યારી હુધ છે સો
 કિસી એક હીસે છે અસમાનરી ઉતરી ઇંદરી, અપછરા
 સરોવરો હંસ, વસંતરી મંજર, ભાદ્રવારી ઘટા, વાહલરી વીજ,
 મેહરો ચાંચલ્યો બાવનો ચંદન, સોલમો સોનો રાય, કેલરો
 શ્રમ, હંસકો બચો, લિપમીરો અવતાર, પરભાતરો સૂચ્ય
 પૂનિમકો ચંદ, સરગકી ઝંપ, સનેહકી લહરી, ગુણુકો પ્રવાહ,
 રૂપકો નિધાંન, ગુણુ ચતુરાઈકો લોથ, જીવનરો પેષણો, કાષરો
 લાડુ, મુલરો મીમચો, પકડ હાથ મચકાવેતો સંધિ સંધિ
 જૂજુઈ હોય જાયે, પૂરવરો વાય વાજે તો મનું લલે, પછિમરો
 વાય વાજેતો પૂર જનું લલે, ચ્યાર પુટનો વાય વાજે તો સાત
 ટુક હોય પડે, ઉલાલી આકાસ જાયે, સેરરો આઘો વાંટો પાયે
 ઉપ્રાંત પાઈતો આહાર વિકાર થાઈ, પુલાં બરાબર તુલે પાંણી
 પીવેસો નાભમૈ જતો નિગર આવે, ઇણેક ભાંતરી મારવી
 સોલે સિંમાર કરેને ઢોલાલસું આય મુજરો ડીયો, ઢોલેલ
 આહર ઘણો દેને સેજ બેસાડી પછે માહોમાંહે રંગરી વાતાં
 કરે છે પછે વો ઘણો ઢાડ છે તિકો કિસોઈક છે ઉલટારો, પલટારો,
 વૈરાક ઐરાકરો, વૈરાક વૈરાકરો, કહલી કહલીરો, કટાવ કટાવરો,
 જહર જૈહરરો, નેસ નેસરો, અજર અજરરો, વજર વજરરો,

કૂલ કૂલરો, કમોદ કમોદરો, પ્રેમ ઇણુક ભાંતરો દારૂ સોનેરી રૂપેરી
 કૂલ કટોરે ઘાતેને ઢાલોળ સાલીયાંરા સાથને મારવણીને
 પ્વાસણાંનું દીઝે છે રંગ વાતાં કરેછે દારૂરો પાંણિગો માંડ
 સ્થો છે રાતિ પોહર દોય ગઈ છે તકે સખીયાંનું સીધ દીધી
 પછે આપ રંગ વિલાસ કરેછે.

અથ દૂહા.

સખીયાં ઉલટ મંજણુ, પજ મતિ કરે અનંત,	
મારવણી ગઈ મંદિરે, કાંમણુ મિલીયો કંત,	૧૧૯
તે સાજન પધારીયા, બ્યારી જોતી વાટ,	
થાંભ કુદે ઘરિ હસે, પેલાણુ લાગી ષાટ;	૧૨૦
મારૂ તન સિણુગારીયો, સખીયાં કેરે સથ,	
અજે અંદણુ મહમહે, ખીઠા સોહે હથ;	૧૨૧
સખી વોલાવે ઘરિગઈ, પીઉ મિલીયો એકાંત,	
હસતાં ઢાલો અમકીયો, વીજ લષિ વીજ કંત;	૧૨૨
પોહર હુઝા પધારીયાં, બ્યાં સું મનરી પ્રીત,	
ડેડરતો ઘડીમૈ હુવૈ, ઘણુ વૂઠે સિરણત;	૧૨૩
મારૂ લંકને અગલી, પાંનજ પતલ પાય,	
નાહન ભીઠે ડરપતો, સુંઘ કડકે બય;	૧૨૪

ચૌપઈ.

મારવણીને ઢાલા મનરંગ, ખેહુ સુષે જૈઠા પલ્યંગ,
 રંગ રમાતા વાતાં કરે, મારવણી પ્રતે ઢાલો ઉચરે; ૧૨૫
 મારવણી તુજ મંગણીયાર, આગ્યા નશ્વરગઢ જિણુવાર,
 લીધી પખર પછે તુમ તણી, ઉમાહો મિલવા તુમ ભણી; ૧૨૬
 એક ગૂનો પમબયો માંડરો, મૈ વિજોગ કીયો તાહરો,
 નિરત પપૈ કુણુ બાંણુ લોય, અણુ બાંણ્યા નર દોસન કોય; ૧૨૭

વાત.

ઇસી વાતાં કરૈ છે તઠે ઢોલોજી કહે છે મહારૈ માતા પિતા સઘલાંને પાલ્યા આજ ઢોલાને બાલાપણે પરણ્યાયો તેનું પરણી તણુરી મોનું ખમર નહી સૈણ સજનને પિણુ પાલ્યાં મહારૈ એક બેટો છે પુંગલનગર અલગો છે, વાટ વિષમ છે, મોટા થલ છે, વિચમૈ ધરતી કરારી છે, તિણુ વાસતૈ કુંવરને જણાવો મતી પછે હું મોટો હુઓ તરૈ મોનું માલવણી માઇતે પરણાઇ તિણુસું ઘણી પ્રીત બંધાણી બાલાપણુરો સનેહ હુઓ અતિ સનેહ માલવ-ણીસું બંધાણો થારી પરણ્યારી ખમર મોને હુઇ નહી પછે થે ગાયન મેલીયા, તિણુ ખમરિ દીધી, તરૈ માંહુરો મન અહે આવાને ઉચક હુઓ, આજ પુંગલનગર મહારૈ જાણો, મારવણીસું મિલાણો, હોસી સોદિન સોના રૂપારો હોસી, ઇસો મહે મનસૈ ઇસો જાણુતા આજ તો વિછોહુરી ઘડી શ્રી રામજી ભાંગી તરૈ આજ અહે મહારો આવણો હુવો છે.

ચૌપઇ.

ઢોલા પ્રતૈ મારવણી વીનમૈ, સાહિબ સિખ્યો મેલો હુમેં,
થે પરણે પોહતા નલ વરૈ, પુંગલ મહે આયાં તિણુ સરૈ; ૧૨૮
અંતરવિચ પડ્યો અતિ ઘણો, સંદેસો નાયો તુમ તણો,
હું આઇ જિમ જોવન દેહ, માત પિતા મન પડ્યો સંદેહ; ૧૨૯
થાંહુરી આવણુરી જોઇ વાટ, મુંકયા બાંભણુ પંથી ભાટ,
વલતો કોઇ ન આયો વહી, ઘણી ચિંત માવીતે લહા; ૧૩૦
તિણુ વેલા ઉમર સુમરો, મુજ પરણેવા કીયો મન પરો,
મુંકયા પિંગલને પરધાન, મારૂ પરણાવો મૂજ માંન; ૧૩૧

વાત.

ઇસી મારવણીને ઢોલોજી વાતાં કરૈ છે તરૈ મારવણી ઢોલાજીનું કહે છે માહુરાજ કુમાર મોનું માતાપિતા પુછીયો

આજ ખાઈ થારૈ મનમૈ કાઈ વાત છે સો ગહાંને કહો તરૈ
સાહિબજીને કહીયો ઇણુ ભવતો એક ભરતાર સાલકુમર છે,
નહીતો કાયા હોમણી કબુલ છે, તરૈ ઇસો માહરો વચન
સાંભલૈ ને માતા પિતા ઉણાંનું ઉત્તર દીયો, તરૈ ઉવૈ પરા ગયા
ઇસા વચન મારવણીરા ઢોલોજી સાંભલૈને ઝોહત રાજી હુઆ;

હૂહા.

પહિ ભમતો જો મિલૈ, તો તુમ આપૈ વત,
મારવણી વચન સુણી, પ્રીતમ જોર હસત; ૧૨૨

ચૌપઇ.

ઢોલો વચન ઇસો ઉચરૈ, મારવણી મન સંકા કરૈ,
પ્રીતમ પુણુસો રષે મન ધરૈ, મારવણી ઢોલાસું ડરૈ; ૧૩૩

હૂહા.

કાયા ઝખુકૈ કનકબું, સુંદર કેહૈ સુષ,
મે સુરંગા કિમ હુવૈ, જે બહુ કીવાજ દૂષ; ૧૩૪

મન સંકાણી મારવી, પુણુસો રાષૈ કંત,
હસિ કરિને પ્રીતમને, કહે સાંભજ્યો વિસ્તંત; ૧૩૫

પોહર દૂઓ પધારીઆં, જીણસું મનરી પ્રીત,
ડેડસ્તો ઘડીમૈ હુવૈ, ઘણુ વુડૈ સિરજીત; ૧૩૬

પહિલી દોય ઢયાંમણી, સ્વી આથમતે જાય,
ઉદૈ હુઆં વિકસૈ કમલ, ષિણુ ષિણુ ઝેવણો થાય; ૧૩૭

અથ ચૌપઇ.

ઢોલા મન અતિ આણંદ ઘણો, વચન સુણે અતુરાઈ તણો,
મારૂ ઝોલતાં મુપસાસ, ભણુકૈ ભમર કસતુરી વાસ; ૧૩૮

હૂહા.

આના લુધ ઉતારીયો, ઘણુ કંચુયો ગલાંહ,

थुं मै पडीया हुंसडा, बुवो मानसरंहु;	१३६
हीयडा करौ पधाभणुं, सडी सुधरीया काण,	
जे सुपनांतर दीसता, ते नयणे दीडा आण;	१४०
मारवणी ढोले मिवी, कीधो कंयू हरि,	
यकवी मन आणुं ह हुयो, जणुं उगो सूरि,	१४१
मन मलोया तन रणुया, होहग हर थयांहु,	
सज्जन वाणो वांणुिमै, पेदी पीर हुयांहु,	१४२
सज्जन मिवीया लली हुं, कारण सहु सरीयांहु,	
पूनिम यंढ प्रकास जिम, दिसय्याइं इवीयांहु;	१४३
ढोलेमाइं अकडा, करै कतुहल केलि,	
जणुं यंढन इंधे, यदीत नागरवेल;	१४४
रात दिवस रंजै रमै, विलसै नवनवा भोज;	
जोडी सारीपी जूडी, इधव तणुं संजोग;	१४५
पंयायनै पाषयो, मेगलनै मड पीध,	
मोहणु वेवी माइवी, कंत मोहागिणु कीध.	१४६

यौपध.

लोणन नवला नित नित करै, अधिक लगति जूगति आहरै,
 मारवणी साथै मन परै, पनरै हीहु रद्या सासरै; १४७

लाठि लाटनै नित रहै, अक दिवस ढोले धंम कहै,
 करौ सज्जंयालणु तणु, जिम पोइया नगरणउ लाणी; १४८

लाठि लाट कहै अति धणु, कसयो मारवणी उणुणो,
 पिंजलराय सज्जं करै, उमादे धणु परि उयरै; १४९

सोवन जडीत रणत सिद्धगार, हीर थीर सुगताइल डार,
 सेज सुपासणु सुंदर वेस, येहु सवतो पीउ हुं पुरैस; १५०

अरथ गरथ करहा केकांणु, पग पयंज सुंधा पुरसाणु,
 जे सगतो सहु पिंजल तणु, मांडयो सुल मोहल उणुणो; १५१

તિથુ વેલા ઉમર સુ'મરો, માડ કાળ કીયો મન પરા,
 છાંના હેડ પુંગલ લણી, મૂકયા ઢોલો આયો સૂણી; ૧૫૨
 જિથુ વેલા ઢોલો નીકલો, કિતરા વોલાવા સાથે મિલો,
 સોજ કરે જયો ઇથુ વાતરો, રખે પડેસે તેને પાંતરો; ૧૫૩

વાત.

હિવે તિથુ સમૈ ઉમર મનમૈ ઘણો મગજ રાખે છે, મારજ નીસરતાં ઢોલાનું મારેને મારવણીસું ઘરવાસ કરસું, ઇસો વિચારેને ઉમર સુ'મરઆ તેવડ કરી રાખી છે, હેડ છે તિકે પુંગલનગરમૈ કિરૈ છે એહેડ ઢોલાળ ઉપર પરચી પાએને રહ્યા છે અવી લેતા રહે છે એક મહીનો ઢોલાળ સાસરે રહ્યા પછે સુભ મોહરને ભલે દિન ઘણે ઉછરંગે ઘણે મંડાણે મારવણીને ઉજણો કરાવે છે, પિંગલરાજ અને આપરો પરિવાર બાઇને હરખસું કરેને પોહ્યાયા, એક હજાર અસવાર પોહ્યાવણુ મેલીયા છે, મંગલીક આચાર કરેને હલાયા કરહોપણિ સજિ કીયાં સાથે છે, કાગાલણા કસણા કરેને સાથે લાયે છે, માતા પિતા સગલો પરિવાર કોસ બેકોસ પોહ્યાવેને ઘણી સીપ ભલામણુ ઢેને પાછ વડેને પુંગલનગરે આયા, બાજ સહુ અસવાર ઢોલાળ સાથે જાળતા રણુરે વાસતે થેટ સુધી રાજયે મેલીયા છે, ઇકવીસ છેકરી એક હીવાધરી બાઇ સાથે ડાયજે હીધી છે, ઢોલોને મારવણી પોતારો કરહોજેકારેને બેહી બેકા છે, મારજે ચલીયા જયે છે, અસવાર પિથુ પાપતી વહે છે, સેલે કોસ હાલીયા તરે સાથ સકોઈ થાકો તડે એક કોહર છ તડે ડેરે કીયો વલવાકુવરી ભલી જાળતા કીધી, સકોઈ જામીયા સાથ રાળ હુઓ ઘોડા ડાયજે કીયા છે, ઘાંસાં પણીરો જાળતો કીધો સુખ આથમ્યો રત પડી તરે સપરી વિજાળત કરાવેને ડેરો કીધો છે, ઢોલાળ રે સુખસેજ વિજાળ છે આપ ઢોલો માડ

પોઢીયા છે મુષ વિલાસ લોગવૈ છે રંગવાતાં કરૈ છે રજપૂત પાષતી
ચોકી દૈ છે ઘણી ઘણીયાંણી ઘણી વાર જગીયા પછે નીંદ
આવણુ લાગી તરૈ મુષે નીદમૈ પોઢીયા છે, તીણુ સમીયારૈ
વિષૈ ઉણુ થલાંમી ઘરતીમૈ પીણો નાગ રહે છે, સોવેજ સારુ
ખારૈ નીકલીયો છે, સો ફરિયો થકો ચેજે કરૈ છે, જઠે ઢેલો
મારવણી સુતા છે તઠે મારવણીરી સોરંભસું કરૈને મરપ આયો
મારવણીરી સાસ પાયણુ લાગો.

દૂહા.

મારવણી મુષ સાસ, કસતુરી જ્યું મહમહૈ વલકુલીયો તિણુવાસ, આયો પનગ પીવણો;	૧૫૪
વાલાંભ કઠે વિલગ, નિસ ભરિ સુતી મારવી, પીધી પીયણુ નાગ, સાસ તણે સોરંભ ગુણુ;	૧૫૫
પોહ ફાટી દિસ પુંડરી, હણુ હણીયાહૈ થટ, ઘણુ ઢઢેલી ઢેલણે, સીતલ સુંદર ઘટ;	૧૫૬
જખકૈ પૈડી ઝાલ, સુંદર ચિની નસલ, સલે, કયું ઝોલૈ નહી ઝાલ, ઘણુ ઢઢેલેને જીવીયો;	૧૫૭
ઝેઠો જીવૈ ઝાંહિ, પદમણિ પીધી પીવણે, મુંકી મોટી ધાહ, દેષે મુંહ ફીવા ઘરી;	૧૫૮
આય મિલે અસવાર, સુંદર ફીડી સાસ વિણુ, હાય હાય સિરજિણુહાર, ઢેલો ઉલો વિલાવિલૈ;	૧૫૯
જિણુ દિસૈ વિસહર વસૈ, કાલા નાગ ભુયંગ, સો કયું સોવૈ માંનવી, ઢીલા મેલ્હે અંગ;	૧૬૦

અથ વાત.

સગલૈ સાથરા મન ઝેહલ હૂઆ, ઢેલોજી ઉભા વિલાવિલાટ
કરૈ છે, ઘણા નિસાસા મેલૈ છે, અતી ઘણો દુષ કરૈ છે, પાષતી
સિરહર ઉમરાવ ઢેલાજીને વરજૈ છે, માહારાજ કુમારશ્રી પરમે-

સરજી કરે સો માથા ઉપરિ છે, રાજ ઇતરો દુષકારો મતી,
 વલે સગલો સાથ કહે છે, પિંગલ રાજરે મારવણીસું તીને
 વરસે લોહડી ચંપાવતી ઇસે નાંમૈ છે પુત્રી છે સો રાજને
 પરણાવસ્યાં સગપણુ પાછો સાંધિસાં રાજ વિલાપ કરો મતી,
 તરે ઢોલોજી કહણુ લાગા, ઇણુ ભવરે વિષે તો ઠાકુરાં મહારે
 અસતરી મારવી છે, બીજી અસતરીસું મહારે કોઈ કાંમ નહી,
 ને પ્રાણુ તજ્યો તો હું પણિ સાથે બલસું, આગે પનરે
 વરસરો વિઝોહો હુઓ પણુ હિમૈ ઘડી એકરો વિઝોહો જામીયો
 જાવે નહી, તિસૈ સમૈ ભલા રજપુત છે, ઉમરાવ છે, તીકે ઘણોઈ
 સમજાવે છે પણિ ઢોલોજી સમજે નહી:

ચૌપઠ.

બપીષપીને સહુ શ્રીકા થયા, ચોલાજી પુંગલને ગયા,
 ઢોલોમારૂ દીવા ધરી, રહીયા થલ માથે મન કરી; ૧૬૧
 સાંજ પડી રજની તિણુ વાર, ઉતાર્યા મારૂ સિણુગાર,
 કરહો આંણુ ઐસારીયો, સગલે ગહણુ સિણુગારીયો; ૧૬૨
 હારકોર પુઠે બાંધીયા, સંબલ ઘાતે સોહ સીવીયા,
 કરહા વાત અમારી સુણિ, નલવરગઢ જાએ ઘર ભણિ; ૧૬૩
 કરહાને સમજાવે તિણુવાર, છાંહે ઐઠા સાલકુંમાર,
 અગન જગાઈ દીવા ધરી, કરહા તણી સુધ સંભરી; ૧૬૪
 કરહા રપે કંટાલે જાડિ, ચરતો ચરતો દેજે મતિ પાડિ,
 દીવા ધરીને ઢોલો કહે, કરહો મારિગને નવિ વહે; ૧૬૫
 ઢાસી મોહરી લેને ગઈ, કરહાને ઝીલેવા સહી,
 સરઢો દુષ દેષી આરડે, થુલથુલ ઉપરિ હેઠો પડે; ૧૬૬

વાત.

તિણુ સમીયારે વિષે કૈલાસ પરબતસું માહુદેવજીને
 પારબતીજી જોગીજોગિણુરો રૂપ ધરીયો છે, પ્રથવીરા પ્યાલ

તમાસા ભેતા ફિરૈ છે, અનેક તમાસા દેષે છે જઠે ઢાલેજી
 મારવણીરી ચૈહ રચી છે જીણુ જીયગા આપને ઉભા રહ્યા, તરૈ
 જોગીસરૈ રૂપે માહદેવજી ઢાલાને કહે છે, રે કાયર માનવી!
 ધણીરૈ પુઠે તો અસ્ત્રી સદા ખલે છે પિણુ અસ્તરી પુઠે ધણી
 કદેહી ખલતો દીઠો નહી નૈ સાંભલીયો પિણુ નહી તું ઇસડી
 અબ્જુગતી વાત કયું કરૈ છે, તરૈ ઢાલો કૈહણુ લાગો, જોગીસરજી?
 રાજ મોટા છે પિણુ પારાઈ તાત કીજૈ નહી, તિણુ સમૈ
 જોગણુ જોગી પ્રતૈ કહે છે, માહારાજજી રાજ સિવજી ? એ
 મારવણી જીવાડી જોઈ જૈ, નહીતર પુરુષ અસ્તરી જોહી અગનિ
 પ્રવેસ કરીને ભસમ હોમી આંવાને દોસ લાગસી, સો આપસું
 ઇક અરજ છે, આપ સદલી વસ્તરા જાણુ છે: સો હિમૈ
 મારવણી જીવાડીયાંરી સરમ રાજનું છે તરૈ જોગિણુ કહે છે.

ચૌપઠ.

જો એ અસતરીજી વસ્ત્રે નહી, તો હું પ્રાણુ તજેસું સહી,
 પાસૈ ઉષધ છે પોણા તણા, મંત્રજંત્રિ પાસૈ પિણુ ઇત ધણુ; ૧૬૬
 સિવને સગતિ મનાવી વાત, ઉષધ ગોલી વાંટી સાત,
 પાંણીસું ઉષધ પાર્વથિ, સરપ તણો વિષ જીવથિ; ૧૬૭
 પાંણી પાયો ગુણુને મંત્ર વસ્ત્રે, અનેરા કીધા જંત્ર,
 મારવણી તિહાં સાજી થઈ, ઢાલો મન હરથો ગહ ગહી; ૧૬૮
 સાલકુમર સિવને પાય પડે, જોગીસર મોટો જીજો કુણુ જીડે,
 જોગિણુ તુ છે મહારી માત, થે દીધી મારવણી ઢાત; ૧૬૯
 જોગી જોગિણિ વૈહતા વાટ, ઢાલા તણો લાગ્યો ઉચાટ,
 માડ મન ખેવણો ઉછગ, સા જોલૈ પીઉ તુજ સુરંગ; ૧૭૦
 ઢાલો તેડે દીવાધરી, એહ વાત પુંગલ વિસ્તરી,
 સગલારૈ મન છે બહુ સોગ, ઢાલા માડ તણો એ વિયોગ; ૧૭૧

હિવે તું પુંગલ પધારિ, મારૂ સિવ જીવાડી નારિ,
કહો વાત જાએને ઘરે, દુષ ભાંજે સંતાવે કરે;

૧૭૨

વાત.

ઇસે સમીચારે વિષે જાલણુ પાંચ સાત છે, સો પુંગલનગર
જાય છે, તીણાં સાથે દીવા ધરીને પણિ ઢોલેજી પુંગલનગરે
મેલી, તું જાએને કુસલ ષેમરા મારવણીરા સમાચાર કેહજે.
ભાઉભાટ પણિ ઉડે છે, તિણતું કહજે નલવરગઠ વેગા આવજ્યો,
ઇસો સમાચાર કહેને દીવા ધરીને સીપ દીધી, કિતરેક દિને
પુંગલનગરે ગઈ, સકોઈ સાથ માતાપિતા સમાચાર પૂછણુ લાગા.
મારવણી જીવે છે કે મુંઝ? તરે દીવાધરી કેહણુ લાગી માહ-
રાજી મારવણીને તો વડી આવડી ટલી છે, પિણુ રાજરે પુન્ય
કરે ને માહાદેવજી સુષ કીધો છે, તોડી માતા પિતા વાત
માને નહી, તરે ઉણાં જાંભણાંતું તેડેને પિંગલરાજી પૂછીયો,
તરે જાંભણુ કેહણુ લાગા, માહારાજી ઢોલોજી મારવણી મહે
જેડા દીડા સુષે વાતાં કરતાં દીડા છે; ઇસી વાત સાંભલીને
માતાપિતા પરિવાર રાજી હૂચ્યા, નગરલોક સકોઈ રાજી હુચ્યા,
ઘણા વધાવણા હોચણુ લાગા. ગીત જાંન ઉછાહ નગારા
નીસાણુ વાજેને રહીયા છે, ઇસા ઉછાહ રંગરાગ હોય રહ્યા છે:

ચૌપઈ.

હેરૂ પુંગલ ઉમર તણા, નિત છાંના રહિતા અતિ ઘણા
ઢોલો જીણુ દીન અલણુહાર, સાથે દીધા સો અસવાર; ૧૭૩
હેરૂ જાએ ઉમાને કહે, ઢોલો એકણુ ઉટે વહે,
જાય છે લાધાં ઉજણો, પ્રાણુ ન હાલે હિવે આપણો; ૧૭૪
મારૂતણો ડરણુજ સાંભલી, વોલાગી સવી આયા વલી,
હેરૂ જઈ ઉમરને કહે, મારૂ ઢોલો વાતાં વહે; ૧૭૫
હેરૂ તે ત્રીજે આવીયો, મારૂ પાંતિ મન પરા કીધો,

સોલલ ઘોડો સાથે કરી, ઉમર ચઢીયા આણુંકહુ ધરી; ૧૭૬
જાણુ થલ ઢોલો મારિગ વઢે, ઉમર તીણુ થલ પુઠે રહૈ,
આગલ જાએ વિષમ ઘાટ, ઉમર થલ ખાંધી વાટ; ૧૭૭
ઢોલે મારિગ કરહો પડયો, આડો એક વિષમ થલને પડયો,
ઝોડ એક થલ આઘો પરે માડૂ દેષે ઇમ ઉચરે. ૧૭૮

હૂહો.

એહ ન લલી કરહલા, થલ માથે ઝોડાંણુ;
કે પ્રીઉ રાજે પ્રાણિકૈ, કરિ અચંતી હાંણુ; ૧૭૯

ચૌપઠ.

મારગ વહતાં સંઝીવાર, ઉતરીયા દીઠા અસવાર,
ઉમર ઢોલો જાણે સઢી, ઢોલો આય ભરાણો સઢી; ૧૮૦
ઉમર મન માંહે હરખીયો, જદ ઢોલો નયણે નિરખીયો,
આણુબોલ્યા રહજ્યો સહુ કોય, તિમ તિમ ઢોલો વિસાસી હોય; ૧૮૧

વાત.

ઇણુ સર્મીયારે વિષે ઉમરરે અસવારે સગલે વાત માંની
આણુ બોલ્યા રથા તરે ઢોલોજી આડે મારિગ ઉટ પેડે છે,
તિવારે ઉમર બોલ્યા, કાંચહો ઠાકુરાં ! આડા વુહા જાએ છે
ઉરા પધારો ગોડ ત્યાર હુઇ છે ગોડ જીમેને મહોં માંહરે ગામ
જાસાં થેં થાંહરે મારગ જાએ, ઇસો ઢોલાજીને કહણુ લાગા,
ઉમરરા મનમે મારવણી લેણુરો મતો છે. ઢોલાનું પરો મારસ્થાં
ઇસીમનમે ઘાત ષેલે છે, મીઠે વચને ઢોલાનું બોલાવણુ લાગા
ઘણો હેત આદર કરે છે, આડા વચને ઢોલાનું ડેરે તેડેને સ્થાયા
કરહો જેકેને ઢોલો માડૂ હેડા ઉતર્યા, પછે મારવણીરા પટોલાસું
કરહો દાંર્યો છે, મારવણી પણિ પણિ કરહારી પાષતી ઉભી છે
ઢોલોજી ઉણાં લેલા બેડા માહોમાહે મનુહાર કરે છે.

ચૌપદ.

સહુ કોઈ જોડા એકજીપંતિ, આગે ડુંબ વળવૈ તંત
 ગાવૈ ડુંબણી મધુરૈ સાઠ, મારવણી મોહી તિણુ નાઠ; ૧૮૨
 સાથે ઘણો ઠારૂ ઐરાક, મનમૈ દ્રોહો પાવૈ છાક,
 ઢોલો અતિ પરધં મદ પીચૈ, બીજા આઠી છાકાં લીચૈ; ૧૮૩

વાત.

તિણુ સમીચૈ તિણુ વેલા ડુંબણી છે તિકા ઉમરરા મનરી
 વાત જાણૈ છે, મારવણીરા પીહરરી પાષ ઠી એક ગામ છે સો
 ડુંબણી તઠારી છે, સો મારવણીનું સમસ્યા કરણુ લાગી.

દૂહા.

પીહર હંદી ડુંબણી, ઘાલૈ ઉમર ઘાત,
 મારૂ ઢોલો ઉચરૈ, કહિ સંભલાવૈ વાત; ૧૮૪
 તંત ઝલકૈ પ્રીઉ પ્રીચૈ, કરહો ઉગા લેહ,
 ઉજલ હંતી મારવી, ઢોસો ઉગારેહ; ૧૮૫
 થલ માંહે ઉજાસડો, બીજે વાય કુસંગ,
 ધણુ લીજે પ્રીઉ મારી જે, છોડિ વિડાણો સંગ; ૧૮૬

ચૌપદ.

એહ દૂહા મારૂ સંભલે, જોડી થઇ ચિત્તતિ ન કુલે,
 આકુલ વ્યાકુલ ચિતા કરૈ, વલે તે ડુંબણી ઇમ ઉચરૈ; ૧૮૭

દૂહા.

મારવણી તું મન હરણુ, હોય મતિ મુંઠિ ગિમાર.
 જો કંતાસું કામડો, તો કરહો કંબે માર; ૧૮૮

ચૌપદ.

મારવણી મન ચિંતા ધણી, સરઢા લણી કાંબા તરૂ હણી,
 કરહો ત્રાઠો અલગો જાય, તિણુ ઝાલેવા બીજે આય; ૧૮૯

તેહ પ્રતે યોલૈ માર્ઘ, કરહા એહ તણી પરિ જ્ઞ,
 ખીજે નર જેનેહો જ્ય, તિમતિમ સરઢો અલગો જ્ય. ૧૯૦
 જો આપણુ પોહુચૈ ઘર ઘણી, યો કરહો ઝીલેવા લણી:
 તેો સરઢો આણુસૈ સહી, ખીજે કો ઝાલેસૈ નહી; ૧૯૧
 સોહ ઠાકુર ઉભા રહૈ, ઉમર ઢોલાનું ઇમ કહૈ,
 કરહો ઝાલે આણુ ઇહાં, રખે અલગો જાઓ કિહાં; ૧૯૨
 ઢોલૈ કરહો ઝાલ્યો હાથ, મારવણી પણિ આઇ સાથ,
 ઝાલે કરહો ઉભો રહૈ, મારવણી ઢોલાને ઇમ કહૈ; ૧૯૩
 કંતાએ ઉમર સુંમરો, થાં મારેવા કીયો મનખરો,
 ગીત માંહે કહીયો કુંખણી, ઢારૂ પાવૈ છે મારવણી લણી; ૧૯૪
 સ્વામી સંભલિ માહરી વાત, પોહુર એક વોલી છે રાત,
 હિવૈ તું વાલિમ મ કરિવિલંબ, કરહૈ ચઢિને વજવો કંબ; ૧૯૫
 ઢોલા તણે વાતા મન વસી, કરહો પલાણ્યો તંગજ કસી,
 ઢોલો ચઢે બંધે હથીયાર, પુઠૈ ચઢી મારવણી નાર; ૧૯૬
 છોડી નહી કુંહટ જ વીસરી, કરહો વજવો કંબે કરી,
 પવન વેગિ પંષી જ્યુ વહૈ, ઉમર દેખીને ઇમ કહૈ; ૧૯૭

દૂહા

ઉમર દીડી મારવી, ડીભૂ જે હૈ લંક
 જાણે હરી સિર ફૂલડાં, ડાકે ચઢી ડહક; ૧૯૮
 ઉમર ઉતાવલ કરે, પલાંણીયા પવંગ
 પુર સાંણી સુધાપયંગ, ચઢીયા દલ ચતુરંગ; ૧૯૯

વાત.

તિણ વેલા કુંમર સુંમર ઘણો સાથ સાંમાન હથીયાર
 બાંધીને ઢોલાળ પુઠૈ ચઢીયા, ચાલ્યા ઉજડ વેડમે ચલીયા જ્યે
 છે, તઠૈ ઉમર સુંમર સાથનું કહૈ છે આજ ઢોલાનું કોઇ

આપડે તિણનું આઘોરાજ દેજી, મારે તિણનું મ્હારી ઝેટી પર-
ણાજી, યું કૈહતાં પવનવેગ અસવાર ધાયા જ્યૈ છે. પિણ
ઢાલાનું આપડે સકૈ નહી, કરહો ઉડાડીયાં જ્યૈ છે, પવને પવન
મલિ ગયો છે, દિન દોય સુધી ઘોડા ઘણાહી અતા રાષડીયા,
પણ ઢાલાનું આપડે સકૈ નહી, પછે મારવણી મનમૈ વિચારૈ
છે, અજ મ્હારૈ વાસતૈ રિષે પ્રીતમનૈ મારૈ, તિવારૈ ઢાલેજી
મારવણીનું વિલખી દીઠી, તરૈ ઢાલેજી પુછણુ લાગા, તરૈ માર
વણી કહે છે, ઉમર સાથે વડ વડા ઘોડા, કાઠી, ઘાટી તુરકો!
તાજી ઝૈરાકી ભલભલા અસવાર છે, મો રિષે આંપાને આપડે
તિકા ચિંતા મ્હારા મનમૈ ઘણી રહે છે, માહારાજ કુમર
આ વાત હુઇ તો મોનું મોટો લાંછણુ લાગસી તરૈ
ઢાલેજી મારવણીને કહે છે, થાને કરહરી ચાલણુરી ખખર ન છે,
પણ કરહો ઉતાવલો હાલે છે. રાજને કરહારી માલિમ નહી
પહિલા ઇણુ મારિગ મહે પુંગલનગરનું આવતા થા તરૈ એક
સાહુકાર મોનું કહ્યો મારૈ એક કાગલ અસી કોસ દેણો છે
તરૈ મહે કહ્યો તું કરહા ઉપરિ ઝેઠો કાગદ લિખ મહે પડખેસકાં
નહી, ઉભા રૈહણુરી વેલા નહી, તરૈ વાંણીયો સરહા ઉપરિ
ઝૈસૈને કાગદ લિખણુ લાગો જડે કાગદ પુરો લિખાણુ તતરૈ
તો સાહરૈ કાગલ દેણો થો સોમજ ગાંમ આયો મો મારવણી
ઇસડો કરહો ચાલે છે, એક ઘડી મૈ અસી કોસ ધરતી ચાલીયો
ઇસી વાત કરતાં તો રાતિ ગઇ પ્રભાત હુઓ સૂરજ ઉગો પંથ
વૈહણુ લાગો: તિસૈ સમૈ ઇક ચારણુ ઢાલાજીનું સાંમો મિલીયો
તિણુ ઉભૈ રહેને આસીસ દીધી વાત કૈહણુ લાગો.

ચૌપઇ.

ઢાલો દેષે ચારણુ કહે, કરહો દામ્યો દોરો વહે;

કેહો અવગુણુ કરહે કીયો, ઉપર ભારિને દાંમણુ દીયો; ૨૦૦

એહ વાત ઢોલે સંભલી, વિલખો હોય વિમાસે વલી:
મોને અલરો સો મોટો પડયો, કુંહટ ન છોડી ઉપ રે ચડયો; ૨૦૧
વાત.

ઢોલેજી કટારી માહિથી છુરી કહેને ખારહટને હાથ ફીધી
કુંહટી છુરીસું વાઢેને પટોલી ઉતરી લેખ્યો, છુરી સોનારે ડાંડે
છે સો ખારહટજી ખેહી વાના મહેરાજને ફીધી છે, ઇતરી માહરી
સૈનાણી છે, સો રાજ રખાડ જો, પણિ એક મ્હારો સદેસો થે લે
ખયખ્યો વાસે ઉંમર સુખર આવે છે, તિણુનું રાજ કહખ્યો ઝો;

દૂહા.

કરહે જે થલ લંધીયા, દોહરાને દુરંગ
તું ઉંમર સુખરને, કહે મ મારજે તુરંગ; ૨૦૨
ઉંચા ડુગર વિખ થલ, લંધ્યા ધુતારેહ
કુંહટૈ થકાં થલ લંધીયા, ઘોડા મ મારેહ; ૨૦૩

વાત.

ખારહટજી? થાંનું મિલે તરે થે એ દૂહા કહેને છુરીને
પટોલીરો સહિ નાંણુ કિપાલજયો ઇતરી બુય કરહો કુંહટીયો
થકો ચાલીયો છે, હિમૈ તો છુરીસું કુંહટવાલી છે. ચ્યારેહી પગે
ચાલ્યો જાય છે, થે આપડે કોઈ સકૈ નહી, ઇસો સમાચાર થે
ઉમરને કૈહખ્યો ઇતરી વાત ઢોલોજી ખારહટસું કહેને ચાલતા
હુચા, કિન ખીજો આવ્યો તડે ચારણુનું ઉમરરો સાથ મિલ્યો,
તરે ઉમર ચારણુનું કહે છે, કહો ગઢવાજી? મારગમૈ કોઈ એહી
મિલ્યો હુંતો, હેને માહરાજ સાહિખજી મિલ્યો હું તે; તો
મ્હાને ઝાડાં વિચરો કિતરી એક મજા છે, મ્હોતો ઘેડા પડે
પડેને થાકા કીધા છે, પિણિ આપડે સકાં કિના નહી, આપડાં
તરે ચારણુ ખોલીયો, હો રાજેસર માહારાજી થે ઘોડા યુંહી મારો

છે, ઉણુને થાં વિચે બે દિનરો આંતરો છે, કરહો પંબીરી પરે ઉડયો બયે છે, ઇતરી વેલા કરહો કુહટીયોએ સો મોનું છુરી દીધી તિણુસું કુટવાટી તિકો પટોલીને છુરી મોનું દીધી, તિણુ વાતરો સૈહનાણુ છે, તિકા ચારણે દિષાલી મુષ વચને ઢેલેજી સમાચાર દૂહા કહ્યાથા તિકે સગલાઈ ચારણે કલા, ઉમર સુંમરે સમાચાર સાંભલ્યા:

ચૌપઇ.

તે પોહતા નરવરગઢ ભણી, તિણુ સાથે નારી પદમણી;
એહુ સદેસો ઢોલે કહ્યા, ઉમર મુષ વિલખો કરી રહ્યા; ૨૦૪
ચારણુ વાત એહવી જખકહી, તે સહી નાંણુ દીઠા સહી;
મારિગ મુંઆ પંચ વ્રહાસ ચારણુ વયણે હુઆ નિરાસ; ૨૦૫
તિણુહીજ મારિગ પાછા વલે, બીજે ચિત હીયો કલમલે,
વલી આયા છે આંપણે જાંમ, દેસ માહે ગમાડી માંમ; ૨૦૬
ઉમર આયો પાછો વલા, વાત સહુ પુંગલ સાંભલી,
કુસલે ઢોલો મારૂ નારિ, પોહતા નરવરગઢને ધારિ, ૨૦૭
દિન તીજે નરવરગઢ ગયા, વાડી માંહિં ઉતારા કીયા,
રાજ સુત આયો સાંભલી, મન ચિંતન પુગી રલી: ૨૦૮

વાત.

ઇણુ સમૈ ઘણા આડંબર ગાજતે વાજતે સાંભેલો દીધો,
ઢોલા મારવણીનું વધાએને માહે લીયા, પછે બયેને સાસુ
સૂસરારે પગે લાગો, પછે મારવણીને પગે લાગાણી, માતા ભુમરો
મહિલાઇત રૈહણુનું દીધો, દસ જાંમ મોટા સપરા દીધા, પચીસ
વડારણાં દીધી, ઢોલોજી સગલાઈ ભાઇમધ પરિવારસું મિલ્યા,
માતા પિતારે પગે લાગા, સગલો પરિવાર નગર લોક માતા
પિતા મારવણીને દેખેને યોહત રાજી હુઆ, પદમણીરો અવતાર

છે, રૂપવંત અપછરા સરીષી છે, સારે ગુણે સહિત છ સંસાર
મુખ વિલાસ લોગવે છે.

ચૌપદ.

હિવે પુંગલ હુંતી ઉજણો, ભાઉ ભાટ લે આયો ઘણો;
સાથે ઘણા કરહા કેંકાણુ, સેજ સુખાસણુને મંડાણુ; ૨૦૯
સો અસવાર વોલાવા દીયા, કુસલે નરવરગઠ આવીયા,
તિહાં સઘલો માંડયો ઉજણો, સંતોષ્યો પરિવારિ આપણો; ૨૧૦
લાગહો તાસો બિમણુ દીયા, ઇમ સો ભાગ મારવણી લીયા,
દિનદિન અધિકા કરે પસાવ, આઇ ઢોલા મારૂ દાય; ૨૧૧
મારવણી માલવણી બિન્હે, ઝેડી છે ઢોલાણુ કન્હે,
મનમૈ માલવણી કરે માંણુ, પીહર તણુ ઝોલૈ વખાણુ; ૨૧૨
મોટો મહીપતિ માલવ દેસ, સુંદર રમણી સુંદર વેસ,
ખાંણુ સહસ અને એક લાખ, એતા ગાંમ ભલી પરિ લાખ; ૨૧૩
પગ પગ નદીયાંની નિવાંણુ, ઘણો ગરધને લોક સુખાંણુ,
સગલે વરસે હોયે સુગાલ, સુપનંતર ન પડે કાલ દુકાલ; ૨૧૪

વાત.

માલવણી કહે છે, માલવારા કિસા કિસા વખાંણુ કીજે, તરૈ
ઢોલાણુ કહે છે, હે અસતરી? તોને ધરતીરી ખમરિ કયું કરિ
પડે છે? તરૈ માલવણી કૈહણુ લાગી, માહારાજ કુઆર રાજ?
સાંભલો મારિવાઠ ધરતી માહા બુરી છે, માંણુસ સુચ દાપલ છે,
માલવણી ફહા કહે છે.

ફૂહા.

બાબા મદેઇ મારૂયાં, વલે કુઆરી રહેસ;
હાથ કચોલો સિર ઘડો, સીચતાહી મરેસ; ૨૧૫
બાબા મદેઇ મારૂયાં, જો ચાહો સયણાંહ,

કંધિ કુહાડો સિરઘડો, વાસો મઝ થલાંહ;	૨૧૬
બાબા બાલુ દેસડો, તિહાં પાંણી હંદી તાત,	
ફેહર હંદે કારણે. પ્રીઉ છોઉ અધરાતિ;	૨૧૭
બાબા બાલુ દેસડો, જિહાં પાંણી કુંએહ,	
આધી રાતે કુકુંઝો, બચું માણસ મુએહ;	૨૧૮
જીણુ ભુંચ પંનગ પીવણા, ફેર કંટાલા રંપ,	
આકે ફેગે છાંહડી, હુંચે ભાગે ભુષ;	૨૧૯
પૈરણુ ઉઠણુ કંબલા, સાતે પુરસે નીર,	
આપણુ લોક ઉભંબરા, ગાડર છાલી ધીર;	૨૨૦

ચૌપઇ.

અતિ અવગુણુ માડુ ભૂંચ તણા, માલવણી કહીયા અતિ ઘણા;
ઢાલો વાત સુણી ગહ મહે, મારવણી પ્રીતમને કહે; ૨૨૧

વાત.

ઢાલો માડુને કહે છે.

ચૌપઇ.

કહો મારવણી થાહરો દેસ, કેહવા માણસ કેહવો વેસ,
વજતી મારવણી વાતાં કહે, પ્રીઉ આપે સઘલી પેરિ લહે; ૨૨૨

હૂહા.

માડુ દેસ ઉપનીયાં, ત્યારા દંત સૂસેત,
સરતી કુરજ બચાં હજયું, પંજન જેહા નેત; ૨૨૩

માડુ દેસ ઉપનીયાં, સરબચું પધરીયાંહ,
કહવા બોલન બોલહી (માટૂ), મીડાં બોલણી યાંહ; ૨૨૪

દેસ નિવાણો જલ સજલ, મીડાં બોલા લોચ,
માડુ કાંમણુ ધર દિષણુ, હરિ દીચે તો હોચ; ૨૨૫

સૂણિ સુંદર કેતા કહાં, માડુ દેસ વખાંણુ,

મારવણી મિલીયાં પછે, જાણે જનમ પ્રમાંણુ; ૨૨૬
 ઝગડો ભાગો નારીયાં, પ્રીતમ પૂરી સાષ,
 માડૂ રૂલીયાઈત હુઈ, સુણે પ્રયાકી સાષ; ૨૨૭

ચૌપઈ.

મોટા મહિલ અને માલીયા, ચિહૂં પાસે કાચ ઢાલીયા;
 ગૌષ અપુરવ ચંદન તણા, રતન જડીત મોતી ઝુંબણા; ૨૨૮
 સંઝ સમૈ સોલૈ સિણુગાર, યે યે રમણી કરૈ અપાર,
 રચણુ દીહપીઉ સાચૈ રમૈ, સૂ પ્રભાત સાસુ પાય નમૈ; ૨૨૯
 મારવણીને વારા દોય, વારો એક માલવણી ઘર હોય,
 કરૈ વેસ દિન દિન નિતનવલો, ઇંદ્ર લોક અપછર જોહવા; ૨૩૦
 સુંદરિ અતિ માલવણી નાર, તોહી નહી મારવણી ઉણીહાર,
 રૂપ દેષ ભાષૈ સહુ કોય, પરિતષ માડૂ અપછર હોય; ૨૩૧
 એક કહે તુઠો કરિતાર, પુછ ગવરિ ઘણૈ પરકાર,
 તો મારવણી ઢોલૈ મનરૂલી, યે સારીષી જોડી મિલી; ૨૩૨
 યેહું તણૈ હુઆ મુત્ર સંતાન, દિન દિન અધિક લહે બહુ માંન,
 મન વંછિત તસ પાયા ભોગ, સુષ સંપતિ સજન સંભોગ; ૨૩૩
 ગાહા સાત સોનો પરમાંણુ, દૂહા ચૌપઈ જાસ વષાંણુ,
 જાદવ રાઉલ શ્રીહરીરાજ, જોડી તાસ કતુહલ કાજ; ૨૩૪
 સંવત સોલ સત્યોત્તર વરષ, આષાતીજ દિવસ મન હરષ,
 જોડી જેસલમેર મઝાર, વાંચા સુષ પામૈ સંસાર; ૨૩૫
 ચતુર સુગણુરા મનગહ ગહે, વાચક કુશલ લાભ ઈમ કહે,
 રિદ્ધ વૃદ્ધિ સુષ સંપતિ સદા, સાંભલતાં પામૈ સંપદા; ૨૩૬

દૂહા.

ઢોલા માડૂ વાત, સાંભલતાં સુષ ઉપજૈ;
 કહેજે સપરા પાત, ભાંત ભાંતસું વરણૈ; ૨૩૭

अतूराध कवि योज, ते ऋषुमै नैसी छायै,
भरहां देण्यो भोज, लाडो धन जेणन दीयै; २३८

॥ इति श्री ढोला मारवणीरी चौपई वात संपूर्णः ॥

॥ सकल पंडित शिरोमणि पंडित श्री ५ श्री दर्शनविजयगणि
शिष्यः पां दीपविजयगणि लिपितं । संवत् १८०१ वर्षे आसु
सुदि १० वार शुक्रेः लिपिकृतंः श्रीकवलाग्रामे । सिंधलराजश्री
कल्याणसिंधजीराज्येः चतुर्मासिक कृताः ॥ श्रीसुभंभवस्तुः श्री

संवत् १८७३ना अषाढ वद १२ने द्विसे पन्यास श्री
सिद्धिविजयण शिष्य मुनिराद श्री सिद्धिविजयण शिष्य
मुनिश्री गुडवर्ष श्रीसंपतविजयण शिष्य धर्मविजयण्ये लषी
वांक्रानेर मध्ये.

शेठ देवचंद लालबाबू जैन पुस्तकालयः

वाचक कुशललाल विरचित.

माधवानल अमकुंढला योपाधि.

वस्तु.

देव सरसति देव सरसति सुमति द्वातार,

कासमीर मुष्म मंडली, अक्षयुत्रि करि वीष्म सोढध;

मोहन तरवर मंजरी, मुष्म मयंक त्रिहु लुवन मोढध;

पय पंकय प्रलुमि करी, आणी मनि आणुंढ;

सरिस यरित शृंगार रस, पललिसु परमाणुंढ; १

माधवानल माधवानल इंप मकर द,

यडिंढ विधाधर यतुर, विदुर जेम सुरगुइ वियक्षुष्म;

नारद तुंभर नाई गुष्म, लहुय वेसं अत्रीस लक्षुष्म;

कला अहुत्तरि अति कुसल अलिनवं इंद्र कुमार;

सद गुइ मुष्म जिम सांलुंढ(७), विरयिसु तेड वियार; २

हेस पूरव हेस पूरव गंगनं कंढि,

तिडिं नगरी पुंढपावती, राज करुं डरिवंस मंडली

(१) + “कर विल्ला सोढे” x “वीष्म” (२) + ‘तरवर’ *
‘तरवर’ (३) * ‘त्रिलुवन’ (४) x ‘मोढे’ (५) + * ‘सरस यरित’
(६) * ‘यवदढ’ (७) * ‘अणु’ (८) * ‘नादि’ (९) * ‘गुष्म’
(१०) * ‘वेसि’ (११) x ‘अहुत्तर’ (१२) * ‘अलिनवं’ (१३)
+ ‘मुष्म’ * ‘मुष्मि’ (१४) * ‘सांलुंढ’ (१५) + ‘तिडि’ (१६) + ‘पुंढपावती’

તસુ ઘરિ પ્રોહિત તાસે સુત, માધવાનલ નામ ખંભલ્લે;

કામકંદલા તસુ ઘરણિ, સીલવંત સુખવિત્ત;

વિપુલ્લે લોગ જિમ વિલસિયા, તે વર્ણવિસુ ચરિત્રે; ૩

ઠાલ ચઉપઈ.

પહિલો નાગ લોક પાતાલ, ખીજે મૃત્યુલોક સુવિસાલ;

દેવ અસંખ કોડિ તિહાં રહઈ, સ્વર્ગલોક તે ત્રીજું કહઈ; ૪

સ્વર્ગલોકનઉ સાર્મી ઈંદ્ર, આણુ અખંડ કરઈ આણુંદ;

અતિ સુંદર ઝલકઈ આવાસિ, ઝલકઈ જાણે રવિ પરગાસ; ૫

ખારહસૂર રૂદ્ર ઈંચાર, સાત અનીક તાણુઉ પરવાર;

અમૃતમય વંછિત આહાર, ખાર મેઘ સેવઈ દરખાર; ૬

લાખ પઈતાલીસ જોયણુ જાસ, વત્તાકાર ઈંદ્ર આવાસ;

ચિહું કિસિ ચાર પઉલિ ચઉસાલ, અહુ નિસિ નાચઈ અપછર ખાલ ૭

લાખ ખત્રીસ વિમાના ધણી, સોભા ઈંદ્ર તાણી સોહામણી;

કાયા સોવન જિમ ઝલહલઈ, રતન જડિત ધરણી તસુ તલઈ, ૮

(૧) +* 'તાસુ' (૨) +* 'વિવિધ' (૩) + વર્ણવું * 'હું'
ભણિયુ ચરિત' (૪) × 'પહિલું' (૫) × 'ખીજે' (૬) +
જિહાં* × જિહિ (૭) * 'રહું કહું' (૮) × ત્રિજે * ત્રીજે - * તું
(૯) +* 'સ્વામિ' (૧૦) * 'અખાર-પરિ' (૧૧) +* 'મન' (૧૨)
* 'ખત્રાકારિ-ખત્રાકારે' (૧૩) * 'ચ્યારિ' (૧૪) + 'અરિરજ'
(૧૫) +* 'વિમાનક' (૧૬) 'સભા ઈંદ્રની' (૧૭) + 'તસ'.

દીસઈ નહીં કદી અંધાર, ઐરાવણ્ય વાહણ્ય શૃંગાર;
 દેવ સેવ સારઈ નિસે દીસ, નાયઈ નાટક બદ્ધ ખત્રીસ; ૯
 અથ મહિષી સોહગ સુંદરી, આઠ અપૂરવ અંતે ઉરી;
 અઉસઠિ સહસ અપછરા કોડિ, કરઈ સેવ દિન પ્રતિ કર જોડિ; ૧૦
 નહીં જરા ભય સંગેટ સોગ, નહીં કષ્ટ દુખ દાલિદ્દ રોગ;
 સકલ કામ મન વંછિત સરઈ, કરઈ રાજ સુરપતિ ઇણ પરઈ; ૧૧
 એક દિવસ મન ધરિ આણુદ, ઈંદ્ર સભા બધઠઉ છઈ ઈંદ્ર;
 અપછર નઈ દીધઉ આદેસ, રચઉ આજ નાટક નઉ વેસ; ૧૨
 સંભલિ વચન સબ્યા સિણુગાર, વાજઈ પંચ સખદ તિણુ વાર;
 જોવઈ સુરપતિ ધરી જગીસ, માંડ્યઈ નાટક બદ્ધ ખત્રીસ; ૧૩
 એક તિહાં માહે અભિરામ, અપછર તણુઉ જયંતી નામ;
 ચંપક વરણુ સકોમલ ગાત્ર, પ્રેમ સંપૂરિત નાયઈ પાત્ર; ૧૪
 સભા માહે તે અતિહિ અનૂપ, તેહ સમાન નહીં કાં રૂપ;
 તે વણુવઈ દેવ સંવિ મિલી, કરિ ચિત્રામ લિખી પૂતલી; ૧૫

-*ન (૧) +* નિશિ- +* નાટિક (૨) x* છત્રીસ - +કોડ
 - +તે- +ડ- +ક - +દ્ર - +*જ' (૩) + પરે (૪) * દિવસિ (૫)
 * મનિ (૬) * ધર- (૭) * સભા- *દ - *નુ- *ણિ (૮) + માડિયું
 * માંડિઉં x માંડિઉ (૯) + તણુ (૧૦) + *વણુ (૧૧) પ્રેમઇ પૂરિત
 (૧૨) + નાયે (૧૩) + માહિ * મહિ- *જે (૧૪) * 'કો' (૧૫) * સુર

ઈદ્ર પ્રસંસા શ્રવણે સુણી, કીયેઉ ગર્વ તિણુઈ કામિણી;
 નિત પ્રતિ અવસરે નાટક તણુઈ, ઈદ્ર વચન ગર્વેઈ અવગિણુઈ; ૧૬
 ગાથા.

^૩
 નાસઈ જુણ ધનં, નાસઈ રજ્જં કુમતિ મંતીર ।
 અઈ રૂવેણ મહિલા, નાસંતિ ગુણાઈ ગર્વેણ ॥ ૧૭ ॥

અઉપઈ.

એકણિ અવસરિ નાટક સજ્જઈ, અપછર મિલી જ્યંતી ભજ્જઈ;
 રૂપ તણુઈ તિણુ આણ્યઈ ગર્વ, શક વચન તિણુ લોખ્યાં સર્વ; ૧૮

(૧) *ક્રાઉ --*રિ (૨) *ગર્વિઈ અવગણુઈ.

(૩) નશ્યતિ દ્યુતેન ધનં; નશ્યતિ રાજ્યં કુમતિ મંત્રિણા ।
 અતિ રૂપેન મહિલા; નશ્યન્તિ ગુણાદિ ગર્વેણ ॥ ૧૭ ॥

(અર્થ:—બુગારથી ધનનો નાશ થાય છે, અને ખોટી બુદ્ધિવાળા મંત્રિથી રાજ્યનો નાશ થાય છે, તેમજ ઘણા રૂપથી શારિરીક સુંદરતાથી સ્ત્રીનો નાશ થાય છે, અને ગર્વથી અભિમાનથી ગુણાદિકનો નાશ થાય છે.)

(૨) + જિસે (૫) × હસીય જ્યંતી તિસઈ (૬) * મનિ આણુઈ (૭) +* વચણુ તિણુ.

શ્લોક: *

આજ્ઞામજ્ઞાં નરેન્દ્રાણાં મહતાં માનમર્દનમ્ ।
પૃથક્ શય્યા ચ નારીણાં અશસ્ત્રવધ ઉચ્યતે ॥૧૯॥

અર્થપદ.

નાટક ભંગ કીયઉ તિણુ ખાલ, કુપ્યો ઇંદ્ર રૂઠો કિર કાલઃ
તેડાવી પૂછઇ સુરરાજ, નાટક ભંગ કીયઉ કિણુ કાજિ; ૨૦
તઈ મન માંઇ જ્ઞપ્યઉ સહી, નાટક મુજ વિણુ હોસ્યઈ નહીં;
ધર્યઉ રૂપ તિણુ (મહ) મનમાહિ, રૂઠ્યઉ ઇંદ્ર (વજ) કર સાહિ; ૨૧
સભા દેવ તવ ઓલૈ સહુ, સ્વામી કોપ ન કીજઇ ખહુ;
અન્ની પ્રાક્ષણુ ખાલક ગાય, વેદ પુરાણુ અવધ્ય કહાય; ૨૨
ઇણિઇ રૂપ મહ કીધઉ આપ, કુપ્યો ઇંદ્ર તવ દીયઉ સરાપ;
અંગ હીણુ સીલ પાહણુ તણી, પ્રિથવી પીઠ હુજ પાપિણી; ૨૩

* રાજ્યાચારો ભંગ કરવો. મોટાઓ અથવા કુલગુરુ કે ધર્મગુરુ
ના શાંતિ, સંધ કે કુટુંબમાંના મોટા માણસનું અપમાન કરવું, માન
ન રાખવું અને સ્ત્રીની પયારી જુદી કરવી એ હથિયાર વગર વધ
કર્મા બરાબર કહેવાય છે.

(૧) + * ગુરુણાં (૨) + * કીઉ તિણુ (૩) + * કુપિઉ. (૪)
* રૂઠિ. (૫) * નાટિક (૬) * કીઉ કિણુ + કીયું. (૭) + * માહિ
જ્ઞણિજી. x જ્ઞણિયું. (૮) + હોસે. * હોસિઇ. (૯) * ધરિઉ (૧૦)
* તઈ. (૧૧) + * ઉઠિઉ. (૧૨) + * કરિ. (૧૩) * ઓલઇ.
- * ગાઇ. (૧૪) + * વેદિ પુરાણિ. (૧૫) * કહવાઇ. (૧૬)
+ * આણિઉ. (૧૭) * કુપિઇ. (૧૮) * તસ દીઉ. (૧૯) * હુઇ. + હુએ.

કરં જ્યંતી કરી(ય) પ્રણામ, મુજ અપરાધ ખમંઉ તુમ્હ સ્વામિ;
 વસી ન લોપું તુમ્હ આદેસ, કાઈ છંડાવઉ અપછર વેસ; ૨૪
 ગાથા +

નાસઈ વાણ તુસં, નાસઈ કાયા કુમોયણે મુક્તે ।

કુપુત્તેણય જન્મો, નાસંતિ ગુણાઈગવ્વેણ ॥ ૨૫ ॥

ચઉપધ.

હીનં હીન અતિ ભાષઈ ઘણુઉ, એહુ અન્યાય ખમંઉ મુજ તણુઉ;
 હુયઉ સરાપ અસત્ય ન હોઈ, કદિ છુટિસં દિનં દાખઉ સોઈ; ૨૬
 પુહુપાવતી નગરીનઈ ઠામ, પ્રહ્મપુત્ર માધવ ઈણુ નામિ;
 પરિરામતિ તુજનઈ પરણિસ્યઈ, તદિ તુજ કાયા અપછર હોસ્યઈ; ૨૭

+ નશ્યતિ વાતેન તુષં, નશ્યતિ કાયા કુમોજને મુક્તે ।
 કુપુત્રેણ ચ જન્મ, (વા) કુકલત્રેણ ચ જન્મ ।

નશ્યન્તિ ગુણાદિ ગર્વેણ ॥૨૫॥

પવનથી ફેતરાનો નાશ થાય છે અર્થાત ઉડી જાય છે. અથવા
 પવનથી આક્રાંતું કે ઉડી જાય છે શરીર ખરાબ મોજન ખાવાથી
 નાશ પામે છે, ખરાબ પુત્રથી જન્મ નાશ પામે છે અથવા ખરાબ
 આથી જન્મ નાશ પામે છે નકામો થાય છે. તેમ ગર્વ અભિમાનથી
 ગુણાદિકનો નાશ થાય છે. ૨૫

(૧) + * કહઈ. (૨) * ખમુ. (૩) * સામિ. (૪)
 + * તુલં (૫) + * કલત્તેણય. (૬) + * દીણુ હીણુ. (૭)
 + * ખમુ. (૮) + તણુ. (૯) * હુઉ. (૧૦) + * છુટિસિ x છુ-
 ટિસુ. (૧૧) + * દિનિ દાખુ. (૧૨) * પુશ્પાવતી. x + પુષ્પાવતી.
 (૧૩) + * નગરનઈ ઠામિ. (૧૪) * + ઈણુ (૧૫) * પરણિસઈ.
 x પરિણસઈ. (૧૬) * હુસિઈ. x હશમ. + હુસે.

શ્લોક.

સકૃજ્જલ્પન્તિ રાજાનઃ, સકૃજ્જલ્પન્તિ પણ્ડિતાઃ।
સકૃત્કન્યા પ્રદીયન્તે, ત્રિણ્યેતાનિ સકૃત્ સકૃતા। ૨૦।।

ચોપાઠ

ઇસિઉ ઇદ્ર નઉ હૂયઉ સરાપ, પહિલૈઈ ભવનઉ લાગઉ પાપ;
સ્વર્ગ લોક હૂંતિ ખડ હુડી, સિલા થઈ નઈ ધરણી પડી; ૨૯
પુહૃપાવતી નગરી નઈ તીર, સિલા રૂપ અપછરા સરીર;
આપથુ ક્રીયઉ કમ્મ લોગવઈ, અહંકાર ફલ એહવા હર્વઈ; ૩૦

દૂહા.

નામ જ્યંતી અપછરા, સુરપતે તણુઈ સરાપે;
સ્વર્ગલોક સુખ છંડીયા, સિલા સહઈ સંતાપ; ૩૧

+ અર્થ:—રાજાઓ એક વાર બોલે છે. તથા પંડિતો પણ એકવાર બોલે છે. કન્યા એકજવાર અપાય છે. એ ત્રણે એકજવાર આપ છે તેમ શ્રાપ દીધો એ દીધો પછી ફરી શકતો નથી.

(૧) + ઇસો * ઇસિઉ ઇદ્રનું હુઉ. x એહવો (૨) + * પેલા ભવનું લાગું. x પહિલા ભવના લાગ્યા પાપ (૩) * ધરણિઈ (૪) + પુહૃપાવતી નગરને તિરિ. * પુહૃપાવતી નગરનઈ તીરિ. (૫) * રૂપિઈ + રૂપિયે. (૬) + * શરીરિ. (૭) + * આપણિ કીઉ. (૮) + હર્વે. (૯) + * નામિ - + * તિ - * સરાપિ - + * ત.

કંસાસુર કૌરવ કરણ, રતિપતિ રાવણુ નામ;

ગર્વ પ્રમાણુ ગમાડીયા, રાજરિદ્ધિ મંડાણુ; ૩૨

ઈંદ્ર સરાવ(ઈ) ઈણુ પરઈ, અપછર સિલા અવતાર;

સાવધાન મન સાંભલઉ, માધવ વિપ્ર વિચાર; ૩૩

ચોપાઈ.

ઈણુ અવસરિ પર્વત કૈલાસ, મહાદેવ વિલસઈ સુખવાસ;

બાર વરસ પૂરઉ કરી, ધરાપીઠે જાત્રા મનિ ધરી; ૩૪

અંતિરિખ જયણુગણુ વહઈ, ગંગાતટિ ઈંક વાસઉ રહઈ;

પદ્મસણુ પૂરી નિર્સદીસ, જોગ નિદ્રા પઉઠ્યઉ જગદીસ; ૩૫

લિવે લાગીનઈ થંભ્યઉ નાદ, સુખ સંલવઈ અનાહત સાદ;

વાસઉ ગગન સૂનિ મેન વસઈ, અનિલ બાર સોલહુ અભ્યસઈ; ૩૬

અહનિસે અરહુટ અમલી માલ, ઈસઈ જોગ તે વંચઈ કાલ;

ધણુ દિવસે સંજમી સરીર, સાધઈ જોગ ગંગ નઈ તીર; ૩૭

(૧) + * રાણુ. - + * ણિ. (૨) + * સિરાપ. સિરાપઈ ઈણુ પરિઈ
 × સરાવઈ. × પરિ (૩) + * હિવ. (૪) + * ઈણુ. - + * સિ (૫)
 + * પૂરં. - * પિઠિ. - + * ણિ - * એ. - * સુ × વાસો વહઈ.
 - + * નિ. (૬) + * નિશિ. (૭) + પુઠિયો * પુઠિઉ. × પઉઠીઉ.
 - * લય (૮) + થંભીઓ * થંભિઉ. (૯) + * વાસુ × વાસો
 - + * નિ. - * ઈ - + * શિ (૧૦) * સજઈ × સમજઈ સાંગુ
 વાંઈ ત્રિણિકાલ - + * સિ - * રિ

એક કિવસે લિવ લાગી તિસંઘ, ચૂકઉ ધ્યાન ખિસ્યઉ મનિ તિસંઘ;
 ઉમયા સંગતિ મનસા કરઘ, ખારહ વરસી તપ થર હરઘ; ૩૮
 ચિત ચૂકુનઘ છૂટઉ ણિંઠ, જાગ્યઉ ઈસ તિસંઘ જોગિંઠ;
 અંજલિ ડાવી ગ્રહીઉ અસેસ, ઇશ્વર પડ્યઉ વડઘ અંદેસ; ૩૯
 મૂક્યઉ ણિંઠ ધરણિ અસરાલ, તઉ ક્રાટઘ સાંતે પાતાલ;
 ઉચઉ જઉ કિમહી ઉછલઘ, તઉ સુર ચક સહૂ પરજલઘ; ૪૦
 જઉ કિમહી જલ અંતરિ ખિસઘ, સાંતે સાચર જલ તઉ સુસઘ;
 ઇસઉ વિમાસી નઘ તટિ કિરઘ, સાંહા વંસ જલિ સંચરઘ; ૪૧
 સરલ તરલ નડ ઉચ્યઉ જિહાં, ઇશ્વર આવી જોવે તિહાં;
 તિહાં નડની કોરીનઘ માહિ, ઘાલ્યઉ ણિંઠ ઇસ કરિ સાહિ; ૪૨
 પછઘ ઇસ આઘઉ સંચરઘ, કરઘ જાત્રા ધરણી તલે કિરઘ;

- + * સિ. (૧) × લય (૨) + જિસે. * જિસિઈ × જિસઘ.
 - + ક્યું × ચુકો. (૩) + ખિસ્યું. * ખિસિઉં. × ખિણ્યો. (૪) + તિસે
 * તિસિઈ. (૫) + × મનસું. * મનસિઉ. - + * વરસા. (૬) ×
 ચુકો. (૭) × છુટો. (૮) * જાગિઉ. (૯) + તિસે. * જિસઘ. × જિસો.
 - + * ચો. (૧૦) + ગ્રહીયું, * ગ્રહિઉ. (૧૧) + પડ્યું. * પડિઉ.
 - * સિ. (૧૨) + મુજ. * મૂક. (૧૩) * તુ. (૧૪) * સાતાઈ.
 (૧૫) × પાયાલ. (૧૬) × તુ. (૧૭) + * - પરિ × પરિજલે. - * ઈ.
 (૧૮) * સાતાઈ. × સતિ. (૧૯) + × ઇસું. (૨૦) + * સાહમી
 (૨૧) * સંવલઘ. (૨૨) + * ઉચ્યા. × ઉગી. (૨૩) * જોવાઈ.
 (૨૪) + * નડની નસી કોરિનઘ. (૨૫) + ઘાલ્યું. * ઘાલિઉં. - + * તલિ.

તેહ બિંદુ તિણુ યાનક રહઇ, ઇણુ પ્રસ્તાવ હૂવઉ તે કહઇ; ૪૩
 તે હજ ગંગ વહઇ સાસતી, તિણુ તટિ નગરી પુહપાવતી;
 મોવિંદ ચંદ કરઇ તિહાં રાજ, સારઇ લોક તણાં સવિકાજ; ૪૪
 મોટા રાજ તણી કૂંચરી, તેહનઇ સાતસઇ અંતેઉરી;
 પટરાણી રૂદાદે નામે, પ્રેમ સંપૂરિત મનમય ઠામે; ૪૫
 તેહનો મોહિત સંકરદાસ, રિદ્ધિવંત નઇ લીલ વિલાસ;
 આર કોડ સોવન ધન તણી, હય ગય લેખમી પોતઇ ઘણી; ૪૬
 બીજ પરિ તસુ સઘલા સુખ, પુત્ર નહી એ મોટો દુઃખ;
 દેવી દેવ મનાવે ઘણા, તોઇ ન દેખઇ મુખ સુત તણા; ૪૭
 તિણુ પરણી રમણી બત્રીસ, તોઇ ન પૂજઇ પુત્ર જગીસ;
 અંતતિ વિણુ આમણુ દ્વમણો, કરિ ઉપાય ધન ખરચ્યઉ ઘણુઉ; ૪૮
 ઇસઇ ઇસી જાણી તતકાલ, તિણુ નડમાં નીપાયઉ બાલ;
 પુત્ર ભણી મને ઘણુઉ સનેહ, જાણ્યઉ સુત અવતાડું એહ; ૪૯

(૧) * તિણુ યાનકો. - x ઇણુ પ્રસ્તાવિ. * ઇણુ.
 (૨) + હુવો * હૂઉ. (૩) + * તેહજ. - + * તિણુ (૪)
 + પુખાવતી. * પુખાવતી. - + * મિ - + * મિ. (૫) * તેહનુ
 પુરોહિત. - + * ડી. - x લિખમી. (૬) x + મોટું. * મોટઉં
 (૭) * મનાવઇ ઘણુઉ + x ઘણુ. (૮) + તોહિ. * તુહિ. (૯)
 + તણુ * તણુઉ (૧૦) + * તિણુ. (૧૧) * પૂજઇ + પૂજે (૧૨)
 * દ્વમણુઉ. (૧૩) * કરઇ. (૧૪) * ખરચઇ. (૧૫) + ત્રણુ * ઘણાં.
 (૧૬) + * તિસિઇ. x ઇસુ ઇસ - + * તિણુ. (૧૭) * + માહી
 (૧૮) + * નીપનુ - + * નિ (૧૯) + જાણ્યો. x જાણ્યું. * જાણુઉ.

એકરાત્રી પ્રોહિત દુઃખ ધરી, સુતર્થ સુહિણ્ણ દેખ્યું હરી;
સંભલ પ્રોહિત સંકરદાસ, હું તુર્થે તુજ પૂરં આસ. ૫૦

શ્લોક. *

† અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ, સ્વર્ગં નૈવ ચ નૈવ ચ ।

તસ્માત્પુત્ર મુખં દૃષ્ટ્વા, પશ્ચાદ્ધર્મં સમાચરેત્ ॥ ૫૧ ॥

- + * તિ. (૧) + * પુરોહિત. (૨) * સુતર્થ. + સુતો.
(૩) + સુહણે. * સુહણ્ણ. (૪) * આવિઉ. (૫) + * સંભલિ.
- + * પુરોહિ (૬) * તુર્થો.

* પુત્ર વગરનાની નારકીગતિ, તિર્થગતિ, મનુષ્યગતિ કે દેવ-
ગતિ એ ચાર ગતિમાંની કોઈ ગતિ થતી નથી અર્થાત્ મળતી નથી.
અને તેને સ્વર્ગ તો નથીજ નથી. અર્થાત્ એને સ્વર્ગ તો મળતોજ
નથી માટે પુત્રનું મુખ જોઈને પછી ધર્મ આચરવો.

x નોટ:—પુત્ર સંતતિ શિવાય ધર્મનું આચરણ ન કરવું અથવા
ન થઈ શકે એવું જન શાસ્ત્રકારો કહેતા નથી પરંતુ આ એક લોક
પ્રચલિત કથા હોવાથી જન સમાજના વિચારોનું દિગ્ દર્શન કરાવવાના
હેતુથી કર્તાએ આ શ્લોક લખ્યો છે. શ્લોકનો રહસ્યાર્થ એવો છે કે
કોઈ રાજ્ય હોય અને તેને પોતાની ઉત્તરાવસ્થામાં ત્યાગ ધર્મ સ્વીકારી
આત્મિક શાંતિ મેળવવાનો વિચાર થાય અને પુત્ર ન હોય તો તેને
પોતાના રાજ્ય વ્યવસ્થાપકના અભાવે અટકવું પડે છે અથવા ખીજાઓ
તેને અટકાવે છે તેવીજ રીતે શેઠ શાહુકારોને પણ પોતાના કુટુંબ
ધરખાર ધન સંપત્તિ વિગેરેને માટે અથવા મોહથી કેટલીક વખત
ત્યાગ ધર્મ તરફ દોરાતાં એ બહાને અટકે છે અને તેની ચિંતામાં
પુત્રને માટે તે અનેક પ્રવૃત્તિ જેવાંકે એકથી વધારે સ્ત્રી કરવી, દોષ
ધામા કરાવવા, બાધા આપડીઓ રાખવી અને પુત્રની આશાએ અ-

I અપુત્રસ્ય ગૃહં શુન્યં, દિશઃ શુન્યાશ્ચ વાન્ધવાઃ ।

મૂર્ક્ષસ્ય હૃદયં શુન્યં, સર્વં શુન્યં દરિદ્રતા ॥

ગાથા. ×

ગૃહં પિ તં મસાણં, જત્થ ન દીસંતિ ધૂલિ ધૂસરચ્છાયં ।

ઉદં ત પદં ત રદં ત, દો તિત્રી ડિંમાઈ ॥ ૫૨ ॥

પિય મહિલા મુહ કમલં, બાલમુહં ધૂલિ ધૂસરચ્છાયં ।

સામિમુહં સુપસન્નં, તિન્નીવિ પુણ્ણેહિ પાવેતિ ॥ ૫૩ ॥

ત્યંત વિષયાસક્ત થવું. વિગેરેમાં પડી ધર્મ તરફ દુર્લભ કરી પુણ્યો-
પાળનના માર્ગથી દૂર રહે છે તેથી તેની ગતિ હલકામાં હલકી થાય
છે અને સ્વર્ગ તો પ્રાપ્ત થતુંજ નથી અને કદાચ કરે છે તો તેનું મન
અપોરોક્ત વિચારથી ઢીલું રહે છે તે 'ઓખડુ એયંથી ચુકે' તેવો ઘાટ
થઈ એકે માર્ગનું સંપૂર્ણ સાધન ન કરી શકે તેવા વિચારોવાળાને
માટે પ્રથમ પુત્ર મુખ જોયા પછી ધર્મ આચરવો એ કથન છે.

(૧) + * મુહાઈ (૨) + * ઉદંત પદંત પુણ ઘરાઈ (૩)

+ * લામંતિ - + * ધુ. × સિંગલો.

† ગૃહમપિ તત્ સ્મશાનં, યત્ર ન દૃશ્યન્તિ ઘૂલિ ધૂસર શરિરાણિ ।

ઉત્તિષ્ઠન્તઃ પતન્તઃ રુદન્તઃ, દ્વૌ ત્રયઃ ડિમ્માઃ ॥ ૫૨ ॥

પ્રિયમહિલામુલ્કમલં, બાલમુલ્કં ઘૂલિ ધૂસર શરિરમ્ ।

સ્થામિમુલ્કં સુપ્રસન્નં, ત્રયોઽપિ પુણ્યૈઃ પ્રાપ્યન્તે ॥ ૫૩ ॥

અર્થઃ—તે ઘર સ્મશાન તુલ્ય છે કે જ્યાં ઉઠતાં, પડતાં, રડતાં, અને
ધૂળથી ખરડાએલા શરીરવાળાં એ અથવા ત્રણ બાળકો દેખાતાં નથી;

બાકી બીનું કમળ સમાન મુખ, ધૂળથી ખરડાએલા શરીરવાળા
બાળકનું મુખ, અત્યંત પ્રસન્ન અર્થાત આનંદીત પતિ=સ્વામિનું મુખ,
આ ત્રણે (મનુષ્યને) પુણ્યવડે મેળવાય છે.

દૂહા. *

સિંગાલેઉ અરૂ ખેલેણો, જિણુ કુલે એક ન હુમં;

કામ પુરાણી વાડી જૂ, દિન દિન મથઈ પાઉ; ૫૪

વેશ્યાનેહ જૂઆર ધન, કાતી ડંબર છાય;

પચ્છિમ પહુર અપુતિધર, જંત ન લગઈ વાર; ૫૫

(૧) + ઉર. (૨) + ખિલ્લાણુ. * ખિલ્લાણુઉ. - + * જિણુ
- x જસુ. - + * લિ. (૩) + * જાઉ. (૪) + * તાસુ. x જસુ.
(૫) + * જિઉં. (૬) + * દિનિ દિનિ, (૭) + * મથઈ
(૮) + * જૂઆરિ. (૯) + * પહુર. (૧૦) + * અપુત.
- * જગ.

* જે કુળમાં શિશ્વડાંવાળો અર્થાત્ બળવાન અને રૂપવાન એક પણ ઉત્પન્ન થયો નથી અથવા હોતો નથી તે કુળ જુની વાડીની માફક પગથી દિવસે દિવસે અર્થાત્ હમ્મેશાં યુધાય છે. અર્થાત્ જુની વાડીની સંભાળ રાખનાર કોઈ નહીં હોવાથી લોકો તેમાં ઠેકાણે ઠેકાણે રસ્તાઓ પાડી તેની વાડો અને તેમાંના રબાં સબાં વૃક્ષો વેલા વિગેરે યુધી નાખી નાશ કરે છે તેની માફક જેના કુળમાં બળવાન કે રૂપવાન કોઈ હોતો નથી તેનું કુળ 'મત્સ્યન્યાય' પ્રમાણે બીજા કુળના બળવાન અને રૂપવાનથી ઠેકાણે ઠેકાણે અપમાનિત થાય છે અર્થાત્ તેનો કર્યામ ભાર વહુર પડતો નથી.

વેશ્યાનો સ્નેહ, જુગારિનું ધન, કાર્તિક માસનાં અર્થાત્ શરદ્ ઋતુનાં વાહણાં, ચોથા પહોરની છાંયા અને પુત્ર વગરનાનું ધર, એ જતાં અર્થાત્ નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી. અર્થાત્ વેશ્યા પૈસાના સ્વાર્થથી સ્નેહ બતાવે છે જ્યારે તે તેને મળવાની આશા રહેતી નથી ત્યારે પોતાના કર્ત્રિમ સ્નેહનો ત્યાગ કરે છે તેથી તે સ્નેહને નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી.

ચતુષ્પદ.

તિષ્ઠ વચને પ્રોહિત માંગીયઉ, પય પ્રણુમિ નંદન માંગીયઉ;
 હૂં ઈસર સંકર ત્રિપુરારિ, દેઈસુ પુત્ર ગંગનઈ પારિ; ૫૬
 તેહનો દેજ્યો માધવ નામ, રૂપવંત તે અભિનવ કામિ;
 સુષ્ઠી વાત પ્રોહિત હરખીયઉ, તિર્તરઈ ઈસ અદ્યત થયઉ; ૫૭
 તેહ સુપન નારીનઈ કહઈ, નર નારી હીયંઈ ગહગહઈ;
 પ્રોહિત પ્રભાતિ ગંગનઈ તીર, કરવા ગયઉ પત્રિત સરીર; ૫૮

જુગારી જુગાર રમતાં ધન કમાય છે પણ તે લોભથી વધારે
 કમાવાની લાલચે વધારેને વધારે જુગાર રમે છે તેથી તેણે મેળવેલું
 ધન નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી.

કાર્તિક માસનાં વાદળાં ધોળાં અને સુશોભિત દેખાવા છતાં
 સહજ પવન લાગતાં તુરત નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી.

ચોથા પહોરની છાંયા સૂર્યનો અસ્ત ટુંક વખતમાં થતાં નાશ
 પામતાં વાર લાગતી નથી, પુત્ર વિના ધર નાશ પામે છે તેનું કારણ
 પુત્ર શિવાય પૌત્રાદિક થઈ શકે નહીં અને તેથી પતિ પત્નિ મરણ
 પામતાં તેના ધરનો નાશ થાય છે તેથી પુત્ર વગરના ધરનો નાશ
 મતાં વાર લાગતી નથી.

- + * લિ. (૧) + * પુરોહિત. જગીઉ. (૨) + * નંદનુત.
 (૩) * માગીઉ. (૪) * શંકર પ્રતઈ કહઈ. (૫) + દેસ્યુ * દેસિઉ.
 * દેઈસિ. (૬) + * તેહનું દેજ્યે. - + * કામ. (૭) * હરખીઉ.
 (૮) * તેતલઈ ઈસઅદ્યતી થયુ. (૯) * સ્વપ્ન (૧૦) * હીયંઈ
 - * રિ. (૧૧) * કરિવા મયુ.

ઘલ કાન્તિ ગંગાનદ્ય કંઠિ, જ્ઞેતાં ખંચાણી નડગંઠિ;
 તિસદ્ય ખાલક રૌવતો સુશ્યો, હુર્લે તમાસઉ તે નડ ખશ્યઉ; ૫૯
 માહે દેખઈ અદ્યુત ખાલ, સુંદરુ રૂપવંત સુકુમાલ;
 તેજઈ સૂરિજ જિમ જલહુત્તઈ, તે લઈ પ્રોહિત નીકલઈ; ૬૦
 આવી અસ્ત્રી નઈ સુપીયઉ, એહુ પુત્ર પરમેસર દીયઉ;
 કીયઉ વધાવઉ પુત્રહુ તણુઉ, ખરૂચઉ ગરથ પ્રોહિત અતિ ઘણુઉ; ૬૧

વસ્તુ

કિ(ય)ઉ ઉચ્છવ કિ(ય)ઉ ઉચ્છવ હૂઉ આણુંદ
 કટુંખ સહુ સંતોષી(ય)ઉ, નગરમાંહિ ઉચ્છાહુ કીધઉ;
 રાજ મનિ હરખિત હૂઉ માધવાનલ નામ દીધઉ;
 સુંદર અતિ સુકુમાલ તનુ, રૂપ મયણુ અવતાર;
 કવિયણુ ઓપમ ઇમ કહઈ, જાણુ દેવકુમાર; ૬૨
 ચઉપઈ.

અધિક તેજ ઇસસસ્નનું ખિંદ, જાણુ જખકૈ પાવસિ વીજ; ૧૯
 રૂપ અનોપમ અ સંલમ કાય, દીકા સઘલાં આવઈ દાય; ૬૩

(૧) + * લેતાં (૨) + તડની (૩) * તસિધ
 ખાલ એક રૌતુ સુણુઉ. + x તિમે. તિસદ્ય. (૪) + * હુઉ
 તમાસુ તે નડ ખણુઉ. (૫) x મહા. (૬) * તેજઈ
 સૂરજ (૭) + * પુરોહિત તે લેઈ નીસરઈ. (૮) + * આણી (૯)
 * સુપીઉ. (૧૦) * દીઉ. (૧૧) * કીઉ (૧૨) * ખરૂચઉ. (૧૩)
 * + કીધું. (૧૪) + * થયુ. x થયઉ (૧૫) + દીધુ. (૧૬) * ઉપમા.
 (૧૭) * + ઇચ્છિરનું ખીજ. (૧૮) + * ખીજ. (૧૯) * દીવઉ.
 x દીકઈ. (૨૦) x દાઈ.

કલા બહુત્તરિ નિત અભ્યસઠ, સરસતિ વદન કમલે તસુ વસઠ;
 ભણ્યે લક્ષણ વેદ પુરાણ, પંડિત કોઈ ન મંડઈ માણ; ૬૪
 ખાર વરસ માધવ થયઈ, નગર ગોહિરઈ રમિવા ગયો;
 પાંચ સાત ખાલક પરિવાર, રમતાં વેલા થઈ અપાર; ૬૫
 આઘા ખાલક ગયા એકલા, પાહાનની તિહાં દીઠી સિલા;
 અસી નઈ દીસઈ અનુહારિ, ખાલક કહઈ માધવ અવધારિ; ૬૬
 સામગ્રી અમ્હે લેઈ આવિસ્યાં, એહ સિલાતુજ પરણાવિસ્યાં;
 રામતિ સહી અપૂરવ હોઈ, ઘરે બઈ મત કહિસ્યઈ કોઈ; ૬૭
 ઇક નહવરાવઈ ગંગાનીર, ઇક પહિરાવે કોરો ચીર;
 ધુલિ તણા કરિ ઢિગલા ચ્યારિ, કીધો હુથ (મે) લેવા આચાર; ૬૮
 સિલા સાથે આંધ્યો છેહ, તુ જવિ, હોળ્યો અવિહડ નેહ;
 અગનિ જગાડિ હોમ વિધિ કરઈ, ખાલક વિપ્ર વેદ ઉચ્ચરઈ; ૬૯

(૧) + * નિતુ. - + * લિ. - + * સ (૨) + * બાણઈ
 લખ્યણુ. (૩) * વરસતુ. + તો. (૪) * થયુ + થયો. - + * રિ.
 (૫) + * ગોયરિ. x ગોયરઃ. - * યુ. (૬) x થઇય, (૭)
 + * પાહણુની. (૮) + * આણુસારિ.

(૯) x આવશાં. - + * રિ. - x શાં. (૧૦) * + બાઈ ઘર
 મકહસિઉ. x કહિશો. (૧૧) * નહવારઈ - * રિ. (૧૨) * એક પ-
 હિરાવઈ કોરા. x કોર. - + * ડિ. (૧૩) * કીઇ. (૧૪) * સિલ
 સાથઈ લેઈ આંધિઉ. (૧૫) * તુજવિ હું હોયો.

રામતિ ઇસી બાલકે કરી, માધવ પરણ્યો સિલ સુંદરી;
 ટલ્યો સરાપ રહ્યા તિણે પાસે, અપચર હુઈ જીડી આકાસિ; ૭૦
 અહિ બાલક નાઠા તિણે વારે, નાસી ગયા તે નગર મજારિ;
 માધવ પિતાનૈ વાત સવિ કહી, વીહ્મઉ પ્રોહિત હીયડૈ સડી; ૭૧
 સકતિ કાઈ વ્યંતર શા કિની, રાક્ષસે સીકોત્તરિ ડાકિણી;
 આવી પુત્ર લઈણુ નઈ કાજ, મૌટો કષ્ટ ટલ્યો એ આજ; ૭૨
 ખરખ્યા અરથ ગરથ ભંડાર, કીયા મંત્ર યંત્ર ઉપચાર;
 વડા વડેરા પુણ્ય પ્રમાણિ, પુત્ર ઉગર્યો વડૈ વિનાણુ; ૭૩
 ઇંદ્ર લોકે તે અપચરે ગઈ, મિલ્યા દેવ સહુ હરખિત હુઈ;
 સુખઈ સમાધઈ સુખ ભોગવઈ, એક દિવસે અપચર ચીંતવઈ; ૭૪

(૧) * પરણિઉ. (૨) * ટલિઉ. + ટલિઓ. - + * જિ
 - + * સિ. -- + * રા. - + * હો. - + * જિ. - + *
 રિ - x રી. (૩) * + પુરોહિત પ્રતિ વાત સહુકહી, ખીહિનુ
 પુરોહિત હીઅડઈ સહી. (૪) * કઈ. - x સિ. (૫)
 * લેયાણિ + લેયણિ. - + * જિ. (૬) * મોટઉં કષ્ટ ટલાઉં
 ઇઈ આજ. - + જિ. - + * ધા. (૭) * વડાં વડેરાં પુણ્ય
 પ્રમાણુ. (૮) + * ઉગરિઉ વડઈ. (૯) x વિનાણિ + વિનાણિ.
 - + * ડિ. - + x રા (૧૦) + * મનિ (૧૧) + * થઈ. (૧૨) * સર્વ
 સામાધિ -- * + સિ

શ્લોક. *

મિત્રદ્રોહી કૃતગ્નશ્ચ, યૈ ચ વિશ્વાસઘાતકાઃ ।

તે નરા નરકં યાન્તિ, યાવચ્ચંદ્ર દિવાકરૌ ॥૭૫॥

ગાહા.

I વિરલા જાણંતિ ગુણા, વિરલા પાલંતિ નિદ્વણા નેહા ।

વિરલા પર કજ્જકરા, પરદુક્ષ્વે દુક્ષ્વયા વિરલા ॥

ચઉપધ.

મુજ કીધો માધવ ઉપગાર, તે સાંચો માહરો ભરતાર;
 ઈમ ભણી તિહાંથી નીકલી, મધ્ય રાતિ માધવનઇ મિલી; ૭૬
 માધવ સૂતો ઘર આપણું, અપછર દેખીનઇ ઈમ ભણું;
 કુણુ નારી તૂં કેહઇ કામિ, હું તુજ ઘરણી તૂં મુજ સામિ; ૭૭

* મિત્રનું ખરાબ કરનાર, ઉપકાર કરનારનો ઘાત કરનાર અર્થાત ઉપકારકને મારી નાખનાર, અને જેઓ વિશ્વાસઘાત કરનાર છે. તે માણસો જ્યાં સુધી ચંદ્ર અને સૂર્ય પ્રકાશે છે, ત્યાં સુધી નરક પ્રત્યે જાય છે અર્થાત નરકે જાય છે.

પાડાંતર:—અને જે વિશ્વાસઘાતક છે આ ત્રણે જ્યાં સુધી ચંદ્ર સૂર્ય હયાત છે ત્યાં સુધી નરકે જાય છે.

(૧) + * યશ્ચવિશ્વાસઘાતકઃ । (૨) + * ત્રયોડમીનરકં.

(૩) * કીધઉ. - + તેહ (૪) * માહર સાચઉ. (૫) * નીકલઇ. -

* ત્રિ. (૬) * મિલઇ. - * તુ. - + * રિ. (૭) કેહે - + * સ્વા.

હૂં પરણી તઇ ગંગા નઇ તીર, પામ્યો અપછર તણો સરીર;
હિવ અપછર હૂં અવિહડ નેહ, નિશ્ચઇ કઠી ન દાખું છેહ; ૭૮
રખે વાત તૂં કેહનઇ કહઇ, ઈણે વાતઇ માધવ ગહગહઇ;
છાના વંછિત વિલસઇ ભોગ, સારીખાનો મિલ્યો સંજેગ; ૭૯

ગાથા. †

દેવાણ વરં સિદ્ધાણ દંસણં, ગુરુ નરિંદ સમ્માણમ્ ।

ગયભૂમિ નદ્વચ્ચં, પામિજ્જઇ પુણ્ણરેહાઈં ॥૮૦॥

હૂહા.

- 1 “ માખ્યાં ન મિલઇચ્ચાર, પૂરવપૂરાહત્તવિણુ;
વિદ્યા નઇ વરનારિ, સપૈ ગેહ સરીર સુખ; ૧
ચોપઇ.

આવઇ અપછર ઢિન પ્રતિરાતિ, ઘરમાંહે નવિ જાણુઇ વાત;
માય તાય સુતં દીઠો દેહ, સહી કિહાં કણિ હુખંધો એહ; ૮૧

(૧) * ગંગાતીરિ (૨) * પામિઉં. + પામ્યુ. (૩) * તણુઉં.
+ તણુ. (૪) + * હિવ આપાં છઇ. (૫) + * નિશ્ચિતુ કરી. (૬)
× કહિનઇ. - + * ણિ. - * તિ. - * નુ (૭) * મિલિઉં. × મિલિઉં.
(૮) * દ્વચ્ચનદ્વ - * હિ. (૯) × કોઇનો જાણુઇ ઘરમહિ વાત.
(૧૦) * દીઠઉ સુત, (૧૧) * હુખધુ, × હુખધઉ.

† દેવાનાં વરં સિદ્ધાનાં દર્શનં, ગુરુ નરેન્દ્ર સન્માનમ્ ।

ગતા ભૂમિ નષ્ટ દ્રવ્યં, પ્રાપ્યતે પુણ્ય રેખામિઃ ॥૮૦॥

અર્થ:-દેવોનું વરદાન, સિદ્ધ પુરુષોનાં દર્શન, ગુરુ અને રાજા તરફથી
સન્માન ગએલી જમીન, તથા નાશ થએલું ધન પુણ્યરેખા વડે પમાયછે.

મંડાવ્યો પ્રોહિત આવાસ, એક થંભ ઉચ્ચો આકાસ;
 બ્રહ્મ્યો પુત્ર ઇહાં કિણિ રહ્ય, તઉ સ્ત્રીયઈ પરચો નવિ સહઈ; ૮૨
 સાતભૂમિ મંદિર ઊપરઈ, પરિઘલ કામં મન વંછિત સરઈ;
 સામ્હો સુખો થયો મયંક, અપછર આવઈ તિહાં નિરસંક; ૮૩
 સુખ સેચઈ પોહઈ નિસદ્દીસ. બાણે કરૂં તૂઠો જગદ્દીસ;
 અપછર સાથિ ભોગ ભોગવઈ, નિત સારીખા મેલા હુવઈ: ૮૪

ગાથા. +

હંસા રજ્ઞંતિ સરે, ભમરા રજ્ઞંતિ કેતકિકુસુમે ।
 ચંદણવણે ભુયંગા, સરિસા સરિસેહિં રજ્ઞંતિ ॥૮૫॥

(૧) * મંડાવિઉ. + મંડાવ્યું. (૨) * ઉચઈ x + ઉચો
 - * સિ. (૩) * બ્રહ્મિઉ. x + બ્રહ્મ્યું. - * ક. (૪) * તુલ્લી
 પરચિઉ. (૫) + * સંસહઈ. x સંસહી. (૬) * સાહમું સુખીઉ
 થયું. x સાહમો. + સાહમો. - * જિ. - * પુ. - * સિ. (૭)
 * કરિ તૂઠિ. (૮) * સાથિઈ. - * તુ.

+ હંસા: રજન્તિ સરે, ભ્રમરા: રજન્તિ કેતકી કુસુમે ।
 ચંદનવને ભુજ્ઞા:, સદશા: સદશૈ: રજન્તિ ॥૮૫॥

અર્થ:—હંસો માનસરોવરમાં રાગવાળા થાય છે. ભમરાઓ કેવ-
 ળના પુલમાં રાગવાળા થાય છે, સર્પો સુખડના વનમાં રાગવાળા થાય
 છે, તેમ સરખે સરખાઓમાં રાગવાળા થાય છે. અર્થાત્ સમાનરૂપ
 ગુણ અને સ્વભાવવાળાઓમાં રાગ થાય છે.

*अहिनव सुरयारंभे, जं सुक्खं होइ पढममहिलाणम् ।

* नवरस विलासहासं, जाणइ हीययं ण जंपइ जीहा ॥८६॥

योपाध.

भोटा आह्वणु तण्णी कुयरी प्रोडित नध दध आहर करी;

करां नातरा पूछध तात, भाधव तेडु न मानध वात; ८७

अेक दिवसे दिन उगध निसध, अपछर गवा लागी तिसध;

छेडु अीली भाधव धम कडध, ताडुरा विरय मन मुण डडै; ८८

*अभिनवसुरतारम्भे, यत् सौख्यं भवति प्रथमम्

(प्रौढ) महिलानाम् ।

नवरसविलासहास्यं, जानाति हृदयं न जल्पति जीह्वा॥८६॥

अर्थः—पढेल वढेला नवीन कामभोगनी शश्यातमां नवरसना विलास अने हास्यनुं जे सुभ प्रौढ अर्थात् मध्यम वयवाणी स्त्रीअेने थाय छे ते हृदय जाले छे परन्तु जल कडेली नथी अर्थात् जलथी कडी शकतुं नथी.

* ने।२.—शृङ्गार हास्य करुण, नैद्र वीर भयानकाः ।

बीभत्साद्भुत संज्ञौ चेत्यष्टौ, नाट्ये रसाः स्मृताः ॥१॥

काव्य प्रकाश.

अर्थ—शृङ्गारस, हास्यरस, करुणारस, नैद्र (लयंकर) रस, वीर रस, भयानकरस, अलंकारस, अद्भुतरस अे आठ रसे नाटकमां कडेला छे. नवमे शान्तरस. १.

(१) * पौढ. (२) * आह्वणुनी. - + x अ. -- * दि. - * + र्था (३) + * मात. - + * सि. (४) * उगिडि. निसिध + उअेओ (नसे. (५) * तिसिध + तिसे (६) * ताडुरध विरडध भयणु मुअ- डडध. (७) x विरडी. - + * डो.

અપછર કહધરે માહ અયાણુ, જવા દે કાં કરધ પરાણુ;
 દિન પ્રતિ આવિસ હુ રાતિ, વિણુસર્યે દિન રહતાં વાત; ૮૬
 ઘણી વાર તે દિન પ્રતિ રહધ, દેવે સઘલી પર લહધ;
 જધ કહધ ઈંદ્ર નધ વાત, અપછર લાગી નર સંઘાત; ૯૦
 સુણી વાત રીસાણો જિસધ, તેડાવી તે અપછર તિસધ;
 અજ નહી રે તોનૂ લાજ, મનુષ લોકિ જયે કિણુ કાજિ; ૯૧
 ન ભલી જેઠ માસની લાધ, ન ભલી જે સ્ત્રી પરધર જધ;
 ન ભલઉ અતેઉર પધસાર, ન ભલઉ જિહુ તણો ભરતાર; ૯૨
 મિલ્યા દેવ સુરપતિ વીનવધ, યગસો ગુનો ન જસી હિવે;
 કિતલા ઈંક દિન વસ તે રહી, તિતવે વિરહુ આકુલી યધ; ૯૩
 દુહા.

લાગો ચિત્ત સુજાણુસુ, વરજધ લોક અયાણુ;

તિહુસુ કિહઉ રસણો, જિણુસુ જીવન પ્રાણુ; ૯૪

(૧) * દિન મઝ મ કરિસિ + ઈધ મુઝ મ કરિ. (૨) x નિતનિત પ્રતિ. - * સુ. - * સિધ. (૩) * + એક દિવસિ સઘલી પરિ. (૪) x સુરપદિ. - * તિ. (૫) * રીસાણુઉ જિસિધ. + જિસે. (૬) * હજ નહીરે નુહનધલાજ. x અજ નહી જધ તો નધ લાજ. - * ઈ - + * કુ. - * + લી. - * x સુ. (૭) * + ગનહુ. (૮) * + નજસિધ હવધ. - * કે - * એક (૯) + * દિવસ. (૧૦) * તેતલમ. (૧૧) * વ્યાકલ. x + વિયાપતિ. - * ગુ (૧૨) * સુજાણુસિઉ - * ગ. (૧૩) * તેહસિઉરકા કીમ સરધ. x ત્યાં તો કિમ કિમ સરધ. (૧૪) * + જેહસિઉ જીવ પરાણુ.

ખિણુ રાચી ખિણુ વિરચીયઈ, જસું મન વિણુ નેહ;

તેહસું કેહો રસણો, જિણુહસું થાઠી દેહ; ૯૫

* સાલંકાર સુલક્ષણી, સરસી છંદા ઇત્તિ;

અણુઆવંતી તનુ દહઈ, ગાહા મહિલા મિત્ત. ૯૬

ચોપાઇ.

માધવ દિનં પ્રતિ જોવઈ વાટ, અપછર નાવઈ મન ઉચાટ;

એક દિવસ આવી નઈ મિલી, ખિહું જનની મન પૂગીરલી. ૯૭

- * લિ. (૧) * વિરચીઈ. (૨) * જસિઉં. (૩) * તેહસિઉં કેહો રસણાં.

(૪) * જેહસુ ઘાઠી. (૫) + * સુલખણા. - + * સા. - + * ત.

(૬) * મન + એ. (૭) * + મિહેલા (૮) + * નિત. - + * નિ.

- * + નિ. - + * ર.

* આ દુહાના એ અર્થ થાય છે તે નિચે પ્રમાણે છે;-

હે મિત્ર ! અલંકાર સહિત, સારા લક્ષણોવાળી, સરસ છંદવાળી એ પ્રમાણેની ગાથા નથી આવતી અર્થાત્ નથી આવડતી તો શરીર અથવા મનને બાળે છે.

હે મિત્ર ! સુંદર આલૂખણો સહિત અર્થાત્ સુંદર ધરાણાંઓથી શોભતી, સારા લક્ષણોવાળી, અને સમાન રીતે ચાહનારી અર્થાત્ જેવી રીતે અને જેટલા પ્રેમથી પુરૂષ ચાહતો હોય તેવી રીતે અને તેટલા પ્રેમથી ચાહનારી અથવા સરસી એટલે દરેક બાબતમાં રસ અર્થાત્ આનંદ લેનારી અને ઇચ્છાઓવાળી એટલે સમાન ઇચ્છાવાળી પુરૂષની જે મરણ તેજ મરણ ઇચ્છા ધરાવનાર એવી સ્ત્રી નથી આવતી અર્થાત્ નથી મળતી તો તે શરીર અથવા મનને બાળે છે.

પૂછઈ માધવ કહઈ વૃત્તંત, કિમિ આવી હું સંભલ કંત;
આગઈ ઈંદ્ર સરાપી હુંતી, આવી ન સકું તિણે ખીહતી. ૯૮

ગાહા X

માકુવઈ ચંદવયળી, તુહ રસરંગેણ પુરિયં હિયયમ્ ।

અનાહ દિટ્ટિપુટ્ટિ, પાવિજ્જઈ પુણ્ણરેહાણ ॥ ૯૯ ॥

નારીનેહવિલુદ્ધો, અપ્પાણં સિવઈ સંકિલેસમ્મિ ।

કમલિણી મજ્જેભમરો મરેઈ ન હુ કત્તણ પત્તમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

(૧) + * આયુંતું સંભલિ. (૨) * ઈંદ્રિઈ. - + * ઠ. - + * ણિ.

(૩) + * કોર.

× મા કુપ્યસ્વ ચન્દ્રવદની, ત્વદ્રસરંગેણ પૂરિતં હૃદયમ્ ।

અનાથ દષ્ટિપુટં, પ્રાપ્યતે પુણ્યરેખામિ ॥ ૯૯ ॥

નારી સ્નેહ વિલુબ્ધઃ, આત્માનં ક્ષિપતિ સંક્લેશે ।

કમલિની મધ્યે ભ્રમરઃ સ્ત્રીયતે ન લલુ કુંતતે પત્રમ્ ॥૧૦૦॥

અર્થઃ—હે ચંદ્ર સમાન મુખવાળી, તું ક્રોધ કરીશ નહીં તારા રસરંગથી હૃદય ભરેલું છે તથા અનાથ દષ્ટિપુટ પુણ્ય રેખાથી પમાય છે અર્થાત્ પ્રેમપાત્ર માણસના વિયોગે અથવા તેના વિના ખીજે હૃદયને, મનને શાંતિ મળતી નથી અને નેત્રોને પણ આનંદ થતો નથી. તેથી તે અશણુ હોઈ તેને અનાથ વિશેષણુ યોગ્યું છે એટલાજ માટે જ્યારે પ્રિતિપાત્ર મનુષ્યનાં દષ્ટિપુટો પરસ્પર મળે છે અર્થાત્ એક ખીજાએ એક ખીજાને જુએ છે ત્યારે આનંદ થાય છે એટલાજ માટે તે પુણ્યરેખાથી પમાય છે. અર્થાત્ આજે મારા પુણ્યોદયથી મારા નેત્રોથી મેં તને જોઈ તેથી મને અત્યંત આનંદ થયો અને નેત્રો સનાથ અર્થાત્ ધણીવાળાં થયાં; (સ્ત્રીના સ્નેહમાં લોભાએલો માનવ

ચોપાઠ.

સાચઉ નેહુ ગ્ઞાણું તુમ્હ સામિ, જૈઉ આૈવસિ તૂં માહરૈઠામિ;
 મન લાગો માધવ ન રહાઈ, નિત છાનો અપછર ઘરે જઈ; ૧૦૧
 ઈંદ્ર લોગે અપછર સન્નેગ, માધવ વિલસઈ વંછિત લોગ;
 એક દિવસ નાટક આદેસ, હુઓ અપછર પડ્યો અદેસ. ૧૦૨
 ભમરા રૂપે માધવ તે કીયો, કુચ્ય વિચિ છાને રાખીયો;
 વિવિધ પ્રકારઈ નાટક કરઈ, કુચ્ય વિચ્ય મન પ્રીતમ સંભરઈ. ૧૦૩
 જ્ઞેવઈ ઈંદ્રસલા સુર મિલી, નાચઈ પ્રેમ પાત્ર પૂતલી;
 વાજઈ તંત્રી વીણુ રસાલ, યંત્રીસિ મિલી અપછર બાલ. ૧૦૪

પોતાના આત્માને કલેશમાં નાખે છે જેમકે કમલિની અર્થાત્ ચંદ્રનેા અસ્ત થતાં ખીડાઈ જતી કુમુદીનીમાં ગંધલુપ્થ ભ્રમર (ભમરો) પુરાય છે ત્યારે તે નિશ્ચયે મરે છે પરન્તુ પાંદડાને કોતરતો નથી અર્થાત્ પત્ર કાપી બહાર નિકળવાનો માર્ગ કરતો નથી તેવી રીતે સ્ત્રીના સ્નેહમાં લોભાએલો મનુષ્ય તેના વિયોગે દુખી થાય છે અથવા મરે છે પરન્તુ સ્નેહનો લોભ છોડતો નથી.

(૧) * જાણિઉંતુઝ. (૨) x જો. (૩) * આવઉ પ્રીય માહરઈ.
 - * + ગુ. - * નુ. - * + રિ. - + * કિ. - + * ચો. - + સિ.
 - + * ટિ. (૪) * હુઉ. (૫) + * અપછરા પડી અદેસિ.
 - * પિ. - * ઉ. (૬) * કંચૂ વચિ છાનુ રાખીઉ. - * રિ.
 - * ટિ. (૭) કંચૂ વચિ પ્રીતમ સંભરઈ. (૮) x જ્ઞેવા. (૯)
 * + તંત્રિ વેણિસર તાલ. (૧૦) * યત્રીસઈ.

મોડઠ અંગનઈ તોડઠ તાલ, મન કંપઈ અપછર તતકાલ;
 મતિ ચંપાવઈ કુચ પ્રિયસંગિ, તિણુ નાચંતાં ખાંચઈ અંગિ. ૧૦૫
 ઈંદ્રાઠિક સુર સગલા કહઈ, કિણુ કારણિ અપછર લહુ બહઈ;
 ન્યાન પ્રમાણૈ જ્ઞેવઈ જમ, લમરા રૂપ નર દીઠો તામ. ૧૦૬
 ઈંદ્રે સગલી જાણી વાત, સ્વર્ગ લોક નર આયો ઘાત;
 દેવ લોગએ ત્રિપતી નહી, નિર્ગુણુ નરસું લાગી રહી; ૧૦૭
 દેખો મોટો કીધો દોસી, વલી ઈંદ્ર તણુઈ મન વસિયઉ કોપ;
 અપછર ગઈ ઘર આપણુઈ, પ્રિય મૂકયો ઘરિ પ્રોહિત તૈણૈ; ૧૦૮
 ઈંદ્ર સભા બીજઈ દિનિ મિલી, તેડી અપછર વિરહ વ્યાકુલી;
 કુપ્યઉ ઈંદ્ર રીસઈ ઘડહુડ્યઉ, જાણે વિશ્વાનર ધૃત પડ્યઉ; ૧૦૯
 દેવતણા તૂં વિલસઈ ભોગ, સ્વર્ગ લોકના સુખ સંજોગ;
 ત ઉંહી ત્રિપતિ ન હુઈ તુજતાણી, મનુષલોકિ જ્યઈ નર ભણી; ૧૧૦

(૧) + * મનિસંકઠ. (૨) + * મત ચંપાઈ કુચ પ્રીસંગિ.
 (૩) * તીણુ સકંતી ખાંચઈ અંગ. - * ઘ. - + * શિ (૪)
 * પ્રમાણિઈ. - * + પિ. (૫) * દીઠઉ. (૬) - * ઈંદ્રિઈ જાણી
 સઘલી વાત. (૭) * કિ નર આણિઉ ઘાતિ. (૮) x ભોગીએ. (૯)
 * નિગુણી નરસિઈ. (૧૦) * દેખઉ મોટઉ કીધઉ દોસ. (૧૧)
 * ઈંદ્રમનિ વસિઉરાસ. (૧૨) * પ્રી મૂકિઉ. x મુકયુ. (૧૩) * તણુઈ.
 (૧૪) * વિરહાકુલી. (૧૫) * કુપિઈ x કપિઉ. - * સિ. (૧૬) * હડઈ.
 (૧૭) * વૈશ્વાભર. (૧૮) * પડઈ. (૧૯) * તુહિઈ. (૨૦) * તુહઈ
 (૨૧) * જાઈ.

આલ્યો ઉદ્ય લવંતરે પાપ, સઘ મુખિ ઈંદ્ર દીયો સરાપ;
 જઈ વેશ્યા પેટ અવતાર, થોડઘ ભોગ ઘણા દુખ ભાર; ૧૧૧
 તે અપછરા તિહાંથી ચવી, હિવંધ વાત હાલિસ્થઘ નવી;
 કામાવતી નગરીનઘ પાસિ, કામાગણિકા ઉરિ અવતાર. ૧૧૨
 તેહનઘ પેટિ પુત્રિકા વસી, રૂપવંત હુધ રંભા જિસી;
 આડ વરસની હુધ જિસઘ, છૂટક કલા ગીત અભ્યસઘ; ૧૧૩
 તિહનો કામકંઢલા નામ, રૂપ લિખી જાણે ચિત્રામ;
 સિખઘ ભરહુ પિંગલ સંગીત, ગીત ગાવઘ કિંનર સુસ્વરગીત. ૧૧૪
 અનુકમિ વેશ્યા જોવન ચઢી, જાણે મયને નીર વાવડી;
 ચઉસકિ કલા અંગિતસુ વસઘ, દીકઠં તેજ રૂપ તન ખિસઘ. ૧૧૫
 સીખી તિહાં કામકંઢલા, સીખી સઘલી નાટક કલા;
 માધવ મિલો હિવ સંબંધ, કવિયણુ જોલઘ કથા પ્રબંધ. ૧૧૬

(૧) * આવિઉં - * ૨. (૨) * મુખઇં. (૩) * દીઉ. x દીધ.
 (૪) * જા. - * ટિ. x પેટઇં. - * ગિ. - * ૨. (૫) * અનઘ
 હિવ વાત હાલે સિઘ. (૬) * નગરી મઝીરિ. - * ગુ. (૭) * ઉઅરિ.
 x ઉચર. - * રિ. (૮) * નાટિક ગીત કલા. - * + નુ. - + * પિ.
 (૯) * લખિઉં. (૧૦) * + ગાઘ કિનર સ્વરિ સુરગીત. (૧૧) * +
 જોવનિ ચડી. - * જુ. (૧૨) * દીકઉ રૂપિ તેજિ. (૧૩) + * મુખિઇં
 તિહા જઈ. (૧૪) * x ચઉચકિ. - * ટિ. (૧૫) * માધવાનલનુ.

માધવ મનમાહિ સોચઈ ધણું, પંથ નિહાલૈ અપછર તણૌ;
 તેહણુઈ વિરહઈ ધણૌ દુખ થયો, દેખો દેવ કિસુએ કીયો. ૧૧૭
 અપછર કિહાં કિહાં સુખ સેજ, હરખે કિહાં મનવંછિત હેજ;
 માધવ જુરઈ સંભારિ સંભારિ, જાણે સુહિણુઉ હુઉ વિચાર: ૧૧૮
 ઘણા હીહ લગિ જોઈ વાટ, અપછર નાવૈ મન ઊચાટિ;
 છાંડી નીહ અન્નનઈ નીર, હીસઈ માધવ દુ:ખ સરીર. ૧૧૯
 દૂહા.

ખિણુ રાવઈ ખિણુ વિલવઈ, નિચ આવાસ વઈઃ;

વિરહિણિ હીઠી નાહ વિણુ, ધનં વિણુ નાહ મ દિઃ; ૧૨૦

I “ મન મંજૂષા ગુણુ રતન, ચુપકર હીધી તાલ;

કો સગુણુ મિલઈ તો ખોલીયઈ, કૂં સીવચન રસાલ. ૧ ”

ચોપાઈ.

માતપિતા ધણૌ દુખ ધરઈ, પૂછયો પુત્ર વાત નવિ કહઈ;
 કોઈ ન જાણુઈ કારણુ એહ, હીસઈ માધવ દુર્ખલ દેહ. ૧૨૧

(૧) * ધણુઉં. + ધણું. (૨) * નિહાલઈ. + નિહાલૈ. (૩)
 * તણુઉં. + તણું. - * ન. (૪) * ધણુઉં. + ધણું. (૫) * થયું.
 x થયઈ. (૬) * દેખઈ દેવ કિસિઉ એ હુઉ. + દેખુ દેવ કિસિયું એ હુવું.
 - x ખિ. (૭) x માધવ મનિ જુરઈ સંભારિ. (૮) + * સુહણુ.
 - + એ. - + * નિ. - * + ટ. (૯) - + * છડી. - * + ખી.
 - * રિ. - * લિ. - x સિ. - * ખ. (૧૦) * + પણિ ધણિ વિણુ
 નાહ ન દીઠ. (૧૧) * ધણુઉં x માતા ધણુઉ દુ:ખ મનિ ધરઈ.
 (૧૨) * પુછિઉ. x પુછઈ. + પુછયું. (૧૩) * કરઈ. (૧૪) * તેહ.

પછઈ પુરોહિત કરઈ ઉછાહ, માધવ તણુઉ કીયો વીવાહ;
 ખરચ્યા અરથ ગરથ ભંડાર, પરિણા^૩વ્યો મંગલ કર ચ્યાર; ૧૨૨.
 માધવ પરણ્યો રહઈ આવાસિ વિલસઈ વંછિત ભોગ વિલાસ;
 જાણઈ પિતા કિણુઈ પ્રકારિ, સાહઈ^૫ પુત્ર સયલ ઘર ભાર. ૧૨૩
 તઉ ચંતા છંડઈ મન તણી, લે મેલાંવ્યો રાજ ભણી;
 સાથે લેઈ પૂજા પરવાર, દિનપ્રતિ જાયઈ રાજદુવારિ. ૧૨૪
 ગોવિંદચંદ રાજનઈ ઘરે, માધવાનલ દેહરાસર કરઈ;
 કેસર ચંદણુ પૂજઈ દેવ, કૂલ પગર નિત સારઈ સેવ. ૧૨૫
 માધવ જિહાં નગર માંહિ કિરઈ, દેખઈ તે નારી મન હુરઈ;
 જિમ સાંલલઈ માધવનો નામ, તિમ^૧ ધાવઈ મૂકૈ ઘર કામ. ૧૨૬
 સેરી માંહે જે સાંલલઈ, ઘર મૂકીનઈ પૂઠઈ કિરઈ;
 ઘરના સ્વામિ પાલે^{૧૦} ધણુ, સહિજ ન છાંડૈ સ્ત્રી આપણી. ૧૨૭

(૧) * કરિઉ. + કરિયું. (૨) * તણુ કીઉ. (૩) * પરણાવિઉ
 કરિ મંગલ ચ્યારિ. (૪) * પરણિઉ. - * સિ. (૫) + સાહે.
 - + * ચિં. (૬) * + છંડુ. (૭) * મેલવઉ. (૮) * સા-
 થિય લે પૂજા પરિવાર. - + * ય. (૯) * ધરિઈ - + * ન. - +
 * જ. (૧૦) * માધવ નામ. (૧૧) * તિમ ધાઈ મૂકી ઘર કામ. - +
 ધાયે. (૧૨) * માંહિ જાતુ x જાઉ તઉ. (જાતઉ.) (૧૩) * પુલઈ.
 (૧૪) * વારઈ ધણુઉ x વાલઈ. (૧૫) છંડઈ સ્ત્રી આપણુઉ. + આપણું.

અથ ધવરાયો મૂંકઈ બાલ, સૂનઈ ધર છંડઈ તતકાલ;
 જિણે મારગે માધવ સંચરૈ, વિકલ થઈ નઈ કેડઈ કિરઈ; ૧૨૮
 મિલિ મેલાવો પહુતો રાજ, પૂછે રાય કહો કુણુ કાજ.
 સાંભલિ ગોવિંદચંદ નરૈસ, મહે છંડિસ્યો તુમ્હારો દેસ. ૧૨૯
 કિણે દુહવ્યા સંતાવ્યા આજ, વસો સુખી થેં માહરઈ રાજ;
 વલતો કહઈ મહાજણે વાત, સાંભલ રાજન જગ વિખ્યાત. ૧૩૦
 માધવાનલ રૂપઈં નર નારિ, સઘલી કિરઈ છંડિ ધરખાર;
 ધણો વિણાસ અમ્હ ધરિ હૂઓ, કઈ કાઠઉ કઈ ઘઉં અદુઓ. ૧૩૧
 કુરૂઓ રાઉ મન આણ્યો રોસ, એ સઘલો માધવનો દોસ;
 ગયો મહાજણે ધરિ આપણુઈ, રાજ માધવ તેડી લણુઈ. ૧૩૨

(૧) * ધવરાવિઉ. x ધવરાવ્યાં. + યું. (૨) + સુનું x સુનાં - *
 શિ. - * ગિ (૩) * સંચરઈ. (૪) * થઈ સ્ત્રી કે ડિઈ. (૫)
 * + મહાજન પુહતુંરાજિ. (૬) * પુછઈ રાય કહઉ કિણિ કાજિ.
 - * + સં. (૭) * અમ્હે છંડિસિઉં તાહાર. x છંડેશાં તુહનુ. +
 છંડિસું. - * + શિ. - + * પ્યા. (૮) * વસઉ સુખી થાઉ માહરઈ-
 રાજિ. + વસુ - * + તું - + * ન. (૯) * + સાંભલિ. (૧૦)
 * રૂપિઈ. + રૂપિયેં. - + * રિ. (૧૧) * ધણા વિણાસ અમ્હા ધરિ
 હૂઉ. (૧૨) * દિઉ અમ્હ દૂઉ. (૧૩) * કુપિઉ રાયમનિ આણિઉ.
 (૧૪) * સઘલઉ - * નુ. - * + યું. - * ન.

जिंका कला माधव तुज पासि, ते मुज आगध विद्या प्रकासि;
माधव मनमध करध अंहेस, सही हूँओ पिसुणुँ परवेस. १३३

गाथा*

तं नत्थि घरं तं नत्थि, देउलं राउलं च तं नत्थि ।

जत्थ अकारणकुविया, दो तिन्नि खला न दीसंति ॥१३४॥

श्लोक×

न विना पारवादेन, दुर्जनः परितुष्यते ।

काकः सर्व रसान्भुंक्ते, विना मेध्यं न तृप्यति ॥१३५॥

(१) + * जे कांठ. (२) * + ते तुं मुज आगधि परकासि.
(३) + * मांढि. (४) + * हूँ पिसुणुं (५) × कूलं
(६) * राउलंपि.

* तन्नास्ति गृहं तन्नास्ति, देवकुलं राजकुलं च तन्नास्ति ।

यत्र अकारण कुपिताः, द्वौ त्रयः खला न दृश्यन्ति ॥१३४॥

अर्थः—ते कांठ घर नथी, ते कांठ हेवालय नथी, ते कांठ राज-
कुल नथी. ते ज्यां कारण विना कोपायेला थोडयेला जे त्रय लु-
व्याओ हेभाता नथी;

× अर्थः—दुर्जन मनुष्य निंदा विना संतोष पावतो नथी. जेभ
कागडो सर्व प्रकारनी रसोअं भाय जे पणु विष्टा विना ते धरतो
नथी, संतुष्ट थतो नथी. १:५

*પરપરિવાદે મૂકઃ, પરનારીવકત્રાવિક્ષણેશ્વંધઃ ।

પંગુઃ પરધનહરણે, સ જયતિ લોકે મહાપુરુષઃ ॥૧૩૬॥

ચોપાઠ.

માધવ ક્કુઠં સુણો નરનાહ, કલા રૂપ છં જે મુજ માંહિ;

સાહસવંત ન લાખઈ દીને સભા માહે અણાવે વીણુ. ૧૩૭

કરે ગ્રહિ વીણુ અલાપઈ નાદ, સૂધા કિંનર મધુર રસ નાદ;

રાજા નિરખી આદર કરી, સુણઈ સાત સઈ અંતે ઉરી. ૧૩૮

ગીત સંગીત ભરહનો જાણુ, પરિકઈ સાતે સ્વર પ્રમાણુ;

ખડગ સ્થિભ લાખઈ ગંધાર, મધ્ય નિષાદિત પંચમસાર. ૧૩૯

*સાત સ્વર ષટરાગ વિશાલ, મલિ બત્રીસ રાગિણી બાલ;

ચઉરાસી શ્રુતિ તણા પ્રકારિ, ગ્રામ અઢારહ તણા વિચાર. ૧૪૦

તંત્રી તાલ મંત્ર નઈ ઘોર, કોમલ સર કર ઘાત કઠોર;

રૂપવંત સુલલિત ગીત, વિધ્યા સાતસઈ નારી ચીત. ૧૪૧

*પારકાની નિંદા કરવામાં મુંગો હોય, પારકી સ્ત્રીનું મુખ જોવામાં આંધળો હોય, પારકુ ધન લઈ જોવામાં પાંગળો હોય, તે મહાપુરુષ જગતમાં જ્ય પામે છે, ૧૩૬

(૧) * સુણુ ઉતર નાહ, - * ણુ. (૨) * અણાવઈ. - + * રિ.

(૩) * + સુધા મધુર સુર કિંનર સાદ (૪) * નિરખઈ. + નિરખે.

- + * નુ. (૫) + * પરિમાણુ. (૬) ધૈવત. (૭) x મિલી બત્રીસે.

(૮) * તંત્રી તાર (૯) * નઈ ગાઈ x ગાવઈ. (૧૦) + * વેધી. - * તિ.

काव्यं ।-

सुखिनिसुखनिधानं दुःखितानां विनोदः ।

श्रवणहृदयहारी मन्मथस्याग्रदूतः ॥

अतिचतुरसुगम्यो वल्लभः कामिनीनां ।

जयति जगतिनादः पञ्चमाख्योपवेदः ॥ १४२ ॥

श्रीरागोवसन्तश्च, पञ्चमो भैरवस्तथा ।

मेघरागश्चविज्ञेयो, षष्ठो नट्टनरायणः ॥ १४३ ॥

गाहा X

पाइअकव्वं सुविलास, कामिणी सुयणसंगमो गीयम् ।

संसारम्मिअसारे, रयणचउकं कयं विहिणा ॥ १४४ ॥

(११) * निदानं

१-अर्थः—सुष्मीञ्जोना सुष्मनो लंकार, दुःष्मीञ्जोने आनन्दकारक, कान् अने हृदयते भेद्यन्तार, कामदेवतो पडेल्ला नंभरनो दूत, अत्यन्त यतुर मानवोने सङ्गमां समज्जय तेवो, स्त्रीञ्जोने पडालो, पंचमराग (स्वर) इपी उपवेद जगतमां जय पाभे जे. १४२

श्रीराग अने वसन्तराग, पंचमराग तथा भैरवराग, मेघराग अने षष्ठो नट्टनारायणराग ज्ञातवो.

X प्राकृत काव्यं सुविलास कामिनी, स्वजन(सुजन)संगमः गीतम् ।
संसारेऽस्मिन्नसारे, रत्नचतुष्कं कृतं विधिना ॥ १४४ ॥

अर्थः—प्राकृत काव्य, सारी विधासी स्त्री, संगानो भेगाप, (अथवा पोताना अंगत भाणुसने भेगाप वा सङ्गत मानवतो

ચોપાઠ.

માધવ રૂપ નિહાલી કરી, મોહી સાતસઠ અંતેઉરી;
 નાટકણી ખૂટી ઇક દેખિ, રૂદ્રા પિણુ સતીયઠ વિસેષ; ૧૪૫
 પટરાણી રૂદ્રાદે ટાલિ, ખીજી ખલિત હૂંધ તતકાલ;
 રાગ્ન નારિ તણી પરિલડી, વલી વિશેષઠ કુખ્યઉ સહો. ૧૪૬
 અતિ રૂપઠ સીતા અપહરી, અતિ દાંનૈ ખલિ ખાંધ્યા હરી.
 અતિ ગરવઠ રાવણુ ગંજીયો, અતિ સરવૃત સદા વરજીયો. ૧૪૭
 તિણુક પાનનો ખીડો કરી, રાગ્ન ઘણો કોપ મને ધરી;
 માધવ નઠ હીંધો આદેસ, તુમ્હે ઇંડો માહરો દેસ. ૧૪૮

ગાહા*

અવિયદ્વૃપઈ પોદંગણાં, સુગુણાણનિર્ગુણોસામિ ।

ચાઈણ ય દાલિદ્રં તિન્નિ વિ ગરુઆઈં દુક્વાઈં ॥૧૪૯॥

મેળાપ) અને ગીત, એ ચાર રત્નો આ અસાર સંસારમાં વિધિએ કર્મે (વા બ્રહ્માએ) બનાવ્યાં છે.

- + * પિ (૧) * કુપિઉ. + કુપિઓ. - + રૂપેં * રૂપિં. (૨)
 * દાનિં અલિ અંધિઉ. (૩) * ગર્વિં. (૪) * સર્વત્ર. - * ઉ.
 (૫) * ત્રિણિ પાનનઉં ખીડું. + પાનનું. (૬) * ઘણું. - * નિ.
 (૭) * દીવઉ. (૮) * તું ઇંડિએ અમ્હાર. x ઇંડુ વેગિ.

* અવિદ્ગ્ધપતિઃ પ્રૌઢાજ્ઞનાનાં, સુગુણાનાં નિર્ગુણઃ સ્વામિઃ ।
 ત્યાગિનઃ ચ દારિદ્ર્યં ત્રયમપિ ગુરુકાનિ દુઃસ્વાનિ ॥૧૪૯॥

(શ્લોક)

માતા યદિ વિષં દચ્યાત્, પિતા વિક્રયતે સુતમ્ ।
રાજા હરતિ સર્વસ્વં, કા તત્ર પ્રતિ વેદના ॥૧૫૦॥

(ગાહા)

જળયજળનીલંધુ, મજ્જાગેહં ધનં ચ ધન્રંચ ।
અવમાણહયા પુરિસા, દેસં દૂરેણ છટ્ટંતિ ॥ ૧૫૧ ॥

जनक जननी बन्धुः, भार्या गृहं धनं च धान्यं च ।

अपमानहताः पुरुषाः देशं दूरेण त्यजन्ति ॥ १५१ ॥

અર્થ:—પ્રૌઢ વયની સ્ત્રીઓને મૂર્ખ પતિ, સદ્ગુણવાળાને નિ-
ગુણ સ્વામિ, (શિક) અને દાનેશ્વરીને દારિદ્ર એ ત્રણે પણ મોટાં
દુઃખો છે. ૧૪૯

પુત્રને માતા ઝેર આપે, પિતા વેચી દેય, રાજ સધળું ધન લઈ
લેય, ત્યાં ખીચ વેદના (દુઃખ) શું ? ૧૫૦

અપમાનથી હણાએલા અર્થાત અપમાનિત થએલા પુરુષો પિતા,
માત, ભાઈ, સ્ત્રી, ધર, ધન અને ધાન્ય તથા દેશને દૂરથી છોડી
દે છે. ૧૫૧

૧ નોટ:—

आ षोडशात् भवेद् बाला, तरुणी त्रिंशतामता ।

पञ्चपञ्चाशता प्रौढा, भवेद् वृद्धा ततः परम् ॥

રતિમંજરી.

અર્થ:—સોળ વર્ષ સુધીની બાળા કહેવાય, સોળ વર્ષથી ત્રીસ
વર્ષ સુધીની સ્ત્રી તરુણી કહેવાય, અને ત્રીસ વર્ષથી પંચાવન વર્ષ
સુધીની પૌદા કહેવાય, તે પછી વૃદ્ધા થાય.

વસ્તુ.

કહધ માધવ કહધ માધવ, સુણો સવિલોક;
 દ્વિણુયર પશ્ચિમ ઉગમધ, સત્યવચન જુયાર ભાસેધ;
 કદી ખીમા વિષધર કરધ, સૂર સુહડ સંગ્રામે નાસધ;
 ત્રી (ત્રી) પુરૂષે ત્રિપતિ હુવધ, વાયસ હોધ પવિત્ર;
 નવિ દીઠઉ નવિ સાંભલ્યો, રાજા કિણુડી (ન) મિત્ર. ૧૫૨

ચોપાઠ.

સભા સહુ મુખિ વિલખો કીયો, માધવ નધ દેસવટો દીયો;
 માય તાય નધ મિલ નીકલ્યો. મારગ એક વિણુજરો મિલ્યો. ૧૫૩
 દીસધ બહુ પ્રાદ્મણુ ભણી માન, ઈહુ દીસધ ઈધ પુરૂષ પ્રધાન;
 કલા દિખાડી તે રંજ્યો, આહર દેધ સાથધ લીયો. ૧૫૪

(૧) * સુણુ. - * છિ. - x પ. - * મિ. (૨) * સાંભલિઉં
 + સાંભલ્યું. - x ત - + * પ. (૩) * + વિલખું કીઉં. (૪) * દેસુ-
 ટઉ દીઉ. + દેસુટો. x દેસોટો. (૫) * + વિણુ મલિ નિકલિઉ.
 - * ગિ. (૬) * + વણુજર મિલિઉ. (૭) * + પ્રાદ્મણુ ભણી
 દીધ બહુ માન. - x દીધઉ. (૮) * + સહી ક્રાઅધર્ધ - * ઉ.
 (૯) * સાથિધ લીઉ.

ગાહાX

જં જં વિહિણાલિહિયં તં તં પરિણમઇ સયલલોયસ્સ ।

ઇય જાણિણ ધીરા, વિરહે વિ ન કાયરા હંતિ ॥૧૫૫॥

દીસઇ વિવિદ્ધ ચરિયં, જાણિજ્જઇ સજ્જણ દુજ્જણ વિસેસો ।

અપ્પાણં ચ કલિજ્જઇ, હિંદિજ્જઇ તેણ પુહવીણ ॥૧૫૬॥

અઉપધ.

વિસમા મારગ વિષમા ઘાટ, ઝેહું માસે તે લંઘઈ વાટ;

આવી નગરી કામાવતી, તિહાં છઈ કામસેન ભૂપતિ; ૧૫૭

માધવ પહુતો નગરમઝીરિ; રૂપવંત છઈ ધરિ ધરિ નારિ;

મન હરખિયો નગરીમાહિ ભમ્મ, કોઈ વાત ન પૂછઈ કિંમઈ. ૧૫૮

— * સ. (૧) * ત્રિહું માસે તિણિ લંઘી — * તુ (૨) * + દીસઈ નર—નારિ. (૩) * મનિ હરખિઉ. નગરી માહિ ભમઈ. — x હરખિયું.

xયદ્યત્ વિધિના લિખિતં, તત્તત્ પરિણમતિ સકલ લોકસ્યા

इति ज्ञात्वा धीराः, विरहेऽपि न कातराः भवन्ति ॥१५५॥

दृश्यति विविध चरित्रं ज्ञायते सज्जन दुर्जन विशेषः ।

आत्मानं च कलिज्जइ ? भ्रम्यते ? तेन पृथिव्याम् ॥१५६॥

અર્થ:—જે જે વિધિએ (કર્મે) લખ્યું તે તે સધળા લોકોને પરિણમે છે અનુભવ થાય છે એ પ્રમાણે જાણીને ધીરજવાળા માણસો વિયોગ થવા છતાં પણ કાયર થતા નથી.

વિવિધ પ્રકારનાં ચરિત્રો (ખનાવો) જોવાય, સજ્જન અને દુર્જનની વિશેષતા જણાય અને આત્માને પણ જોળખાય તેથી પૃથ્વીમાં ફરવું.

દૂહા.

તિણુ દેસડૈ ન જાઈયઈ, જિહાં અપણો ન કોઈ;
સેરી સેરી હીડતાં, સાર ન પૂછઈ કોઈ. ૧૫૮

ચઉપઈ.

વેશ્યા તિહાં કામકંઠલ, જાણુ ચોસઠિ નારી કલા;
પહિલઈ લવનો અપછર જાણુ, તિણુ નગરી તે વસૈ સદીવ. ૧૬૪
જોવન આવી રંલ સમાન, મોટા વણિગ પુત્ર રાજન;
ભોગ કાજિ તસુ પાસઈ લમઈ, કામકંઠલા મન નવિ પરઈ. ૧૬૧
આપઈ અરથ ગરથ ભંડાર, સોવન રતન જડિત સિંગાર;
હીર ચીર પટકૂલ સંજોગ, વંછઈ કામકંઠલા ભોગ. ૧૬૨
વલતી વેશ્યા કોડૈ વિવેક, માહરૈ મન છઈ નિછઈ એક;
કામસેન જે નગર નરેસ, તસુ આગલિ હું નૃત્ય કરૈસિ; ૧૬૩

- (૧) * તિણુઈ દેસકઈ ન જાઈઈ. (૨) * + જિહિ અપણુઉ.
(૩) * + સિદ્ધિ. (૪) * તિહાં છઈ. (૫) * + જાણુઈ યુસકિ x
ચઉસઠિ. (૬) * + પહિલુ લવિ અપછરનું જવ, x પાલઈ - + * જિ.
(૭) * વસઈ x રહઈ - * + યૌ. -- * + નિ. (૮) * ગિમઈ. (૯)
* + સિણુગાર. (૧૦) * સુયોગ. x સંયોગ. (૧૧) * કહઈ. (૧૨)
* માહરઈ મનિ. (૧૩) + * નિશ્ચઉ. x નિશ્ચય. - + * તસ.

તે તૂઠો જે દેસ્યંઈ દાન, તે હું ખરચિસું સવિદાન;

એ મનિ છઈ નિશ્ચયનો કર્મ, પછઈ હું માંડિસુ કુલ આ કર્મ. ૧૬૪

ઈસો લોક નઈ ઉત્તર કરી, સુંદર રૂપવંત કૂંચરી;

સોલ આખાંડત પાલે સદા, ઈસી વાત સુણી એકદા. ૧૬૫

ઈંદ્ર મહોચ્છવ આંચો ઈસૈ; રાય મંડાંચો નાટક તિસૈઈ;

કામકંઠલા સજિ સિણુગાર, સાથઈ સખિ તણો પરવાર. ૧૬૬

+ * કેસરિ સંઘ અનઈ પાખરિઈ, ઈંક પત્રગ નઈ પંખે ભરિઈ;

કામકંઠલા રતિ અણુસારી, સબ્યા વત્રી સોલહ સિણુગાર.

ચતે: । ૧

+ * આઠૌ મર્દન ચીરહાર તિલકં ।

॥

(૧) * તુઠો. (૨) * દેસ્યંઈ. + દેસિય. - * નું (૩) * + મર્મ. (૪) * સહી મંડિસુ કુલ કર્મ. (૫) * પ્રસિઉ લોકસિઉ. + ઈસું લોકસું. (૬) * સુંદર રૂપિં. (૭) * પાલમ. (૮) + * રાખ. (૯) * આવિઉ પ્રસિઈ. - x જિસઈ. + ઈમેં. (૧૦) * મંડાવઈ. + મંડાવિઈ. - * સિ. (૧૧) * કરન. (૧૨) * સાથિં સખિ તણુ પરિવાર. (૧૩) x અણુહારિ.

૧ નોટ:-સોળ શણુગાર વિષે સુશ્રાવક અવેરી જીવણુચંદ સાકર-ચંદ, ગુજરાતી કાવ્યદોહનમાં પ્રસિદ્ધ થએલા નળદમયંતી ચરિત્રમાંથી નીચેની કડીઓ જણાવે છે.

હવે શણુગાર વખાણું સોળ, મંજન ચીર હાર તંબોળ;

ઉઠે સુગંધના કદ્યોલ, અંગે અરગળતા રોળ;

સીસ ફૂલ રત્નરાખડી, સોભે ભમરમાં ચૂની જડી;

ગોફણા રથો અંગસુ અડી, કટિ મેખલાસું પડે વડી;

ગળુ બંધ કઠે નવરંગ, મુગતા હાર છે એ સગ;
 સંકે ગિરી કરીને ભંગ, સ્તન મધ્યે વહે છે ગંગ;
 વાએ ઓઢણી રહી છે ઉડી, ખલકે કંકણ ને કર ચૂડી;
 રૂપે રતિ તો સંભ્રમે બૂડી, એવી કોઇ મળે નહિ રૂડી;
 વાળે નેપુર કેરો જણુકા, અંગુઠે અણુવટનો ઢણુકા;
 અંગુળિએ વીછવાનો રણુકા, ખોલે મધુર જાંઝરિનો અણુકા;

સ્ફુટ:—સ્નાન (નહાવું.) (૧) ચીર—એક જાતનું રેશમી પચરંગી

વસ્ત્ર કે જે ઘણું કરીને લગ્ન દિવસોમાં કાઠીયાવાડમાં હજુ પણ કોઇ કોઇ સ્ત્રીઓ ઓઢે છે. (૨) હાર—સોનાનો અથવા હીરાનો. (૩) તં-ખોળ-પાન ખાવું તે. (૪) અગરજનો-શરીરે લેપ. (૫) સ્તનરાખડી-જેમાં લાલ રંગની ચૂની જડેલી હોય છે આલાવાડમાં આને ઓઢણાને નામે ઓળખાવે છે તે કવિના કથન પ્રમાણે કપાળના મધ્ય ભાગમાં અને ભમરો ઉપર આવતું હોવાથી મળતું આવે છે કવિ સોળ શણુ-ગારમાં તિલક વણવતો નથી અને સંસ્કૃત કવિ તિલક વણવે છે એટલે એમ સમજાય છે કે કવિના વખતમાં રૂપામાં જડિત કરાવી કપાળે આ સ્તન રાખડી-ઓઢણું બાંધવાનો રીવાજ હશે એટલે તે અત્રે વણવતાં તિલક માટે સ્થાન રહેતું નથી પરંતુ પ્રાચીન કાળમાં તો તિલક ઓઢવાનો જ રીવાજ હશે એમ લાગે છે. (૬) માથામાં સુગંધી રંગ ભેરંગી પુલો ગુંથવાં. (૭) ગોફણો-આ શું છે તે સમજાતું નથી. (૮) કેડે કંદારો. (૯) ગળામાં ગળુબંધ આને કાઠીયા-વાડમાં ટુંપીઓ કહે છે તે સોનાના તારનો ગુથેલો અથવા તાંબાના ગાલા ઉપર સોતું મઠીને પણ કરેલો હોય છે. (૧૦) મોતીનો હાર. (૧૧) હાથમાં કંકણ અને ચુડી. (૧૨) પગમાં જાંઝર. (૧૩) પગના અંગુઠામાં અણુવટ. (૧૪) પગની આંગળીઓમાં ધુધરીઓવાળો વીધુઓ. (૧૫) ઓઢણી-સ્ત્રીને પરણતી વખત ઉપર ઓઢાડવામાં આવે છે તે. (૧૬)

गाहा +

नवमन्नं पक्कफलं, नारी पढम जोवणं ।

बाला ण करंति विलंबं, पंडिया सुद्धगिण्हंति ॥१६८॥

गाहाणरसं महिलाण, विब्भमं कवियणाणवयणाइं ।

कस्स न हरंति चित्तं, बालाण य मम्मणालावा ॥१६९॥

युपध.

तिथु द्विवस^३ राण आदेस^४, रयि आवी नाटक नडे वेस;

राणसला ँधेठा^६ राणन, प्रोद्धित सकल मंत्र परधान. १७०

(१) * दहियं सकरसहियं, के के तरुणा ण पीबन्ति ।

(२) * + लि. (३) * + सि. (४) * + सि. (५) * दुं. (६)

* डडे. x अधेठा. + अेठा. (७) * + मि. (८) + प्रधान.

+ नवमान्नं पक्कफलं, नारी प्रथम यौवनम् ।

बालाः न कुर्वन्ति विलम्बं, पण्डिताः शुद्धं गृण्णन्ति ॥

वा

दधि शर्करा सहितं, के के तरुणाः न पिबन्ति ॥ १६८ ॥

गाथानां रसं महिलानां, विभ्रमं कवि जनानां वचनानि ।

कस्य न हरति चित्तं, बालानां च मम्मकालापाः ॥१६९॥

अर्थः—ननु अर्थात् ताणुं पकावेनुं अत्र अेटले रसोधि, पाकु इल. खीनुं प्रथम यौवन अर्थात् नवयौवन, अे त्रणेने अज्ञान मालुसे गृहणु करतां विलांय करता नथी अने पंडितो शुद्ध अर्थात् तपासीने गृहणु करे छे. (अथवा साकर सडित दडिं, डोणु डोणु युवानो पीता नथी ?) १६८

गाथाओने। रस अर्थात् कविताने। आनंद, खीओनां कटाक्ष, अने कविओनां वचने। तथा आणडोना मम्म ओवा तोतअ स्वरो, डोनुं यित्त डरणु करता नथी ? १६९

લાખ લોગ મિલ્યા જોઈવા, નાટક આજ હુસ્યઈ અલિનવા;
 અંદન તણો વિલેપ સરીર, કોઈ ન દેખઈ નગ્ગ સરીર. ૧૭૧
 મંડ્યો નાટક મનનઈ રંગિ, વાજઈ તંત્રી તાલ મૃદંગ;
 વારહ વારણ આવી વિસાલ, સર મંડલ સોલહ કંસાલ. ૧૭૨
 ચિહું દિસં વાજે એ પખવાજ, અંખર રહ્યો નદિ સિર ગાજ;
 છયે રાગ ભાષા છત્રીસ, માંડ્યો નાટક બદ્ધ ખત્રીસ. ૧૭૩
 માધવ તિણુ અવસરે મને ભાઈ, રાજ દુવારઈ પહુતો આઈ;
 તિહાં સંભલઈ વાજિત્ર નઈ સાદ, સિર ધૂણઈ મને કરઈ વિવાદ. ૧૭૪
 દ્વારપાલ પૂછઈ કરી રોસ, કાંઈ પરદેસિ ધૂણઈ સીસ;
 વલતો માધવ તેહ નઈ કહે, નાટક તણો નાદ મુજ દહઈ. ૧૭૫
 લોક મિલ્યા નાટકરા પ્રમાણુ, તે સગલાડીજ મૂરખ જાણિ;
 તે પૂછઈ કહઈ કિસો વિશેષ, માધવ કહઈ જઈ નઈ દેખિ. ૧૭૬

(૧) * + મલિયા. (૨) * સિ. + સે. (૩) * તણુ. વિલેપન ચીર. + તણું. (૪) * + અ. (૫) * માંડિઉં. + યું. (૬) * ટિ. (૭) * તી. (૮) + * આ. (૯) + * વીણુરખાપ. (૧૦) * સિવાજઈ ખાર પખાજ. (૧૧) * રહિઉ નાદિ ઘન ગાજ. (૧૨) * માંડિઉં. + યું. - * + ણિ. રિ. નિ. (૧૩) * દુઆરિ પહુતુ આય. x પહુતુ. (૧૪) * વાજિત્રહ. - * નિ. (૧૫) * + રી (૧૬) * + તું. (૧૭) * કહઈ. (૧૮) * તણુ. x + તણું. - * ટિ. (૧૯) * + પરિમાણિ. (૨૦) * સઘલા મૂરખ અજાણિ. x સઘલાઈ મૂરખ જાણિ. (૨૧) * કહિ કિસિઉ.

બાર પખવાજ વજવણુહાર, ત્રિષ્ટિહ ત્રિષ્ટિહ એકણિ દિસે સાર;
પૂરવ આંમે ઉભો સહાં, ડાંવો તાસુ અંગુઠા નહી. ૧૭૭

તિણુ પાખઈ ભાજઈ છઈ સાદ, નિરતો ન મિલઈ વાજિત્ર નાદ;
દ્વારપાલ સાંભલિ ગહુગહઈ, રાજ સભાઈ જોવણુ ગયો. ૧૭૮

જઈ રાયનઈ કીધો પ્રણામ, એક વિનતી સાંભલિ સ્વામિ;
એક વિદેસી રાયદુવારિ, અંગૂઠાનો કહ્યો વિચાર. ૧૭૯

કીધી નિરતિ અંગૂઠા તણી, સભામાંહે તેડાયે ધણી;
માધવ આઈભણુયો દીર્ઘાયુ, કીધો રાઉ પંચ અંગ પસાઉ. ૧૮૦

મુગટ ટાલિ બિજે સિણુગાર, કીધઈ માધવનઈ તિણુવાર;
ચતુરાઈ વિદ્યા પરમાણુ, દેસ વિદેસે હુઈ બહુ માણુ. ૧૮૧

(૧) * + પખાજ. (૨) * વાજણુ - * સિ. (૩) * સાહમુ
ઉભુ. (૪) * ડાવઉ તાસ અંગૂઠઉ. + ડાવુતાસ અંગુઠ. - * ણિ. (૫)
* લા. (૬) * તઉ. (૭) * ગહિઉ. (૮) * જોવા ગયું. (૯) * કીઉ. x કીધ
+ યુ. (૧૦) * x સાંભલિ મુજ. (૧૧) * આ. (૧૨) * તુ કહઈ.
(૧૩) * ન. (૧૪) * ડઉ. (૧૫) * માહિ તેડાવિઉ સોઈ. + સોય.
(૧૬) * વિ. આવી ભણિઉં દીર્ઘાય. x દીરઘાયુ. (૧૭) * કીઉ
રાય પંચાંગ પસાઈ. - x પંચંગ (૧૮) * ખીજઉ. x + ખીજે.
(૧૯) * દી. (૨૦) * તિણુવારિ. + તિણુવાર. (૨૧) * ણિ.
(૨૨) * સિઈ હુઈ માન. + સિયે.

ગાથા. ×

વિજ્ઞાઈ હુંતિ મિત્તા, જિવ્વંતિ સત્તૂળો વિ વિજ્ઞાણ ।
વિજ્ઞા હવંતિ જેસિં, પરાભવો હુંતિ નહુ તેસિં ॥૧૮૨॥

કાવ્યં.

* વિદ્યા નામ નરસ્ય રૂપમધિકં પ્રછન્ન ગુપ્તં ધનં,
વિદ્યા ભોગકરી યશસ્સુખકરી વિદ્યા ગુરૂણાં ગુરુ ।
વિદ્યા વન્ધુજનો વિદેશગમને વિદ્યાપરં દૈવતં,
વિદ્યા રાજસુ પૂજિતા નહિ ધનં વિદ્યાવિહિનઃ પશુઃ ॥૧૮૩॥

(૧) * બલંતુ.

× વિદ્યયા ભવતિ મિત્ત્રા, જીવન્તે શત્રવોઽપિ વિદ્યયા ।
વિદ્યા ભવતિ યેષાં, પરાભવો ભવતિ ન ક્ષલુ તેષામ્ ॥૧૮૨॥

અર્થઃ—વિદ્યાર્થી મિત્રો થાય છે, અને શત્રુઓ પણ વિદ્યાર્થી જીતાય છે, એટલા જ માટે જેઓ પાસે વિદ્યા હોય છે તેઓનો નક્કોજ પરાભવ થતો નથી. અથવા જેઓ પાસે વિદ્યાખલ છે તેઓનો પરાભવ અર્થાત્ હાર થતી નથી. ૧૮૨

વિદ્યા એ માનવતું વધારેમાં વધારે રૂપ છે, અને જાના ગુપ્ત ધન સમાન છે, વિદ્યા ભોગને કરનારી છે, તથા યશ અને સુખને પણ કરનારી છે, વિદ્યા ગુરૂઓની પણ ગુરૂ છે, વિદ્યા પરદેશમાં ભાઈ સમાન છે, અને વિદ્યા એ પરમ દૈવત અર્થાત્ શક્તિ છે, વિદ્યા રાજ્યમાં પૂજાય છે પરન્તુ ધન પૂજતું નથી, અતઃએવ વિદ્યા વિનાનો માનવ પશુ છે. ૧૮૩

* વલિપલિત કાલેડપિ, કર્તવ્યઃ શ્રુતસંગ્રહઃ ।

ન તત્ર ધનિનો યાન્તિ, યત્ર યાન્તિ બહુશ્રુતાઃ ॥૧૮૪॥

* વિદ્વત્વં ચ નૃપત્વં ચ, નૈવ તુલ્યં કદાચન ।

સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા, વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે ॥ ૧૮૫ ॥

* ન ચૌરહાર્યં ન ચ રાજહાર્યં, વિદેશયાને ન ચ ભારવાહ્યમ્ ।

૯તદ્ધનં સર્વધન પ્રધાનં, વિદ્યાધનં યે પુરુષાવહન્તિ ॥૧૮૬॥

શરીરની ચામડીની કરચલીઓ વળી જ્ય અને વાળ ધોળા થઇ જ્ય તે વખતે પણ જ્ઞાનનો સંગ્રહ કરવો અર્થાત્ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો. કારણકે જ્યાં બહુશ્રુતો જ્ઞાનીઓ જ્ય છે ત્યાં ધનવાનો જતા નથી. અર્થાત્ જ્ઞાનીઓની જે સદ્ગતિ થાય છે તે ધનવાનોની થતી નથી. ૧૮૪

વિદ્વાનપણું અને રાજપણું કોઇ દિવસ સરખું નથી, કારણ કે રાજા પોતાના દેશમાં પૂજ્ય છે અને વિદ્વાન બધે ઠેકાણે પૂજ્ય છે. ૧૮૫

ચોરથી લઇ શકાતું નથી, રાજથી લેવાતું નથી, અને પરદેશ જતાં ભાર (ભોજ) માફક ઉપાડવું પડતું નથી, એટલાજ માટે જે પુરુષો વિદ્યાધન વહેતારા છે, ઉપાડનારા છે એજ ધન સર્વ જાતના ધનોમાં મુખ્ય ધન સમાન છે. ૧૮૬

ચક્રિપદ્ય.

કામકંઠલા નાટક કરઈ, માધવ મનિ અપછર સંભરઈ;
 આપ પાસિ અઈસાર્યો ભૂપ, નિરખઈ કામકંઠલા સરૂપ. ૧૮૭
 ચંપક વચણ સકોમલ અંગિ, મસ્તક વેણી જાણિ ભુયંગ;
 અધર રંગ પરવાલા વેલિ, ગયવર હંસ હરાવઈ વેગિ. ૧૮૮
 નાક જિસ્થો દીવાની સીખા, બાહુ રતન જડિત બાહુરખા;
 સીસ કૂલ સોવન રાખડી, કંચણ મયિ ધડ રતને જડી; ૧૮૯
 ગલિ એકાવલ નવસર હાર, કંકણ નેઉર રણ જણુકાર;
 મુખ જાણે પૂનિમનો ચંદ, અધર વચન અમૃત મય ચંદ. ૧૯૦
 પીન પયોધર કઠિનોતંગ, લોચન જાણે ત્રસુ કુરંગ;
 ભાલ તિલક સિર વેણીકંડ, ભમહુ વંક મનમથ કોઈકંડ. ૧૯૧
 કોમલ સરલ તરલ આંગુલી, દંત જિસ્થા દાહિમની કુલી;
 ખલકઈ ચૂડા સોવન તાળી, છિઈ ઘંટા સુહામાળી. ૧૯૨

(૧) * + ટિ. (૨) I માધવનૈ: (૩) I સાથિ. (૪) * રિઠિ.
 I ઐસાડયૌં. (૫) * + રૂપ. (૬) * + વર્ણુ. (૭) I સુકો. - * + I ગ.
 (૮) * + કિ (૯) * + I લી. (૧૦) * + ગેલિ. (૧૧) * જ્ઞેસિ
 + જિસિ. (૧૨) * + I હિ. (૧૩) * + સિ. (૧૪) * + ડિ.
 (૧૫) * + લિ. (૧૬) ટ I કંચણ. (૧૭) * નું. (૧૮) * કોમલ.
 (૧૯) I બિંબ દિસૈ અરવંદ, (૨૦) * + I કઠિન ઉતંગ. (૨૧) I
 ચક્રિત. (૨૨) * + લિ. (૨૩) * + રિ. (૨૪) * x ૨ (૨૫) x તરલ
 સરલ આંગુલી. (૨૬) I સિ. (૨૭) * ક. (૨૮) * + I ડિ. (૨૯) * + I સો.

કેસરિસિંહુ જિસી કટિલંક, રતન જડિત કટિમેખલ વંક;
 જંધ જુગલ કરિ કહલી થંલ, અભિનવ રૂપઈ રમણી રંલ. ૧૬૩
 અંગઈ અંદન કેસર ઘોલિ, અધર ઢશન રંગિત તંખોલ;
 અંજનસું આંજી આંખી, જાણે વિકસિ કમલ પાંખડી. ૧૬૪
 સજ્યા તિણુઈ સોલ શૃંગાર, નાટક અવસર હરખ અપાર;
 તઉ નિરખઈ માધવ વલિ વલી, લાગો પ્રેમ વિરહ વ્યાકુલી. ૧૬૫
 ખઈઠો માધવ રાગ પાસિ, નાટક જોવઈ મન ઉલ્હાસ;
 ઈસઈ ઈક ભમરો આવીઓ, અંદણુ પરિમલ કંપાવીયો. ૧૬૬
 કુચ વિચ ભમરો આવ્યો જિસઈ, માધવ મનમાંહે ચીંતઈ ઈસું;
 ઈંદ્ર લોક હું ભમરો કીયો, અપછર ખિહું કુચ વિચિ રાંખીયો. ૧૬૭

(૧) x શ્રોણિ તટિ મેખલ ખલકંત. (૨) * જુઅલ. x યુગલ
 ફલ + જંધુ અલંકરિ. (૩) + * I પિં. (૪) * + I દસણુ.
 (૫) * + અંજન સિઈ અંજિત આંખડી. (૬) x ખુ. (૭)
 + * તેણિ સોલહ સિણુગાર. (૮) * + ટિ. (૯) * + રિ. (૧૦)
 * + તે માધવ નિરખઈ. (૧૧) * લાગઉ. + લાગુ. I લાગઉ
 ચિત્તિ. (૧૨) * વિરહ પ્રેમ. (૧૩) * ખઈઠઉ. - * ટિ. સિ.
 (૧૪) * + ઈસઈ એક ભમર આવીઉ. (૧૫) * અંપાવિઉ. +
 કંપાવિયું. (૧૬) * માંહિ ચિંતઈ તિસઈ. (૧૭) * લોકિ હું ભ-
 મર કીઉ. (૧૮) * + રિ. (૧૯) * + યું. ઉં.

તેહ વાત ચિંતાઈ વલિ વલી, અપછર કિહાં પ્રેમ પૂતલી;

જાતી સ્મરણ જાણુઈ કલા; તે અપછર કામકંઠલા. ૧૯૮

કામકંઠલા ભમરો દેખે, વાર વાર ચંતવઈ વિસિષિ;

ભમરો કુચ વિચિ મુજ સંભઈ, કદિ રાખ્યો ઇમ ચિંતા કરઈ. ૧૯૯

ખિહું કુચ વિચિ ભમરો આવીયો પૂરવ ઇમ જણાવીયો;

જાતી સ્મરણ લઈઈ વૃત્તંત, હું અપછર માધવ મુજ કંત. ૨૦૦

પહિલઈ ભવ હું અપછર હુંતી, માધવ સાથિ સુખ વિલસતી;

માહો માહે નિરખઈ જેમ, તિમ તિમ ખિહું જણુ ખાઠે પ્રેમ. ૨૦૧

ગાથા *

૧૫ પૂર્વભવાસિનેહરસ, ૧૬ લોચન જાણવડ ।

૧૭ અપ્પિયદિટ્ટુમુતલીયડ, ૧૮ પિત્તદિટ્ટુવિહસંતિ ॥ ૨૦૨ ॥

(૧) I વારવાર. (૨) I મુજ પ્રેમ આધાર. (૩) * + સમરણિ. I સમરણ. (૪) I અપછરએ. (૫) * + ભમર દેખિ. (૬) * વિશેષિ. x સુવિશેષ. (૭) * ૩. (૮) * + રાખિઉ ઇમ. (૯) * + ૩ આવીઉ. (૧૦) * + તિહિજાણાવીઉ. I ઇણપરિ જાણિયો. (૧૧) * + સમરણિ. (૧૨) I * + વિરતંત. (૧૩) * + વિ. - * હિ. (૧૪) * વાધઈ. (૧૫) I દૂહા, પૂરવ ભવ સનેહરસ, લોચન જાણાવંત; અપ્પિયદીટ્ટે મોલિયે, શ્રીય દીટ્ટે વિહસંત; (૧૬) * + લોચન જાણાવતિ. (૧૭) * દિઠઈ મુઉલીઈ.

* પૂર્વભવ સ્નેહરસ, નેત્રે જ્ઞાપયત: ।

અપ્રિયદષ્ટે મુકુલયતિ, પ્રિયદષ્ટે વિકસતિ ॥૨૦૨॥

અર્થ:—પૂર્વ ભવનો સ્નેહરસ નેત્રો જણાવે છે કારણ કે જ્યારે

જાતિસ્મરાણિ નેત્રાણિ, નયણચમકુ વયણરસ ।

— — — — — ॥ ૨૦૩ ॥

દૂહા.

નયણુ પદારથ નયણુ રસ, નયણુ નયણુ મિલંત;

અણુજ્જ્યાસુ^૩ પ્રીતડી, પહિલી નયન કરંત. ૨૦૪

* નયણુ મિલંતઈ મન મિલઈ, મન મિલિ વયણુ મિલંતિ;

એ ત્રિણિઈ મેલેવિ કરિ, કાયા ગઠ લેલંતિ. ૨૦૫

I લોચન તુમ હો લાલચી, અતિ લાલચ દુખ હોઈ;

જૂઠા સા કધૂતર મોહૈ, સાચ કહૈગો લોઈ. ૨૦૬

I લોચન અપરે કયા કરે, પરે પ્રેમકે જલ;

પલક વિજેગ ન ખમ સકૈ, દેખ દેખ ભએ લાલ. ૨૦૭

I લોચન અડે અપત્તૈ, લગે પરમુખ ધાઈ; *

આંગ વિડાણી આંણિકૈ, તનમૈ દેત લગાઈ. ૨૦૮

તે અપ્રીય માણસને દેખે છે ત્યારે ખીડાઈ-મીંચાઈ જાય છે અને પ્રીય માણસને જુએ છે ત્યારે પ્રપ્ત્તિ થાય છે, —અર્થાત્ ઉઘડે છે. ૨૦૨

જાતીનું અર્થાત્ પૂર્વ ભવનું સ્મરણ કરાવનાર નેત્રો છે તે ચમકતા નેત્રોવાળા મુખને રસ..... ૨૦૩

(૧) * + ઘણુ. (૨) * + તિ. (૩) * સિઈ. (૪) * + ધુ-નયણુ. (૫) * તિ.

* અર્થ:—નેત્રો મોટી આપદા-દુઃખ છે કે જે ખીજના મુખ ઉપર ઠોડીને લાગે છે અને હૃદયને આળી નાખનાર અગ્નિ લાવીને શરીરમાં લગાડી દે છે. ૨૦૮

I લાલા મરે લાલકી, જિત દેખુ તિતલાલ;

લાલન દેખન મે ચલી, મેલી લઈ ગુલાલ.

૨૦૬

ચોપાઈ.

કામકંઠલા હીયઈ નિસ્સાંક, કુચ ઊપરિ તિણુ દીયો ડંક;

વેદન થઈ ન જાણે કોઈ, કંપિત પવન ઉડાયો સોઈ. ૨૧૦

ખીજે કિણુહી જાણ્યો નહી, એહ વાત માધવ સૈવે લહી;

ધન્ય ધન્ય નાટક એ કલા, ગણિકા ધન્ય કામકંઠલા. ૨૧૧

ગાથા *

અપસ્થાવે ^{૧૦}ભણિયં, અણરહ ^{૧૧}મહિલાગગાઈયં ગીયં ।

ના ના ભગંતિ સુરયં, તિન્નિવિ લોષ ણ અચ્ચંતિ ॥૨૧૨॥

રાતા ખુણાઓ વાળી આંખો પ્રેમીની મરો કે તે જ્યાં દેખે છે ત્યાં પ્રેમી દેખે છે, કારણ કે હું પ્રેમપાત્ર માણુસને જેવા માટે ચાલી તે હું પણ લાલ થઈ ગઈ. અર્થાત પ્રેમિને મળવા માટે ઉજ્જગરો થવાથી અથવા તેના વિયોગે નિદ્રા નહિ આવવાથી તેનો લાલ થઈ ગયાં. ૨૦૯

(૧) I હી. (૨) * જિ. (૩) * દીધઉ. + દીધુ. I દીધો.
(૪) * જાણુઈ. (૫) * ઉડાડઈ. x પવને ઉડવઉ. (૬) * ખીજાઈ.
(૭) * જાણિઉં + જાણ્યું (૮) * વિ. (૯) * + I સવિ - + * ટિ.
(૧૦) * પાદિયં (૧૧) * અણરહ અગમ્મિ.

* અપસ્થાવે ભણિતં અનર્હ મહિલયા ગાયિતં ગીતમ્ ।

ના ના ભણિતં સુરતં ત્રયોડપિ લોકે ન અચ્ચંતે ॥૨૧૨॥

અર્થ:—વખત વિનાનું જોલયું. ગાપનને નાલાયક અર્થાત તાલ, માપ, સ્વરથી અજ્ઞાન એટલે જેને ગાતાં નથી આવડું તેવી સ્ત્રીનું

असरिससंगो असमाण, विग्गहो बहुकुडुंबदालिदं ।

अविवेग गामवासो, पंचग्गीं को जणो सहए. ॥२१३॥

गायन, (अथवा नादायक माणुस अटले संगीतनुं रहस्य-आनंद नहि जाणुनार पासे गाअणुं गीत) अने कामभोग समये जीअे कहेली ना ना अे त्रणे लोकांमां मानपात्र-पूणवा लायक थतां नथी. २१२

असदृशसंगः असमान, विग्रहः बहुकुटुंब दारिद्रम् ।

अविवेकी ग्रामवासः, पंचाग्निं कः जनः सहते ॥ २१३ ॥

असदृशनी साथे मित्रता, असमाननी साथे युद्ध, धातुं कुटुंब, अने दरिद्रता, अविवेकि गाममां वास, अे पांच अग्नि क्रमे मनुष्य सहि शके; अर्थात् असदृशनी मित्रता अटले ३५ अने गुणोमां सरभा न होय तेनी साथे मित्रता अे रात दिवस हृदयने जाणतार छे कारणु के जे अधिक ३५ गुणवाणा साथे मित्रता होय तो तेना तरक्ष्ठी ते ते जाणतोमां अवगणुना थाय अथवा तेवाती साथे मित्रताथी लोका तरक्ष्ठी हास्यपात्र थवुं पडे के सोयत करी पणु कांछ गुणु आव्या ? अथवा अधिक ३५ गुणु जेठने पोताना हृदयमां प्रर्पावृत्ती उत्पन्न थाय के वणी आ भ्रारथी जखो ? अटले रात दिवस तेना दोषान्वे-पणुमां अथवा गुणोने अवगणुमां अद्वी नाणवानी अधम विचार-रणाओ उत्पन्न थाय विगेरे कारणाथी असदृशनी मित्रता अे अग्नि समान छे.

असमान साथे युद्ध अटले शरीरजलमां विद्वतामां पैसे टके वि-गेरे जाणतोमां अधिक होय तेनी साथे अथवा ओछो होय तेनी साथे बराबरी करवी लडवुं अे अग्नि समान छे कारणु के अणवाननी साथे युद्धमां उतरे डार थाय तो लोका कहे के नडोतो समजतो के भारा करतां अणवान छे ते हुं डारीश ? तेवीज रीते पीछ जाण-

ચોપાઠ.

રાજ પસાઉ જે પહિલો કથિ, તે માંધવ વેશ્યા નંદ દીયો;
 વેશ્યા બોલઈ પુરૂષ પ્રધાન, ચોદ્દહ વિદ્યા તણુઉ નિધાન. ૨૧૪
 ભલઈ પધાર્યો તું ઈહાં સામિ, અંહુતરિ કલા કુસલ તું સામિ;
 તુજ દીઠઈ (મનિ) હું ગહગહી, કલા માહરી સફલી થઈ. ૨૧૫
 માંધવ તણી પ્રસંસા સુણી, થઈ રીસ રાજ મનિ ઘણી;
 મુજ પહિલો દીધો ઈણુદાન, જણુયો મૂરખ મનિ અભિમાન. ૨૧૬

તોમાં સમજ લેવું એટલે એ અસમાન સાથે યુદ્ધ કરવું એ હૃદયને
 આળનાર હોઈ અગ્નિ સમાન છે.

ઘણું કુટુંબ એટલે સ્ત્રીઓ, પુત્રો, પુત્રીઓ, અહેનો, ભાઈઓ
 વિગેરે ઘણું હોય તો તેની વ્યવહારિક વ્યવસ્થાની ચિંતા પણ અનેક
 મુસીબતોવાળી હોવાથી અગ્નિ સમાન છે કે રાત દિવસ હૃદયને આ-
 ળનાર છે, દરિદ્રતા એ 'વસુ વિના નર પશુ' એ સ્પષ્ટ વાત છે
 અને તે પણ એક અગ્નિ સમાન છે.

અવિવેકી ગામમાં વાસ એનો હેતુ એ છે કે જ્યાં વિવેકહીન
 માણસો વસે છે, ત્યાં માન, મર્યાદા, મોભો વિગેરે સચવાતો નથી
 તેથી તે હૃદયને આળનાર થઈ પડતું હોવાથી અગ્નિ સમાન છે.

(૧) * + પહિલઉ દીઉ. I માંધવને કીયો. (૨) * વિ. (૩)
 * + ઉ. (૪) * ચઉદ્દહ. (૫) * + પધારિઉ તું ઈહિ ઠામિ, I તુમ્હે
 ઈણુદામ. (૬) x સકલ કલા અતુરાઈ ઠામ. (૭) I રાજ બૃગુટી
 તીણુ ઘણી. (૮) * પહિલુ ઈણુઇ દીધઉ દાન. (૯) * આણુઇ
 x આણુઉ મૂરખિ.

કુપ્યો ખડગ લીયો કર સાહિ, ઇણ મુજ પહિલી કીઉ પસાઇ;
સજસલા ઝોલે સહુ કોઇ, બ્રહ્મપુત્ર નવિ મારઇ કોઇ. ૨૧૭

શ્લોક +

અવધ્યા બ્રાહ્મણા ગાવઃ, સ્ત્રીયો વાલાસ્તપસ્વિનઃ ।

તેષાં ચાત્રં ન શુક્તિત, યે ચે વા શરણં ગતાઃ ॥૨૧૮॥

ચોપાઇ.

ચઢી રીસ ઝોલીયો નરેસ, માધવ છંડિ અમ્હારો દેસ;
કરિ જુહારિ ઝોલઇ તિણુવાર, સ્વામી દેવ આદેસ પ્રમાણ. ૨૧૯
રાજા ઊપરિ નાવઈ રોસ, માધવ દીયઈ કર્મનઈ દોસ;
છડે સલા ઉઠ્યો જેતલઇ, નાટક ધિણુ મૂંકયઇ તેતલઇ. ૨૨૦

(૧) * કુષિઉ પડગ કરિ ઉઠિ સાઉ. I કુષ્યો રાય ખડગ કર
સાહિ (૨) * + ઇણુઇ મુજ પહિલઉ કિધ પસાઉ. (૩) * ઝોલઇ.
- * ચાન્યે. (૪) * ઝોલીઉ. (૫) * ર. - * ર. (૬) * તિ.
ણિવારિ. x ગમિ. (૭) * દેવાદેસ. (૮) * નાણુઈ. + નાણુ. (૯) * દીઇ.
(૧૦) x નિજ કર્મઇ. (૧૧) * છંડિ સલા ઉઠિઉ. (૧૨) * નાટક
ધિણુ મૂંકિઉ. - x પુણુ.

+ અર્થઃ—બ્રાહ્મણો, ગાયો, સ્ત્રીઓ, ખાલકો અને તપસ્વીઓ
મારવા કાયક નથી, અને જેઓ શરણે ગએલા છે તેનું અન્ન ખાવું
નહિ. ૨૧૮

શ્લોકઃ

ન દોષો દીયતે સ્વસ્મિ, ત્ર દોષો દીયતે પરે ।

ન દોષો સ્વામિમિત્રસ્ય, કર્મદોષો હિ દીયતે ॥૨૨૧॥

(ગાહા)

પત્તે વસંતમાસે, રિદ્ધિં પાવંતિ સયલવળરાઈ ।

જં ન કરીરે પત્તં, તા કિં દોસો વસંતસ્સ ॥૨૨૨॥

ઉત્તંગો અહિસરલો, ફલભારેણ નમિય તરુસિહરો । ×

જઈ કુબ્બડો ન પાવઈ, તાકિં દોસો તરુવરસ્સ ॥૨૨૩॥

(૧) * દીયતેપત્યો.

* અર્થઃ—હું મારા પોતા ઉપર દોષ દેતો નથી, તેમ ખીજને દેતો નથી, સ્વામિ અથવા મિત્રને પણ દોષ દેતો નથી પરંતુ કર્મને જ દોષ દેવાય છે; ૨૨૧

પ્રાપ્તે વસન્તમાસે, ઋદ્ધિં પ્રાપ્નોતિ સકલવનરાજીઃ ।

યન્ન કરીરે પત્રં, તર્હિકિં દોષઃ વસન્તસ્ય ॥ ૨૨૨ ॥

જ્યારે વસન્ત ઋતુ આવે છે ત્યારે સઘળી વનસ્પતી શેભા પામે છે પણ કેરડાના ઝાડને પાંદડુ નથી આવતું તેથી શું વસન્ત ઋતુનો દોષ છે ? ૨૨૨

× ઉત્તુજ્ઞઃ અતિસરલઃ ફલભારેણ નમિત તરુ શિલ્લરઃ ।

યદિ કુબ્જઃ ન પ્રાપ્નોતિ, તર્હિં કિં દોષસ્તરુવરસ્ય ॥૨૨૩॥

અર્થઃ—ઉંચું પરંતુ અત્યંત સરલ અને ફલોના ભારથી નબીલ બનેલ છે ઉપરની ઝાળીઓ જેની એવા ઝાડનું જે કુબ્જો ફલ ન લઈ શકે તે તેથી શું ઝાડનો દોષ છે ? ૨૨૩

શ્લોક.

- * ઉદયતિ યદિ માનુઃ પશ્ચિમાયાં દિશાયાં,
 પ્રચલતિ યદિ મેરુઃ શીતતાં યાતિ વદ્ધિ ॥
 વિકસતિ યદિ પદ્મં પર્વતાગ્રે શિલાયાં,
 તદપિ ન ચલતીયં ભાવિની કર્મરેખા ॥ ૨૨૪ ॥
- * પત્રં નૈવ કદા કરીરવિટપે દોષો વસન્તસ્ય કિં,
 નો લૂકોપ્યવલોકતે યદિ દિવા સૂર્યસ્ય કિં દૂષણમ્ ।
 ધારાનૈવ પતન્તિ ચાતક મુગ્ધે મેઘસ્ય કિં દૂષણમ્ ।
 યત્પૂર્વં ત્રિધિનાલલાટલિખિતં તન્માર્જિતું કઃ ક્ષમઃ ॥ ૨૨૫ ॥

(દૂહા.)

+ જો ચલે મંદિરિ ગિરિ,.... .. ;
 , ;

જો સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉગે, જો મેરુ પર્વત ચલિત થાય, અગ્નિ ઠંડો થઈ જાય, જો પર્વતના શિખરની શિલા ઉપર પદ્મ વિકસે-ઉગે, તો પણ ભાવિ કર્મરેખા ચલિત થતી નથી. ૨૨૪

કોઈ દિવસ કેરકાના આડ ઉપર પાંદડું નથી હોતું તેથી શું વસન્ત ઋતુનો દોષ છે? અને જો દિવસે ધ્રુવડ નથી દેખતો તેથી શું દૂષણનો દોષ છે? મેઘની ધારા ચાતકના મુખમાં પડતી નથી તેથી શું મેઘનો દોષ છે? એટલાજ માટે જે વિધિએ કપાલમાં લખ્યું તેને જુસી નાખવા કોણ સમર્થ છે? ૨૨૫

ગાથાઃ

I સાયર તુજ્ઞ ન દોસો, દોસો અમ્હાણપૂવ્વકમ્માણં ।
રયણાયરરયણમરિયો, સોલૂરો હસ્થ મે લગ્ગો ॥૨૨૬॥

અઉપધ.

રાજ્ય નધ દેખાડી કલા, આવી ધરે કામકંઠલા;
બૈઠી ગોખિ વિરહ તનુ ઢહધ, તિણુ^૩જ વાટધ માધવ વહધ. ૨૨૭
નયણે માધવ દીઠો^૪ તીસે, કામકંઠલા આવી તિસધ;
સંલલ પ્રીતમ ગુણુ ભંડાર, પ્રાણુનાથ જીવન ભરતાર. ૨૨૮
તું મન વલ્લભ કંત સુખાણુ, તુજ વિરહ મુજ છંડે પ્રાણુ;
વલી પાછો મુજ મંદિર આવિ, તુજ સંગમધ મુજ વિરહ જુઝાઈ. ૨૨૯
માધવ કહધ સુણુસિ રાય, કરધ કોપ છંડાવધ ડાય;
કામકંઠલા આગ્રહ કરી, માધવ લે મંદિરિ સંચરિ. ૨૩૦

સાગર તવ ન દોષઃ, દોષોસ્માકં પૂર્વકર્માણામ્ ।

રત્નાકર રત્નમરિતઃ, સોલ્લૂરઃ હસ્તે મે લગ્નઃ ॥૨૨૬॥

હે સમુદ્ર ! તું રત્નની ખાણુ હોવાથી રત્નથી ભરેલો છું. જ્ઞા
મારા હાથમાં દેડકા આવ્યો તે તેા અમારા પૂર્વ કર્મનેજ દોષ છે. ૨૨૬

(૧) * બધઈ ગોખિ વિરહિ તનિ દહે. (૨) * પ્રીતમ. (૩)
* તેણિજ. (૪) * દીઠઉ જિસઠ. (૫) * સંલલિ સ્વામિ. (૬) * ઘાતાર.
(૭) * મુજ. (૮) * વિરહધ. (૯) * છંડધ. I છંડુ. (૧૦) *
કરિ પ્રસાદ મુજ મંદિરિ. (૧૧) * મિ. (૧૨) * વિ. (૧૩) * સુ-
ણિસધ. (૧૪) * કોપ. (૧૫) * લેધ. - * રિ.

ઈંયા સપતિ ભૂમિ આવાસ, મહકંઠ સખર ધૂપ સુખવાસ;

ચોવા ચંદ્રણ અંગર કપૂર, રતન તેજ ઝલકઈ કરિ સૂરિ. ૨૭૧

ચંદ્રોવા ઉપરિ અતિ ચંગ, પદ્મકૂલ સુખ સેજ સુરંગ;

માધવ દેખી મન ગહગહકઈ, પુલ પગર મૃગમદ મહમહકઈ. ૨૭૨

સુરભિ તેલ ચંપક તનુ ભરઈ, સઈ હૃથિ અંગ માજણુઉ કરઈ;

નીરમલ જલ અંગો હલ નીર, દીપઈ માધવ તણો સરીર. ૨૭૩

ચંદન તણો વિલેપન કરી, માધવ ઐઠો આણુંદ ધરી;

પ્રાણનાથ મિલિયો એકાંત, પૂછે પૂરવલો વિરતાંત. ૨૭૪

માધવ સુણો વાત મુજ તણી, ઈંદ્ર કોપ કીયો મુજ ભણી;

દીયો સરાપ ઈહાં અવતરી, તુજ મિલીયઈ દુખ ગયા વિસરી. ૨૭૫

(૧) * ઊચઉ સપત. + ઉચુ. I ઉંચો. (૨) * બહકંઠ અંગર.
(૩) x શુભ. (૪) * સુઆ. (૫) * કુસુમ. (૬) * જિમ, x
સિસિ. (૭) * ચંદ્રુઆ. I ચંદ્રોદય બાંધ્યા અતિ ચંગ, - * જિ.
- I નિ. (૮) I ગહગહકઈ. (૯) * અગિઈ મજુણુ. (૧૦) * અધો-
લઈ, I સ્નાન કરાવઈ નિરમલ નીર. (૧૧) * તણુઉ + તણુ.
(૧૨) * બઈઉ. + ઐઠો. (૧૩) I કરે. (૧૪) * મિલિઉ.
એકંતિ. x એકાંત. (૧૫) * પૂછઈ પૂરવિલુ વરતાંત. (૧૬)
* સુણુઉ + સુણુ. (૧૭) * ઈંદ્ર કોપિ કીયુ. (૧૮) * ઉ. (૧૯)
* મિલઈ આ દુખ. x મિલીઉ. I મિલીયાં.

ગાહા *

શ્વણ કોલિ ફલિયં, ચંદણ કુસુમાણ હોઈ ફલરિદ્ધિ ।
 સજ્જણ જણ સંસગ્ગો, પુણ્ણેણ વિના ન લખ્ખંતિ ॥૨૩૬॥
 સામા કુરંગ નયણી, વિસરસ ભરિયાઈ તુજ્જ નયણાઈ ।
 I પરપુત્ત ચિત્ત હરણી, નિલ્લજ્જા કજ્જલં કુણઈ ॥ ૨૩૭ ॥
 તરુણીપુણો વિગાહિઆ પરિચ્ચ અલ્લિત્તરેણ ચ પવિટ્ઠો*
 કારણ કવણ અયાણો, દિઅઓ ધુવ્વઈ સીસં ॥ ૨૩૮॥

(૧) * હિવમારણ - × પુરિસાણં.

* શ્વણાં કદલિ ફલિતં, ચન્દન કુસુમાનાં ભવતિ ફલ રુદ્ધિઃ ।
 સજ્જન જન સંયોગઃ, પુણ્યેન વિના ન લભ્યતે ॥૨૨૬॥
 શ્યામા કુરઙ્ગ નયની, વિષરસ ભરિતાનિ તવ નયનાનિ ।
 પરપુત્ર ચિત્ત હરણી, નિર્લજ્જા કજ્જલં કરોતિ ॥૨૨૭॥

અર્થઃ—શેરડી કેળની માફક ક્ષિતિ થાય, ચંદન વૃક્ષના પુલોને
 ક્ષણી શોભા થાય; પરન્તુ પુન્ય વિના સજ્જન માણસનો સંગ ન
 મળી શકે. ૨૨૬

હે હરિણુ સમાન નેત્રોવાણી સ્ત્રી ? તારાં નેત્રા વિષરસથી ભરેલાં
 છે તો હે પારકા પુત્રોનાં ચિત્તને હરનારી નિર્લજ્જ ! તું મેથ સ્ત્રી
 માટે કરે છે—આંગ્રે છે ? ૨૨૭

* અર્થઃ—કામભોગ માટે પ્રાર્થના કરાએલી સ્ત્રીએ ત્યાગ કરેલ
 અને વળી મહણુ કરેલી કાંચળીની અંદરથી પેઠેલાને જોઈને હે મૂખ !
 હાથી માથુ ધુણાવે છે તેનું કારણ શું ? ૨૩૮

(પ્રત્યુત્તર—હાથીએ સ્ત્રીનાં સ્તનો જોઈને વિચાર્યું કે મારા કુંભ-

વલ્લહ દીવક પવનભય, અંજન સરણ પડટ્ટુ ।

કરહીનહ ધુણહ કમલ, જામ પયોહર દિટ્ટુ ॥ ૨૩૯ ॥

સ્થળ તો સ્ત્રીનાં સ્તન જોવાજ છે પરન્તુ સ્ત્રી જ્યારે ચાલે છે ત્યારે તેના કંપતા સ્તનો મારા કુંભસ્થળની શોભાને ઢાંકી દે છે. કારણ કે મારા કુંભસ્થળ સ્ત્રીના સ્તનોની માફક ધુણતા નથી, એટલાજ માટે પોતાના કુંભસ્થળને સ્ત્રીઓના સ્તનની માફક ધુબવવા તે માથુ ધુણાવ્યા કરે છે. આનો રહસ્યાર્થ એટલોજ છે કે હાથિના કુંભસ્થળની શોભા કરતાં સ્ત્રીનાં સ્તનો અત્યંત સુંદર છે.)

વલ્લભ ! દીવક પવન ભય, અંજન શરણ પ્રવિષ્ટઃ ।

કરહીનઃ ધૂનોતિ કમલં, યાવત્પયોધરૌ હૃષ્ટૌ ॥ ૨૩૯ ॥

+ હે વલ્લાલા ! દીવાને પવનનો ડર લાગવાથી મેશને શરણે ગયો, ત્યારે હાથ વગરના પવને આમ તેમ જોવા માંડ્યું, પણ જેટલામાં તેણે સ્તનો જોયાં કે તુરત કમળને ધુબવવા લાગ્યો. ૨૩૯

+ સ્પુટ નોટ:-જ્યારે ધરમાં દીવો કરવામાં આવે છે ત્યારે તેની મેશ ભિંતે ચોટે છે તેથી પવન દીવાને ઝાલવી શકે છે પરન્તુ મેશનો નાશ કરી શકતો નથી તેથી પવન ગભરાઈને આમ તેમ ફરવા લાગ્યો કે હવે હું દીવાના અસ્તિત્વનો શી રીતે નાશ કરું, પરન્તુ જ્યારે તેણે સ્ત્રીનાં સ્તનો દીઠાં અર્થાત્ સ્ત્રીનાં સ્તન ઉપર રહેલી ડીટીઓની રક્તતાચ્છાદિત શ્યામતા જોઈ ત્યારે બાણ્યું કે દીવાનું અસ્તિત્વ માનસથી નષ્ટ થવાનું નથી તેથી પોતાની શક્તિનો મોભો સાચવવા અને દીવાનો નાશ કરવામાં પોતાની થએલી નિષ્ફળતાને ઢાંકી દેવા સરોવરમાં રહેલા કમળને ધુબવવા લાગ્યો; આ સઘળા કથનનો સારાંશ એટલોજ છે કે સ્ત્રીનાં સ્તનો ઉપરની ડીટીઓની રક્તતાચ્છાદિત શ્યામતા દીવાની શોભાને હરિ લેનાર છે—અર્થાત્ અત્યંત સુંદર દેખાય છે.

ચોપાઈ.

સુખ સેજઈ માધવ સંચરઈ, ચુંબન દે આલિંગન કરઈ;
 પ્રેમ દિખાલિ કંત મન હરઈ, કામકંઠલા ઇમ ઉચ્ચરઈ; ૨૪૦
 દૂહો.

૮ ચઠિ ચઠિ નાહનિ સંગ ચઠિ, ભુજાં દેહિ પસાર;
 અમ્હ ચાંપા કિમ તુટ્ટી, તુમ્હ ભમરાં કે ભાર. ૨૪૧

ચોપાઈ.

આજ લગઈ પર પુરૂષ પ્રધાન, બંધવ જાણી લાંગો અંગિ;
 તુજ મિલિયઈહિવમનમથહુઈ, ખિણુ એકતુજવિણુરહીસુનહી. ૨૪૨
 પ્રેમ પ્રકાસઈ મોડઈ અંગિ, કસણા ભાજઈ જાણિ ભુયંગ;
 આલસ અંગિ જલાઈ કરઈ, વિરહ વિધા જલ લોચન ભરઈ. ૨૪૩
 મયણુ ખાણુ વેધઈ સા ખાલ, ઘાલઈ કંઠિ ખાંહે સુકમાલ;
 કરસું ખંચઈ કુસુમ માલ, કામ એમ જગાવે તતકાલ. ૨૪૪

દૂહો.

જિમ મધુ કર નઈ કમલાણી, ગંગા સાગર વેલિ;

તેણુઈ વિધ માધવ રમઈ, કામ કતૂહલ કેલિ. ૨૪૫

(૧) * જ. (૨) * દેષ. (૩) * ડિ. (૪) * લુઅંગ. (૫)
 x તઈ મિલીઈ હું મન મથિ પ્રહી, - * જિ. (૬) * ન સકું રહી.
 - * ગ. (૭) * ભ. (૮) * વૃથા (વ્યથા). (૯) * નયણુ. - *
 ડ. (૧૦) * સિઈ. (૧૧) * ઇમ જાગઈ. (૧૨) * લિ. (૧૩)
 * તેણુ. I તિણુ. (૧૪) x કરઈ.

- કામકંઠલા વિષય સુખ, માધવ વિલસઈ જેહ;
 તે સુખ જાણે ઈસર વલી, કરઈ વલી જાણઈ તેહ. ૨૪૬
- મન મોહન ઈક કામિની, ખીજી પૂરવ નેહ;
 રંગ લુખધા લાગી રહઈ, જિમ ડેડર પાણી નેહ. ૨૪૭
- ૮ મન માન્યા તનુ ગડિયા, દોહગ દૂરિ ગયાહ;
 સજ્જણુ પોઈણુ પાન જિમ, જિમ તૂં મુજ હાલાઈ. ૨૪૮
- ૮ પ્રીતિમ મલિયા ધૃતિ હોઈ, કજ્જ સહ સરીયાં;
 પૂનિમચંદ મયંક જિમ, દિસ ચારઈ ભરી સાહ. ૨૪૯
- કામકંઠલા ઈમ કહઈ, માહરા સરીયા કાજિ
 પહિલા ભવકો વાલહો, સો મુજ મિલીઉ આજ. ૨૫૦
- માધવ માણી માનિની, અપછર કઈ અણુહાર;
 હુઈ ન હોસ્યઈ એણુ જુગ, કામકંઠલા નારી. ૨૫૧

(૧) * રસ. (૨) x વિલસ્યો. (૩) * જાણઈ ઇશ્વરહ. I ઈસ-
 વર. (૪) * એ. (૫) * ખીજીઉ. (૬) * લુખધ રામી રલા.
 (૭) * મેયણિ નઈ મેહ. I મનમેહ. (૮) x મિલીઆ તન
 ગમ્મીયા. (૯) x પાણિ દુધ. (૧૦) x ચારે દિસિ ફલિયાહ. I
 દિસિરે. (૧૧) * + મો સહિ. - * જ. (૧૨) * પઈલા ભવનું
 વાલહઉ. + વાલહુ. (૧૩) x નિં. (૧૪) * + સારિ. (૧૫)
 * હોસિઈ ઈણુ યુગઈ. (૧૬) - * કામા સરિખી. x સિરિખિ. I
 સરિસિ. - * + જિ.

સ્નેહ રમતાં કામિની, ખિણુ મૂકી નવિ જાઇ;
 જાણે વિહસિ કેતકી, ભમરો ખેડો આઇ. ૨૫૨
 કામકંઠલા ઈમ કહઇ, અંજ અ છે ખહુ રાતિ;
 ગાહા ગૂઢા ગીત રસ, કહિ કાં નવલી વાત. ૨૫૩
 ગીત વિનોદ વિલાસ રસ, પંડિત દીહ લિખાંતિ;
 કઇ નિદ્રા કઇ કલહ કરી, મૂરખ દીહ ગમંતિ. ૨૫૪

શ્લોક +

I પતંગ રંગવત્રીપ્રીતિ, પામરાણાં ચ જાયતે ।

ચોલ મંજિષ્ઠ વચ્ચેષાં, ધન્યાસ્તે જગતિતલે ॥૨૫૫॥

યતઃ ૧

* ગીતશાસ્ત્ર વિનોદેન, કાલો ગચ્છતિ ધીમતામ્ ।

વ્યસનેન તુ મૂર્ચાણાં, નિદ્રયા કલહેન ચ ॥૨૫૬॥

(૧) * + માનિની. (૨) * + મુંકણી. (૩) * ભમર ખંડ-
 ઠક. + ભમર ખેડ. (૪) * હજ અજઈ. - * સિ. (૫) x ગ-
 મંતી. - * ૨.

+ અર્થ:—પામર માણસોને પતંગીયા રંગ જેવી પ્રીતિ થાય
 છે, પરંતુ પૃથ્વીતલમાં ચોલ મજીષ્ઠના રંગ જેવી પ્રીતિ જેઓને થાય
 છે તેઓને ધન્ય છે. ૨૫૫

૧ અર્થ:—બુદ્ધિમાત્ર મનુષ્યોનો વખત ગીત અને શાસ્ત્રના આ-
 નંદમાં જાય છે અને મૂર્ખાઓનો તો વ્યસન, ઉંઘ અને કલેશમાં
 જાય છે. ૨૫૬

(माधवोवाच) :—

गाथा *

कट्टुखरेण विहिय, मंदिरमज्जम्मि अद्वरयणीए ।

बालालिहइ भुयंगं, कहि सुंदरि कवणकज्जेण ॥२५७॥

(कामाउवाच) :—

दूहा +

सा आली पैमंगली, णिणु णिणु रयणु विहाअ;

तिणुं उरुहार परडीयो, न' दीवोओ णुआअ.

२५८

* काष्ठात् खरेण विहित, मंदिर मध्ये अर्घरात्रौ ।

बाला लिखति भुजङ्गं, कथय सुंदरि ! किम् कार्येण ॥२५७॥

अर्थः—हे सुंदरि ! बाकडाथी पणु कइणु अर्थात् पत्थरथी के युनाथी आवेला महेलमां अउधि राते ते स्त्री सर्प यितरे छे ते शुं काम माटे ते कहे. २५७

+ अर्थः—ते स्त्री प्रेमासक्त होवाथी अने रात्रि क्षणु क्षणु ओधी थर्ध प्रातःकागतो प्रेमपात्रना वियोगतो समय नणुअ आवतो जणुी तेषु महादेवतो डार (सर्प) यितर्यो के जेथी दिवो ओलाअ जय. अर्थात् दीवो प्रकाशनुं जान करानार होवाथी तेना उपर गुरसे थध अर्थात् प्रकाश उपर गुरसे थध के शुं तुं भने मारा प्रेम पात्रना वियोग करानीश ? पणु ते पहुलां न हुं तारे नाश करनार लावुं तो पडी तुं शुं करनार छे, जेवुं विचारी तेलीजे सर्प यितर्यो जेटले सर्प पवनतो लक्षक छे अंत पवन न होय तो दीवो नाश पाणी न' अघकार प्रसरि जय जेटले जणुे के प्रकाश थशेन नही जेम धारी ते प्रेमासक्ताजे सर्प यितर्यो. २५८

(१) I प्रेम आगलि. (२) * + लि. (३) * + पडावीडि.

x परिहित. (४) * दीवनु उहलाअं.

* (કામાઉવાચ) :—

પ્રી૩ પરદેસઈ નીપગઈ, દાંતા મૃજિ સમાઈ;

જિણુ દીકઈ પ્રી રંજિયઈ, સૌ૩ તું મેલે માય. ૨૫૦

(માધવોવાચ) :—

ઉત્તર-કાવલ (દાંતે ઘસવાની મશી).

(૧) * પ્રિય પર દિપાઈ. (૨) * માહિ. * શિ. (૩) * સૌ મુજ મુકો. — * શિ.

* અર્થ:— xહે માતૃશ્રી ! જે પરદેશમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને મને પ્રીય હોઈ દાંતમાં સમાય છે અને જેને દેખતાં પ્રીય મનુષ્ય ખુશી થાય છે તે તું મને મોકલજે. ૨૫૦

x નોટ:—આ દૂહાનો જવાબ સર્વ પ્રતિમાં કાવળ લખેલો છે તેથી તે અત્રે કાયમ રહેવા દીધો છે. પરન્તુ અક્ષરાર્થ અને ભાવાર્થ તપાસતાં દાંતે ઘસવાની મશીન સંભવે છે. કર્તાએ જેસલમેરમાં રહી આ કૃતિ બનાવી છે તેથી એમ સમજાય છે કે તે પ્રદેશમાં મશી બનતી નહિ હોય તેથી પરદેશમાં ઉત્પન્ન થતી બતાવી છે—તથા મશીનો રંગ શ્યામ છે, તે મારવાડની સ્ત્રીઓને શ્યામ રંગથી દાંત રંગવાના વધારે પ્રીય હોવા જોઈએ એમ અનુમાનાય છે. વર્તમાનમાં પણ મારવાડી સ્ત્રીઓમાં શ્યામ રંગે દાંત રંગવાનો કાંઈક વિશેષ પ્રથા જણાય છે અને ત્યાંના વતનીઓની લોક દલાવનામાં સ્ત્રીઓના શ્યામ દાંત વધુ પ્રશંસાપાત્ર થતા હોવા જોઈએ તેથી સ્ત્રીએ પોતાના પતિની પ્રસન્નતા માટે મશી પોતાને વધુ ઇષ્ટ જણાવી છે. અત્રે કાવળ-મેશ અર્થ તો તદ્દત અસંગત છે કારણ કે તેને દાંત સાથે કાંઈ સંબંધ નથી.

+ (કામકંઠલાઉવાચ):--

કુંગર કડણ્ઠ ઘર કરઠ, સરલી મૂંડી ધાઠ;

મો તન નયણે નીપજઠ, તસુ મુજ સાઠ મુકાઠ. ૨૬૦

(માધવોવાચ):-- મોર.

+ અર્થ:--કુંગરની કચડ-મો ઉપર જે ઘર કરે છે અને સરળ રીતે દોરે છે-ઉંડે છે (અર્થાત્ મોર ળીજ પક્ષીઓની માફક પિછાતા ભારતે લીધે નીચો ઉંચો જલદી ઉડી શકતો નથી તેથી તેને સરળ સિદ્ધો દોડનાર કહેલ છે) અને તેનું* શરીર નેત્રાથી ઉત્પન્ન થાય છે તેનો સ્વર મને સારો લાગે છે. (મોર) ૨૬૦

* નોટ:--અત્રે એક વિચારણીય ચર્ચા ઉત્પન્ન થાય છે કે લોક પ્રથામાં મયૂરી, મોરનાં વર્ષા ઋતુમાં પડતાં અશ્રુઓથી ગર્ભ ધારણ કરે છે. પરંતુ તત્વજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ એ વાત તદ્દન ખોટી માલુમ પડે છે, જૈન તત્વજ્ઞાનમાં જીવો સંબંધી ટુંકામાં જ્ઞાન આપનાર વાદ્વિતાલ શાંત્યાચાર્ય ધૃત જીવ વિચાર પ્રકરણમાં જણાવ્યું છે કે- 'સર્વે જલથલ સ્વયરા, સમુચ્છિમાગધ્મયા દુહા હુંતિ' । અર્થાત્ સર્વ પાણિમાં ફરનાર, પૃથ્વી ઉપર ફરનાર, અને આકાશમાં ચાલનાર, પંચેદ્રિ પ્રાણિઓના સમુચ્છિમ અને ગર્ભજ એવા એ પ્રકાર છે. "

સમુચ્છિમ પ્રાણિ તેને જ કહેવાય છે કે જે ગર્ભજ પ્રાણિના રૂધિર, વીર્ય, મલ, મૂત્ર વિગેરેમાં તથા વસ્તુ સંયોગથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નપુંસક હોય છે. જ્યારે ગર્ભજ માતા પિતાના સંયોગથી માતાના ગર્ભાશયમાં રૂધિર વીર્યના મિશ્રણમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે નર અને નારી બન્ને હોઈ શકે છે. આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે મોરના આંમુઠી મહીના ગર્ભ ધારણની વાત અસત્ય છે.

(૧) * મુકાઠ. * લ. * ય. (૨) * ન.

૧ (કામકંઠલાઉવાચ):—

ચિહ્નું નારી નર નિંપજઈ, ચિહ્નું પુરૂષે નર હોઈ;

સો નર જિસઈ પદ્ધરા, ગંજ ન સકે કોઈ. ૨૬૧

(માધવોઉવાચ):— દ્વિન-દ્વિવસ.

૨ (કામકંઠલાઉવાચ):—

ગલઈ જનોઈ પૂઠ થણુ, મસ્તક ઉપરે દાંત;

એ હીયાલી કરે ગ્રહી, શ્રવણુ સુહાવઈ કંત. ૨૬૨

(માધવોવાચ):—વીણા.

૧ અર્થ:—ચાર સ્ત્રીથી પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ચાર પુરૂષથી પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે તે પુરૂષ જેને પાધરો-પાંસરો, તેને કોઈ ગાંજ શકે નહીં; અર્થાત્ ચાર ધડિરૂપિ સ્ત્રીથી એક પહોર રૂપ પુરૂષ પેદા થાય છે અને ચાર પહોર રૂપી પુરૂષથી દ્વિન-દ્વિવસ રૂપ પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે તે જેનો દ્વિવસ પાંસરો તેને કોઈ ગાંજ શકતું નથી. ૨૬૧

૨ અર્થ:—હે સ્વામિનાથ ! જેને ગળામાં જનોઈ છે, પાછળ સ્તન છે અને મસ્તક ઉપર દાંત છે એ હૃદયને પ્રીય હાથમાં લઈને તમે કાનને શોભાવો ! આનંદ આપો: અર્થાત્ ગળામાં જનોઈ તે વીણાના તારો, પાછળ સ્તન તે વીણાના પાછલા લાકડાના સ્તન જેવા દેખાવના બે ભાગો, અને માથા ઉપર દાંત તે તારને ખેંચવાના દાંતાઓ, એવી વીણા તે હું સ્વામિનાથ ! હાથમાં લઈને મારા કાનને આનંદ આપો, અર્થાત્ વગાડો. ૨૬૨

(૧) * જિ. (૨) * સકઈ. (૩) * કિ. - * રિ. - * રિ.

(કામકંઠલાઉવાચ):— શ્લોક +

૮ પર્વતાગ્રે રથેજાતે, ભૂમૌ તિષ્ઠતિ સારથિઃ।

ચલતિ વાયુવેગેન, પાદમેકં ન ગચ્છતિ ॥ ૨૬૩ ॥

(માધવોવાચ):— ચક્ર-કુંભારનો ચાકડો.

(કામકંઠલાઉવાચ):— શ્લોક*

૮ દ્વારે નિર્વિશાઃ નાગાઃ, ગજાવલિ વિવર્જિતાઃ ।

સુમટાસ્સત્વહીનાથ, તસ્પાહં કુલ બાલિકા ॥૨૬૩॥

(માધવોવાચ):— ઘરના બારણે કરેલા પથરના હાથી અથવા ભિંતમાં ચિતરેલા હાથિઓ અને યોદ્ધાઓ.

+ અર્થ:—પર્વતના અગ્ર ભાગે રથ ગયો, ત્યાં સારથિ (રથ હાંકનાર) ભૂમિ ઉપર બેઠો છે અને રથ વાયુ વેગે ચાલવા છતાં એક ડગલું પણ જતો નથી. અર્થાત્ પર્વતનું શિખર તે કુંભારે પૈકું ગોઠવવા માટે માટીનો નાનો ટેકરો કરી ખીસો નાખી ઢગતો ડુંગરના જેવો કરેલો દેખાવ, અને સારથિ ભોંય ઉપર બેઠો છે તે કુંભાર જે લાકડી વડે ચક્ર ચલાવે છે, ચક્ર વાયુ વેગે ચાલતું હોવા છતાં ત્યાંથી એક ડગલું પણ જતું નથી.

*અર્થ:—બારણે મદ વિનાના હાથિઓ છે પરંતુ શબ્દ પકિતથી રહિત છે અને યોદ્ધાઓ શક્તિ વિનાના છે તેના કુળની હું સ્ત્રી છું. અર્થાત્ મદ અને શબ્દ વિનાના હાથિઓ તે ઘરને બારણે પથરના અથવા ભીંતમાં ચિતરેલા હાથિઓ, અને શક્તિ રહિત યોદ્ધાઓ તે હાથિ ઉપર બેઠેલા પથરના ટ્રાંતરેલા અથવા ભીંતમાં ચિતરેલા હથિ-યારખંદ માણુઓ, તેના કુળની હું સ્ત્રી છું એટલે સજાટ અથવા ચિતારાની સ્ત્રી છું. ૨૬૩

(કામકંદલા):—

શ્લોક. *

૮ અસ્મદ્દૃહે દેવનાગ, શ્વલન શક્તિ વિવર્જિતઃ ।

વૃક્ષછાયા ન દિશતિ, તસ્યાહં કુલ બાલિકા ॥૨૬૪॥

(માધવોવાચ):—દેવદારનું કૌતુહલ ઓડ.

(કામકંદલાઉવાચ):—

શ્લોક X

૮ અસ્મદ્દૃહે પુત્રીયં જાતં, શિરો તસ્ય ન વિચ્યતે ।

જીવન્તં માનવં ગલતિ, તસ્યાહં કુલ બાલિકા ॥૨૬૫॥

(માધવોવાચ):—બાળકને પહેરવાનું ઝબકવું.

* અર્થ:—અમારે ઘેર દેવ વૃક્ષ છે પરંતુ તે કપવાની શક્તિ રહિત છે અર્થાત્ કોણે તે કાપવું નથી અને વૃક્ષની છાંયા દેખાતી નથી તેના કુળની હું સ્ત્રી છું, અર્થાત્ અમારે ઘેર દેવદારનું વૃક્ષ છે પરંતુ તે કંપતું નથી તેમ તેની છાંયા નથી એટલે બનાવડી છે તેના કુળની હું સ્ત્રી છું અર્થાત્ હુશીયાર સુથારની હું સ્ત્રી છું. ૨૬૪

X અર્થ:—અમારે ઘેર પુત્ર સંબંધી ઉત્પન્ન થયું, પરંતુ તેનું માથું નથી છતાં જીવતા માણસને ગળી જાય છે તેના કુળની હું સ્ત્રી છું અર્થાત્ દરજણે છું. પુત્ર સંબંધી તે પુત્રને પહેરવાનું અને ગળા વગર તથા જીવતા માણસને ગળી જનાર તે માથા ઉપરથી પહેરવું ઝબકવું કારણ કે તેમાં શરીર પેસિ જાય છે તેથી તેને ગળી જનાર જાણવું કે ૨.૫

(કામકંઠલાઉવાચ):--

ચોપાઇ.૧

૧* પર્વત શિખરિ એકરથ નાઇ, પાડે ચીં બસઇ ભુંઇ ડાય;

અતિ ઉચ્છક ચાલઇ કરિ વાઉ, એક પગ નવી આઘઉ થાઇ. ૨૬૬
(માધવોવાચ):--કુંભારનો ચાકડો. ચક.

(કામકંઠલાઉવાચ):--

દૂહા.૨

કુણુ આધાર જીવીત તણો, કામ ધરણિ કુણિ થાઇ;

શ્રાવણુ ધુરિ કુણુ પુલ્લઇ, સ્ત્રી પરણી કિહાં નાઇ. ૨૬૭

(માધવોવાચ):--સાસ-રઇ-(રતિ પ્રીતિ કામદેવની સ્ત્રી) નાઇનું
પુલ તેનો સામટો જવાબ 'સાસરઇ નાઇ.'

૧ અર્થ:--પર્વતના શિખર ઉપર એક રથ બન્ય છે તે ચિસ પાડે છે અને ભોંચ બેસી રહે છે. હાથથી ચલાવતાં વાયુ વેગે જલ-દીથી ચાલે છે પણ એક પગલુ આધો જતો નથી. સ્પૃટતા મારે બુઓ ૨૬૨ મા શ્લોકનો અર્થ તેનું જ રહસ્ય આ ગુજરાતી ચોપાઇ છંદમાં અવતરેલું છે. ૨૬૬

૨ અર્થ:--જીવિતન્યનો આધાર કોણુ ? (સાસ) કામદેવની સ્ત્રી કોણુ થાય ? (રઇ-રતિ) શ્રાવણુ મહિનાની શરૂઆતમાં કોણુ પ્રપ્રુક્ષિત થાય ? (નાઇ-નો છોડ) અને સ્ત્રી પરણીને કયાં જાય ? આ છેલ્લા પ્રખનો જવાબ ઉપરનાં ત્રણે એકઠાં કરવાથી, સાસ+રઇ+નાઇ. તેનું સામટું સાસરઇ નાઇ.

(૧) I વઢે. (૨) I રહઇ. - I ઈ. (૩) + આધુ થાય. (૪) * ત-ણુઉ. + તણુ. I તણો. - * ણુ. (૫) + કૂલય. (૬) * - કિહિં.

(કામકંદલાઉવાચ):--

ગાથા. †

+ ગરુઅમ્મિ નિવુટ્ટુમાણા, કિં જોડંતિ વિવેગિણો ।

નેઝરં સોહણ કથ, કિં કરેઈ વિવાસિઝ ॥ ૨૬૮ ॥

(માધવોવાચ):--પાણી, પાઈ.

(કામકંદલાઉવાચ):--

ચોપાઈ. ૧

પઠમક્ષર વિણુ સહુ^૨ સાધાઈ, મઝ્ઝક્ષર વિણુ સવિ સંહારઈ;

અંતક્ષર વિણુ સહુ^૫ અમીઠો, એસો અચંલમ નચણે દીઠો. ૨૬૯

(માધવોવાચ):--કાગલ. (ગલ-ગણુ, +કાલ.+કાગ,-કાગડો.)

† મુરુકે નિમગ્નાઃ, કિમ્ યોજયન્તિ વિવેકિનઃ ।

નુપુરં શોભતે કુત્ર, કિમ્ ક્રીયતે પિપાસિતુઃ ॥૨૬૮॥

(૧) * ખખર. (૨) * સવિ કહિ મીઠઈ. (૩) * મધ્ય. (૪)

* મિનિહુ ખીઠઈ, - * તિ. (૫) * વાયસ બાણુઉ. (૬) * ન મોકલિઉ તે સહિ રીસાણુઉ.

અર્થ:--મોટાઈમાં કુખતા અર્થાંત મોટાઈ પામતા વિવેકી માણસો શું જોડે છે ? (સં. પાણી=હાથ. નખ્રતા સૂચક હાથ જોડવા તે) નુપુર (ઝાંઝર) ક્યાં શોભે છે ? (પ્રા. પાઈ+પગે-પગમાં) અને તરસ્થાને શું કરાય ? (પાણી પાઈ=પાણી પીવડાવાય). ૨૬૮

૧ અર્થ:--પહેલા અક્ષર વિના સઘળા (શરીર) નો આધાર છે, (ગલ=ગણુ). વચલા અક્ષર વિના સર્વનો સંહાર-નાશ કરનાર છે. (કાલ-કાળ+વખત) અને છેલ્લા અક્ષર વિના સર્વને ખરાબ લાગનાર છે. (કાગ=કાગડો) એવો આશ્ચર્ય-આનંદ ઉપભવનાર મેં નજરે દીઠો.

૧ (કામ; હલા ઉવાચ):--

I પદમખ્યર વિણુ જગ સાધારૈ, મધ્ય અક્ષર વિણુ સવિ સંહારઈ;
અંત અક્ષર વિણુ સધલે મીઠો, એ અવલો નયણે દીઠો. ૨૬૦
(માધવોવ:ચ):--કાજલ. (જલ+પાણી. કાલ+કાળ-વખન. કાજ+
કામ. કાર્ય-કરવું કામ કરવું.)

(કાગલ). આ કડીનો પાઠાંતર યોજી અર્થ કરીએ તો નિચે પ્રમાણે થાયછે.

પહેલા અક્ષર વિના સર્વને મીઠું લાગે છે. (ગલ=ગળ્યું) વચલા અક્ષર વિના મનને ખરાબ લાગે તેવું છે. (કાલ=કાળ. મૃત્યુ). અને છેલ્લા અક્ષર વિના કાગડો જાયવો. (કાગ=કાગડો). કામ સ્ત્રી પોતાની સખિને કહે છે કે-‘તે ન મોકલવાથી અથવા પત્ર ન લખિ મોકલવાથી નહી તે (પ્રેમપાત્ર માણસ) રીસાયો છે, (કાગલ). ૨૬૯

૧ અર્થ:--પહેલા અક્ષર વિના જગતનો આધાર છે. વચલા અક્ષર વિના સર્વનો નાશ કરનાર છે, અને છેલ્લા અક્ષર વિના સઘજે મિષ્ટ લાગે છે, એ આશ્ચર્ય ઉપજવનાર મેં આંખમાં જોયું. અર્થાત્ પહેલા અક્ષર વિના જગતનો આધાર જલ, જળ પાણી છે. કારણ કે તેનાથી પ્રાણિઓ જીવે શકે છે, પરંતુ પાઠાંતર યોજતાં પહેલા અક્ષર વિના જગતનો નાશ કરનાર છે તે જલ, જળ, પાણી છે કારણ કે અનહદ વરસાદ પડે તો જગતનો નાશ પણ થાય. અને વચલા અક્ષર વિના સર્વનો સંહાર-નાશ કરનાર છે, કાલ-મૃત્યુ. તે જગતનો નાશ કરે છે, તથા છેલ્લા અક્ષર વિના સઘજે પ્રીય લાગે છે તે કાજ-કામ. જે કામ કરે તો સર્વત્ર પ્રીય-વહાલો કર્મ પડે. એ આશ્ચર્ય કરાવનાર વસ્તુ મેં તેત્રોમાં જોઈ. અર્થાત્ આંખમાં આંજેલી મેશ,--કાજલ. ૨૭૦

(૧) x સંહારઈ. (૨) x મજખર (૩) x જગ. (૪) x અંતખર. (૫) x સઘલાં મીઠઉ. (૬) x ધસો અસંભમ.

૧ (કામકંઠલાઉવાચ): -

* પદમખખર વિણુ હીંઈ વાસ, મધ્યખખર વિણુ નારિ ઉલ્લાસ;
અંતિખખર વિણુ લીંજીંઈ નામ, બાલક નઈં છઈં ત્રણુઈં કામ. ૨૬૧

(માધવોવાચ):—રામતિ+રમત, ક્રિડા. (મતિ+બુદ્ધિ. રાતિ+રાત્રિ.

રામ એક રાખનું નામ.)

(કામકંઠલાઉવાચ):--

ગાથા. ૨

I પાડપાણિ ગાઈગીયં, વરકુરંગમારીઝળ આણેઈ ।

• તિત્રિ મહિલાળ મળિયં, નત્થિ સરો ઉત્તરં દેઈ ॥૨૭૨॥

(૧) + ણુ

૧ અર્થ:—પહેલા અક્ષર વિના હૃદયમાં વસે છે, વચલા અક્ષર વિના સ્ત્રીને આનંદદાયક છે, તથા છેલ્લા અક્ષર વિના જેનું નામ લેવાય છે, અને બાળકને એ ત્રણેથી કામ છે.—અર્થાત્ પહેલા અક્ષર વિના હૃદયમાં વસનાર મતિ=બુદ્ધિ છે, વચલા અક્ષર વિના સ્ત્રીને આનંદ આપનાર રાતિ=રાત્રિ છે કારણ કે પ્રેમપાત્ર માણસને મેળાપ થવાનો ધાર્મિક રાત્રિ હોવાથી તેને તે પ્રીય છે, અને છેલ્લા અક્ષર વિના જેનું નામ લેવાય છે તે રામ, કે જેનું ન્યાયી રાખ તરીકે નામ લેવાય છે, અને તે ત્રણેથી બાળકને કામ છે તે રમત=ક્રિયા બાળકને રમવાનું કામ છે તે માટે પ્રાચિત ગુજરાતિનો રામતિ=રમત ક્રિડા વાચક શબ્દ થાય છે. ૨૭૧

૨ પાયસ્વ પયઃ ગાયસ્વ ગીતં, વરકુરઙ્ગ મારયિત્વાનયસ્વ ।

તિસ્ત્રુભિઃ મહિલાભિઃ મળિતં, નાસ્તિસરો ઉત્તરં દદતિ ॥૨૭૨॥

અર્થ:—એક માણસને ત્રણ સ્ત્રીઓ છે તે ત્રણેએ અનુક્રમે

(માધવોવાચ્ય):—પહેલીને કહ્યું કે સરઃ નાસ્તિ તળાવ નથી.

ખીજીને કહ્યું સરઃ+સ્વરઃ રાગ નથી આવતો.

ત્રીજીને કહ્યું સરઃ+શરઃ શરઃ એટલે બાણ નથી.

(કામકંઠલાઉવાચ્ય):—

દુહા.૧

બહુ દિવસઈ પ્રી આવીઉ, મોતી આણ્યા તેણુ;

થણુ કર કમલે ઝંલીયા, હસિકરિ નાખ્યા તેણુ. ૨૭૩

પોતાના પતિને કહ્યું કે પાણી પા, ગીતગા, અને સુંદર હરણુને મારી લાવ, તેના જવાબમાં તેણે કહ્યું કે 'નત્યીસરો' તેનું રહસ્ય શું ? ત્યારે જવાબમાં કહે છે કે પહેલી જાને કહ્યું કે સરોનત્યી તે સર એટલે તળાવ વગર પાણી ક્યાંથી પિવડાવું, ખીજી જાને કહ્યું કે સરોનત્યી સર+સ્વર રાગ નથી આવડતો એટલે ગીત શી રીતે ગાઈ સંભળાવું ? અને ત્રીજી જાને કહ્યું કે સરોનત્યી સર+શર તીર નથી તો હરણુને શી રીતે મારી લાવું ? ૨૭૨

૧ અર્થ:—ઘણા દિવસે પતિ આવ્યો તેણે મોતિ આણ્યાં તે કમળ સમાન હાથમાં લઈ સ્તન પાસે રાખી જ્યાં ત્યારે હસિને તેણે કેમ નાખી દીધાં ? ૨૭૩

(૧) I પ્રીઉ. (૨) + * ણિ. (૩) + ઝી. (૪) * કેણુ.
+ કિણુ.

૧ માધવોવાચ:—

કર તત્તો ઉજલ વિમલ, નયણે કજલ રેડ;

થૈણુ કરિ ભૂલી ગુન્જડલૈ, તિણુ હસ નાખ્યા તિણુ. ૨૭૪
મોતી.

(કામકંઠલાઉવાચ)—

સુંદરિ ચોરે સંગ્રહી, સવિ લીધા સિણુગાર;

નાક ફૂલી લીધી નહી, કહિ પ્રી કવણુ વિચાર. ૨૭૫

૧ અર્થ:—આંખોમાં જેણે મેશની લીટીઓ કરેલી છે અર્થાત્ જેણે આંખોમાં મેશ આંજ છે અને જેના હાથ ઉજ્જલ અને લાલ રંગના છે તથા જે હાથમાં મોતિ છે તે હાથ સ્તનની પાસે રાખેત્રો હોવાથી તેણે જાણું કે આતો ચણોદી છે એમ ધારી હસિને ફેંકી દીધાં. અર્થાત્ હાથ સુંદર રક્ત વર્ણના હતા અને તેમાં શ્વેત વર્ણનાં મોતિ આવતાં તે લાલ દેખાયાં, અને હાથ સ્તનની પાસે હોવાથી લાલ દેખાતાં મોતિમાં સ્તનની ડીટડીઓની શ્યામતાનાં બિંદુ જણાતાં સ્ત્રીએ જાણું કે હું પ્રેમચેલી થઈને મોતિ જાણી હાથમાં લીધાં જણુ આતો ચણોદીઓ છે તેથી હસિને નાખી દીધાં. ૨૭૪

૨ અર્થ:—હે વહાલા! સ્ત્રીને ચોરે પકડીને બધાં ધરણાં ઉતારી લીધાં પરન્તુ નાકનું ફૂલ લીધું નહીં તે શા વિચારથી? ૨૭૫

(૧) + * I બહુલ. (૨) + કા. (૩) * + થણિ ભુલ્લી.
(૪) * જિ. હસિ નાખ્યા તેહિ. x હાસિકરિ. - * લ. (૫) * લી-
ધઉ. (૬) * પ્રીય. I સખી - * ગિ.

૧ (માધવોવાચ):--

અહર રંગે રત્તો હૂએ, મુખિ કળજલ મોસે વન;

૩ જાણ્યો ગુન્હાહલ અછ્છ, તિણું ન ઢૂકઈ મત્ત. ૨૭૬

૨ (કામકંઠલાઉવાચ):--

* સુંદરિ મંદિરિ આપણઈ, રચણી નાહ સુલીણ;

વીણુ આલાપી દેખિ શશી, કિણિ ગુણિ મૂકી વીણુ. ૨૭૭

૧ અર્થ:--હોઈતો રંગ રાતો હતો અને મોઢાનો રંગ મેશના વણું જેવો શ્યામ-કાળો હતો તેથી નાક ઉપરની હીરાની ચુનીને ચણાડી ધારી તેના ઉપર મન દીધું નહીં. અર્થાત્ જ્ઞાના લાલ હોઈતું પ્રતિબિંબ ચુનીમાં પડતાં તેનો શ્વેત રંગ હોવા છતાં લાલ દેખાવા લાગી અને જ્ઞાના મુખનો વણું કાળો હતો તેનું પ્રતિબિંબ પડતાં તે શ્યામ બિંદુ (મિંદુ) જાણાવા લાગ્યું તેથી ચોરે ચણાડી ધારીને લીધી નહીં. ૨૭૬

૨ અર્થ:--કામ સુંદરિ પોતાના મહાલયમાં રાત્રિએ વીણુના સ્વરમાં આસક્ત થઈ છે અર્થાત્ વીણુ વગાડે છે તેથી ચંદ્રમાં વીણુનો આલાપ દેખે છે છતાં કયા ગુણ-કારણથી તેણે વીણુ મૂકી દેખી. ? ૨૭૭

(૧) * રત્તઉ હૂ ઉ. + રત્ત. I રત્તા હુઆ. (૨) * ખ. - I મિ. (૩) * જાણિઉ. (૪) * તિણિઈ ન ચૂકઈ.

૧ (માધવોવાચ):—

વિરહ વિચારી રચણુ ભરિ, પ્રીતમ વિનૈ તને ખીણુ;

સસિહર રથ મૃગ મોહીયો, તિણુ હસિ મૂંડી વીણુ. ૨૭૮

— * છી. (૧) I જગચો. (૨) * છ. — I છ. (૩) * ઉ.

૧ અર્થ:—પ્રીયતમના વિયોગથી શરીર ક્ષીણ થઈ ગયું છે અને રાત્રિમાં પ્રીયતમ પ્રત્યેના હૃદયાકર્ષક પ્રેમનું સંગીત ગાતાં ગાતાં વિયોગ વ્યથા જાગ્રત થઈ છે અર્થાત્ વિયોગ દુઃખથી હૃદય ભરાઈ આવ્યું છે પરન્તુ તેની વીણાના સ્વરથી સંગીત કરનારની સ્થિતિનું ભાન નહીં રાખતાં ચંદ્રરથમાં જોડાએલો હરણુ મોહિત થઈ ગયો-થંભાઈ ગયો. અર્થાત્ સંગીત કરતાં સુંદરિ દુઃખદ હૃદયે ચંદ્ર સન્મુખ જોવા લાગી કે હવે રાત્રિ કેટલી છે પરન્તુ તે તો સ્થીર જણાયો તેથી વિચાર્યું કે અરે અહિંઆં સર્વત્ર નિર્જન સમજી હું પ્રેમ સંગીત ગાઉં છું પરન્તુ પેલા ચંદ્રરથમાં જોડાએલો મૃગ વીણાના સ્વર માધુર્યના અહાને સ્થબિત થઈ મારું પ્રેમ સંગીત સાંભળી ગયો તેથી હસિને વીણા મુકી દીધી. અથવા વિયોગીની સ્ત્રીનું શરીર પ્રીયતમ વિના ક્ષીણ થઈ ગયું છે અને પ્રેમ સંગીતથી વિયોગની વિવિધ દુઃખદ સ્મૃતિઓ થઈ રહી છે. તેથી વધારે દુઃખ થતાં ચંદ્ર સન્મુખ જોવા લાગી તો તેણે વિચાર્યું કે અરે આ ચંદ્રરથમાં જોડાએલો મૃગ વીણાના સ્વરમાં મુગ્ધ થઈ ઉભો રહ્યો છે પરન્તુ તે શું એટલું પણ સમજે છે કે હું સ્થબિત થતાં રાત્રિ લાંબી થશે અને તેથી વિયોગીનીને કેટલું દુઃખ થશે? પણ એને તો તેની ક્યાં દરકાર છે, મારે વિચાર્યું કે તું ભલે થંભાઈ રહ્યો પણ હું વીણાજ નહીં વગાડુ એટલે તું શું સાંભળવાનો હતો, એમ વિચારી વીણા મુકી દીધી ને ફરી ચંદ્ર તરફ જોવા લાગી તો ચંદ્ર ચાલતો જણાયો તેથી સુંદરિ હસિ, કે કેમ મૃગરાજ હવે ચાલવા માંડ્યું સાંભળતા હતા સંગીત તે ક્યાં ગઈ તમારી સ્વર મુગ્ધતા? અથવા વિયોગીની સ્ત્રીનું શરીર ક્ષીણ

૧ (કામકંઠલાઉવાચ):—

પરદેસ્યાં પ્રિઉ આવીયઉ, હુયવર ચંડિયો જોણુ;

સુંદરિ તા તે તાજણુ, કૂટ્ટે (હે) કારણિ કેણુ. ૨૭૬

૨ (માધવઉવાચ):—

અજી દીહુ થા કઇ ઘણો, અસ્વ વાહણુ છઇ લાણુ;

ટાર હણુતા તાજણુ, કરિ કંપઇ કેકાણુ. ૨૮૦

યમ ગયું છે અને પ્રેમ સંગીતથી વિયોગની વિવિધ દુઃખદ સ્મૃતિઓ થવાથી સુંદરિએ ચંદ્ર તરફ જોયું તો તેને જણાવું કે વીણાના સ્વરથી મુગ્ધ થએલો મૃગ સ્તાંભિત થઇ ગયો છે એટલે તેણે હાસ્ય કર્યું અને વીણા મુકી દીધી અર્થાત તેણે વિચાર્યું કે હે મૃગરાજ તું સ્વર મુગ્ધ થઇ ને થંભાઈ ગયો છું પરંતુ જે તું સ્વર મુગ્ધ થતાં થતાં મારા પ્રેમ સંગીતનું રહસ્ય સમજી જઈ પ્રેમ મુગ્ધ થઈશ તો તું પણ પ્રીયતમાના વિયોગથી પીડાઈ મારા જેવી દશા ભોગવીશ, તેથી હસી અને તેની એ દશા ન થાય એમ વિચારી વીણા મુકી દીધી. ૨૭૮

(૧) I પ્રિય પરદેશે નિપજઈ. x સી. (૨) x આવીઉ. (૩) x ઉ. (૪) I ૨. (૫) I તા. (૬) x કૂટ્ટે. I મારે કવણુ ગુણુ. (૭) I કામકંઠલાઉવાચ.

૧ અર્થ:—પ્રીયતમ પરદેશથી આવ્યો અને જે ઘોડા ઉપર બેઠો હતો તે ઘોડાને તાજ ચાણુકથી સુંદરિએ માર્યો તે શા માટે કુદવા લાગ્યો? ૨૭૬

૨ અર્થ:—હે અશ્વ? તું સૂર્યનું વાહન છું અને હજી તારે ચાલવાનો દિવસ ઘણો છે એમ વિચારી હાથમાં રહેલી તાજ ચાણુક સુંદરિએ મારી તેથી તે કુદવા લાગ્યો. અર્થાત હું ઉભો રહ્યો એટલું મોટું થઈ ગયું એમ સમજી તે કુદવા લાગ્યો કે જેથી ઉભો રહ્યો તેટલા વખતની ખામીને પહોંચી વળાય અને બરાબર વખતે અસ્ત થાય. ૨૮૦

૧ (કામકંઠલાઉવાચ):—

ભીંતિ લિખ્યો દેવર લણ્ઠ, લાભી ભારથ દેખિ;

નિરત કરિ દેવ નિરખિ, રામાયણ સવિ સેખ.

૨૮૧

૧ અર્થ:—આ પદનો અક્ષરાર્થ ઉપલક્ષ દષ્ટિએ કરવાથી એવો અર્થ સામાન્ય રીતે દરેક માણસ કરે કે 'ભિંતિ ચિતરેલો દેવર કહે છે કે હું ભાભી તું ભારત જો, અને નિરાંત કરીને રામાયણ સારી રીતે દેવ તું જો.' પરંતુ વાસ્તવિક રીતે આ અર્થ નથી. આનું શબ્દિક ચણતર સિદ્ધ સાદુ હોવા છતાં રહસ્ય ગુપ્ત હોવાથી તે કામકંઠલાની ઉક્તિમાં મૂકવામાં આવેલ છે તેનું રહસ્ય નિચે પ્રમાણે છે:—

માધવ કહે છે કે એનું રહસ્ય એ છે કે:—“ હું મૂર્ખ! ઇંદ્રિયોમાં વ્યાપેલા કામાગ્નિના તેજમાં અંબલેલો તું શાંતિ રાખી=મનને પાછું ફેરવી સંભોગ સુખની ખોડનું પરિણામ જો? અને હું મૂર્ખ! સ્ત્રીનું ચરિત્ર સારી રીતે નિહાળ? ૨૮૧

નોટ:—મિત્તિ (મિદ્ કિન્) સ્ત્રી. ત્તિ: ખોડ, એખ. પૃ. ૯૭૧.

લિખ્ (તુદા૦ પર૦ સેદ્ લિખતિ) સંભોગ કરવો. પૃ. ૧૧૧૭.

દેવ (દિવ્ અચ્) પુ૦ વ: આળક, મૂર્ખ, પૃ. ૬૧૧. ર (રા ડ)

પુ૦ ર: કામદેવનો અગ્નિ. પૃ. ૧૦૭૯. મા (મા અડ્ ટાપ્)

સ્ત્રી૦ મા૦ કાંતિ તેજ. પૃ. ૯૬૫. મી (મી ક્ષિપ્) સ્ત્રી૦ ખીક,

ભય, પૃ. ૯૭૩. રત્ (રમ્ ક્ત) ત્રિ૦ અનુરકત, આસકત, મૈથુન,

પૃ. ૧૦૮૪. દેવ (દિવ્ અચ્) ક્લી૦ ઇંદ્રિય, પૃ. ૬૧૧. નિર્વૃત્તિ

(નિર્ વૃ કિન્) સ્ત્રી૦ સુખ. નિર્વૃત્તિ (નિર્ વૃત્ કિન્) સ્ત્રી૦

ફલ, પરિણામ, પૃ. ૭૧૬. રામાયણ, રામા (રમતેડનયા) સ્ત્રી૦

નારી, સ્ત્રી, પૃ. ૧૦૯૭. રામાયા:—અચનં ચરિત્રં રામાયણં, આ

રામામ શબ્દો માટે શબ્દ ચિંતામણિના ઉપર જણાવેલાં પૃષ્ઠો જુઓ.

(માધવઉવાચ):—

ચઉપધ.૧

પ્રીતમ પૌઠ્યો મહલ મઝારિ, પુહૃપ કરંડ પઠાવધ નારિ;

ઉપરિ સંકર પન્નગ રાજિ, ચંપક લિખીયો કહો કુર્ણ કાજિ.૨૮૨

૨ (કામકંઠલાઉવાચ):—ઉત્તર.

* મયણુ બાણુ ભય શંકર લિખધ, પરિમલ જઘ પવન અહિ લખધ;

લિખીઉ ચંપક ભમર ભચ્ચેણુ, એ ત્રણિકુ પ્રી લિખિયા તેણિ.૨૮૩

૧ અર્થ:—પ્રીયતમ મહેલમાં સુતો છે અને સ્ત્રી પુષ્પનો કડિયો મોકલે છે પરન્તુ તેણે તેના ઉપર શંકર, શેષનાગ, અને ચંપકનો છોડ શા માટે ચિતર્યો તે કહો? ૨૮૨

૨ અર્થ:—મદનબાણુ (કામદેવ) કુસુમાયુધ હાવાથી પોતાના હથિયાર ભૂત પુષ્પ લઈ લેય તેટલા માટે તેના શત્રુ શંકરને ચિતર્યો, પુષ્પમાંની સુગંધ પવન ન લઈ જાય તેટલા માટે પવનનો શત્રુ સર્પ ચિતર્યો, કારણ કે તે પવન ભુક્ષ-પવનને ખાનાર કહેવાય છે. જેથી પુલની સુગંધ ઝોણી થાય નહીં, અને ભ્રમર પુષ્પમાંની કેસર ખાઈ ન જાય માટે ચંપકનો છોડ ચિતર્યો કારણ કે લોકોક્તિમાં 'ચંપકના છોડ ઉપર ભમરો ન જાય' એમ કહેવાય છે. હે પ્યારા! એ કારણોથી તેણે એ ત્રણે કડિયા ઉપર ચિતર્યાં. ૨૮૩

(૧) * પુઠિઉ. + પુઠિઓ I ઉઠ્યો. (૨) I હિ. (૩) * + પુષ્પ. x પુહવ. I પુહ્. (૪) * ઉ. (૫) * હુ. I કહો. (૬) * + ઠિણિ.

૧ (માધવઉવાચ):-- પ્રશ્ન:-

× સુંદરી રચણી વિરહ વ્યાકુલી, વીણ વખવઠ મુંકઈ વલી;

લિખઈ ભુયંગમ સિંહ કેસરિ, તે કિણિ કારણ કહિ સુંદરિ. ૨૮૪

૨ (દામાઉવાચ):-- ઉત્તર:-

× વાઈ વીણ ગમણ નિસિ કાંગિ, નાદ રંગિ થંભિઉં નિસિરાગ;

પીઈ વહંતુ પત્રગ વાઈ, સિંસિ વાહણ મૃગ નાસી જઈ. ૨૮૫

૧ અર્થ:—રાત્રિમાં વિયોગથી અકળાએલી સુંદરિ વીણા વગાડે છે અને મૂકી ઇં સર્પ અને કેસરિસિંહ ચિતરે છે તો તું હે સુંદરિ! તેનું કારણ શું તે કહે ? ૨૮૪

૨ અર્થ:—વિયોગ દુઃખથી દુઃખિત થએલી સુંદરિ રાત્રિ વિતાવવા માટે વીણા વણાગેડે છે અને તેના આનંદદાયક સ્વરથી રાત્રિનો રાત્ર (ચંદ્ર) થંભાઈ ગયો આમ ઘણો વખત વીણા વગાડ્યા પછી સ્ત્રીએ ચંદ્ર સામુ જ્યેનું તો તેને જણાયું કે ઓહો! આતો મારી વીણાના સુંદર સ્વરમાં મુગ્ધ થાને ચંદ્ર ઉભો રહ્યો છે તેથી રાત્રિ ખુટતી નથી એવું વિચારી તેણે સર્પ અને કેસરિસિંહ ચિતર્યો અર્થાત્ પવન વિના સ્વર દૂર સુધી જઈ શકતો નથી માટે વીણાના અવાજને લઈ જનાર પવનનો નાશ કરવા સર્પ ચિતર્યો કે જેથી ચંદ્રમા વીણાનો સ્વર સાંભળી શકે નહોં અને કેસરિસિંહ ચિતર્યો તે એવા હેતુથી કે ચંદ્રનું વાહન હરણ તેને દેખિ ભયભીત થઈ નાશી જાય તો ચંદ્રમાનો તુરત અસ્ત થતાં દિવસ થાય. ૨૮૫.

(૧) I ગયણ. (૨) I ગાજ (૩) I થંભ્યો. (૪) I પીયે.
(૫) I ય. (૬) I શશિ. (૭) I નાહો. (૮) I ય.

(માધવઉવાચ):—

ગાહા ૧

સંજ્ઞાવંદન સમયે, બાલા દટ્ટુણ અંબરં રક્તં ।

હસિયા પુણો વિસન્ના, પુણ હસિયા કવણકજ્ઞેણ ॥૨૮૬॥

(કામકંદલાઉવાચ):—અંબર વસ્ત્રં રક્તં દષ્ટવા.

૧ સંધ્યાવન્દન સમયે, બાલા દટ્ટુણ અમ્બરં રક્તમ્ ।

હસિતા પુનઃ વિષણ્ના, પુનઃ હસિતા કિમ્ કાર્યેન ॥૨૮૬॥

અર્થ:—સંધ્યા વંદન વખતે (સાંજે) બાળા આકાશ રાતુ જોઈને હસિ વળી દુખીત થઈ, અને વળી હસિ તે શું કામ ? ૨૮૬

કામકંદલા કહે છે કે:—સંધ્યા વંદન વખતે આકાશ રાતુ જોઈને બાલા હસિ તે એ હેતુથી કે તું મારા રક્તવસ્ત્ર જેવું થવા બચ છે અને મારા કોસુંબીક વસ્ત્રની શોભા ધારણ કરવાનો પ્રયત્ન કરું છું પણ શું એ શોભા તારામાં આવી શકવાની છે ? કદી નહી, પછી થોડીવારે આકાશનો રંગ બદલાઈને વધુ રાતો થયો એટલે એવો વિચાર આવ્યો કે ખરેખર આતો વધારે રાતુ થયું તેથી મારા રક્ત વસ્ત્રની શોભા જરૂર હરિ લેખ એમ લાગે છે એથી તેને ખેદ થયો. દુ:ખીત થઈ. વળી થોડીવાર થતા અને સંધ્યાનો રંગ અંખે પડતાં હસિ તેનું કારણ એ છે કે અરે વળી સંધ્યા મારા રક્તવસ્ત્રની શોભા લુટી લેવાની તૈયારી કરતી હતી પરંતુ તે પહેલાં જ તે નિસ્તેજ—શોભા વિનાની થઈ ગઈ.

(માધવોવાચ પ્રશ્ન):—

ગાથા ૧

× બાલા ચંકમતી પણ પણ, કીસ કુણઈ મુહભંગમ્ ।

૨ (કામકંઠલોવાચ) ઉત્તર:—

નૂનં રમણપણે, મેહલયા છિજ્જઈ નહપંતિ ॥૨૮૭॥

(માધવોવાચ):—

। શાર્દુલવિક્રિત કાવ્યમ્ ૩ ।

* કાચિત્ કાન્તા રમણવસતૌ પ્રેષયન્તી કરણં,

સા તન્મૂલે સમયમલ્લિખદ્વ્યાલમસ્યો પરિષ્ઠાત્ ।

ગૌરીનાથં પવનતનયં ચમ્પકં વાસ્યભાવં,

પ્રચ્છત્યાર્યાન્પતિ કથમિદં મલ્હિનાથઃ કવીન્દ્રઃ ॥૨૮૮॥

૧ બાલા સંક્રમતે પદે પદે, કસ્માત્ કરોતિ મુખમજ્જમ્ ।

અર્થ:—બાળા પગલે પગલે ચાલતાં મુખ (મોઢું) કેમ કટાણું કરે છે ?

૨ નૂનં રમણપ્રદેશે, મેહલયા છિજ્જતે નહપંતિ ॥૨૮૭॥

અર્થ:—નીશ્ચયે કરીને બાળાના પેઢામાં કંઠોરાથી છેદ થાય છે, અર્થાત્ કંઠોરો ધસાય છે. તેથી અને રતિ ઉત્થાન સ્થાનમાં નખ પંકિતથી છેદ થયો છે માટે બાળા મોઢું કટાણું કરે છે. ૨૮૭

૩ અર્થ:—કોઈ સ્ત્રી પતિના વાસસ્થાનમાં પુષ્પકરંડ મોકલતાં તેણીએ બચલીત થઈને ક્રીના ઢાંકણા ઉપર સર્પ, ગૌરીના પતિ શંકર, પવન પુત્ર હનુમાન, અને ચંપક ચીતર્યો, કવિઓમાં ઈન્દ્ર મહિનાથ શાન્ત ચિત્તવાળા માણસોને પુછે છે કે આનું સ્વરૂપ શું ? ૨૮૮

(કામકંઠલાઉવાચ):—

કંડિયામાંના કુલોની સુગંધ પવન લઈ ન જાય માટે સર્પ,
કામદેવ પોતાના હથિયાર રૂપ કુલ ન લઈ લેય માટે શંકર,
સૂર્ય પોતાના કીરણોથી કુલ શોષાવી-સુકાવી ન નાખે માટે પવન
પુત્ર હનુમાન, (લૌકિકમાં એવી કથા પ્રચલિત છે કે જ્યારે
હનુમાન જન્મ્યો ત્યારે સૂર્યને ખાઈ જવાના વિચારથી પકડવા
માટે તૈયાર થયો હતો તેથી તેને સૂર્યને ડરાવવા માટે હનુમાન
ચિતર્યો] અને કુલમાંની કેસરા ભમરો ન લઈ જાય માટે ચંપક.

(માધવઉવાચ):—

ગાહા ૧

* વાલાપિયેણ મણિયં તુજ્જમુહં પુણ્ણચંદસારિચ્છં ।

તા કીસ મુદ્ધમુદ્ધિ, જલેણ પક્કવાલણ વચણં ॥૨૮૯॥

નોટ:—અત્રે આપેલા ૨૮૮ માં શ્લોકનું તદ્દન અધુરું અને અશુદ્ધ
એક ચરણ શ્લોકની ખાબુમાં બતાવેલા નિશાનવાળી પ્રતિમાં આપેલ
હતું તે શ્લોક શોધ કરતાં સુભાષિત રત્નભાંડાગાર નામક સંગ્રહ ગ્રંથના
પ્રકરણ ૪ થામાં પૃષ્ઠ ૧૯૯ મેં ૮૪ મો શ્લોક મળી આવ્યો તેથી
અત્રે એ ત્રુટી પૂર્ણ કરી છે. સુભાષિતમાં શ્લોકની શરૂઆતમાં આટલો
પાઠ ભેદ છે:—કાચિદ્ વાલો રમણ વસતિ. આ શ્લોકનું સહચ
બતાવનાર પાછળ આવી ગએલ ગુજરાતિ પદ્ય બુચ્ચો ૨૮૨ અને
૨૮૩ મું.

૧ વાલાયાઃ પ્રિયેન મણિતં, તવમુખં પૂર્ણચંદ્ર સદશમ્ ।

તર્હિ કસ્માત્ મુદ્ધમુદ્ધી!, જલેન પ્રક્ષાલયસિ વદનમ્ ॥૨૮૯॥

અર્થ:—ખાલાના પતિએ કહ્યું કે તાર મુખ પૂર્ણચંદ્ર (પૂનમના

(કામકંઠલાઉવાચ):--મુહુર્થ કામલ લાગુ છઈ (તેથી) ઇતિ ભાવઃ
ચઉપઈ.

૮ કેસરિ સિંઘ અનઈ પાખર્યો, કુપન્નગ નઈ પંખઈ ભર્યો;
કામકંઠલા રતિ અણુહાર, સન્યા વલી સોલહ સિણુગાર. ૨૬૦
(માધવઉવાચ):--

ગાહા. ૧

બહુવાસરમ્મિ પત્તં, વલ્લહં દટ્ટુણ રંજિયાવાલા ।

કંઠિવિલગ્ગી સુત્તા, નહુ રમિયં કવણકજ્ઞેણ ॥૨૯૧॥

(કામકંઠલાઉવાચ):--આઘાનવતી. ગર્ભવતિ હોવાથી.

(ચાલુ પ્રતિમાં ઉપરની ગાથા પછી આગળ લખાઈ ગએલી
૨૭૯ મી કડી છે.)

ચંદ્ર) જેવું છે તો હે સુંદર મુખવાળી ? તું શા માટે પાણ્ણિથી મોહું
સાફ કરે છે ? ૨૮૯

જવાબમાં--મુખ ઉપર મેશ લાગી છે માટે તે સાફ કરે છું કે
તમે મારા મુખ સાથે કલકિત ચંદ્રને સરખાવી શકો નહીં અર્થાત્
માફ મુખ ચંદ્ર કરતાં સુંદર અને સ્વચ્છ છે તે તમને જણાવવા આ
લાગેલી મેશ સાફ કરવા પાણ્ણિથી ઘોડું છું.

૧ બહુવાસરે પ્રાપ્તં, વલ્લભં દટ્ટા રંજિતાવાલા ।

કણ્ઠં વિલગિત્વા સુત્તા, નચ્છલુ રમિતં કિં કાર્યેન ॥૨૯૧॥

અર્થ:--વહાલાને ઘણું દિવસે આવેલો જોઈને ખાળા આનંદીત
થઈ અને ગળે વળગી ને સુતી પરંતુ સંભોગ ન કર્યો તેનું કારણ
સું ? ૨૯૧

(માધવોવાચ):—

દૂહા. ૧

૮ હું તુજ પુષ્ટું હે સખિ, ઇન નર કીસિ અવત્ય;
પાણિ પીવઈ મૃગ જ્યું, જનહુ (જ)ન વો (જો)હઈ હત્ય. ૨૯૨
રાતોથો પરનારીસું, ચલણુ કહ્યોથો સત્યિ;
હું રૂની ઉણિ લૂહિઉ, કજ્જલ લગ્ગાઉ હત્યિ. ૨૯૩

*(કામકંઠલાઉવાચ):--૦૦૦

ગાથા ૨

મુક્તાહલં ન ચિણઈ, તારાપટિર્બિવમોલિહ હંસો ।

દુજ્જળ જણેહિં ધટ્ટો, ન વિસાસઈ સજ્જણે સયણે॥૨૯૪॥

૧ અર્થ:—હે સખિ ? હું તને પુષ્ટુ છું કે આ પુરૂષ કેવિ અવસ્થા-
વાળો હશે કે જે હરણુની માફક પાણી પીયે છે અને માણસ માણસ
પ્રત્યે હાથ જોડે છે. ૨૯૨

જે પરબી ઉપર આસકત હતો અને જેને સાથે ચાલવા કહ્યું
હતું, હું રૂની એણે લુછી નાખ્યું, અને હાથે કાજ્જળ લાગ્યું. ૨૯૩

૨ મુક્તાફલં ન ચિનોતિ, તારાપ્રતિર્બિવ ભ્રમિતઃ હંસઃ ।

દુર્જનજનૈઃ ધૃષ્ટઃ, ન વિશ્વસતિ સજ્જને સ્વજને ॥૨૯૪॥

અર્થ:—તારાના પ્રતિબિંબથી ભ્રમિત થએલો હંસ મોતી ચણુતો
નથી. અર્થાત્ પાણિમાં પડતાં તારાના પ્રતિબિંબથી ભુલથાપમાં પડેલો
હંસ મોતીને તારાના પ્રતિબિંબ સમજીને ખાતો નથી. તેવી રીતે
દુર્જન મનુષ્યના સહવાસમાં આવી વિપરીત વિચારો બાંધી નિર્લજ્જ
થએલો માણસ સારા માણસોમાં અને સર્ગાં માણસોમાં વિશ્વાસ
કરતો નથી.

નોટ:—ઉપર આપેલી ૨૯૨ અને ૨૯૩ ની કડિઓનું રહસ્ય
અને પ્રત્યુત્તર વિદ્વાનોએ વિચારવો.

(ભાધવોવાચ):—

(ગાથા)૧

અવલાદલ મુહવન્ના, ઉત્તંગા દોવિ જોવ્વનારંભે ।

મયનરાય પડિમહ્લા, કાલમુહા કેળ કજ્જેળ ॥૨૧૫॥

(કામાઉવાચ):—

(ગાથા)૨

પડઠાળ કટ્ટમેહો, અહરે સિંગાર લોયળા લટ્ટા(હ) ।

કંચૂ(યં) મીહિ મુ વહ્લા, કાલમુહા તેળ કજ્જેળ ॥૨૧૬॥

૧ અવલા દલ મુખવર્ણાઃ ઉત્તુંજ્ઞાઃ દ્વાવપિ યૌવનારમ્ભે ।

મદનરાજ પ્રતિમહ્લાઃ, કાલમુખાઃ કેન કાર્યેન ॥૨૧૫॥

અર્થ:—સ્ત્રીના ઈન્દ્ર પર્વતો અર્થાત્ મેરૂ પર્વત જેવા વર્ણવાળા એ પર્વતો અર્થાત્ એ સ્ત્રીના યૌવનના પ્રારંભમાં ઉંચા હોય છે કે જે વસન્ત ઋતુની શોભાના પ્રતિમહ્લ અર્થાત્ વસન્ત ઋતુની શોભાને હસાવી દેનાર છે છતાં કાલા મુખવાળા શું કામ થયા છે. ૨૧૫

૨ પ્રતિષ્ઠાનં કષ્ટ મેઅહો, અધરે શૂંજ્ઞારઃ લોચને લષ્ટે ।

કંચુકં મીહિ મુ ! વહ્લૌઃ, કાલમુખાઃ તેન કાર્યેન ॥૨૧૬॥

અર્થ:—અહો અમારે રહેવાનું સ્થાન કષ્ટમય છે (દયાનાર) અને હોઈને તો સુંદર શોભા તથા નેત્રો પોતાની વિશાળતાથી શોભિ રહ્યાં છે અને અમને કાંચળાથી ખેંચીને બાંધી દીધા છે એવા ખેદ ભર્યા વિચારથી સ્થામ મુખવાળા થઇ ગયા છે. ૨૧૬

ગાથા^૧

કિં તુઅઈ કઠિ નહુ તુડઈ, જહણ ભારેણ નાભિમંડલયં ।

મજ્જણમણ્ણ વિહિણા, રોમાવલિયંભયં દિન્નં ॥૨૧૭॥

(માધવોવાચ):—

દૂહા. ૨

૮ પસુ જેમ પુલંદો જલ પીયછ, પંથી કહિ કારણુ કવણુ;
કવિ વો કરંવીય કનજલે, મુધહઅ સંતિ વા(ચા) રેઇ. ૨૬૮

(કામકંઠલાઉવાચ):—.....

૧ કિં તુદતિ કટિ ન ક્ષલુ વુટતિ, જઘન ભારેન નાભિમણ્ડલમ્ ।
મંગમયેન વિધિના, રોમાવલિસ્તંભઃ દત્તઃ ॥ ૨૧૭ ॥

અર્થ:—તારી કેડો અને નાભિમંડલ જઘન (જાંગ) ના ભારથી હું ધારું છું કે તુટિ જતી નથી પરંતુ શું પીડાતી નથી? અર્થાત જરૂર પીડાય છે. એટલાજ માટે વિધિએ કેડ અને નાભિમંડલ તુટિ જવાના ભયથી રોમાવલિ (સુંદર સુદમ વાળ શ્રેણિ) રૂપિ થાંભલો દીધો છે. અર્થાત તારી કેડો બહુજ પાતળી અને જાંગો પુષ્ટતાથી શોભિ રહી છે. ૨૬૭

૪ નોટ:—દૂહાનું ઉત્તરાર્ધ અશુદ્ધ છે અને બીજી કોઇ પ્રતિમાં તે ન હોવાથી સુધારી શકાયો નથી અને અર્થ આપી શકાયો નથી.

(માધવોવાચ):—

ગાથા ૧

અંબા ? અચ્ચરિઅચરિયં, વિહુરા સેવંતિ મુષ્ચિયામાલા ।

વિહુરા કુંચિયવદ્ધા, બંધનમણ વિહણ વાલા ॥૨૧૧॥

(કામકુંડલાઉવાચ):—

ઉત્તર:—ખાળા સ્નાન કરી રહી એટલે વેણિ (ચોટલા) ના વાળ ખલા ઉપર છુટા પડેલા છે તેમાંથી પાણિના ખીંદુઓ હુણ્ણ ઉપર થઇને ટપકે છે તે મોતિની માળાની માફક શોભિ રહ્યાં છે પરન્તુ ન્યારે એ છુટા પડેલા વાળને ગોળ વાળીને ખાંધ્યા અર્થાત્ અંબોડો વાળ્યો, ત્યારે ખાળા જાણે પોતે મોતિની માળાથી અંધાઈ જશે એવા ડરથી ખીહવા લાગી—ધ્રુજવા લાગી. અર્થાત્ ખાળા સ્નાન કરીને ઉઠી તેથી ટાઢ વાવા લાગી તેથી ધ્રુજવા લાગી. તે જાણે પોતાના વાળ અંધાયા તેમ પોતે પણ અંધાઈ જશે કે શું? એવા ભયથીજ ધ્રુજતી હોય નહીં? ૨૯૯

૧ અમ્બા ? આશ્ચર્ય ચરિતં, વિધુરાઃ રુદન્તિ મૌક્તિકામાલા ।

વિધુરાઃ કુન્ચિતવદ્ધાઃ, બન્ધનમયેન વિભેતિવાલા ॥૨૧૧॥

અર્થ:—હું માતા ! એક આશ્ચર્યની વાત છે કે છુટા પડેલાઓ રડવા લાગ્યા અને તેના અશ્રુ ખિંદુઓ ખાળાના કંઠમાં મોક્તિક માળાની માફક શોભવા લાગ્યા અને ન્યારે છુટા પડેલાઓને ગોળ વાળીને ખાંધ્યા ત્યારે ખાળા પોતે અંધાઈ જશે તેવા ભયથી ખીહવા લાગી—ધ્રુજવા લાગી. ૨૯૯

(भाषवोवाच):—

गाथा १

गयदंत पिट्टिभिन्नं, दइयं दट्टण रणहमज्जम्मि।

हुं तुळ पूछं डे सप्पी, हसिउण रुन्ना कच्चणकज्जेण॥३००॥

(कामकंडलाउवाच):—

गाथा २

हसइ सा बाल पुणविपुणरोवइ,

पेक्खिउं अच्चरिय पिउमुहं जोवइ ।

सुरयसंभोग सुतिक्खपयोहरा,

किण्ण उकंत गयदंत फुट्टं उरं ॥ ३०१ ॥

१ गजदन्त पृष्ठभिन्नं, दयितं दट्टा रणमच्चे ।

..... हसित्वा रुदिता किम् कार्येण ॥३००॥

अर्थः—हे सप्पि हुं तने पुछुं छुं डे रणसंभोगमां जे ढाथिने इमन करतो ते ढाथीनी पीठथी भेदाध गयेला पतिने जेधने तुं हसि ने रडी ते थुं काम ? ३००

२ हसति सा बाला पुनरपि पुनः रुदति,

प्रेक्षयित्वा आश्चर्यं पतिमुखं दृश्यति ।

सुरतसंभोग सुतिक्षण पयोधरौ,

किण्ण उत्क्रान्त गजदन्त स्फुटितं उरः ॥३०१॥

अर्थः—ते आणा अत्यंत उत्कंडाथी अथवा न सहन थछ शके तेवा सुरत संभोग वप्पते ढाथिना हांत जेवा उंया सुंदर स्तना जे पतिनी छातीथी द्याता ढता तेज पतिनुं हस्य ढाथीनी पीठना धडके ढागतां पडि गया आद तेनी ढात वागवाथी यिराध गयुं ते आश्चर्य जेधने वणी वणीने हसे छे अने मृत पतिनुं मुष्प जेध तेना वि-

(કામા પ્રતિ માધવોવાચ):—

ગાથા ૧

વિતંગ્હે લિહિયં, પાવકપસરેડ રયણિમજ્જમ્મિ ।

બાલા ગહિઝ્ણ કરં, ન મુક્કઙ્ છંડઙ્ પાણા ॥૩૦૨॥

(માધવોવાચ):—

ગાથા ૨

અંબા ! અચ્ચરિઅ ચરિયં, કાણામહિલાણ કુણઙ્ પિમ્મં ।

કર છઙ્ઙેઁ સવળગહિયં, અહરં છઙ્ઙિઝ્ણ ચુંવિઅં નયણં ॥૩૦૩॥

યોગથી અને પતિ મરવાથી પ્રાપ્ત થએલા વૈધવ્યના દુઃખથી વળી
વળીને રહે છે. ૩૦૧

(૧) * મિત્તિમ્મિલિહિયવિત્તં, (૨) * નયર.

૧ ચિત્રં ગૃહે લિખિતં, પાવકઃ પ્રસરતિ રજનિમધ્યે ।

બાલા ગ્રહિત્વા કરં, ન મુશ્ચતિ ત્યજતિ પ્રાણાન્ ॥૩૦૨॥

અર્થ:—ધરની અંદર ચિત્રેલું ચિત્ર રાતે ફેલાએલા અગ્નિથી
ધર બળી જવા છતાં તે તે ભિંતનો ત્યાગ કરતું નથી તેમ આળા
હાથ પકડ્યા પછી પ્રાણ ત્યાગ કરે છે પણ હાથ છોડી દેતી નથી.
અર્થાત્ આળાએ હૃદયથી પ્રેમ કરીને જે હાથ ઝાલ્યો અર્થાત્ પરણી
તો પછી પ્રાણ ત્યાગ કરે છે પરન્તુ હાથ મુકી દેતી નથી અર્થાત્
સ્વીકારેલનો ત્યાગ કરતી નથી. ૩૦૨

૨ અમ્બા ? આશ્ચર્ય ચરિતં, કાણામહિલાનાં કરોતિ પ્રેમમ્ ।

કરં ત્યક્ત્વા શ્રવણગ્રહિતઃ, અધરં ત્યક્ત્વા ચુંબિતં નયનમ્ ॥૩૦૩॥

અર્થ:—હે માતા ! આશ્ચર્યની વાત છે કે તે કાણિ સ્ત્રીની સાથે
પ્રેમ કરે છે અને તેણે હાથ છોડીને કાન પકડ્યો તથા હોડે ચુંબન
કરવાનું મુકીને નેત્રને ચુંબન કર્યું ? ૩૦૩

૧ (કામકુંડલાઉવાચ):—

ચુંબીયા નયણુ તિણુ કાળિ મિત્રાં તણુઇ,
રીઝવણુ પ્રીયછલ રાખવા આપણુઇ,
કંત સંતોષિયો મિત્ર નહુ લિખિઓ,
એમ અચરિજ મઇ તું પેખિઉ હે સખી.

૩૦૪

૧ અર્થ:—તેણે મિત્રોને ખુશી કરવા અને પ્રીય માણસને પોતાને સ્વાધીન રાખવા નેત્રોને ચુંબન કર્યું, અને પોતાની સુંદરતાથી તેણીને સંતોષ પમાડ્યો પરન્તુ તેમાં મિત્રો સમજી શક્યા નહીં હે સખિ એ પ્રમાણે તે આશ્ચર્ય જ્નેયું. ૩૦૪

નોટ:—અત્રે ઉપર આવેલી ૩૦૩ ની ગાથાનું રહસ્ય મને નિચે પ્રમાણે સમજાય છે:—

‘ તે કાણી સ્ત્રી ઉપર પ્રેમ કરે છે ’ એટલે જ્નેનું મન અને નેત્રો એક પતિ શિવાય ખીજ તરફ જતાં નથી એવી સુદઠ પ્રેમવાળી સતી સ્ત્રી ઉપર તેણે પ્રેમ કર્યો.

‘ હાથ છોડીને કાન ઝાલ્યો ’ એટલે પોતે મિષ્ટ વચનોથી સ્ત્રીને મુગ્ધ કરી દીધી કે જ્નેથી તે સ્ત્રી પતિના મુખમાંથી સપ્રેમ શું વચન નિકળે છે તે સાંભળવા સદા ઉત્કંઠિત થઈ રહે અર્થાત પતિના વચનનું પાલન કરનારી.

‘ હોઠ છોડિ નેત્રોનું ચુંબન કર્યું ’ એટલે પોતે તેના તરફ સપ્રેમ જ્નેતાંજ તેનાં નેત્રોને આકર્ષી લીધાં અર્થાત સ્ત્રી ખીજ તરફ નજર પણ ફેરવતી નથી, ખીજ સામુ જ્નેતિ નથી.

ઉપરોક્ત કથનનો સારાંશ એટલોજ છે કે—તે સતી સ્ત્રી પોતાનાં મન કાયાથી પતિ શિવાય ખીજને ચાહતી નથી અને પતિનું વચન પાલવામાં તૈયાર રહી પતિ શિવાય પ્રેમદષ્ટિથી કોઈના સામું જ્નેતી નથી.

(માધવોવાચ):—

ગૂઠા. ૧

વન રિપુ તસ રિપુ, તાસ રિપુ, તસ રિપુ હાર પીએણુ;

જઈ તણુ મૂંકી ધાહડી, તાં મૂંકી પ્રી પીએણુ. ૩૦૫

(કામકંઠલાઉવાચ):—શંકર-મહાદેવ.

૨ (માધવોવાચ):—

માલા સુંદર ઈમ ભણુઈ, કિણુ ગુણુ મુંકી ધાહ;

સુર તેત્રીસા રિપુ ધવલ, તસુ વાહણુ રિપુ સૌં (ક) હિ. ૩૦૬

(કામકંઠલાઉવાચ):—વાઘના ભયથી હરણુ નાસી ગયું.

૧ અર્થ:—વનનો શત્રુ, તેનો શત્રુ, તેનો પશુ શત્રુ, તેના શત્રુ રિપિ હાર જેને પ્રીય છે, એવો તે જેના તરફ દોડ્યો તે પતિએ પ્રીય-તમાનો ત્યાગ કર્યો સમજવો. ૩૦૫

જવાબ:—વનનો શત્રુ અગ્નિ, અગ્નિનો શત્રુ મેઘ, મેઘનો શત્રુ પવન, પવનનો શત્રુ સર્પ તેજ હાર જેને પ્રીય છે તે જેના મનમાં વસ્યો અર્થાત મહાદેવ જેના મનમાં વસ્યો તે પુરુષે સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો સમજવો કારણ કે માહાદેવ કામદેવને બાળી મુકનાર હોવાથી જ્યાં શંકર વસે છે ત્યાં કામદેવ રહી શકતો નથી અને કામદેવ રહ્યો નહીં તો તેને ઉત્પન્ન થવાનું સ્થાન સ્ત્રી, તેનો તો તે ત્યાગજ કરે છે, અર્થાત જેના મનમાંથી કામદેવનો નાશ થયો તે ત્યાગધર્મ સ્વીકારે છે.

(૧) I સિંગાલા સુંદર ભણુ. (૨) I તેઘે તેત્રીસાં ધુરિ. (૩) I સાહિ.

૨ અર્થ:—માલાસુંદર એમ કહે છે કે—તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓના શત્રુનું વાહન તેનો શત્રુ કોણુ ? કે જેનાથી તેણે દોટ મૂકી. ૩૦૬

જવાબ:—તેત્રીસ કરોડ દેવતાનો શત્રુ મહાદેવ તેનું વાહન પોહિયો:

૧ (માધવોવાચ):—

તૂંગી મંડણ તાસ રિપુ, તસ રિપુ ઘાલઈ મુજ;

ઈંદ્રહ વાહણ અહિ ડસણ, સો પહિરાવું તુજ. ૩૦૭

(કામકંઠલાઉવાચ):—ચૂડો.

૨ (માધવોવાચ):—

ઈંદ્ર વાહણ અહિડસણ, સો સઘલાં કરિ હોઈ,

જિણુ દીડઈ કંચણુ ગલઈ, કંતા ? દેઈ સોઈ. ૩૦૮

(કામકંઠલાઉવાચ):—સોહાગ=સૌભાગ્ય. સિંહર.

તેનો શત્રુ વાધ, તેના ભયથી તેણે દોટ મુકી, અર્થાત વાધના ભયથી હરણુ નાસી ગયું. અથવા ચંદ્રનું વાહન હરણુ તે વાધના ભયથી નાસી ગયું એટલે ચંદ્ર અસ્ત થઈ ગયો.

૧ અર્થ:—રાત્રિને શોભાવનાર, તેનો શત્રુ, અને તેનો શત્રુ તે મને ઈંદ્રવાહનનો અહિ દશન આપે તો તને પહેરાવું. ૩૦૭

જવાબ:—રાત્રિને શોભાવનાર ચંદ્ર, તેનો શત્રુ રાહુ, અને તેનો શત્રુ વિષ્ણુ-કૃષ્ણુ, તે જે મને ઈંદ્ર વાહન (ઐરાવણુહાથી) ના વાંકા દાંતનો અનેલો આપે તો તને પહેરાવું, અર્થાત ચૂડો પહેરાવું.

૨ અર્થ:—હે વહાલા ! ઈંદ્ર વાહનના વાંકા દાંતનો અનેલો તો સઘળાના હાથમાં હોય છે પરંતુ જેના દેખવાથી સોનું ગળી બચ છે તે મને આપો. ૩૦૮

જવાબ:—ઈંદ્રનું વાહન હાથી તેના વાંકા દાંતનો અનેલો ચૂડો તો અધાના હાથમાં હોય છે પરંતુ જેને દેખવાથી સોનું ગળી બચ છે તે

૧ (માધવોવાચ):—

સારંગ સુત વાહુણુ ધરણી, આસણુ અસણુ ન અંગિ;

સારંગ સખદ મહલિયાં, પાડોસણિ સુરંગિ. ૩૦૯

(કામકંઠલાઉવાચ):—ખાવીહો=ખાપીહો, ખપૈયો.

૨ (માધવોવાચ):—

સારંગ સુત ઉરિ સુલખ્યણુ, સારંગ હીતી હોધ;

જિણુ ફીકાં સારંગ રખઈ, થારઈ હોઈ તો ઢાઈ. ૩૧૦

(કામકંઠલાઉવાચ):—સારંગી.

*સિંદૂર સોભાવ્યતું ચિન્હ મને આપો.

૧ અર્થ:—લક્ષ્મી પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારનો પુત્ર અને તેનું વાહન તેની સ્ત્રી કે જે ખાતી કે ખેસતી નથી, તેને અંગમાં (શરીરમાં) ઉત્પન્ન કરનાર ચિત્રવિચિત્ર શબ્દ મુકનાર અને જેની પાડોસણુ સુરંગી છે? ૩૦૯

જવાબ:—લક્ષ્મી પ્રત્યે પ્રેમ રાખનાર કૃષ્ણ તેનો પુત્ર પ્રદ્યુમ્ન (કામદેવ) તેનું વાહન મકરંદ મોગરાના છોડની સુગંધ તેની અનુગામિની રતિ-પ્રીત્ત્રી તેને સાંગમાં ઉત્પન્ન કરનાર જે ચિત્રવિચિત્ર શબ્દ મુકે છે અને જેની પાંખો નારંગીના રંગ જેવી છે તે ખપૈયો.

* નોટ—સિંદૂર પ્રાચિન કાળમાં સ્ત્રીઓના સેંથામાં શણુગાર તરીકે પૂરવાનો રીવાજ સુપ્રસિદ્ધ છે અને વર્તમાનમાં દાક્ષિણાત્ય વનિતાઓ સેંથામાં સિંદૂરની લીટી કરે છે પરંતુ ગુર્જર વિગેરે દેશોની વનિતાઓ માથે વસ્ત્ર ઓઢતી હોવાથી તે સિંદૂરની લીટી રહી શકે નહીં માટે કરતી નથી.

૨ અર્થ:—તારા હૃદયને શોભાવનાર સારંગનો પુત્ર કે જે સાર-

૧ (માધવોવાચ):—

જલ સુત તાસ સુત, સુત સૂ વલ્લહી મ મંડિ;

હરણ્યાખી પ્રિય ઇમ લણુઈ, કઈ છંડસિ કઈ છંડ. ૩૧૧

(કામકંઠલાઉવાચ):—હુચ્યા માણુસની સંગત. આસુરી માણુ-
સની સંગત.

૨ (માધવોવાચ):—

શ્રી પતિસૂ રચ મંડણો, લોઈણુ નંઠણુ નાહ;

તસુ ઉરિ બંધવ વલહી, તસુ ઉપરિ ઉચ્છાહ. ૩૧૨

(કામકંઠલાઉવાચ):—નાહ=સ્વર, રાગ.

ગતો નાશ કરનાર હોય અને જેને દેખવાથી સ્ત્રી પ્રેમ રાખે તે તારી પાસે હોય તો આપ. ૩૧૦

જવાબ:—હૃદયને (કંઠને) શોભાવનાર સારંગપુત્ર (કામદેવનો પુત્ર) નાહ-સ્વર રાગ, કે જેનાથી ખેંચાઈને હરણુ સાંભળવામાં મુગ્ધ થઈ જાન લુલી મરે છે, એટલે જે સારંગ-હરણુને મરવાનું કારણ છે અને જેને દેખવાથી સ્ત્રી પ્રેમ રાખે છે તે સારંગી તે જે તારી પાસે હોય તો આપ.

૧ અર્થ:—હરિણાક્ષી પ્રીયતમને એમ કહે છે કે-જલનો પુત્ર, તેનો પુત્ર, તેના પુત્રની સાથે તું પ્રેમ ન કરીશ, કર્યો હોય તો ત્યાગ કર નહીં તો હું તારો ત્યાગ કરીશ. ૩૧૧

જવાબ:—જલસુત ચંદ્ર, તેનો પુત્ર શુક, (શુકાચાર્ય દેવોનો ગુરુ) શુકનો પુત્ર-શિષ્ય અસુર-(આસુરી સ્વભાવનો, દુષ્ટાચરણુવાળો માણુસ) તેની સાથે મિત્રતા ન કરીશ એમ સ્ત્રી કહે છે છતાં કરી હોય તો છોડી દે નહીં તો હું તને છોડી દઈશ.

૨ અર્થ:—લક્ષ્મીના પતિનો પુત્ર, અને રઘ-રતિનો મંડન, તથા

૧ (માધવોવાચ)—

ઈંદ્રહ આસન રવિ સુતન, સુગ્રીવહ ભંડાર;

એ તિને કીધા એકઠા, કહિ સખિ કુઉણ વિચાર. ૩૧૩

(કામકંઠલાઉવાચ):—સિંહ-કર્ણુ,.....

૨ (માધવોવાચ);—

અલિ વાહણ વાહણ નઈ ચલી,

સસિ વાહણ વાહણ ઉલખી;

ભીમ સુત ન તસુ મઈ પડિભગ્ગઉ,

રવિ ચ(ન)ઉ નંદણુ કરૈ વિલગ્ગઉ. ૩૧૪

ભૂમિનંદનનો સ્વામિ, તેના હૃદયમાં રહેલાનો ભાઈ તેને વહાલી તેના ઉપર એની ઈચ્છા છે. ૩૧૨

જવાબ:—લક્ષ્મીપતિ કૃષ્ણ તેનો પુત્ર પ્રહુમ્ન (કામદેવ) તેનો મંડન એટલે તેને ઉત્પન્ન થવાના સ્થાનભૂત, અને ભૂમિનંદન, મંગળ તેનો નાથ (પ્રહોનો સ્વામિ) ચંદ્ર તેના હૃદયમાં રહેલો અર્થાત્ ચંદ્રની વચમાં દેખાતી હરિણની આકૃતિ તેનો ભાઈ હરણીયો તેને વહાલી સારંગી તેના ઉપર (તેની) ઈચ્છા છે અર્થાત્ સારંગી વગાડવાનું મન છે.

૧ અર્થ:—ઈંદ્રતું આસન, સૂર્યનો પુત્ર, અને સુગ્રીવનો ભંડાર એ ત્રણે એકઠા કરીને હે સખી? તું કહે કે તેમાં શું રહસ્ય છે. ૩૧૩

જવાબ:—ઈંદ્રતું આસન સિંહ, સૂર્યનો પુત્ર કર્ણુ, અને સુગ્રીવનો ભંડાર.....એ ત્રણે એકઠા કરવાથી, સિંહકર્ણુ.....થાય છે.

૨ અર્થ:—ભમરાનું વાહન, તેનું વાહન, તે લેવા માટે ચાલી, ચંદ્રનું વાહન તેનું વાહન, તેને તું ઓળખ, ભીમનો પુત્ર તેમાં પડીને ભાંગી ગયો. અને સૂર્યનો પુત્ર હાથે વળગ્યો. ૩૧૪

(કામકંઠલાઉવાચ):—

ભમરાનું વાહન કમળ, અને કમળનું વાહન પાણી, ચંદ્રનું વાહન હરણુ અને હરણુનું વાહન ચંદ્રનાં કીરણો. એટલે દોરડુ, ભીમનો પુત્ર ઘટોત્કચ, એટલે ઘડો, તે ભીમ ભયંકર કુવાની અંદર પડીને ભાંગી ગયો અને સૂર્યનો પુત્ર શનિ એટલે ચી-કણો કાઢવ હાથે લાગ્યો. અર્થાત્ હું પાણી ભરવા માટે ઘડો અને દોરડુ લઇને ગઈ પરંતુ ઘડાનું મોડું દોરડેથી ખાંધી કુવામાં નાખતાં તે ઘડો તેમાં પડીને ભાંગી ગયો અને હું લ-પસી જવાથી હાથે કાઢવ લાગ્યો.

૧ (માધવોવાચ):—

અભસુ રિપુ ભોઇણાં, કંઠ કહિ ગયો વિદેસ;

બિમળા હુયા કિ ચઉગણા, હું તુ ઝુરં ઇણુ દેસ. ૩૧૫

૧ અર્થ:—અભાંશુનો ભયંકર શત્રુ તેને કહિ વિદેશ ગયો, અને હું તો આ દેશમાં ઝુરં છું તો તે બિમળા થાય કે ચાર ધણા. ? ૩૧૫

રહસ્ય:—અભાંશુ ચંદ્રના કીરણોનો પ્રકાશનો શત્રુ રાહુ, તેને પતિ મોકલિને વિદેશ ગયો અર્થાત્ વિ-દેશ+દેહ બીજા દેહમાં ગયો મરી ગયો તેથી રાહુ રૂપ વસ્ત્ર અર્થાત્ શ્યામ-કાળુ વસ્ત્ર આપતો ગયો તેથી તેના વિયોગે હું આ દેશ-આ દેહમાં + આવેશમાં ઝુરં છું—દુ:ખી થઈ છું તો તે બિમળા થયા કે ચાર ધણા અર્થાત્ સ્તન ? આ હાસ્ય અને ખેદપૂર્ણ પ્રબ્ધ છે.

૧ (કામકંઠલાઉવાચ):--

ચાહુ સુ પાવું નહીં, તં વાસુ ન સુહાધ;
તિણુ કારણિ ઘણુ દુખ્ખલી, જગતિ રચણુ વિહાઈ. ૩૧૬

૨ (માધવોવાચ):--

મંદિર મંડણુ તાસ રિપુ, જઈ તૂં ઘાલઈ મોહિ;
તો ઈંદ્રાસણુ મંડણુ, સો પહિરાવું તોહિ. ૩૧૭

(કામકંઠલાઉવાચ):--કંકુ.

૧ અર્થ:--જે ચાહુ છું તે મળતું નથી તેટલા માટે વસવું ગમતું નથી અને જગતાં જ રાત્રિ જાય છે તેથી સ્તનો દુર્બલ થઇ ગયાં છે. ૩૧૬

રહસ્ય:--જે ચાહુ છું તે મળતું નથી અર્થાત્ કોસુંખીક વસ્ત્ર તે પતિના મરણથી મળતું નથી અને તેમાં વસવું ગમતું નથી તે સ્યામ વસ્ત્ર ઓઢવું ગમતું નથી અર્થાત્ પતિ વિયોગે જીવવું ગમતું નથી અને રાત્રિ જગતાં જ જાય છે એટલે વિયોગ અને માનસિક અનેક દુઃખથી ઉંઘ આવતી નથી એટલાજ માટે સ્તન દુર્બલ છે અર્થાત્ સ્ત્રીના શરીરમાં વધારેમાં વધારે પુષ્ટ જે કાંઈ અવયવ તરી આવતો હોય તો તે સ્તન છે, શરીર દુર્બલ થતાં થોડો સમય લાગે પરન્તુ સ્તન દુર્બલ થતાં તો જ્યારે મરણની અણીએ પહોંચે તેટલી દુર્બલતા આવે ત્યારે જ દુર્બલ થાય તેથી અત્રે પ્રજ્ઞમાં સ્તનની દુર્બલતા પુછી છે અને તેણે તેનાં કારણો જણાવ્યાં છે.

૨ અર્થ:--મંદિરનો મંડન તેનો શત્રુ તે જો તું મને આપે તો હું તને ઈંદ્રાસન મંડન પહેરાવું. ૩૧૭

જવાબ:--મંદિર-ધરતો મનન થાંભલો અર્થાત્ લાકડુ તેનો શત્રુ અગ્નિ તેના વર્ણુ જેવું લાલ કંકુ. તે જો તું મને આપે તો, અર્થાત્

૧ (માધવોવાચ):—

ઈંદ્રહ આસણુ મંડણો, જિસ તિસ કઇહી હોઇ;
કંચણુ કો રિષુ દેહી મો, તો હું ઘાલું તોઇ.

૩૧૮

(કામકંઠલાઉવાચ):—સિંહર.

૨ (માધવોવાચ):—

ઉંચા બૂપતિ તાસ ઉરિ, તસુ રિષુ સ્વામિ સોઇ;
તાસ પિતા મહિ તી વસઇ, તસુ સુત આણી ટોઇ.

૩૧૯

(કામકંઠલાઉવાચ):—મોતી.

ચાંડલો કરે તો—પરણે તો હું તને ઈન્દ્રાસન મંડન હાથી તેના દાંતનો બનેલો ચૂડો તને પહેરાવું.

૧ અર્થ:—ઈન્દ્રાસન મંડન તો જેના તેના હાથમાં હોય છે પરંતુ કંચનનો શત્રુ જે તું મને આપુ તો હું તને મંદિર મંડનનો શત્રુ આપુ. ૩૧૮

જવાબ:—હાથી દાંતનો ચૂડો તો જેના તેના હાથમાં હોય છે પરંતુ જે મોનાનો શત્રુ અર્થાત્ સિંહર (સ્રીનો શણુગાર) જે તું મને આપુ તો હું તને કંકુનો ચાંડલો કરું અર્થાત્ પરણું.

૨ અર્થ:—ઉંચો રાજા તેના હૃદયનો શત્રુ, તેનો પિતા તેની અંદર વસનાર તેનો પુત્ર તું મને લાવી આપ. ૩૧૯

જવાબ:—ઉંચો રાજા મેઘ, તેનો શત્રુ પવન તે વાય ત્યારે વરસાદ વરસે, એ વરસાદનો પિતા સમુદ્ર, (લોકોકિતમાં સમુદ્રમાંથી વરસાદ પાણી લઇને વરસે છે અર્થાત્ સમુદ્રમાંથી મેઘ પેદા થાય છે માટે તે વરસાદનો આપ છે) તેની અંદર જે વસનાર છે તે છીપ અને તેનો પુત્ર, તેના પેટમાં પેદા થતાં મોતી, તે તું મને લાવી આપ.

ચોપાઈ.

ઇમ અનેક દૂહા નઈ ગાહ, રમતાં કામકેલિ ઉચ્છાહિ;
 ખિણુ એક માંહિ વિહાણી રાતિ, ઇમ લોગવિ માધવ સંઘાત. ૩૨૦
 વનિતા પ્રતિ માધવ વિનવઈ, સીખ દીયો તો ચાલુ હિવઈ;
 રહો પ્રચ્છન્ન ન જાણુઈ કોઈ, હુમ આણુંદ અમ્હાં ધરં હોઈ. ૩૨૧
 માધવ કહઈ રાયની આણુ, જો જાણુઈ તો જઈ પરાણુ;
 જો હવંતી કાયા રહી, નિશ્ચઈ વલી મિલેસ્યાં સહી. ૩૨૨
 વાત સુણી વેશ્યા ઘડહી, મૂર્છા આવી ઠરણી ઢણી;
 છાંટઈ પાણી વીજઈ વાઈ, ખિણુ એકે સચેત સુંદર થાઈ. ૩૨૩
 પ્રી આગલિ વિરહણિ વિલવિલઈ, આંસુ પડઈ હીયડો ઉકલે;
 વાજિ લહર પસી જઈ અંગિ, જાણુ (કરિ) સાંડસી ભુયંગ. ૩૨૪

(૧) I હા. (૨) I * હ. (૩) * જિ. (૪) I ઈ. (૫) *
 પ્રેમ ભોગવઈ પ્રી સંઘાતિ. (૬) x વિલસઈ. (૭) * દીઉ તઉ ચાલિ
 ઉંદવઈ. (૮) * રહિઉ. I રહા. (૯) * ક્રિમ આણુંદ અહિયાં મનિ.
 (૧૦) I ધરિ (૧૧) I રાજા. (૧૨) * જઉ. x જો ખંડુ તુ. (૧૩)
 * તુ. (૧૪) I જાવે પ્રાણુ. (૧૫) I તાં. (૧૬) * ય. (૧૭) * મિલે
 સઉ. x મિલેશાં. (૧૮) I કામા સુણિ થઈ વિવલી. (૧૯) * હડઈ.
 (૨૦) * મૂર્છા. (૨૧) * ધરણિ દલઈ. I દલી. (૨૨) * છં.
 (૨૩) * વાયુ. I વાય. (૨૪) * ખિણુઈ સચેતી સુંદરિ થાય. I
 ખિણુક સુંદર સચેત ન થાઈ. (૨૫) * વલી વલઈ. (૨૬) * હીઉં.
 ઉકલઈ. (૨૭) * વાજઈ લહરિ પિસઈ સહી અંગ. (૨૮) * ભુઅંગિ.
 x સાંડસીઅ ભુયંગ.

માધવ ઈક વાત સુણુઉ મુજ તણી, સાંભલ કરિ ક્રિયા મુજ લણી;
 તું માહરઠ છઈ પ્રાણુ આધાર, મુજનઈ કાઈં તજઈ નિરધાર. ૩૨૫
 દે આલિંગન લાગિ હાંથે, સામી મુજ તેડઉ હિવ સાથિ;
 રહઈ કિમ જલ વિન માછલી, પ્રીત ન પાલઈ પ્રી પાછલી. ૩૨૬
 નીંક નીંક સમજવી બાલ, ત્રિષમ પંથે છંડે સુકમાલ,
 વાઘ ચૌર સાવજ (ભય) ઘણા, સહિવા દુઃખ પરદેસાં તણા. ૩૨૭
 નહીં રહણુરી હિવણું વાર, જવા દે માં વરજ ગમાર;
 રૌવઈ મુખે મૂકઈ નીંસાસ, નારી છંડો કાંઈ નિરાસ. ૩૨૮

શ્લોક *

ત્યજેદેકં કુલસ્યાર્થે, ગ્રામસ્યાર્થે કુલં ત્યજેત્ ।

ગ્રામં જનપદસ્યાર્થે, આત્માર્થે પૃથિવીં ત્યજેત્ ॥૩૨૯॥

(૧) * એ. (૨) * વાત મું તણી. (૩) * સાંભલિ કરે કૃપા
 મુજ ઘણી. I તો વિણુ ન રહુ પ્રી મુજ ઘણી. (૪) * આજ.
 ત્યજ. (૫) * થિ. (૬) * સ્વામિ હિવ મુજ તેડુ સાથિ. I સ્વામિ
 મુજ લે જવૈ સાથ. (૭) I કિમૈ. (૮) * જુ. - * તિ. - * છ.
 (૯) I પ્રીત પાલ પ્રીઉ પાછલી. (૧૦) I નિત પ્રતિ સમજવૈસા.
 (૧૧) * પંથ તું છઈ. x પંથ તુજ તનુસુ. - * વિ. (૧૨) I
 ચૌર ભય સાવજ તણા. - x હ. - x સી. (૧૩) * હવણઈ.
 (૧૪) * મમ હોઈગ: I દૈ તું હોઈગિ. - * ખિ. (૧૫) *
 છંડઉ. I છંડે.

* અર્થ:—કુળના બલા માટે એકનો ત્યાગ કરે, અને ગામનો

गाहा.

१ विरहो वसन्तमासो, नवनेहो पद्मजुव्वणारंभो ।

पंचमगेयस्स झुणि, पंचग्गी को जणो सहइ ? ॥३३०॥

२ जणणी जम्मभूमि, पच्छिमनिद्दा य अहिनवं पेमं ।

सज्जण जणाण गुट्ठी, पंचवि दुक्खेहिं गुंचिज्जइ ॥३३१॥

लला भाटे कुण्णो त्याग करे, हेराना लला भाटे गाभेना त्याग करे, अने पोताना लला भाटे पृथ्वीना त्याग करे. ३२६

१ विरहः वसन्तमासः, नवस्नेहः प्रथमयौवनारम्भः ।

पञ्चमगेयस्य ध्वनिः पञ्चाङ्गीं कः जनः सहति ॥ ३३० ॥

अर्थः—विशेग, वसन्त मास, नवीन स्नेह, शरु थतु प्राथमिक यौवन-जुवानी, पंचम रागना स्वर, आ पांच अङ्गि डोणु भाणुस सहत करी शके ? ३३०

(१) + सहायगुट्ठीय. I सहासगुट्ठीय. (२) + मणइट्ठमा-
णुसं. (३) + मुच्चंति.

२ जननीः जन्मभूमिः, पश्चिमनिद्रा अभिनवं प्रेमम् ।

सज्जनजनानां गोष्ठीः, पञ्चाऽपि दुःखैः मुच्यते ॥३३१॥

अर्थः—माता, जन्मभूमि, पाछली रातनी उंध, नवे अंधा-
अलेा प्रेम, सज्जन भाणुसनी साथे वार्तावाप, आ पांच दुःखी-
भुसीयतथी छेऽय छे. ३३१

૧ રે સંકર ! મા સિરજ્જસિ, અહવા મા દેસિ માણુસં જમ્મં ।

અહ જમ્મં મા પિમ્મં, અહ પિમ્મં મા વિજોગં ચ ॥૩૩૨॥

૮ ૨નવસત્તા સસિવયળી, હર હાર આહાર વાહના નયળી ।

ઉદહિ રિડ સુઅગમળી, સા સુંદરિ કત્થ હો માહ ॥૩૩૩॥

૩વસિઝળ મુઝ્ઝહિયણ, ચિત્તં ગહિઝળ કત્થ ચલિઓસિ ।

પંથી પરગહમંડળ, પુળો તુમં કત્થ દિસેસિ ? ॥૩૩૪॥

૧ રે શંકર ! મા સ્વજસિ, અથવા મા દદસ્વ માણુષ્ય જન્મમ્ ।

અથ જન્મં મા પ્રેમં, અથ પ્રેમં મા વિયોગં ચ ॥ ૩૩૨ ॥

અર્થ:—હે શંકર ! તું જગત બનાવીશ નહીં, અથવા બનાવું તો માણુસનો જન્મ આપીશ નહીં, અને જે માણુસનો જન્મ આપુ તો પ્રેમ કરાવીશ નહીં, પ્રેમ કરાવુ તો વિયોગ કરાવીશ નહીં. ૩૩૨

૨ નવસત્વા શશિવદની, હર હાર આહાર વાહના નયની ।

ઉદધિ રિપુ સુત ગમની, સા સુન્દરી કુત્ર અહો માતા ॥૩૩૩॥

અર્થ:—હે માતા ! નવીન ગર્ભવતી, ચંદ્ર સમાન મુખવાળી અને મહાદેવના હારનો આહાર જેનું વાહન છે તેના જેવા નેત્રોવાળી અર્થાત્ મહાદેવનો હાર સર્પ તેનો આહાર પવન તે જેનું વાહન છે અર્થાત્ ચંદ્રમાં રહેલા હરણુનું વાહન પવન છે એટલે હરણુ સમાન નેત્રોવાળી સમુદ્રના શત્રુના પુત્ર જેવી ગતિવાળી અર્થાત્ સમુદ્રનું મંથન કરનાર સમુદ્રનો શત્રુ મહાદેવ તેનો પુત્ર ગણપતિ. એટલે તેનું મોઢું હાથી જેનું હોવાથી ગણપતિ એટલે હાથી તેના જેવી ચાલવાળી તે સુંદરી ક્યાં છે ? ૩૩૩

(૧) * જીવ. (૨) * રે પદ્ય પંથ.

૩ સ્થિત્વા મમ હૃદયે, ચિત્તં ગૃહિત્વા કુત્ર ચલિતઃ ।

પાન્થ ? પરગૃહમણ્ડન, પુનઃ ત્વં કુત્ર દૃશ્યસિ ॥૩૩૪॥

દૂહા.

ચંદ્રને કઠું કપૂર રસ, સીતલ ગંગ પ્રવાહ;

મન રંજન તને ઉલ્લવન, કદિ મિલસયઈ નાહ. ૩૩૫

ચંદ મુખી હંસા ગમણુ, કોમલ દીરઘ કેસ;

કંચન વરણી કામિની, વલિ કંઠહી દીસેસિ. ૩૩૬

થે સિધાવો સિદ્ધ કરો, પૂર્ને થાંકી આસ;

મત વિસારો મન થકી, હું છઉં થાંકી દાસી. ૩૩૭

x સબ્જણુ ગુણુ સમુઈ, જિઉં તરિર થકી તેણુ;

અવગુણુ છેટ ન સંભરઈ, ખિણુહિ વિલાંબુ જેણુ. ૩૩૮

થે સિધાવો સિદ્ધિ કરે, બહુ ગુણવંતા નાહ;

સા જહા શતખંડ કીયે, જેણુ કહિજઈ જાહ. ૩૩૯

અર્થ:—મારા હૃદયમાં વસિ ચિત્ત લગ્ને તું ક્યાં ચાલ્યો. પા-
રકા ધરને શોભાવનાર હે પાંથ ! વળી તું ક્યારે દેખાઈશ ? ૩૩૪

— * જુ. (૧) * જુ. (૨) * જન + જણુ. (૩) I મનહિ-
લસણુ. — * જુ. (૪) x કદે મિલેશઉ નાહ. + * તું કિમ પામિ
સિનાહ. I મિલેસી. (૫) x I જિ. (૬) x દીહર. — x જુ. (૭)
I ચંપક. વરની. (૮) + કદી I કદે. (૯) x દિ. કરે. (૧૦)
I પૂરો. (૧૧) x રૂ. (૧૨) x હૂઅ. I કરિ. (૧૩) x બણિ ગઈ.
+ જિણિ કહિજે.

ગાથા ૧

ઝઝડીયો ઈંઅદેસો, સો વસિયો જત્થ પિયજગો જાઈ ।
પીંડ ! પરદેસહ મંડણ, પુણો તુમં કત્થ દિસેસિ ॥૩૪૦॥

પૂજીત આસા સિદ્ધિ સુંદર, ચલિતિ જિસેણુ કલજેણુ;
છપ્પય વાસ નિવાસો, સો દિલ્લે અમ્હુ નામેણુ. ૩૪૧

ગાથા. ૨

× વટ્ટંત ગમણ દીહા, જં મળિયં કંત તં સ્વમિજ્ઞાસુ ।
અમ્હં ચિય નત્થિગુણા, તુમ્હાણ ય નત્થિ ગુણછેઓ ॥૩૪૨॥

(૧) × ઉજ્જડ હૂઉં દેસો. (૨) × ચલિતિસિ જેણુ. (૩)
× દિલ્લે.

૧ ઉદ્ધસ્તઃ एतदेशः, सः वसितः यत्र प्रीयजनः यायिन् ।
પ્રીય ! પરદેશમણ્ડન, પુનઃ ત્વં કુત્ર દશ્યસિ ॥૩૪૦॥
અર્થઃ—જ્યાં પ્રીય મનુષ્ય જાય છે ત્યાં તે દેશ ખરેખર વસેલો
છે અને આ દેશ ઉજ્જડ થયેલો છે હું પરદેશને શોલાવનાર વહાલા !
તું ફરીને ક્યાં દેખાઈશ ? ૩૪૦

૨ वट्टंत गमनदिवसाः, यद्गणितं कान्त ! तत् क्षमस्व ।
અસ્માસુ સ્વલુ નાસ્તિ ગુણાઃ, યુષ્માકં નાસ્તિ ગુણછેકઃ ॥૩૪૨॥
અર્થઃ—હું વહાલા ! તમારા જવાના દિવસો નહીં આવે છે
તો જે તે કાંઈ કહ્યું હોય તે તું ક્ષમા કર કારણ કે અમારામાં તો
જરૂર ગુણો નથી પરંતુ તમારા ગુણોનો પાર નથી. ૩૪૨

- ૧ જાઉં સરીર પાઉં, અસહંતો દુજ્જળો જળો જાઉં ।
 જાઉં રોર કલંકો, માં જાઉં સજ્જળો સયળો ॥૩૪૩॥
- ૨ રે પીડપવાસગામિ, અંચલ ગહિઝળ કુપ્પિઝ કીસ ।
 પઢમં ચિય કિં મુક્કં, અહ જીયં અદ્ધ પઢિયં ચ ॥૩૪૪॥

(૧) x ઝો. (૨) x રોગ. (૩) I મા ભવોં સગુણો સજ્જળો.

- ૧ યાતુ શરીર પાપં, અસહન્તઃ દુર્જનઃ જનઃ યાતુ ।
 યાતુ રોર કલેંકુ, મા યાતુ સજ્જનઃ સ્વજનઃ ॥૩૪૩॥

અર્થઃ—શરીરમાં રહેલુ પાપ ભગ્નો, નહીં સહી શક્તાર અર્થાત્ ધર્ષિણુ દુર્જન માણસ ભગ્નો, દરિદ્રતા અને કલંક ભગ્નો, પરન્તુ સજ્જન માણસ અને પોતાનું માણસ અર્થાત્ પતિ અથવા જેની સાથે સુદૃઢ પ્રેમ બંધાયો હોય તે ન ભગ્નો અર્થાત્ તેનો વિયોગ ન થાયો. ૩૪૩

- ૨ રે પ્રીય ! પ્રવાસ ગામિ, અચ્ચલં ગૃહિત્વા કુપિતઃ કિમ્ ।
 પ્રથમં ચલુ કિં મુક્તં, અથ જીવિતં અર્દ્ધપઢિતં ચ ॥૩૪૪॥

અર્થઃ—હે મુસાફરીમાં જતા વહાલા ! છેડો પકડીને પછી કોપિત થું થયો, પરન્તુ હું ચોક્કસ માનુ છું કે તેં પહેલું જીવિતન્ય અને પછી અધ્ધુ બોલેલુ વાક્ય મુકિ દીધું. અર્થાત્ મરણ પામેલા પતિ પ્રત્યે સ્ત્રીનું આ કથન છે કે હે વહાલા મારો છેડો ઝાલીને તું કોપાયમાન કેમ થયો છું અર્થાત્ તું હવે કેમ બોલતો નથી. તો તેથી હું હવે નિશ્ચયથી માનું છું કે પ્રથમ તેં જીવિતન્ય છોડી પછી અધ્ધુ કહેલું વાક્ય છોડી દીધું. ૩૪૪

દૂહા.

જે ગચ્છસિ ગચ્છ પ્રીય, કંઠા ગ્રહણ મ જાઈ;

રોવણુ છેહ વિલગ્ગઈ, અવસ અમંગલ હોઈ. ૩૪૫

હાંઅડા ભીતર પઈસ કરી, ઉચ્ચા સદ્ધરિ રૂખ;

નિત સલસલઈ નિત પલ્લવઈ, નિત નિત નવલા દુઃખ. ૩૪૬

સખિ એ આંમણુ દૂમણિ, મારગ ઉભી કાંઈ;

જે જીવકાં વલહા, તે ચલિઆ જાઈ. ૩૪૭

સંભાર્યૈઉ સંતાપ, વીસારિયા ન વિસરઈ;

કાલિજાની કોર, ખરહડ તો ફટૈ નહી. ૩૪૮

વીછડતાં પ્રી માણુસાં, નયણુ કીધો સોગ;

ઓઠણુ પહિરણુ સાડી કૂચીયો, હૂયો નિચોવણુ જોગ. ૩૪૯

(૧) × જઉ. (૨) × સિતુ. I જોગ છે તો. (૩) × કંઠગ્ગ-
હણુ. - × ણિ. ગિ. સિ. (૪) * ભીતરિ. (૫) * સિ. (૬)
* ઉગ્ગ. × ઉગા. (૭) I સાલર. (૮) * સલ્લઈ. × સાલઈ.
(૯) * પલ્લવઈ. × પાલ્લવઈ. I પાલવૈ. (૧૦) I રા. (૧૧) *
તેઉ. (૧૨) * સંભાર્યા. (૧૩) * વિસહતાં. (૧૪) * કાલેજ
વિચિકાપ. (૧૫) * હર તઉ ફિટઈ. + તુ ફિટે. (૧૬) I પ્રીય.
(૧૭) I ઉ. (૧૮) I કંચૂઉ. (૧૯) I હૂઉ.

સાજણુ દેસંતરિ ગયા, જોયણુ લાખાં છેહ;	
વીસારિયા ન વીસરઈ, જાં જીવન છંડઈ દેહ.	૩૫૦
સજણીયા સહુ કો કરઈ, અમહે ન કરિસ્યાં કોઈ;	
જેતાં સુખ સનેહકા, તે તા કિર દુઃખ હોઈ;	૩૫૧
આઉ તનજરાં મસીકરાં, ધૂયા જઈ સરગા;	
મત પ્રી વાહલ હોઈ કે, વિરહ જુઝાવઈ અગિ.	૩૫૨
નિમિષ એક દિન હૂયા, રયાણુ હૂઈ છમાસિ;	
વાલિંલ વિરહ તુઝ લણૈ, જીવ જલૈ નીસાસ;	૩૫૩
હીયડા કૂટિ પસાઉ કરી, કેતા દુખ સહેસ;	
વાલંલ પ્રી વિછોહીયો, જીવી કાહ કરેસિ.	૩૫૪

(૧) I સજન. (૨) * સાં. (૩) * લ. I જોવન લિખીયો છેહ. (૪) I જીવેતાં સનેહ. (૫) * સા. (૬) x કર I કરો. (૭) * અહમે. (૮) x જેતું સુખ સયોગનું તે તું. (૯) * કિર. (૧૦) * અ. + આ. (૧૧) * રં મિસિ કરં. (૧૨) * આ. (૧૩) * ગિ. (૧૪) * કરિ. (૧૫) * વરસિ. (૧૬) * નમિષ. x નિમષ. (૧૭) * ણિ. (૧૮) * સ. (૧૯) * વિરહિઈ તુઝ તણઈ. - I તુમ. (૨૦) * જીવઈ જ્યું ધાસ. (૨૧) * સિ. (૨૨) * પ્રીય માણુસ વિછોહીયાં. I વાલંલ વિરહ વિછોહીયો. (૨૩) * કાહ. I કરેસ.

કેહી કીજી વાતડી, કેહી કીજી કતથ;

જેહા સગણુ વિછડૈ, તેહા ન અડસ્યૈ હતથ.

૩૫૫

રે હીયા વજ્જઈ ઘડ્યો, કઈ પાપાણુ કરંડ;

વાલંલ નર વિછોહિતા, કૂટો ન ખંડો ખંડ.

૩૫૬

કરવતડી કિરતાર, જઈં સિર દીસઈ તાહરૈ;

તો તું જાણૈ સાર, વેહન વિછોહુયા તણી.

૩૫૭

ગાથા ૧

૮ જઈ ગમ્માસિ તડ ગમ્મપિય, કો વારઈ તુજ્ઞ ગમ્મમાણસ્સ ।

તુજ્ઞ ગમણે મુજ્ઞ મરણં, વિહલિય કો પનાસેઈ ॥૩૫૮॥

(૧) * કીજઈ વતડી. (૨) * કીજઈ. (૩) * વીછણ. + વીધુડઈ. (૪) * અડઈ I અઢૈ. (૫) * વજ્જ ઇંધડિં. I (૬) હીયાવજ્જ ઘડીઉસિ. (૭) x વજ્જં વજ્જણુ સારિચ્છં. (૮) * લિં. I વાલિંલ તણૈ વિજ્જોહૈ. (૯) * ઉં. (૧૦) * ડિ. (૧૧) * જઈ સિરિ મેહલઈ અખણુઈ, x જે સિરિ દિજઈ તાહરઈ. (૧૨) * તુ. (૧૩) * જાણુત. (૧૪) * વેચણુ.

૧ યદિ ગચ્છસિ તદા ગચ્છ પ્રીય, કઃ નિવારયતિ તવ ગમમાણસ્સ
તવ ગમને મમ મરણં, વિસ્થલિતં કઃ પ્રનાશયતિ ॥૩૫૮॥

અર્થ:—હે વહાલા ! જે તું જતો હોય તો જા. તને જતાને
દ્રાણુ રાકી રાખે છે તારા જવાથી માઈં મરણુ છે તો અડિ રહેલા-
નચ્છ આવેલા તેનો દ્રાણુ નાશ કરે-અટકાવે. ૩૫૮

દ્વહા.

૮ વાલંભ તથ વિરૂઠ કીયો, વહિલો દ્વાખ્યો છેહ;

થે તોજ્યો કવડી વડઇ, લાખ ટકાનો નેહ.

૩૫૬

ચોપાઇ.

માધવાનલ આલ્યો પરદેસ, કામકંઠલા છાંડ્યો વેસ;

છંડે^૩ રંગત દક્ષિણી ચીર, ન કરઈ સોલ શૃંગાર સરીર. ૩૬૦

કામકંઠલા ઇણુ^૪ પરૈ રહઈ, ખીજો લોક વાત નવિ લહઈ;

તજઈ તિલક કાજલ તખોલ, મંજણુ^૫ નહાવણુ ખોલ અંગોલ. ૩૬૧

જમઈ નહીં સરસ આહાર, જાં ન મિલઈ માધવ ભરતાર;

વિધવા વેસઈ તે વિરહણી, દુખલ દેહ કીધી પ્રી ભણી. ૩૬૨

(૧) * માધવ તે આલિહિ પરદેસિ. (૨) * છડિહિ. + છડિઓ. I છંડે. (૩) * છંખ. + છડે. (૪) * ઇણિવિધિ. (૫) * ખીજ. + ખીજુ. I ખીજ. (૬) + લહે. I કહે. (૭) * તિજઈ. + તિજે. x ત્યજઈ I તજે. (૮) * કજજલ. (૯) * જજજણુ નહાણુ ખોલિ અખોલ. (૧૦) + જમે. (૧૧) * વેસઈ. I વિવિધ વેસે. (૧૨) * કીહિ. I કીયો + કીયો.

માતા સમઝાવૈ ઘણું, કર્યું ન કરઈ કુલ કર્મ આપણો;
 આવૈ મોટા ધરિ નરરાય, કામકંઠલા તે ન સુહાઈ. ૩૬૩

માતા મ કરિ ઘણો વેસાસ, આણો પુરૂષ મુજ આવાસિ;
 અંગથિકી રાખિસ વેગલા, ગીત વિનોદ દેખાડસિ કલા. ૩૬૪

માતા આગ્રહ મંઝઈ ઘણું, સીલ ન ખંઝઈ કાયા તણો;
 કામકંઠલા ઈણુ પરિ રહઈ, વિરહ વિયાકુલ મન દુખ સહઈ. ૩૬૫

માધવ દેસ નગર બહુ ફિરી, વિષમ પંથ વિલંઘઈ કરી;
 વિરહ વિયોગઈ ચિત્ત ચાલવઈ, પુહુ તો જઈ દેસમાલવઈ. ૩૬૬

પુર પાટણુ ફિર દીઠા તેણુ, જઈ પહુતો નગર ઉજેણુ;
 ગઠ મઠ મંદિર પૈલિ પગાર, નવ આરહુ જોયન વિસ્તાર. ૩૬૭

(૧) * સમઝાવઈ ઘણું. I ઝાવૈ ઘણો. (૨) * કર્મ. I કિમ.
 (૩) I કરૈ + કરે. (૪) * કર્મ. (૫) * આપણું. + આપણું. I
 આપણો. (૬) * આવધ. + આવે. (૭) * ધરિ મોટા. (૮) * ણુ.
 (૯) * આવુ. (૧૦) + મુજઝ. (૧૧) + * રાખુ. (૧૨) * નાદ.
 (૧૩) * દેખાડસુ. - I મીઠાવૈણુ કરિ આગ્રહ ઘણો. (૧૪) * માંઝઈ
 ઘણું. + માંઝે ઘણો. (૧૫) * ઇંઝઈ + ખંઝે. (૧૬) * તણુ.
 + તણુ I તણો. (૧૭) + ઈણુ. (૧૮) + રહે I રહૈ. (૧૯) I
 વિયા પિત તન. (૨૦) * મનિ. (૨૧) + સહે I સહૈ. (૨૨) +
 વનલંઘી. I વલિ લંઘી. (૨૩) * વિયોગિ. (૨૪) + ચાલવે I ચા-
 લવૈ. (૨૫) * પુહુતુ I પુહુતો. જઈ. (૨૬) * પટણુ ફિર દીઠા
 તેણુ. (૨૭) * જઈ દીઠઈ + દીઠું. I પુહુતો. x પઠકઈ (૨૮) * ઉજેણુ.
 (૨૯) * પૈલિ. I પૈલ પ્રાકાર. (૩૦) * જોઆણુ x જોજન. I જોયણુ.

સિમા નહાં વહઈ અતિ ચંગ, મહાકાલ પ્રાસાદ ઉત્તંગ;
 ચઉસઠિ જોગણિ પીઠ સુઠામ તિહાં દેવી હરસિદ્ધી નામિ. ૩૬૮
 અક્ષ યક્ષ વડ વ્યંતર રહઈ, ખાવન વીર ઠામ ગહુગહુઈ;
 સુપનંતરિ નવિ પડઈ દુકાલ, ચોરાસી ચૌહટા સુવિશાલ. ૩૬૯
 પધડી છંદ.

વિક્રમાદિત્ય તિહાં કરઈ રાજ,
 પૃથિવી ઉરણુ જિણુ કરી આજ;

પરનાર ખંધવ રિણુ અલંગ,
 સરણુ વિલંખ જિણુ સાવિલિંગી. ૩૭૦

પરદુખ લંજણુ ખિરદ જસુ,

ધંહક જન નિત પૂરવઈ આસ;
 અતિ સૂરવીર નર સાહસીક,
 છત્રીસ લાખ ચાલઈ અનીક. ૩૭૧

(૧) × મહાકાલ. (૨) * યોગિણી. (૩) × સુભણુ. (૪) * તિહિ.
 (૫) * હરસિદ્ધિ. I હરસિદ્ધા. (૬) × ઠામ. (૭) * સિદ્ધવચ્છ યહુ
 + વડે. I અક્ષય વડ યહુ વિતર રહે. - I ર. નપ. (૮) * ચહુટાં ×
 ચઉહટાં. + ચઉટા. (૯) I સુવિશાલિ. (૧૦) * તિહિ. (૧૧) *
 જિણુ ઉરણુ કરી. (૧૨) I કાધ. (૧૩) * રણુ. × રણુ. (૧૪)
 * સરણુગત વચ્છલ સાવ. (૧૫) * દુખહ. (૧૬) * ખિરદ જસ.
 + ખિરદ જહ. (૧૭) × નિતુ. (૧૮) I તે. (૧૯) I નઈ. (૨૦)
 I અત્રીસ.

^૧ સોલહ સઘ અંતે ઉરી નારિ,	
^૨ છ સહસ વેશ્યા નગર મઝારિ	
^૩ આગીયો નામ વેતાલ ^૪ જસ,	
નિત સેવ કરઈ જાણીયઈ દાસ.	૩૭૨
^૬ ખાપરો ચોર સઘલઈ પ્રસિદ્ધ,	
^૭ કવડીયો જ્યારિ વાચા બદ્ધ;	
^૮ તિહાં માઘનામ પંડિત સુજાણુ;	
^{૧૦} વરધિ નિસ્તી ગુણુ નિહાણુ.	૩૭૩
એહવી નગરી ઉજેણી ઠામ,	
સાંભલઈ શ્રવણુ ભૂપતિ વખાણુ;	
^{૧૩} અતિ હરખ્યો માઘવ મન માંહિ,	
^{૧૪} દેખી ઉજેણી અતિ ઉચ્છાહ.	૩૭૪

(૧) x સોલસહસ. + સોલહસે અતિ વરી. I સોલસ અંતે ઉરવર નારિ. (૨) x વિ. I છ સહસ. - * રી. (૩) * આગીઉ I આગીયો. (૪) I જસુ. (૫) * નરજાણિ. + કરિજાણિ. (૬) * ખાપરઉ. (૭) * કઉડઉ. x કુડઉ. (૮) * વાચ. (૯) * તિહિં. (૧૦) * વરદીધ સરસતી ગુણુ નિહાણુ. I વરદૈ સરસ્વતી. (૧૧) * ઠાણિ. I નામ. (૧૨) * સાંભલિ શ્રવણુ. I સાંભલૈ શ્રવણુ ભૂપ સુજાણુ. * વખાણિ. (૧૩) * અતિ તેહ હરખિઉ મન માંહિ. (૧૪) I દેખિયો. (૧૫) I અતિહિ * + મનિ ઉચ્છાહિ. - I નરનાર.

ચોપાઇ.

માધવ હિંડઈ નગર મઝારિ, રૂપવંત દીસઈ બહુ નારિ;
 સારૌ દિન તિણુ નગરી ફિરી, કોઈ ન પૂછઈ આહર કરી. ૩૭૫
 ઠિણિ દેસડઈ ન બાઈઈ, જિહાં આપણુ ન કોઈ;
 સેરી સેરી હીંડતાં, શુદ્ધિ ન પૂછઈ કોઈ. ૩૭૬

શ્લોક.

* તત્ર દેશે ન ગન્તવ્યં, યત્રાત્મીયજનો નહિ ।

માર્ગેહિ ગચ્છતાં તેષાં, કુશલં કોનુ પૃચ્છતિ ॥૩૭૭॥

દૂહા.

I માધવ હિવ તિણુ નગરમૈ, દુખે નીગમૈ રૈણુ;
 કામકંઠલા મનમૈ વસૈ, સંભારૈ નિજ વેણુ. ૩૭૮
 I ચિતમૈ વસિ રહી કાંમિની, પ્રેમ પ્રીતસાં સુવિલાસ;
 ભુખ ખ્યાસ નિદ્રા તણુ, મનમૈ રહૈ ઉદ્ધાસ. ૩૭૯

(૧) * સારઉ. (૨) * તિણિ. (૩) * I વાત. (૪) I તિણુ
 દેસડિ. (૫) I અપણો. (૬) I સાર ન પૂછૈ.

* અર્થ:—જે દેશમાં આપણો માણસ નથી ત્યાં જવું નહીં
 કારણ કે માર્ગે જતાં તેઓને કુશલ કાણુ પૂછે? ૩૭૭

- 1 માધવનૈ તિણુ નગરમૈ, રહિતાં હૂઆ ષટ માસ;
 જિણુ વિધ પ્રીયાનૈ પાઠવૈ, સંદેસા સુવિસાલ. ૩૮૦
- એક દિવસ તિણુ નગર અવસરથ, દીઠો^૨ પંથી એક;
 માધવ પૂછ્યં કવણુ તૂં, કહિ તાહરો સરૂપ. ૩૮૧
- હૂં વાસી ઈન નગરનો, ખત્રી મોરી જાતિ;
 પરદેસથ જાઇસું, સાંભલિ મોરી વાત. ૩૮૨

ચોપાઇ,

- નિરૂપમ નગરી કામાવતી, તિહાં છઈ કામસેણુ ભૂપતિ;
 જાત્ર કરી આવિસુ ઈણુ ગામિ, એક મોટો છઈ માહરથ કામ. ૩૮૩
- હરખ્યો માધવ સાંભલિ વાત, કાગલ મૂંકિસુ ઈણુ સંઘાત;
 વેશ્યા કામકંઠલા લાણી, માહિ લિખિ વાત મન તણી. ૩૮૪

(૧) * એક પુરૂપ તિણિ અવસરિથ. I એક દિવસ તિણુ અવ-
 સ્યરૈ. (૨) * દીઠઉ. I દીઠો + દીઠું (૩) + * રૂપ (૪) + પૂછે I
 પૂછે. (૫) * તાહરં રૂપ. I તાહરૈ. (૬) * ઈણિ નગનુ I નગરનો.
 (૭) * ખિત્રી. I પિત્રી મોરો + મેરી. (૮) * પરદેસિથ જાઇસિઈ.
 (૯) + * સાંભલિ I સાંભલ. (૧૦) + તિહ છે. * તિહ છઈ.
 - I ન. (૧૧) * આવિસિમણિ I આવીસ ઈણુગામ. (૧૨) * મોટઉ.
 (૧૩) * હરખ્યઉ. I હરખ્યઉ. (૧૪) I સાંભલ. (૧૫) * મોક-
 લિસિ ઈણિ સંઘાતિ. (૧૬) * માહે લિખિસિ. I લિખસ્યાં.

સ્વસ્તિ શ્રીપુર કામાવતી, કામકંઠલા સુષ્ણિ વીનતી;

માધવ તણા સદેસા બહૂ, કંઠાલિંગન વાયઠ સહૂ; ૩૮૫

ગાથા. ૧

મા જાણિસિ વિસરિયં, તુહ મુહકમલં વિદેસગમણે ।

મૂત્રો સમર કરંકો, જત્થ તુમં જીવિયં તત્થ ॥૩૮૬॥

૨ જમ્મંતરે ન વિહહઈ, ઉત્તમ મહિલાણ જં કિયં પિમ્મં ।

કાલિંદી કઠ્ઠ વિરહે, અજ્જવિ કાલં જલં વહઈ ॥૩૮૭॥

(૧) I કંઠ લગાઈ વાંચે જ્યો સહૂ. x કંઠિ વિક્ષગિનઈ.

(૨) I મમ. (૩) I ગમણમ્મિ. (૪) મમહ.

૧ મા જાણિહિ વિસ્મૃતં, તવ મુખ કમલં વિદેશ ગમનેન ।

શુન્યઃ સમરકરઙ્કઃ યત્ત ત્વં જીવિતં તત્ત ॥ ૩૮૬ ॥

અર્થઃ—તું એમ ન જાણીશ કે વિદેશમાં જવાથી તારું મુખ-કમળ વિસરી જવાયું છે, તારા વિયોગથી હૃદય શુન્ય થઈ શરીર યુક્તભિ ઉપર પડેલા હાડપિંજર જેવું થઈ ગયું છે માટે જ્યાં તું છું ત્યાંજ મારું જીવિતવ્ય છે. ૩૮૬

૨ જન્માન્તરે ન વિશ્ચિષ્યતિ, ઉત્તમમહિલાનાં યતકૃતં પ્રેમમ્ ।

કાલિન્દી કૃષ્ણ વિરહે, અઘાપિ કાલં જલં વહતિ ॥ ૩૮૭ ॥

અર્થઃ—ઉત્તમ સ્ત્રીઓની સાથે કરેલો જે પ્રેમ તે જન્માન્તરમાં પણ છુટી જતો નથી ધારણ કે કૃષ્ણના વિયોગથી યમુના નદી હથ પળ ધાળી પાણી વહે છે. ૩૮૭

કુહા.

- મુજ પ્રાણી ^૧તુજ પાસિ, ^૨તુમ્હ પ્રાણી ^૩જાણું નહીં;
- જઉ કોસ વસઉ વાસ, પંજર કો વિરહું ^૪નહીં. ૩૮૮
- * મિત્ત જાણુઉ તુહ પ્રીતિ ગઇ, ફરંતર કે વાસ;
- નયનુ બિછોહે પરગયે, જીવ તુમ્હારઇ પાસિ. ૩૮૯
- * તૂં જાણું કિરતાર, વાહડા કિમ્હઇં ન વિસરઇં.
- ઘડીમાં ઇકજ વાર, સાસ પહિલ્લાં સંભરઇં. ૩૯૦
- * હીયડા હુંતા તુજ મઇંએ, ખીહું ત્રીજઉ નાવઇ કોઇ;
- ^{૧૪}સંપઇ હોઇં તુ વહિચીઇં, લઇં દુઃખ ન વહિચઇં કોઇ. ૩૯૧
- * જે જડ જડીઇં સજ્જના, નેહ રેહજી વિલૂધાંતાર;
- તે જડ કિમ્હઇં ન ઉતરઇં, લખ મિલઇં સોનાર. ૩૯૨

(૧) * તુલ. I તુમ. (૨) * તુજ. (૩) I * જાણું. (૪) * જે કો વહર વાસિ. - I વિહરો. (૫) * જીવે કો વિહર. x પંજરકો. (૬) I વહિરો. (૭) + તુમ્હારો. (૮) + જાણુ. (૯) + કિમ્હે. (૧૦) + વિસરે. (૧૧) + ઇકે. (૧૨) + સંભરે. (૧૩) + ત્રીજી નાવે. (૧૪) + સંપે. (૧૫) + લે. (૧૬) + વહિચે. (૧૭) + જડિએ. (૧૮) + વિલૂધી તાહ. (૧૯) + જડી કિમ્હે ન ઉતરે. (૨૦) + મિલે.

- * વિરહી પાંજર ખોલ કરિ, વિષ કે ઘોરધં ઝાડ;
લોકેગે કૂલ ગુલાલકોં, સો મૂંગલિ બાહૂં હાર. ૩૯૩
- * ઢહીં ઢહીં પુનરપિ ઢહીં, ઉત્તમ સંધથી સંગતિ ત્રહિયં;
જખ રસ મિલિયં, તખ રસ ઢલીયં;
દૈવ દૈવ તઇ ખિતુ ઇક કા ન સહિયં. ૩૯૪
- * નીંક તુ^૩ નાવઠ ત્રિહું જણ્યાં, કહુ કામિણિ કીહાં;
ઘણુ સનેહાં બહુરણ્યાં, વયર ખંટુકવઠ જિહાં. ૩૯૫
- * પાણી તણુઇ વિયોગિ, કાદમનું કાટઇ હી(યું);
તિમ જઇ માણુસ હોઇ, સાચા નેહ તું બાણુઇ. ૩૯૬
- * માણુસ ચોહિ માછલાં, સાચા નેહ સુખણુ;
જુ જલથી કીજઇ જુખ્યાં, નિશ્ચિઇં છંડઇ પ્રાણુ. ૩૯૭
- જિમ મન પસરઇ ચિહું દિસઇ, તિમ જો કર પસરંત;
તો આલંગીહી સજજણ્યાં, કંઠાં ત્રહણુ કરંતિ. ૩૯૮
- * સજજન ગુણુ અંગાર જિમ, હીયડું ઢજઝંઇ જેણિ;
અવગુણુ નીર ન સંપજઇ, વિજ્ઞ વિજ્ઞજઇ જેણિ. ૩૯૯

(૧) + બોહેં ક્વાંડ. (૨) + સેથી. (૩) + તુ. (૪) + ખંટુકવે.
(૫) + તણુ. (૬) + જે. (૭) + હોખ. (૮) + બાણીયેં. (૯)
+ નિચ્યેં છંડે. (૧૦) + ખિણિ ખિણુ. (૧૧) + જુ. (૧૨) + દૂરિ
વસંતા સજજનાં. (૧૩) + કંઠ. (૧૪) + ડજઝેં.

- * વિરહુ જે મગ્નઈ કરિઉં, તે મઈ કહણુ ન જઈ;
અંગુલ કેરી મુદ્રડી, તે બાહડી સમાઈ. ૪૦૦

ગાથા^૧

- * હા હિયયમ મહેસરિય, જલહર મુકંત સુકવારિવ્વ ।
ઠાળે ઠાળે ચિક્વલમાળ, કેળાવિ હજ્જહસિ ॥૪૦૧॥

- સુંદરિ એક સંદેસડો, મન અંતર ઇમ રાખિ;
મહાકઈ મન જે કૂડ છઈ, તૂ પરમેસર સાખિ. ૪૦૨

- (૧) + મગ્નૈ. (૨) + મૈ. (૩) + જય. (૪) + ય. (૫)
* સંદેસકુ. I ડો. (૬) * મનિ અંતર મ. I અંતરિ મ રખિ.
(૭) * જઉ અલ તલ ડૂંઝાં અછઉ. + જુ અલ તલ ડૂંઝાં અછું.
(૮) x મનિ. (૯) x તો I તો. (૧૦) + રિ. - ટ વાસર.

- ૧ હા હૃદયગમ મહેશ્વર, જલધર મુક્ત શુક્ત વારીવ ।
સ્થાને સ્થાને પઢ્ઢમાન, કેનાપિ દગ્ધોસિ ॥ ૪૦૧ ॥

અર્થ:—હાય હૃદયમાં રહેલા મહેશ્વર ? શું તને કોઈએ દગ્ધોસિ—
દુખિ કર્યો છે કે જેથી મેં મુઠેલા પાણિની માફક ઠેકાણે ઠેકાણે કાઢવ
કરી છીપના મોઢામાં મુઠેલા પાણિની માફક કરે છે ? અર્થાત જે વર-
સાદના પાણિથી ઠેકાણે ઠેકાણે કાઢવ થાય છે તે વરસાદના પાણિના
ખિંદુઓ છિપના મોઢામાં પડતાં તેનાથી મોતી પાકે છે તેની માફક
એક માણસના હૃદયમાં પ્રેમ સંચારી સંયોગ સુખ આપે છે અને
એકને પ્રેમ કરાવી પગલે પગલે વિયોગાદિ (કાઢવરૂપ) દુઃખ આપે છે.
તો શું તને કોઈએ દુભાવ્યો છે ? ૪૦૧

- વીસરિ ચિત્ત ન વીસરઇ, નિસલરિ અવર ન કોઇ;
 જો નિદ્રા ભરિ ભોલવ્યો, તે સુપનંતરિ સોઇ. ૪૦૩
- ૮ આડા કુંગર વીંઝવન, ખરે પિયારે મિત્ત;
 દેહુ વિધાતા પંખડી જિઉ, મિલિ મિલિ આવઈ નિત. ૪૦૪
- ૮ તે સાજન કિમ વીસરઇ, જે બહુ ગુણુ ભરિયા હોઇ;
 વીસારીયા ન વીસરઇ, જઇ સિર વાઠઈ કોઇ. ૪૦૫
- ૮ દિન ઝુરંતાં નીગમું, સ્યણુ રૌવંતિ વિહાઇ;
 સબજણુ (વિણુ) જે જીવીયઇ, તે જીવ્યાં સ્યાં માહિ. ૪૦૬
- ૮ ગોરી થારઇ રૂપ ઊપરિ, હૂં ઉવારૂં જગલોઇ;
 મેરઇ મન તૂં ન વીસરઇ, તુજ મન બાણૈ કોઇ. ૪૦૭
- ૮ હિયડા ભીંતર ઠવ બલઇ, ધૂઓ પ્રગટ ન હોઇ;
 વેલિ વિછોહયા પાનડા, દિન દિન પીલા હોઇ. ૪૦૮
- તું હીજ સબજન મિત્ત તું, પ્રીતમ તૂં પરમાણુ;
 હીયડા ભીંતરિ તૂં વસઇ, ભાવઇં બાણિ મ બાણિ. ૪૦૯

(૧) * નિશિ. (૨) * તીદ કરિ મન ભોલવઉં. (૩) + ભો-
 લવુ. (૪) x હોઇ. (૫) * તું હજિ. (૬) * તુંહજિ મન. (૭)
 * તું હજિ બાણુ સુબાણુ. (૮) x તુંહી. (૯) * મેરઇ મનિ તુંહજિ
 વસઇ. (૧૦) I ભાવે બાણુ મબાણુ.

સજ્જન તેરા ગુણુ ઘણા, વસ્યા જી હીયડા માહિ;

૨ રચણુ દીહ ન વીસરઇ, જે વરસા સૌ જઇ. ૪૧૦

સજ્જન પરદેસે હૂયા, જે દીસંતા નિત્ત:

નયણુ તેહ વિસારિયા તૂં મ વીસરઇ ચિત્ત. ૪૧૧

સજ્જન હું તું એકઠાં, અવર મિલ્યા એ લેખિ;

મુજ તુજ હીયડા એક છઇ, ભાવે કાઠી દેખ. ૪૧૨

x અરહટ આરણુ માહિ, ;

... .. ૪૧૩

I ખહુત કહા હિત હિત લિધું, સંભારે જ્યો સદીવ;

થોડે લિ (ખિયઇ) જાણુજે, તુમ પાસે છે જીવ. ૪૧૪

૧૨ ઈણુ પરિ સંદેસા ઘણા, લિખિ દીધા તિણુ સાથિ;

તિણુ પંથી કાગલ દીયો, કામકંઠલા હાથિ. ૪૧૫

(૧) * વસ્યાજ. (૨) * રચણિ I રાત. (૩) * નવિ. (૪) * સુ. x સઉ. (૫) * સજ્જણુ પરદેસિઈ. (૬) * તો, I તોં. + તુ. (૭) * ન વિસારે. (૮) * સજ્જન હું તુજ તુઈ મુજ. + સજ્જન હું તુજ તું મુકે. I સજ્જન તુ મજ એક છે. - x અવસરિ મિલશાં (૯) I મલાએ લેખ. (૧૦) * હું. (૧૧) * ભાવઇ કાઠી દેખિ. (૧૨) * ઈણિ. - * ણિ. (૧૩) * દીઉ. I દીયો. (૧૪) x કામા ગણિકા હાથ.

- અતિ આણુંદ હૂંઈ હૂયો, સંદેસા સવિગત્ત;
(વાંચી) પ્રીતમ જાણીયો, ઉજેણી સંપત્ત. ૪૧૬
- કામકંઠલા મોકલઈ, સંદેસો સુ હત્ય;
ઉજેણી નગરી લાણી, ધન ધન માલવદેસ. ૪૧૭
- ૮ સ્વસ્તિ શ્રી આણુંદ મય, સમરૂં સારદ સાર;
ઉજેણી નગરી લાણી, લિખિવા લેખ અપાર. ૪૧૮
- ૮ સુંદર સહજઈ વલાહા, સોભાગી સુભગાણી;
સકલ કલા ગુણ મંદિરૂં, સાજણુ યોગ સુખણુ. ૪૧૯
- ૮ કુશલ ખેમ વર્તઈ ઈહાં, ધર્મ તણુઈ અહિંનાહ;
દિન પ્રતિ લિખવા આપણા, કુશલ ખેમ કલ્યાણુ. ૪૨૦
- ૮ પરદેસઈ જે સાજણાં, તાંહ અપૂરવ રીતિ;
હુજણુ વયણુ નગમો, ધરતા અવીહુડ પ્રીતિ. ૪૨૧
- ૮ સમરતાં સાજણુ તણે, ગુણે ન આવે પાર;
મિલઉ તખડી હોઈસ(ઈ), જખ કરસ્યઈ કરતાર. ૪૨૨
- ૮ નિસાસા તૂં ભલૈ સરજીયો, આઘો હુકખ સહ.....;
જે નીસાસઉ સરજત નહી, તેા હીયઈ મરંતિ. ૪૨૩
- ૮ તે સુખ જાણુઈ નીંદ, સુપને મિલિએ સાજણા;
નેહિ આંખિ ન આવઈ નીંદ, કિહાં મિલવો કિહાં યોલિવઉ. ૪૨૪

(૧) * હીઅડઈ દૂઉ. × હીઈ + હીયે. (૨) * વાંચી મનિ પ્રીઈ જાણીઉ. I વાંચતાં પ્રીતમ તણી. (૩) I સંપત્તિ. (૪) * તિણિ હાયાઈ સદેસ.

- ૮ માણસથી પંખી ભલા, અલગા ચૂણે ચૂણુંતિ;
તરવર ભમિ સંજા સમઘ, માલઘ આવી મિલંતિ. ૪૨૫
- ૮ પ્રીતમ કેરી વાટ, જોતાં હી દીન નીંગમું;
હીયડું ન પડઈ ફાટ, કહતાં દીસઈ કારિમું. ૪૨૬
- ૮ કીઘઈ ઘણું વિલાપ, તન મુરખ કાં સુંહુવઈ;
કાગલ તણઈ મેલાપ, મન સંતોષજ માનજે. ૪૨૭
- ૮ લિખિવા બઘસું જાણુ, કાગલ મસિ લેઈ કરી;
હીયડો ભમરામઈ તામ, નયણે નીઝરણા વહે; ૪૨૮
- ૮ કાગલ કે તા હું લિખું, કે તા લિખું કહું મુખ;
વયણુ વાહ્લાનઈ મિલવા ભણી, વહિલા આવે સયણુ. ૪૨૯
- પ્રીતમ પ્રાણુ આધાર તૂં, મનમોહન ભરતાર;
માધવ (વાંચો) પ્રેમભરિ, સંદેસા સુવિચાર. ૪૩૦
- કંતા મઈ તો બાહિરી, નયણુ ગંમાઈ રોઈ શયે;
હુથાલિ છલા પડ્યા, નયણે નીર નીચોઈ. ૪૩૧
- પંથી એક સંદેસડો, પ્રીતમ લગિ પહુચાઈ;
જેવણુ કલીયાં મોરીયા, તૂં ભમર ન બઈસઈ આય. ૪૩૨

(૧) + મેં તુ બાહરી. * બાહારી. x હુંતો. (૨) * ગમાયા.

(૩) * હથેલી. I હાથેલી. (૪) * ચીર હીર I ચીર નિચોઈ નીચોઈ.

(૫) * કુ. I ડો. (૬) * ધીય લગિઈ. (૭) * પુહ. (૮) * ચોવન.

(૯) * મહરિહ. x મોરીહ + મુરીહ. I મોરીયો.

- મત જાણે પ્રી નેહ ગયો, દૂરિ^૧ વિદેસિ ગયાય;
ખીમણો^૩ વાઘે સાજણા, ઉછો^૪ થાય ખલાંહ. ૪૩૩
- હું કમલાણી કંત વિણુ, જ^૫ જલ વિહૂણી વેલિ;
વણિબરાકી ભાહિન્યું^૬, ગયો ધુકંતી મેલિ^{૧૦}. ૪૩૪
- ૮ જેહસું હસિ મુખ ખોલતે, ઉરિ ચઢે લે તે તેણુ;
લાલ પિયારે સબજનાં, કીયો દેસાઉર વાસ. ૪૩૫
- ૮ માસ વરસ દિન જે સફલ, ઘડીજ લેખઈ સોઈ;
સાજણુસું મેલાવડો, જિણુ વેલા મુજ હોઈ. ૪૩૬
- ૮ સબજનથી વિસહર લલો, ડંકી જીવજ જેહ;
નેહ વધઈ દૂરઈ રહઈ, પગ પગ સલઈ સનેહ. ૪૩૭
- ૮ હીયડા ભીતરિ પઈસ કરિ, વિરહ લગાઈ અગ્ગ;
પ્રિઉ પાણી વિના ના ખુઝે, ખલઈ સલગ્ગિ સલગ્ગિ. ૪૩૮
- વહિલો^{૧૧} આવે વલહા, નાગર ચતુર સુબાણુ;
તો વિણુ ઘણુ વિલખિ^{૧૨} ફિરઈ^{૧૩}, ગુણુ વિણુ લાલ કખાણુ. ૪૩૯

— (૧) * ગઉ. + ગયુ. (૨) I દૂર વિદેસ ગયાહ. (૩) * ખિ-મણુ વાઘઈ. (૪) * ઉછઉહોઈ. (૫) I કુમ. (૬) * જિમ. - I વેલિડી. (૭) I વિણુબરાકી ખોડીન્યું. (૮) * ધાહ જિમ. (૯) + ધુખંતી. (૧૦) I મેલ. (૧૧) * + વહિલુ I વેગો. (૧૨) * આંખી. (૧૩) + ફિર. (૧૪) + જિમ ગુણુ. (૧૫) + મા.

સુપનંતરિ નિત ઠૂં^૧ મિલું, જદિ પ્રતકિખિ મિલેસ;

તદિ પ્રી મોતી હાર જૂં, કંઠા ગ્રહણુ કરેસ; ૪૪૦

આડા ડુંગર વન ઘણા, આડા ઘણા પલાસ.

તે સાજણુ કિમ વીસરઈ, અહુ ગુણુ તણા નિવાસ. ૪૪૧

આંખડીયાં ડંખર ભયાં, નયણુ ગમાઈ રોઈ;

તે સાજણુ પરદેસડે, રહ્યા વિડાણી હોઈ. ૪૪૨

ટા પ્રીતમ એક સંદેસડો, કિસિ સજણુ સલામ;

જખથી હુમ તુમહ વીછડ્યા, તખથી નીંદ હરામ. ૪૪૩

પંથી એક સંદેસડો, પ્રી લગિ લેં સિદ્ધાઉ;

જેવણુ હસ્થી ગુંજયો, અંકુસ લે ઘર આઈ. ૪૪૪

મુખે નીસાસા મેલ્ડીયઈ, નયણુ નીર પ્રવાહ;

સૂલી સરિખી સેજડી, તેા વિણુ જાણુઈ નાહ. ૪૪૫

(૧) + મિલાં. (૨) * યદિ પરતખિ. (૩) * પ્રીય. I પ્રીઉ.
- * સિ. (૪) I સો. (૫) + વીસરે. (૬) I ખિહું. (૭) I હુઇ.
(૮) * ગમાયા. (૯) I સો. (૧૦) * દેસડઇ. (૧૧) I વિડાણુ.
* વીડાણુ. (૧૨) I વીછડે (૧૩) * હુ. + ડો I ડો. (૧૪) *
લેઈ. I પ્રીતમ લગી પહુઆઈ. (૧૫) I જેવન હસતિ મદ ચઢયો.
+ જેવન હસ્તી જું ગડયું. (૧૬) + તું અંકુસ લેઈ ઘરિ આવુ *
આઉ (૧૭) * મુખિ. (૧૮) * મેલ્લિયે. + મેલ્લિયે. (૧૯) * તું
વિણુ જાણુ. (૨૦) I ખયે.

- I જિમ સાલૂરાં સરવરાં, જિમ ધરતીમેં મેહ;
ચંપા વરણી વાલહા, ઇમ પાલીજે નેહ. ૪૪૬
- ૨ કિહાં ચંહઉ કિહાં કમલની, કિહાં દદુર કિહાં મેહ;
વીસારિયા ન વીસરઇ, ગરવાં તણે સનેહ. ૪૪૭
- ૨ પ્રીતમ તેમ ચીતાર જે, જીમ ચકવીહ નીસ ભાણુ;
હમ તુમ તખડી વીસસ્યાં, જવ જીડસ્યઇ પરાણુ. ૪૪૮

ગાથા*

જહ સરइ સુરહિવચ્છો, વસંત માસં ચ કોइલા સરइ ।
વિચ્છ સરइ ગયંદો, તહ અમ્હમણં તુમં સરइ ॥૪૪૯॥

જહ સરइ સીયરામો, રુપ્પિણિ કહ્નો નલો ય દમયંતી ।
પવણંજણોવિ અંજણં, તહ અહ્મમણં તુમં સરइ ॥ ૪૫૦ ॥

* યથા સ્મરતિ સુરભિં વત્સઃ, વસન્તમાસં ચ કોકિલા સ્મરતિ ।

વિન્ધ્યં સ્મરતિ ગજેન્દ્રઃ, તથા અસ્માકં મનઃ ત્વાં સ્મરતિ ॥૪૪૯

અર્થઃ—જેમ વાછડા ગાયને સંભારે છે, અને ડ્રોકિલા (કોકિલા)
વસન્ત માસને સંભારે છે, મોટા હાથીએ વિન્ધ્યાચલને સંભારે છે તે
રીતે અમારૂં મન તને સંભારે છે. ૪૪૯

(૧) I ગોરી સરइ તિનયણો, (ગૌરીં સ્મરતિ ત્રિનયનઃ)

યથા સ્મરતિ સીતાં રામઃ, રુક્ષિમિણિં કૃષ્ણઃ નલઃ ચ દમયન્તીમ્ ।

પવનજ્જનોઽપિ અજ્ઞનાં, તથા અસ્માકં મનઃ ત્વાં સ્મરતિ ॥૪૫૦॥

અર્થઃ—જેમ રામ સીતાને સંભારે છે, જેમ કૃષ્ણ રુક્ષિમિણિં

પિંડીરં જહ ભરિયં, મહ હિયયં સજ્જનાણ ગુણવીયે ।

અવગુણ ઇકવિ પૂજઈ, પઠમં ચિય નત્થિ તં ઠાણં ॥૪૫૧॥

* જેણ વિના ન હુ જીયં, ઘડિયા અદ્દં ચ અદ્દમદ્દં ચ ।

તેણ વિના ગય કાલો, હા હિયયા વજ્જ ઘડિજસિ ॥૪૫૨॥

સંભારે છે, અને નક્ષ દમયંતીને સંભારે છે, પવનંજય અંજન્યાને સંભારે છે અથવા મહાદેવ પાર્વતીને સંભારે છે તેવી રીતે અમારૂં મન તેને સંભારે છે. ૪૫૦

પિંડિરઃ યથા ભરિતઃ, મમ હૃદયં સ્વજનાનાં ગુણવીજેન ।

અવગુણઃ ઇકોઽપિ પૂર્યતે, પ્રથમં સ્વલુ નાસ્તિ તસ્થાનમ્ ॥૪૫૧॥

અર્થઃ—જેવી રીતે દાડમ ખીજથી ભરેલું છે તેવી રીતે ચો-તાના માણસના અર્થાત્ પ્રીયપતિના ગુણરૂપિ ખીજ વડે મારા હૃદય રૂપિ દાડમ ભરેલું છે તેમાં પ્રથમ તો તે સ્થાનજ નથી કે જેમાં પા-છળથી એક પણ અવગુણ પુરી શકાય—નાખી શકાય. ૪૫૧

(૧) I તાઈ.

યેન વિના ન સ્વલુ જીવિતં, ઘટિકાદ્દં ચાર્ધમર્ધં ચ ।

તેન વિના ગતઃ કાલઃ, હા હૃદય વજ્જઘટિતમસિ ॥ ૪૫૨ ॥

અર્થઃ—જેના વિના જીવન ઘડિના અડધો ભાગ અથવા તેનો પણ અડધો અને તેનો પણ અડધો ભાગ માત્ર રહી શકે નહીં તેના વિના આટલો વખત ગયો તેથી હા હૃદય! હું સમજી શકું છું કે તું વજ્જથી ઘડેલું છે. ૪૫૨

તુહ નામં ડર ધરિયં, તુહ ગુણગામેણ ગુંફિયા માલા ।

તુહ નામં મહમંતો, જંપંતો વાસરં ગમહ ॥ ૪૫૩ ॥

* ચિત્તં તુહ પાસટ્ટિયં, તુહ ગુણસુણીઝ્ઞ સવળ સંતોસો ।

જીહા નામ ગહણેણ, ઇગાદિટ્ટી તડપ્ફડહ ॥ ૪૫૪ ॥

* ૧મા જાણિહિ મિત્ત તુમં, નિસિ વાસર વિસારિસિ ચિળમિત્તં ।

જહ ચક્રવયા સૂરં, ચંદં જહા ચકોરેણ ॥૪૫૫॥

(૧) I ગણેણ (૨) I કીય (૩) I જંપંતિ રત્ત દિવસેણ.

ત્વન્નામં ડરસિ ધારિતં, ત્વદ્ગુણગ્રામેન ગ્રથિતા માલા ।

ત્વન્નામ મહામન્ત્રઃ, જપન્તઃ વાસરઃ ગમયતિ ॥ ૪૫૩ ॥

અર્થઃ—તારૂં નામ હૃદયમાં ધારેલુ છે તથા તારા ગુણસમુહની મેં માળા ગુથી છે, અને તારા નામ રૂપિ મહા મંત્ર જપતાં દિવસો ભય છે, અર્થાત્ મન, વચન અને કામા તારામાં જ આસકત થઈ મગ્નેલાં છે. ૪૫૩

ચિત્તં ત્વત્પાર્શ્વસ્થિતં, ત્વદ્ગુણં શ્રુત્વા શ્રવણસન્તોષઃ ।

જીહ્વા નામ ગ્રહણેણ, ઇકા દષ્ટિઃ તડપ્ફડહ? ॥ ૪૫૪ ॥

અર્થઃ—મન તારી પાસે રહેલુ છે, તથા તારા ગુણો સાંભળીને કાનને સંતોષ થયો અને જીભ તારૂં નામ લઈને સંતુષ્ટ થઈ પરન્તુ એક દષ્ટિ તું નજરે નહિ દેખાવાથી તડફડે છે—દુઃખી થાય છે. ૪૫૪

૧ મા જ્ઞાયસ્વ મિત્ર ! ત્વં, નિશિવાસરે વિસારિતઃ ક્ષણમાત્રમ્ ।

યથા ચક્રવાકાઃ સૂર્યં, ચન્દ્રં યથા ચકોરેણ ॥ ૪૫૫ ॥

અર્થઃ—હે મિત્ર ! તું એમ ન ભણીશ કે તને હું વિસારિ

* नेहो कहवि न किज्जइ, अह किज्जइ रत्त कंबल सरिच्छो ।

अणवरयं धोयमाणो, सहावरंगं न छड्डेइ ॥ ४५६ ॥

सज्जण वसइ दूरे, चित्तिय नेहेण हुंति आसण्णा ।

गज्जंति गयणमेहा, मोरानच्चंति भूवल्लए ॥ ४५७ ॥

ज्जेशि जेम स्यने अक्कवाक्क पक्षि तथा अद्र अकार वडे विसरातो नथा तेम छुं तने रात द्विपसमां अेक क्षणवार पणु लुधि जतो नथी. ४५५

स्नेहः कथमपि न कुर्यात्, अथ कुर्याद्रक्त कम्बल सदृशः ।

अनवरतं धावमानः, स्वभावरङ्गं न मुञ्चति ॥ ४५६ ॥

अर्थः—कोठ पणु प्रकारे स्नेह न करवे अने करवे तो लाक कोसुंभीक वस्त्र जेवे करवे, के जे उभेशां धोवा छतां पोतानो स्वाभाविक रंग छोडे नही. ४५६

स्वजनः वसति दूरे, चित्तित स्नेहेन भवति आसन्ना ।

गर्जन्ति गगनमेघाः, मथूराः नृत्यन्ति भूवल्लये ॥ ४५७ ॥

अर्थः—स्वजन अर्थात् प्रीय मनुष्य दूर वसे छे छतां स्नेहथी संभारतां ते पासे ज होय छे कारण के आकाशमां मेघ गाजे छे त्तारे पृथ्वी उपर मोर नाच करे छे. अर्थात् आकाशमां दूर रहेवा मेघना गर्जनथी पृथ्वी उपर वसता मोरे। आनंदीत थाय छे तेनी रीते तमो दूर रहेवा छतां तमाइ स्नेह गर्जन याद थतां माइ मन् आनंदीत थाय छे. ४५७

કંતો કમલાણ રવી, કંતો કુમુયાણ ચંદ્ર ચંદ્રણ્યં ।

તહ સજ્જણાણ નેહો, ન હુ વિહદઈ જાવજીવમ્મિ ॥૪૫૮॥

હૂહા.

- I પ્રિત વિષ્ણેહા અતિ કઠિન, મત દેભે કિરતાર;
- જખકે ઉસ ગુન સંભરે, તખ નયણુ ન ખંચે ધાર. ૪૫૬
- * હું અછઉં અન્નેકસિઉં, પંથી પ્રીઉ કહિજજ;
- રહી ન સકઉ તાસ વિણુ, એ અપરાધ ખમિજજ. ૪૬૦
- * જિણિઈ વનિ પત્ર ન સંચરઈ, પંખિ ન ખઈસિ જેણુ;
- તાસ તણા ફલ મોકલિઈ, જે તું સજ્જન હોઈ. ૪૬૧
- * હું રમતી ધરિ અંગણુઈ, અનઈ વહી રહિતી સુખવાસિ;
- વિરહિ વિયોગિ ન જાણુતી, તઈ પાડી દુખપાસિ. ૪૬૨
- * જીવાડું તુ જીવીઈ, સુખ દુખ તક્ષજિ સાથિ;
- જન્મ મરણુ વહિડું નહી, વાંચી જમણુઈ હાથિ. ૪૬૩

કાન્ત: કમલાનાં રવી:, કાન્ત: કુમુદાનાં ચન્દ્ર ચાન્દનકમ્ ।

તથા સ્વજનાનાં સ્નેહ:, ન સ્વલુ વિશ્લિષતિ યાવજીવન્તિ ॥૪૫૮॥

અર્થ:—કમલોને વહાલો સૂર્ય, અને કુમુદને વહાલુ ચંદ્રનું ચાન્દનીયું તેજો તેઓને અસ્ત થતાં કરમાઈ જાય છે અને ઉદય થતાં પ્રકુલિત થાય છે તેવી રીતે પોતાના માણસને અર્થાત્ પ્રીય મનુષ્યને સ્નેહ જ્યાં સુધી જીવે ત્યાં સુધી કદાપિ જુદો પડતો નથી. ૪૫૮

૮ એ પરમારથ પ્રીછિ જ્યો, વાંચી પ્રીતમ લેખ;	
પાણી માહિ પલ્હાવિજ્યો, ધરિજ્યો પ્રીતિ વિશેષ.	૪૬૪
કામકંઢલા મોકલૈ, કાગલ માધવ કાજિ;	
તિણું પંથી આણિ દીયો, સિદ્ધા સગલા કાજ.	૪૬૫
I+૮ ઇક અલગાડી ઢૂકડા, ઇક નૈડાડી ફરિ;	
સંદેહા સાજણુ તણા, આવૈ પરખત ફરિ;	૪૬૬
પંથીડાં દેવલ સરણુ, કે સરવર કી પાલિ;	
પંથી હોઇ ઢ્યામણો, જૂં યું પડૈ વિયાલ.	૪૬૭

ચોપાઇ.

એક દિવસ માધવ દુખ થયો, મહાકાલઈ પ્રાસાદઈ ગયો;	
મધ્ય રાતિ જલહર ગાજ્યો, સાલ્યો વિરહ પ્રેમ જગીયો.	૪૬૮

(૧) * મોકલઈ. + મોકલે. (૨) + I કાજ. (૩) + ણિ.
 (૪) + આવી. (૫) * દીઉ. (૬) * ધ. = x એ. (૭) x સ-
 જણુ. (૮) x આયા. (૯) I ચર. (૧૦) * દેઉલ. (૧૧) I રી.
 (૧૨) * ણા. I જો. (૧૩) * જિમ જિમ પકજ. (૧૪) I અન્ય
 દિવસિ. (૧૫) * થયું I થયો. (૧૬) * મહાકાલ પ્રાસાદિ. (૧૭)
 * ગયુ. I ગયો. (૧૮) I રાત્રિ. (૧૯) I ગાજ્યો. + ગાજઉ.
 (૨૦) * સાત્રીઉ. + સાલિઆ. (૨૧) * જગીઉ. I જગીયો.

કામકંઠલા આવી ચીંત, ગાથા એક લિખી તિણુ ભીંત;
પૂરવ પ્રેમ વિરહ વ્યાપીયો, મદન દાવાનલ તન આવીયો. ૪૬૯

ગાથા. ૧

સો કોવિ નચ્ચિ સરણો, જસસ કહિજ્જંતિ હિયય દુઃખાઈં ।

આવંતિ જંતિ કળ્ઠે, પુણરવિ હિયણ વલિભંગંતિ ॥૪૭૦॥

ચોપાઈ.

ગાથા લિખિ સુતો તિણુ ઠાઈં, ઉગ્યો દિનકર નગરી માહિ;
કિણુ આદાણુ ધરે ભોગન કરઈ, વિરહ વિચાપ્યો નગરી કિરઈ. ૪૭૧

(૧) * ચિતિ. (૨) * તિણિ ભિતિ. (૩) * ઉ. + ઓ. I ચો.
(૪) I તાપીયો. * તાપીઉ. + ઓ. (૫) I સયણો * સુયણો.
(૬) * કહિજ્જામ્મિ. (૭) * ગલણ. (૮) I પુણોવિ તત્થેવ
તત્થેવ. (૯) * લિખિ સુતઉ તિણિ. (૧૦) * ઉગિઈ દિનિ નગરી
માહિ ભઈ. I દિવસ ઉગે. + ઉગિયે. (૧૧) * આદાણુ નઈ ધરિ.
+ આદાણુને. I આદાણુરે. (૩૩) * વિચાપિત.

૧ સઃ કોઽપિ નાસ્તિ શરણઃ, યસ્ય કથ્યતે હૃદય દુઃખાનિ ।
આગચ્છન્તિ યાન્તિ કળ્ઠે, પુનરપિ હૃદયે વલિભંગન્તિ ॥૪૭૦॥

અર્થઃ—તે કોઈ શરણુ નથી કે જેને હૃદયનાં કંઈ સુધી આવી
પાછાં જતાં અને વળી પણ હૃદયમાં વળગતાં દુઃખો કહેવાય. ૪૭૦

મહાકાલ ઇસર પ્રાસાદ, તિહાં કિણુ જ્યયઈ સહુ વિખવાદ;
રાજદેવ જુહારણુ લણી, સુ પ્રભાતિ આંવ્યો પુર ધણી. ૪૭૨

મહાકાલ હર પ્રણુમિ કરી, ભમતી દીયઈ કિરઈ દેહરી;
ભીંતઈ દીઠી નવલી ગાહ, વાંચઈ રાજ મન ઉછાહ; ૪૭૩

માહરઈ નગર સહુ કો સુખી, પિણુ એ કોઈ મોટો દુખી;
પરદુખ ભંજણુ બિરૂઢ માહરૈ, કહૈ મંત્રીનઈ ઉપચાર કરૈ. ૪૭૪

રાજ એમ વિમાસઈ હીયઈ, એહનો દુખ ભાગો જોઈયઈ;
મંત્રી કરિ કો ઇસઉ ઉપાય, ઇમ ત્રેવડિ રાજ ઘરિ જઈ. ૪૭૫

(૧) * દીઠઈ જઈ દુખ વિષાદ. I દીઠાં જાવૈ દુખ વિષવાદ.
(૨) * આવીઉ. (૩) * દીઈ. + દીયેં. I ઘૈ. (૪) + કિર. I
કિરી. (૫) + ભોંતે I ભીતૈ. (૬) + વાંચે I વાંચિ. (૭) * નિ.
(૮) + રૈ I રૈ. (૯) * રિ. I રૈ. (૧૦) + પણિ એકો એ *
પિણિ (૧૧) * મોટઉ I ટો. (૧૨) * રૂ. I રૈ. (૧૩) * કહઈ.
I હૈ. (૧૪) + નૈ. I નૈ. (૧૫) * રં. I રૈ. (૧૬) * ઇ.
(૧૭) + સૈ. I સૈ. (૧૮) * હીઈ. I હીયૈ. + હીયે. (૧૯)
* એહનું. I એહ. (૨૦) * ભાગઉ + ભાગું. I ભાગૈ. (૨૧)
I જોઈઈ + જોઈએ. (૨૨) I મસૌ કોઈ કરૈ. * મંત્રી જોલઈ
કરિસુ. (૨૩) I ચીતવી. (૨૪) + જ્ય.

માધવાનલ ધીજ્ઞ દિન વલી, સૂતો તીયઠ ઠામ મન રલી;
 ભગ્યો રાતિ વિયાપઠ ઠામ, લિખઠ ગાહ વાંચઠ તેણુ ઠામિ. ૪૭૬

ગાથા ૧

નવરસ વિલાસ સમણ, કંઠં ગહિજ્ઞ મુક્તનિસ્સાસં ।

સા રયણી સો દીહો, તં દુઃખં સહુણ હીયણ ॥ ૪૭૭ ॥

ચોપાઠ.

સુપ્રભાતિ રામ તિણુ ઠાઠ, આવી વાંચઠ ધીજ્ઞ ગાહ;

મોટો દુઃખ નરનઠ છઠ ઠોઠ, નિરતિ કીયાં વિણુ ત્રિપતી નહોઠ. ૪૭૮

(૧) I માધવ ધીજ્ઞ દિન તે વલી. — + નિ. (૨) I સૂતો તિણુ ઠામ. + સૂતો તીયે ઠામિ મનિશ્લી. * સૂતઉ તીઠ. (૩) + ભગિઓ રાતિ વિયાપીઓ. * ભગિઉ રાતિ વિયાપિઉ. I ઝો, ઘો. (૪) I માધવ લિખે ગાથા તિણુ ઠામ. + લિખે ગાહવલી તીણુ. (૫) * વલી તીણુઠ. (૬) I રસીયં. (૭) + તિણુ ઠાહ. (૮) + દુખીઓ છે ઝે. I દુખીએ નરને. * મોટઉ દુખી અછઠઝે ઠોઠ. (૯) * તૃપતિ

૧ નવરસ વિલાસ સમયે, કણ્ઠં ગ્રહિત્વા મુક્ત નિઃશ્વાસમ્ ।

સા રજની સઃ દિવસઃ, તદુઃખં શલ્યતે હૃદયે ॥ ૪૭૭ ॥

અર્થઃ—તાબ શૃંગારના આનંદ વખતે જે કંઠ પકડીને અર્થાંત મળે વળગીને, વિયોગ થશે તેવો વિચાર આવતાં મુકેલા નિસાસાની તે રાત્રિ, તે દિવસ અને તે દુઃખ હૃદયમાં સાલે છે. ૪૭૭

त्रीं^१ द्वि^२ माधव तिषु^३ ङामि, सूतो^४ निसलरि निद्रांभाडि;
विरड^५ विथा स^६तापी हेड, त्रीं^६ गाडा लिभी वली तेड. ४७६

श्लोक १

किं करोमि क्व गच्छामि, रामो नास्ति महितले ।

कान्ता विरहजं दुःखं, को विजानाति राघवात् ॥४८०॥

योपाध.

माधव ग^८यो विडाणी राति, राम वलि आ^९यो परभाति;
गाथा वाचन^{१०}ं दुःख धर^{११}ं. तेडि प्रधान वात धम कर^{११}ं. ४८१

(१) * त्रीं^१ द्वि^२ तिषु^३ ङामि. (२) * तिषु. (३) I ङामि. (४) * सूतो^४ निसलरि निद्रांभाडि. (५) * व्यथा + वृ. (६) I गाडा लिभी वलि तेड. (७) I एको जानाति राघवः (८) * गयु. (९) * आवीडि. I आयो परभात. (१०) I वाचिने अडु. + वाचि मनि. (११) I उच्यरे. + उच्यरे * उच्यरं.

१ अर्थः—हुं शुं कं, कयां जडि, पृथ्वी तल उपर अत्यारे रामयंद्र नथी तो राम विना प्रीय अनीता विरहथी उत्पन्न थयेदुं दुःख द्राणु जाले ? ४८०

શ્લોક. ૧

અસારે સર્વ સંસારે, વાચાસારં ચ જીવિતમ્ ।

વાચા વિચલિતા યેન, સુકૃતં તેન હારિતમ્ ॥૪૮૨॥

ગાથા. ૨

૮ અલસાયંતે વહુ સ, જ્ઞણેણ જે અક્ષર સમુદ્રવિયા ।

તે પત્થર ટંકુકીરી, યવ્વનહુ અન્નહા હુંતિ ॥૪૮૩॥

૧ અર્થ:—સર્વ અસાર સંસારમાં જે સત્યવચનીતા છે તેજ
હવિત છે જેની વાચા અદલાઈ ગઈ તેણે સુકૃત ગુમાવ્યું છે. ૪૮૨

(૧) * + ૨અસારસ્ય શરીરસ્ય, વાચાસાર મુદાહતા ।

વાચા વિગલિતા યેન, જીવિતં તેન હારિતમ્ ॥

અર્થ:—અસાર શરીરની વાણી સાર કહેવા છે જેણે વાણી
અદલી તેણે હવિતવ્ય ગુમાવ્યું છે.

૨ આલસ્યન્તે વહુ: સજ્જનેન યે અક્ષરસમુચ્ચરિતા: ।

તે પાષાણટંકોત્કીર્ણાઈવ ન સ્વલુ અન્યથા ભવન્તિ ॥૪૮૩॥

અર્થ:—વચન બોલવામાં અત્યંત આળસુ અર્થાત્ વાણુજ ધોડું
બોલનારા સજ્જનોએ જે અક્ષરો અરોઅર રીતે ઉચ્ચાર્યા તે કાતરેલા
પત્થરની માફક ખીછ રીતે નિશ્ચયે કરીને થતા નથી અર્થાત્ સજ્જન-
નું બોલેલું કદી ફરતું નથી. ૪૮૩

શ્લોક ૧

રાજ્યં યાતુ શ્રિયો યાતુ, યાતુ પ્રાણાવિનશ્વરાઃ ।

યા મયા સ્વયમેવોક્તા, વાચા મા યાતુ શાશ્વતી ॥૪૮૪॥

ગાથા^૨

૮ ન ચ ડ્વર પૂરણમ્મિ, સમત્થા તેહિં કિં વિ ન જાયઈ ।

અસમત્થા જે નરપર, ઉવયારમ્મિ તેહિં ન કિં વિ ॥૪૮૫॥

ચોપાઈ.

રાજ્ય મનિ ચિંતા અતિ ધણી, નિરતિ કિસી હિવ દુખિયા તણી;
પડહુ વજ્જયો નગર મઝારિ, લહસઈ જિકો દુખી નર નારી. ૪૮૬

૧ અર્થ:—રાજ્ય જાઓ, લક્ષ્મી જાઓ, તથા નાશવંત પ્રાણુ પણ જાઓ પરન્તુ મેં પોતે ઉચ્ચારેલી અવિચલ વાણી ન જાઓ. ૪૮૪

૨ ન ચ ઉદરપૂરણે સમર્થાઃ તૈઃ કિમપિ ન જાયતે ।

અસમર્થાઃ યે નરપર ઉપકારે તૈઃ ન કિમપિ ॥૪૮૫॥

અર્થ:—પેટ ભરવામાં જેઓ સમર્થ નથી તેઓ વડે કાંઈ પણ થઈ શકતુ નથી અને જેઓ પારકા ઉપર ઉપકાર કરવામાં અસમર્થ છે તેઓ વડે કાંઈ પણ નથી. ૪૮૫

(૧) * અતિચિંતા. (૨) * કૃષ્ણણિ. (૩) I દુખિયૈ. (૪) * વજ્જવિઉ x વજ્જવઠ નગરિ + વજ્જવિઓ I વજ્જવૈ. (૫) * લહ-સિઈ દુખી જિકો. + લહસિએ. I લહસૈ દુખિયો જિકો.

લાખ દીનાર દીયું^૧ તસુ ઘાન, પૂછ્યું^૨ એહુ વાત પરધાન;
 પડહ વાજતો^૩ આયો જિહાં, નગર નાયકા પાડો તિહાં. ૪૮૭
 દૂહા.

ગણિકા ભોગ વિલાસની,^૪ પડહો છવિયો આઉ;
 દુખીયો^૫ નર હું લહિ દીયું; સાંભલિ વિકંભ રાઉ. ૪૮૮
 સોલ શૃંગાર સજી કરી,^૬ ચિંતઈ બુદ્ધિ ઉપાય;
 મહાકાલ પ્રસાદ નિસ,^૭ છાંની રહિસું^૮ જાઈ; ૪૮૯

ચોપાઈ.

સતિ પડી માધવ પેણિ^૯ તિહાં, આવી સૂતો^{૧૦} ગાથા જિહાં;
 ઘણા પુરૂષ સૂતા તિણું^{૧૧} ઠામિ, ગણિકા જોવૈ^{૧૨} કરિ અનુમાન. ૪૯૦

(૧) * દીઉં તસ. (૨) * પહુ વખવખ. + પહુ ધ્યવાતિ. I પુછે એહવી. (૩) * વાજતું આવિઉં તિહાં. I વાજતો આયો જિહાં. (૪) + પહિઉ x પાડઉ I પાવૈ જિહાં - * છી. (૫) + * પડહઉ છવિઉ આય. I પહહો છિખિયો આઉ. (૬) * દુખીઉ હું નર લહી દીઉં. + દુખીઓ. I દુખીયો. (૭) x દીસું. (૮) * સાંભલિ. (૯) * રાય. I રાઈ. (૧૦) + * સિણુગાર સારી. (૧૧) + * ચિંતવી બુદ્ધિ ઉપાય. I ચિંતૈ વિવિધ. (૧૨) + * નિશિ I નિસિ. (૧૩) * છાનઈ. + જાને. (૧૪) * I + ઠાય. - I રાત્રિ. (૧૫) * પુણિ. I પિણ. (૧૬) I સુતો * સુતઉ. (૧૭) I તિણિ ઠામ. * સ્થાનિ. x ઠાણમ. (૧૮) * જોવમ. + જોવે. I જોવૈ. - * નિ.

આગ જેમ તન ઉન્હો સાસ, મોટૈ સરી મૂકૈ નીસાસ;
 ગાણુકા આઘી છાની જાઇ, હીયંડા ઉપરિ મૂકઇ પાઇ. ૪૯૧
 જેહ નઇ મનિ તન નિવસઇ કોઇ, રાતિ દિવસ નિદ્રાલરિ સોઇ;
 માધવ જાણુઇ વિરહી કાય, એ છઇ કામકંઠલા પાઇ. ૪૯૨
 થાધવ ઓલૈ નિંદ મજારિ, સાંલલે કામકંઠલા નારિ;
 હીયા થકી પગ પાછો કરો, પીન પયોધર સામાધરો. ૪૯૩
 ભોગ વિલાસની જાણી વાત, આની રાજા પાસિ પ્રભાતિ;
 માધવ જાહુ લિખઇ નિત લીંત, કામકંઠલા રાતો ચીત. ૪૯૪

શ્લોક ૧

* આકારૈ રિઙ્ગિતૈર્ગત્યા, ચેષ્ટયા ભાષणेન ચ ।

નેત્ર વવત્ર વિકારેણ, જ્ઞાયતેઽન્તર્ગતં મનઃ ॥ ૪૯૫ ॥

(૧) * અગ્નિ જિમ તનુ ઊહનું જાસ. (૨) * મોટઇ સ્વરિ મુકઇ. + મોટૈ સ્વરિ મુકૈ. I મોટૈ સ્વર. (૩) * આવી છાની થાઇ. (૪) I માધવરૈ હિયં મુકૈ પાય. + મુકૈ પાય. (૫) * તનિ વસઇ જે. - * સિ. - * ઇ. (૬) * એ કામકંઠલા પાયજ હોય. - * ય. - I ર. - * લિ. (૭) * થીકા પગ પાછો કર. + થીકી. (૮) * સાહમા ધર. x આધો ધર. (૯) I નવી નિત. * નિત નીતિ. (૧૦) * રાતિહ ચીતિ. I રાતો ચિત.

૧ અર્થ:—શરિતા આકારથી, ગતિથી, ચેષ્ટાથી અને ઓલવાથી તથા આંખ અને મુખના વિકારોથી અંતર્ગત મન જણાય છે. ૪૯૫

ચોપાદ.

જાણ્યો માધવ વિપ્ર વચાર, તિહ નઈ દીધા લાખ દીનાર;
હરખતિ સલા મિલિ વીનવઈ, એહનો દુખ ભાજિરયઈ હિવઈ. ૪૬૬

વસ્તુ.

એણુ અવસર એણુ અવસર વિક્રમાદિત્ય,
સેવક મેહિ તેડાવીયો, માધવાનલ આપ પાસઈ,
માર સિહાસણે બઈસારી, વાત સહુ પૂછઈ વિલાસઈ,
રે મૂરખ કિણુ કારણઈ, હુબધો વેસ્યા જીવ,
મનવંછિત તુજ નઈ દીયું, રહિ તૂં ઇહાં સદીવ. ૪૬૭

(૧) * જાણિઈ I જાણી. (૨) + તણો. * તણુઈ. (૩)
+ તેહને દીધા. (૪) * હરખત. - + મ. (૫) + વિનવે I વિનવે.
(૬) * એહનું દુઃખ ભાજસિ હવઈ. + હવે. I એહનો દુઃખ
ભાજરયે હિવે. (૭) I મુકી તેડાવીયો. + મેહિ તેડાવિઓ. * મે-
હિ તેડાવિઈ (૮) * બઈસારી સંધાસનઈ + એસારી સંધાસને.
I એસારિ સંધાસને. (૯) I સવિ. (૧૦) I પુછે વિલાસે + પુછ
વિલાસે. (૧૧) * કિણુ કારણઈ. (૧૨) + I કારણે. (૧૩)
* હુબધઈ + હુબધો. I હુબધો વેસ્યા ચિત. (૧૪) I * વનિતા
દીઈ. (૧૫) * સદૈવ.

ચોપાઠ.

માધવ આય લણ્યો દીધાયુ, રાગ કીયો પંચરંગ પસાઉ;
 વનિતા તનઈ વિરહુ તન દુર્ણી, હું તુજ કરિયું નિશ્ચઈ સુખી. ૪૯૮
 ઈણુ ઉજેણી નગર મઝારિ, તાહરઈ મન માનઈ જે નરનારિ;
 તે પરણાવું તાહરઈ કાજિ, કરિ આણુંદ માહરઈ રાજિ. ૪૯૯
 વેસા તણો કિસો વેસાસ, દોરા પાખઈ પાડઈ પાસ;
 કૂડ કપડ માયા કેલવઈ, મુગ્ધ લોકના મન લોલવઈ. ૫૦૦
 રાતી દીયઈ આનંતા આલ, વિરતી હુઈ વાધણિ વિકરાલ;
 રાતી વિરતી બિહુ પરિ હહઈ, કવિયણુ કરવત સમવડિ કહઈ. ૫૦૧

(૧) I આયુ લણ્યે દીરધાય. * આવી લણિઉં દીધાયુ. x દી-
 રધા આઉ. (૨) I રાય કીયે પંચંગ પસાય. + રાય કીઉં પંચાંગ.
 (૩) + તણે વિરહિતુ. * તણુઇ. (૪) I નિશ્ચયે કરિયું. * નિશ્ચઈ
 કરિયઈ x કર. (૫) * + ણિ. (૬) + તાહરે મનિ માને જે
 નારિ. I તાહરે મનમે. (૭) * પરણાવઉં. (૮) I જ. (૯) I આ-
 ણુંદ તુ. (૧૦) * વેશ્યા તણુઉ કિસિઉ વેસાસ. (૧૧) I તણેં
 કિસો. (૧૨) x વિસાસ. (૧૩) I ડો. (૧૪) I પાખે પાડે.
 + પાખે પાડે. (૧૫) + * I ટ. (૧૬) + કેલવે I કેલવે. (૧૭)
 + I મુગ્ધ. (૧૮) + વે. I વૈ. (૧૯) * રાતિ દીઈ આનંતા.
 + રાતી દીયે. I રાતે દીયે. (૨૦) I હુવે વાધણુ. + * વાધિણિ.
 (૨૧) ! હૈ. + હે. - I ડ. (૨૨) I હૈ.

કવિત્ત.

- ૮ જળ સુણિ જઈ તવ કોડિ લાખ જવ દીસઈ નયણે;
 તખડી લહઈ સહસ્સ મૂંઘ જવ ખોલઈ વયણે;
 કર ગ્રહીય સઉ સાત પંચસય સેજઈ ખઈકાં;
 અર્ધા અર્ધ પંચઘ મૂંઘ જવ લાગઈ કંઠઈ;
 નાર ચીર સેજઈ રમઈ વયણુ ખિલસ ઊચરઈ;
 કંઠપર્પ ઠપર્પ જળ જડ પડઈ તવ મૂંઘ કવડી ન લહઈ. ૫૦૨
- ૮ ખિણુ એક રહિ હો મયણુ નઈણુ ડુઈ કજજલ સાર;
 ખિણુ એક રહિ હો મયણુ ઉરહ કંચુઉ સમારઉ;
 ખિણુ એક રહિ હો મયણુ પાય પાઘલ ભરિ વલઉ;
 ખિણુ એક રહિ હો મયણુ ઉરહ એકાવલિ ઘલલઉ;
 ચોરહ ચોરહ મયણુ તન મન ઠહન કુસુમ કેસ ગય કુલી;
 તડવડ વડકક ઉર કંચુઓ મુંઘ દિવસઈ પજજલી. ૫૦૩
- ૮ કુસુમ સેજ પદ્મરૌ માગ ચાહઈ ઉનમંતી;
 ઉર જંકર થર હરઈ વયણુ ખોલઈ દૂઈ ચિત્તી;
 કામ ખાણુ સંગ્રહઈ અનંગ દિન તન સંતાવઈ;
 પ્રથમ મનિહ પયાસ ચીર ચંદ્રણુ નવિ ભાવઈ;
 ભેટીયઉ મનોહર હે સખી અહિ રડસણુ કંકણુ;
 ગ્રહણુ અહ અહ અહ અહ અહ અહ અહ મુંઘ ઇમ ગ્રૌ મયણુ. ૫૦૪

ગાઠા ૧

૮ ચાલંતી કોમલ લયા, ધરણિવિટે વહસિ કિં બાલા ।

નિવડણ નહમજ્ઞેણં, પિયસંગેણ સ્વંડિયં અહરં ॥૫૦૫॥

૧ ચલતિ કોમલ લતા, ધરણિપીઠે વહસિ કિં બાલા ।

નિપતન નમ મધ્યેન, પ્રીયસન્નેન સ્વણ્ડિતં અધર્મ્ણા ॥૫૦૫॥

અર્થ:—શ્રાવણ માસનો સમય છે વરસાદ પડી રહ્યો છે તે સમયે સોળ વર્ષની બાળાને ધ્રુજતી જોઈને કોઈ તેની સખિએ પુછ્યું કે—હે બાળા ! પૃથ્વીતલ ઉપર કોમલ વેલડીની માફક ધ્રુજતી તું શું વહન કરે છે ? ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે આ શ્રાવણ માસમાં આકાશ-મઠી પડતાને અર્થાત્ વરસાદને તથા વહાલાના સમાગમથી ખંડિત થએલા—કપાએલા હોઈને અર્થાત્ તે શિવાય શરિરને ઢાંકવા પુરતુ વસ્ત્ર પણ નથી તો ધરાણી તો વાત જ શી કરવી. ૫૦૫

આ કથનનું રહસ્ય એમ સમજાય છે કે પતિ શિવાય ખીજના પ્રેમપાસમાં પડેલી સ્ત્રીને પતિએ કાઢી મુકવાથી નિરાધાર થતાં તે ક્યાંય માર્ગમાં જ ઉભી છે અને સમય શ્રાવણ માસનો હોવાથી એ-ચિંતો વરસાદ આવતાં તે લિંગ્મઠ જઈ થરથર ધ્રુજ રહી છે પરન્તુ પોતાના પ્રેમપાત્ર તરફના સુખનું સ્મરણ કરી રહી છે. કવિનો અત્રે આ સુકત મુકવામાં પ્રેમનું પ્રાપ્ત્ય અને રૂપ મોહકતાનું ફળ, એમ એક કાંકરીથી એ પક્ષિને મારવાની ચતુરાઈ ભરી યુક્તિ છે. શારિ-રીક સુખમાં મુગ્ધ થએલી સ્ત્રી પોતા ઉપર આવી પડેલી આપત્તિઓ તરફ એદરકાર છે, ન્યારે ખીજ બાબુ રૂપ મોહનું શું ફળ છે તે જણાઈ આવે છે કે શરીર ઉપર વસ્ત્ર પણ પુરતાં રહેતાં નથી.

તંવિત.

ટ દસ સહસ સિંહ દસ વીસ નયણુ ભુજદંડ વીસ વીસ તંબોલ;
 અધર રસ વીસ પયોહર વીસ ખાંલ અહિમત કમલ દલ;
 તિન્ન સયનઈ ઇકવીસ દસણુ જલ હલ્યો સુઉજલ દસનાઈય;
 મુગટ ગલિ હાર દસ દસ દસ વંદણુ તિલવણુ ભુવનંદ કવિ-
 ઉચરઈ દેખિ ભમર ભુટ્ટી રમણુ. ૫૦૬

દૂહા.

ટ નર નારીના અંગનઉ, મ કરિસ્યઉ કોઈ વેસાસ;
 કામ આહેડી જગિ ભમઈ, સ્ત્રી માંડ્યઉ છઈ પાસ. ૫૦૭

ટ નર નારી તુરંગમ, જે વેસાસ કરંતિ;
 કહઈ કવીસર અપ્પડા, ભૂલા ઘણુ ભમતિ. ૫૦૮

ટ ટાલઈ આંસુ ખિણુ હસઈ, ખિણુ એક મધુરિ વાણી;
 કલહ કરઈ ખિણુ એક રમઈ, અકલ રૂપ નિર્વાણુ. ૫૦૯

ચોપાઈ.

ઇકે ભોગવઈ અવર ચિત ધરઈ, ઓલઈ અવર અવર મન હરઈ;
 દોસ લેઈ અવરાં સિર દિયઈ, અમી છંડ વિસનઉ રસ પીયઈ. ૫૧૦

(૧) * ઝો. (૨) + વે I વે. (૩) * તિ. (૪) + ર I રે.
 (૫) I લૈ. + લે. (૬) I ચિત કરૈ. (૭) + ર. (૮) + રિ. દીયે
 * દીયે. (૯) * અમીય છંડી વિસનુ રસ પીઈ.

ગરથવઈ કોઠી નર હોઈ, કામદેવ પરિ રાખઈ સોઈ;
 લાખ વરસનો અવિહડ નેહ, ખૂટો ગરથ દેખાડઈ છેહ. ૫૧૧
 બાણિ પતંગ કસુંભા રંગ, તિસો ગણિકા તણો પ્રસંગ;
 રે માધવ તું સુંદર દેહ, વેશ્યા સાથે કિસો સનેહ. ૫૧૨

ગાહા ૧

સવંગરાયરત્તં, બાહિં કળવીરકુસુમસારિચ્છં ।

મજ્ઞે રંગ નિરત્થં, વેસા હિયયં પતંગુવ્વ ॥ ૫૧૩ ॥

૨ વેસા કવડ સંપૂરિયા, મળસિ નેહ રહિયા ણં ।

અત્થરહિયં ન ઉચ્ચરઈ પત્થર ઝં કામદેવોવિ ॥૫૧૪॥

(૧) + * વંત. (૨) * પરિ. (૩) * નુ. I નો. (૪)
 * ખુટઈ ગરથિ. (૫) * દિખાડે I દિખાડે. (૬) * કુસુંભા. (૭)
 * તિસિઉ ગુણિકા. I તિસડો + તણો. (૮) * સાથિઈ કિસિઉ.
 I ગણિકા સાથિ તણે.

૧ સર્વાન્નરાગરત્તં, બાહિઃ કરવીરકુસુમસદરામ્ ।

મધ્યે રક્તનિરસ્તં, વેશ્યા હૃદયં પતન્ગુવ્વ ઇવ ॥ ૫૧૩ ॥

અર્થઃ—અહરથી કહેલા ખુસ જેવાં સર્વોં અયોગ્યમથી રંગા-
 એલાં અને પતંગીઆ રંગની સાથે અહરથી વેશ્યાનું હૃદય એમથી
 રહિત હોય છે. ૫૧૩

૨ વેશ્યા કવડ સંપૂરિતા, મળસિ સ્નેહ રહિતા નનુ ।

અર્થરહિતં ન ઉચ્ચરતિ, પાપાણં ચત્ કામદેવોડપિ ॥૫૧૪॥

અર્થઃ—વેશ્યા કવડથી ભરેલી છે અને મિત્રથી દૂરીને હૃદયમાં

૮ ક્વાલમ્મિ નિવસિયો મુત્તિ દુરા મંડયા જામ ।

વેસાકંઠ અયાણો, વિણરત્તા રત્તઓ રમઇ ॥૫૧૫॥

૨ન ગણઇ રુવવંતં, ન કુલિણં ણેઅ સવ્વસંથવિંઅં ।

વેસા વાહિ સરિસા, જત્થ ફુલ્લં તત્થ ગમ્મઇ ॥૫૧૬॥

તે સ્નેહ રહીત છે. કામદેવ જેમ પત્થરને અસર કરતો નથી તેમ
વેસા વિનાના માણસને વેશ્યા બોલાવતી પણ નથી. ૫૧૪

(૧) * વાનર. - * ફલં.

૧ કપાલે નિવસિતઃ, મૌક્તિકઃ જહ્વામણ્ડિતઃ યાવત્ ।

વેશ્યા કણ્ઠં અજ્ઞાનઃ, વિરક્તા (યાં) રક્તઃ રમતિ ॥૫૧૫॥

અર્થઃ—કપાળમાં રહેતા મોતિથી ભાંગ સુધી શોભિ રહેયો
અર્થાત આખું શરીર જેનું ધરાણાથી ભરેલું છે એવો અજ્ઞાની વિરક્ત
વેશ્યાના કંઠમાં આસક્ત થઈ રમે છે. અર્થાત એટલું સમજતો નથી
કે આ દેખાતી સમૃદ્ધિ ઉપર મુગ્ધ થઈ તે હરિ ભવા માટે સ્નેહ
બતાવે છે. ૫૧૫

૨ ન ગણયતિ રૂપવર્તં, ન કુલિન નૈવ સર્વસંસ્તપિતમ્ ।

વેશ્યા વ્યાધિ સહવા યત્ર વૃણં તત્ર ગચ્છતિ ॥૫૧૬॥

અર્થઃ—વેશ્યા રૂપવર્તને ગણતિ નથી, કુલિનને ગણતિ નથી
અને સર્વને સુતિપાત્રને પણ ગણતિ નથી; રાગ સમ્મત વેશ્યા ભા
શુભો દેખે ત્યાં જાય છે. ૫૧૬

* ૧૩કં સ્વાઅઈ અવડઅં, વીયં ચ કડક્વ રક્તિવયં ધરઈ ।

અન્નં વંછઈ ચિત્તે, મસાણ સારિછિયા વેસા ॥૫૧૭॥

ચોપાઇ,

માધવ કહે સુણે રાજન, નારી સગલી નહીં સમાન:

તિણ્હ લવનમઇ જોઇ સહી, કામકંદલા ઉપમ નહીં. ૫૧૮

શ્લોક.

રશૈલે શૈલે ન માણિક્યં, મૌક્તિકં ન ગજે ગજે ।

સાધવો નહિ સર્વત્ર, ચન્દનં ન વને વને ॥૫૧૯॥

૧ ૩કં સ્વાદતિ અવડઅં, દ્વિતીયં ચ કટાક્ષરક્ષિતં ધરતિ ।

અન્યં વાન્છતિ ચિત્તે, સ્મશાન સદૃશા વેશ્યા ॥૫૧૭॥

અર્થ:—એકને ચંચા પુરૂષની માફક (ખેતરમાં કે ઘર ઉપર બનાવટ કરવામાં આવતી પુરૂષની આદૃતિ જે બનવરોથી ખેતર કે ઘરનું રક્ષણ કરવા માટે કરવામાં આવે છે) ખાઈ ભય છે અને પીબને કટાક્ષથી પકડી રાખે છે તથા મનમાં પીબને ચાહે છે એટલાજ માટે વેશ્યા મસાણુ જેવી છે. ૫૧૭

(૧) * કહઈ સુણુઉ. (૨) * ત્રિણિ ભુવન મઇ જોયાં. (૩) + મેં.

૨ અર્થ:—પર્વતે પર્વતે માણેક હોતાં નથી, હાથીએ હાથીએ મોતિ હોતાં નથી, સર્વ ઠેકાણે સાધુ પુરૂષો હોતા નથી, અને જંગલે જંગલે સુખ્યાનાં વૃક્ષો હોતાં નથી. ૫૧૯

દૂહો.

નારી વેશ્યા તંતિ જલ, સર પથર કેકાણુ;

એ સાંતેહી અંધલા, ફેરણુહાર સુભાણુ.

૫૨૦

ગાથા ૧

* કમલાણં કંતગુણા, મહુકરો જાણઈ પરિમલયં ।

છાયાછેઅ વસંતા, સાલૂરા નેવ જાણંતિ ॥૫૨૧॥

૨જો જાણઈ જસ્સગુણં, સો તસ્સ આયરં કુણઈ ।

ફલિયં દક્ષારામં, કાકો લિંબોલિઅં ચુણઈ ॥૫૨૨॥

(૧) * નરવધ. + નરવે. 1 નરવૈ. (૨) * સહજિષ્ઠ હુષ્ઠ. આં-
ધલા. (૩) + ઓ.

૧ કમલાનાં કાન્તગુણાઃ, મધુકરઃ જાનાતિ પરિમલકમ્ ।

છાયાછેક વસન્તાઃ સોલૂરાઃ નૈવ જાનન્તિ ॥૫૨૧॥

અર્થ:—કમળોની શોભા વિગેરે ગુણો અને સુગંધીને તેનાથી દૂર વસતા ભરાઓ ભણે છે પરંતુ તેનીજ છાંયામાં વસતા દેખાઓ ભણી શકતા નથી. ૫૨૧

૨ યઃ જાનાતિ યસ્ય મુણં, સઃ તસ્ય આદરં કરોતિ ।

ફલિતં દ્રાક્ષારામં, કાકઃ નિમ્બોલિકં ચિનુતે ॥૫૨૨॥

અર્થ:—જે જેનો ગુણુ ભણે છે તે તેનો આદર કરે છે, જેમ કાગડો ફળેલા દ્રાક્ષના માંડવાને છોડીને લિંબાની લીભોળીઓ ચણે છે—ખાય છે. ૫૨૨

* ૧ સા કથં ન સંસ્મર્યજિ, જસ્ય ઘરદાસ્તોસ્પનિસન્ના ।

હરિષીવ્ય જૂહ મટ્ટુ અચ્છઇ મર્ગં વિલોચેતિ ॥૫૨૩॥

૮ ૨ જો જહ રસેગ રસિઓ, સો પવલો તસ્સ અમીયસારિચ્છો ।

મમરો રમઇ કમલિણિમ્મિ, ઘુણકીટો સુક્કટ્ટુમ્મિ ॥૫૨૪॥

શ્લોક ૩

વાજિવારણ લોહાનાં, કાષ્ટ પાષાણ વાસસામ્ ।

નારી પુરુષ તોયાનાં, અંતરં વૃહદંતરમ્ ॥૫૨૫॥

(૧) * મ.

૧ સા કથં ન સંસ્મર્યતે, યસ્ય ગૃહદ્વાર તોરણ નિષન્ના ।

હરિષીવ ધૂયન્નષ્ટા, અસ્તિ માર્ગં વિલોકયતિ ॥૫૨૩॥

અર્થ:—તેણી કેમ ન સાંભરે કે જે ઘરના આરણ્ય ઉપરના તો-
રણમાં બેઠેલી ટાળાંથી બ્રહ્મ થયેલી હરણિની માફક માર્ગ જોતી હોય-
વાટ જોઈ રહી હોય. ૫૨૩

૨ ય: યદ્રસેન રસિક:, સ: પક્ષ: તસ્ય અમૃતસદૃશ: ।

મ્નમર: રમતિ કમલિન્યાં, ઘુણકીટ: શુષ્કકાષ્ટે ॥૫૨૪॥

અર્થ:—જે જે રસ વડે રસિક હોય તે પક્ષ તેને અમૃત સમાન
હોય છે. જેમકે ભમરો કમલિનીમાં આનંદ કરે છે પણ ઘુણકીટો
સુકા લાકડામાં તેને કોચીને આનંદ કરે છે. ૫૨૪

૩ અર્થ:—ઘોડામાં અને હાથીમાં, લોહામાં અને લાકડામાં,
પથ્થરમાં અને વજ્રમાં, સ્ત્રીમાં અને પુરૂષમાં તથા પાણી પાણીમાં જે
અંતર છે તે મોટું અંતર છે—મોટો તક્ષવત—ફેર છે. ૫૨૫

* ઠ્કેતકીકર પત્રાણાં, વેશ્યા વ્યાલ કેસરીણાં ચ ।

મૂલં તત્ર ન ગૃહ્ણિયાત્, ગુણા એવ તુ ગૃહ્ણતે ॥૫૨૬॥

હૂહા.

માધવ વલિ વલિ વિનવઠ, સાંભલિ (વક્રમ સ્વામિઃ

પરદુઃખ ભંજણુ સાંભલી, આંચો હું ઇણુ કામિ. ૫૨૭

શ્લોક ૨

શ્લોકાર્થેન અહં વક્ષ્યે, યદુક્તં ગ્રંથ કોટિભિઃ ।

પરોપકારઃ પુણ્યાય, પાપાય પરપીડનમ્ ॥૫૨૮॥

૩કિં તેન જાતજાતેન, યસ્યાત્મા દુર્ભરોદરઃ ।

સમર્થો નોપકારાય, તેનાપિ જનિતેન કિં ॥૫૨૯॥

(૧) + હું આવિત્રો તિણિ. (૨) I પૂર્વ.

૧ અર્થઃ—કેતકી, કીરણો, પાંદડાંઓ, વેશ્યા, સખ અને કેસરિ સિંહ તેઓનું મૂળ ગૃહ્ણુ ન કરતાં ગુણોન્ ગૃહ્ણુ કરવા. ૫૨૬

૨ અર્થઃ—કોટિો અથો વડે જે કલું છે તે હું અડધા શ્લોકમાં કહિશ. કે પરોપકાર કરવાથી પુણ્ય માટે થાય છે અને ખીજને દુખ કરવું તે પાપ માટે થાય છે. ૫૨૮

૩ અર્થઃ—તેઓના પેદા થવાથી શું? કે જેઓ પોતાનું પેટ દુખથી ભરતા હોય, અને જે ઉપકાર કરવામાં પણ સમર્થ નથી તેના જન્મવાથી પણ શું. ૫૨૯

દૂહા.

વલતો વિક્રમ ઈમ કહુઈ, સહી સાયઈ મન માનિ;
કામકંઠલા મેલવું, તો^૩ મુજ વદન પ્રમાણુ. ૫૩૦

ગાથા ૧

૮ સરવર મૂલં વડિયં, અંકુરં ઉત્તમેહિં પડિવન્નં ।

પદમં ચીય અડસુક્કવં, પચ્છાણેગરુવં વરં ॥ ૫૩૧ ॥

I રજનાણ વીયં વીયાણ ચંદં, સુપુરુસેહિં માસિયં વચણં ।

પદમં લહુયં ચ લહુયં, પચ્છાગરુયં ચ ગરુયં ચ ॥ ૫૩૨ ॥

(૧) * તુ. (૨) * સાય કરિ I તોં સાયો માનિ. (૩) * તઉ મુજ વચન પ્રમાણિ. (૪) × વાચ.

૧ સરોવરે મૂલં પતિતં, અંકુરં ઉત્તમૈઃ પ્રતિપન્નમ્ ।

પ્રથમં ચૈવ અતિસૂક્ષ્મં, પશ્ચાદનેકરૂપં વરમ્ ॥ ૫૩૧ ॥

અર્થઃ—સરોવરને કાંઠે પડેલા અંકુરાની માફક ઉત્તમ માણસોએ કબુલેલું વચન પ્રથમ અતિ સૂક્ષ્મ હોય છે પરન્તુ પછીથી મોટું અને શ્રેષ્ઠ થાય છે. ૫૩૧

૨ જનાનાં દ્વિતીયા દ્વિતીયાનાં ચન્દ્રઃ, સુપુરુષૈઃ માષિતં વચનમ્

પ્રથમં લઘુકં ચ લઘુકં, પશ્ચાદ્ મુરુકં ચ ગુરુકં ચ ॥ ૫૩૨ ॥

અર્થઃ—મનુષ્યોને બીજા આતંદુનું મૂળ છે અને ચંદ્રને બીજા

શ્લોક

અમોઘા વાસરે વિદ્યુઃ દમોઘં નિશિગર્જિતમ્ ।

અમોઘા (હિ) સતાં વાણી, અમોઘં દેવદર્શનમ્ ॥૫૩૩॥

દૂહા.

ચંદા વહની ખહુ શુણી, જે અખવસ વિસુહ;

મનહુસી ચિત રંજણી, મિલે વિચાલ મુજ. ૫૩૪

ચોપાદ.

અપહર તણી કહી સહી વાત, સાંભલિ રાગ જગે વિખ્યાત;

પરદુખ લંબણ મિરદ તાહરે, દિવચે દુઃખ લાજે માહરે. ૫૩૫

વૃદ્ધિ થવાનું મૂળ છે તેવી રીતે સત્પુરુષોએ કહેતું વચન પ્રારંભમાં નાનામાં નાનું હોવા છતાં પછી તે મોટા કરતાં પણ મોટું થાય છે. ૫૩૨

(૧) * બિપખિ. (૨) * મેલિ. I મેલ. (૩) * હુ. I તખ
(૪) * સંભલિ. (૫) * ગિ. (૬) * તાહરઉ. (૭) * લંબઉ
માહરઉ.

૧ અર્થ:—દિવસે થએલી વિજળી નિષ્ફળ ન બાય, રાતને ગડગડાટ નિષ્ફળ ન થાય, સંત પુરુષોની વાણી નિષ્ફળ ન થાય અને દેવજીવદર્શન નિષ્ફળ ન થાય. ૫૩૩

ગાથા

વિરલા જાનન્તિ મુળાઃ, વિરલા પાલન્તિ નિર્ધન સ્નેહૈઃ ।

વિરલા પરકાર્યકરા, પરદુઃખે દુઃસ્વિયા વિરલા ॥૫૩૬॥

વ્યાખ્યાન.

અવિહૃત મન માધવનો નેહ,^૧ ભાગે સુખ ભવે^૨ જઈ ગેહ;

અતુરંગ કટક એકઠો કરી,^૩ આલ્યો^૪ નિકમ નગરી લણી. ૫૩૭

માધવ કટક સકર સંયતી,^૬ આલ્યો^૫ નગરી કાર્યાવતી

હલ-ઉતર્યો^૭ નગર ગોચરિઈ,^{૧૦} રાખ^{૧૧} બિહું^{૧૨} પરિખ્યા કરઈ. ૫૩૮

૧ વિરલાઃ જાનન્તિમુળાઃ, વિરલાઃ પાલયન્તિ નિર્ધનસ્નેહમ્ ।

વિરલાઃ પરકાર્યકરાઃ, પરદુઃખે દુઃસ્વિતાઃ વિરલાઃ ॥૫૩૬॥

અર્થઃ—ગુણ ભણનારાઓ દુર્લભ છે, નિર્ધનની સાથે સ્નેહ ભળવી રાખનારાઓ દુર્લભ છે, ખીજતું કામ કરનારાઓ દુર્લભ છે, પારકાના દુઃખે દુઃખિ થનારાઓ દુર્લભ છે. ૫૩૬

(૧) * નિવર દેખિ માધવતુ. x નિવડ. (૨) * ભાગવું દુખ-ભેઈ જઈ. + ભાગતું. (૩) * એકઠઈ. + એકઠું I ઠો. (૪) * આલિઈ. + આલ્યો. I લ્યો. (૫) * આણુંદ ધરી. (૬) * સહિત કટક સંયતિ. I કટક સહિત. (૭) * આવિઈ. I આયો. (૮) I પુહુપાવતી. (૯) * ઉતરિઈ I યો. (૧૦) * ગોચરિઈ. I ગોચર. (૧૧) I બિહુંની. (૧૨) + કરેં.

રાજા મનિ મોટો સંદેહ, ઇયાં બિહુનો જોવું નેહ;
 સાચી કિ નાકારિમી નારી, છાનો આબ્યો નગર મઝારિ. ૫૩૯
 એકાકી આવીયો વિમાસિ, કામકંઠલા નઈ આવાસિ;
 જાણ્યો એ કો પુરૂષ પ્રધાન, તિણિ ગણિકાઈ દીધો માન. ૫૪૦
 ગીત વિનોદનઈ નાટક કલા, રાય રંજવઈ કામકંઠલા;
 નવ રસ ભોગ વાંછના કરઈ, તેહ વાતનિ ઇચ્છા નવિ કરઈ. ૫૪૧
 દૂહા.

^{૧૩} વિણુ દીકઈ સૂર મિકઈ, કાયર કંપઈ તેણુ;

^{૧૪} વાલિ સખી સમજવિ પ્રિય, હૂં તો રંધી તેણુ. ૫૪૨

૮ I સમજ્યો સમજઈ નહીં, કોઈ અંજ સુહાઉ;

મઈ મત્તા મંજરિ જ્યું, કહઈ તો આઉ આઉ. ૫૪૩

(૧) * મોટઉ. I યો. (૨) * ઇયાં બિહુ નઉ. x એહ બિહુનો.
 (૩) * છાનઉ આવિઉ. + છાનો આવીઓ. (૪) * આવીઉ. +
 આવીઓ. I આબ્યો. (૫) x પુહુતુ કામકંઠલા પાસિ. (૬) * જા-
 ણ્યઉ. x તિણિ ગણિકાઈ. (૭) I કોઈ. (૮) x જાણી દીધો અતિ
 બહુ માન. (૯) * દીકઈ. - + યેં + દીધું - * ટિ. (૧૦) I
 રંજ્યો. + રંજવે. - * વં. (૧૧) I સોભા વંછા કરે. (૧૨)
 * વાતનુ મનિ નવિ ધરઈ. I સુરતિ વાત ઇચ્છા નવિ ધરે. (૧૩)
 * જિણિ. (૧૪) * જોણિ. + જિણિ. (૧૫) * ચા. (૧૬) I પ્રીઉ.
 (૧૭) * તઉ ઋદ્ધિ તેણિ. + તુ. - I યો. - I જૈ. (૧૮) I
 કોઈક. (૧૯) I સુભાવ. (૨૦) I મંજર જ્યું.

गाहा. १

* वसिष्ठेण सम्मलोए, गंधं गृह्णित्वा पारिजायस्स ।

रे भमरा? किं न लज्जसि, चुंबंतो कयर कुसुमाईं॥५४४॥

दूहा.

* सेजिं सूता कवणु गुणु, ;

... .., ५४५

योपाध.

संगति पापधं कामकंदला, भील सडि देभाडी कला;

राग राति वसधं आवास, वात ये पूधधं तस पास. ५४६

दीसधं अति सुंदर तुज देह, नव योवन इये ससनेह;

डील ताणी न करधं डोस सार, नवि पडिरधं सोलहु शृंगार. ५४७

१ उषित्वा स्वर्गलोके, गंधं गृह्णित्वा पारिजातस्य ।

रे भ्रमरः ! किं न लज्जसि, चुम्बन्तः करीर कुसुमानि॥५५४॥

अर्थः—हे भमरा ? स्वर्ग लोकमां रहिने तथा देवताधं वृक्षना पुष्पोनी सुगंध लधने कराना फुलोने युंअन (युसतां) करतां ल-
भतो नथी शुं ? ५४४

(१) * डु. (२) + वसें आवासि. (३) * अेक. (४) I सु.

(५) * सि I सै. (६) * यो. (७) * नवइप सनेह. (८) I देह.

(९) * डां न करधं सार. (१०) I तुं. (११) * सिलुगार.

વલતી વેશ્યા કંઠૈ વૃત્તાંત, પરદેસઈ ગયો મુજ કંત;
 ભાં લગિ પ્રિય મિલસ્યઈ નહીં, તાં લગિ ઇષ્ટપરિ રહિસું સહી. ૫૪૮
 મુણી વાત રાજ પોઠીયો, કપટ નિદ્રા ઓઠણ ઓઠીયો;
 પ્રી વિયોગ વેસા વિલવિલઈ, સાવધાન રાજ સાંભલઈ; ૫૪૯

ગાહા^૧

સો રુવવડ સુરેણસુહી,^{૧૨} દુઃસ્વવજ્જિઓ સો ય ।

સો સયલગુણનિહાણો જયન્નિ નહુ વલ્લહો કોવિ||૫૫૦||

(૧) * કઠઈ વિસ્તાંત. (૨) * પરદેસઈ I માહરઈ ઈઈ પર-
 દેસઈ કંત. (૩) I પહુતો. (૪) * લગઈ તે પ્રી મિલસિં. (૫)
 I પ્રીય મુજ મિલસ્યૈ. (૬) * લગિઈઈણિ. (૭) * રહિસિઈં. (૮)
 * પુઠિઈઈં. x પોઠીઈં+ પુઠીઓ. I પોઠીયો. (૯) * ઊઠણ ઊઠીઈં.
 (૧૦) * પ્રીય વિયોગિ વેશ્યા વલવલઈ. x પ્રીત. I બિન્નેગ. (૧૧)
 * સં. + સંભલે. I સાંભલે. (૧૨) * સો સુહાણ સયસ્વાણિ,
 x સો સયલ ગુણ નિહાણો, (૧૩) x જસ્સ મળવયણ કાપણ,

૧ સઃ રુપપતિ સુખેનસુખી, દુઃસ્વવર્જિતઃ સઃ ચ ।

સઃ સકલગુણનિધાનઃ, જગતિ નલ્લુ વલ્લભઃ કોઽપિ ||૫૫૦||

અર્થઃ—તેજ કામદેવ સમાન શ્વવાન છે, તેજ સુખે સુખી છે
 અને તેજ દુઃખ રહિત છે, તથા તેજ સર્વ ગુણોનો ભંડાર છે કે
 જેને જગતમાં કોઈ સુખીકુલ વહાલું નથી. ૫૫૦

दृष्टा.

आज भीज विदेस प्रिय, ससि संजम नयलुंइ;

हुंसी कंत भिलावडो, ने कुसलत्तण नाड; ५५१

गाहा १

हसिउं पुच्छइ वत्तं, संज्ञाए कामकंदला चंदं ।

मज्झ पिउ विदेसगमणे, तो कहि क्षिणत्तणं कह ॥५५२॥

स्वासो जडानमज्झे, दोजीहा सामीकण्ण पडिलग्गा ।

जं जीवंतं लाहो, खिणत्तणं कथ पुच्छेसि ॥५५३॥

— * उ. (१) * होसिंठं यं भिलावडं. (२) * कुसलण
पिडुं नयलुंइ.

१ स्मित्वा पृच्छति वार्तां, संध्यायां कामकन्दला चन्द्रम् ।

मम प्रिय विदेशगमने, तव क्व क्षिणत्वं कथ ॥५५२॥

अर्थः—संध्या समये कामकंदला चंद्रने हसिने वात पुछे छे
के भारे स्वामि परदेश नवाथी तुं केम क्षिणता पाथ्यो छुं ते
कहे. ५५२

२ वासः जडानां मध्ये, द्विजिह स्वामि कृष्ण प्रतिलग्नाः ।

यज्जीवितव्य लाभः क्षिणत्वं कथं पृच्छसि ॥५५३॥

अर्थः—पाणीमां न्रेनुं रहेडालु छे अपने सपने स्वामि कृष्ण
अर्थात् राहु हनेशां पाठण लागेसो छे तेमां ने क्षिणत्वनो लाभतो
अर्थात् तेमां अववानुं तो क्षिणतानुं केम पुछेसि ५५३

દૂઠા.

- મોરા મા લવે આજ તૂં, ઉચ્છ ઝૈસિ ખનૂર;
 હૂં એકલી ઘરિ આપણુઠ, વાલંમ વસિયા ફૂરિ. ૫૫૪
- રૈ હીયડા સંતાષ કરિ, જિમ આરણુ કલ્લોણુ;
 હાથી વસતા વીંજવને, તિહાંઈ પડ્યો વિછોહ. ૫૫૫
- ૮ સનજન એક પરદેસ છઈ, ખરી સંતાપઈ આઈ;
 જ્યું સૂવું ત્યું જગવઈ, જં જગઈ ત્યું જઈ. ૫૫૬
- ૮ સોહિણુ તઈ મોનૂં દહી, તોનૂં દહિજ્યો આગિ;
 સો કોસઈ પ્રીતમ વસઈ, સૂતીથી ગલિ લાગિ. ૫૫૭
- ૫ સૂતીથી ગલિ લગિ, જાક દેખું તો નહી;
 કહિણુ મતાંથી વાત, સોરો સરે હિયૌ મનમાંહી
 તો પરિ પડજ્યૌ વીજ, અને વિચ્છન કૈ દહીયા;
 કહિ કેસવ સુવિચાર, દહી ગયૌ પાપી સુહિણુ. ૫૫૮
- ૮ હીયડા ડોલ મ વાય જ્યું; તે સાજણુ મન વૈણુ;
 જઈ કરતાર મયા કરઈ, તો તેજ તેહજ ઘુણુ. ૫૫૯

(૧) * મ. (૨) * જાસિ ફરીરિ. (૩) * વાલિલ વસઈ પર-
 વીરી. (૪) * વાસઈ. (૫) * રહી. (૬) * આરણુદાં લોહ. - *
 નિ. (૭) * તાંહી પડયઈ. * પડય.

તે દિન કંઠડી આવસિં, જેદિ પ્રી અંગ મિલેસિં;

સરવર ભરિયાં કુંલ જૂં, સગલો તનુ સીચિસિ. ૫૬૦

* બહુ દુખહ કુલી ચાણું,;

... .. ૫૬૧

ચઉપધ.

રાજ સૂતો સુણે કલાપ, કામકંઠલા, કરઈ વિલાપ;

મધ્ય રાતિ વઉલી જે તલઈ, નિદ્રા ભરિ સૂતી તે તલઈ. ૫૬૨

તિણુ અવસરિ જાણી નઈ રાય, હીયડા ઊપરિ મૂકંઈ પાય;

જાગી કહઈ કામકંઠલા, સામી ચરણુ કરઉ વિગલા. ૫૬૩

વલતો રાજ યોલઈ સહી, મૂરખ કીસુ ઓલખઈ નહી;

વેસ્યા કહઈ કહઈ અનુમાન, તૂં છઈ ભૂપતિ નહી સમાન. ૫૬૪

પણુ એક ખીજે કારણુ અછઈ, વિસૂર વાત કહીસું પછઈ;

આદ્ય ઉત્તમ માધવ નામ, મુજ હિયડઈ તે વસિવા ઠામ. ૫૬૫

(૧) x કિણિ દિનિ. (૨) * યદિ ખરતિખ. x જે દિ ખરતખિ
 મેલેસિ. (૩) * જિમ. (૪) * સપયું તન. (૫) * મુલઈ મુલઈ
 વિલાપ. (૬) * કલાપ. (૭) x વોલી. + વુલી. - * ણિ. (૮)
 + મૂકં. I કે. (૯) I રો. (૧૦) * વલતું I તોં. (૧૧) * રિ
 (૧૨) * સ્યુ. (૧૩) I ઉ. (૧૪) * હં. (૧૫) * નિ. (૧૬)
 * પણિ I પિણ. (૧૭) * ખીજે. I ખીજે. (૧૮) * વિસૂર.
 (૧૯) I કહીસું * કહસિઈ x કહેયું. (૨૦) I તનુ વણિયો નામ.

શ્લોક ૧

ગુરુમયિ દ્વિજાતીનાં, પાદેન નૈવ સંસ્પૃશેત્ ।

યે સ્વયં જ્ઞાનતો મૂઢાઃ સ્પૃશન્તિ તે નરાધમાઃ ॥૧૬૬॥

ચોપાઈ.

આદ્યાણુ વાંદિનીક^૧ તુદ્ધ^૨ તણુઈ, કિમ ઉપરિ પગ ધરિ આંપણુઈ;

કામકંઠલા વેશ્યા પાઉ, કૂડો વચન પયંપઈ રાઉ. ૫૬૭

રાગ્ન પૂછઈ માધવ કિસેઉ, કહી વાત તવ રાગ્ન હુસ્યો;

વેશ્યા પૂછઈ કહો વૃત્તાંત, રાગ્ન યોલઈ સુણો એકંત. ૫૬૮

ઉન્નેણી^{૧૦} નગરી મગારિ, માધવ ખંભણુ ગુણુ ભંડાર;

પરદેસ્યઈ થકી આવ્યો હુતો, કિરતો નગર વિરહ વિલપતો. ૫૬૯

૧ અર્થ:—ગુરુને, અગ્નિને, આદ્યાણુ જાતીને પગ વડે સ્પર્શ કરવો નહીં જે પોતાના જ્ઞાનથી મૂઢ નરાધમો હોય છે તેઓજ સ્પર્શ કરે છે. ૫૬૬

(૧) * ઠ. (૨) * જુદ્ધમ. (૩) * અવગણુઈ. I અવગણુ. (૪) * કિસેઉ. પાય. I એલે વ્યાય. (૫) * કૂડો. + કૂડ. (૬) I કિસો + કિસ્યો. * કિસિઉ. x કિસો. (૭) * હસિઉ I હસ્યો + હસિયો. - I છે. + છે. (૮) * કૂડુ પરતંત. (૯) I સુણી એકંત. (૧૦) I નગરીમૈ * નગરીય. (૧૧) I વિગ્ર છે. (૧૨) * મગારિસિ તિહિ અમીઉ હુતુ. + આવીયો હુતો. I તે પરદેસ્યઈ થકી આવ્યો હુતો. (૧૩) * કિરતુ નગરિ. (૧૪) * વિલપતુ.

દૂષા.

- ધરતી જિમ લારી ખમી, નમણી જેહી કેલિ;
મજુકઠ જિમ રજણી, અઈ સાસ ન મેલિ. ૫૭૦
- * ઊતપાત માહરી ડુંગરા, સમુદ્ર સરીખઉ તે ખાપ;
મીણારાં ઘરિ ખેટવી, કીયા હીંડીતી પાપ. ૫૭૧
- * ઊપરિ સંકટ પીંટીઇ, તલઇ ખલઇ અંગીકિ;
અતિ રંગીઇ જુ વણસીઇ, ઈમ કહિતી સુણી મજુક. ૫૭૨
- * મઇ જણિઉં રંગ ચોલનું, રહિસિઇ કેતુ કાલ;
રંગ છંડી પતાંગનઉ, જતાં ન લાગી વાર. ૫૭૩
- * રંગ પાનિ રંગ ફાંફલે, અતિ રંગ ચૂનિ હોઇ;
રંગ સઘલાં મઈ જેઇયાં, પણિ પ્રીતિ સમુ નહીં કોઇ. ૫૭૪
- ખહુ ગુણવંતી સંસિમુખી, રંગે રમઇ રસ લુદ્ધી;
મનહરણી ચિતરજણી, મેલિહ વિધાતા મુદ્ધ. ૫૭૫

(૧) * જેહી ખહુ ખમા. I જેહા ખહુ ખમા. (૨) * મંજુકી. I મંજુકા. (૩) * રંગણી. + રંગણા. (૪) * દઈસુ સજજણુ મેલિ. x દઈસુ સયણી. I દેવ સુ સજજણુ. (૫) + પીટિયે. (૬) + તલે. અલે. (૭) + નો. - + પાને. (૮) + ફોફલાં. (૯) + મે. - + જુ. (૧૦) I શશિ. - * ગિ. - * ધ. (૧૧) + મોહણી - + લિ.

ચોપાઈ.

રૂપવંત નઠ કોકિલ સાઈ, સૂતો મહાકાલ પ્રાસાદ;

આસ વસંતી વિરહ વ્યાપીયઓ, ફૂટઉ હીયઉ કાલ તિણુ કીયઉ. ૫૭૬

કાવ્યમ્.

* વસન્તે વાસન્તે તરુકુસુમસૌરમ્બલહરી,

ભ્રમદ્ભૃજ્જીભૃજ્જં સ્ફુરતરકરાલાપયુસ્વરે ।

પ્રિયાં સ્મૃત્વા નાથો ઘનતરશુચા મન્મથવશા—

દદાહા હા હા હા વૃષશરમૃતઃ કોપિ પથિકઃ ॥૫૭૭॥

નગરમાંહિ સર્ગલૈ જાણીયઉ, પ્રાદ્મણુ મલિ આહિર આણીયો;

મઈ દીઠો અતિ રૂપ સરીર, દાધ દીથો સિપ્રાનઈ તીર. ૫૭૮

(૧) × નાદ. (૨) * સુતઉ. I તો. (૩) I વસંતે. (૪) * વ્યાપીઉ. + વ્યાપિયો. I યો. (૫) * પુટઈ હીઈ કાલ તિણુ કીઉ. × પુટો હીઉ. + પુટે હીયે. + કીયો. (૬) * સધવજ્જ. + સધલે. (૭) * જાણિઉ. (૮) + મલિ આહરિ આણિઉ. (૯) * દીડઉ. — * રિ. (૧૦) * દીઉ. (૧૧) * નઈ. + નેતિરિ.

૧ અર્થ:—વૃક્ષોનાં પુલોની સુગંધીની લહેરોથી અને ભમતા ભમરાઓથી વાસિત થએલ તથા વડનાં પાંદડાંઓના અથડાવાથી યતા શબ્દો વડે શબ્દાયમાન થએલી વસન્ત રૂતુમાં પ્રિય સ્ત્રીને સંભારવાથી અત્યંત શોક અને કામવશ થએલો કોઈ પથિક અહાહા કામના આ-ણીયી પીડાવને મરી ગયો. ૫૭૭

એહ વાત વેસ્યા સાંભલી, મુછા આવી ધરણી ઢલી;

જિમપુર પહુતો ભરતાર, હિવ હું જીવું કૃષ્ણ આધાર. ૫૭૬

ગાહા ૧

આસા ન દેઈ મરણં, વિણ મચ્ચું કિં લબ્ધમ પેમં ।

અવસર જઈ ન મરિજ્જઈ, તો લજ્જઈ સામસુંદરો. ॥૫૮૦॥

૨ આસાસમુદ્ધપાડિયાણં, દહદિસિચાલંત ચંચલાનયણી ।

હવઈ કોવિ સમત્થો (જંડ), બાહવિલંબણં દેઈ ॥૫૮૧॥

(૧) * યમપુરિ પુહુતઉ જ્ઞઉ. - x નિજ. I જમપુર લોક પહુતો જો. (૨) * કિણ્ણિ આધારિ. - x ગી.

૧ આશા ન દદાતિ મરણં, વિના મૃત્યું કિં લભ્યતે પ્રેમ ।

અવસરે યદિ ન પ્રિયતે, તદા લજ્જતે શ્યામસુન્દરઃ॥૫૮૦॥

અર્થ:—આશા મરણ આપતી નથી, તો શું ? મરણ વિના પ્રેમ મેળવી શકાય છે ? વખત આવ્યે જો ન મરે તો શ્યામ સુંદર-પ્રિય મનુષ્ય લાગે છે. ૫૮૦

૨ આશાસમુદ્રપતિતાનાં, દશદિશિભ્રામ્યતિ ચંચલાનયણીઃ ।

ભવતિ કોઽપિ સમર્થઃ, યો બાહ્યામ્લબનં દદાતિ ॥૫૮૧॥

અર્થ:—આશારૂપિ સમુદ્રમાં પડેલાઓને ચંચલનેત્રોવાળી સ્ત્રીઓ દશદિશામાં ભમીએ છે, કોઈ પણ ઝેવો સમર્થ છે ? કે જે આશા-સમુદ્રમાં પડેલાઓને હાથનો આધાર આપે ? ૫૮૧

૧ બાહવિલંબણ સો દીયઈ, જે સૂરા સમત્થ ।

રયણાયર વૃહુંતં, કવણ પસારઈ હત્થ ॥૫૮૨॥

હૂહા.

પાણી તણુઈ વિયેગે, કાદમ હી કાટઈ હીયઉઃ

તિમ માણસાં વિયેગ, સાચો નેહ તો જાણિયઈ. ૫૮૩

* હીયડા કુટ્ટિ પસાઉ કરી, કેતાં દુખ સહેસિ;

પ્રીઉ માણસ વિછેહીયાં, જીવિ કાહુ કરૈસિ. ૫૮૪

ચઉપઈ.

કામકંઠલા કીયો કાલ, દેખી વિલખઉ થયો ભૂપાલ;

હાહા દિવ કિસું મઈ કીયો, હાસો કાટવિ ખાસો હૂયોઃ ૫૮૫

૧ બાહ્વાલમ્બનં સ દદાતિ, યે શૂરાઃ સમર્થાઃ ।

રત્નાકર બ્રૂડતાં, કઃ પ્રસારયતિ હસ્તમ્ ॥૫૮૨॥

અર્થઃ—આશાસમુદ્રમાં જુડતાંઓને જેઓ શૂર અને સમર્થ હોય તેઓજ આહુનો આધાર આપે છે, તે વિના કાણુ હાથ લાંબો કરે તેમ છે. ૫૮૨

(૧) × જેમ કાદમ કાટઈ હીઉ. (૨) × તિમ જે માણસ હુતિ. I તિમ માણસૌ. (૩) I જા. (૪) × જાણિયઈ. I જાણિયૈ. (૫) I યો. + યો. * કીયઉ. (૬) * વિલખુ થિઉ. I વિલખો હૂઉ. (૭) * હે હે દૈવ કિસઉ મઈ કીયો. (૮) I મહે એ સ્યું કીયો. (૯) * હાસા પ્રીટિવિ ખાસું હૂઉ. × હા હા હાસો. I હાસો કિટ-વિ ખિસો થયો.

કામકંઠલા^૧ તણે^૨ સરીર, રાગ્ન ઓઢિઓ^૩ ઠાવઇ ચીર;

રાગ્ન બહુ^૪ દુખ સંતાવિયો, છાનો^૫ કટક માહિ આવીયો. ૫૮૬

માધવ સૂતો મનિ ચિંતવઇ, કામકંઠલા મિલિસ્યઇ હિવઇ;

તતખિણે^૬ રાગ્ન આળ્યો^૭ જિહાં, વિરહી માધવ સૂતો જિહાં. ૫૮૭

નયણે^૮ રાગ્ન આંસૂ^૯ ઝરઇ, બોલઇ^{૧૦} વચન જીવ ધરહરઇ;

એ અપરાધ^{૧૧} ખમઉ^{૧૨} મુજ સહી, વાત સહૂ માધવનઇ કહી. ૫૮૮

તાહરો^{૧૩} મરણુ સુણી તતકાલ, કામકંઠલા કીયો કાલ;

એહ વાત માધવ સાંભલિ, ઉડ્યો^{૧૪} હુંસ ગયો નીકલી. ૫૮૯

- (૧) I ળો. * તણઉં. + તણુ. (૨) * કરિ પ્રચ્છન્ન ઉઠાવઇ.
 (૩) I ઉઢીઉ ઠાવે. (૪) * દુખિ સંતાપીઉ. I ચો + ઓ. (૫)
 * નુ. I નો. + નો. (૬) * ઉ. I ચો + ઓ. (૭) * સુતઉ.
 I તો. + તો. (૮) I વે. + વેં. (૯) * મિલિસિઇ હવઇ. I સ્યે.
 વે. + સે. વે. - * ળિ. (૧૦) * આવઉ. તિહાં. (૧૧) * સુતઉ.
 + તો. I તો. (૧૨) * ખિરઇ. + ઝરે. I રે. (૧૩) I ભે. +
 ભે - * ભ. - + રે. I રે. (૧૪) I ઓ. (૧૫) * મુ. I મો.
 - I ને + ને. (૧૬) * રઉ. + રં. I રે. (૧૭) * ળિ. *
 મૂઇ બાલ. I ધો + ધો. (૧૮) * ઉડિઉ. I ડ્યો. + ચો. (૧૯)
 I ચોં. + યું.

દૂહા.

- રાજા મનિ માહિ ચિંતવઈ, કીધો દેવ અકબજ;
 જિણુ કારણિ હું આવીયો, વિણુઠા વે એ કબજ. ૫૬૦
- અસ્ત્રીહત્યા સિરે ચઠી, પ્રાદ્યણુહત્યા સાથિ;
 પુંખ ન ખાધા નઈ વલી, દાધા ખેઈ હાથિ. ૫૬૧
- દુખભંજણુ (હું) આવીયો, સામ્હો દીધો દુખ;
 મઈ અનરથ મોટો કીયો, હિવ કીમ હોસ્યઈ સુખ. ૫૬૨
- મિત્રદ્રોહી મઈ કરી, અરૂ વેસાસી ઘાત.
 ત્રિહું ભુવણુ નિંદા હુસ્યઈ, લોક સુણીસી વાત. ૫૬૩

(૧) × વિક્રમ. - * ન. - I વૈ. + વે. (૨) * કાષઉ
 દૈવ અકાજ. + કીધું I ધો. - * જિ. (૩) * આવીઉ. I યો.
 + ઓ. (૪) × વિણુસાર્યા સવિ કાજ. (૫) * ખેહુ. I ખેઈ. - *
 રિ. - + ડિ. (૬) * પુંહક ન ખાધઉ. × પુંહખ. - + ખધુ.ને
 I પુંખ ન ખાતૈ દુસ્યા. (૭) * ખેહું × ખે વે. (૮) * આવીઉ. +
 ઓ. I યો. (૯) * સામું દીધઉ. I ધો. + સાહમું દીધું. (૧૦)
 + મેં. I હૈ. (૧૧) * મોટઉ કીઉં + મોટું. (૧૨) * હોસઈ.
 + હોસે I હુવૈ. (૧૩) + મેં. I દ્રોહો મ્હે કીયો. (૧૪) * અ-
 નઈ. + અને. (૧૫) * ને. (૧૬) * હુસિઈ. + હુસે I નંબા
 હુસૈં. (૧૭) * સુણેસિઈ. + સુણેસિ. - I ની.

કામકંઠલા કામિણી, માધવ વિપ્ર સુખ્યુ;

સાચો નેહ તો જાણીયો, જો ઇમ છંડે પ્રાયુ. ૫૬૪

I જુગ વિધુરત સ્ત્રીમરત, યદે કાઠકી પ્રીત;

વૈ સજન વિધુરૈ ના મિલે, સખ નયહુ વિપરીત. ૫૬૫

સસનેહી તો માછલી, ખીજી અલપ સનેહ;

જખહી જલથી વીછડે, તખહી છંડછ દેહ. ૫૬૬

રાખ ચિંતછ હિવ કિમછ, હૂં હિવ છૂટું પાપ;

જે કા ગતિ ઇહાં બિહું તણી, સો ગતિ કરિસ્યાં આપ. ૫૬૭

સાહસધર તવ ઉડીયો, કર આલી કરવાલ;

સ્ત્રીસ ભાણી જિમ વાહીયો, તિમ આલીયો વૈતાલ; ૫૬૮

(૧) * સાચઉ નેહ સુ જાણીન. I સાચો નેહ તો જાણીયો.

(૨) * જો ઇમ છંડછ. પ્રાયુ I જો. + છંડે - x તસુ. (૩) * તઉ-

I તો. + તુ. (૪) * જ. (૫) I સુ. (૬) * વીછડન. + ડે

I ડે (૭) I સું છંડે. (૮) * સુંપછ. x છંડે. + સુંપે. (૯)

* કિમહછ x કિમૈ. + કિમે. (૧૦) * નવિ છૂટઉં + કિમ છૂટિશ.

- I જ્યું. (૧૧) x હુવે. (૧૨) * સા. (૧૩) * કરસઉં. + કર-

સું. I કરિસ્યું. (૧૪) * ધરીનન ઊડીઉ. + ધરીને ઉડીયો. I નૈ.

૦ યો. (૧૫) * કરિ આલછ કરિવાલ. (૧૬) x જખ. (૧૭) *

વાહિઉં. (૧૮) x તખ. (૧૯) * આલેઉં x આલ્યો વૈતાલી.

^૧વલતૌ વિક્રમ ઈમ કહે, સુષ્ટિ આગિઆ વેતાલ;

^૩કહિયૌ કરૈ જૌ માહરૌ, તૈ (તો) છાંડુ કરવાલ. ૫૯૯

માધવ બંલણે માનેની, કામકંદલા નારિ;

એ બેહું જીવાડિ કરિ, તૌ મુજ જીવ ઉગારિ. ૬૦૦

+* આગિઉ સુર ન્યાનિ જીઇ, એ મૂરછા સહી હોઇ;

વલતું વિક્રમનઈ કહિ, આરિતિ મ કરૂ સોઇ. ૬૦૧.

+* ઉત્કૃષ્ટી ૫૮ માસની, બોલી શાસ્ત્ર મજારિ;

વિરહ મૂરછા આવી ટલઇ, સચિઇ અમૃત ધારિ. ૬૦૨

ચોપાઈ.

^૧પાતાલઇ પહુતૌ વેતાલ, આઈયૌ અમૃત રસ અકરાલ;

લેઈ માધવનૈ મુખ દીયૌ, સઈ વિપ્ર માધવ જીવીયૌ. ૬૦૩

(૧) * તું. (૨) * કહઇ, + કહે. (૩) * કહીઉં જહ. મો-
રહિં કરઇ - x માહરં + મોરં. (૪) * તહિ છાંડાવિ. - x ઝીલે.
- * જિ. ૦ નિ. - * યિ. (૫) * તહિ. I તૌ. + તો. (૬) +
બે. I લે. (૭) * પુહતું I પહુતૌ + પુહતો. (૮) * આજિઉં + યું
I આંજ્યૌ. (૯) * અસરાલ I અસયાલ. (૧૦) * નઇ મુખિ દીઉં.
(૧૧) * તિસિઈ. + તિસે I તિસૈ. (૧૨) * ઊઠિઉં + ઊઠિયૌ
x જગીઈ.

^૧અઈઠો માધવ ^૨હુઓ આણુંદ, ^૩પઈઠો નગરી માહિં નરિંદ;
 કામકંઠલા સૂતી જિહાં, રાજા છાનો આવ્યો તિહાં. ૬૦૪
 મૃતકરૂપ દેખે ^૪નરિંદ, સઈ હથિ ^૫દે મુખ અમૃત ણિંદ.
 તે જીવી મંહ આણુંદી, કહઈ મઈ કૂડ હાસો કીયો. ૬૦૫
 હું ઉજેણી નગરી ધણી, આવ્યો માધવ મેલહણુ ભણી;
 તઈ મરતઈ તે માધવ મૂઓ, તૂં જીવી માધવ પિણુ જીયો. ૬૦૬
 માધવ આવ્યો છઈ ઇણુ ગાંમ, સુપ્રભાત મેલસિ તુજ સ્વામિ;
 ઇમ કહિ રાજા પાછો વલ્યો, કામસેન રાજા સાંભલ્યો; ૬૦૭

(૧) * અઈઠિ + મેઠો. I મેઠો. (૨) * હુઈ x થયો. (૩)
 * પુહતુ. + પુહતો. (૪) * છાનઈ આવિઈ. + નો. ૦ વ્યો. ૦ I
 નો. ૦ વ્યો. ૦ (૫) * તે દેખિ. x પેખિ. (૬) * દઈ મુખિ.
 + મે હથિ દેયે. I દે અમૃત રસ. (૭) * મનિ આણુંદીઈ. I યો.
 + યો. (૮) * ભૂપ મઈ હાસઈ કાઈ - x હાસુ. + કહે કૂડ મે
 હાસુ કીયું. (૯) * આવઈ. I આયો. (૧૦) * મેલણુ x મિલિવા.
 (૧૧) * પણિ. - I પિ. - * ઇ. (૧૨) I તો જીવ્યાં. (૧૩)
 I જીવીયો. * જીવીઈ. + જીવીયો. (૧૪) * આવિઈ - + ઈ.
 - * જિ. ૦ મિ. ૦ - * તિ. (૧૫) * મેલસુ. I મિલસ્ય.
 (૧૬) * પાછઈ વલિઈ. I છો. ૦ વ્યો. ૦ (૧૭) * રાજાઈ
 ઃભલિઈ.

વિક્રમરાય કટક નિરખીયો, કામસેન હીયકઈ હરખીયો;
 આવી રાયનઈ લાગો પાઇ, કિમ આવ્યા મુજ કરો પસાય. ૬૦૮

દૂહા.

વવતો વિક્રમ ઇમ કહઈ, કામસેન સુણી વીનતિ;

હું આવ્યો તુજ પાસ, કરિ માધવ સંઘાતિ. ૬૦૯

કામસેન રાજ્ય લણુઈ, વિક્રમ સુણી નરૈસ;

રાજ રિદ્ધ પૂરવર નગર, જ જ્યઈ તં દેસિ. ૬૧૦

હું છું સેવક તુજ તણો, તું મુજ સાહિબ સ્વામિ;

કરિ પ્રસાદ આદેસ ઘો, આવ્યો છઉં ઇણ કાજ. ૬૧૧

(૧) * નિરખીઉં. I યો. (૨) * રાજ્ય. I ડે. - I યો.
 * હરખીઉં. (૩) * આવીઉ + યો. - + યો. (૪) * લાગુ પાય.
 (૫) * કર. (૬) x ઉ. (૭) * તુ I તો. (૮) * વાત. (૯)
 * આવીઉ I આવ્યો. (૧૦) * પ્રાહણુઉ I પ્રાહણુઓ. - * ત.
 (૧૧) * કહઈ + કહે. I લણુ. (૧૨) * નિસુણી. (૧૩) જે
 જ્યઈ તે દેસિ. (૧૪) * છઈ. (૧૫) I તુમ. (૧૬) + તાવઉ.
 (તાવઉ) I તણો. (૧૭) I સાહિબ મુજ સાંમ. (૧૮) I ઘો. *
 દેહિ. (૧૯) * આવ્યા. I આયા. (૨૦) + છો I છો. (૨૧) I
 કિણ કામ. + જિણે કામિ. * જિણિ.

योपाध.

राम कडई सुणो मुण वात, भाधव अंल्लु मुण संधाते;

वेस्या कामकंठवा ओड, धयां भिहुं पूरवतो नेड. ६१२

उक्तं.

+*पूनिम विष्णु शशि अंडु थाध, शशि विष्णु पूनिम वीण्ठ वाय;

तिम सुगुणु पुरुष सुकुलीणी नारि, विरवी जेडि भिविधं ससांरि. ६१३

श्लोक. १

* स्त्रीलोकात् परमं लोके, न सौरव्यं न रसायनम् ।

कार्मणानां कृतार्थत्वं, युगपद् येन नीयते ॥६१४॥

* २ घृतं सारं रसानां तु, हुतं सारं घृतस्य च ।

हुतस्य सारं स्वर्गो हि, स्वर्गे सारं च योषितः ॥६१५॥

(१) + कडे I कडे. (२) * सुणु I सुणो. (३) * आं
- * ति. (४) * ओडनधं भिहुं पूरवतु. + ओडने. (५) + भिवे.

१ अर्थः—स्त्रीओयी अर्थात् स्त्रीओ विना आ जगतमां भीणुं
कामं सुअ नथी तेम रसायन पणु नथी; करणु के जेता वडे काम-
णोनुं कृतार्थत्वं ओडी साथे भेणवाय ओ. ६१४

२ अर्थः—२सोमां ओष्ट धी छे अने धीनी ओष्टता होम कर-

* ૧ અમૃતસ્યૈવ કુણ્ડાનિ, સુસ્વાન્નામિવ રાશયઃ ।

રતેરિવ નિધાનાનિ, યોષિતઃ કેન નિર્મિતાઃ? ॥૬૧૬॥

* ૨ સર્વેષામેવ રત્નાનાં, સ્ત્રિયો રત્નં તુ ઉત્તમસ્ ।

તદર્થં ધનમિચ્છન્તિ, તત્ત્યાગેન ધનેન કિમ્? ॥૬૧૭॥

* ૩ ફલં ધર્મસ્ય વિભવો, વિભવસ્ય ફલં સુખમ્ !

સુખમૂલાનિ તન્વજ્જયો, વિના તાભ્યઃ કુતઃ સુખમ્? ॥૬૧૮॥

વામાં છે અને હોમ કરવાનો સાર સ્વર્ગપ્રાપ્તિ છે અને સ્વર્ગમાં સાર સ્ત્રીઓ છે. ૬૧૫

૧ અર્થઃ—અમૃતનાજ બાણે કુડો હોય, સુખોના બાણે ઢગ-લાઓ હોય, પ્રીતિના બાણે ભંડાર હોય, એવી સ્ત્રીઓ કોણે બનાવી. ૬૧૬

૨ અર્થઃ—સર્વ પ્રકારનાં રત્નોમાં સ્ત્રીઓ ક્ષિપિ રત્ન જ ઉત્તમ છે. તેને માટે લોકો ધન ઇચ્છે છે, પણ તેનો જ ત્યાગ કર્યો તો પછી ધનનું શું કામ છે? ૬૧૭

૩ અર્થઃ—ધર્મનું ફળ વૈભવ છે, વૈભવનું ફળ સુખ છે, સુખોનાં મૂલો સ્ત્રીઓ છે; તે સ્ત્રીઓ વિના સુખ ક્યાં છે? ૬૧૮

* ૧ સુશ્લિષ્ટા મધુરાલાપા, ઘનવૃત્તપયોધરાઃ ।

શરીરપુષ્પસંસ્પર્શા— ન્મૃદુબાહૂપલક્ષિતાઃ ॥૬૧૯॥

ચોપાઠ.

એ માધવનઈ દીધી જોઈયઈ, હું^૩ પિણુ કારણુ આઓ ઈયઈ;

વાત પ્રમાણુ સંહૂ તે કરઈ, હિવ પધારઉ ઘરિ માહરઈ. ૬૨૦

નગરી માહિ મહોસ્થવ કરી, રાજ્ય વિક્રમ ઘરિ તેડીયો;

કામકંઠલા તેડી કરી, માધવનઈ દીધી સુંઠરી. ૬૨૧

૧ અર્થ:— † શ્લેષાલંકારથી શાભતાં મધુર વચનો બોલતી કંઠલુ અને ગોળ સ્તનોવાળી સ્ત્રીઓ પુલ જેવા ક્રોમળ શરીરના તથા બાહુઓના સ્પર્શથી ગોળખાય છે. ૬૧૯

† નોટ:— * શ્લિષ્ટા શ્લેષયુક્તશબ્દાદિઃ । મિત્તાર્થકૈકરૂપાન્વિતવાક્યમ્ । તસ્ય લક્ષણં યથા,— શ્લિષ્ટમિષ્ટમવિસ્પષ્ટમેકરૂપાન્વિતં વચ્ચઃ । ઇતિ સરસ્વતિકણ્ઠાભરણમ્ ॥ શ૦ ક૦ દ્રુ૦ મા૦ ૫ મો. પૃ. ૧૭૩

* અર્થ:—શ્લિષ્ટા એટલે શ્લેષયુક્ત શબ્દ વિગેરે, અર્થ બુદ્ધો—બીજીને થવા છતાં એક રૂપવાળું વાક્ય તેનું લક્ષણુ આ પ્રમાણુ છે.—

“ શ્લિષ્ટ વચન તેને કહેવાય છે કે જે મિદું (સાઈ લાગે તેવું) અસ્પષ્ટ (એકબુ—ઉઘાડું નહીં)—અને એક રૂપવડે યુક્ત હોય તે.”

(૧) + તે I ને. (૨) * જોઈઈ I દી જોઈયૈ. (૩) * પણિ આપિઉ ઠા. I પણુ આયો ઠાંમજ ઈયૈ. x ઈઈ. (૪) * સહી. (૫) * હિવન પધાર. + હિવે. I હિવ પધારો મદિર માહરૈ. — * ૨. (૬) * કાઉ. + કાઓ. I કાઓ. (૭) I માહિ તેડીયો * તેડીઉ. x આવીઉ. (૮) + ને I ને.

હરખિયો માધવ રાજ લોક, કામકંઠલા નાઠો સોક;

કાન કોડી ધન સોવન તણી, કામસેન ઘઈ માધવ ભણી. ૬૨૨

કામકંઠલા તણુઈ આવાસિ, માધવ વિલસઈ ભોગ વિલાસ;

વે એ સુંદર સેનઈ રમ્યા, દુખ દોહુગ દૂરઈ સર્વિ ટલ્યા. ૬૨૩

દૂહા.

I. ટ. x. સાચર હુંદી લહરીયં, વૂઠા હુંદા વાઉ;

વીછડિયાં સન્નન મિલઈ, વલિસ્યું તઠા વાઉ. ૬૨૪

મૂંઈથી રે વલહા, તું ભલઈ મિલિયો આઈ;

કુશલ પછેહી પૂછિસ્યાં, પ્રીતમ પ્રેમ ચખાઈ. ૬૨૫

- (૧) * હરખિઉ રાજ હરખિઉ લોક. + હરખિયો રાજ. (૨) * નાઠઉ. I નાઠો. (૩) * ઘઈ. + ઘીયે. I ઘે. (૪) + તણે. - I સ. (૫) * ખેવઈ x ખઈ સુંદરી. (૬) * સેનઈ મિલ્યા. + સેનિએ. (૭) x સહ. (૮) x હું. - x યાં. - x હું. - x મિલ. (૯) x તાહું તઠો નાહ. I તાહું નાઠો ડાહવા. - * વા. (૧૦) * ભલ મિલીઉં. (૧૧) * પછઈ હી પૂછસઈ. + પછે હી પૂછસું. I પછે હી પૂછિયો. (૧૨) I હુટ્ટા એક.

गाथा. १

रामा रयणीसमए, निसिभरि डसियाइं पियभुयंगेण ।

हे सहि ! किं नहु मरणं, हे हे हेमंतमुच्चरियं ॥६२६॥

* २ परहत्थगयम्मि बहु—दुक्खाइं दट्टुण बंधणं पढइ ।

निराबाहठाणमज्जे, पारेवा जेम सप्पुरिसा ॥६२७॥

श्लोक ३

* चन्दनं शीतलं लोके, चन्द्रनादपि चन्द्रमाः ।

चन्द्रचन्दनयोर्मध्ये, शीतलः प्रियसङ्गमः ॥६२८॥

१ रामा रजनीसमये, निशाभर दृष्टानि प्रियभुजङ्गेन ।

हे सखि! किं न खलु मरणं: हे हे हे मन्त्र(हेमन्त)मुच्चरितम् ॥६२६॥

अर्थः—हे सखि ! स्त्रीने रात्रिना वपते प्रेमि इषि सर्पे आ-
पीने होठे डंभ देवा छतां तेनुं भरणुं केम न थयुं ? त्तारे अत्युत्तरमां
तेषुअे कथुं के—अहेहेहेहे अे प्रमाणे मंत्राअ्यार कर्यां तेथी. ६२६

२ परहस्तगते बहु, दुःखानि दृष्ट्वा बन्धने पतति ।

निराबाधस्थान मध्ये, पारापताः यथा सत्पुरुषाः ॥६२७॥

अर्थः—पीलना हाथे जवामां धरुां दुःषो जेधने पारेवानी
जेम सत्पुरुषो दुःष विनाना स्थानमां अधनमां पडे छे. अर्थात् वि-
पयवासनाथी परस्त्री गमन करतां तेमां अनेक दुःषो होवाने वीधे
अद्यां मालुसो अेकज प्रेमाण स्त्रीना अधनमां पडे छे पणु पील
सामुं जेता नथी. ६२७

३ अर्थः—जगतमां चंदन शीतल छे अने चंदनथी पणु चं-

દૂહા.

કેતા એક દિવસ તિહાં હૂયા, પૂગી સગલી આસ;

વાતાં થાંકી પાછિલી, વિલસ્યા ભોગ વિલાસ. ૬૨૯

ચોપાઇ.

વાચ્યા સફલ કરી આંપણી, રાગ ચાલ્યો નગરી ભણી;

માધવ કામકંઠલા ઝેહ, સાથે લેઈ ચાલ્યો તેહ. ૬૩૦

ઉજેણી નગરી આવીયો, નગર લોક પઈસારો કીયો;

સુખઈ સમાધઈ પાલઈ રાજ, માધવના સવિ સરીયા કાજ. ૬૩૧

દ્રમા વધારે શીતલ છે પણ ચંદ્ર અને ચંદનની શીતલતાઓમાં પણ પ્રીય મનુષ્યનો મેળાપ વધારે શીતલ છે. ૬૨૮

(૧) * I + નથી. (૨) I હૂયા. * રહ્યા. (૩) * મનની.
 (૪) * વાત કહી સવિ. x વાત સહ વીતક કહી. (૫) I છીધી.
 (૬) * ચાલિઉ. I ચાલ્યો + ચાલ્યો. (૭) I કું. (૮) * ઝેઉ.
 (૯) * સાથિઈ I સાથે. ચલીયો અધિક સનેહ. (૧૦) * ચાલિઉ.
 (૧૧) x દોઉ. — * યા. (૧૨) * કિ. (૧૩) + પેસારા કીયા.
 (૧૪) * સુખિઈ સમાધિઈ + સુખિ સમાધિએ પાલે. I સુખે સ-
 માધે પાલે. (૧૫) * સહિ. I માધવ સહ સારે નિજ.

માધવ રાજા પાસઠં રહઠં, લાખ દિનાર દિન દિન પ્રતિ લહઠં;
 દીયા પાંચસઠં મોટા ગામ, સાત ભૂમિ મંદિર ચિર ઠામિ. ૬૩૨
 રાતિ દિવસ તે વિલસઠં ભોગ, ભોગઉ મહુ દિન તણો વિયોગ;
 વિક્રમનઠં ઘઠં તિહાં આસીસ, નાડઉં દુખ પૂરવી જર્ગીસ. ૬૩૩
 ધન ધન વિક્રમરાય નરિંદ, જસ પ્રસાદે કીધી આણુંદ;
 પરદુખભજણુ ધીરૂદ તુજ સહો, ત્રિભુવન તુજ સમવડિ કો નહીં. ૬૩૪
 એક દિવસે માધવ ચીંતવઠં, માત પિતાનઠં મિલીયઠં હિવઠં;
 જાઉં હું આપણુ દેસ, રાય કનુડા માગ્યો આદેસ. ૬૩૫

(૧) + પાસે રહે I પાસે રહે. (૨) * એક. + એક દિન પ્રતિ લહે. I દિન પ્રતિરા. - + સે I સે. (૩) * સપત. I આપપાસિ.
 (૪) * ઘર ઠામ. (૫) + ભોમવે. I વિલસે. (૬) * ભાગુ. + - ભાગો. I ગો. (૭) * તણુકે. I તણો વિન્નેગ. (૮) * નિત દિ. I દીયે નિત. (૯) + નાડુ. (૧૦) * રાજ. (૧૧) * જસુ. - * દિ. (૧૨) * કીધા. I કીયા (૧૩) I ત્રિતુ ભુવને ખીયો. * ત્રિભુવનિ. - * સિ. (૧૪) + વે I વે. (૧૫) * મિલીય હવઠં. + મિલીયે હવે. (૧૬) * જાણુ જાઉં આપણુ દેસિ. + જાણુ જાઉં આપણુ દેસિ. (૧૭) * કનુડાં માગઠં + કને માગે - * દિ. - I દિ.

બાર કોડિ સોવન દીનાર, ચ્યાર સહસ તેજી તોખાર;

કુંજર ચૌસઠિ પાયક ઘણા, બિ સહસ માણુ મોતી તણા. ૬૩૬

દીના અરથ ગરથ લાંડાર, દીધા દાન તેહનઈ અપાર;

સીખા માંગિ ચાલ્યો ઘર ભણી, સાથેઈ સેના સોહામણી. ૬૩૭

અનુક્રમિ કટક સખલ સંજતી, આઁચો નગરી પુહપાવતી;

ગોવિંદચંદ રાય કંપીચો, જાણ્યો કટક નગર વીંટીચો. ૬૩૮

નગરલોક મન ળીહઈ ઘણું, કટક એહ આઁચો કિણુ તણું;

મિલિ પ્રધાન ચિંતવઈ ઉપાય, કવણુ વચરિ આઁચો કુણુ રાય. ૬૩૯

(૧) * ચઉસઠિ I ચૌસઠિ. (૨) * બિસહ માણુ મોતી. + બિસહસ માણુ. I બિસહસિસ. (૩) * બીજા. (૪) * રાજા દાનિ. I અનર્ગલ દાન. (૫) * સીખ માંગિ ચાલિઉ. - I લ્યો. - * થ. + થ. (૬) I દીધી સેના સાથે ઘણી. (૭) x વિક્રમ તણી. (૮) * ય. I જુ. (૯) * આવિઉ. + ચો. I યા. (૧૦) * પુહપાવતી. + પુહપાવતી. I પહપાવતી. (૧૧) I ગો. (૧૨) * કંપીઉ. + ચો. I ચો. (૧૩) * જાણિઉ. + જાણ્યું. (૧૪) * ચંપીઉ. I ચાંપી-ચો. + ચંપીયું. - * નિ. (૧૫) * ઘણું. (૧૬) * આવિઉ. કુણુ તણું - * મ. - + વે. I વૈ. (૧૭) * આવિઉ.

પ્રોહિત તેડી દીયો ખહુ માન, મહેલ્લે સંકરદાસ પ્રધાન;
 હલ અસંખ દીસઈ છઈ સહી, સંત્રામે પહુયેસ્થાં નહી. ૬૪૦
 પ્રોહિતનઈ રાજ ઈમ કહઈ, જિમ તિમ કરિ રાજ ઉગરઈ;
 દેસ્થાં હંડ નહીતરિ ગામ, રખે તુમ્હે થાપો સંત્રામ. ૬૪૧
 પ્રોહિત આવ્યો કટકમઝારિ, માધવ તણી ન જાણુઈ સાર;
 સંકરદાસ પધાર્યો જિસઈ, માધવ પિતા પિછાણ્યો તિસઈ. ૬૪૨
 પિતા જાણુ સામ્હા આવીયો, મસ્તક ચરણુ કરણુ નામીયો;
 મનમાહે તે ઈમ ચીંતવઈ, દીસઈ વાત અચલમ હિવઈ. ૬૪૩

(૧) * પરોહિત. - * ધ. + યે ૬ યો. (૨) * મેહલલિ x સાયઈ દીધા સખલ પ્રધાન. I તુ હૈ મેયો શુદ્ધનિધાન. (૩) + અસંખ્ય દીસે છે. I અસમ દીસે છે. (૪) * સંત્રામિઈ પુહ્યાયે. (૫) x પુહ્યેશાં. (૬) * કર રાજ જિમ રહઈ. x તિમ કરયો જિમ રાજ મુજ રહઈ. (૭) * તીતરઉ + તીતર. (૮) * તુહમે થાપઉ. (૯) * આવિઉ. (૧૦) I લસકર મઝાર. (૧૧) + તણી ન જાણુ. (૧૨) * પધાર જિસઈ. + જિમે. I આવિયો જસે. (૧૩) I તાત ઉવણ્યો તિસે. (૧૪) * પિછાણુઉ તિસમ. (૧૫) * જાણી સાહમુ આવીઉ. (૧૬) I સનમુખ આવીયો. (૧૭) * મસ્તક I મસ્તક. (૧૮) * કમલ લાઉ. (૧૯) I નમાનીયો. x કવિઉ. -- * હિં. (૨૦) I તય. (૨૧) + લેસે. (૨૨) * સં. + અસંલમ હિવે.

પુત્ર ઉલખ્યો પ્રોહિત ત્રિસઠ, હરખઠ વૂઠા આંસુ તિસઠ;
 આઘો લે આલિંગન દીયઠ, અતિ આણુંદઠ ખોલઠ લીયઠ. ૬૪૪
 પિતા પુત્ર મિલિયા મનરંગ, ઝેહૂ મનિ હૂયા ઉછરંગ;
 સનમુખ આઠ્યો સંભલિ વાત, રાગ લોક નગર સંઘાત; ૬૪૫
 અતિ ઉચ્છવ પઠસારો કીયો, માધવ નગરમાહિ આવીયો;
 કામકંઠલા સાથેઠ કરી, માતા પ્રણુમી આણુંદ ધરી. ૬૪૬

વસ્તુ.

૧૩ મિલ્યો માધવ મિલ્યો માધવ હૂઉં આણુંદ,
 નગર સહૂ સિણુગારિયો, સયલ લોક આણુંદ કીધઉ,

(૧) * ઉલખિઉ પુરોહિત. (૨) * હરખિત આસુ છુટા તિ-
 સિઠ. I હરખૈ. (૩) * આઘઉ લેઠ I આઘો. (૪) + દીયે * દીઠ.
 I દીયૈ. - * દિ. I દૈ. (૫) + ખોલે લીયે. I ખોલૈ લીયૈ. *
 ખોલઠ લીઠ (૬) * મલિયા મનરંગિ. + મિલિયા. (૭) I બિહું
 જનમ ન હૂઉ. (૮) આલિઉ. I આયો. + આવીયો. (૯) * નગર
 લોક + નગરિ લોક. - * તિ. (૧૦) + ઉચ્છવ. (૧૧) * પઠસાર
 કીઉ. I પૈસારો કીયો. (૧૨) * ઉ. + યો. I યો. - I કું.
 - * ધિ. I ધૈ. (૧૩) * મિલિઉ. I મિલ્યો. + મિલીયો. (૧૪)
 * અંડાણુ. (૧૫) * ઉ. (૧૬) I ઉચ્છવ - * ધિ. I ધો.
 - * રિ. - + નિ.

સપતભૂમિ મંદિર સહિત, સુજસ સયલ સંસાર લીધઉ;

માય તાય બંધવ બહિન, મિલ્યઉ સહૂ પરિવાર,

કામકંદલા સંગતે, સુખમાં ગમઇ સંસારિ. ૬૪૭

ચોપાઇ.

મિલિયા માય તાય પરિવાર, માધવ મનિ આણુંદ અપાર;

કામકંદલા સાર્યઇ સદા, સુખ લોગવઇ સદા સંપદા. ૬૪૮

દિન પ્રતિ રાય દિયઇ બહુ માન, સુખ વિલસઇ દેવતા સમાન;

ચ્યાર પુત્ર બ્યા સંતાન, પ્રગટયા મંદિરે નવે નેધાન. ૬૪૯

દૂહા.

* વિવિધ વિષય સુખ લોગવઇ, રાજ રિદ્ધિ મંડાણુ;

કુશલલાભ ઇણિ પરિ કહઇ, એ સહી પુણ્ય પ્રમાણુ. ૬૫૦

* ઉત્તમ કુલ જે અવતરઇ, પાલેઇ ઉત્તમ રીતિ;

અચિરજ કેહઉ ચિત્તનઉ, જેઉં વાંસઇ વાડૂ ભીતિ. ૬૫૧

(૧) * મિલિઉ + મિલીયો. (૨) * સંગતિઇ. + સંગતિએ.

I સંગતે. (૩) * મણુઇ I માણે. (૪) * મિલા - * ધિ. I થે.

(૫) + મુદા. (૬) I વિલસઇ લોગ સુખ. (૭) * રાઇ દીઇ. +

દીયે I દીયે. (૮) વિલસે છે દેવ. - * રિ. - * રિ. - * નિ.

- I લે. - I ત. (૯) + અચરજ કેહુ ચિત્તનુ. (૧૦) I જે હુવે.

- I ત. - * સિ.

એક વેસ્થા કુલે ઊપની, ભર જોવન ઘણુ લીણુ;

તોહી નિરતો પાલીયો, કામકંઢલા સીલ;

૬૫૨

ગાથા^૧

સુદ્ધમગ્ગમ્મિ જાયા, સુહેણ ગમ્મંતિ સુદ્ધમગ્ગમ્મિ ।

જે પુણ ઉમ્મગ્ગજાયા, મગ્ગે ગમ્મંતિ તં ચુજ્જં ॥૬૫૩॥

દૂહા.

ધમિ જે ઉત્તમ નારિ નર, પાલઈ નિરમલ સીલ;

ઇહ લોકે સુખ સંપજઈ, પરભવિ સંપત સલીલ. ૬૫૪

૧ શુદ્ધમાર્ગે જાતાઃ, સુખેન ગચ્છન્તિ શુદ્ધમાર્ગે ।

થે ધુનરુન્માર્ગે જાતાઃ, માર્ગે ગચ્છન્તિ તદાશ્ચર્યમ્ ॥૬૫૩॥

અર્થઃ—શુદ્ધ માર્ગમાં જન્મેલાઓ શુદ્ધ માર્ગમાં સુખ પૂર્વકે ભય છે; પણ જેઓ ઉન્માર્ગ (ખરાબ માર્ગ) માં જન્મેલા હોવા છતાં માર્ગમાં ભય છે, તે જ આશ્ચર્ય છે. ૬૫૩

(૧) * ચોવનિ ઘનિ લીલ. (૨) * તઉહી. + તુહી. I તોહી.
(૩) * નિરમલ પાલિઉ - I કુ. (૪) * લોકઈ x ભાવિ સુખ જસ. I ઇણુ ભવિ સુખ સંપતિ હુવે. (૫) * સંપતિ લીલ. - * લિ. x સીલઈ સવિ સુખ સંપજઈ. + શીલેં.

સીલિઈ સુર નર રંજયઈ, સીલઈ સવિ સુખે હોઈ;

કામકંદલા તણી પરઈ, વંછિત પાવઈ સોઈ. ૬૫૫

ઘણા દિવસ સુખ ભોગવી, અંતઈ ધર્મ આધાર;

દાન પુણ્ય બહુલા કરી, પામી પરમ સમાધિ. ૬૫૬

ઈંદ્રસભાએ એકઠા, સ્વર્ગ લોક સુખે ઠામ;

ઉત્તમ જે જે ઉપના, કરી અપૂરવ કામિ. ૬૫૭

સ્વર્ગ લોકસૂ વિ દેવતા, મિલિયા મનનઈ રંગિ;

દેવતણા સુખ ભોગવઈ, ઈંદ્રસભા ઉછરંગે. ૬૫૮

ચોપાઈ.

માધવાનલની એ ચોપાઈ, સુણઈ જુકે એકે મન થઈ;

તેહના સદા મનોરથ ફલઈ, મનવંછિત સુખ સંપત મિલઈ. ૬૫૯

(૧) × સિદ્ધિ. — * રિ. (૨) * અંતિ ધર્મ આરાધિ. × અ-
સલ ધર્ણ. I અણુસણુ ધર્મ આરાધ. — * ઇ. (૩) I સુ ઠામ.
(૪) * એઉ. × એને. + એ તે. — * મ. (૫) I ધરી. — * ગિ.
(૬) * ચઉપઈ. + ચઉપાઈ. I ચોપાઈ. (૭) * ડા. (૮) * ક.
I સુણિગ્યો સહ એક મનો. (૯) + ફલે I ફલે. — * વા
— * તિ.

વિરહી^૧ સુણુ^૨ ઁ વિરતંત, અથવા પરદેસ^૩ હુવૈ કંત;

ભાજ^૪ વિરહ મિલ^૫ સયોગ, સુણુતાં લાલ^૬ વંછિત ભોગ. ૬૪૦
દુહા.

સંવત સોલ સતોહતર^૭, જેસલમેરૂ મઝારિ;

કાગુણુ^૮ વદિ તેરસિ દિવસ, વિરચી આદિત વાર. ૬૬૧

ગાહા દૂહા ચોપા^૯, કવિત્ત કથા સંબંધ;

કામકંદલા કામિનિ, માધવાનલ સંબંધ. ૬૬૨

કુશલલાલ વાચક કહઇ, સરસ ચરિત્ર સુપ્રસિદ્ધ;

જે વાંચઇ જે સાંભલેઇ, તિહાં મિલઇ નવાનદ્ધ; ૬૬૩

ગાથા સાઠી પાંચસઇ, ઁ ચોપાઇ પ્રનાણુ;

તિહાં^{૧૦} સુણુતાં સુખ દીયઇ, જે નર ચતુર સુખાણુ. ૬૬૪

(૧) I સુણિચ્યૈ. (૨) * એહ વરતંત. (૩) * જસ પરદેસિઈ.
- I જસુ. - x જો. (૪) * + I સોલોત્તરઇ. (૫) * + I
કાગુણુ સુદિ તેરસિ દિવસિ. - I દિનૈ. (૬) x ચરચિઉ - *
તિ. * રિ. (૭) * ચુપઇ. + ચુપાઇ I ચોપઇ. (૮) * પ્રબંધ.
- * ત. - I ચૈ. - I લૈ. + સંભલે. - * ધિ. - * દા I
ગાહા દૂહ ચોપઇ પાંચસં. (૯) * ચુપઇ. x ચોપઇ. (૧૦) * તાહ.
+ તે સુણુતાં સંપતિ દીએ. I તિણુ સુણુતાં સુખ ઊપજૈ. (૧૧) *
જિમ જિમ.

૧ રાઉલ માલ સુ પાટધર, કુમ્બર શ્રી હરિરાજ;

વિચ્છી એ સિણુગાર રસ, તાસ કતૂહલ કાજ; ૬૬૫

મારદ સુપસાયઈ કરી, સીલ તણે અધિકાર;

ભણઈ સાંભલે જેહ નર, સુખ પામઈ સંસાર. ૬૬૬

॥ ઈતિ માધવાનલ ચોપાઈ સંપૂર્ણા ॥

(સં. ૧૭૯૦ વર્ષે મિતિ પોસ સુદિ ૯)

(૧) * રાજ ગમાલ સુ પાટધર. - * ય. - વ્યાએહ. (૨)
 * કુતુ. x કતો - * જિ. (૩) * સુપસાયઈ + સુપસાયે. (૪)
 * તણુઈ. + તણે. I તણે. - * રિ. (૫) * સાંભલઈ તેહ. x
 ગુણે જે સાંભલઈ. + ભણે સાંભલે I ભણે સાંભલે. (૬) - + મે I
 મૈ. - * રિ. (૭) x ઇતિ શ્રીમાધવાનલ ચોપાઈ સંપૂર્ણ. (ગણિ કનક-
 સાગરલિખિત) સંવત ૧૭૪૯ વર્ષે કાગુણ સુદિ તિજ ભોમવારે
 લિખિત કાઠારીયા મથો. I સંવત ૧૭૮૭ વર્ષે કારતકમાસૈક
 શુક્લપદે સપ્તમીયાં તથો ગુરુવાસરે સુદામચ્ચે સદ્ગુરુ વાચકો-
 ત્તમવાચક શ્રીલલિધરાજજી તત્શિષ્ય વાચક શ્રીમેઘરાજજી
 તચ્છિષ્ય ચરણસેવક મુ૦ ગુલાલરાજ લિપીકૃતમ્ ॥ (લિખિત
 રતનસોમ સં ૧૮૬૪ ના માહાસુદિ ૭ સાંમી દેવધુરીમિત્રવત્ છે
 ગામ કાંમલપુર રહે છે.)

વાચક કુશલલાલ વિરચિત—

શ્રીસ્તંભનકપાર્શ્વનાથ—સ્તવનમ્.

પ્રભુ પ્રભુમુ રે પાસજિણેસર થંભણુઉ,
ગુણુ ગાવા રે મુજ મનિ ઊલટ અતિ ઘણુઉ;
ન્યાની વિણુ રે એહુની આદિ ન કેા લહુઈ,
તોઝિ પણુ રે ગીતારથ ગુરુ ઇમ કહુઈ;

છંદ.

ઇમ કહુઈ શાસ્ત્ર તણુઈ પ્રમાણુઈ, રામ દશરથનંદનઈ,
બંધિવા પાજઈ સીત કાજઈ, સમુદ્ર તટિ એકિણુ વનઈ;
લિહાં રહ્યા બંધવ રામ લખમાણુ, સાથિ સેના અતિ ઘણી,
પ્રાસાદ એક ઉત્તંગ તોરણુ, વન થાપના જિનવર તણી. ૧
તિહાં મૂરતિ રે મૂલ ગંભારઈ પાસની,
મન વંછિત રે આસ્યા પૂરઈ આસની;
તે રાજ રે દિનપ્રતિ પૂજ સાચવઈ,
કર જોડી રે એ બંધવ ઇમ વીનવઈ;
વીનવઈ સ્વામી તુમ પ્રાસાદઈ, જલધિ જલ થંભઈ કિમઈ,
તુ પાજ બાંધુ લંક સાધુ, ઇમ કહી પ્રભુ ષય નમઈ;
બહુ પૂજ કરતાં ધ્યાન ધરતાં, સાત માસ થયા જિસઈ,
નવ દિવસ અધિકા થયા ઝિપરિ, જલધિ જલ થંભ્યું તિસઈ. ૨
એ અતિસય રે અચરિજ પેખી પ્રભુ તણુ,
તિણિ કારણુ રે નામ દિયુ તસુ થંભણુ;
જલ ઝિપરિ રે પાજ કરઈ પાથર તણી,
ગદ લંકા રે સાધેવા સીતા લણી;

તિથિ લંક સાધી સીત આણી, તેણુ વનિ આવ્યા વલી,
 દિન આઠ અઠાડી મહોચ્છવ, ક્રિયા મનિ પૂગી રલી;
 શ્રી રામરાજ શુદ્ધ શ્રાવક, વિનીતા નગરી વસઇ,
 વીસમા જિણુવર તણુઇ વારઇ, ઇમ થયું ગુરુ ઉપદેસઇ. ૩
 ઇણિ અનુકમિ રે કિતલું ઢાલ ગયું વડી,

તે પ્રતિમા રે તિણુઇ વન નિશ્ચલ રડી;

તિણિ અવસર રે ઇંદ્ર તણુઇ આઇસ કરી,

સાયર તટ રે સોવનમય દ્વારાપુરી;

દ્વારિકા નગરી કૃસ્નરાજ, અર્ધ ભરત તણો ધણી,

તિહાં વસઇ યાદવ કોડિ છપ્પન, વડઇ આન્યા જિનતણી;

તિણિ કાલ તિણિ વન તેહ તીરથ, તીહની મહિમા સુણી,

સારંગપાણી ભાવ આણી, આણ્યુ તિહિ જત્રા ભણી. ૪

ઠાલ.

આણ્યુ તિહાં નરહરિ, જિણુહરિ અતિ ઉદ્ધાસ;

મનનઇ આણુંદઇ, વંદઇ થંભણુ પાસ;

પેખઇ અતિ નવલી, પૂજા પ્રભુનઇ દેહ,

એ કેણિઇ કીધી, ઇમ મનિ થયુ સંદેહ;

સંદેહઇ ઇસઉ અટવી ચિહુ, પાસઇ નહી માનવ સંચાર,

કિણુઇ કરી વિદ્યાધર સુરવર, પૂજા સતર પ્રકાર;

ઇસિઉ વિમાસી મંડપિ અંતર, રહ્યા તિગુપતિ ઠામ,

મધ્યરાતિ પાતાલઇ આન્યઉ, વાસિગ વિસહર સ્વામિ. ૬

તિહાં આવી પ્રણુમઇ, ઘઇ નાટક આદેસ,

મિલિ નાગકુમારી, વિરચઇ અહભુત વેસ;

શકસ્તવે પલણ્યઉ, ભણ્યુ શ્રાવક એહ,

હરિ પ્રગથ્યા તતખિણુ, સાહુમિ તણુઇ સનેહ;

સસનેહ વાસિગ કૃષ્ણુ નરેસર, ખઇઠા ખિંબ વખાણુઇ,

એ થંભણુ પાસ જિણુસર, આદિ ન કોઇ ભણુઇ;

અસીય સહસ વરસ મઠ પૂજ્યા, જઈ હતા પાયાલઈ,
 વરૂણઈ એ પ્રાસાદ કરાવ્યુ, તવ થાપ્યા ઇણઈ જિણુલઈ. ૭
 સહુ વાત કરીનઈ, વાસિગ ગયુ પાયાલિ,
 શ્રીકૃષ્ણ નરેસર, મનિ ચિંતઈ તિણુ કાલિ;
 જુ એહવઉ તીરથ, હુઈ દ્વારિકા મઝારિ,
 તુ જાણું નરભવ, સફલ થયુ સંસારિ;
 સફલ જનમ કરિવાનઈ કાજઈ, તેહ બિંબ ઇહ આણુઈ,
 શ્રીદ્વારિકા હેમમય જિણુહર થાપ્યા પ્રગટ પ્રમાણુઈ;
 ઘણુ કાલ પૂજા તિહાં પામી, કર્મ નિકાચિત જાણી,
 શ્રાવકનઈ સુપનંતરિ આવી, દેવ વહઈ ઈમ વાણી. ૮
 પ્રભુ પ્રતિમા વાહણુ, લેઈ સમુદ્ર મઝારિ,
 મૂકેજ્યો નગરી, થાસ્મઈ અવર પ્રકારિ;
 તિણુ સાગર અંતરિ, કાલ ગયુ બહુ જમ,
 દક્ષિણિ દિશિ ઉત્તમ, કાંતીનગરી ઠામ;
 કાંતીનગરી જૈન વસઈ તિહાં, શ્રાવક સાગરદત્ત,
 વાહણુ સાત વહઈ વ્યાપારઈ, પોતઈ પરધલ વિત્ત;
 અન્ન દિવસ સાયર વિચિ વહતાં, જિહાં છઈ થંભણુ પાસ,
 ઉપરિ આળ્યા થંભ્યા વાહણુ, તે સહી થયા ઊદાસ. ૯

હાલ.

માસ દિવસ વાણી અઈ, અંબરિ સુરરાય,
 પ્રતિમા થંભણુ પાસની, સાયર જલમાંહિ;
 સુર પ્રગલ્યઉ જિનશાસનઈ, સુર કહઈ વાણી,
 એહ પ્રતિમા ભાવસું, પ્રગટી કરે જઈ;
 જિન કાંતીનગરી જિણુહરિ, મૂલનાયક એ ધર;
 તે બિંબ કાંતીનગરી થાપ્યુ, કહઈ બહુ શ્રાવક તિહાં,
 એ સકલ તીરથનાથ સમરથ, પુણ્ય જોજિ મિલ્યઉ ઇહાં. ૧૦

ધણ અવસરિ દસઉર, પુરઠં પાલત્ત સૂરિ,
 વિદ્યાખલિ અંબર લમઠં, અતિસય લરપૂર;
 તીરથ જઠં જિણુવર નમઠં,
 તે નમઠં શત્રુજય પ્રમુખગિરિ, સદા પાખિ પારણુઠં,
 પાલિતાણુઠં રહઠં થાણુઠં, નાગાજીન જ્ઞેગી તણુઠં;
 તે ધાત સોવન કાણુ ધમતાં, માસિ છઠઠં રસિ કરઠં,
 કરિ કોપ લૌરવ વીર નાખઠં, રૂપ પંખિનું ધરઠં. ૧૧
 તિણિ પાલિતા સૂરિનઠં, જણુયઉ એહ મહંત,
 પૂછઠં સુર કો દાખવઉ, અતિસય ગુણુવંત;
 કૃપા કરી મુજ લાખવુ,
 ગુરુ તેહ લાખઉ જેહ થંલઠં, ઉપદ્રવ સુર નર તણુ,
 તિણુ કહ્યઉ કાંતીનઠં પ્રાસાદઠં, પાસ છઠં પ્રભુ થંલણુ;
 કુણુ જખ્ય વીર વેતાલ વ્યંતર, સહૂ તસુ પ્રેવા કરઠં,
 તેહની દૃષ્ટિ સાધિ વિદ્યા, જેમ તુજ વંછિત સરઠં. ૧૨
 વિદ્યા એ આકર્ષણી, હુતી જ્ઞેગી પાસ,
 તે પ્રતિમા આણી તિહાં, થાપી નિજ આનાસિ;
 સોવન રસ સાધઠં જિહાં,
 રસ તિહાં સીધુ સુજસ લીધુ, નદી સેઢીનઠં તટઠં,
 ગુરુન[ઠં] જણુવ્યઉ તિણિ કહાવ્યુ, બિંબ ભંડાર્યઉ ઘટઠં;
 ધણિ કાલ ધર્મ સુઠામ થોડા, હુસ્યઠં ર્દેવજાઈન ઇહાં,
 ખાખરા તલિ સેઢિકા તીરઠં, બિંબ ભંડાર્યુ તિહાં. ૧૩
 ઢાલ.

મેઘ આગમ સહી નદીય ઊવટિ વહી, વેલુકા બિંબ ઉપરિ વહુઠં એ,
 તેણુ ભુઠં ધણુ ચરઠં ખીર સુરહી ઝરઠં, ચીકણી ભૂમિખા ખરતલઠં એ;
 કેતલા દિન પછઠં સુગુરુ ખરતરગણિ, શ્રીઅભયદેવસૂરીસહુ એ,
 ષટવિગય પરિકરી. ઉત્રતપ આદરી, રગતિ પિત્તિ થયા મુણિવરુ એ;

તે રગતિપિત્તઠ ગલિત કાયા, નિત ઈમ ચિંતા કરઈ,
અધરાતિ શાસણુદેવિ આવી, કોકડા નવ કરિ ધરઈ;
એ સૂત્ર તું સમગ્રવિ મુંનઈ, તામ ગુરૂ જંપઈ ઈસું,
જઉ થાઈ મુજ નિરૌગ કાયા, તુ સહી જિખેલિસું. ૧૪

તામ દેવી કહઈ નહીય સેહી વહઈ, તિણુ તટિ વૃક્ષ ખાખરતલઈ એ,
તિહાં તુમે જઈવું સ્તવન કરિવું નવું, પ્રગટ થાસ્યઈ પ્રભુ થંભણુઉ એ;
તેહનઈ સ્નાત્રજલિ રૌગ સવિજઈ ટલિ, કહીય ઈમ ગહીય સાસણુસૂરી એ,
સંઘ સગલુ મિલી, તિહાં જઈ મનરલી, નામ ધરણુંદ્ર ધ્યાનઈ ધરીએ;
તિણુ કરી જયતિહુયણુ ખત્રીસી, પાસ પ્રગટ્યા તતખિણુઈ,
તસુ સ્નાત્રનીરઈ સુખ સરીરઈ, ધન્ય ધન્ય સહૂ ભણુઈ;
તિણિ થાન થાખ્યુ સુજસ આખ્યુ, થયો પરતો અતિ ઘણુઉ,
તેહનઈ નામઈ તેણુ ઠામઈ, ગામ વાસ્યુ થંભણુ. ૧૫

થઈ ઈમ મહિમા ઘણી પાસ થંભણુતણી, સગુરુકાયા નવપદ્મવી એ,
સંઘ આવઈ ઘણા કરઈ વદ્દામણુ, મહીયલિ કીરતિ નવનવી એ;
સુપન જે દેવતા કોકડા નવ હતા, સૂત્ર તે સૂત્ર સિદ્ધંત નામ,
વૃત્તિ નવઅંગિની લેહનવ ભંગિની, રચીય આચારિજ તેણુ ઠામિ;
તે તિણુઈ ઠામઈ સહૂ પામઈ, આસ કરી જે આવએ,
કરિ ભાવ ભત્તિઈ એક ચિત્તઈ, સેવતાં સુખ પાવઈ;
એકદા ગુરૂ ધરણુંદ્ર ધ્યાનઈ, પ્રગટ થઈ પદ્માવતી,
શ્રીઅભયદેવસૂરિંદ આગઈ, તે કહઈ સંભલિ જતી. ૧૬

સ્તવન જે તુહા કર્યઉ, મંત્રઆતસય ભર્યઉ, અંતિસુ ગાહ જે એ કહી એ,
તેહ ગુણિયઈ જિહાં, ઈંદ્ર આવઈ તિહાં, કષ્ટવિણુ તેહ ગુણુવિ નહી એ;
તેહ ભંરારિવી કાજિ સંભારિવી, અવર ઈણિ તવન મહિમા ઘણી એ;
સમરતાં સંપદા રૌગ નાવઈ કદા, સદા આવસ્યક ધુરિ ભણીએ;
નિતુ ભણુ પઠિકમણુ તણુંઈ, ધુરિ એક વિધિ ખંરતર તણી,
ઈમ કહિય સાસણુ દેવિ સામિણિ ગઈઈ, નિજ થાનકં ભણી;

કેતલે વરિસે દેસ ગુજ્જર, સકલ ચ્લેષ્ઠાયન થયુ,
ભલ ઠામ જાણુ બિંબ આણી, નયર ખંભાઈત ઠ્યુ. ૧૭

ઢાલ.

થંભનયરિ સિરિપાસ જિણેસરૂ, દિન દિન દીપઈ અતિ અલવેસરૂ,
ખત્ર કરેવા મુજ હુંતી રલી, પ્રભુ તુદ્ધ ભેટ્યા આસ સહુ ફલી;
મુજ આસ સફલી થઈ સઘલી, જમ ભેટ્યા જગપતિ,
સૌભાગ્ય સંપત્તિ કરઉ ઊત્તમ્, કહું એતી વીનતી;
અસમેણુ વામાદેવ નંદન, ધ્યાન માને તોરૂં ધરૂં,
કરૂ કૃપા આમી સૌસ નામી, સદા તુમ સેવા કરઉ. ૧૮

ઈમ તવ્યઉ થંભણુ પાસ સામી, નયર શ્રીખંભાઈતઈ,
જિમ સગુરૂ શ્રીમુખિ સુણી વાણી, શાસ્ત્ર આગમ સંમતઈ;
એ આદિ મૂરતિ સકલ સૂરતિ, સેવતાં મુખ સંપવઈ,
મનિ લાલ આણી ભાવ જાણી, કુશલલાલ પયંપઈ. ૧૯

। ઇતિ શ્રીસ્તંભનકપાર્શ્વનાથસ્તવનં ।

॥ સંવત્ । ૧૬૫૧ વર્ષે । ચૈત્ર સુદિ દ્વિતીય પડવાદિને ।
બુધવારે । શ્રીમહિમનગરે । શ્રીકીર્તિરત્નસૂરિશાષાયાં । શિ૦
મુખ્યશ્રીલાવણ્યશીલોપાધ્યાયાનાં । શિષ્યવા૦ શ્રીપુણ્યધીર-
ગણિ । શિ૦ વા૦ શ્રીજ્ઞાનકીર્તિગણિશિ૦ વા૦ શ્રીગુણપ્રમોદ-
ગણિશિ૦ વા૦ શ્રીસમયકીર્તિગણિશિ૦ પં૦ વિનયકલ્હોલગણિ-
શિ૦ પં૦ ધર્મકલ્હોલગણિશિ૦ પં૦ હર્ષકલ્હોલમુનિના લિલેષ્ઠિ ।
પંચમી ઉદ્ઘાપને । ગુર્મં ભવતુ । શ્રી સંલ્કલાલદામ્પાયાં । સા૦
સુરતાણ તત્પુત્ર સા૦ હેતસી સા૦ ચાંપસી । સા૦ હેતસી
તત્પુત્ર સા૦ વિમલસી પદનાથં । લિલિતં । પુણ્યાર્થં ગુર્મં મૂયાત્મ્ ॥
॥ શ્રી ॥ હ ॥ શ્રી ॥ હ ॥ સંવત્ । ૧૬૫૦ વર્ષે મહ સુદિ ૫
ગૃહીત્મ્ ॥ સા૦ વિમલસી ॥ હ ॥

શકુન યોપાઈ.

વિષયાનુક્રમ.	ગાથા અંક.
યોપાઈ લખવાનો હેતુ.	૧
સરસ્વતીની સ્તુતિ.	૧
સદ્ગુરુ નમનપૂર્વક શકુન વિષયક લોકોની અજ્ઞાનતા	૨
શકુનના બે પ્રકાર ...	૩
પ્રવાણુ દિવસે ત્યાગ કરવાની વસ્તુઓ. ...	૪-૫
ગામમાં જોવાના શકુનો.	
અપશકુન નિવારણના પ્રકારો ...	૬-૮
શુભ શકુનથી ચાલનારને ફલ ...	૬
વિધિ નિવારક શુભ શકુનો. ...	૧૦-૧૧
ત્યાગવાનાં અપશકુનો....	૧૨-૧૫
શુભ અને અશુભ શકુનો ...	૧૬-૪૭
ગામ બહારના શકુનો. ...	૪૮
શકુનના લેહ. ...	૪૯
શાંત ક્ષિપ્ત પ્રશ્નનું રહસ્ય જાણનાર	
શિવાય શકુનનું રહસ્ય સમજી શકે નાહ.	૫૦
દિશિના લેહ.	૫૧-૫૨
જ્વલિત દિશા અને તેનો વખત.	૫૩
ક્ષિપ્ત દિશિનાં નામ.	૫૪-૫૫
સૂર્ય ઉત્તરાયન અને દક્ષિણાયનનો	
યતાં જ્વલિત દિશાનો યતો ફેરફાર.	૫૬-૫૭
આઠ દિશિનું ફલ. ...	૫૮-૫૯
કઈ કઈ બાબતમાં શાન્ત પ્રશ્ન જોવા તેજું વિવેચન.	૬૦-૬૨

દ્વિપ્ત પ્રશ્નો અને તેનાં ફલ	૬૩-૬૪
આઠ પુષ્પાઓનાં નામ અને તેમાં ઉદ્ભવ થતાં નક્ષત્રો	૬૮-૭૪
શકુનનાં પાયા અને તેનાં ફલ	૭૫-૭૬
શકુનની હુઠ અને તેનું ખલાખલ.	૭૭
શકુન કોઈ પશુ ન થાય તો તેનું ફલ.	૭૮
શકુન શાંતિ દિશિથી દ્વિપ્ત તરફ જાય તો તેનું ફલ.	૭૯
હરકોઈ પક્ષીના સામાન્ય શકુનનું ફલ... ..	૮૦-૮૫
રૂડા ભુંડા શકુનની ઓળખાણ.	૮૬
ચકલા ચકલીના સ્વર શકુનનું ફલ.	૮૭
ગામના વનમાં અને વનના ગામમાં દિવસના રાતે અને રાતના દિવસે થતા શકુનના ફલ... ..	૮૮-૯૦
અઢાર દિશિના શકુનના ફલો.	૯૧
અઢાર દિશિનો યંત્ર
દીક્ષદિશિનું ફલ.	૯૨
પૂર્વ દિશિ અને લઘુ મૂલકોણનું ફલ.	૯૩-૯૪
તોરણીયા કોણ અને દક્ષિણ દિશિનું ફલ.	૯૫-૯૬
લાંબકકોણ અને નૈરૂત કોણનું ફલ... ..	૯૬-૯૭
પંચારાધિકોણનું ફલ... ..	૯૮
પશ્ચિમ દિશિનું ફલ... ..	૯૯
પૂર્વ પશ્ચિમ દિશિના શકુનનો ત્યાગ કરવાનો વખત.	૧૦૦
પંચતકોણ અને વાયવ્યકોણનું ફલ.	૧૦૧-૨
પંચારક કોણનું ફલ	૧૦૩
ઉત્તર દિશિ અને ભરહડિકોણનું ફલ.	૧૦૪-૫
ધશાનકોણનું ફલ.	૧૦૬-૭
મહારૂકોણનું ફલ.	૧૦૮-૯

શાંતિ દિશિમાં અને તેનાં સામે જતા શકુનનું ફલ	૧૧૦
શાંતિ દિશિથી દીપ દિશિમાં ગચ્છેલ અને દ્વિત્તે	
દિશિમાં ચચ્છેલ શકુનનું ફલ.	૧૧૧-૧૨
દીપ દિશિમાંથી શાંતિ દિશિમાં ગચ્છેલ અને શાંતિ	
દિશિ સામા કરેલ સ્વરનું ફલ.	૧૧૩
દુર્ગા શકુન	૧૧૪
દુર્ગાના શકુન બુદ્ધી બુદ્ધી સ્થિતિના મનુષ્યોને ગામ	
ખહાર કેટલીક હુક પછી જોવા તેનો વૃત્તાંત	૧૧૫-૧૬
દુર્ગાના શકુન જોતાં પ્રથમ કરવાનાં કાર્ય... ..	૧૧૭-૧૬
દુર્ગાના અઢાર નામ... ..	૧૨૦-૨૨
દુર્ગાનો યંત્ર અને ન હોય તો શુક્ર કરવું તે તથા	
તેના શકુન જોવાનો વખત... ..	૧૨૩-૨૫
દુર્ગા શકુનના પાંચ પ્રકાર	૧૨૬
પાંચ પ્રકારમાં કોણ કોનાથી ખજવાન	૧૨૭
પાંચ પ્રકારનું ફલ.	૧૨૮
દુર્ગાના શુભ શકુન	૧૨૯
દુર્ગાનું તારા થવું અને તેના પાંચ પ્રકારનાં ફલ... ..	૧૩૦-૪૭
તારાના નવ લેહનાં નામ.	૧૪૮-૪૯
તારાના નવ લેહનું વિવરણ.	૧૫૦-૫૬
તારાના શકુનોતું વિવરણ.	૧૬૦-૬૪
દેવીની ચેષ્ટાઓ અને તેના ફલનું વિવેચન	૧૬૫-૭૩
દુર્ગાના સ્વરનું વિવરણ.	૧૭૪-૭૬
દુર્ગા કઈ વખત કયો સ્વર કરે તેનું વિવરણ	૧૭૭-૮૦
દુર્ગાના પાંચ પ્રકારના સ્વરનું ફલ	૧૮૧-૮૨
દુર્ગાના સર્વ પ્રકારના શકુનોતું ફલ	૧૮૩-૨૧૦
તીતર શકુન અને તેનાં ફલ.... ..	૨૧૧-૧૬

[૪]

ધુઅડ શકુન અને તેનાં ફલ.	૨૨૦-૨૫
કાગડાના સ્વરનું ફલ ખતાવનાર યંત્ર	
શિવાના શકુનો અને તેનાં ફળ	૨૨૬-૩૬
હરિણ શકુન અને તેનાં ફલ	૨૪૦-૫૩
નાહાર શકુન અને તેનાં ફલ....	...	૨૫૪-૬૬
લાટ અને ખંજન પક્ષિના શકુનોનાં ફલ.	૨૬૭-૮૩
જંખુક શકુન.	૨૬૦-૩૦૮
ગિરૌલી શકુન.	૩૦૪-૬
શ્વાન શકુન...	
શ્વાનના પાંચ પ્રકાર.	૩૧૦-૧૧
શ્વાનના શુભાશુભ શકુન અને તેનાં ફલ...	૩૧૨-૨૬
શ્વાનની કુચેટા.	૩૨૭-૩૦
કયા માસમાં કુતરાના શકુન શકુન અલ્પ ફલ આપે		૩૩૧-૩૨
ઉપસંહાર	૩૩૩-૩૪
પ્રશસ્તિ	૩૩૫-૪૬
સમાપ્ત	૩૪૬
નક્ષત્ર સ્વાધ્યાય ગાથા...	૧-૧૫

शेठ देवचंद लालबाई जैन पुस्तकालय.

पंडित नयविजय विरचित.

शुकन शास्त्र चोपाई.

हूडा.

शुकन शास्त्रनी चोपाई, लिखस्युं अतिउद्धार;
जे लखुतां मन उपजे, शुभ वली अशुभ विचार. १

चोपाई.

सकल बुद्धि आपे सरसती, अभीय सम वाणी वरसती;
अज्ञान तिभिर आरति वारति, नमो नमो लगवती लास्ती. १
सहुगुरु चरणु नमीरे कहुं, शुकन तथा जे लेखन लहुं;
शुकन शुकन मुभ सहुको करै, शुकन लावण वीरला लहे. २
शुकन सणल भिहु लेहे कल्या, गाम मांडि पुर भांडिर लह्या;
गाममांडिला शुकन ते सार, सांललजे ते कहुं विचार. ३
प्रथम प्रयाणु दिन वरजवुं, क्षौर वमन तेल भरवुं;
मैथुन कलह रैवुं भद्यपान, जुओ नवि रभीये आंणी सान. ४
वली लोचन परिहरवुं ओह, कडुओ भाटो दुध गुल तेड;
आभीष तेल मधु नवी लुज्जिये, जे प्रयाणु मुभ वांछिये. ५
पथिक प्रयाणु नर आलतां, माडा शुकन हुया हेभतां;
पाछा वली ने पडभीये, थापोथास आठ सभीये. ६
ओटली वार विलंभन करी, आलो हर्ष हिया स्युं धरी;
अपशुकन (जे) वली लडी, र्वासोधास सोल (जे) रडी. ७
प्राणायाम पडभिये अतला. पछे प्रयाणु करीं लला;
त्रीं वार शुकन नवि होय, तिणे दिवस न आले डोय. ८

એ શુભ શુકનિ પ્રયાણુ કરો, લાલ લોલ જય પામે ખરો;
 માઠે શુકન મ ચાલો જાણુ, પુષ્યા વિણુ વલી પુરૂષ પ્રધાન. ૯
 વેદ ધ્વની વલી વીણાવાદ, રાજ રથ શંખ ભેરી નાદ;
 છત્ર સિંહાસન કુંજર સાર, ઉદ્ધો ભણુ યોગિણિ જયકાર. ૧૦
 સખધેનુ મંગલ ભણુ જાલ, શ્વેતપુષ્પની આપે માલ;
 દ્વિધિ દુર્વા મદ્ય સામુ મિલે, અલીય ત્રિધન સવિ દૂરે ટલે. ૧૧
 કેશ હાડ લોહ સાંકલ રાખ, ઇંધણુ કપાસ કિહાં જાઓ ભાખ;
 કૂકસ પંચુ ઠાલા હાંડલા, રાટુયાં વિટલ વિણુ ચામડાં. ૧૨
 ધ્વજ વીષ ત્રણ ખખ્ખાર ખોલ, સાપ બિલાડો મલી તેલ ગુલ;
 વામન વૈરી વિરવો વેષ, છકયો કૃપણુ વલી વાગે ઠેસ. ૧૩
 રાસલ મહિષ ચડ્યો પુરૂષ જેહ, ગર્ભવતી રજસ્વલા કહું તેહ;
 ખોડો આંધલો અંગે હીન, પતિત પાવે રોગી દીન. ૧૪
 સસો સેહલો કાકિડો વલી, પગ આખડે પાઘડી જય ટલી;
 અચલ કાંટે વિલગે યદ્દા, સુગુણુ પિયાણું ન કરે તદ્દા. ૧૫
 નવુ સિંહાસન સર્વ સિદ્ધિ કહે, જુને કરી અર્ધ ફલ લહે;
 ત્રવાધયો માંચી ખાટલો, સાદરીઈ ભરીયો નહી એ ભલો. ૧૬
 પેટ પિંડિ પગ પીડા કરે, હિંડયો વાટે યદ્દા દુઃખ કરે;
 સર્વ હથિયાર ભલા સજ્જીયા, વાલંદ શસ્ત્ર સદ્દા વરજીયા. ૧૭
 નીલો સાક મડ્યો સવિ ભલો, પાણુ કાલિંગ ટાડ્યો એક ભલો;
 મચ્છ યુગ્મ પૂરણુ ફલ કરે, સુકો મત્સ નિષ્ફલ પ્રલ હરે. ૧૮
 સૂર્ય વિકાસિયા કમલ હુઈ જેહ, રાત્રિ નિષ્ફલ કહિયા તેહ;
 સોમવંસી કમલ જાણુને, દિવસે નિષ્ફલ સહી માનજો. ૧૯
 ગોરી પાનિ સુખદાયક સહી, કાલી તુચ્છ ફલ આપે અહી;
 રજ કાકર નિષ્પ્રલ માનજો, રાતાં કુલ સનમુખ ટાલજો. ૨૦
 આરિસો સાહમો જો મલે, વદન જોતાં સવિ આરતી ટલે;
 એ નવિ જોઈએ તે માંહિમુખ, મરણુભય ઉપજવે દુઃખ. ૨૧

ધાવા વસ્ત્ર પલાલીયા જેહ, સાહમા મિલ્યાં સુખદાયક તેહ;
 ધાયાં મિલ્યાં ચિત ચિંતા કરે, તલાઈ સર્વ આરતિ હરે. ૨૨
 સોનું રૂપું ધાતુ એ સાર, અપર ધાતુથી હાની અપાર;
 ગાય છાંણુ સુખ આપે સરે, મહિષિ છાંણુ નિતુ ચિંતા કરે. ૨૩
 સાલિ ગોધુમ ત્વચા સહ સાર, ઈણુધાને હુધ જ્ય જ્ય કાર;
 તિલ દ્રવ્ય હાણી કરે તે સહી, કુકસ ધાને તુચ્છ ફલ લહી. ૨૪
 સ્વ્યા ધાન સુખ ન આપે રતી, શેકયાથી રિદ્ધિ નાસે છતી;
 ચંધે ધાને સર્વ સિદ્ધિ મલે, કોહું અન્ન કષ્ટમાંહી લલે. ૨૫
 સાંભલિયો અથ દિઠોનરિંદ, સાહમુ મિલિઉ કરે આણુંદ;
 અન્ધકાઠિયો નાઠો એકલો, એહવો નરપતિ નવિ કહીયે લલો. ૨૬
 ભારતમાંડિ વેદવ્યાસે કહું, જૈનજતિ શુભ દર્શન લહું;
 આચારિજ તે વિદ્યાવંત, રાજ્યરિદ્ધિ આપે એકંત. ૨૭
 વલી શુકનાર્ણવ માંહિં સાખ, રાજા મયૂર તુરંગમ ભાખ;
 હસ્તિ વૃષભ સ્વેતાંબર મિલે, મન ચિંતવ્યા મનોરથ ફલે. ૨૮
 ભિક્ષાચર ભિક્ષાચે કરી, સઘળું વિધન જાએ તે હરી;
 ઠાલો અનરથકારી કહ્યો, ભિક્ષિ ખીજો ઈણિ પરી લહ્યો. ૨૯
 સનમુખ વેશ્યા મંગલકરે, વિવાહ કાજે રૂડિ નહિ સરે;
 સંતાંત ફલ નવિ પામે કદા, વૃદ્ધવેશ્યા નિષ્કલ હોયે સદા. ૩૦
 પૂર્ણ કુંભ પુરણુ ફલ કહ્યો, અર્ધે અર્ધ વિદ્રાસે લહ્યો;
 શુભ કુંભ પુણ્ય જોગે મિલે, ઠાલુ કુંભ અશુભમાંહિ લલે. ૩૧
 પથિકને કહે પુઠે વલી, ચિંતા ન જાએ તેહનિ ટલી;
 વર કન્યા પરણી આવતાં, ભાગ્ય યોગે મિલે ભાવતાં. ૩૨
 કાલે નીલે વસ્ત્રે વલી, પુરૂષ સ્ત્રી સાહમિ જો મલી;
 કાર્ય સિદ્ધ ન હુયે તેહ તાણું, મેહકાજ મેહ વરસે ઘણું. ૩૩
 પુરૂષે તાણ્યો સકટ પેખિયે, વવ બંધન મરણુ દેખિયે;
 બળદ એક તાણ્યો ગાડલો સાહમો મિલ્યો નહિં તે લલો. ૩૪

ઉંટ ચંદ્ર મરુદે ઘણું. દોડ્યો ઉંટ કુટ ઈ ઘણું;
 ષણા ઉંટ સાહમા ઉતરે, પથિ કુશલ દેખે દુર્લિક્ષ કરે. ૩૫
 બ્યાઈ લેસ પ્રવેશે શુભ, પાડિ સહિત વિવાહે અશુભ;
 મહિષ સહિત મહિષિ ઘર મધ્ય, ચેર મરણુ ભય આણે શુદ્ધ. ૩૬
 પા'ડ સહિત મહિષિ ઘર વહા, આવે તો રિદ્ધિ આપે સડી;
 રતિ આવી લેશ ત્રાસવી, પથિક પ્રયાણે નવિ લેયવી. ૩૭
 પાણી ભરીયો મહિષ જય કરે, અવર મહિષ શુકન પરિહરે;
 પુરૂષ વૃષભ નર ખધે ચડ્યો, ઉત્તમ લાલ લે દ્વેષી પડ્યો. ૩૮
 વૃષભ ચઢી નારી આવતી, પથિક લાલ ઘણું લાવતી;
 વિક્રમ ક્રિયાણું કરવા યદ્ધ, સન્મુખ વૃશ્ચિક જે આવે તદ્ધ. ૩૯
 ઘણો લાલ ક્રિયાણામાં કહ્યો, રાજકાજ વચરી ભય લહ્યો;
 કરસણુ કાળે તે જાણુજે, પ્રવેશે વિંછિ ટાલજે. ૪૦
 રૂદ્ધન રહિત મૃતક જે મત્તે, મન ચિંતન્યા મનોરથ ફલે;
 પ્રવેશે મૃતક પરિહારે, રોગ મરણુ ભય આણે ખરો. ૪૧
 સંતાન કાળે દિવો જે મત્તે, પુત્ર હોય તસ આશા ફલે;
 દીવી મલી જેટી નિપજે, થોડી વૃત્તિ રોગ નીપજે. ૪૨
 અદ્ય તેલ અલ્પાયુ કહે, પ્રયાણા કાળે દીપક જે લહે;
 ખીજા શુકન જે નવી ભાવીયે, પાછા વલીને ઘરે આવીયે. ૪૩
 રોગી કાળે શુકન જોયતાં, સાહમો અગ્નિ જે મલે આવતાં;
 પૂર્વ રિષિયે અશુભ તે રહ્યો, વિદ્યા કાળે શુભ તે લહ્યો. ૪૪
 કરસણી તપોધન નપુંસક ખાલ,
 હાથે એહને અગ્નિ હોય તો કાલ;
 ધુમ્ર સહિત પ્રવેશે મિલે, સુહૃદુ ધાંન તે તતખીણુ હરે. ૪૫
 સીતકાલે પ્રવેશે અગ્નિ સવિ ભક્તો, સર્વ ઉપદ્રવ વારે એકલો;
 અંધ પુરૂષ પુરૂષે તાણુતો, સાહમો સુખ સડી વારતો. ૪૬

નારી સહિત અંધ કરે હાણુ, આપ ખલે હીંડનો વખાણુ;
ગામ સંબંધી શુકન સવિ કહ્યા, મંદ બુદ્ધિકરી જે મેં લલા. ૪૭

इति गाम मांहिला शुकन संपुर्ण.

ગામ બાહિર શુકન હોય જેહ, સાંભળને હવેક હું વલી તેહ;
પહિલિ દિશિ સકલ ભાખિયે, નીસ્તથી થાય હીયે રાખીયે. ૪૮
શાંત દીપ્ત પ્રશ્ન બે સાર, તેહનો કેતો વલી વિચાર;
સોલે દિસિ અરથ ઉરથ વલી, અઢાર દિસિ શુકનની મલી. ૪૯
દિસિ કાલ સ્વર ચેષ્ટા જાણુ, ગતિ સ્થાનક ભાવ વલી વખાણુ;
શાંત દીપ્ત કાર્ય જે લહે, શુકન ભાવ તે શુદ્ધી લહે. ૫૦
હવે સુશુભે દિસિના વલી લેહ, શાંત દીપ્ત બે જાણુ લેહ;
ભસ્મિત દગ્ધ જવલીત વલી જાણુ, આલિંગતા ઘુમિતા વખાણુ. ૫૧
એ પાંચે દિસિ ટાલી સહી, શેષ થાકતી શાંતજ કહી;
શાંતિ દિપ્તિ પાઠાંતર લહી. સૂર્યચારથી કેતા કહી. ૫૨
રાત્રિ પાછલી અઘલી હુઇ યામ, ઘટીચાર રવી ઉગે તામ;
પહેર એક પૂરવ દિસિ રહી, જવલીત દિસિ નિરતી તે કહી. ૫૩
ધૂમિત છાંયા જલિ ખલિ જાણુ, કદમ ઘાત્રી ભસ્મ વખાણુ;
અંગારીક અનુક્રમે જાણુજે, શાંત દીપ્ત ધાણુ પરિ આણુજે. ૫૪
અગ્નિ ઈશાન ઉત્તર ને પૂર્વ, તોરણીઉ ભરી હુડીએ સર્વ;
માહરૂ મૂલ ધુ મૂલ એ જાણુ, દિસ દિશિએ સહી વખાણુ. ૫૫
શેષ થાનકની આઠે સોઇ, શાંતિ દિશિ નિરંતર હોઇ;
ઉત્તર દિશિનો રવી સંચરે, કુણુ ઈશાન જવલીત તે કરે. ૫૬
જવલીત રહી ઘટી કાચી આઠ, ઘુર ઈશાનથી ગાણીયે પાઠ;
દક્ષિણાયન સૂરજ હોય યદા, અગ્નિ કુણુ જવલીત હોય તદા. ૫૭
જવલીત અંધ કરે રવી પાસ, ધુમ્ર અંધન છાયા સુખ તાસ;
જલ રાજ્ય કર્દમ હુઇ લાલ, સુખિત ખેમ ભસ્મ ભયરાજ. ૫૮

સોગ અંગાર કરે અતિ ઘણો, એહ મહિમા આઠે દિસિ તણો;
 રવી કલંખી સોમ હુધ રાત, રાજકુલિ મંગલ વિખ્યાત. ૫૬
 બુધ વાણિક પ્રાહ્મણુ શુર કહો, મુસલમાન તે શુકંગ કહો;
 ઋતુ સ્ત્રી રોગી નાહવો, પ્રસાદ સેવા કરસણુ નવો. ૬૦
 પદ પ્રતિષ્ઠા કરવું જેહ, વાણિજ અરથ કહ્યાં સવિ તેહ;
 કાલ નિયતીની કલા અભ્યાસ, રાન્ય અરથ પ્રતિમાનું વાસ. ૬૧
 મુખ કાજે તે ખીજ કામ, શાંત પ્રશ્ન જોવા તે ઠામ;
 બલહ કાજે બલ કરવે સહી, સર્પ વઢે અવિશ્વાસે કહી. ૬૨
 આચાર શુભ વિણુઠે હારતે, શોક કાજે મારી ભય છતે;
 રોગી બંદી પડયા ભય કામ, ચિંતવતાં દુકડે સંચામ. ૬૩
 લાલ તણો ઉપનો સંદેહ, પાછો બલ ભાંજુ છે તેહ;
 વૈરી મિત્યાઈ મરણાંત કષ્ટ, દીપ્ત પ્રશ્ન એ સઘલા દુષ્ટ. ૬૪
 રાજ અર સસુ સીયાલ, ઘોડો ગાય સારસ સુકમાલ;
 રૂડું કામ ગામાંતર વામ, પ્રવેશે જિમણો તે ઠામ. ૬૫
 દેવી ભઈરવ ને છછુંદરી, ક્યાઉ ગિરોલી ભુંડ શુકરી;
 લાલ ભાગે ખોલીએ ભલી, એ સ્ત્રી જતી વિશેષવલી. ૬૬
 ખીજ સ્ત્રી સ્વર જમાણુ કરે, શેષ થાકતાં મુખ ઉચરે;
 પુરૂષનામ તે ડાખો જોય, ગણેશ વાનર જમણો હોય. ૬૭
 પૂરવ ઉત્તર દિશિ કહિયે જેહ, સપ્તરીષિ ભરહડિ તેહ;
 વિષ્ણુ પદ અભિયજ નામ, કુણુ ઇશાન ઉદ્યનું ઠામ. ૬૮
 માયહર કૃતિકા અહિનાણુ, વિશાખા ભરણી પુષ્ય જાણુ;
 અંધારે એક ઉગે સહી, પૂર્વમૂલ સ્વાતિ ઉદયે કહી. ૬૯
 ઉ-કા ઉ-લા મઘા રેવતી, શતભિષા અશ્વિની જે છતાં;
 રોહિણિ ઉદય હસ્ત રિષિરાય, લઘુમૂલે ખોલિયો એ ઠાય. ૭૦
 જ્યેષ્ઠા અનુરાધા આઠરા, પૂ.ષા ઉ.ષા અગ્નિ સરા;
 મૂલ અગસ્તિ તોરણુ ઉગમે, લંકા ટાઠા તારા કમે. ૭૧

દક્ષિણ બીજું નામ નિવાસ, અગસ્ત લંબક યમ નાશ;
 વૃશ્ચિક અસ્ત કરી પરમાણુ, નૈરતિ નામ બીજું સોઈ ઠાણુ. ૭૨
 આદ્રા હસ્ત ચિત્રા મૃગ બાણુ, પંચારાધિ તે અસ્ત વખાણુ;
 સ્વાતિ રૌહિણિને પુષ્કવતી, કૃતિકા ભરણીને રેવતી. ૭૩
 પશ્ચિમ અસ્ત કરી તે કહી, પંચત પુષ્પ વિશાખા સહી;
 સ્વરક અભિય વિષ્ણુ પદ્મવાસ, પંચારક મરી તરીરખી લાવી. ૭૪

દુષ્ટા.

પહિલુ પમ્યા ચારે કરે, તેહવું કરીઈ માન,
 પહિલે પમ્યે ફલ કરે, બીજે બિમણું બાણુ. ૭૫
 ત્રીજે ફલ મોડે રડુ, ચોથે નિષ્કલ તેહ;
 ગામાંતર ત્રીજે શુકન, તુહિ ન ચાત્રે તેહ. ૭૬

શુકન કોશ મોહિ બલ કરે, ગામાંતરિ તે બાણુ;
 કોસ ઉપરી હરૂ ને લવે, તે સવિ નિષ્કળ બાણુ. ૭૭
 રૂડું ભુંડુ ચાલતાં, કિશુ શુકન નવિ હોય;
 પથિ તે કહવું સહી, મૃત્યુ દેખાડે સોય. ૭૮

શુકન શુકન ને દેઈ કરી, દીપ્તીદિશિ તે બાય;
 પંથિને કહેવું નહી, તુઝને કાંઈ નવિ થાય. ૭૯
 ઘર વાસાને મૃત્યુ કહે, અગ્નિ ભય તે બાણુ;
 સમ કાલે સાથે લવે, એક બીજી વખાણુ. ૮૦

ડાખા જિમણા બોલતાં, તોરણી-યાત્રા તેહ;
 ગામિ બતાં આવતાં, સિદ્ધિ કરે સવિ તેહ; ૮૧
 મધ્ય શુકને મધ્યફલ, ઘર ભીંતિ ગઢ વાવી;
 એ અંતર બોલે સહી, અરધ વૃષ્ટિ ફલ લાવી. ૮૨

શુકન ન દિશે ફલ નહી, ભુખ્યુ રોગી હોય;
 સંગમ કરતો ખીહતો, માલા માંહિ બેય. ૮૩

સીમ પર્વતને અંતરે, ખાલક બોલે જેહ;
 તે નિષ્કળ સવિ જાણવું, પ્રગટ કહુ હવે તેહ. ૮૪
 શબ્દ ઘણેરે જે લવે, નર લય વેગુ જાણુ;
 આપ ઇચ્છાએ ખોલતો, દેખીતુ સર્વ વખાણુ. ૮૫

ચોપાઠ.

રૂઠો ભુઠો જે પાડુવો, સું ત્યાગી ફેક તેહવો;
 જીવાર્ગાતે વસતિ કિસે, રૂડું ભુંડું કહિવું તિસે. ૮૬
 ચેડા ચેડિ જે સ્વર કરે, ફર હુકડું મુખ ઉચ્ચરે;
 શુભ અશુભ અનુક્રમિ જાણવું, પહિલુ પછઈ ફળ આંણવું. ૮૭
 ઇમ લેતાં ફલ પામે સહી, એહ વાત અંથાંતર કહી;
 ગામમાંહિ વન સંબંધિ જેહ, ઘણું લય ઉપજવે તેહ; ૮૮
 ગામમાંહીલા વન માંહ લવે, અનરથ કારણુ કરવું સવે;
 રાતિ ચારી કિશે પ્રલ નહિ, કિશ ચારી નિશ નિષ્કલ કહી. ૮૯
 આપાપણી વેલા સુખ કરે, જીવ માત્ર જે મુખ ઉચ્ચરે;
 શુકન જેઈને કરીસે જેહ, નિચ્ચય સુખિયા થાસે તેહ. ૯૦
 અઠાર દિશિના કહુ હવે લેહ, ડાખા જિમણા તિહાં નહી વેહ;
 જે દિશિ બોલે તેહ વિચાર, તે સાંભલજે શુભાશુભ સાર. ૯૧
 અથિર કાજ તે થિર હોયે સહી, થિર કાજની સિદ્ધિ નવિ કહી;
 સુખલાત તે કાજ વિણાસ, દીપ્ત હોય તે પૂરે આશ. ૯૨
 પૂરવ મૂલ લઘુ મૂલ ફલ એક, શુભ કામ વિણુનાડે છેક;
 વિણુસાડે સઘલા ફલ કાજ, વઢાવઢી જય પામે રાજ. ૯૩
 રાજાદિક લાભ ફરે ઘણું, અગ્નિ કુણનું મહિમા સુણું;
 તેરણીયો ફલ દક્ષણુ જાણુ, ખીજું (નામ તે) ચીર વખાણુ. ૯૪
 શાંત કામ તે થાયે વાત, સઘલી વેલા દીપ્ત ઉત્પાત;
 ભય સંશ્રામ વાદ મધ્યાન, દીપ્ત કામ વલા પરધાન. ૯૫

અઠાર દિશિનો યંત્ર.

<p>કુમ્ભરુક ૭ ત્રીસરુક=૫૨૯ ૭ સ્વોમ્ભરુક રીતુ.૭</p>	<p>પશ્ચિમ દિશા ૯</p>	<p>૧૦ પંચરાત્રિ ૧૧ વાયુ સુભો=પરક ૧૨ પંચારક- સ્તિડિ</p>
<p>૫ દશિલ્ય=નિવાસ.</p>	<p>૭૫ રિશિ ૭૬ રિશિ</p>	<p>૭૩ ઉત્તર ધ્રુવ ૭૪ ધ્રુવ રાટ્રિ</p>
<p>૪ રાહાજિ ૫ રિશિરાહ ૬ ત્રીસરુક ૭ સ્વોમ્ભરુક</p>	<p>૭૭ ૭૮</p>	<p>૭૫ ભરિહિડિ ૭૬ પ્રશાન ૧૫ ૭૭ માહરુક= અઠોર</p>

દક્ષણ ધીન્નું નામ નિવાસ, દિવસ ઘણેરે પુરે આસ;
 લંબક શરણુ શાંતિનું કામ, દીપ્તે પામે વચિત ઠામ. ૯૬
 નૈરૂત ધીન્નું નામ પ્રમાણુ, અધિર કામ તે સિંઝે જાણુ;
 જેહ કામનો હુઈ સંદેહ, મેહકાજે વરસે મેહ. ૯૭
 પંચરાધિ તે ઘોડો લાહ, દીપ કાજં તે ધરે ઉચ્છાહ;
 પશ્ચિમ શાંતિ કર્યા દિસ સહી, સંધ્યા વેલા શુભ દિન નહા. ૯૮
 પશ્ચિમ દિશિ વિલંબે કાજ, સર્વ સિદ્ધિ તે પામે આજ;
 વરસાત સવિ વરસે ઘણો, એ માહેમા પશ્ચિમ દિશ તણો. ૯૯
 પુસ્વ પશ્ચિમ પ્રહર ઘુરિ દોય, સોલ ઘડી ટાઢી જે સોય;
 તીવાર પછી જે યોત્રે જાણુ, તેહ શુભ કરવું પરમાણુ. ૧૦૦
 પંચત મરણુ મણુ કલેશજ કરે, દીપ્ત હુઈ તો ચિંતા કરે;
 વાવકુણિ વાયપલ કરે, સીંઝે તો વહી ચિંતા કરે. ૧૦૧
 દુઃખ હોય તો આરતિ જય, ગઈ વસ્તુ લાલે સુખ થાય;
 પંચારક ભય ભાંજે વાત, શુભ કાર્ય તે દે ઉપધાત. ૧૦૨
 જે વિચારે પડયો હોય કામ, તે સીંઝે વહી પામે ઠામ;
 સીધ કામ એ થાતું જેહ, તેહની આશા ન આણે તેહ. ૧૦૩
 ઉત્તર આપે નિશ્ચિત ઠામ, અશુભ હોય તો દે શુભ કામ;
 દીપ હોય તો ઘાત સહી કરે, શાંત થકી તે સીંઝે સરે. ૧૦૪
 દુવા (દસ) કામ વિણુસાડે નહી, નવું ફલ ન પામે સહી;
 ભરહુડિ માંહિ સુકન યોત્રાઈ, ઠાણું ભરે ભરિયો ઠલવાય. ૧૦૫
 હવે ઈશાન કહુ સવિ વાત, શુભ કામ ન હોય ઉપધાત;
 વાહણુ ચરતા ફલવે ઘણું, સેત્રા માન લડે નૃપતાણું. ૧૦૬
 ગઈ વસ્તુ તે લાલે સહી, એ ઈશાન વિદિશિ ફલ કહી;
 માહરૂ (ને) કહીઈ અધાર, શુભ કાજિં તેહનું બહુ જોર. ૧૦૭
 ઉંચા શકુન યોલિવલી જેહ, સુખઅસુખ અસુખઈ સુખ તેહ;
 નિચા સુકન તે ઠામ વિણુસ, ઠામ નુહિ તો પૂરઈ આસ. ૧૦૮

ઉચી નિચી જે દિસિ સંબ્રહેં, વલી ભાવતે દિસિનું કહિં;
 દક્ષિણ વામ તણું નહિં કામ, એ અઠાર દિસિ જ્ઞેન્યો કામ. ૧૦૯
 શાંતિ દિસિ માહિ યોલે જેહ, સાહમું શાંતિ જાઈ વલી તેહ;
 કેવલ ફલ શાંતિનુ કહિઉં, દીપ્ત સાહમું તે યોલી રહિઉં. ૧૧૦
 શાંતિ થકી દીપ્ત દિશિ ગયો, તે માટે અરથ ફલ લયું;
 દીપ્તિ દિશિ શુકનજે લવિં, યોલ સાહમું તેહમાંહિ ઠવઈ. ૧૧૧
 પૂરણ ફલ દીપ્તિનું કહી, વિપરીતે વિપરીતજ સહી;
 ઈમ હુદ્ય વિચારી વાત, સુકન સવિ જ્ઞેન્યો વિખ્યાત. ૧૧૨
 દીપ્તે યોલિ શાંતિ જાઈ, શાંતિ સાહમું સ્વર તે થાય;
 અર્ધપૂલ વિદ્વાસે કહિઓ, ગુરુમુખ એકવા મઈફલ લહિઓ. ૧૧૩
 દેવવિજય સિસ કહિં સહુમુણુડે, સુકન કહુ વડી દુર્ગાતણુ;
 સુકન પોઠાડુ ભાવઈ કરી, પછિ વિચારૂં ભાષા કરી. ૧૧૪
 સુકન જેવાનું ક્ષેત્રજ સુણિઉં, નગર બાહિર થકી તે જાણિઉં;
 રાજનિં છપેં કમતે જાણિં એતલિં સુકન જેવા નિરવાણિ. ૧૧૫
 ઉચ વરણુનિં ત્રણુપેં કમ, ક્ષેત્રઈ જેવા જવા ધરમ;
 શેષ લોકનિં શત વલી એક, જેવા જવુ એતલે છેક. ૧૧૬
 આવા કીજે રાજ દેવિ, ભુઈ ચોખી કીજે ખિણુ મેત્રિ;
 દુ સાધીને દિસિ સાધીઈ, પછિં સહી નાણુ તેહનું કાઠીઈ. ૧૧૭
 ચઉકીથો ગજબાઠ દિસિ ખરૂં, દિસિ સહી નાણુ દુષ્ટનું કરૂં;
 જેહ વાતના શુભ શુકન ભાખિઈ, કાગળ લિખિ કહઈરાખીઈ. ૧૧૮
 દસ દિગૂ-પાલ ચિત્ત ધારીઈ, અપરાજઠ ભાષા વારીઈ;
 યોગિનિ કાલ પુઠિં કરૂં થાપ, દુર્ગા નામ જપો એ જાપ. ૧૧૯
 શ્યામા કૃષ્ણા શકુના સાર, સિત પક્ષા પોઠકી ઉદાર;
 કુમારી પંથ જનનિ કહું, તથામા પ્રહ સુતા જે લહુ. ૧૨૦
 શુકન દેવતા દુર્ગા દેવિ, ચટિકા ધનુર્ધરી વડી ભેસિ;
 પ્રત્યક્ષદેવિ ભગવતિ પાંડવી, વારાહી ઋદ્ધિ આપઈ નવી. ૧૨૧

અષ્ટાદશમભિધાનિં કરી, સિદ્ધિ દાયક દુર્ગા હુઈ ખરી;
 એકરબેડી કરૂં વિનતિ, શુકન સિદ્ધિ આપઉં લગવતી. ૧૨૨
 દુર્ગા મૂરતિ કોળે યંત્ર, ચૈત્રી ગર્જિમાંડી ભણું મંત્ર;
 મૂરતિ યંત્ર વિભુસ્તુ કીજીઈ, નામ લેઈ ધરતી પુજીઈ. ૧૨૩
 દ્વિસિ પૂજે વધાવઉં ખરી, ચૈત્રાપૂર્ણી નિજ કર કરી;
 સંધ્યા સમય અનિ પરભાતિ, એખિહુ ટંકી શુકન વિખ્યાત. ૧૨૪
 અથવા ચ્યારિ ટંક વલી કહ્યા, વિસ્તારિ છટંકજ લહ્યા;
 શુકન જોવાની એ વિધ કહી, વિચારણા કહું હવિ સહી. ૧૨૫
 દુર્ગા શુકન વલા લેહે પંચ, દરશણુ ચૈષ્ટા સ્વરનો સંચ;
 ગતિ લક્ષણુ મુકડઈ જે ગ્રહું, વિચારણા જુજીઈ તે લયું. ૧૨૬
 દરસણુથી ચૈષ્ટા ખલ ઘણું, ચૈષ્ટાથી સ્વર સખતો ભણું;
 સ્વસ્થી ગતિ સખલ માનજ્યો, ગતિ અધિક લક્ષણુ આણુજ્યો. ૧૨૭
 એ પાંચે સમુદાઈ કરી, પુરણુ ફલ કિઈ દુર્ગા ખરી;
 ગાંમ ચાલંતા દુર્ગા સિસ્ઈ, ત્રિંડવા શબ્દ ઘણા નવી કરઈ. ૧૨૮
 એઈડી સમે થાનક રહી, શુભ ચૈષ્ટા દુર્ગા કરિ સહી;
 અખા ગમા દીડી તે ભલી, કાર્ય સિદ્ધિ કરિં એકલી. ૧૨૯
 અખા હુનિ જિમણી ખઈ, તે તારા દેવી કહિવાઈ;
 જીમણી પાંખ ઉંચેરિ કરિ, ચાંચઈ લક્ષ લેઈ સંચરિ. ૧૩૦
 શુભ શબ્દ તારા વૃક્ષ ડાલિં. ખઈસેં તે ચિંતામણી ભાલિ;
 પુઠિ બાહુત્રિયો આગલિ દેવિ, તારા દરસણુ દેતિ ખેવિ. ૧૩૧
 એહવી દુર્ગા જી પેખિઈ, સર્વ સિદ્ધિ કરતી લેખિઈ;
 અખા ગમા દેવિ તે રહી, જે જે અવસ્થા કરિં તે સહી. ૧૩૨
 સુખ દુઃખ આપણુનિં કહિં, જિમઈ પાસઈ વયરી નઈ લહિં;
 અખા ગમા ઉંચી આકાશિ, ઉડી પડિં પૃથ્વીનઈ પાસિ. ૧૩૩
 પથિક મરણુ સહી જાણુજ્યો, દક્ષિણુ પામે વયરી માનજ્યો;
 પ્રિય સંગમને મોટિમ પાણુ, હર્ષ હઈઈ લક્ષણુ હુઈ ઘણું. ૧૩૪

એ એટા સઘલી જાણવી, વામ પાસંઈ પથિકે આણવી;
 જિમણુઈ પાસિ જે ઇમ કરિં, વયરિંનઈ તે કહીલું સિરઈ. ૧૩૫
 ખીજે રાગ પીડા અનુભવ, નકુલ સિંઆણુઈ જે ત્રાસવી;
 અવસ્થા એહવીઈ હોઈ, ખીલ માંહિ પઇસઈ વલીસોઈ. ૧૩૬
 ઇંધણ લીહાલા વિષ્ટા પડાણ, રાખ અસ્થિ કાંટા સખ જાણિ,
 ખઇમે એકુવે સ્થાનક વતી, દીપ્ત દ્વિશિમાં જઇ લલી; ૧૩૭
 કુચેષ્ટા એ દેવિ તણી, ફલ ગ્રંથ માંહિ જે ભણી;
 અશુભ લહીનઈ એ પરીહરો, શુકનભાવ આવિં જિમ ખરો. ૧૩૮
 ગોલી ધનુષ નખી જિમ જઇ, આકાશે ઉડી તારા થાઇ;
 પથિકનિં વયરિસ્થુ વાદ, ઘણિ પિયાણિં નહિં સવાદ. ૧૩૯
 જિમણિ હુંતિ ડાખાં જઇ, સા દેવી કરવત કહિવાઈ;
 વધ ખંધન મરણ સહી કરિં, નિખર માંહિ તે જોલી સિરઈ. ૧૪૦
 મુખ સાહમી દેવી આવળી, પુકિં શખ્દ કરિં ભાવતી;
 નવી દીસઈ દરસણ જેહનું ગામંતરૂં વારિં તેહનું. ૧૪૧
 દેવી જોલી નિચી જઇ, નિચઉં ફલ તેહનું કહિવાઈ;
 વરસ દ્વિસેં ઘણેરઈ કાલ, તેહનું ફલ નોહિ તતકાલ. ૧૪૨
 મધ્ય ભાગં મધ્ય ફલ લહિ, મસ્તક સમી શિષ્ફલ કહિ;
 ઘુસર માનિ દેવી લવિં, સઘ ફલ તેહનું અનુભવઈ. ૧૪૩
 ખઇ ઘુસરે સુકન હુઇં સાર, ફલ હુઇં પણિ કેતુ કાલ;
 ત્રિહું ઘુસરે માનિજે હોઈ, ઘણિં કાલિં અદપફલ સોઈ. ૧૪૪
 પહિલું નીચી ચાલિ દેવી, પછિં ઉચી જઇ ખીણ મેવિ;
 દ્વિસઘણે ફલથોડું જાણિં, ઇણિ વચનઈ સંદોહમમ આણિ. ૧૪૫
 ઉચી ઉડિ નીચી જઇ, ઉતાવલું ઘણું પ્રલ થાઇ;
 વામ જોલીનઈ તારા ગઇ, અધિક ફલ તેહનું હુઇં સહી. ૧૪૬
 શીષ્ તારા શીષ્ ફલ કહે, વિલંબ તારા મધ્યમ ફલ લહિ;
 મંડઈ મઉડઈ જઇ તાર, દ્વિનફલ દીઈ વવહાર. ૧૪૭

વલી તારા નવ લેદે કહી, તેહનાં નામ જાણું એ સહી,
 અધા^૧ શુલિકા^૨ કાંડા^૩ જાણિ, સ્ખલોતા^૪ દૂરા^૫ વલી વખાણિ ૧૪૮
 કપાટિકા^૬ વકા^૭ જાણુજી, ઉધા^૮ અધા^૯ કિંઈ આણુજી;
 હવે વિનરણુના કહુ નવ તણી, શુકન શાસ્ત્ર માંડા જેહુ લાણી. ૧૪૯
 જે દેવી તારા વલ' હુઇ, રાફ કોટરમાં પહિસિં જઈ;
 તે અધા તારા જાણુજા, અર્ધ^{૧૦} ફળ આપે તે હવી. ૧૫૦
 ગોલિની પરિં ભુઇ લોટતી, પરા પરા જઇ તે મોડતી;
 બીજી શુલિકા તારા એહ, અશુભ ફલ આપઈ વલી તેહ. ૧૫૧
 ખાણુ તણિ પરિ જે દેવી, આગલિ થકી જઇ ખીણુ મેવિ;
 કાંડા તારા ત્રીજી જાણિ, મધ્યમ ફલ આપઈ નિરવાણિ. ૧૫૨
 દેહકની પરિં ચાલતી, ઝાંપ દેઇ થાઇ સાંસતી.
 સ્ખલિતા તારા ચઉચી જોઈ, અદ્ય ફલ દેખાડિં સોઈ. ૧૫૩
 જે દુર્ગા સહસા એકલી, તારા હુઇ જઇ વેગલી;
 તે દૂરા તાસ પંચમી, ભય ઉપજાવિં નવિ તે સમી. ૧૫૪
 કપાટિં રીતિં જે નીકલિ, અર્ધપંચથી પાછિં વલી,
 કપાટિકા છઠીએ તાર, ભયકારીને કરિં જયકાર. ૧૫૫
 ગતિ કરતી આકાશિં જઇ, ચાલિંમુજ ધાર જિમ ગાઈ;
 વાંકી વિસમિ ગતિ ચાલતી, વકા વકજ ફલ આપતી. ૧૫૬
 ઉંચી ઊડી જઇ તાર, ઉધાંતાર કહવી સાર;
 યુદ્ધ વઢાવઢિ સહી તે કરિં, વિસમિ તારા કહવી સિરિં. ૧૫૭
 અરધ મારગિ રહીનિં દેવી, ઉંચી હેડી જઇ ખીણુ મેવ;
 અધા તારા નવમીં જે કહી, બીજી રજવી તારા સહી. ૧૫૮
 પ્રથમ તારાકરિં ભવ તાસ, બીજી તારા લાલ નિવાસ;
 ત્રીજી તારા પૂરણુ ફળ કરિં, એ તારા ફલ જાણો સરાઈ. ૧૫૯
 દુર્ગા સાહમું પુઠે જોઈ, તારા ઉતરિં ખિણુ માંડિ સોઈ:
 પાછલિ કાજ તેહનું નવિ સરઈ, મુખ સાહમીં જે વડી ઉતરિ. ૧૬૦

આગલિં કાજ નથી તેક તણુડે, પાછલિં તાર ઉતરિં તે ભણુ;
 આગલિ ઉતરિ તેકનું સુણે, અર્થે લાલ હુઈ અતિ ઘણે. ૧૬૧
 વામ ભાગિ પ્રયાણુ (જ) સમઈ, ભક્ષણુ લેતી જિમ નિગમઈ;
 લાલ સકિત રોગ અપકરિ, જિમણિ પાસિ હાણિ તે કરિ. ૧૬૨
 જિમણે પાસઓ પાંખવડી જે, વિગય કરિ ઉપાડિં તે;
 પુંછ ઉપાડી લખમિવરિ, હુઈ ઘણું જે નિત્યજ કરિં. ૧૬૩
 મૈથુન કરિં વૃક્ષ વડી ચડિ, ભક્ષણુ લેઈ શાંતિ દિશિ અડિં;
 નિરમલ નીર નાકિ નઈ પોઈ, તે સુખ સંપતિ આણિ દીઈ. ૧૬૪
 જિમણે પાસે સમરિ અંગ, ચાંચઈ પાંખ જિમણિ કરે અંગ;
 વ્યાપારિં સર્વ સિદ્ધિ લકઈ, હવઈ દેવીની ચેષ્ટા કહિં. ૧૬૫
 રીસઈ કડિણુ જોલે વસા જોલ, વાંકું ચુંકું જોઈ નિટોલ;
 ઉઘઈ ઉમ્મ કઈ નાસી જોઈ, ત્રોસે કોપે ખગાઈ ખાઈ. ૧૬૬
 અંગ ઠીવાનિં આવસ કરિં, ઘુણઈ કલમુકિ યઈ ફિરઈ;
 લઘુ વડીનિતિ કરિં વડી વમઈ, ત્રાડે પુંછ ચેષ્ટાઈ ભમઈ. ૧૬૭
 મોહ પડઈ ખીહઈ કરિં ધ્યાન, પાડે કષ્ટ લોટઈ શમસાન;
 કાદવ ધૂલિ ખરડઈ અંગ, શુભઈ અશુભઅશુભઈ ફલ અંગ. ૧૬૮
 પતિ સાથઈ દેવી દીસતી, પૂરણુ ફલ નિશ્ચય આપતી;
 એકઈકરિ અરથ ફલ લહિં, એકઈ ન દીસઈ તે ભય કહઈ. ૧૬૯
 દેવી શુકન જોતાં મનરૂલી, ખીજી દુર્ગા અવઈ વલી;
 મિત્ર પ્રાપ્તિ તેહથી જાણવી, ખાહુલીઉ સ્ત્રી લાભઈ ચવી. ૧૭૦
 દેવી પુંકઈ પતિ લાગતો, ગતિ ચેષ્ટા કરિ ભાવતો;
 પૂરણુ ફલ આપઈ તે સહી, પતિ પુંકઈ જે. દેવી રહી. ૧૭૧
 હીન ફલ તેહથી જાણજો, પુત્ર કાજિ સુકન માનજો;
 ખાઉલિઉ નરનામઈ વૃક્ષ, દીકઉ સુત આપિ પરતક્ષ. ૧૭૨
 નારી નામઈ વૃક્ષે ફરી, જૈડી દુર્ગા દિ દીકરી;
 સુકન જોયંતા પથી જેહ, આપણા પિંડ સરીખું તેહ. ૧૭૩

દેવયોગિ પંખિનિં ક્રેમ, ગોલી ઘાય નાખઈ વલી સોઈ;
 શુકન વંછત નિતે જાણિવડે, શુભાશુભ હીઈઈ આર્ણુ વડે. ૧૭૪
 દુર્ગા સ્વરનાં કહું વલાં વાત, યોલિં પંચભૂત વિખ્યાત;
 પૃથ્વી અપનિ તેકે વાય, આકાશ એ પાંચે કહિવાય. ૧૭૫
 ચીલી શૂલી શખ્દ ણિ સાર, પૃથિવી તત્વના એહ ઉદાર;
 ચિક ચિકુ અપ જાણિવા, કિંતુ સ્ખલિત તેજસ આણિવા. ૧૭૬
 ચિચી ચુલુકા વાયુ અણુને, ચીરી ચિક્ર નલ આણુને;
 દસ યોલએ અનુક્રમિ જાણુ; યોલખવાનું કહું સહિ નાણુ. ૧૭૭
 દુર્ગા ભક્ષણુ લાભઈ કરી, સ્ત્રીયાયિંત હર્ષ ખહુ ધરી;
 પૃથિવી તત્વ શખ્દ તે કરિં, અપ તત્વ સુણુને સહુ સિરઈ. ૧૭૮
 પાણી અર્થિ મિત્ર સંભાય, વૃષ્ટિ સમઈ આપ સ્વર થાય;
 સુસ્ત અર્થિ તેજસ સ્વર સહી, દુઃખ વિરહીં માણત તે કહી. ૧૭૯
 સર્પ નોલે કરો બીડતી, અથવા ગર્ભી તે પીડતી;
 અવર તત્વે સ્વર કરે સોય, શુભાશુભ એહનું હવે જોય. ૧૮૦
 વાયુ તત્વઈ દુર્ગા યોલની, ભય ઘણું મનિ સંભાવતી;
 આકાશ તત્વઈ જે યોલાઈ, રૂઘિર સ્વાવ તો પુડવો થાઈ. ૧૮૧
 પહિલું પૃથવી શખ્દજ કરિં, અપ તેજસ પછી ઉચરિં;
 કલ્પદ્રુમે અધિકું ફલ હોઈ, અક્ષય ફલ સુખ આપઈ વલી સોઈ. ૧૮૨
 પાંચે ભૂત અનુક્રમિ એ વલી, દુર્ગા શખ્દ કરિ એકલી;
 મનોરથ થકી અધિક ફલ લહિં, ભૂત શખ્દ એ વિવરી કહઈ. ૧૮૩
 દેવી ડાખિં પગે જે આંગ, અથવા આંખઈ કરિં જે ભંગ;
 સુભદ તણિં સિરિ લાળઈ ધામ, પશિક પ્રખ્યાણુઈ જય કહિવાય. ૧૮૪
 વૃષ્ટિ નિમિત્ત અચ્છાને કામ, અપ સ્વર દેવી કરે તામ;
 અથવા નીરે કરે સ્નાન, સુસ્ત કરે વમે વલી ધાન. ૧૮૫
 નીલિં તૃણુ યેઈસેં મલપતી, ઉંચઉ માતુ કરિં માહલતી;
 મુત્ર શ્રવઈ વરૂણુ દિસિં જઈ, યેઈસેં પંકિં તાર વલી થાઈ. ૧૮૬

ગતિ ડાખી કંપાવિંચંગ, ખીલ અઈસઈ રજનો કરિં સંગ;
 દુર્ગા એહવી ચેષ્ટા કરિં, મેઘ વૃષ્ટિનો હઈ તિહાં ભરઈ. ૧૮૭
 સુંદું સુંદુયું સુકન નેયતાં, દેવી તાર હુઈ દેખતાં;
 શુભ ચેષ્ટા કરતી દેખીઈ, સુહયું હસ્યેં એહયું ભાખીઈ. ૧૮૮
 વામ ભાગ ચાલિં ચમકતી, વિરૂઈ ચેષ્ટા કરિં હાલતી;
 મહુયું ધાન સહિતે કરિં, સંધિ કાજેં સુકન ઊચરિં; ૧૮૯
 દુર્ગા જઈનિં પતિનેં મલઈ, જે લહસ્યેં ચિંતા સવિ ટલેં;
 નરનારી અઈઠાં હુઈ એય, ઊડી એક જાઈ વલી તેય. ૧૯૦
 દૈવઈ મેલન થાઈ ક્રિમેં, લક્ષણ લેઈ માંહોમાંહિં જિમઈ;
 મિથુન કરિ અઈસેં એક ડાલિ, તાર જાઈ દખિણાવર્ત ભલિ. ૧૯૧
 એહવી ચેષ્ટા કરતી ફિરઈ, સંધિ કાજ સંસય તે કરિં;
 દેવી સ્વર કરી ઉતાવલી, જાઈ યથિક સીધ ફલ કરી. ૧૯૨
 ઉત્તમ ઠામથી ઉંચી જાઈ, તેા ઉત્તમથી ફલ કહિવાઈ;
 નીચાં ઠામથી નીચી જાઈ, તેા નીચાથી લાભજ સહી. ૧૯૩
 પ્રવેશઈ દીપ્ત દિશિ જેઈ, વામ ભાગેં જે દુર્ગા હોઈ;
 સ્ત્રી પક્ષ ઈહાંનિ તે કહી, જિમણેં પાસેં જે દીપ્તજ ગ્રહી. ૧૯૪
 પુરૂષ પક્ષ કરિં તે હાંનિં, પ્રવેસિ દુર્ગા જિમણી માનિં;
 ગામ ચાલતાં ડાખી દેવિ, દીપ્ત દિશિં જોલેં ખિણુ સેવ. ૧૯૫
 અથવા પર્વત પાણી ઠામિ, ડાખી ઉદ્દેગ કેરવા કામિ;
 વાડીપ્રાસાદ વૃક્ષમાં લવી, પૂરણ ઠામેં શુભ જાણુવી. ૧૯૬
 ભૂંઈ જાઈડી દેવી જોલતી, અલય લાભ તે સહી ચાલતી;
 વાવિ કુવા સરોવરનિં કામ, શુભ જોલી દુર્ગા ભૂંઈ ઠામ. ૧૯૭
 મલકરતી જાણુવી અશુભ, ખીહતાનેં કહિવી વલી શુભ;
 સંધ્યાવેલા પુર દિસિં, દેવી શબ્દ કરિં મન નસિં. ૧૯૮
 રાજ્ય માન કરતી તે કહી, શાંત દિશિં પ્રાધ્વર્ણક સહી;
 રવિ ઉદય અસ્તમણુ કાત્રિં, દક્ષિણ દિશિ જોલતી ભલિ. ૧૯૯
 ગાંમ આપણિં લાભજ હોઈ. કુસલ નીરોગ કરિં વલી સોઈ;
 પશ્ચિમ દિસઈ જોલા રહી, રૂધિરહાંનિ કરિં તે સહી. ૨૦૦

(૧) દિસઈ.

ઉત્તર યોલી સદા સુશોભ, ઊચલતાનિં આપેં થોભ;
 ગામ ગયા ઠુમાંહિં લવઈ, વેગો પથીકધર અનુભવિં. ૨૦૧
 દુર્ગા સૂઈ ઠુમાંહિ વલી, ઉઠઈ દુ સાહમી કલકલી;
 કટક ગઠ રોહા સહુ કરે, પ્રવેશઈ જય પામે ખરૂ. ૨૦૨
 મૂલે સુઈ મૂલે ઉઠઈ યદ્ધ, કટક પ્રવેશ ન કીજઈ તદ્ધ;
 ગામંતરૂં ગઠ રોહા વારિ, પ્રવેસિં સુખ પામેં સાર. ૨૦૩
 ભુવણ સુતી દુઈ સ્વર કરેં, કટક કરો કામ સહુનિં સિરઈ;
 ઈશાનિ સિદ્ધિ નવિ કહી, સુતી ઉઠી બુડી સહી. ૨૦૪
 રાજા મસ્તક ઉપરિ વટ્ટી, દુર્ગા યોલિ બઈઠી રલી;
 નગર દેશ રિદ્ધિ પામઈ ઘણી, અપર લોકનિં નિખર ભણી. ૨૦૫
 બ્રહ્મસ્થાનકિં સધ્યા નિંસમેં, દેવી શબ્દ કરિં જે ગમેં;
 વઢાવઢિ કલહુ સહી કરિં. વર્ધ બંધન રાજા ધનહરિં. ૨૦૬
 ઘરમાંહિ દુર્ગા જે લવિં, ભય ઉદ્વેગ માંહિ તે ઠવિં;
 દુર્ગાસિથ્યા ઉપરિ યોલ, તે સ્ત્રી પીડા લાહી નિટોલ. ૨૦૭
 પાલણા ઉપરિ બાલક કુટ, ઘર ઊંખરેં કરિં વલી નષ્ટ;
 મોલેં ભક્ષણ કરી સો ભતી, ઘર પ્રવેસિ સિદ્ધિ આપતી. ૨૦૮
 પંડિત દેવવિજય કેરો સીસ, યોલિ ભાણુજય નામેં સીસ;
 દુર્ગા શકુન ઉદ્ધિ નહીં પાર, સંખેપેં કીધો ઉદ્ધાર. ૨૦૯

॥ इति दुर्गाशकुन समाप्त ॥

ઈતિ પ્રથમોધ્યાયઃ

॥ अथ तीतरशकुन ॥

સરસતિ સામિણિ પાએ લાગીઈ, તીતર શુકન બુદ્ધિ માગીઈ;
 ગામ ચાલતાં ડાવઉ લહઈ, વાટિ કુસલ સદા સહુ કહઈ. ૨૧૦
 દ્વિખણ યોલ્યે લાભજ દીઈ, કન્યા કાજેં વર જેઈઈ;
 ત્રિખણેં વણાયગ વર પાંમીઈ, સુખ લોગવિં જે મન કામીઈ. ૨૧૧
 પ્રયાણે પહિલુ હુઈ વાસ, ત્રિખણેં યોલી હુઈ વામ;
 મન ચિંતળ્યા મનોરથ ફલિં. દુઃખ દોહગ ફરિ સવિ ઠલિં; ૨૧૨

સૂર્ય ઉદ્ય દીપ્ત દ્વિસિ મલઈ, યોલિઉ ઉદ્દેગ માહિ ભલઈ;
 સતિ તીતર યોલ્યો સિરે, સઘલી દ્વિસિ શુન્ય તે કરિ. ૨૧૩
 પછિમ દ્વિસિ અસ્તમનકાલિ, શખ્દઈ તસ્કરનો ભય ભાલિં;
 ધાટી ભય હુઈ જિહાં ઘણો, કુણિ ઈશાન આદિ દેઈ ગણુ: ૨૧૪
 શખ્દ પાંડુઓ સહી માનજે, સઘલી દ્વિસિ વલી માનજે;
 તીતર થાનક વાસો જિહાં, બઈઠો શલ્ક કરિં વલી તિહા. ૨૧૫
 સઘલે કાંમે તે છાંડવો, ચોરી જતાં વામ આણિંવઉં;
 જીમણિં પૂંકિ આવે વાહાર, પ્રવેશેં દક્ષિણ હુઈ સાર. ૨૧૬
 રોગી કાજે શાંતિ દ્વિશિ જોઈ, ગણેશ ડાળો યોલિં સોઈ;
 રોગ નાશ રોગીનો કરિં, જિમણુ દીપ્ત દ્વિશે ઉચ્ચરિં. ૨૧૭
 રોગ ઘણો રોગીનિં થાઈ, ઠાલા છોદ્યા દેઉલ માહિં;
 તીતર યોલિં રોગી મૃત્યુ, ગણેશ સુકન એ માનિં સત્ય. ૨૧૮

॥ इति तीतरापरनामगणेशशुकन समाप्त ॥

॥ अथ घुअड शुकुन ॥

રાજ શુકનની યોલું વાત, ગાંમિં ચાલતાં વામ વિખ્યાત;
 ગામાંતરૂં વારિં એકલો, જીમણો રાજ નહી તિહાં ભલો. ૨૧૯
 પ્રવેશ પ્રિયાણુ દ્રષ્ટિ દીઠ. અશુભ મરણુ ઉપાઈ કષ્ટ;
 ભૂંઈ બઈઠો સંધ્યાનિં કાલિ, પ્રવેશિં સ્વર કરતો ભાલિ. ૨૨૦
 રોગ ઘણું તેહનિં શિર કરિં, ચિંતાતુરની ચિંતા હરિં;
 ઘર ઊપરિ અથવા ઘર બાર, ઘણી નામ લ્યિંવાર વિચાર. ૨૨૧
 સાદ દીયતો ઊડિં સોવઈ, નિશ્ચે ગૃહપતિ મૃત્યુજ હોઈ;
 ગાંમ ચાલતાં દેવ સંબધિ, હાથી વૃષભ અશ્વનિ કંધિ. ૨૨૨
 યોલ્યો વાહાણુ નાસજ કરિં, દિવસે રાજ નિઃશ્લ સરઈ;
 જીમણો યોલી ડાળો થાય, મરણુ કષ્ટ તેહનું કહિવાય. ૨૨૩
 આગલિ કાર્ય સરિં તેહનું, શુભા શુભ જાણું તેહનું;
 ઘણા ઘુક ઘરિઘરિ યોલતાં, પૃથવીપતિ ઉપાવઈ ખતા. ૨૨૪
 રાજ શુકન ઈણીપરિ જાણુજ્યો,

॥ इति घुअड शुकन. ॥

કાગડાના સ્વરત્વં ફલ.

<p>૧ ઇશાણકુણુ ફલ ૧ ચોરપ્રચાર (ચોરભય) ૨ આયુક્ષ્ય કરે ૩ સંતોષ કહે ૪ સુખ સંતોષ કહે</p>	<p>૨ પૂર્વદિશા ફલ ૧ દ્રવ્ય લાભ ૨ જલ વૃષ્ટિ ૩ ભય કહે ૪ ચોર ભય કહે</p>	<p>૩ અગ્નિકુણુ ફલ ૧ ચોર સંચાર કહે ૨ સ્ત્રી લાભ કહે ૩ કલહ કહે ૪ દૂર વારતા સંભલાવે</p>
<p>૮ ઉત્તર દિશિ ફલ ૧ ભય કહે ૨ ભયની વાત કહે ૩ ઇષ્ટ સમાગમ ૪ લાભ સુખ સંતોષ</p>	<p>મસ્તક ઉપર ઓલે તેનું ફલ ૧ માન પામે ૨ તંબોલ લાભ ૩ સંતોષ કહે ૪ લાભ કહે</p>	<p>૨ દૂર વારતા સંભલાવે ૩ સ્વર્ગન મલે ૪ સ્ત્રી લાભ ૧ દ્રવ્ય લાભ ૪ દક્ષિણ દિશિ ફલ</p>
<p>હોશિશ્વર મુખાત્મ સ્વરત્વં શુદ્ધિ શાન્ત મન હૃદય શાન્ત શુદ્ધિ શાન્ત લોકે લિપ્તિશ્ચક્રાત્</p>	<p>શુદ્ધિ શાન્ત મન શાન્ત મુખાત્મ સ્વરત્વં મુખાત્મ શાન્ત મન શુદ્ધિ શાન્ત મન લોકે લિપ્તિશ્ચક્રાત્</p>	<p>શાન્ત મુખાત્મ સ્વરત્વં શાન્ત મુખાત્મ સ્વરત્વં શાન્ત મુખાત્મ સ્વરત્વં શાન્ત મુખાત્મ સ્વરત્વં શાન્ત મુખાત્મ સ્વરત્વં</p>

નોટ-આ ચંત્રમાં દરેક દિશિમાં દરેક જુદા જુદા પહેારે કાગડાના સ્વરનાં જુદાં જુદાં ચાર ફળો બતાવેલાં છે તે ફળો તે તે દિશામાં અને તે તે પહેારમાં તે તે ફળદાયક સમજવાં. જેમકે પૂર્વ દિશા કાગડો દિ. વસના પહેલા પહેારમાં ઓલે તો મુસાફરી કરવા જનારને પૈસાની પ્રાપ્તિ થાય એ પ્રમાણે સઘળું સમજવું.

॥અથ શિવા શુકન ॥

શિવા તણા વલી હુધ ઈતે આણુજ્યો;
 ગામિં ચાલતાં ડાગી શિવા, બોલિં તેા સુખ આપેં રવા. ૨૨૫
 જમણી ડાઉં નિખર હુધ સડી, ચોર અનિં રાગનિં કડી;
 દેવયાત્રાઈ તે ચાલતાં, જમણી દીપ્ત દિશિ શુભ મતા. ૨૨૬
 રાગદ્વારિ જતાં વલી કડી, વામ પાસેં દીપ્ત દિસિ ઘડી;
 શીવા બોલી શુભ જાણવી, એહવિં શબ્દ ડીઈ નાણવી; ૨૨૭
 અજુઆલા પખવાડા માંહિં, બાલક અર્થિં ઘણા સ્વર થાઈ;
 ક્ષુધાકાંત કોધિં કલકલી, બોલિં તે નિષ્કલમાંહિ ભલી. ૨૨૮
 ગામાંતરાથી ઘરિ આવતાં, જિમણી શીવા હુધ ઇછતાં;
 દિન દિન સુખ પાંમીઈ અસેસ, પાંમી વ્યાપાર આવી નિજ દેસ. ૨૨૯
 જમણી શીવા નિખર તે કડી, રાજિ કાજ શાંત દિસિ રહી;
 જમણી ડ્યાઉં શુભ જાણવી, દીપ્ત દિસેં નીખર આણુવી. ૨૩૦
 મધ્યરાત્રિ ઉત્તર ઇશાંન, શીવા સ્વર કરતી શ્મસાન;
 સ્થિતિ વાસીનિં મહા ભય કહઈ, ચરવાસી તે દુખ નવી લહિ. ૨૩૧
 રવિ ઊદયે પૂરવ ઇશાંન, શુભ બોલીએ આણુ શાંન;
 સૂર્ય ઉદય થકી એક પહુર, પુરવ અગનિ અશુભનું ધુર. ૨૩૨
 તપન ઊદય વલી આણીઈ, બીજા પહુર લગી જાણીઈ;
 દક્ષિણ અગનિ અશુભ કહિવાઈ, નિવાસ નૈરતિ ત્રીજઈયામ થાઈ ૨૩૩
 નૈરતી પછિમ ચઈથિ યામ. અશુભ તણું તે કરિં કાંમ;
 રાત્રિમાં પહુર પછિમ દિશિ સડી, સેસ થાકતી ઉત્તર કડી. ૨૩૪
 એતલી દિસિ અસુભ બોલતી, શુભ કારીજ તે સડી વારતી;
 રાત્રિં ડ્યાઉં દક્ષિણ દિસિં, બોલી તેા સુખ પાંમી રસિં; ૨૩૫
 સૂર્ય ઉદયે બિંબમાં જઈ, પૂરવદિસિ બોલી તિહાં થઈ;
 આમાધીશ તે ચિંતા કરેં, પુહવી ડુધિરઈ તે વલી ભરેં. ૨૩૬

અસ્તમણ વેલા પછિમમાંહિ, ઘોલિં પરચક લય કહિ વાઈં;
 ઉત્તર દ્વિસિ સંધ્યાનિં સમેં, ઘોલી ઋદ્ધિ આપેં જે ગમઈં. ૨૩૭
 શીવા નગરમાંહી માહાલતી, શુન્ય કરિં તે સ્વર સાધતી;
 અધસાલા માંહિં પૈસતી, યુદ્ધ સહી વલી ઉપાવતી. ૨૩૮
 શીવા શકુન સંપૂરણ હુઆ,

॥ इति शीवाशकुन ॥

॥ अथ हरिणशकुन. ॥

હિરણ તણા તે કહીસુ બુઆ; પૂરવ પુણ્ય સંજેગિ મિતેં, હરિણ અધુરાં જીમણાં વલિં. ૨૩૯
 કલ સહીત પાસેં જાઈ વામ, અશુભ માંહિ સિરિ કહિવું નામ;
 પહેલું દક્ષિણ વામજ જાઈ પછે, તેહનું ફલ અસુભ સહીઅછેં. ૨૪૦
 હરિણ ટોલા માંહિથી એક, શુન્ય નાસીકા જાઈ છેક;
 સરવ સાથ માંહિ એકનઈ સહા લાલ હણિં તેહનિં. ૨૪૧
 વામ પાસેં મૃગ જઈ ઝેસતાં, ચાલણ હારને કષ્ટ આપતાં;
 વાગુર સહીત વધ જંધન કરિં, પછિં લય સઘલો અપહરિં. ૨૪૨
 ગામ ચાલતાં મૃગ ઉતરી, સાહસું થઈ ઝેસે હિત ધરઈં;
 હર્ષ સહિત દ્રવ્યઈ ધર ભરિં, દૈવ જોગિ જો મૃગ મુતરઈં. ૨૪૩
 લાલ હુંઈ સ્વપક્ષેં ઘણો, મૃગ મલકરતો તે વલી સુણો;
 શત્રુ પક્ષનિં કષ્ટ પેખીઈ, અથવા મૃતક અવસ્થા દેખીઈ. ૨૪૪
 મૃગ ટોલામાંહિ એકલો, ડાબો જાઈ નહી તે ભલો;
 નેત્રરોગની પીડા કહેં, અથવા વ્યાધિ શરિરઈ લાહે. ૨૪૫
 સ્વપક્ષમાંહીથી મૃગ ઉતરી, ભૂમિ ખણુઈબુ ચરણે કરી;
 નિધાન લાલ સહી જાણુજે, પરપક્ષે ચોર લય આણુજે. ૨૪૬
 મૃગ ઉતરી જો પુઠે જાય, અથવા કુંડાલિ વલી થાય;
 સવિ કહી નિલય ટાલી ઘણો, સ્વચ્છ ચિત્તને લાલજ ઘણો. ૨૪૭

હરણ ઉતરતાં માંહિથી યેય, અર્ધ માર્ગે પાછે વલી તેહ;
 કાર્યાર્થીને સઘત્રે કામ, અરધ ફલ આપે નિરવાણુ. ૨૪૮
 મૃગલા શિંગેશિંગ આહણુતાં, પથિક ઉપાય ઇષિતાસંગ કરતાં;
જે પેખિયે, કાર્ય સિદ્ધિ સઘલી પેખીયે. ૨૪૯
 મૃગ ઉતરી માંહોમાંહિ, રમત કરી શાંતિ દિશિ જાય;
 કન્યા લાલ પથિકને કહે, મિત્ર પ્રાપ્તિ વલી તેહથી લહે. ૨૫૦
 ઉતરતા વલી ત્રાસવે નાહાર, નીપનું કામ શત્રુભય સાર;
 મૃગ ત્રાસવ્યા દિશે દિશ ગયા, ચાલણુ હારને અશુભ કહીયા. ૨૫૧
 વોલાવી ઘર આવે જેહ, દેશ નાશ કરાવે તેહ;
 અથવા કુટુંબ જુમુઓ કરે, નરપતિ ભય અધિકેરો કરે; ૨૫૨
 મૃગ શુકનની કહી એ વાત,

॥ इति मृगशकुन. ॥

॥ अथ नाहारशकुन. ॥

નાહાર તણા સુણુજે વિખ્યાત;
 ગામે ચાલતા ડાબો નાહાર, ઉતરે તો તરકર ભય અપાર. ૨૫૩
 જમણે પાસે કુટમાં પડે, રામા સાથે સ્ત્રી વ્યાધે નડી;
 નવ પરણીત વધુ વર આવતાં, પિતર ઘર સમિયે ભાવતાં. ૨૫૪
 તીણે સમે નાહાર જે ઉતરે, માય બાપ વિનાશજ કરે;
 જે સાસરા સમિયે ભરનાર, ઉતરે તો વધુને ભાર. ૨૫૫
 અથવા સાસુ પુત્ર કંપતાં, મનુષ્ય એકને પાડે ખતા;
 કરસણુને વૃષાવિણુ ક્ષેત્ર, માંહિ નાહાર દેખે નિજ નેત્ર. ૨૫૬
 રાગ અથ રાગ ભય જાણુ, દુર્લિંક્ષ અને અગ્નિ વલી જાણુ;
 મેઘ વૃષ્ટિ દુઆ પછી કહુ, નાહાર ડાબો ક્ષેત્ર જે લહુ. ૨૫૭
 કરસણુ વૃષભ વૃદ્ધિ ઘણુ થાય, નિપને કરસણુ જમણે જાય;
 ચોર અર્થ રાગ વલી હરે, નિપને અર્થ કાંઈ નવિ સરે. ૨૫૮

મારગ જતાં લાંબે સ્વરે, રૈવે નાહાર અગ્નિ લય કરે;
 પુઠે રૂદ્ધ શોક વલી હોય, વ્યાપાર કામે જતા વલી સોય. ૨૫૯
 વામ ઉતરે વાણિજ ઘણું, દ્રવ્ય સહિત પંથિને સુંભું;
 ઝાંબે કરિ દ્રવ્યની હાણુ, નિદ્રવ્યને દ્રવ્ય આપે આણુ. ૨૬૦
 ગામ ચાલતાં ડાબો નાહાર, ઉતરે તો સુખ આપે અપાર;
 સઘલે કાંમે દીપ દિશિ જય, તો સુખ સંપત્તિ સઘલી થાય. ૨૬૧
 કટકી જતાં ભુંધ ખણે, યુદ્ધ હોય સંદેહ નવિ ગણે;
 સાહમો ખેસી લાગે પગે, સંઘ દુહધ ખોલે નવિ ડગે. ૨૬૨
 ગાંમે આવતા સાથ હોય ઘણો, ડાબો નાહાર હોયતો સુણો;
 આગલા સાથને દ્રવ્ય વ્યય કહે, વિચલાને પુત્ર ચિંતા લહે. ૨૬૩
 પાછલા નરને સ્ત્રી પક્ષ હાણુ, ત્રણે ફલ જુજુઆ કરી માંન;
 નરપતિ પ્રવેસે પ્રદક્ષિણુ પાસ, નાહાર ઉતરે નહીં તે ખાસ. ૨૬૪
 પરચક્ર અનાવૃષ્ટિ હોય દેસ, લક્ષણુ સહિત નાહાર હોય સુવિશેષ;
 દક્ષણુ વામ ઉતરે તો લલો, સર્વ સિદ્ધિ આપે એકલો; ૨૬૫
 નાહાર શુકનની એ કહી વ્યકિત,

॥ઈતિ નાહારશકુન.॥

॥અથ લાટશકુન ॥

લાટ તણી સાંલલજ્ઞે ચુકિત;
 ગામ ચાલતાં જમણી લલી, પ્રવેશે ડાબી લ્યો વલી. ૨૬૬
 સાહમી આવી આગલે જય, પ્રયાણે સુખ સંપત્તિ થાય;
 ગામ ચાલતાં પુઠે લટા, આવી સુખ આપે ઉતકટા. ૨૬૭
 દક્ષિણુવામ લટા વઠી ખેય, વિવાહ ગામાંતર મકર તેય;
 ધરતી ભુમિ ન લેવી નવી, વ્યવસાયે વ્યવહાર ન કરે પુહવી; ૨૬૮

સુહૃદ્માહિ લાટ પેખીયે, પુત્ર લાલ તેહને લાખીયે;
 ખંજન પક્ષી સુપને ફીઠ, અશ્વલાલ કહેવો સીઠ. ૨૬૬
 ગાંમ પ્રવેશે જીમણી લાટ, વિવાહ કાળે વધૂ ઉચાટ;
 વ્યપારે જે જીમણિ જય, તેણે પ્રયાણે લાલ નવિ થાય; ૨૭૦
 પ્રવેશે જીમણી જોલે જોલ, ગામાંતર વલી કરે નિગોલ;
 ક્ષેત્ર સેઠામાંહિ જોલે સોય, રાજકાજથી ખંધન હોય. ૨૭૧
 હિયુ ખણી ખુણે વલી છુપી; પાંખ પડફડી વિમળ કરે લપી;
 પાડુઈ ચેષ્ટા કરતી ફરે, સઘલે કામ અશુભ હોય શિરે. ૨૭૨
 પાંખ નસારી લાટ આવતી, ગામાંતરે ભય ઉપજવતી;
 પુષ્પ ફલ વસ્ત્ર તૃણ સુહૃધરી, ફીસે તો ધનની વૃદ્ધિ કરી. ૨૭૩
 પહિલે દિને ખેત્રમાં વલી, સુખે ફલ લેઈ ઉતાવલી;
 લટામાંહિ જાતી દેખિયે, ધાન્ય નિષ્પત્તિ સખલી લાખિયે ૨૭૪
 લાટ જે જોલે તે માંડી, પાછલી જોલિ ફલ કહેવાઈ;
 સમકલે જે જે જોલાય, મહાભાગ્ય ફલ તેહથી થાય. ૨૭૫
 ખેત્ર માંહિથી લાટ નીસરી, ફીઠે કરસણ ચિંતા કરી;
 સુખ કકરી લાટ ફીસતી, ઉંદર ટીક ઉપદ્રવ કારતી. ૨૭૬
 સંતાન કાળે શુકન જોઈએ, વામ લટાયે સુત પામિયે;
 અધિકારિને ડાખી હોય, વચરીથી સુખ પામે સોય. ૨૭૭
 નરપતિ મલવા જતા વહી, જીમણિ લટા, શુભ જાણો સહી;
 વાયસ સહિત લટા પેખિયે, તસ્કર ભય વાટે દેખિયે; ૨૭૮
 વાસ અને વાયસ બિહુ અંચ, લટા દેખિયે એહુરે સંચ;
 ખટાઉને હોય વિણાસ, પથિકને વૈરિથી ત્રાસ. ૨૭૯
 કાટ વાસ જે; ખસ કરી, વાયસ હુણે જે આંચે કરી;
 મારગ જાતા નયણે ફીઠ, પંથિને કહીયે અનિહુ. ૨૮૦
 કાટ અને વલી જાણું વાસ, નીલી ચડી કરાવે ત્રાસ;
 પથિકને હત્યાદિક પાપ, અથવા અપકીર્તિ સંતાપ. ૨૮૧

ચાસ કરતાં દીસે યુદ્ધ, પક્ષ આપણી માંહિ વિરૂદ્ધ;
લાટ શુકન કહ્યા હિત ધરી,

॥ઈતિ લાટશકુન.॥

॥અથ જંબૂકશકુન.॥

જંબૂક તણા સુણુજે મનધરી. ૨૮૨
ગામ ચાલતાં જંબૂક વામ, યોલે તો સુખ આપે ઠામ;
જમણા યોલ્યા નિખરમાં ભલી, પ્રયાણે પથિક ઘણુ રલી. ૨૮૩
ઠામ રહ્યા ચિહ્નું દિશે સમકાળ, ગાઠ શખ્દ કરે શીયાલ;
ગામમાંહિ પર ચક્રભય જાણુ, અશુભ માંહિ યોલ્યા નિરવાણુ. ૨૮૪
સૂર્ય અસ્તથકી યામ જ્યે, વાયવ્ય પશ્ચિમ દિશિ એય;
પથિકને હોય ઉદ્દેગ, જંબૂક યોલે જે વડવેગ. ૨૮૫
પૂર્વ ઇશાન રાત્રિ મધ્ય, પછી યોલે તો નિખર તે વચ્ચ;
દક્ષિણુ યોલ્યા સદા શુભસહી, સંધ્યા વેલા ઉત્તર કહી. ૨૮૬
દિવસે નિખર યોલ્યા શિયાલ, રાજદ્વાર માંહિ રાત્રિ ભાલ;
પેસે તો હુઈ છત્ર ભંગ, અથવા કાંઈક ઉપાવે ઉદ્દેગ. ૨૮૭
સૂર્યોદય વેલાયે જંબુકા, નગર પ્રવેશ કરે વનથીકા;
અગ્નિ અથ ચૌર ભય હોય, ઘરમાં પેસે તે વલી જ્યે. ૨૮૮
ઘર સ્વામિનો હોય વિણાસ,

॥ઈતિ જંબૂકશકુન.॥

॥અથ છીંક શકુન.॥

છીંક શુકનનો યોલુ હવે ખાસ;
પ્રયાણે જે છીંકજ હોય. અશુભ ફલ કહીજો સોય. ૨૮૯

પહિલા શુકન હુઆ હોઈ ઘણા, છીંકં દુઈની: ફલ તેહ તણુ;
 છીંક હુઆ પછી જણુ, શુકન હોય તે કરૂં પ્રમાણુ. ૨૬૦
 તામ છીંક અર્ધ ફલ લહી, દક્ષિણુ અગ્નિ મીષ એ સહુ કહી;
 પૃષ્ઠ છીંક સુખદાયક સદા, ઘણી છીંક ની:ફલ હોઈ સદા. ૨૬૧
 હાસ લય ઉપાધિ કરી, હું ઘણું વલી મનમાં ધરી;
 એહવી છીંક ફલ નવી જાણીયે, ધ્યાન છીંક નીખર માનીયે. ૨૬૨
 મંજરી છીંક મરણુને કરે, પશુ છીંક કષ્ટકારી સરે;
 વસ્તુ વેચતાં છીંકજ હોય, આગળ ફિરીયાણો મુંહગો હોય. ૨૬૩
 વસ્તુ વહોરતાં છીંકજ સહી, લાભ ઘણું વસાણુ કહી;
 ગઈ વસ્તુ કોઈ જવા જય, છીંક હુઈ લાભેરે નાય. ૨૬૪
 નવા વસ્ત્ર વલી પહેરતા, છીંક થકી આવે આણુ છતા;
 ભોજન હોમ પૂજનો કામ, મંગલીક જે ધરમ સુ ઠામ. ૨૬૫
 કામ એતલા કીધા પછી, છીંકે નર કોઈ જે વચી;
 સવિશેષે કામ વલી કરે, પુણ્ય તણુ તે પાતું ભરે. ૨૬૬
 પ્રેત ક્રિયા કીધાને અંતે, વલી ક્રિયા કરાવે અંતે;
 ઋતુ સ્નાન કરીને રહે, છીંકે તો તે પુત્રી લહે. ૨૬૭
 ઋતુ વંતીને દેઈ દાન, પછે હોય તો પુત્ર નિદાન;
 વૈર જીતવા જતા જેઈ, છીંકે પિશુન સખલો હોય. ૨૬૮
 રોગી કાળે વૈદ તેડવા, જતાં છીંકે જે નવ નવા;
 રોગીને મૃત્યુ જાણીયે, કામ વિના લિષક ન આણીયે. ૩૬૯
 વૈદ રોગીને ઘરે આવતા, છીંકે જે ઓષધ આપતા;
 શીશ રોગ રોગીનો સમે, આહાર લેવું જે જે ગમે. ૩૦૦
 વ્યાપારિ લીધે વ્યાપાર, છીંક હોય તો રિદ્ધિ અપાર;
 લેખુ શુદ્ધ દીધુ રાચને, છીંક ફેક થાય તેહને. ૩૦૧
 પાણી વીવા અથ પ્રીસવા, છીંકે દ્રષ્ટિ દોષ હોય નવા;

નવે ધર વસવા આવીયે, છીંક હોય તો ઉચાળીયે. ૩૦૨
છીંક તણા એ મન આણુજે,

॥ इति छीकशकुन. ॥

॥ अथ पल्ली-गृहगोधाशकुन. ॥

ગૃહગોધાના વલી જાણુજે;
વૃષભ અશ્વ સ્થાદિક લહી, વાહને ગઢને પલ્લી રહી. ૩૦૩
વાહન નાશ તેહથી લહે, છત્ર ઉપર છત્ર ભંગ કહે;
સંભોગ કરતી જો દેખીયે, સ્ત્રીલાલ પથિક ભાખીયે. ૩૦૪
લઘુ વડી નિત કરે જો તેહ, પથિક રોગ નહીં સંદેહ;
જીમણે પાસે શુભ જાણુવી, વામ ચઢી નીખર માનવી. ૩૦૫
સંખલમાંહિ પલ્લી દેખીયે, વિષમ વિષનું ભય ભાખીયે;
વસ્ત્રમાંહિ ચાલતા હુધ પલ્લી, મારગ અગનિ કહી તે લલી. ૩૦૬
સચ્ચામે તો પલ્લી ચડે, પુત્ર વિના તેહને નવી નડે;
સોડમાંહિ પલ્લી આવતી, પરસ્ત્રી દોષ તે ઉપાવતી. ૩૦૭
પલ્લી જેહને માથે પડી, નિરધન ધન આપે વડવડી;
સખતીને ચિત ચિંતા કરે, કાંઈક કષ્ટ તેહને શિર વરે. ૩૦૮
પલ્લી પ્રકરણ હીયે ધરો,

॥ इति पल्लीशकुन. ॥

॥ अथ श्वानशकुन. ॥

શ્વાન તણું વલી કહીશુ ખરો;
શ્વાન તણી જે જાતો પંચ, ધોળો પ્રહ્લ નહીં ખલ ખંચ. ૩૦૯
રાતે વણું ક્ષત્રિ જાણીયે, પીયો વૈશ્ય વલી વખાણીયે;
ફાલું સુત્ર કાખરો જાતિ, આપણી (તેને) ફલશે ઘણો. ૩૧૦
અપર જાતિ ફલ આપે હીન, પ્રયાણે પ્રયાણે નહીં દીન;
ગામ ચાલતા પહિલુ વામ, પછે જીમણું જો જાએ શ્વાન; ૩૧૧

પથિકને પહેલું કલ્યાણુ, છેહુટે કષ્ટ કરે નિરવાણુ;
 ભક્ષણુ સહીત શ્વાન હોય ભવ્ય, ભરમ કેશસ્ત્યું અભવ્ય. ૩૧૨
 ગામ ચાલતા મારગ શ્વાન, લાંબા પગ કરી સોવે જાન;
 પથિકને શોક ઘણું કહે, ભૂમિ ખાણી વિત્ત લાભજ કહે. ૩૧૩
 ગામ ચાલતા કુકર વલી, અર્ધ મારગે ઘેસે જો ટલી;
 ગામાંતર ઘણા દિન થાય, ભૂંધ લોટે તો કષ્ટ કહેવાય. ૩૧૪
 શુકન મારગે સાહાસું જઈ, રૂદ્ધન કરે તો મરણજ સહી;
 રૂદ્ધન કરી વલી પાસે વામ, સ્ત્રી પક્ષે તે ઘાતજ ઠામ. ૩૧૫
 જીમણે પાસે વલી રાય, પક્ષ આપણે ચિંતા સોય;
 પુઠે રૂદ્ધન કરે જો શ્વાન, ઘરમાંહુ હોય કાંઈક યાન. ૩૧૬
 મલકરતો નીખર કહેવાય, સંભોગ કરતો સુખમાં થાય;
 સૂર્ય ઉદય ઘર ઉપરિ રહ્યો, ભસે તો અગ્નિનો ભય કહ્યો. ૩૧૭
 ઘર પુઠે ક્ષાત્ર ભય લહી, ઘર મધ્યે અન્ય પ્રવેશજ કહી;
 શ્વાન અસ્થિ લેઈ ઘર માંહે, પેઠે ગૃહપતિ મૃત્યુ કહેવાહે. ૩૧૮
 શ્વાન શુકન જોવા વિધિ એહ, એક વર્ણુ કુકર હોયે જેહ;
 ભક્ષ કરાવી સતોષીયે, પછે કાર્ય તેહને પુષ્ટીએ. ૩૧૯
 જેહવા કુકર ચેષ્ટા કરે, તેહવા શુકન હીયામાં ધરે;
 જીમણે પગે પાસું પિણુ કાંન, અથવા ભમુહિંઆમિ કરિ માન. ૩૨૦
 નાક એષ્ટ જીભ ને કંઠ, હૃદય હડહુ કક્ષા પુઠિ;
 કેડ ઉદર પાસુ જાણીયે, જંઘા પુછ ગુદ્ય આણીયે. ૩૨૧
 હાથ અને વલી પગનાં તલાં, એટલા અંગ ખણે તો ભલા;
 ઘાંણુ કરી લોટી ઘર વલી, જીમણા હુંતિ ડાંગો વલી. ૩૨૨
 દક્ષિણ પાસિ ઘેસી સુવે, જીમણો પગ ઉપાડી જીવે.
 દક્ષિણ નમિ શખ્દ વલી કરે, રૂડે થાનક જઈ મુતરે; ૩૨૩
 વદ્ આસન પ્રસાદ પર્યંક, ધલહરી અથવા ઘેસે પંક.
 પાણી ઘેહુટે થાપીત કલશ, દુર્વાકુલ વલ્લી સરસ; ૩૨૪

દીર વૃક્ષ તોરણ વીજણે, મુંજ માટી અગ્નિ સાર્થીયે;
 ઠામ એતલે કરે લઘુશંક, મુહડે લક્ષણ લેં નિશંક. ૩૨૫
 રાંધેા ધાનને આમીષ પુરૂષ, ફલે કરી સંપૂરણ મુખ;
 એહવી કુકર ચેષ્ટા કરે, દીસે તો સિદ્ધિ ધરમાં ભરે. ૩૨૬
 કુચેષ્ટા કુકરની કહું, અંથમાંહિ ઠહી જીમ લહું;
 નિદ્રા કરે જગાઈ ખાય, અંગલંગને નાશી જય. ૩૨૭
 ડીલ કાનને ધુણે સીસ, દેહ નયાવી કરે વલી રીસ;
 ખાંસી વમિ ચિંત મન ધરઇ, અલક્ષ ખાય આકંઠ કરઈ. ૩૨૮
 હડકી કરે લોટે માંહિ રાખ, ભસ્મ ઉડાડે વિશમ ભસે ભાખ;
 દાંતે પાહાણુ ગ્રહીને રેઇ, આંખ મીંચી સૂર સાહમું જોઇ. ૩૨૯
 કુચેષ્ટા એહવી કરે શ્વાન, શાંતિ પ્રબં નિશ્ચય કરી યાન;
 દીપ્ત પ્રબં ભય ભજે ઘણું, એ મહિમા કુકરનો સુણું. ૩૩૦
 આસો અને કાર્તીકને માસ, શ્વાન શુકન અલ્પ ફલ ભાસ;
 કૂકરને કામ ઘણો દહે, સુધી પુરૂષ સદા ઈમ કહે. ૩૩૧
 ગામ માંહિ પુર ખાહિર જોહ, શુકન લદ્યા કહ્યા મેં તેહ;
 શુભાશુભ શુકન જે લહિ, આતત અનાગત ભાવજ કહી. ૩૩૨
 શુકન જોઇને કરસ્યે કામ, હુહની વાધે સઘલે મામ;
 દુષ્ટ પરાભવ ન કરે કદા, શુકન ભાવ જે જાણે સદા. ૩૩૩

॥ इति श्वानशकुन. ॥

॥ अथ प्रशस्ति. ॥

વાગડ દેશ વયરાગર નામ, રાજધાનીનું રૂડું ઠાંમ;
 જીહાં ષટ દર્શનના વિશ્રામ, દેશ મધ્ય ગિરપુર વલી ગામ. ૩૩૪
 ગઠ મઠ મંદિર સુચંગ, જૈન પ્રાસાદ જીહાં ઉત્તંગ;
 રાજ કરે રાજ શુભુ નીલો, દાની માની લોગી ભલો. ૩૩૫

કવિતા શ્રીતા વક્તા જાણુ, શૂરવીર ધીર ગુણુ ખાણુ;
 સહસ્રમદ્ધી રાહલ ભૂપાલ, પૃથ્વી પ્રજા તણો પ્રતિપાલ. ૩૩૬
 તસ સુત કુંવર કર્મસિંહ જેહ, ચૌદ વિદ્યા ગુણુ જાણુ તેહ;
 કીસ્ત તેજ અને પરિવાર, શત શાખા વાધે વિસ્તાર. ૩૩૭
 તસ ઘર ગાંધી સંઘ પ્રધાન, ઉર ઉપગારી ન ધરે માંન;
 પુત્ર પૌત્ર કરે નિત ગેલ, મંગલિકની વાધી વેલ. ૩૩૮
 સંઘ રત્ન પુત્ર યોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનો કરે અભ્યાસ;
 તેહને લણુવા કાળે કરી, પ્રાકૃત બંધ એ ચઉપઈ ખરી. ૩૩૯
 શુકન દિપિકા ચઉપઈ નામ, શુકનાણુવ માંહિ એ ઠામ;
 અથવા વસંતરાજની સાખ, શુકનોદ્ધાર લાખીએ લાખ. ૩૪૦
 એતલા ગ્રંથ જોઈને કહી, અલ્પબુદ્ધિ કરી જે મેં લહી;
 જમકન જોડ્યો અક્ષર બંધ, વર્ણુ માત્ર નવિ જાણ્યો સંબંધ. ૩૪૧
 સાચો કરજ્યો જાણુ સુજાણુ, પંડિત આગલ અછુ અજાણુ;
 શુકન સમુદ્ર ન લાલે પાર, ચંચ ભરી કીધો ઉદ્ધાર. ૩૪૨
 વ્યોમ રસ રતી ચંદ્ર વખાણુ, (૧૬૬૦) સંવત્સર એ હીચડે આંણુ;
 સરદ ઋતુ જે આસો માસ, શકા પૂર્ણુ ચંદ્ર કલાવાસ. ૩૪૩
 વિબુધ મુખ્ય દક્ષ આણીયે, પંડિત દેવવિજય વખાણીયે;
 તાસ સીસ કરજોડી કહે, શુકન સુણુતાં સવિ સુખ લહે. ૩૪૪
 એ લણુતાં સવિ લહઈ ઋદ્ધિ, એ લણુતાં પાંખી જે વૃદ્ધિ;
 જયવિજયને પરમાનંદ, લણુતા ગુણુતાં સદા આણુંદ. ૩૪૫

॥ इति शुकनशास्त्र चोपाइ संपूर्ण. ॥

નક્ષત્ર સ્વાધ્યાય.

- વીર જિણેસર ચરણુ નમેવિ, તારા પરિ ઝોલું સંખેવિ;
અભિચિ તારા ત્રિણિ વખાણુ, ગોશીર્ષાકાર તે જાણુ. ૧
- શ્રવણુ તારા ત્રિણિજ કહ્યા, કાહાર તણે આકારે રહ્યા;
પંચ તારગા શકુની રૂપ, રીખ ઘણીઠા એહુ સ્વરૂપ. ૨
- શતભીષા તારા શત અવધાર, પુલ વિખરાજ્યું વિસ્તાર;
પૂર્વભદ્રપદ્મ દો તાર, અર્ધ વાવિનો છે આકાર. ૩
- તિમ ઉત્તરખદ્વયા જોઈ, અર્ધ વાવી તારગા યે હોઈ;
રૈવઈ તારા વર ખત્તીસ, નાવાકાર કહ્યા જગદીસ. ૪
- અશ્વિની અશ્વખંધ આકાર, તારા ત્રિણિ હોય વિચાર;
ભરણી ભગ આકારે કહી, તારા ત્રિણિ તેહના આહી. ૫
- નાવીની કોથલી સમાન, છ તારા કૃતિકા પ્રધાન;
રોહિણી છે સગડુદ્ધી કાર, તારા પંચ કહ્યા અતિસાર. ૬
- મૃગશીર મૃગ શીસા વલી જાણુ, તારા ત્રીણે કરી વખાણુ;
રૂધીર ખીંદુસમ આર્દ્રા જોય, તેહનો તારો એકજ હોય. ૭
- તુલાકાર તે તારા પંચ, નામ પુનર્વસુનોએ સંચ;
યુષ્ઠ ત્રિણિ તારા તે કહી, સરાવલા સંપુટ સમ લહી. ૮
- અશ્લેષા છ જીસી પડાગ, છહુ તારા જાણુવા લાગ;
મઘા મહાગઢનું આકાર, તારા સાત હીયે અવધાર. ૯
- પૂરવ ઉત્તર યે રૂગુણી, અદ્ધ પલંકાકારે સુણી;
દો દો તારા તેહનાં જોય, વીર વચન એ નિચે હોય. ૧૦
- હસ્ત તારગા પંચ વખાણુ, હાથ તણે આકારે જાણુ;
ચિત્રા કુલ તણા મુખ તુલ, તારો એક છે બહુ મૂલ. ૧૧
- સ્વાતિ એક તારો જિને કહ્યો, ખીલાને આકારે રહ્યો;
તારા પંચ દમણુ આકાર, વિશાખાના તે અવધાર. ૧૨

(૧) પૂર્વા શક્યુની. (૨) ઉત્તરા શક્યુની.

અનુરાધા એકાવલી સમુ, તારા ચ્યાર જિન વચને નમુ;
 જ્યેષ્ઠા છે ગજ હંત સમાન, તારા ત્રિણિ જિન વચને માન; ૧૩
 મૂલ તારણા અછેઈગ્યાર, તે સવિ વિંછી ને આકાર;
 પૂર્વાષાઠા ગજગતિ સમુ, તારા ચ્યાર હિયે સંકેમુ. ૧૪
 ઉત્તરાષાઠા તારા ચ્યાર, બેઠા સિંહ તણે આકાર;
 એહ ઉલખી રાત્રિ પરિ લહી, પઠન ક્રિયા આરાધો સહી. ૧૫

इति

पंडित समयसुंदर विरचित—
चार प्रत्येक बुद्ध चौपड़.

अथ कण्विकापराभिधान करकंडु प्रथम—

प्रत्येक छुद्ध

वृत्तांत.

प्रथम अंड.

दुहा.

^१सिद्धार्थ ससि कुलतिलो, ^२महावीर लगवंत;

वर्त्तमान तीरथ धरणी, प्रणुमो श्री अरिहंत. १

^३तस ^४गणुधर ^५जौतम नमो, ^६अग्निध तथा लंडार;

^६कामधेनु सुरतइमणी, याइ नाम विचार. २

^७विष्णु पुस्तक धारणी, ^८समइं सरसुत माय;

^९मुरभनै ^{१०}पंडित करै, ^{११}कालिदास कडिवाय. ३

^{११}प्रणुमो ^{१२}गुइ माता पिता, ज्ञान दृष्टि द्यतार;

(१) + श्री सिद्धार्थ कुलतिलो. (२) + मुं, (३) + सु. (४)
+ मुं. (५) + अग्निध तणु. (६) + वाइ. (७) + धारिणी. (८)
+ सरसति. (९) + नध. (१०) + करं - * डे. (११) + मुं.

કીડીથી કુંજર કરે, એ મોટો ઉપગાર. ૪

ગારૂં કણ્ણી મણી થઈ, તે જીમ મંત્ર પ્રલાવ;

તિમ મહિમા મુજ ગુરૂતણો, હું મતિમૂઢ સ્વલાવ. ૫

મુજને સુમતિ જગાઈઓ, ઉઠ ઉઠરે ઉઠ;

ગુણ વરણુન ગુરૂવાતણા, હું તુજ પૂરસો પૂઠ. ૬

તિણુ મુજ ઉદમ ઉપનો, પંખીને જીમ પાંખ;

એક લાલ વલિ કહે સુમતિ, દુધ ભર્યો વલિ સાંખ. ૭

કરકંડૂ રાજ(૧) દુમુખ(૨), નમિને(૩) નિગ્ગઈ(૪) સુદ્ધ;

ઇણુ નામે ઉત્તમ હુવા, ચ્યારે પ્રત્યેક બુદ્ધ. ૮

ચારિતીયા ચારે ચતુર, મોટા સાધુ મહંત;

ચિહ્નં ખડે કહોં ચરિત હું; જીમ પાસું ભવખંત. ૯

(૧) + કરઈ. (૨) + મોટઉ - * કાર - + ડિ. (૩) + કણ્ણીની. * થી. (૪) + ગ્રહઈ. (૫) + ણી. (૬) + સ. (૭) + નઈ. (૮) + સુમતિઈ. જગવ્યઉ. * મુજને સુમતે જગવ્યો. (૯) + જાઈં જાઈરે જાઈ. (૧૦) + વરણુવિગર્યા. * વરણુવ ગિર્યા. (૧૧) + પૂરિસપુકિ (૧૨) * નિણે. (૧૩) + - જાપનઉ જાપવ્યો. (૧૪) + નઈ. (૧૫) + કહઈ. (૧૬) + ભર્યઉ. (૧૭) * જિમશંખ. (૧૮) + દુમહ. (૧૯) + વલિ (૨૦) + ઇણિનામં - + ચ્યા. - + ૨ - + ચ્યા. - * મહોટા. (૨૧) + હાં. (૨૨) + કહું. - + રિ.

ચાર ખંડ એ ચઉપઈ, ચહુ ખંડે પરિસિદ્ધ;

પ્રથમ ખંડ કરકંડૂનો સાંભલો મને વિશુદ્ધ. ૧૦

હાલ ૧ લી.

ચઉપઈ.

રાગ ગઉડો.

જંબુનામૈ એહજ દીવ, દોચંદા દોસૂર કહીવ;

ભરતખેતર તિહાં કહીયે ભલો, શત્રુન્ય તીરથ ગુણનિલો; ૧

ત્રેસઠ શલાકા પુરૂષ રતન છહાં ઉત્પત્તિ જન ધર્મ જતન્ન;

સાઠા પંચવીસ આર્યજ દેશ, સાધ્વી સાધુ ઘઈ ઉપદેશ

દેસ કુલિંગનામૈ પ્રસિદ્ધ, ચંપાનગરી રિદ્ધ સમૃદ્ધ;

રાજ કરૈ દધિવાહનરાય. રામચંદ્ર સમ ન્યાય કહાય. ૩

(૧) * ચિહું ખંડે કહું ચોપઇ. (૨) + ચિહુ - + ર. (૩) + નઉ. (૪) + સાંભલિજ્યો મન સુદ્ધ * સાંભળો મન. (૫) + જંબુનામઇ એહિજદીવ, * જંબુનામૈ. (૬) + સુરિજ દીવઇ * સૂરજ દીવ. (૭) + ખેત્ર. (૮) + કહિયઇ ભલઉ. * કહિયે. (૯) + જિહાંસે મુંજ. (૧૦) + નિલઉ. - + ઠિ. - + નથી. (૧૧) + ઉત્પતિ. (૧૨) + આરિજ દેસ. (૧૩) + સાધુ સાધવી. (૧૪) * દીયે - + કલિં. (૧૫) + નામઇ પરસિદ્ધ, * નામે. (૧૬) * નયરી. (૧૭) + રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ. (૧૮) + કરઇ. (૧૯) + ચંદ. (૨૦) + નામ.

તેજ પ્રતાપ અધિક તેહનો, વચન ન લોપે કો તેહનો;
 વચરી રાજ માને આણુ, દધિવાહન શું કરે વખાણુ. ૪
 એડાને જે પુત્રી સાત, તેહતાણી સુનજ્યો ઇકવાત;
 વીરે વખાણી સાતે સતી, નામે પાપ રહે નહિં રતી. ૫
 એડારાજ શ્રાવક શુદ્ધ, એક તીર નામે તે શુદ્ધ;
 પુત્રી પરણાવાની સૂંસ, પણ કન્યાને વરની હુંસ. ૬
 આપ આપણા મનરૂચ હૂઈ, પુત્રી પરણાવી જૂ જુઈ;
 રાયઉદાઈ પરભાવતી, શતાનીકને મિરગાવતી. ૭
અણિકનૃપ પરણી ચેલણા, તેપરપંચતાણી ખેલના;
જેષ્ટા નંદવંશીન નૃપવરે, લીલા લાડ કરે બહુપરે. ૮
ચંદ્રપ્રદોતન પરણી શિવા, સુજ્યેષ્ટાલ્યઈ વૃત પાલવા;

(૧) + તે હઉ * જોહનો. (૨) + લોપ(ધ.) કો જોહનઉ.
 (૩) + માનઈ. (૪) + નું ઘણું વખાણુ * ના ઘણાં. (૫) +
 એડાનઈ ઘરિ * એડાની જે. (૬) + સુણિજ્યો. * સુણુજો. (૭)
 + નામઈ પાપ નરહઈ ઇ કરતી, (૮) + એકઉ = + સુ. (૯) +
 નામઈ. (૧૦) + પરિણાવાનઉસઉસ * પરણાવ્યાનો સુંસ. (૧૧)
 + પણિ કન્યા નઈવરનીહઉંસ. (૧૨) + આપણી મા નઈ રૂચિ,
 (૧૩) + ઉદામન. (૧૪) + નઈ. (૧૫) + ણા. (૧૬) + જ્યેષ્ટા:
 નહિ. (૧૭) + ઘરઈ. (૧૮) + કરઈ બહુ પરઈ. (૧૯) + લિ.

^૧
દ્વિવાહન ઘર ^૨પદમાવતી, સાક્ષાત જાણે ^૩સીતાસતી. ૯

^૪
રૂપેશણી ^૫રતીસમાન, કલ્પવેલ ^૬જીમ આપે દાન;

^૭
રાગને ^૮પણ વલ્લભ ધણું, નામ જેહનું ^૯પ્રભાતે ભણું. ૧૦

^{૧૦}
રૂપવંત ને પાલે ^{૧૧}સીત્ર, એહ ^{૧૨}અધિકાઈ લડીયે લીલ;

^{૧૩}
એક સાંખને ^{૧૪}દુધે ભર્યો, ઘેબર ઉપર ^{૧૫}બુરો ધર્યો. ૧૧

^{૧૬}
એક સિંધને ^{૧૭}વસી પાખર્યો, આપઅને ^{૧૮}સંજમ આદર્યો;

^{૧૯}
ઘની વિનયધર્મ ^{૨૦}આદરે, જ્ઞાનવંતને ^{૨૧}કિરીયા કરે. ૧૨

^{૨૨}
માનીતી નઈ ^{૨૩}એટલે જણુઈ, બુદ્ધિવંત નઈ ^{૨૪}વિદ્યા ભણુઈ;

^{૨૫}
કંડે ભલઉ નઈ ^{૨૬}ગુણુઈ સિદ્ધાંત, ધ્યાન કરઈ નઈ ^{૨૭}રહઈ એકાંત. ૧૩

^{૨૮}
શ્ચુઅન્ન ^{૨૯}સુપાત્રે દાન, ભણ્યો ^{૩૦}ગણ્યો હોઈ કરૈન માન;

^{૩૧}
તપસી ન કરૈ ^{૩૨}કોઈ લગાર, ઈમ ઈહ ^{૩૩}સીલરૂપ અધિકાર. ૧૪

(૧) + રિ. (૨) + રૂપ. (૩) + રંભ. (૪) + કલ્પવેલિ.
(૫) + આપ. (૬) + નઈ પિણુ. (૭) + પરભાતે. (૮) + નઈ
પાત્ર. (૯) + એ. (૧૦) + લડીઈ. (૧૧) + સાંખ નઈ દુધ. (૧૨)
ભર્યો. (૧૩) + ઘેવર ઉપરિ બુરઉ ધર્યો. (૧૪) + સીહઅનઈ
પાખર્યો. (૧૫) + અનઈ સંયમ આદર્યો. (૧૬) + ધનવંત. (૧૭)
+ આદરઈ. (૧૮) નઈ. (૧૯) + કરઈ. (૨૦) + પાત્ર. (૨૧)
+ ભણ્યો ધણું નઈ ન કરઈ. (૨૨) + કરઈ. (૨૩) + એમઈ.
* એમ રૂપ શીયલ.

राजराणी सुभ लो०वे, राजकाज महिता लो०वे;
 गउडीरागे पडली ढाल, सभयसुंदर कहै वचन रसाल; १५

हुडा.

येकदिन होडलो उपनो, गर्भतणै परलाव;
 दिनदिन थाये हूबली, राणी तिन प्रस्ताव. १
दधिवाहन पूजे प्रिया, कडि कुणु कारणु अेड;
 तुं किमहीसे हूबली, सुन प्रीतम नसनेड. २
 हुं पडइं वेस ताडरो, तुं छत्रधारं शीष;
 गजयदि वनभांडे लभुं, मुजमन अेड जणीस. ३
 कडे राज थिंता म कर, करस्थुं अेड-प्रकार;
 सोडगणु साथी तिका, जेडनो वश भरतार. ४

(१) + लो०वभ. (२) + मुहता लो०वभ. (३) + राजभ
 पहिली. (४) + कडं. (५) + भं. (६) + डोडल विपनुं. (७) +
 तणुभ. - + वि. - + भं. (८) + तेषु - + वि. (९) + पूछी.
 (१०) + कां हीसभ. (११) + सुणि. - + सु. (१२) डि. (१३) रा.
 (१४) धारभसीस. - नि. (१५) कडं* रि. (१६) करिं * करं.
 (१७) गि. (१८) जेडनभवासि * जेडनें.

ઢાલ.

રાગ—માઝણી.

રાણી વેસ કરી રાગનો, ગજચઢે હુધ અપારણ; ^૧ ^૨

રાગ છત્રધરે રાણીને, પૂઠે બહુ પરિવારણ. ^૩ ^૪

કોઠ રાખઉરે, કોઠ સૂરસુભટને ભાખઉરે;

કોઠ દાય ઉપાય મુજ દાખઉરે, મને હાથી અપહરિ બધ;

દ્યાલ કોઠ રાખઉરે.

પદમાવતી રાણી ઇમ વિલવઠ, ખીણ ખીણ વિલખી થાઠ;

દ્યાલ કોઠ રાખઉરે. આંકણી ૨

નવી વાત દેખી ઇણુ નગરી, લોકને અચરજ થાઈણ;

વન ઉદ્યાન વિનોદ કરાવી, દોહલો પુરે રાઈ. ^૫ કોઠ ૩

વૂઠો મેહ પ્રથમ વનમાંહે પ્રગટયો ભૂમ સુગંધણ; ^૬ ^૭

ખીજ વન સમરંતા દોડયો, દૂર ગયો ગજ અંધણ. ^૮ ^{૧૦} કોઠ ૪

વડ સાખા વલગી રહ્યો રાગ, રાણી ગઈ ગજસાથણ; ^{૧૧} ^{૧૨}

(૧) નઉ. (૨) ચઢિ હરખ. (૩) ધરઠ રાણી નઈ (૪) પૂઠઈ - નઈ
- નઈ - નઈ અચરજ. (૫) ડોહલઉ, પૂરઈ. (૬) વુઠઉ. (૭)
પ્રગટઉ ભૂમિ. (૮) વંઝ, (૯) સંગરતઉદ્રઉલઉ. (૧૦) દૂરિમવઠ
(૧૧) વલિગીરલઉ. (૧૨) સાથી.

હાહાકાર હુઓ^૧ નગરીમૈ, હાથો^૨ કેહુને હાથળ. કો. ૫

હંડાકાર ગયો અટવીમૈ, દીઠો^૪ એક તલાવળ;

પાણી પીણ ભણી ગજ પૈઠો, રાણી લઘો પ્રસ્તાવળ. કો. ૬

હલુયે હલુયે ગજથી ઉતરી, ચલી એકત્રીસ લેઈળ;

સીંહવાઘથી બીહતી અખલા, કર્મને^{૧૦} દૂષણ દેઈળ; કો. ૭

હાહાદેવ કરં કિમ હું હિવ, કુણકીવા મૈ પાપળ;

કોણુ વિપતઅવસ્થા પાડી, રાણી કરે વિલાપળ. કો. ૮

બીણુરોવે બીણુજેવે ચુહદિસ, બિણુ ચીંતારે રાઈળ;

કુણકુણુ રાજલીલા ભોગવતી, એહ અવસ્થા આજળ. કો. ૯

કિંહા ચંપાનગરીનાં મંદીર, કિંહા હીંડોલા ખાટળ;

કિંહા પ્રીતમપૌઠણુ સુખસિજ્યા, કિંહા નવરંગી ઘાટળ; કો. ૧૦

કિંહા તે ભોજનભગતિ સું સાજ્યા, કિંહા કુટુંબપરિવારળ;

(૧) હુઉ વનમાંહે. (૨) કેહનમ્ હાથિ. (૩) ગયઉ અટવી માંહે. (૪) દીઠઉ. (૫) પુમ્હઉ. (૬) લજ્જઉ. (૭) + હલુયઇ હલુયઇ. (૮) + ઉતરઇ. (૯) + ચાત્રી. (૧૦) + નમ્. (૧૧) + મઈ, (૧૨) + કુણુ વિપત્તિ. (૧૩) + ખીણુ રોવઇ ખીણુ જેવઈ ચુહદિસિ. - + સ્મ. (૧૪) + કઉણુ. (૧૫) + પઉઠણુ. (૧૬) + રાજન. (૧૭) + ખા. (૧૮) + સબ્ધ.

ડંડાકાર પડી હું અટવી, અખલાકૌણ આધારજી; કો. ૧૧
 વલી વૈરાગ્યડી તે રાણી, રોયાં ન લાલે રાજજી;
 ચૈરાસીલાખ જીવ ખમાવી, સાડું આતમ કાજજી; કો. ૧૨
 દુખમાંડી જે ધર્મસંભારે, તેહને કોઈ ન તોલઇજી;
 માડુંગે ઢાલ એહ ખીજી, સમયસુંદર ઇમ ખોલેજી; કો. ૧૩

ઢાલ ૩

રાગ-વચરાડી

જણુણિમનિ આસ્યા ઘણી એહની ઢાલ;

હિવ રાણી પદમાવતી, જીવરાસિ ખમાવે;

મણુણું જગતે ભલું, ઇણિવેલા આવે; ૧ તે મુજ મિચ્છામિદુક્કડં

અરિહંતની સાખ, જે મેં જીવ વિરાધીયા;

ચરિરાસીલાખ; તે મુજ મિચ્છામિદુક્કડં; ૨

સાતલાખ પૃથ્વીતણા, સાતે અપકાય;

સાતલાખ તેઉકાયના, સાતે વલી વાઉ; ૩ તેં

(૧) + કુણુ. (૨) + લાભઈ. (૩) + ચરિરાસી. - + હે.
 (૪) + ધરમ સંભારઈ. (૫) + તેહનઇકોનહી. (૬) +
 માડુંગી રાગ ઇ ઢાલ એ. (૭) + ખોલઇ જી. (૮) + વઇ. (૯)
 + ગગિ. - + જી - + આવઇ - + ખિ (૧૦) + જેમઇ - + વ.

૧
 હસ પ્રત્યેકવનરૂપતી, યૌદ્ધ સાધારણુ;
 ૨
 ભિતિ ચઊરિંદ્રી જીવના, જે જે લાખ વિચાર; ૪ તે૦
 ૩
 દેવતા તિર્યંચ નારકી, ચાર ચાર પ્રકાસ;
 ૪
 યૌદ્ધલાખ મનુષ્યના, એહુ લાખ ચઊરાસી; ૫ તે૦
 ૫
 ધણુલવ પરલવ સેવીયા. જે પાપઅહાર;
 ૬
 ત્રિવિધિ ત્રિવિધકરી પરિહરૂં, દુર્ગતિદાતાર; ૬ તે૦
 ૭
 હિંસા કીધી જીવની, યોદ્ધ્યા મૃષાવાદ;
 ૮
 દોષ અદતાદાનના, મૈથુન ઉનમાદ; ૭ તે૦
 ૯
 પારચહ મેદ્યો કરમો, કીધો ક્રોધ વિશેષ;
 ૧૦
 માનમાયાલોલ મૈ કીયા, વલી રાગનૈ દ્વેષ; ૮ તે૦
 ૧૧
 કલહકરી જીવ દુહુવ્યા, દીધા કુડાકલંક;
 ૧૨
 નિંદાકીધી પારકી, રતિઅરતિ નિસંક; ૯ તે૦
 ૧૩
 ૧૪
 ચાડીખાધી ચૌંતરૈ, કીધાથાપણુમોસ;

(૧) + ચઊદ્ધ (૨) + બિબિ, (૩) + તિરજંચ. (૪) + ચ્યારિ
 ચ્યારિ પ્રકાસિ. (૫) + ચઊદ્ધ. (૬) + એ. - + વિ. (૭) + દુરગતિ
 (૮) + મિરષા. (૯) + મેદ્યહકારિમહ. (૧૦) + ક્રોધહ. (૧૧)
 + મર્ધ. (૧૨) + નષ. (૧૩) + ચઊતરષ. (૧૪) + ક્રીધકે
 અપણિ મોસહિ.

કુગુરુ કુદેવ કુધર્મનો, લલો આણ્યો ભરાસ; ૧૦ તે૦

^{૧૧}ખાટીકિના ભવ મૈ કીયા, જીવના વધ ઘાત;

ચીડીમાર ભાવ ચિડકલાં, માર્યા દિનરાત; ૧૧ તે૦

માછીગર ભવિ માછલાં, જાલ્યા જલવાસ;

ધીવર લીલ કુલિલવે, મૃગ માર્યા પાસ; ૧૨ તે૦

^૫કાજીમુલ્લાને ભવે, પઢીયાં મંત્ર કઠોર;

જીવ અનેક જખહુકીયા, કીધા પાપ અઘોર; ૧૩ તે૦

^૬કોટવાલ ભવ જે કીયા, આકરા કરદંડ;

^૮અંદીવાન મરાવીયા, કોરડા છડીદંડ; ૧૪ તે૦

^{૧૦}પરમાધામીને ભવે, ઠીધા નારકી દુખખ;

છેદન લેદન વેદના, તાડના અતિ તિકખ; ૧૫ તે૦

^{૧૧}કુંભારના ભવ જે કીયા, નીલા ઇંટ પચાયા;

તેલીભવ તિલ પીલિયા, પાપેપિંડ ભરાયા; ૧૬ તે૦

(૧) + ધર્મનઉ. (૨) + ભલઉ આણ્યઉ ભર ઉસો. (૩) + ખાટીકીનઠ ભવિમઠ. - + ચ. - + તિ - + પા. (૪) + કો. (૫) + માંડયા. (૬) + નઠભિવિ. (૭) + જખહ. (૮) + નઠ ભવિ કોપ. (૯) + અકરોડરડંડ. (૧૦) + હમ્મીનઠ ભવિ. (૧૧) + નઠ ભવિ. - + વિ. (૧૨) + પાપિ પેટ ભરાવા.

હાલીલવ હલ ખેડીયાં, કાડયા પૃથ્વીપેટ;	
સૂડનિદાન ક્રીયાઘણા, દીધી ખલક ચપેટ;	૧૭ તે૦
માલીનેલવ રાપીયા, નાનાવિધવૃક્ષ;	
મૂલ પત્ર ફલ ફૂલના, લાગા પાપ લક્ષ;	૧૮ તે૦
આઘોવાઈ આગમી, ભરીયા અધિકાભાર;	
ઉઠ પીઠ કીડા પડયા, દયા ન રહી લગાર;	૧૯ તે૦
છીપાને લવ છેતર્યા, કીધા રંગણુપાસ;	
અગ્નિઆરંભ કીધાઘણા, ધાતુરવાદ અભ્યાસ;	૨૦ તે૦
સૂરપણે રણુ બુજતાં, માર્યામાનસવૃંદ;	
મદિરામાંસ માખણુ ભખ્યા, આધામૂલને કંદ;	૨૧ તે૦
ખાણુ ખણાવી ઘાતની, પાણી ઉલિચ્યાં;	
આરંભકીધા અતિઘણા, પોતે પાપ જે સંચ્યા	૨૨ તે૦
ઈંગાલકર્મ કીયાવલી, વનમૈ દવદીધા;	

(૧) + હાલીનઈ ભવિ હલખડ્યા. (૨) + કાડયઉ પૃથિની.
 - + ણુ. (૩) + નઈ ભવિ (૪) + અઘોવાઈ. (૫) + ભર્યા.
 (૬) પોઠી ઉંટ. (૭) + છીપાનઈભવિ વેકર્યા. (૮) + રંગણિ.
 (૯) + અગ્નિ. (૧૦) + કોયા. (૧૧) + પણુઈ. (૧૨) + ભખણુ.
 (૧૩) + નઈ - + ણિ. (૧૪) + પોતઈ. (૧૫) + તે સંચ્યા
 (૧૬) + અંગાર. (૧૭) + વનમઈ.

સૂંસકીધી વીતરાગની કૂડાકોસજી પીધા;	૨૩ તે૦
(ખલ્લીલવ ઉંદર લીધા, ગિલોઇ હત્યારી;	
મૂઢગમાર તણે લવે, મૈં જી લીખ મારી;	૨૪ તે૦
વલી ભાડબુંબને લવે, એકેન્દ્રીજીવ;	
જીવાર ચણા ગહું સેકીયા, પાડંતા રીવ;	૨૫ તે૦
ખંડણ પીસને ગારના, આરંભ અનેક;	
રાંધને ઇધને આગના, કીયા પાપ સટેક;	૨૬ તે૦
વિકૃથાચ્યાર કીધી વલી, સેવ્યા પાંચપ્રમાદ;	
ઇષ્ટવિયોજ પમાડીયા, શેદન વિખવાદ;	૨૭ તે૦
સાધુ અને શ્રાવકતણા, વૃતલેઈ ભાંગ્યા;	
મૂલ અને ઉત્તરતણા, મુજ દુષણ લાગ્યા;	૨૮ તે૦
સાપ વિષ્ટુ સીંહ ચીતરા, સિકરાને સમલી;	
હિંસક જીવતણે લવે, હિંસાકીધી સવલી;	૨૯ તે૦
સૂવાવડી દૂષણ ઘણા, વલી ગર્ભ ગલાયા;	

(૧) + યા - + ના. (૨) + તે. (૩) + ભવિ. (૪) + યા.
 (૫) + મઈ. (૬) + જ્વારી ચિણા ગેહું (૭) + બહુકરતા રીવ.
 - + ખાં - + જી - + રિ - + જી + ગિ. (૮) + અનેક - + રિ. - +
 પં. (૯) + કીયા ઘણા. (૧૦) + અનઈ - + ગા. (૧૧) + અનઈ.
 - + ગા. (૧૨) + સીંહવિંછી (૧૩) + સકરાનઈ. (૧૪) + ગરભ.

જીવાણી ડોલ્યા ઘણા, સીલવ્રત લંબ્યા; ૩૦ તે૦
 ભવ અનંત ભમતાં થકા, કીયાકુંટુંબ સંબંધ;
 ત્રિવિધત્રિવિધકરી પરિહરૂં, તિણસું પ્રતિબંધ; ૩૧ તે૦
 ભવઅનંત ભમતાંથકા, કીયા દેહસંબંધ;
 ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી વોસરૂં, તિણસું પતિબંધ; ૩૨ તે૦
 ભવઅનંત ભમતા થકા, કીયા પરિચ્છેદસંબંધ;
 ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી પરિહરૂં, તિનસું પ્રતિબંધ; ૩૩ તે૦
 ઇણિપરિ ઇણુલવે પરલવે, કીધા પાપ એકત્ર;
 ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી વોસરૂં, કરૂં જન્મ પવિત્ર; ૩૪ તે૦
 સય વચરાડી જે સુણે, એહ ત્રીજી ઢાલ;
 સમયસુંદર કહે, પાપથી છૂટે તતકાલ; ૩૫ તે૦

દુહા.

વલી રાણી પદમાવતી, સરણા કીધાચ્યાર;
 સાગારી આણુસણુકીથો, જાણુપણુનો સાર;

(૧) + રતન. - + ધા. (૨) + વોસરૂં. (૩) + પરિચ્છેદ.
 + - વિ. (૪) + જન્મ - + ઇ. (૫) + સુણુક, (૬) + એ. (૭) +
 કહઈ, (૮) + છુટતે. (૯) + કીધા સરણાં (૧૦) + કીડિ. (૧૧) + તુ.

गाथा.

जइ मे हुज्ज पमाओ, इमस्स देहस्स इमाए वेलाए;
आहार सुयहि देहं, सव्वं तिविहेण वोसरियं, १

हुडा.

तिहांथी आगलआलता दीढा तापस अेक;
मनमै धीरअ उपनो अलग टट्यो उद्वेग; १
तापस पूछे कौणु तुं, सधयो कद्यो प्रअंध;
तापसने पणु मूलगो येडा सो संअंध; २
धध तापस आसासना, मकरे दुअ लगाार;
अे संसार असार छै, दुःअतणो लंडार; ३
राणीने जेरे करी, अवरया इलकुल;
संप्रेरणु साथे अट्यो, तापस सहअ अमूल ४

(१) यदि मम भवति प्रमादः, एतस्य देहस्य अस्मिन् सभये
आहारोपाधि देहं, सर्वं त्रिविधेन व्युत्सृष्टम् ॥ १ ॥

(२) + आगध. (३) + दीढडि. (४) + मडि. - + तु. (५)
+ असगडिउट्यडि उद्वेक. (६) + पुअअकवणु. (७) + सगलडि कडडि.
(८) + नधपिणु. (९) + गडि (१०) + स्युं (११) करिसि. (१२)
+अध. (१३) + तणुडि. (१४) + नध. आअड. (१५) + व्या.
(१६) + साथअ अत्यडि. - + त्रि.

આગલ જઈ ઉભોરઘો, આવી ગામની સીમ;
 હલખેડી ધરતી હિવે, મુજ ચાંપનનો નેમ; ૫
 સુનપુત્રી એ દત્તપુર,-- નામે નયર નજીક;
 દંતચક્રરાજ ભલો, તું જાજો નિરભીક ૬
 ઇમકહીને પાછોવલ્યો, તાપસ પરઉપગાર;
 રાણીપણુ પદમાવતી, પહુતી નગર મોજાર; ૭

ઢાળ ૪ ચઉથી.

રાગ કેદાર ગઉડી

કાચીકલી કનીર વેહાં, સૂવટઉ રહ્યઉ લોભાય, મેરે ઢોલાણા. એઢાલ.

હવે રાણી નગરી ગઈરે હાં, પૂછતી ધર્મશાલ કર્મવિટખના.

વિધિસુ વાંઢી સાધવી રે હાં, જૈડી અખલાખાલ; ક૦ ૧

હે હે કર્મ વિપાક કિમહિ ન છુટણા;

શવા લાગી અતી ઘણું રે હાં, નયને નીર પ્રવાહ ક૦

કુણુ કુણુ કષ્ટમૈ લોગળ્યા રે હાં, દુઃખલરી મનમાંહિ ક૦ ૨

(૧)+ ઉભઉ રહ્યઉ. (૨)+ હવઈ. (૩)+ ચાંપણુનઉતીમ. (૪)+ છી
 (૫) + દંત. (૬) + નામઇનગર. (૭) + ભલઉ. (૮) + નજી પાછઉ
 વસ્તી. - + ણિ (૯) + પુહતી - + રિ. (૧૦) + હિવ. (૧૧) +
 પ્રછંતી ધર્મશાલ. (૧૨) + ખજી (૧૩) + મઈ (૧૪) + ભરી ખહુ.

साध्वीधर्म^१ सुनावीयो रे डां, ओह संसार असार; ३०
 धर्मसाभत्री^२ होडली रे डां, कुटुंअ अनंतीवार; ३० ३
 वैरागे^३ मन वालोयो रे डां, लीधो संजभलार; ३०
 दीक्षाथो उरतीथकी रे डां, न कडियो गलविचार ३० ४
 धम अनुकमे प्रत पालतां रे डां, वधीयो भोटो पेट; ३०
 कोटपाट^६ गर्ल^{१०} पेटनो रे डां, न रहे छानो नेट; ३० ५
 कडे^{१२} गुर्नी जेडी रहे रे डां, डम करशुं निरवाह; ३०
 लोक झेक^{१४} प्रीछे नडीं रे डां, अनशासननो—डाह; ३० ६
 भेटो^{१६} जयो साधवीरे डां, छानो^{१७} भूकयो मसाणु; ३०
 रतनकंअलसुं^{१८} वीटीयोरे डां, वलि मुद्रडी सडि नाम; ३० ७
 तउपिणु आल मुओ नडीं रे डां, ओ ओ पुन्य प्रभाणु; ३०
 अंडाल हेभी^{२३} यमकीयो रे डां, खीने दीधो आन; ३० ८

(१) + साधवी धरमसुणावी उरे डां— + + (२) + धरम -
 हे. (३) + वयरागधं (४) + उ. (५) + लीधउ सयंभ, (६) +
 हती. (७) + कडउि गरल - + भित (८) वांणुउि भोटउि. (९)
 कोटपाट. (१०) पेटनउि. (११) + रहधं छानउि. (१२) + कडधं.
 शी अमडी. (१३) + अम्हेकरिस्यां. (१४) + प्रीछध. (१५) +
 ड (१६) + भेटउि जयउि. (१७) + छानउि मुक्यउि. (१८) +
 . (१९) वीटीउि. (२०) मुद्रा. (२१) + नाणु. (२२) + मुअउि.
 ३) + यमकउि. (२४) - + खी नधं दीधउि आणु.

અવકણ્ણિક^૧ નામ આપીયો રે હાં, દીન દીન વાધે તેહ; ૩૦
 અંડાલનીસું સાધવી રે હાં, માંડયો અધીક સનેહ ૩૦ ૬
 ગુરૂની પૂછે સાધવી રે હાં, ગર્ભ ન દીસે કેણુ; ૩૦
 મૈ જ્યો મુચ્ચો થકો રે હાં, બાહિર પરઠયો તેણુ; ૩૦ ૧૦
 બાલકસું બાલક રમૈ રે હાં, માંગ્યો ઘઈ મુજ દંડ; ૩૦
 બાજ બણાવે હાથસું રે હાં, નામ પડયો કરકંડ; ૩૦ ૧૧
 સાધ્વી અંતર તપૈ ઘણું રે હાં, બાલકશું બહુ પ્રેમ; ૩૦
 ખેટોપણુ માયને મલે રે હાં, મોહવર્થો બિહું એમ; ૩૦ ૧૨
 મીઠા મેવા સાધવી રે હાં, બાજ લાડુ ખુર્મ; ૩૦
 વહોરીને દેવે બાલને રે હાં, હા હા મોહનીકર્મ; ૩૦ ૧૩
 કરકંડૂ મોટો થયો રે હાં, રખવાલઈ સમશાન; ૩૦
 કર્મ શેલવે જીવને રે હાં, કોઈ ન ચાલે વાન; ૩૦ ૧૪

(૧) + ઉ. (૨) + વાધઈ (૩) + માંડયઉ. (૪) +ણી પૂછઈ.
 (૫) + ગરભ ન દીસઈ. (૬) + મઘ જ્યઉ મૂઉથકુ. (૭) + પરઠયઉ
 - + સ્યું. (૮) + રમઈ. (૯) + માગઈ ઘઉ. (૧૦) + બણાવઈ. - +
 સ્યું (૧૧) + પડયઉ. (૧૨) + સાધવી (૧૩) + તપઈ. (૧૪) + સ્યું
 (૧૫) + ખેટ ઉ પણિમા નઈ ઘણું. (૧૬) + વર્થઉ બહુ. (૧૭) + વિહરી
 નઈ ઘઈ બાલક નઈ. (૧૮) + મોટઉ થયઉ. (૧૯) + શલાવઈ જીવનઈ.
 (૨૦) + ચાલઈ,

એ ચૌથીઠાલમૈ મૈ કરી રે હાં, રાગ કીદારા માંહિ; ક૦
 સમયસુંદર કહે કર્મની રે હાં, મૈ ગતિ કહી નગ્નય; ક૦ ૧૫

દુહા.

કારણકિણે મસાણુમૈ; આએદો અણુગાર; ૬
 વંસગ્નલમાંહે રહીયો, દીઠો દંડકસાર; ૧
 એક જતી લાડીતણા, જાણે ગુણુને દોષ; ૮
 ખીનસાધુ લણી કહે, સહજે, રાગ ન રોસ; ૨
 ઇક ગંઠી લાડી લલી, વેઠ દુગંઠી થાય; ૧૨ ૧૩ ૧૪
 લાલ તીગંઠી સંપજે, ચઉગંઠી મરણાય; ૩
 પંચગંઠી પથ ભય હરે, ષટગંઠી ભયજોઇ; ૧૬ ૧૭
 સતગંઠી નિરોગતા, અઠગંઠી રિધેષોઇ; ૧૮ ૪
 નવગંઠી લાઠીસુજસ, દસગંઠી ઘઇસિદ્ધિ; ૧૯
 આરાંગુલ વધતી ઝહી, ઇણિ લાઠી નૃપરિધિ; ૫

(૧) + ચઉથી ઠાલ મઈ એ કહી. (૨) + કીદારઈ ગાય. (૩) + કહઇ (૪) + મઈ - + કહીય. (૫) + કિણુહિ મસાણુમઈ. (૬) + આયા. (૭) + રહવિ. (૮) + દીઠઉ દંડઇકે. (૯) + જાણુતઇ ગુણુનઇ દોસ. (૧૦) + કહઇ. (૧૧) + સહજઈ. (૧૨) + એક ગાંઠી. (૧૩) + વેઠ (૧૪) + થાઇ. (૧૫) + સંપજઇ (૧૬) + પથિ (૧૭) + હરઇ. (૧૮) + રિધિ હોઇ. (૧૯) + ચ્યાર આંગુલ વધતી ઝહી.

ઢાલ પ પાંચમી.

રાગ-સારંગ મલ્હાર.

નણ્ણલની.

કરકંડૂ પાસે હુંતો, તિહાં પ્રાક્ષણ પણુ એકહો; પ્રાક્ષણ.

સાધુ વચન એહું—સુણ્યા, લાગી ચૌપ પ્રત્યેકહો; પ્રા. ૧

દંડ ન ઘઉં તુજને માહરો, કહે કરકંડૂ ખાલહો; પ્રા.

ચાલી જસ્યાં આપાંચુંતરે, હું ધરતીરખવાલ હો; પ્રા. ૨ દં

ચ્યાર અંગુલ ધરતી ખિણી, પ્રાક્ષણ લીધો દંડ હો; પ્રા.

કરકંડૂ જૂલીલીધો, જગડોલગો પરચડોહો; પ્રા. ૩ દં

નગરગયા એ જગડતા, ચઉવટીયે ક્રીયે ન્યાય હો; પ્રા.

રે ખાલક પ્રાક્ષણુલણી, લાઠીઘઠ પુન્યથાઈ હો; પ્રા. ૪ દં

કરકંડૂ કહે મે નવિ દેઉં, રાજપાંમિ અલિરામહો પ્રા.

પંચહુસી કહે એહુંને, તું દેજે ઇક ગામહો; પ્રા. ૫ દં

(૧) + પાસઈ કુતઉ. - + પિ. (૨) + ખિહુ. (૩) + અઉપ. (૪) + તુજનઈ (૫) + કહઈ. (૬) + આપે ચઉતરઈ. - + ખ (૭) લીધઉ. (૮) + લાયઉ. (૯) + જગડઉ લાગઉ પ્રચંડ. (૧૦) + એઉં (૧૧) + એકીઓ - + મ. (૧૨) + કહઈ કરકંડૂ હું ઘઉં નહી. (૧૩) + પામિસિ. (૧૪) + કહઈ એ હનઈ. (૧૫) + એક દેજ્યો એહ નઈ ગામ.

મહોત્તમિ મૌં ૭ | ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ ચોપાઠ. ૫૫

^૧ જગડોલાગો ઇણિપરે, દંડલીયો કરકંડૂહો; ધ્રા.

કોપકીયો ^૩પ્રાહ્મણમિલિ, મારિ કરાં સત ખંડહો; ધ્રા. ૬ દંં

કરકંડૂ માતાપિતા, નાસિગયા તતકાલહો; ધ્રા.

નગર કંચનપુર ગોચરે, સૂતા સરવર પાલહો; ધ્રા. ૭ દંં

દાલભણી એહ પાંચમી, રાગસારંગ મલ્હારહો; ધ્રા.

સમયસુંદર કહે હિવકૂં, પુણ્યતણા ફલસારહો; ધ્રા. ૮ દંં

દાલ ૬ ઠી.

રાગ-ખંભાધતી.

રાજા મુયો અપુત્રીયોરે, તિનઅવસર તિનગામરે;

અશ્વ એક અધિવાસીયો રે, નગર ભમે ઠામોઠામરે; ૧

રાજપાર્મીયો, કરકંડૂ કંચણુપુરતણોરે, ફલ્યો વચન સાધુનો
તતકાલ;

તેહવચન સુહામણોરે, ઐ ઐ પુન્ય પ્રમાણુરે ૨ રા.

નગરી પુરૂષ નહિં તિસોરે, લાખમિત્યો લોક આચરે;

(૧) + જગડઉ લાગઉ ઇણિ પરઘ. (૨) + લીઉ. (૩) + કાઉ. (૪)
+ નચર કંચનપુર ગોચરઘ. (૫) + સરોવર પાલિ. (૬) + કહિએ. (૭)
+ કહઘ. (૮) + પુત્રોયઉ. (૯) + તિણિઅવસરિ તિણિ ગામઉરે.
(૧૦) + ઉ. (૧૧) + ભમઘ ઠામ ઠામો (૧૨) + પામીઉરે. (૧૩) +
તણુઉ. (૧૪) + ફલ્યઉ. (૧૫) + સાધુનઉ. (૧૬) + મણુઉ. (૧૭) +
તિસઉ. (૧૮) + મિલી લોગાધરે. - + ઘ. - + કાઘ.

પુન્યવિના નવી પામીયોરે, મોટીપદવી કાયરે;	૩ રા.
નગરખાહિર હય આવીયોરે, સૂતો જિહાં કુમારે;	
તીનપ્રદક્ષણુ દેષ કરીરે, હીસ્યો હર્ષ અપારે;	૪ રા.
ઉઠ્યો કુંવર ઉતાવલોરે. ઊંઘખગાઈ ખાતરે;	
પુન્ય ધકેલો તડકડે રે, જાણે દારિદ્ર જાતરે;	૫ રા.
અધીકારી નર આવીયારે, જ્ય જ્ય શખ્દ કરંતરે;	
કરજોડી ઉભા રહ્યારે, ચામર છત્ર ધરંતરે.	૬ રા.
રાજા અશ્વ ઉપર ચઢ્યારે, ચાલ્યો નગર મજારોરે;	
હયગય રથ પાયક તણોરે, પૂઠે અંત ન પારોરે.	૭ રા.
નગરી માંહે પૈસતારે, પ્રાહ્મણુ આડા આયારે;	
એ અંડાલરાજા હુઓરે, પ્રણુમો નહીં હમ પાચારે.	૮ રા.
રાજા દંડ ભમાડીયોરે, અગ્નિ જિઉ બલવા લાગીરે;	

(૧) + આવી ઉરે. (૨) + સુતઉ જ્યેથી કુમારોરે. (૩) + ત્રિષ્ણિ પ્રદક્ષણુ દેષ કરીરે. (૪) + હીસ્યઈ હરખ અપારો. (૫) + ઉઠિઉં. (૬) + ઉતાવલઉ. (૭) + ખાતઉ. (૮) + પુણ્યઈ ધકેલ્યઉ તડકડઈ. (૯) + દારિદ્રજાતઉરે. (૧૦) + કરંતા. (૧૧) + ધરંતા. (૧૨) + ઉપરિ ચડ્યઉ. (૧૩) + ચાલ્યઉ. (૧૪) + તણુઉરે. (૧૫) પૂઠઈ. (૧૬) પઈસતાં. (૧૭) પ્રણુમું. (૧૮) અહો. (૧૯) ઉ. (૨૦) અગ્નિજ્યું બલિવા લાગઉરે.

- ^૧ ડરતા વિપ્ર આવી નમ્યારે, ચલ્યો નહીં કેઈતાગરે. ૯ રા.
 વાડ ઘાન વાસી જિકોરે, હરિકેસી ચંડાલોરે;
કરકંડૂ પ્રાક્ષણ કીયારે, તે સગલા તતકાલરે. ૧૦ રા.
 સગલ નગર સિણગારીયોરે, આનંદ અંગ ન માયરે;
 ગોખ ઉપર ચડી ગોરડીરે, ઇણિ ગલિ રાજ આવધરે. ૧૧ રા.
 ઘરઘર ગૂડી ઉછલેરે, તોરણ ખાંધ્યા ખારોરે;
 હાટ પટંબર છાઈયારે, ભીડ ઘણી દરખારોરે. ૧૨ રા.
 પૂરણ કલસ લેઈ પદમિનીરે, સુહવ સાહુમી આવધરે;
 ગોરી ગાવે સોહલોરે, મોતીથાલ વધાવધરે. ૧૩ રા.
 નવરંગ નેજા ફરહરેરે, ઢાલ દમામા ખાજધરે;
 મદનલેરિ ખાજે લલી રે, નાદે અંબર ગાજધરે. ૧૪ રા.
 રાજ મંદિર આવીયો રે, ખેઠો તખત તુરંતોરે;
 પરજા પાલે આપણી રે, ન્યાય તપાસ કરંતોરે; ૧૫ રા.
રાજા કરકંડૂ હિવે રે, આણુદાન વરતાવ રે;

(૧) ખીહતા. (૨) ચાલ્યલિ. (૩) કોઈ ત્રાગઉરે - ક. (૪) ઉ.
 (૫) માવધ. (૬) ગઉખી ઉપરિ. - રિ. (૭) ઉછલધરે. (૮) ગાવધ સોહ-
 લલિ. (૯) હરધ. (૧૦) વાજધ. (૧૧) નાદધ. (૧૨) રાય. (૧૩) આવીધરે.
 (૧૪) બધકઉ. (૧૫) પાલધ. (૧૬) હિવધરે, (૧૭) નગર વરતાવધરે,

મનવંછીત ફલ પામીયા રે, પુન્યતથૈ^૧ પસાવ રે; ૧૬ સ.

ભલૌરાગ પાંભાયતી રે, સોહલાનીઢાલ એ છડી રે;

સમયસુંદર^૩ કહે શ્રાવિકો રે, સાંભલતાં અતિમીઠી રે; ૧૭ સ.

દુહા.

હેવતે પ્રાહ્મણુ આવીયો, સુણુરાગ્નનૈ રાગ;

ગામ એક માંગ્યા ભલો, જેહુથી સીજે કાજ; ૧

રકડૂરાગ કહે, વાચ કાછ નીકલંક;

મન માન્યો દિગ્માંગતુ; ગામ એક નિઃસંક; ૨

પંપા નગરી હું વસૂં, દધિવાહુન જિહાં રાય;

તેહાં ઘઈ ગામ સુખીરહું, કુલુકરે આવોગ્નવ;

ઢાલ ૭ મી.

રાગ સિંધુઉ.

ચીતોડી રાગરો—એ ઢાલ.

કાગલ લિખ દીધોરે, વિપ્રચાલીયો સીધોરે,

વલી લીધો સત્તૂનો સાથે સંખલોરે;

- (૧) તણુપ પરભાવધરે. (૨) ભલઉ, - ઈ. (૩) કહમ. (૪) ઉ.
 (૫) સુણિ રાગ્નન નઈ. (૬) માગમ્ ભલઉ (૭) જિણુથી સીજમ્
 વંછિત કાજ. (૮) કહમ. (૯) માન્યમ્ વિપ્ર માગિતુ. (૧૦)
 નિસ્સંક. (૧૧) કરમ્, (૧૨) લિખિદિધઉ. (૧૩) ચામ્પઉસીધઉ.
 (૧૪) લીધઉ સાથિ સાતૂનઉ સંખલઉ.

ચંપાપુરિ પહુતોરે, જિહાં પોતો રહિતોરે,
 મનમાંહિ ગહિગહતો વાંછતમુજ ક્વયોરે; ૧
ચંચાપુરિરાજરે, દંધીવાહન તાજરે,
 એકચામ બ્રાહ્મણને દેજે તું અતિભલોરે;
 ઇણિ ગામનીઠામેરે, રાય ખીજે પામેરે,
 એહકામ વિનકિધે થાસેસહી કલહિરે; આંકણી; ૨
 કાગલ દેખાડયોરે, નૃપત્રિવલી ચાડયોરે,
 વલી બ્રાહ્મણને તાડ્યો રાજ કોપીયોરે;
 ચંડાલનો એટોરે, ઇહિરાજથી મેટોરે,
 મતિકચનપુરિભેટો કિણુ એહ ભેટીયોરે; ૩
 વલિતો હૂત મુકયોરે, દંધિવાહન ચુકયોરે,
 ઘણું કુપ્યો ખલિ બોલકહાયા આકરારે;

(૧) પહુતઉ. (૨) પોતઘ રહતોરે. (૩) ગહગહતઉ.
 (૪) ક્વયઉ, (૫) ઇકે ગામ બ્રાહ્મણ નઈ દેજ્યો. (૬)
 ભલઉ. (૭) ઠામઈ. (૮) દુજઉપામઈ. (૯) ઇણકામવિણુ કોષઈ.
 થાસ્યઈ સહી કલઉ. (૧૦) દેખાડયઉરે. (૧૧) ત્રિસૂલઉ. ચાડયઉરે.
 (૧૨) ત્રાડયઉ બ્રાહ્મણનઈ રાજકોપિઉ. (૧૩) નઉ મેટઉરે. (૧૪)
 એ રાજથી મેટઉરે. (૧૫) મત ભેટઉ કં ચણુપુર કિણુ ચાપીયઉરે.
 (૧૬) વલતઉ. (૧૭) મુકયઉ. (૧૮) ચુકયઉ. (૧૯) કુખઉવલિ.

કરકં દૂરાજ રે, સુષ્ટિકરત દિવાજ રે;
 તતકાલ વળયા વાજનચઢતરા રે; ૪
 કટકીકરી ધાયો રે, ચંપાપુરિ આયોરે,
 તપતેજસવાયો પુરવીંટી રહ્યો રે;
 ગઢરોહો મંડયો રે, અલિમાન ન છંડયો રે,
 નિજબોલ ન ખંડયો રે નૃપ સાહ્યો અડયો રે; ૫
 રણભૂમિકા ઝૂઝે રે, નાલગોલા ઉડેરે,
 ગડગંતાગય ગૂંજે સેષ જી સલસલે રે;
 સરણાઈ બાજેરે, સિંધૂડો સાજે રે,
 સૂરવીર વીરાજે ગડઉ ચાઉ છલે રે; ૬
 પહિર્યા જીનશાલારે, ઉમઝ્યા મેહ કાલા રે,
 સિરટોપ તે ઝાલ ઝમઝમ ઝમકતા રે;
 ભાલા અણીયાલા રે, ઉછાલે પાંલા રે,
 એક સુભટ મૂછાલા ચાલે ચમકતા રે; ૭

(૧) ધાયઉરે. (૨) આયઉરે. (૩) સવાયઉ. (૪) રહ્યઉરે. (૫)
 રાહઉ માંડયઉ. (૬) જાંડયઉરે. (૭) ખંડયઉ. (૮) સાલઉ અડયઉરે. (૯)
 સુઝરે. - લિ (૧૦) ઉછ. (૧૧) ગડગંતાગયગૂંડપસેષસલસલપ. (૧૨) વા-
 જ. (૧૩) સિંધુજસાજ. (૧૪) વિરાજ. ઉંચા ઉછલ. (૧૫) જ. જ. જ.
 જ. જ. જ. (૧૬) ઉછાલ. (૧૭) ચાલ.

૧
 ખાજે રણતુરા રે, ૨
 ખેહૂ દલપુરા રે,
 ૩
 એક એકથી સૂરા સુભટ સોહે સાથમે રે;
 ૪
 જમકીજીભલખકઈ રે, જાણે વીજલી ચમકે રે,
 ૫
 તરવાર ઉઘાડી જખકે સોહે હાથમે રે; ૮
 ૬
 વહિ તીર વિચાલે રે, પિણુ આવતા ટાલે રે;
 ૭
 વચર વાલે તે પાછો પિણુ સાંસે નહીં રે;
 ૧૦
 ૧૧
 વિજનેજકરકે રે વિઠવાને લરકે રે,
 ૧૨
 પગ એક ન સરકે પાછા તે સહી રે; ૯
 ૧૩
 મૂંછે વલધાલે રે, આગળથી ચાલે રે,
 ૧૪
 કૈળ આવતી પાલે એ કો વારકી રે;
 ૧૫
 ૧૬
 ૧૭
 ઇક પગ ન છોડે રે, નૃપ હોડાહોડે રે,
 ૧૮
 આણીયે આણીયે જોડે કૈળજી મારકી રે; ૧૦

(૧) વાજઈ (૨) ખેજાં (૩) સાથમઈ. (૪) જિમ વીજલી ચ-
 મકઈ. - રિ (૫) જખકઈ હાથમઈ. (૬) વહઈ. - લઈ. (૭) પિણુ.
 (૮) ટાલઈ. (૯) વચર વાલઈરે તે પિણુ પછઈ સાંસઈ નહીંરે.
 (૧૦) કરકઈ. (૧૧) વિઠવાનઈ ખરકઈ. (૧૨) એકએક નઈસરકઈ
 પાછા તે સહી રે. - લઈ. (૧૩) આગલિથી ચાલઈ. (૧૪) કૈળ
 આવતી પાલઈ એક. (૧૫) એક. (૧૬) છોડઈ. (૧૭) હોડઈ.
 (૧૮) જોડઈ કૈળ.

છોડે અસ્તિબાળ રે, બેહૂ રાજ ગાળરે,
 નરહો ગજ બાળી આન્યા કીમ કીયા રે;
 ઠાકુર વે પુકારે રે, વાય વિરૂદ સંભારે રે,
 આજ જય તનુ મહારેષ ભુજે પામીયે રે; ૧૧
 ભાજન સૌંસ લીધા રે, ગંગોદક પીધા રે,
 ભલા ભોજન કીધા તાજ સૂરમા રે;
 રાણીરા જયારે, આમહો સામહાધાયા રે,
 ઘણા અમલ ખવાયા ચાડી સૂરમા રે; ૧૨
 ઠંક કાયર કપેરે, ચિંહુદિસ દલ ચંપેરે,
 મુખ હાહા જંપે કિણુ દિસ ભાગસ્યાં રે;
 સૂરવીર તદૂકે રે, હૈંસે રણુદૂકે રે
 મુખકૂકે આવો આજ લટાપટ લાગિસ્યાં રે; ૧૩

(૧) છોડઈ આતસ. (૨) રહઈ. (૩) વાળ. (૪) બાપુ કારઈ.
 (૫) રઈ. (૬) યઈ. (૭) ભાજણુ સુસ કીધા. (૮) કુતખી ચુરિ. (૯)
 ખવરાવ્યા ચડિ સૂરિ. (૧૦) એક. (૧૧) કંપઈ. (૧૨) મુખજંપઈ.
 હાહા હિવકિણુ દિસિ ભાગિસ્યાં. (૧૩) ટુકઈ. (૧૪) હઉસેરણુટુકઈ.
 (૧૫) મુખિ કૂકઈ આવઉ આજ.

સંત્રામ મંડાણો^૧ રે નહિં કો તિહાં સ્યાણો^૨ રે,
 રાયરાણો^૩ સમન્નવે બેહું^૪ રાયને રે;
 હુંતી વાત થોડીરે થઈ કલેશની કોડી રે,
 ન સકે કોઈ છોડી બે સમન્નયને રે; ૧૪
 સિંધુડે^૫ રાગેરે સુણિ સૂરિમા બગેઈ રે,
 અતીમીઠી પણુ લાગે ઢાલ એ સાતમી રે,
 સમયસુંદર ભાખેરે^૬ હિવ વિડતારાખે^૭ રે;
 પદમાવતી પાછે^૮ કુણુમતિ સમીરે. ૧૫

ઢાલ ૮

રાગ સિંધુઆસાઉરી.

ચેતન ચેન કરીરે, એહની ભતિ.

^{૧૦} બુદ્ધ સુણ્યો પદમાવતી રે ^{૧૧} ગુરૂણીને પૂછ વિચાર

આવીતિહાં ઉતાવલીરે હા મતિહોઈ સંહારો રે ૧ ધ.

(૧) હયઉ, (૨) તિસ્યઉ સ્યાણુઉ. (૩) રાયુઉ સમન્નવઈ એઈ રાય નઈ. (૪) નઈ. (૫) સિંધુડઈ રાગઈ. (૬) ભાખઈ. (૭) વિડતા રાખઈ. (૮) પાખઈ (૯) સિંધુડઉ. (૧૦) બુદ્ધ સુણ્યઉ. (૧૧) કહઈ - 'ત.

ધન પદ્માવતી લાંબ^૧થો વૈરવિરોધારે
 લાલ થયો ઘણો દધિવાહન પ્રતિબોધે^૨ રે આંકણી. ૨ ધ.
 પ્રથમ ગઈ પદ્માવતીરે કરકંડૂને^૩ પાસ;
 કહિ કિમ ઝૂઝે^૪ બાપસુ^૫રે રાજ રહિયો વિમાસોરે. ૩ ધ.
 તે કિમ રાજ પૂછીયોરે સાધવી કહ્યો સરૂપ;
 તઉ^૬ પાછા પગ ન ઘઈરે અતિ અભિમાની બૂપોરે. ૪ ધ.
 ચાલીને અંપા ગઈ રે પહુતી નિજ આવાસ
 દાસી દીઠી સામિની આવી મિલી સવપાસો રે ૫ ધ.
 પ્રણમીને રોઈ ઘણું રે એહ અવસ્થા દેષિ
 દધિવાહીન પણ આવીયો રે દીઠો સાધવી વેષો રે ૬ ધ.
 રાજ પાય પ્રણમી કરી રે પૂછે ગભાંની વાત
 એહ તુઝ અંગજ જેહસું રે બુદ્ધ કરે દિનરાતો રે ૭ ધ.
 રાજ અતિહર્ષત^{૧૦} હુવોરે મિલવા સારહો ગઈ
 કરકંડૂ પણ આયના રે પ્રણમૈ ભકિતસુ પાયો રે ૮ ધ.

(૧) લાંબ્યઉવચર, (૨) થયઉ ઘણા. (૩) નઈપાસિ (૪) અઇ.
 - સ્યુ. (૫) રહિઉ. - સો. - ચકે. - હઉ. - સ્વ. (૬) તઉપિણુ
 પાછઉ - દીઇ. (૭) નઇ. (૮) નૃપ. - સિ. - ઇ. (૯) સવિ.
 - નઇ. - ણિ - યઉ. - ઠઉ - ઈગરભ - કરઉ. (૧૦) હરપિતથયઉ.
 - હઉ - ય - ણિ - નઇ. - મઇભગતિ.

પઠસારોકરિ આણીયો રે પ્રગટયો આનંદપૂર;
 ઘરઘર રંગ વધામણો રે અંપાનગર સનૂરો રે; ૯ ધ૦
 કંચણપુર અંપાતાણા રે દેસ તણે એ રાજ
 દિવિવાહુન દીક્ષા ગ્રહી રે સાર્યા આતમકાજે રે ૧૦ ધ૦
 કરકંડૂ પરણી ઘણી રે પ્રમદા તિણપ્રસ્તાવ
 રાજલીલા સુખ લોગવે રે પુણ્યતણે પ્રભાવે રે ૧૧ ધ૦
 સિંધુને આસ્થા મિત્રીરે પુણ્યતાણા ફલ એહ
 આઠમી દાલ રસાલ છે રે સમયસુંદર કહે એહો રે ૧૨ ધ૦

દુહા.

હિવ કરકંડૂરાયને ગોકલસુ^૧ બહુ પ્રેમ
 એકદિન ચાલ્યો દેખના કહિવા લાગ્યો એમ ૧
 સુન ગોકલ એક વાછડો વરણસુપે ઠસુ સુદ્ધ^{૧૧}
 એહની માના એહને પિવરાવે તું દુધ^{૧૨} ૨

(૧) રહ. (૨) યહ. (૩) યહ-રિ-ણા-રી. (૪) સુતનઘ એકે. (૫) ખ્યા. (૬) સાધ્યા-વિ-વગ-તણુ. (૭) પરસાદોરે (૮) સિંધુકધ-જન-હઠ-નગ-સ્થુ-લ્યકે-ખિ. (૯) લાગકે. (૧૦) સુણી-કકે. (૧૧) સપેદસ-નકે-નઘ. (૧૨) ધવરાવકે દુધ.

વલિ જમ એહ મોટા હુવે તવ બીજી પણ ગાય
 દોહાને દુધ પાવજે જમ એહ મોટો થાઈ ૩
 ઇમ કહી નૃપ પાછેવથો ગોકલ કીધો તેમ
 વૃષલ જુવાન થયો સખલ રાખ્યો ન રહે કેમ ૪
 તીષા સીંગ સુકુંડલા ઊંચો કુંભી યુલ
 ગલકંબલ જાડો સખલ જાને જોઈ એ ઊલ ૫
 મારું વુસે મલપતો નિખલ વૃષલને તિત
 ઉચો કુંભ ઉલાલતો ત્રાડુકે મયમત ૬
 ઇકદિન વલી નૃપ આવીયો સુંદર માતો સંડ
 રાજને અચરજ થયો એ એ બલ પરચંડ ૭

ઠાલ ૯

રાજ લોડી ધન્યાશ્રી.
 મુનીસર ભલઉ એકોઈ.

વલિ કરકંડુ આવીયોજી ગોકલ દેખણ હેત
 પૂછ્યો રાજ ગોકલીજી વલી બલદતે કેતરે. ૧

(૧) મોટાઉહુવજ-વિય-ઈ-નઈ-એ - ટકે-છકે-વલ્યકે. (૩)
 ગોકુલિપ્રાધકે. (૪) થયકે-પયકે-હઈ-ચકે-સ. (૫) જાડુ (૬) જાડુ
 જ્યેષ્ઠકુંભ. (૭) રહકે - સઈ - તકે - નઈ-ચકેપુંછ - તકે - કઈ.
 (૮) દેખાયકે. - તકે. - નઈ. - રિ. - થયકે. - યકે. - તિ. (૯)
 છીકે. (૧૦) બલવંતબલ. - ચિ. - વઈ. - ચકે - ઇમ - જી - ર.

જીવડા એ સંસાર અચાર કરકંડૂ ઇમ ચિંતવેજી
 સાચો જીનધર્મ સારરે આંકણી ૨ જી.
 તિને અવસર બુદ્ધ થયોજી મહિયકે નામ કહાય
 જરા કરી થયો જાજરોજી ઉઠનકો નહિ આચરે ૩ જી.
 ગલ્યો પલ્યો જાઇ દલ્યોજી મૂકી ખેડો ઘાટ
 સંડ^૩ પરુ ઘટ્ટી જતોજી પર્યો કરે અચારટરે ૪ જી.
 કર જોડી કહે ગોકલીજી એહિજ ગલહતિ કોઈ
 નૃપ ચિતે બુદ્ધાપણેજી એહ અવસ્થા હોઈરે ૫ જી.
 આગ ચોર ભય જલ ઘણાજી ગરથ તે અનરથ મૂલ
 વાર ન લાગે વિનસતાજી ધર્મ ખરો અનુકૂલરે ૬ જી.
 તરૂ પંખી મેલો જીસોજી કુટુંબ તિસો કહિવાય
 જાએ તે ગાંત જૂજૂઈજી સાચો ધર્મ સખાઈરે ૭ જી.
 માતપિતા બાંધવ સુતાજી અંતેઉર નિજ હુર્મ
 સ્વારથ વિન ત્રિહુઈ સહૂજી ત્રિહુઈ નહિ જીનધર્મરે ૮ જી.

- (૧) બુદ્ધકેથયકે. - યકે. - રકે. - લ્ય. (૨) બખંઈકેથાટ. (૩) સડયકેપડયકે ધટ્ટીજતકે. (૪) પડયકે કહ અચારટ. - હઈ. - તઈ - જુઈ. - ચોરના - ગઈ - જુ. - રકે. - લકે - સકે. - સકે. (૫) જાચઈ. - યકેધરમ.

ડાલઅણી જલખીંદુઓજી જીમ પાકો તરૂ પાન
 અથિર એહુ તિમ આડિખોજી થિર નિશ્ચલ ધર્મધ્યાનરે ૯ જી.
 જરા કરી અતિ જાજરીજી કાચો માટી લાંડ
 કાચા રોગ સમાકુલીજી જીનધર્મ એક અખંડરે ૧૦ જી.
 જ્વન જાચે જોરમેજી જાણિ નદિનો વેગ
 રાખ્યો ન રહે કેહનોજી ધર્મ રહે દૃઢ એકરે. ૧૧ જી.
 ધમ સહુકો જગ કારમોજી કે નહિ રાખનડાર
 સાચો એક સંસારમેજી જીનધર્મ એક આધારરે. ૧૨ જી.
 તોડને ધન્યાસિરીજી નવમી ઢાલ એ રાગ
 સમયસુંદર કહે સાંલલોજી જીમ ઉપજો વધરાગરે. ૧૩ જી.

ઢાલ ૧૦

રાગ ધન્યાસરી.

ચંદનનગરી દીપતીજી-એહુની.

ધમ વૃષભથી પ્રતિખૂજ્યો વલિ કૃધિ મસ્તક લોચ
 રાજરિદ્ધિ તૃણજિમ પરહરી અતિ ભલો આ લોચ ૧

ડધ. - ડધ. - કઉ. - ખડે. - ચઉ. (૧) જાવઠજોરમઠ. -
 નઉ. (૨) રાખ્યકેતરહમકહનઉ. (૩) ઉપજઠ ન હાયવિવેગરે (૪)
 રિમકે. (૫) સાચકે એહ સંસારમઠ. - નઠ (૬) રસાલ. - હધ.
 - લઉ. - જઠ (૭) અજિયઉ (૮) કીયઉ - કિ. રિ. (૯) ભલઉએ

અતિ લલઉએ આ લોચ, મુનિવર વંદીયેરે
 કરકંડુ સાધુ સુસુદ્ધ પહિલો પ્રત્યેક બુદ્ધ મું આંકણી
 તતકાલ ઓઘા મહુપતી દેવતા દીધો વેસ
 વચરાગે સંયમ આદ્યો ઘઈ ભવકજન નઈ ઉપદેશ ઘ. ૨ મું
 કરકંડુના કેતા કહું એક જીભ ગુણુ વખાણુ
 એકડા ચારે થાઈસ્યઈ એહખંડ ચઉથે જાન એ ખં. ૩ મું
 ગચ્છવડા ખરતર ગુરૂવડા જીનચંદ જીગ પરિધાન
 જીનસિંહ સૂર સુજસ ઘણું જસદીયો અકખરમાન જ. ૪ મું
 આગરે શ્રાવક દીપતા શ્રીમાલી નઈ એસવાલ
 શ્રીવિમલનાથ પરસાદ્યી અતિસુખી ચતુર ચઉસાલ. અ. ૫ મું
 સંવત સોલેચૌસઠે વલિ માસ ફાગુન સાર
 એ પ્રથમખંડ પુરો થયો સિદ્ધિયોગ ને બુદ્ધવાર સિ. ૬ મુ.

- (૧) યઈ. - લઉ. - ઘઉ. - મુહ. - ઘઉ. (૨) આદ્યઉ. (૩) ખરમનઉ. - ઈ. (૪) એ ખંડ ચઉ થઈ જાણિ. (૫) જીગહપ્રધાન - સિ. (૬) બુઉ. (૭) જસુદીઈ. - સઘ. પ્ર. (૮) લઈચઉસઈ. - જી. (૯) પુરઉચયઉ - જી - નઈ. - જિ.

એ પ્રથમ શિષ્ય શ્રીપૂજ્યના ગણિ સકલચંદ મુનિંદ

તે સતગુરુ સુપસાહિલે મુજ સદા સુખ આનંદ મુજ ૦ ૭ મુ ૦

એ ઠાલ મેં દસમી ભણી ધન્યાસિરી એ રાગ

ગણી સમયસુંદર ઇમ ભણે શ્રીસંઘ સુજસ સુભાગ શ્રી. ૮ મુ ૦

॥ સર્વગાથા ૧૮૭ શ્લોક ૨૨૫ ॥

પ્રતી શ્રી પ્રથમખંડ કરકંડૂરાબનો સંપણ ૧

દૂહા.

આહમીલિપિ પ્રણમો વત્રી અક્ષર રૂપ વિચાર

ભગવતિ સૂત્રઈ ધુરભણી શ્રીસોહમ ગણુધાર

હુસુહ નામ રાગ ભલો બીજી પ્રત્યેકબુદ્ધ

તસુ બીજી ખંડ બોલસ્યુ મીઠા મિશ્રી દુધ ૨

સાવધાન થઈ સાંભલો મૂકો કચપચ વાત.

કચ તણી કિરકીત સહુ કેપિવે નિવાત ૩

(૧) સુગુરુનઈસુપસાહિલઈ. (૨) એ ભણી ઠાલ દસમીભલો. - ભુઈ.
- સો. - મું. (૩) વિસાલ. - મું (૪) ધુરઈ - ગુ. - ભલઈ. -
જઈ. - જઈ. - લિસું - લઈ. કઈ. - યઈ. - દી.

ઢાલ ૧

રાગ વેલાઉલ.

મનકઉ ખ્યારઉ મનકઉ ખ્યારઉ, એહની ઢાલ.

જંબૂદ્વીપ મેરૂ દક્ષિણ દ્વિસિ ભરતખેતર અતિસારરી માઠ

રાજા રાજ કરૈ જય નામૈ હરિકુલ પંકજ ભાણુરી માઠ

ગુણ મણિમાલા નયણુ વિસાલા ગુણુમાલા પટરાણીરી માઠ ૨ રા૦

હારવીચ જીમ પદક વિરજ્યે તિમ તીડાં દેશ પંચાલરી માઠ

નગર કંપલા જાણુ નગીનો રિદ્ધ સમૃદ્ધ રસાલરી માઠ ૩ રા૦

દેહરા વિન કિડાં દંડ ન દીસે લોકને સખલ અસાનરી માઠ

દીવાવિણુ નહિં સ્નેહ તણો ક્ષય હાટ વિના માનરી માઠ ૪ રા૦

સપં વિના નહિં કો દો જીમો અસિવિણુ નહિ દઢ મૂકિરી માઠ

માહોમાહે ન ઘઈ કો કેહને ધનુષવિના નિજ પુકિરી માઠ ૫ રા૦

અંધ નહીં નારી વેણી વિણુ સારી વિણુ નહિ મારરી માઠ

તર્ક વિના નહિ વાદ નગરમો પુત્ર વિના નહિં નારીરી માઠ. ૬ રા૦

દાન વિના કો વ્યસન ન દીસે ધર્મ વિના નહિં લોભરી માઠ

ન્યાયનિપુણુ રાજા ધરમીજન સુંદર નગર સ સોભરી માઠ ૭ રા૦

(૧) ક્ષેત્ર. - રથ. - મઠ. - સઠ. (૨) સકલ લોકનઠ. -
હું - ભઉ. - હિ - નમિ - મહિ - કાઈ - સઠ.

રાગ વેલાવલિ પહલી ઢાલે ઝે ઝે અર્થ વિચારરી માઈ
સમયસુંદર કહે સમલલેલ્યો કહિલ્યો સલા મળરરીમાઈ ૮ રા૦

ઢાલ ખીજ.

રાગ ગઢી.

સમયંદકે ખાગ ચંપો મોરી રહોરી એ રાગ.

એક દિવસ જયરાય કહે ફૂતભણીરી

કહે અધકાઈ કાઈ મોથી અવરતાણીરી ૧

ચિત્રસલા અતિચંગ રાગ તાહિરહેરી

અધિકારી બોલાયે રાગ હુકમ કરેરી ૨

તુરત બોલાયા એડ ધરતી રાંગ ખણીરી

વેગ મ લાવો વાર રાગ ચુપ ઘણીરી ૩

યદુક્તં

* રાયણં વયણાણં, દેવાણં મળસાણં,

સેટ્ટાણં ગરયાણં, પામરાણં મુજાણં ॥

(૧) ઉલ - પહિલી ઢાલઈ. (૨) બિબિ અરથ. - હઈ. (૩) સમયંદકે ખાગ ચંપકે મકેરિ રહ્યા ઝેરી. એકની ઢાલ. (૪) પલ-ણઈ. - હિ. (૫) રાગન નહીતાકરઈ - ઇ (૬) કરઈ - વકે. (૭) ચઉપ. + ચાલુ પ્રતિ પાઠાંતરવાણીતુ પલ - મઈ.

ખણુતાં પાંચમે દીક દીકો મુકટ ભલોરી
 સર્વ રતનમય સાર તેજ પ્રતાપ નિલોરી ૪
 દઉક વધાઈ દીધઃ રાજ્ય જય હરખ્યોરી

નૃપ આયો તિણુ ઠામ નિજ નયનહી નિરખ્યોરી ૫

વાભ્યા વાજત્ર તુર આહિર મુકટ લીયોરી
 દીધો અતિ ભલાકાન જન તે પ્રકટ કીયોરી ૬

થોડે દિને તતકાલ ચિત્રસલા નીપનીરી

અનુપમ અચરિજ ભૂત ઇંદ્રસલા દીપતીરી ૭

શુભ મહૂરત શુભ યોગ તાસુ પ્રતીઠ કરીરી

ઉચ્છવ કીધ અનેક કીરતિ જગ પસરીરી ૮

તે ચિત્રસલા મગ્ગર સિંહાસન ઉપરેરી

બેઠો શ્રીજયરાજ મસ્તક મુકટ ધરેરી ૯

જયરાજ મુખિચંદ પ્રતિબંબો મુકટો રી

લોક મિલ્યા લખકોડી નામ હુમુહુ પ્રકટોરી ૧૦

(૧) દીક ઉ મુગટ ભલ ઉરી. — ભઉ (૨) દ્રઉડી. (૩) અતિ હરખ્યઉ. — યઉ. — મિ. (૪) નયણુઈ નિરખ્યઉ. — યા. — જિં. — ગ. — યઉ. — ધઉ. (૫) અહુ. — જુ — ગ — યઉ. — જ — રમ. (૬) આઈઉ. — ય (૭) માથા — ગ. — રમ. (૮) ખ્યઉ. (૯) મુગટખરી. (૧૦) પ્રગટયઉ. — હમ. — રમ. — મિ.

ગઈડી સગ રસાલ ખીંછ ઢાલ કહીરી

સમયસુંદર કહે એમ સુણતાં સહસ્સ સહીરી ૧૨

ઢાલ ૩ જી.

કામણુગારાંરે લોક એહની ઢાલ.

હુમુહ નામ રાજધરેરે ગુણુમાલા પટરાણી

અનુકંમે સાત ખેટા જણ્યારે સાતે સકજ સુખણુરે. આંકણી. ૧

કામિની તૃપ્તિન પામે કેમ, રઠ લીધી મૂકે નહીરે

પગપગ નવ નવા પ્રેમરે કામની તૃપ્તિ ન પામેરે ૨

જનમથી માયા મેલવેરે સીષઠ ઘરનો સૂત્ર

દુલડીએ રમતી કહે રે એ મુજ પતિ એ પુત્ર રે ૩ કાં

દેહ સમારે દીન પ્રતેરે સીખે જ્ઞાન વિજ્ઞાન

અણુખ અદેખાઈ કરેરે ગાયે ગીત ને ગાનરે ૪ કાં

આરાધે કુલદેવતારે વિનતિ કરે વારેવાર

ગૌરી ગણુ ગૌરી રમૈરે ભલકે હોઈ ભરતારે ૫ કાં

-
- ભઈ — કઈ. — ગિ. (૧) કેલવો. — નુ. — કઈ. (૨)
 જમારઈ. — તઈ. — ખઈ. — રઈ. (૩) ગાય ઈ. — નઈ. — ધઈ.
 — કઈવારવાર. (૪) ગઈરીરમઈ. (૫) હોઈજઈ

પરણી પિણુ રહે પૂછતીરે વસીકરણુ એકાંત^૧
 કિમ હું^૩ પ્રિયડો વસિકરૂં^૪ રે પુરૂં મનની ખાંત^૫ રે ૬ કાં.
 સુખ પામ્યો ભરતારનોરે તઉ પિણુ વાંછે નારિ
 પુત્રપણે કહે કામણીરે કાંઈ સિરણુ કરતાર રે ૭ કાં.
 પુત્ર પ્રણાવું^{૧૦} પ્રેમસું રે વહુ દેખું ઇકવાર
 ગોઠ ખેલાવું પોતરોરે સક્લ કડું અવતારે ૮ કાં.
 બાલક પીડા ઉપજે^{૧૧} રે પ્રાઉગાંતે સૂર
 ખેત્રપાલ ભમતી રહે^{૧૨} રે ઢાલે તેલ સિંધુરે ૯ કાં.
 પુત્ર પ્રમુખ સુખ સંપનારે તઉ પિણુ જીવ ઉદેગ
 ગુણમાલા રહે^{૧૩} જુરતીરે પુત્રી ન પાઈ એકરે ૧૦ કાં
 ચૌરી ન બાંધી આંગણુરે તોરણુ આવી ન જન
 પાઈસ તુ જમાઈ ન પોંખીયારે તઉ જીવો કીણુ ગાનરે ૧૧ કાં

(૧) પરણીરહી. (૨) એકાંત. (૩) કિમહો - પ્રિયકઉ. (૪) સારં. (૫) ખાંત. (૬) અઉ. (૭) નઉ. (૮) પુત્રનઇ વાંછઇ. (૯) પાપ્પહિ કહે કામિની. - કાંસ. (૧૦) પરણુવઉ - એ વઉ - રા. જઇ. (૧૧) પ્રામઇગત - ક્ષે. - હઇ. (૧૨) ઢાલઇ. - પિણુ - ક - રહઇ. (૧૩) પામી. - ચઉરી. - જી. (૧૪) પુહુ - ખીઉરે. (૧૫) વઇ - જ. - કઇ - નઇ - ધજી.

હાથ મુકાવણુ હાથીયો^૧ રે કે ઘોડા કે ગામ
જમાઈને ન દીધો દાચબેરે તઉ ધન કેહે કામરે ૧૨ કાં૦

મણુતણુ સગલી નારિનો^૨રે સહજ ઉદાર ગુણેહ
પુત્રથકી પણ વાલહોરે નવલ જમાઈ નેહરે ૧૩ કાં૦

દીસે રાણી દુબલીરે પ્રીતમ પૂછ્યો ભેદ
શુભમાલા કહે ગલગલીરે પુત્રી એક ઉમેહરે ૧૪ કાં૦

માંડયા ઇછણા માનણારે ઠંઉડ દેવાલે બઈ
બહુ ઉદમ કરતાં થકારે કિનમેલે પુત્રી થાઈરે ૧૫ કાં૦

કદપવેલ માંજર ભલીરે દીઠી સ્વપન મઝીર
બહુ જતને ભેટી થઈરે રાણી હરખ અપારરે ૧૬ કાં૦

રૂપે કુમારી રૂયડીરે મદનમંજરી નામ.
ભેવન આવી બેરમેરે સકલકલા અભીરામરે ૧૭ કાં૦

સમયસુંદર કહે ઇમભણીરે ઇણીપરિ ત્રીજી ઢાલ
ગુજરાતી લોક પૂછ્યેરે તે કહસે તતકાલરે ૧૮ કાં૦

(૧) દાષજઉ. (૨) કેહઉ. - ધ - નઉ. (૩) સદારઉણુ
(૪) વાલહઉ. - સઘ (૫) પૂછ્યકે - હઈ. લઈ. (૬) દ્રઉડીધાવ.
(૭) કિણિમેલિ - ય. - લિ. - રિ. (૮) સુપન - રિ. - પઈ -
૧ - મઈ (૯) કહઈમઈ. (૧૦) પૂછ્યો. (૧૧) કહિસ્થાને.
- સિ - રિ.

ઠાલ ચઉથી.

રાગ ભુપાલની.

તિણુ અવસર ઉજ્જયનીરાય ચંડપ્રદ્યોતન નામ કહાય
 અરવહે વારઉ જેહનો તેજ પ્રતાપ સખલ તેહનો ૧
 ચંડપ્રદ્યોતન આગલિ દૂત વાત કહે ઇક અચિરજ ભૂત
 નગરી કંપલાનો જે ઘની તેહ તણી મહિમા અતિ ઘણી ૨
 પ્રગટયો મુકટરતન અભિરામ દુમુહ થયો ન્યનૃપનો નામ
 કિણુહી રાજાને આજ નહી એહયો મુકટ જાણુજ્યો સહી ૩
 ચંડપ્રદ્યોતન અતિ લોભીયો મુકટ લેણુ ઉપરિ મન કીયો
 મૂકયો દૂત તે કારજસિદ્ધ વિનાશ કાલે વિપરિત બુદ્ધ ૪
 દૂત જઇ કહે દુમહનેરસ મુકટ દેહુમતિ કરે કલેસ
 ચંડપ્રદ્યોતન તણુ એહુ જોગ રતન કહીજે સખલા લોગ ૫

- (૧) ઉજ્જેણી - હઇ - નઉ. - નઉ. - ઇ (૨) કહઇ એક અચરિજ (૩) કંપિલા નઉ ઘણી. (૪) આજ મહિમા ઘણી. (૫) - ટયઉ. - યઉ - નઉ. (૬) રાજાનઇએ. - વઉ. - ભુ - યઉ. (૭) મૂકયઉકારિજ દૂતતિણુસિદ્ધ. - લઇ - દ્ધિ - હઇ. - કરઇકલેસ. (૮) નઇએયોગ્ય - જઇ - પણિ.

કુમહરાય પિણુ નહીં પાધરો વલતો વચન કહે આકરો

મુજપણુ વલ્લભ એહ બોલ તુજ સામીના રતન અમોલ ૬
હાથી એક અનલગિરિ નામ અગ્નિભીરૂ રથ અતિ અભિરામ

શિવા નામ રાણી અતિભામ લોહજંઘ રાજનો દ્વત. ૭

એ ચ્યારે ઘઉં મુજ ઇકવાર પીછે કરસ્યું મુકટ વિચાર ૫
દ્વત જઈ કહે સગલા બોલ અંડપ્રદ્યોતન કૂખ્યો નિદ્રોલ ૮

સગે ચહી લણી ભૂપાલ ચડલડતાની ચઉથી ઠાવ ૯
સમયસુંદર કહે ડિવ સંત્રામ કરસ્યઈ પિણુ રહિસે નહિ મામ ૬

ઠાલ પ કડકાની,

રાગ રામગીરી.

ભણુઈ મંદોદરી દૈત્ય દસકંઠ સુણિ, એહનો ઠાળ.

ચઠ્યો રણુ મુઝવા અંડપ્રદ્યોત નૃપ, ચઢતરા તુરત વાળ વગ્નયા.

સુલટ ભટ કટક ઝટ મટકિ લેલા ધયા વડવડા વેગીયા વેગધાયા. ૧૨.

(૧) રઉ. - તઉ. (૨) કણઉ - આકરઉ. (૩) પણિ વલ્લભ
છઠએ બોલ. (૪) અદ્ભૂત. - નકે. (૫) પાછલિકંરસ્યાં. (૬)
કલા. (૭) કૂખઉ. (૮) રાગ એ ભણિયઈ. - કહઈ. - રિ (૯)
પણિરહસ્યઈ. - ઢયઉ. - વા - ગિ. - જઈ - રહઈ - હ - સઈ.

अथ गज वर्णनं.

सीस सिंधुरीया प्रणल मद्द पूरीया, लमर गुंजर लीषण्यु कपोल्यः
सुडि उलालता शत्रु रल पालता, हाथीया करत डालक डडोला रच.

घंट वान्ने गवै रडे अेकडा भिले, मेघ काली घटा ञ्णुि हीसेः

ढलकती ^{१०}ढालने सीस आभर ढवै मत्तमातंग रडे लर्या रीसे उच.
डालता आलता ञ्णुिकरि पर्वता शुडिर गंलीर गरणर करता

चंडप्रद्योतराज तण्णे कटकमै लाप्य द्वे डुस्ति मद्दवारि अरता डच.

अथ अश्व वर्णनं.

देश कश्मीर कंभोज कांजिल तण्णा जेत्र अुरसान सेंधा सुयंगा
अयल उत्तरपथा पवन पाणी यथा लललला कश्चि तेण तुरंगा पच

नीलडा पीलडा सभज कंभोजना रातडा रंगि कविलाकिडाडा

किरडीया कडुया धुंसरा हूसरा डंसला वांसिला भागजडा डच.

पवनवेग पाप्यथा क्रेज आर्गेधर्या आलता ञ्णुि यित्रामलिज्या

अेहुवा अश्व उल्लेखिराज तण्णे कटक शतसडुस पांय संध्या डच

अथ पायक वर्णनं.

सिर घरे आंकुडा आडि पडुरे कडा भाजणी परतरा भोल आल्या

अेकथी अेकडा कटक आगलि ञडा सूरवीर वांकडा सुलटपाला डच

(१) दालिनम - लघ. - रडम - सघ. - लुघ - मघ - लु

(२) सूधापर्णीम (३) डा - स - डि - गघ - तलुघ. (४)

मघ भ्रगत पंचलाप - रघ - क (५) पडिरघ (६) पाअे - घ -

ड. - लुघ - रघ - रघ - दौ - ति.

સંખલ કાંધાલ મૂંછાલ જિન સાવિયા લોહમય ટોપ આટોપ ધારા
 પંચ હુથિયાર હાથે લઇ બાથે ભિડઇ ભીમસમ ભલભલા પાલિકારા ૯
 તીરતર કસઘરા અલંગ લટ આકરા સહસ્ર જ્ઞધાર સંગ્રામશૂરા
 ચંડપ્રલોત રાજ તણે એહવા સાતકોડિ સાથિ પાયક પૂરા ૧૦ ચ૦
 અથ રથ વર્ણનં.

નિજ નિજે નામ નેજ ધજા કરહરે ધરહરે ઘોર નીસાણ વાજ
 બહુજેસણ કીયા લાખ જે રથ કીયા સાથમે ચંડપ્રલોતરાજ ૧૧ ચ.
 ચાલીયા કટકદવ જાણિ ચકવર્તિકા ધુસરી ધૂલિ ઉડિગયણી લાગી
 સમુદ્રજલ ઉછડયા સેષ પણિ સલસડયા ગુહિર ગોપીનાથકી નીંદ ભાગી
 ઈંદ્રને ચંદ્ર નાગેંદ્ર પણુ ચમકીયા લંકગઠ પૌલ તાલા જડાયા
 સખલ સીમાલ ભૂપાલ ભાજ ગયા ચંડપ્રલોત રાજ ન રાયા ૧૩ ચ.
 આવીયો ચંડપ્રલોત ઉતાવલો દેશ પંચાલરી સીમમાહે
 દુમહરાજન પિણુ દેઇ દમામા ચડયો આવી સારહે અડયો મન ઉછાહે
 ફ્રાજ ફ્રાજે મિલી ભાટભટ ઉછલી સખલ સંગ્રામ ભારથ મંડાણો
 ભલભલા અલંગ લડ ભૂપ ભૂપે ભિડયા સુભટ સુભટે અડયા દેખી ટાણો

(૧) લીયા - મઈ - નઈ - જિ. (૨) વસિકીયા (૩) પૌલી
 (૪) આયા. - ઉ. (૫) વલઉ. (૬) ચડયઉ. (૭) સાલકે અડયઉ
 - જુઉ, - જુઉ. - ગુ.

મુકટ પરભાવિ રાગન જીત્યો દુમહ કટકમૈ પ્રગટ જસ પડહુ વાગો;^૩
 કાઠ લંપટ સદા કૂડ કપટી નિપટ ચંડપ્રદોત રાગન ભાગો. ચ૦
 નાસતો ભાગતો ચંડપ્રદોત નૃપ ઝાલિ કરિ એડીયા માંહિ દીધો;
 કટક ભાજી દસોદિસ ગયો તેહનો ધર્મજય પાપક્ષય વચન સીધઉ.ચ૦
દુમહરાગન આર્યો ધરે આપણે કહે ઇહાં રાજિ પંચ રાતિ પડખો
 રામગિરિ રાગ નઇ ઢાલ એહ પાંચમી સસયસુંદર ભણે જ્ઞાત કડખો

ફહા.

ઇક દીન ચંડપ્રદોત નૃપ મદનમંજરી દીક,

કામ રાગ વિહવલ થયો લાગો રંગ મજીક. ૧

ચિંતાતુર ખઇસી રહ્યઉ ન કરે ભોગન પાન

નિસાસા નાખે ઘણા ધરે મંજરી ધ્યાન. ૨

દુમહ કહે રાગન કહુ કિમ ચિંતાતુર આજ;

કામાતુર રાગ કહે મૂકી સગલી લાજ. ૩

કામી વ્યાધી કોપીયો મદ પીધો ભરપુર;

મરતો નર એ પાંચ જન લગ્ન છોડે દૂર. ૪

(૧) જીત્યઉ. (૨) કટકમંઇ. (૩) વાગઉ. (૪) ભાગઉ. - તઉ.
 - ધઉ. (૫) ગયઉ તેહનઉ. - ખ - ચઉ. (૬) કહઇ. (૭) પડખઉ.
 - ભુઇ - ખઉ. (૮) થયઉ. - ગઉ. - રઇ - ખઇ -
 રઇ. - હઇ. (૯) કહઉ. (૧૦) કહઇ - ઉ. (૧૧) પીધઉ (૧૨);
 મરતઉ. (૧૩) છોડઇ.

મુજને વાંછે જીવતો તો પુત્રી પરણાવિ,
 નહિ તરિપૈસસિ આગમૈ વેદન મૈં ન ખમાય. ૫
 પુત્રી પરિણાવી તુરત દુમહ લહિયો પ્રસ્તાવ,
 પ્રારથીયા પહિડઇ નહી ઉત્તમ એહ સલાવ. ૬
 દીધો સખલો દાયજી સંતોષ્યો સુવિસેસ,
 અંડ પ્રદ્યોતન રાયને સંપ્રેર્યો નિજ દેશ. ૭

દાલ ૬ ફી.

રાજ—સોરઠી.

જંત્રીરી દાલ.

હિવ તે દુમહ નરિંદ નિજરાજ પાલે નિરહુંદ,
 ઇદ્રધ્વજ ઉછવ આયો રાજા ઢંઢેરો વાળયો. ૧
 સહુકો લોક મિલિ મિલિ આવો ઇદ્રધ્વજ અધિક ખનાવો,
 વરસા વરસે એ રીત રાજા પરજા કરે પ્રીતિ. ૨

(૧) મુજ નમ વાંછઈ જીવતઉ. (૨) તઉ - પઈ. (૩) આગિ-
 મઈ. (૪) મઈ. (૫) લહીઉ. (૬) દીધઉ સખલઉ દાઈજઉ. (૭)
 પ્યઉ - નઈ. (૮) ડયઉ - લઈ - યઉ (૯) ઢંઢેરઉ વ જાયઉ. (૧૦)
 વઉ. (૧૧) અણાવઉ. - સઈ - કરઈ. - ચઉ - ઘઉ - તઉ -
 રિ - ઘઉ. - ડઈ - જઈ - નઈ - જઈ - નઈ.

- ઉચો ઈદ્રધ્વજ કીધો દીપતો પટ ઉપર દીધો,
 વાડ ચિત્રામ વિચિત્રિ રણુકે ઘંટા સમભિત્ત; ૩
 દીજો યાચકનૈ દાન ગાઈજો ગીત ને ગાન,
 નાનાવિધ વાજિત્ર વાજો નાદે કરિ અંખર ગાજો ૪
 વલિ નાટક પડે બત્રીસ પેખંતા પૂજો જગીસ,
 ઈમ સાત દિવસ સુવિચાર ઉછવ કીધો અતિસાર. ૫
 *
 પૂનમ દિન પૂજી અરચી સુવિશેષ ઘણો ધનખરચી,
 સહુકો લોક મંદિર પહુતો મનમાંહે અતિ ગહિગહુતો. ૬.
 ઈદ્રધ્વજની છડી ઢાલ એ સોરકે રાગ રસાલ,
 સમયસુંદર કહે સુણો એહ વૈરાગ્ય ઉપજસ્યે તેહ. ૭

ઢાલ ૭ મી.

રાગ કેઢારો

ત્રેણિકરાય હુરે અનાથી નિગ્રંથ એહની દેસી.

એક દીવસ રાજ આવીયો પેખીયો ઈદ્રધ્વજ તેહ,

મલમૂત્ર માંહે પડયો સડયો હાહા કુણુ અવસ્થા એહ. ૧

* હવેના પાકાંતરો ભીમસિંહ માણુકે છપાવેલ ચાર પ્રત્યેક યુદ્ધ રાસની પ્રતિના સમજવા.

(૧) વાજઈ - ઈઈ - જઈ -- પડઈ - જઈ. (૨) ઘણુ --

હ - ઈ (૩) જેહ. (૪) સડી - રિ.

રે જીવડા કારમો એહ સંસાર બહુ દુઃખ તણો ભંડાર; રે. આંકણી
 માણસ પગે મરદીજતો લીજતો કીચ ભંડાર,
 ઇમ દેખિ રાગ ચિંતવે અહો અહો અથિર સંસાર રે૦ ૨
 કારિમી સોભા દેહની પારકે પુદ્ગલેં હોઈ,
 હાથથી ઉતારી મુંદ્રડી જીવ ભરતનરેસર જોઈ. રે૦ ૩
 કારિમો રૂપ સંસારનો મત કરઉ ગર્વ ગુમાન,
 વિણસતાં ખિણુ વેલા નહીં જોવો સનત કુમાર. રે૦ ૪
 કારિમી રિદ્ધિ સંસારમે ખિણુમાંહે ખુટી જાય,
 ચંડાલ ઘર આકર રહ્યો પાણી આણ્યેરે હરિચંદ્રાય. રે૦ ૫
 કારમો રાજ સંસારમેં દીસતા સુખ એક વાર,
 સભૂમિને પ્રહ્લદત વે ગયાસાતમી નરક મઝીર. રે૦ ૬
 કારિમો સગપણ માતનું દષ્ટાન્ત ચુલની જોઈ,
 નિજ પુત્રને બાલણુ લણી આગ દીધી ઇમ ન કરે કોઈ રે૦ ૭
 કારમો સગપણ બાપનું કીયો કનકરથ અનરથ,
 આપણા અંગજ છેદીયો જ્ઞાતાસૂત્રે એહ અરથ. રે૦ ૮
 કારિમુ સગપણ બંધુનું જીવ જોવો હૃદય વિચાર,
 તે ભરત બાહુગત ભડયા એકેકને દીધા પ્રહાર. રે૦ ૯

(૧) મઝીર - મું - માં. (૨) લગાર - ઓમનવર્તિ - માં - રે
 - મું - માં (૩) ખેડ. - મું. (૪) મઝીર. (૫) એકએકનેરે.

કારિમું સગપણુ પુત્રનું કોણિક કીધો પાપ,
 શ્રેણિક કઠ પિંજર દીધો નિતનાડીરે મરાયો બાપ. રેં ૧૦

કારમો સગપણુ કામિની મારિયો નિજ ભરતાર,
 રાયપસૈણી સૂત્રમૈ જોવો સૂરી કંતા નારિ. રેં ૧૧

કારમું સગપણુ કંતનું પાત મારકા દષ્ટાંત,
 ભરતા મર્યો આપણે માસનાખણુરે ગઈ એ કંત. રેં ૧૨

કારમો સગપણુ કંતનો નલ કંયો સમલ અન્યાય,
 વનમૈ દમયંતી તણ હાહા અબલા રહી વિલલાય. રેં ૧૩

કારિમું સંબંધ મિત્રનું મારિયો પર્વતરાય,
 મિત્રદ્રોહ કીધો આણિકઈ નંદરાજ દીધો કહિવાય. રેં ૧૪

કારિમું સગપણુ સર્વનું સુભૂમ રામ પ્રકાર,
 નિક્ષત્રનિર પ્રાહ્મણુ કરી જીણુ પૃથવી એકવીસવાર. રેં ૧૫

સંસાર સગલો કારમો જીવ જાણે તું એ મર્મ,
 સ્વાસ્થવિન વિહડે સહુ એક વિહડે નહીં જીનધર્મ. રેં ૧૬

વૈરાગ ઇણુપરી આવીયો રિદ્ધ તણ તૃણુ જીમ તેણ,
 વેસ દીધો સાસનદેવતા વૃત લીધો દુમુહનૃપેણુ. રેં ૧૭

એ રાગ કેઠારે કહી સાતમી ઢાલ રસાલ,
 ગણિ સમયસુંદર ઇમ કહે માહરી વંદના હુઈ તિનકાલ. રેં ૧૮

(૧) નારિનું. (૨) હોજ્યો. - જ - વિ.

હાળ ૮ મી.

રાગ-ધન્યાસિરી.

શીલ કહે જગહું વડું. એ દેશી.

દુમક નામ મુનિવર નમું બીજી પ્રત્યેક બુધ્ધોરે,
પ્રતિબુધ્ધો ઇદ્રધ્વજન થકી સંજમ પાલે મનસુદ્ધોરે. ૬૦ ૧

સંવેગ મારગ આદર્યો વિચર્યો વલિ દેસ પ્રદેસોરે,
ભવિક જીવ પ્રતિબોધવા આપે ધમનો ઉપદેસોરે. ૬૦ ૨

ગુણગાતા મન ગડિગહે સુણુતાં ચિત હર્ષ અપારોરે,
ચઉથેખંડે એકઠા હુસૈ તિહાં ગાઈસો ગુણુ ત્રિસ્તારોરે. ૬૦ ૩

સંવત સોલ ચૌસઠ સમૈ ચૈત્રવદિ તેરિસ શુકવારોરે,
બીજી ખંડ પૂરો થયો શ્રી આગરાનગર મઝારોરે. ૬૦ ૪

વડો ગન્ધ ખરતરૂ તણો ગુરૂ યુગપ્રધાન જિનચંદો રે,
શ્રીજિનસિંહ સુરિસરૂ પ્રતપે એ સૂરજ ચંદોરે. ૬૦ ૫

સકલચંદ સુપસાઉલૈ મૈ પૂરો કીધો ખંડોરે,

સમયસુંદર કહે સંઘનો સદા તેજ પ્રતાપ અખંડોરે. ૬૦ ૬

ઢાલ ભણી એ આઠમી ધન્યાસિરી રાગે સોહરે,

સમયસુંદર કહે ગાવતા નરનારી મન મોહરે. ૬૦ ૭

ઇતિ શ્રી દ્વિતીયખંડ દુમહરાયનો સંપૂર્ણ.

અથ તૃતીય ખંડ પ્રારંભ:

દુહા.

મૂલમંત્ર સમરૂ સદા પંચ જિહ્વાં પરમિક,	
આવન અક્ષરમાહિ તસુ તિલક મુકટ સિરદિકં.	૧
હિવ ત્રીજ્જખંડ નમિતણો જોડણુ લાગી બુધ્ધિ,	
ચિત્તવિત્ત પામ્યા પછે પાત્ર મિલે તો સિદ્ધ.	૨
સાધુ તણા ગુણુ વર્ણતા કરતા નિર્મલ દેહ,	
ગંગાજલ માહિ ઝીલતા કિમ રહે તનની ખેહ.	૩
સાધુકથા સહજે ભલી અધિકકાલ રસ એહ,	
વિચ વિચ મેવા મચરકે સકર મિઠાઈ તેહ.	૪
સાધુ ચરિત ગુણુતાં થકા મુગતિતણા ફલ હોઈ,	
ગરથ ન લાગે ગાંડરૈ તે સુણુબ્યો સહુ કોઈ.	૫

ઢાળ ૧ લી.

ગાંગા મીણુરા થારી મૃગલી, એ દેશી.

જંબુદ્વીપ સુહામણો ખેત્ર ભરથ રસાલ,	
દેસ અવંતી દીપતો કેહ પડે ન દુકાલ.	ન૦ ૧
નગર સુદરસણુ અતીભલો બહુ રિદ્ધ સમૃદ્ધ,	
વારૂ વસે વિવહારિયા દેસ દેસ પરસિદ્ધ.	ન૦ ૨
ગિયા મંદીર માલીયા ગિયા પરસાદ,	
દંડ ઉપરો ધજ લહિ ઘહે કરે સ્વર્ગસુ' વાદ.	ન૦ ૩

(૧) સખર. (૨) સુણુતાં.

- અંતેઉર જાણિ અપછરા ઈંદ્રે મૂકી આણિ,
 હૈત્ય થકી ડરતે થકે નિર્ભય ઠામ જી જાન. નં ૪
- કિહાં કિણુ રાજ સભા જીડી મુહતા પરધાન,
 સેઠ સેનાપતિ મંત્રવી જોજાનૈ ખાન. નં ૫
- કિહાં કિણિ છત્ર ધરાવતો જેઠો ભૂપાલ,
 હુકમ ચલાવે આપણો માને ખાલ ગોપાલ. નં ૬
- કિહાં કિણુ ભૂપ આગલિ ભલા વિઢે જેઠી માલ,
 હુંસિયાર રહે હિવરામલા વાહે વલિ ગાલ. નં ૭
- કિહાં કિણુ સુંડ ઉલાલતા ઝરતા મદવારિ,
 સુંદર સીરા સિંધૂરીયા ધૂરેં દરવાર. નં ૮
- કિહાંકણિ ઘોડા જીલમતી સોવન જડિત પલાણુ,
 ભલા તેજી એંવઈ હીંસતા દીસે દીવાણુ. નં ૯
- કિહાં કિણુ વલિ પાયક લહે સામહે હુચિયાર.
 એકવાહે ઘા એકને ઈંક ટાલનહાર. નં ૧૦
- કિહાંકણિ ઘડીયાલે ઘડી વાજે વારંવાર,
 ઝલ જનાવે લોકને રહિજ્યો હુસયાર. નં ૧૧
- કિહાંકણી વલિ નૌખતતણા ખાજે નિસાન,
 ધર્મકરો જિણુવર તણા લોકને કરૈ જાણુ. નં ૧૨

(૧) વઢે જેઠીમલ્લ. (૨) તાબ. (૩) જાગોરે જાગો ધર્મ કરો.

किडां किणु कनक रूपातण्णी पडे बिडां टंकसाव,	
गंज भजना उपरे रडे अहु रभवाल.	न० १३
किडां किणु वैडा युंतरे काणु डोटवाल,	
अगडो लांजे लोकनो न ल्यै लांच विचाल.	न० १४
किडां कणु होसी कापडा, वेचे पटकवल;	
जेम तेम साटुं मेलवे, हवाल वातुल	न० १५
किडां किणु वैडा जैहुरी जवाडुर लेध जेध,	
भोती भाणुक लालडे, लाल पामे सोध.	न० १६
किडां किणु मांडयो कंढोद्ये सूपडी अहु चोट,	
गूं हवडा पेडावडा हीडा जले दाढ.	न० १७
किडां किणु सभरा सुरडीये चोवा चणेव,	
भडभडता मांडया धणु भोगरेल कुलेव.	न० १८
किडां धंटा रणुके देडुरे जिनभिंभ विचित्र,	
श्रावक रनात्र पूज करै करै जन्म पवित्र.	न० १९
किडां किणु साधुने साधवी जैडा पोसाव,	
दें लवियननै देशना वांचे सूत्र रसाव.	न० २०
किडां किणु आंक लणु धणु नेशाले भाल,	
छहवारध मुभ कडे धडोचै ततकाल.	न० २१

डा. (१) लडा. (२) वडी. (३) लले.

- કિંહા કાળ મુદલા પઢે કિતેબ કરાન,
 કિંહા વલી બ્રાહ્મણુ વેદ્યાંયા ભણુ વેદ પુરાન. નં ૨૨
- કિહાં બાબર બાળ પડે કિહાં ગીત નૈ ગાન,
 કિહાં પવાડા ગાઘ્યે કીહાં દીજે દાન. નં ૨૩
- કિહાં ભલી નગરી નાયકા જૈડી આવાસ,
 હાવભાવ વિબ્રમ કરી પાડે નર પાસ. નં ૨૪
- કિહાં વલી મોતી પ્રોઘ્યે ક્ષ્ટકની માલ,
 કિહાં પરવાલી કાટીએ હિંગલુ હરિયાલ. નં ૨૫
- કિહાં ધાનના ઢિંગલા માંડીયા કિહાં ખંડના ગંજ,
 કિહાં ઘી તેલ કૂંડા ભર્યાં કિહાં કાષ્ટના પુંજ. નં ૨૬
- ચૌસસી ચૌટા ભલા ભલા પોલિ પ્રકાર,
 ભલા બાબર ત્રિપોલીયા ભલા સકલ પ્રકાર. નં ૨૭
- નગર સુદર્શણુ વણુવ્યા એ પહલી ઠાલ,
 સમયસુંદર કહે હિવ કહું તિહાં કુણુ ભૂપાલ. નં ૨૮

ઠાળ ૨ જી.

નયન સલૂણીરે ગોરી નાગીલા એ દેશી.

મણિરથ રાજ રાજ કરૈ તિહાં લઘુખંધવ ભુવરાજરે,

ભુગવાઈ^૩ ધર ભારજા કરૈ અનુપમ કાજરે. ૧

(૧) ગાઘ્યે. (૨) યે - દી - ના. (૩) ભુગવાહુ રાજા ધરે.

સીલ સુરંગીરે મયણુરેહા સતી રૂપે રંભા સમાનરે,
 વિનય વિવેક વિચારે આગલી ચઉસઠિ કલા સુખનરે. સી. ૨
 ન્યાય વિનાન વિચક્ષણુ ગુણનિલો ચંદ્રસ પુત્ર નિધાનરે,
 જુગ ખાહૂ રાગનો અતિઘણો મયણુરેહાને માનરે. સી. ૩
 દેવ તઉ અરિહંત ગુરૂ સુધા યતી કેવલ ભાખીત ધમરે,
 સૂધો સમકિત પાલે શ્રાવિકા ભાંગે મિથ્યા ભમરે. સી. ૪
 જીવ અજીવ પ્રમુખ નવતત્તના જાણે લેહ વિચારરે,
 પુન્યવંત પાલે અતિ નિર્મલા શ્રાવિકના વ્રત ખારરે. સી. ૫
 અસન પાન ખાદિમ સ્વાદિમ ભલા પ્રાસુક સુદ્ધ આહારરે,
 વસ્ત્ર પાત્ર ઐખધ લેખધ કરી પડિલાલે અણુગારરે. સી. ૬
 મૂખ પૂનમનો જાણે ચંદ્રલો મૃગલોચણુ અણીયાલરે,
 નાસકા દીપસિખ જિમ દીપતી કોકિલ કંઠ રસાલરે. સી. ૭
 રાજહંસ જિમ ચાલે મલપતી કેસરિ સમ કટિલંકરે,
 સરસ વચન ચતુરાઈ ગુણુ ઘણુ એક નહીં કોઈ વંકરે. સી. ૮
 એક દીન દીઠો મયણુરેહા તણો એહવો સુંદર રૂપરે,
 કામરાગ લેધો ચિતભીતર ચિંતવે મણિરથ ભૂપરે. સી. ૯
 મયણુરેહા ગોરી મિલવા ભણી કરૂં કોઈ દાય ઉપાયરે,
 કામભોગ ઇણુસું વિણુ ભોગવ્યાં નિષ્કલ જન્મારો જાયરે. સી. ૧૦

(૧) નાણુ વિનાણુ. (૪) પુત્ર પ્રધાનરે.

મયણુરૈહાને મૂકે ભેટણાં લલા લલા ફૂલને ફૂલરે,

ચીર પટોલા ચરણા ચુનઈ આભણું^૧ બહૂતાંમૂલરે. સી. ૧૧

મયણુરૈહા લેઈ સગલો ભેટણો જાણે જેઠ પ્રસાદરે,

રાજા જાણે મનમાન્યો સહી લાગો પ્રીત સવાદરે. સી. ૧૨

પ્રાર્થના કીધી તીણુ એકદા સતી રહી દ્રઢ ચિત્તરે,

મયણુરૈહા મણિરથ રાજા લણી ઘઈ ઉપદેસ પવિત્તરે સી. ૧૩

રાજા માત પિતા સરીખા કહ્યા પ્રજાતણા રખવાલરે,

આપ અન્યાય જી કરે એહવો તો કિહાં કરે પુકારરે. સી. ૧૪

લલી નારીને પાંચ પિતા કહ્યા રાજા સુસરો સેઠરે,

લાજે રાયરે પ્રીત બોલતાં જન્મપિતાને જેઠરે. સી. ૧૫

સીલરતન જન્મ કિમ ખંડીએ જેઠને ચિત્ત વિમાસરે,

ઈહુલવ અપજસ વાધે અતિઘણું પરલવ દુર્ગતિ વાસરે. સી. ૧૬

જીગબાહૂ ભાઈ તુજ અતિભલો મુજમાથે ભરતારરે,

જેઠ વિચારી જેઉ એહની કિમ લોપીજે કારરે. સી. ૧૭

સતી વચન સુન રાજા ચિંતવે મૌન કરી રહુ આજરે,

જીગબાહૂ અધવ માર્યા વિના સરસ્યઈ એહ નહીં કાજરે સી. ૧૮

(૧) અતિ બહુ મૂલરે. (૨) કરી નૃપે. (૩) દીયો. (૪) આ-
પારરે. (૫) લાજીમરિયે પ્રીતે. (૬) જન્મ. (૭) સતીય વચણુ સુણિ.
(૮) નહીંનેટ.

બીજી ઢાલ ભણી મૈ એહવી પ્રશ્ન પડુત્તર સારરે,
સમયસુંદર કહે હિવ તુમે સાંભલો ગર્ભતણો અધિકારરે. સી. ૧૬

ઢાલ ૩ જી.

સગુણ સનેડી મૈરે લાલ વિનતિ સુણો મૈરે કંત રસાલ એહની દેસી.
ઈકદિન મયણુરેહા તિન અવસર નિસહર સૂતી આપણે મદિર.
સુપન પેખે પુત્રમયંદા જગત પ્રગટયો પરમાનંદા. ૧
ચંદ સુપન મનમાહે ધરતી ચાલી નિજ પ્રિયુ પાસે નિરતી,
રાજહંસ જિમ લીલા કરતી ઠમઠમ અંગણુ પગલા ધરતી. ૨
આપણુ પ્રિઉને પાસે આવે કોમલ વચને કંત જગાવે,
મયણુરેહા યોલી અતિ મીઠો અંદસ્વપન સ્વામી મૈ દીઠો. ૩
સુંદર સોલકલા સંપૂરણુ તાપ સંતાપ તિમર ભરચુરણુ,
ગગનમંડલથી તે ઉતરતો દીઠો વદન પ્રવેસ કરતો. ૪
તેહતણા ફલ કહુ મુઝ સ્વામી હૂં પૂછો તુઝને સિરનામી,
વનિતા વચન સુની નૃપહરખ્યો કહે પ્રિઉ સ્વપન ભલા તૈનિરખ્યો. ૫
સુપન એહીજ તણે અનુસારે પુત્ર હોસી પરધાન તુમારે.
તહિત કરી રાણી ઘર આવે સુખ લોગવતી કાલ ગમાવે. ૬
ત્રીજે માસ ઉપનનો ડોહલો ગર્ભવતીને એહજ સોહલો,
જાણે જીણુવર પૂઝ કીજે સાધુસમીપ વખાન સુનીજે. ૭
ઉત્તમ દાન સુપાત્રે દીજે ઇણિપરિ લખમી લાહો લીજે,
ઉત્તમ ગર્ભ તણે પરિભાવે માતા ઉત્તમ ડોહલા પાવે. ૮

(૧) વિત્ત. (૨) ભરતિ. (૩) તુમને. (૪) ભલો અતિ. (૫)એહ - રે.

અધમ ગર્ભજી પેટે આવે માનઈ ઇટ લીહાલા ભાવે,
 સાધકરૈ માટી ખાવાની ચોરી પૈસે રાત્રે છાની. ૯
 ભલા ભલા ડોહલા ઉપના જેહ મયણુરૈહા પૂરાણા તેહ,
 ત્રીજી ઢાલ કહી એ સાર સમયસુંદર કહે સ્વપન વિચાર. ૧૦

ઢાળ ૪ થી.

ઝૂંબખરાની દેસી.

તિણઅવસર સોહામણો આયો માસ વસંત સુરંજા ખેલણા.

રસિયા ખેલે ખાગમૈ ગાઇ રાગ વસંત.	સુ. ૧
વઉલસિરી જાઇ જૂઇ કુંદ અને મયકુંદ.	સુ.
ચંપક પાડલ માલતી કુલ રહિયા અરવિંદ.	સુ. ૨
મરૂઉદમણુઉ મોગરો સખકૂલી ખનરાય.	સુ.
એક ન કૂલી કેતકી પિઉળીન હરખ ન થાય.	સુ. ૩
આંખા મઉર્યા અતિભલા માંજરિ લાગા સાર.	સુ.
કોયલ કરે ટહૂકડા ચિહુંદિસ ભમર ગુંજર.	સુ. ૪
બુગવાહૂ રમવા ચલ્યો મયણુરૈહા લેઇ સાથ,	સુ.
ખાગમાહિ રમૈ રંગસું ડફવાળે નિજ હાથ.	સુ. ૫
નિર્મલ નીર ખંડોખલી ઝીલે રાજ મરાલ,	સુ.
પ્રમદાસું પ્રેમે રમૈ નાખે લાલ ગુલાલ.	સુ. ૬
લોજન ભકિત યુગતિ ભલી કરતા થઇ અવેર,	સુ.
રાત પડી રવિ આથગ્યો પ્રસર્યો પ્રવલ અધેર.	સુ. ૭

(૧) હુંસ.

નિર્ભય ઠામ જાણી રહિયો રાતિ બાગ મઝાર,	સુ.
કેલીહર સુતો નૃપ થોડોસો પરિવાર.	સુ. ૯
ચૌથી ઠાલ પૂરી થઈ જૂંમખડાની જાતિ,	સુ.
સમયસુંદર કહે હિવ સુણો રાતહુસૈ જે વાત.	સુ. ૯

ઠાલ પ મી.

જંબૂદ્વીપ મઝાર એહની.

અવસર જાણી ઈંદ્ર એ દેશી.

હિવ મણિરથ અનરથ ચિત્તમાંહે ચિંતવે અવસર આજ લલો
મિલ્યોએ,

એક થોડો પરિવાર ખંધુ બાહિર રહીયો રાત તિમરભર વન લલોએ. ૧

આજ જાઉ વનમાંહિ મારિ સહોદર મયણુરેહા મંદિર ધરંએ,

લોગવું લોગસંજોગ મનવંછિત સુખ મયણુરેહા ધરણી કરંએ. ૨

ઈમ ચિંતવિ મનમાંહિ વનમાંહે ગયો પૂછ્યું મણિરથ પાહુરંએ,

કહુ કિહાં બાંધવ મુઝકિમ બાહિર રહીયો હૂ આયો રક્ષા કરંએ. ૩

કેલીહરે ગયો રાય ઝખકિસસંબ્રમ જુગબાહુ ઉલો થયો એ,

પ્રણમ્યા બંધવપાય રાયવચન સુણી દુશમન લય હૂરે ગયો એ. ૪

ચલતું નગર મઝાર વન રહુસ્યા નહીં ઈમ કહે અવસર અટકલ્યોએ,

હીધો ખડગ પ્રહાર છેદી કંધરા જીવરાજ ધરતી ઢલ્યો એ. ૫

ન ગિણ્યો બાંધવ પ્રેમ ન ગિણ્યો અપજસ પરલવ પણિ નવિ

ગિણ્યોએ,

ન ગિણ્યો પાપ અક્ષત્ર ન ગિણ્યો પરદુઃખ મણિરથ નિજ બંધવ

હણ્યો એ. ૬

પાડી ખૂંખ પુકાર મયણુરૈહા નિજ હાહા અનરથ કુણ કીચોએ,
 ધાયા પાહરૂ લોક પૂછ્યો મણિરથ કિણ પ્રહાર પાપી દીચોએ. ૭
 કહે મણિરથ પાપિષ્ટ માહરા હાથથી પડતો ખડગ જાણ્યો નહીએ,
 અંગતણે! આકાર સહુ જાણ્યો ઈમ નૃપ અનરથ કીધો સહીએ. ૮
 કામ થકી ખહુ કલેસ કામથકી ખંધ કામથકી અનરથ ઘણાએ,
 સમયસુંદર કહે એમ ઢાલ એ પાંચમી હિવ કહું કામવિટંમણુએ. ૯

ઢાળ ૬ ઠી.

રાગ સારંગ.

પ્રાણુપીયારે કાં તણ એ દેશી.

ધિગ ધિગ કામ વિટંમણુ દેખે નહિં કામંધો રે,
 કામ થકી અનરથ ઘણા પૂરવ સુણિ પ્રમંધો રે. ધિ૦ ૧
રાવણુ સીતા અપહરી કીધો ભૂડો કામો રે,

લકાગઢ લુંટાવીયો દસસિસ છેઘા રામો રે. ધિ૦ ૨

આદ્રકુમાર મુનિસરૂં મૂકી સંજમ ભારો રે,

શ્રીમતીસું સુખ ભોગવ્યા વર્ષ ચૌવીસ અપારો રે. ધિ૦ ૩

પાંચસૈ નારિ જિને તણ કનકવૃષ્ટિ કરી જેણો રે,

વેસ્યા વચન વિલાસથી ચુક્યો શ્રીનંદખેણો રે. ધિ૦ ૪

વેહરણુ વેલા પાંચુર્યો અરહન્નક સુકમાલો રે,

ગૌખ ઝેલાયો ગોરડી તે લુવધ્યો તતકાલો રે. ધિ૦ ૫

(૧) મન ચંચલ સદા. (૨) છેઘા દસ સિર.

(સંહ) ગુફા વાસી જતી જયો નેપાલે દેસો રે,
 રતનકંબર કીયો લેટણો કુણ કુણ સહ્યો કલેસારે. ધિં ૬
આવાઢભૂત મુની ઋદ્ધ જહુવિધ લખધે ભંડારો રે,
ભુવન સુંદર જયસુંદરી નટવીસો કીયો ખારો રે. ધિં ૭
 પેટ પિડામિસ પ્રારથે શ્રવણ સેકાવે પેટો રે,
 સાધુ સખલ તપસી હુતો કામ વિટંબ્યો નેટોરે. ધિં ૮
 ચિત ચુકો રડિનેમનો ચરમ સરીરી જેહોરે,
 ગુફામાંડી રાજલ તણો દેખ ઉઘાડી દેહો રે. ધિં ૯
 સાધુ હુતો કૂલવાલીયો વેસ્યા હુણધો જેહો રે,
 થુલ પડાયો જનતણો અનરથ કીયો એહો રે. ધિં ૧૦
 સાધવિ વિણ સુકમાલિકા મૂકી મસાણ પાસો રે,
 સારથવાહ સું ઘર કીયો લોગવ્યા લોગવિલાસો રે. ધિં ૧૧
દમયંતી દેખી કરી ચુકયો નલ અણુગારો રે,
ચેલણા રૂપદેખી ચલ્યો વીર તણો પરિવારો રે. ધિં ૧૨
 ભૂલો પુત્ર પ્રજાપતિ અહિલ્યા ભૂલો ઈદો રે,
 જનની સો બલ્હણુ ભુલ્યો ભગની સું અહિજંદોરે. ધિં ૧૩
 ઈમ અનેક જોગી જતી ચુકા કરમ વિશેષો રે,
 તિમ ચુકો મણિરથ ઇહાં મયણુરેહો રૂપ દેખોરે. ધિં ૧૪

(૧) મહામુનિ. (૨) ભુદ્ધ. (૩) સુ ઘર ખારોરે. (૪) દમયંતી.

(૫) ચુકો.

છઠી ઢાલ પુરી થઈ કહિયા કેતા અધિકારો રે,
સમયસુંદર કહે ધનતિકે પાલે સીલ ઉદ્ધારો રે. ધિ૦ ૧૫

ફૂંડા.

હિવ મણિરથનૈ પાહરૂ જોર નગર લૈ જય,
નરત કરી ચંદ્રજસતણી વૈદ્ય તિણે વન ધાય. ૧
ચંદ્રજસ પિણુ આયો તિહાં કરતો મુખ આકંદ,
ગાબડથી બંધાવતા નૃપતિ થયો નિષ્કંદ. ૨
અંચ ઉપની વેદના રૂધિર વિમૂઢા ખાલ,
ખિણુમાંહે દૌચન મિલ્યા વાય રહી તતકાલ. ૩
મરણુસમય જાણીકરી મયણુરેહા બહુમાન,
મન દઠ કર મધુરી સ્વરે ધર્મ સુણાવેકાન ૪

ઢાલ ૭મી.

બનજરાની દેશી.

મેરા પ્રીતમ તું સુન ઇકમેરી સીખ તું મન સમાધિમાહે રાખજો
મેરા જીવનજી,
તું ખામે સગલા જીવ તું ખામે ચૌરાસીલાખજો મો૦ ૧ મો૦
તું મજ્જરે રાગને દ્રેષ તું શત્રુ મિત્ર સરિખા ગિણે. મો૦
તું દેજે કરમનૈ દોસ તૂં અંતરંગ વચરિહણે. મો૦ ૨ મો૦
થારે દેવ એક અરિહંત તૂં શુરૂસુ સાધ હીયડે વહે મો૦
થારે કેવલભાખિત ધર્મ સમકિત સૂખો સરદહે મો૦ ૩ મો૦

(૧) જી. (૨) વાલમજી.

તું દસદષ્ટાંતે જાણુ એ મનુષ્યતણે લવ દોહલો. મોં ૪ મોં
 જો એણે લવેં કીજેં પુણ્ય, તો પરલવ સુખ સોહલો; મોં
 તું પનરે કરમાહાંન વલિ પાઉ અઠારે પરહરે. મોં
 તું સુકૃતકીયા અનુમોહ તું દુકૃતકીયા પરહા કરે. મોં ૫ મોં
 થારે મારગ છે અતિદૂર તું સંખલ સાથે ઘાલજે. મોં
 થારે પદપગ ચોરને ઘાડ તું તેહથકી સંભાલજે. મોં ૬ મોં
 તું પરચહ આરંભ પાપ તું ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી પરહરે; મોં
 તેની અંત અવસ્થા એહ તું ધરમે દહકરજે હીયો મોં
 તું સરદ હજે મનસુદ્ધ તો નૈ અઉવિહાર અણુસણુદીયો, મોં ૭ મોં
 એક સાચો શ્રીગ્નિધમ^૧ થારે અવર સહૂ અથિર અછે, મોં
 તું મરનતણે ડર માન તું જોઈ જગત કુણુ અમર છે મોં ૮ મોં.
 તું સરણા કરજે ચ્યાર અરિહંત સિદ્ધ સુસાધુજે મોં
 વલિ કેવલિભાખત ધમ^૨ એ ચ્યારે આરાધજે. મોં ૯ મોં
 તું ધ્યાન ધરે નવકાર જિમ કાજ સરે પ્રિયુ તાહરો. મોં
 એ સંસાર અસાર તું મોહ મ કરજે માહરો. મોં ૧૦ મોં
 ઈમ મયણુરેહા ઉપદેશ તે સાચો સગલો સરદહ્યો. મોં
 તવ જુગખાહુ સુભધ્યાન ચવીને^૩ સ્વરગે ગયો. મોં ૧૧ મોં
 એ સાતમી ઠાલ રસાલ જુગખાહુ સરણા તણી, મોં
 ગણિ સમયસુંદર કહે એમ હવે મયણુરેહા વાત છે ઘણી. મોં ૧૨ મોં.

દૂહા.

પિતા મરણુ જાણી કરી અંદજસ કરે પુકાર,

આંખે ખિહુ આંસૂ ઝરે કરે વિલાપ અપાર.

૧

(૧) લય. (૨) જુવરાજ. (૩) તે કાલ કરી પરલવ લલો.

મયણુરેહા ઇમ ચિંતવે ધિગ ધિગ માહુરો રૂપ,	
ઇણુથી અનરથ ઉપનો માર્યો પ્રોતમ ભૂપ.	૨
મતિ મારે મુજ પુત્રને મણિરથ માહુરે કાજ,	
સીલરતન રાખણુ ભણી જઈ કિસમિસ ભાજ.	૩
ઇમ મનમાંહે ચિંતવી સમગ્રવી સુતસાર,	
નિસભર ચાલી એકલી પૂરવદિસ સુવિચાર.	૪

ઠાલ ૮ મી.

સાધુ મ જાએ પરધર એકલો એહની,	
મોહનગારોરે નંદિખેણુ નાહલો, એ દેશી.	
નિસભર ચાલોરે મયણુરેહા સતી એકલી અખલા નારી,	
પૂર્વદિસ સામ્હીરે મન સાંકતી પછડી અટવી મઝાર.	૧
મયણુરેહારે નિસિયાલી એકલી રાખણુ સોલ રતન,	
કિહાં જઈ કાજ સમાઈં જીવનો કઈં વલિ કોટિ જતન મંર	
ખરે મધ્યાને સરવર પેખીયો લીધો તિહાં વિશ્રામ,	
કુલ ફલ ભક્ષણુ કર પાણી પીયો સૂતી કદલી કામ મં ૩	
સાગારી અણુસણુ મુખ ઉચર્યો રાત પડી તતકાલ,	
સીંહ વાઘ ગૂંજે બીડામણુ યોલે બહુલા સ્યાલ મં ૪	
આધી રાતે પેટ પોડા થઈ જયો પુત્ર પ્રધાન,	
સુભલક્ષણુ પૂરણુ ગુણુ નિલો મુંદર રૂપ નિધાન. મં ૫	
રતનકંબલ નામાંકિત મૂંદડી વીટી બાલસરીર,	
સતી સરોવર પ્રમાતે ગઈ સુચી કરવા નિજચીર. મં ૬	

(૧) કિણોદિસિ. - ૧૩

વસ્ત્ર ધોઇને પૈઠી સ્નાનને તિણુવેલા દુરહંત,
 પાંશ્ચિમાહી થકી ગજ નીસર્યો બાણે કાલ કૃત્યંત. મં ૭
 તિણુગજ સુંડા હંડ ગ્રહી કરી ઉછાલી આકાશ,
 દેવયોગ દીઠી વિદ્યાધરે એ એ રૂપ પ્રકાસ મં ૮
 પડતા ઝાલી તિણુ વિદ્યાધરે કરતી કોડ બિલાપ,
 વૈતાહપર્વત તે લેઇ ગયો પિણુ મનમાહે પાપ. મં ૯
મયણુરેહા કહે સુણુ ઇંક વિનતી મુઝ મન દુઃખ અનેક,
 તે દુઃખ કહિતા કાટી પડે હીયો તઉ સુણુ દુઃખ તૂં એક. મં
 આજ રાતે વનમાહે મૈ જન્મે બાલક પુન્યપવિત્ત,
 કેલહરિ મૂકીને હું ગઇ સરૌવર સ્નાન નિમિત્ત. મં ૧૧
 જલહાથી ઉછાલીને તૂં ગ્રહી પાણિ બાલક કુણુવાત,
 વિન ધવરાયાં મરસ્યે ટલવલી કે કે કરસે ઘાત. મં ૧૨
 તિનથી મુઝને પહુતીકર તિનવનૈ અથવા બાલક આન,
 પ્રારથીયાં ઉત્તમ પહિડે નહી જન્મ સફલ તસુ જન. મં
 કહે વિદ્યાધર કામાતુર થકો જો મુઝકરે ભરતાર,
 તઉ તું વચન કહે તે હું કરૂં વિચિ સાખી કરતાર. મં ૧૪
 આઠમી ઢાલ સતી સંકટ પડો દુઃખમાહે વલી દુઃખ,
 સમયસુંદર ભાખે વિન ભોગવ્યાં કરમતણો નહિ મુખ. મં ૧૫
 ફહા.

વક્તો વિદ્યાધર ભણે સુન સુંદર સસનેહ,
દેસ ગંધારમાહે ભલો સ્તાનાવહુપુર એહ. ૧

(૧) પેઠિવલી. (૨) કૃતાંત.

વિધાધર રાજ તિહાં મણિચૂડ મહિમ નિવાસ,	
પટરાણી કમલાવતી મણિપ્રભ હું સુત તાસ.	૨
દક્ષણ ઉત્તર શ્રેણિની રાજ રિદ્ધ સવ છોડી,	
મુઝ પિતા સંજમ લીયો મોહ તણો દલ મોડિ.	૩
ચારિતીયો ચારણુ શ્રમણુ કરતો કરમને સૂડ,	
કાલ્હ ઈહાં આવ્યો હું તો વિહરતો મણિચૂડ.	૪
હિવ તે નંદીસર ગયો પ્રતિમા વંદન કાજ,	
તસ સમીપ જાતે થકે મઈ તું અપહરી આજ.	૫
વાત કહું વલી તાહરી પુત્ર તણી અલિરામ,	
માન ઓલ તું માહરો પૂરો વંછિત કામ.	૬
વક તુરંગે અપહર્યો મિથુલાનગરી રાય,	
તિણુ બન દીઠો તાહરો પુત્ર અનોપમ કાય.	૭
ઘરઆણી રાણી ભણી દીધો પુત્ર પ્રધાન,	
પંચઘાય પાલી જતો દીનદીન વાઘે વાન.	૮
પ્રસામી વિદ્યા કહ્યો પુત્ર તણો વિસ્તંત,	
લોગવ લોગ સંજોગ તું મુઝસો મન એકંત.	૯
હું તુઝને છોડું નહીં હિવ તું મોરે હાથ,	
તન ધન જોવન રૂપનો ફલ લોગવ મુઝ સાથ.	૧૦

ઢાલ દમી.

તું ગીયા ગિર સી હરસોહે એ.

રાગ-માલવી ગોડી.

ઈમ સુણી વચન સરાગ તેહના સતી ચિતે એમરે
સવલ સંકટ પડી હું હિવ સીલ રાખો કેમરે.

૧

મયણુરેહા સીલ રાખ્યો પડે સંકટ જેણુરે,
 દિનપ્રતે પરભાત ઉઠી નામ લીજે તેણુરે. મં ૨
 મૈ કેઈ કરમ કઠોર કીધા ઉદ્ય આયો તેહુરે,
 આપદામૈ પડી આપદ અણુ ન આવે છેહુરે. મં ૩
 હું અનાથ અન્નાણુ અબલા કાંઈ ન આલે જોરરે,
 સીલ રાખણુ ભણી ભાખૂ કરું એક નિહોરરે મં ૪
 સતી ભાખે સુન વિધાવર નંદીસર લેગ્ગય રે,
 પછે માનીસા વચન તોરા જોરે પ્રાંત ન થાયરે મં ૫
 ઈમ સુણી હર્ષિત હુવો ખેચર રચ્યો દિવ્યવિમાનરે,
 સતી સાથે લઈ ચાલ્યો નંદીસર અસમાન રે મં ૬
 તિહાં જાઈ જિનવર ણિંબ વંદ્યા રિષલાનન વ્રધમાનરે,
અંદ્રાનન વારિખેણુ નામૈ ધનુષ પાંચસઈ માનરે મં ૭
 મણિચુડ-મુનિ વાંદિ ઝેઠા ઝેઉ આગલ આવરે.
 ચારનાણી વાત જાંણી સુત લીયો સમઝાવરે. મં ૮
 કરજોડ મણિચુડ કહે સુણુ સતી ખમે મુઝ અપરાધરે
 આજથી તું બહીન મોરી બુઝયો ઈણિ સાધરે. મં ૯
 તું કહે સો કરું કારજ બહીન દેહિ આદેસરે,
 સતી કહે તે સર્વ કીધો જાત્રા પુન્ય વિસેસરે. મં ૧૦
 સતી સીલ રહ્યા અખંડત ગયો સંકટ દૂરરે,
 ઢાલ નલમી સમયસુંદર ભણે આનંદપૂરરે. મં ૧૧
 ફૂંડા,
 મયણુરેહા મુનિવર ભણી પૂછઈ પ્રણુમી પાય,
 વાત કહો મુઝ સુત તણી ભગવન કરો પસાય. ૧

(૧) તાહરૂં. (૨) પંચશત - ચ. (૩) પ્રભ.

કહે મુનિવર સુન શ્રાવિકા પૂરવલવ વિરતંત,
જિમ તુઝ અંગજ અવતર્યો તિમ તુઝ કહાસુ અંત. ૨

દાળ ૧૦ મી.

તિમરી પાસે વડલું ગામ એહુની,

ચોપાઇ.

જંબૂદ્વીપ પૂરવ મુવિદ્દેહ પુખલાવતી વિજયા ગુણગેહ,
તિહાં મણિતોરણુ નગર ઉદાર ગઠ મઠ મંદર પૌલ પ્રકાર. ૧
ચકવર્તિ પદવી ભોગવે રાય અમિતજસા નામૈ કહિવાય,
તસુ ઘર પુખવતી પટરાણી અદભૂતરૂપા બાણે ઈદ્રાણી. ૨
તંહને પુત્ર યે પુણ્યપ્રમાણુ પુશ્કસેન રતનસિંહ ચતુરસુજન,
ચઉરાસી પૂરવ લાખનું રાજ પાલી સાર્યા આતમકાજ ૩
ચારિણુ શ્રમણુ જતીની પાસ દીક્ષા લીધી ચિત્ત ઉદ્ધાસ,
લાખ સોલા પૂર્વ વરસાંસીમ તપ સંજમ કીધા નિરસીમ. ૪
યે પહુતા બારમે દેવલોક પુન્યતાણુ ફલ પામ્યા રોક;
સામાનિક દેવતા કહિવાય બાવીસ સાગર ભોગવે આય. ૫
તિહાંથી ચવીનૈ ઘાતકીખંડ ભરતમાંહે હરિખેણુપ્રચંડ;
અર્થચકી રાજ અભિરામ સમુદ્રદત્તા તસુ ભારજનામ. ૬

(૧) પુખ. (૨) મન. (૩) સોલ પૂર્વ લખ. (૪) જપ. (૫) તે.
(૬) પોહોતા. (૭) તસ. - મ.

તેહને પુત્ર થયા સુપવિત્ત સાગરદેવનઈ સાગરદત્ત;
 ખારમો જિન દ્રઢસુવ્રતસ્વામિ તાસ પાસ મુનિ થયા હિતકામ. ૭
 ત્રીજે દિન થયો વિજલપાત એહુ સાધુતણો થયો ઘાત;^૩
 ઉપના સાતમે સ્વર્ગ આવાસ સતરે સાગર લીલવિલાસ. ૮
નેમિસરને તિનપ્રસ્તાવે કેવલિ મહિમા કરવા આવે;
 પ્રપ્નકરે કહુ જગ આધાર કિહાં થાસ્યે સ્વામિ અવિતાર ૯
 ભગવંત કહે ઇણુ ભરતમઝાર મિથલાપુરી અલકા અવિતાર;^૬
જયસૈન રાજનો સુવિવેક પુત્ર હુસ્યે વિહૂં માહે એક. ૧૦
 બીજો નગર સુદરસન જેહ મયણુરેહાં સુત હોસ્યે તેહ;
 ઇમ સાંભ લગયા દેવતા દોઈ નિજ દેવલોકે હરખિત હોઈ. ૧૧
 અનુકંઠે સુર સુખલોગવિસાર એકતણો મિથુલા અવિતાર;
જયસૈન વનમાલા હુક્ષ હંસ પુત્ર પદમરથ કુલ અવતંસં. ૧૨
 જયસૈનરાજ દીક્ષા લીધ રિદ્ધિ પદમરથ પુત્રને દીધી;
પુષ્પમાલા પટરાણીસુ રંગ લોગવે રાજ સુખ અભંગ. ૧૩
 ઇંકદીન અપહુર્યો વકેતુરંગ નૃપ અટવી પડયો જાણે કુરંગ;
 તિહાં દીઠો તુઝ અંગજ એહૂ પૂરવલવતણો પ્રગટયો સનેહ. ૧૪

(૧) તક્ષાસે. (૨) સાધુ. (૩) વિધાત. (૪) સાગરસ્થળે. (૫) સ્વામિઅન્ન. (૬) મથુરા - બે - યિ.

બાલક ઉચ્ચે લીધો જામ પૂઠેં લસકર આયો તામ;
 ગજચઠ રાજા મિથુલા આયો પુત્રજનમજિમ રંગ વધાયો. ૧૫
 ખીજતણો જિમ વાઘે વ્યંદ મયણુરેકા તુઝ પુત્ર આનંદ;
 સતીસુણી હરખી તતકાલ સમયસુંદરભણે દસમીઠાલ. ૧૬

દુહા.

જે હવે મુનિવર ઈમ કહે તે હવે એક વિમાન;
 નભથી નીચે ઉતર્યો તેજે તરિણુ સમાન. ૧
 જય જય શબ્દ સુઉચ્ચરે અપછર આનંદપૂર;
 ધમધમ ધમકે ઘુઘરી વાજે વાજંત્ર તૂર. ૨
 નિર્મલ કટક રતન મઠ નાટક પડે બત્રીસ;
 મણિ મુકતાફલ જલેકા સોભમાન સુ જગીસ. ૩
 તિન વિમાનથી નીસર્યો દેવ દિવ્ય આકાર,
 કાને કુંડલ ઝલહલે ઉર મુકતાફલ હાર. ૪
 સતી તણા તે દેવતા પહિલાં પ્રણુમે પાય,
 સાધુ ભણી વાંદે પછી જૈસે આગલિ આય. ૫

ઠાલ ૧૧ મી.

રે જીવ જિનધર્મ કીજીએ એહની દેશી.
 મણિપ્રભ વિપરીત વંદના દેખી કહે એમ,
 તુમ સરિખા પણિ દેવતા કહું ભૂલો કેમ. ૧

— જ. (૧) કહે. (૨) ભાણુ. (૩) સમુચ્ચરિ. — પેડ. — લિ.
 (૪) તેણે.

ધર્મ તણે ઉપગારડો મોટો સંસાર, પરહિત જાણિજિકે કરે ધન તે નરનારિ.	ધ૦ ૧
રાજનીત ધર્મ નીતના સુર કહિયે જાણુ, તે પિણુ લોપે રીતને કુણુ ચાલે પ્રાણુ.	ધ૦ ૨
સુન પરમારથ સુર કહે વિધાધર રાય, નગર સુદર્શનનો ધણી મણિરથ કહિવાય.	ધ૦ ૩
<u>યુગમાહુ</u> અંધવ હતો તેહને યુવરાજ, રમિવા ઉદ્યાને ગયો સગલો લેઈ સાજ.	ધ૦ ૪
<u>મણિરથ</u> ભાઈ મારીયો વયરાણુ સંબંધ, ખડગ પ્રહાર દીયો ખરો છેલો તસુ અંધ.	ધ૦ ૬
કંઠ ગતિ પ્રાણુ આયા થકા નિજરયો જોણુ, કાજ સમાર્યા તેહના મયણુરેહા એણુ.	ધ૦ ૭
ધર્મ મર્મ સમઝાંવીયો મૂકાવ્યો ક્રોધ, અણસણુ પણુ ઉચરાવાયો દીધો પ્રતિખોધ.	ધ૦ ૮
કાલકરી ગયો પાંચમે દેવલોકે તેહ, ઈંદ્ર સમાનીક સુર હૂવો દેવતા હું એહ.	ધ૦ ૯
ધર્માચારિજ માહુરે મયણુરેહા જાણુ, પહલી કીધી વંદના ઉપગાર પ્રમાણુ.	ધ૦ ૧૦
તેહથી જનધર્મ પાંચીયે ઉપગારી સોઈ, ધરમાચારજ આપણુ તેહને તે હોઈ.	ધ૦ ૧૧

- જ. - હો. - લે. - કો. - જી. ધો. - વ્યો. - યુ. - સા.

તિનથોઠ જનસાસને કહ્યા દુષ્ટપ્રતિકાર, માતપિતા સેઠ ધર્મનો ક્રિયો જિન ઉપગાર.	ધ૦ ૧૨
વિદ્યાધર મન ચિંતવે મૈ ભણ્યો મર્મ, તાં દુઃખ પામે જીવડો ન કરે જિનધર્મ.	ધ૦ ૧૩
દેવ કહે સાંભલી સતી તું સામિણિ મુજ, મયજીરેહાં તું મુજ પ્રિયા કહુ તે કડું તુજ.	ધ૦ ૧૪
મુજને પ્રિય સુખમોક્ષના તે તઈ ન દેવાય, પણિ એકવાર તું પુત્રને પાસે લેઈ જાય.	ધ૦ ૧૫
આંખે પુત્ર દેખી કરી મન આણી ઠામ, કાજ સમારિસ આપણા ઠીલ નહિ ધર્મ કામ.	ધ૦ ૧૬
ઠાલ ભલી ઇચ્છારમી કહ્યો પર ઉપગાર, સમયસુંદર કહે હિવ કહું આગલો અધિકાર.	ધ૦ ૧૭

ઠાળ ૧૨ મા

મોરો મન મોહ્યો ઇણ ડૂંગરે એહની.
મરૂદેવી માતાજી એમ લણે એ દેશી.
મનડો ઉમા દ્યો મિલવા પુત્રને મયજીરેહા કહિ ઇમરે,
સાંભલિ સુરવર નારિનો પુત્ર ઉપરિ બહુ પ્રેમરે. મ૦ ૧
મૈ જનમીને વન મૂકીયોરે સ્નાન કરાવિયો ન સાહિરે,
ઉર ધરી નવિ ધવરાવીયોરે ખાંતિ રહી મનમાંહિરે. મ૦ ૨
આંખ ન આંજી આજીયાલડીરે અર્ધચંદ્ર નવિ કીયો ભાલરે,
હેજસું નવિ હુલારાવિયોરે અંગજ મુજ સુકુમાલરે. મ૦ ૩

- શિ. - યો. જયાં - જીસ ૩ છું - એહ.

નિજરભરી નવિ જોઈયોરે મુઝ દીયો દેવ વિજોહરે,

જલવિન માછલી ટલવલારે મુઝ ઘણે પુત્રનો મોહરે. મં ૪

મયણુરેહા મિથુલાપુરીરે સુર પહુતી કરી આંણુરે,

જિહાં નમિમલિલિજણુવરતણા જન્મવત કેવલનાણુરે. મં ૫

પ્રથમ જુહાર્યા દેવદેહુરે પછે ગઈ સાધવી પાસરે,

પાયકમલ પ્રણુમી કરીરે આગલ જૈઠી ઉલાસરે. મં ૬

સાધવી ધર્મ સંભલાવાયોરે આવીયો પરમસંવેગરે,

સુરકહે ચ્યો નૃપમંદિરેરે પુત્ર દેખાડું તુઝ વેગરે. મં ૭

મયણુરેહા કહે માહરેરે પુત્રસો નાહિ પ્રતિબંધરે,

ધિગ ધિગ મોહની કર્મનેરે હું થઈ મુઠર્માત અંધરે. મં ૮

પુત્રની મોહની મૈ તણુરે અધિર કુટંબ પરિવારે,

જિનધર્મ એક સખાઈયોરે અવર સંસાર અસારરે. મં ૯

તું હિવ જિમ સુખ તિમ કરેરે હું વૃત લેસું હિત કામરે,

મયણુરેહાને પ્રણુમી કરીરે સુર ગયો આપણે ઠામરે. મં ૧૦

સાધવી પાસે સંજમ લહોરે મયણુરેહા અભિરામરે,

તંપ જપ કઠણુ કૃયા કરેરે સાધવી સુવતા નામરે. મં ૧૧

ખારમીઠાલ પૂરી થઈરે મોહની કરમ અધિકારરે,

સમયસુંદર કહે હિવ સુણો પુત્રનો કોણુ પ્રકારરે. મં ૧૨

હંહા.

તિણુ ખાલક વધતે તિહાં શત્રુ નમાડયા જેણુ,

નામ યથારથ આપીયો કુંભરતણો નમિ તેણુ. ૧

- ચ તુરે - રે - હું - ચાલ. (૧) લિયોરે - ઠિ (૨) કરિઆ - તાં

આઠ વરસનો તિણું કીયો સકલ કલા અભ્યાસ;	
અનુક્રમે યૌવન આવિશું મૃગ નયણી દ્રગ પાસ.	૨
વંસ ઇક્ષાગે ઉપનો રૂપવંત ગુણવંત,	
સહસ્ત્ર એક આઠ કન્યકા પરણાવી અતિકાંત.	૩
નિજ નારીસૂં પરિવર્યો અપહરસું જિમ ઈંદ,	
કામલોગ સુખ લોગવે પામે પરમાનંદ.	૪
હિવ તે રાજ પદમરથ નમિનઇ દેઇ રાજ,	
દીક્ષા લઇ મુગતે ગયો સાર્યા આતમા કાજ.	૫
તે પણિ મણિરથ પાપીયો નિજ બંધવનૈ માર,	
તિણું નિસ અહિ ઉસ્થો મૂયો નક ગયો નિરધાર.	૬
ચંદ્રજસરાજ થાપીયો મિલ મુહ તે પરધાન,	
પાલે રાજ પંડુરસ્યું દિનદિન વાધે વાન.	૭

ઠાલ ૧૩ મા.

જોગનારી દેસી.

એક દિવસ નામ રાજનો હાથી છૂટ્યો અતિ મદમસ્ત થકો,
આલાન થંલ ઉપાડી નાખ્યા મારે માણસ દેઇ ધકો. ૧ હાંદે.
જાએ લોક દસોદિસ લાગા ખીહતા પેટ પડ્યે ધસકે,
સાંકલ ત્રોડે સુખ નઇ મોડે કો તેહને આલી ન સકે ૨ હાંડા.
વિંધ્યાચલ અટવી લણી જાતો નગર સુદર્શન સીમ રહ્યો હાંસી.
ચંદ્રજસા નૃપ સેવકે દીઠો આપના ભૂપને આઇ કહી. ૩ હાંઆ.

(૧) અઠોત્તર. — કંત. — મેહેતેં. (૨) અધિકે.

ગંદજ્જસાનૃપ ઝાલી આણ્યો બાંધ્યો ગજ દરખાર રહે. હાં દ.
 ફિરતા હૂત દેખી મન હુરખી નમિરાજલણી બચ કહ્યો. ૪ હાં બ.
 નમિરાજ નિજ હૂત મૂકીને ચંદ્રજસૈ ગજ માંગે. હાં જ.
 ચંદ્રજસાપિણુ સખલો રાજ કહ્યો તે તેહને નવિ લાગે. ૫ હાં ન.
 વલિ કહી રતન લિખ્યા નહિ નામૈ સખલો તે નૃપ ભાગવે. હાં. નૃ.
 સૂર નઈ ખીરતીકે જગ સાચા છલખેલકર અરિયણુ ભોગવે. ૬ હાં બે.
 હૂત વચન સુણુ નામનૃપ કોખ્યો સીંહ વગાંસ્યા કેમ ખમે. હાં કે.
 અષ્ટાપદ ગરજનરવ કાપે કિમકર વરષાકાલ સમૈ ૭ હાં કા.
 તુરત પ્રયાણુ ભાંભા વજાડાઈ મેઘાડાંખર છત્ર ધરી. હાં છ.
 હયગય રથ પાલક દલ મેલી રાજ ચાલ્યો કટક કરી. ૮ હાં ક.
 ચંદ્રજસા પિણુ નમિ આગમ સુણુ સૈન લેઈ સામહો ચાલ્યો. હાં સા.
 નગરથકી બાહિર નીસરતો પ્રથમથી અપસુકને પાલ્યો. ૯ હાં અ.
 મંત્રિ પ્રધાન વચન સુણિ રાજ પોલજડી પુરમાંહિ રહ્યો, હાં મા.
 નગરવીંટી પડયો ચિહુદ્ધિપરદલ નાલિ ગોલાકહે ગઠવિગ્રહઉ. ૧૦ હાં. ગ.
 સુવ્રતાસાધવો સુણુ મનચિંતે હામતિ મનુષનો ક્ષય હોઈ. હાં ક્ષ.
 બંધવ બેહુ માંહોમાંહિ ઝુઝી જાયે મતિ દુર્ગતિ કોઈ. ૧૧ હાં દ્.
 ગુરૂનીનૈ પુછીકરી સુવ્રતા પ્રથમ ગઈ નમિનૈ ઓલે. હાં ન.
 પદપંકજ પ્રણુમીકરી પૂછ્યો કેમ આચા કહ્યો નૃપ ઓલે. ૧૨ હાં નૃ.
 સુન રાજન વિષય વિષસરિખા કારમી રાજને રિદ્ધ તેહ. હાં રિ.
 તેહનેકાજ સંગ્રામે માંડ્યો આપણા બાંધવ સાથ ઓહ. ૧૩ હાં સા.
 કહિ બાંધવ કિમ તે મુઝ હોઈ સાધવી લેદ કહ્યો સઘલો. હાં ક.
 મેહા અલિભાની તે નમિરાજ મિલન તેહન જાયે સખલો ૧૪ હાં ન.

- પાસે. - વાસે. - આતિ.

બારી દિસ પયઠી પુરમાંહે રાજમંદર અંગણ આઈ હાં અ.
દીઠી અંદજસા આવંતી ચરણુકમલ પ્રણમ્યા ધાઈ. હાંપ્ર. ૧૫

સજન સખંધી સગલા આયા નયણે નીર પ્રવાહુ ઝરે હાં પ્ર.
કહુ સાધવી તુમ સંજમ મારગ હુકકર લીધો કૌણ પરે હાંકો. ૧૬
અંદજસા કહે કિમ મુઝ બાંધવ સાધવી વાત કહી સગલી,

જિન સેતી તું યુદ્ધ કરે અખ બાંધવસું કર રંગરલી હાં રં. ૧૭
અંદજસા મિલવા ભણી ચાલ્યો નમિ સામ્હો આઈ પગ લાગો હાં પ.
બેહુ બંધવ મિલિયા મનરંગે લોંક તણે મન ડર ભાગો હાં ડ. ૧૮
નમિરાજનૈ દેસ આવવંતી રાજ દેઈ વૈરાગ ભજ હાં વૈ.

અંદજસા ગુરૂ પાસ દીક્ષા ગ્રહી કારમી રાજની રિદ્ધ તજ હાંરિ. ૧૯
નમિરાજ ભોગવેં મિથુલાપુરી નગર સુદર્શન રાજ બેઈ,

સમયસુંદર કહે સુણો ચતુરનર તેરમી ઢાલ એ ચિત્ત દેઈ હાંચિ. ૨૦

ઢાલ ૧૪ મી.

ભાવનરી દેસી.

હો રાજ બેહું રૂડીપરિ રક્ષા સુખ ભોગવતા સુવિશેષ,
હો દેહુ દ્વધ જવર ઉપના હો ન મિટે પીડ નિમેષ. ન. ૧
હો કર્મથી નાવ છૂરેરે કોઈ વિષુ ભોગવ્યાં રે,
હો કડૂઆ કર્મ વિપાક. ૨
હો દાહિ છ માસી તન હહે ત. રેહો જણે અગનિની ઝાલ
હો સહેન સકે નમિ વેદના ન. હો ભોજન તમે તતકાલ ભો ૦૩

- જી. - તે. - છે તુજ. - રં. - ડિ.

હો વડા વડા વૈદ્ય યોલાવીયા યો. રે. હો પૂછયા યે કરજોડ,
 હો લાલચ લોમ દાખાડીયો, દે. હો દુખ દેવો મુઝ મોડ. દુ. ૪
 હો ઔષધ લેષધ તુમ કરો નુ. હો કરો કાઈ દાય ઉપાય.
 હો વૈદકલા કાઈ કેલવો કે. હો જાણુકર દાઘજવર જાય જિ. ૫
 હો વૈદ કહે રાજનૂ સુનો રા. હો હમ તે ન સાજે થાય,
 હો પશ્ચિ એક તષતિ ઉપાય છેરે હો ખાવના ચંદન લાય. યા. ૬
 હો સહંસને આઠ અંતે ઉરી અં. હો દીઠો દાઘજવર તાપ,
 હો કો કેહુની ન લ્યૈ વેદના લ્યૈ. રેહો વનિતા કરે વિલાપ. ખ. ૭
 હો આંખા બિહું આંસુ ઝરે રેહો ઊભી પ્રીતમ પાસ,
 હો સ્નાન મજજન લોજન તબયા રેહો અબલા થઈરે ઉદાસ અ. ૮
 હો ભરભર કનક કચોલડા રે હો ઘસઘસ ચંદન લાય,
 હો નારિ વિલેપન તનુ ઘસ રે હો બિણુ બિણુ કરે વિલાપ બિ. ૯
 હો બલકે ચુડી સોનાતણી રે હો સગદ સુહાવે ન કાન,
 હો ચુડી ઉતારે આપણી રે હો પ્રમદ પ્રેમ પ્રધાન. પ્ર. ૧૦
 હો સગલા વલય ઉતારતા રે હો એકેક રખ્યો મંગલીક,
 હો વાલિસોનો જે આપણો રે હો તોડે કાન અલીક. તો. ૧૧
 હો વલય કોલાહલ કિમ રહિયો રે હો રાજ પૂછે નિજ નારી,
 હો ભેદ સુષ્યો મિથુલા ધની રે હો ચિંતે ચિત્ત મંઝાર ચિં. ૧૨
 હો એકાકીપણો અતિભદો રે હો બહુ જણુ મિલ્યા બહુ દુઃખ,
 હો ચક્રતિને તે સુખ નહીં રે હો જે મુનિવરને સુખ. જે. ૧૩

(૧) અમ્હેં ન સાધુ નર થાય. — નહિ.

૧૧૪ પંડિત સમયસુંદર વિરચિત [આનંદ કાવ્ય.

- હો એકલો આવે જીવડો રેહો પરલવ જાએ પણ એક,
હો કુટુંબ સહુકો કરિમો રેહો વારૂ ધર્મ વિવેક. વા. ૧૪
હો પરલવ જાએ એકલો રેહો સાથે કર્મ સખાય,
હો પુન્યે શુભગતિ પામીએ રેહો પાપે દુર્ગતિ જાય. પા. ૧૫
હો જીવ અછે એક સાસતો રેહો દર્શન નાણુ સપન્ન,
હો બાહ્ય સંજોગ અસાસતા રેહો પુત્ર કલિત્ર ધન ધાન્ય. પુ. ૧૬
હો સ્વાસ્થીયો સહુ કો મિલ્યો રેહો કો નવિ રાખણુહાર,
હો પીડ ન લ્યે કોઈ પારકી રેહો એ સંસાર અસાર. એ. ૧૭
હો વલિ મનમાહે ચિંતવે રેહો જો મુઝ વેદન જાય,
હો તો હું રાજ તજ કરી રેહો ચારિત લ્યોં ચિતલાય. ચા. ૧૮
હો એહ મનોરથ મનઘરી રેહો નિસભર સૂતો નમિરાય,
હો સુપન દીઠો રાત પાછલી રેહો આનંદ અંગ ન માય. આ. ૧૯
હો મેરૂ ઉપર સુર ગજ ચઢ્યો રેહો દીઠો આતમરૂપ,
હો ઝગક જાગ્યો ગઈ વેદના રેહો હરખત હુયો નમિભૂપ. હ. ૨૦
હો ઔષધ કો લાગ્યો નહીં લાગ્યો ધર્મ ઉપાય,
હો ઢાલ લલી એ ચૌદમી સમયસુંદર ગુણુ ગાય. સ. ૨૧

ફૂંડો.

૧
નમિરાજ ચિત ચિંતવે અહો સુપન અતિસાર,
પહિલો કિહાં દીઠો હુતો મૈ કિણુહી અવિતાર. ૧

- મલ્યું = હિ. (૧) એમ ચિંતવિ.

જ્ઞતીસિમરણુ ઉપનો દીઠા સુરભવ તેથ,	
મેરૂસિખર આયો હું તો હું જિન મહિમા જેથ.	૨
પ્રતિબુદ્ધો રાજનમી ત્રીજી પ્રત્યેકબુદ્ધ,	
લાવત ચારિતીયો લલો સંવેગી મનસુદ્ધ.	૩
પાટ થાપ્યો નિજપુત્રને રાજરમણિ સવિ છંડિ,	
માયા મમતા પરહરી નમિ પહુતો વનખંડ.	૪
ઇંદ્ર પરીક્ષા આવીયો કરિ બ્રાહ્મણુનો રૂપ,	
નમિરાજ વૈરાગીયો દેણુ કૌણુ સરૂપ.	૫

ઠાલ ૧૫ મી.

એ અંધવ વેદન ચાલ્યા એ દેશી.

ઇંદ્ર કહે નમિરાયને હેત કારણુ પડિયઉરે;	
એહુ અર્થ શ્રવણે સુણી પ્રશ્ન પડુતર જેયોરે.	ઈ. ૧
<u>મિથુલાનગરી</u> મંદરે સખલ કોલાહલ આજોરે;	
દારૂણુ દીન દયામણુ કિમ સુણીયે રિખ રાજોરે.	ઈ. ૨
નમિરાજ કહે ઇંદ્રને હેત કારણુ પડિયઉરે;	
એહુ અર્થ શ્રવણે સુણી પ્રશ્ન પડુતર જેયોરે.	ઈ. ૩
મિથુલાનગરી વન હુતો <u>વૃક્ષ મનોરમ</u> નામો રે,	

પૂલકૂલ છાયા શાલતો બહુ પંખી વિશ્રામો રે.	૪ ઈ.
તે તરૂ વાય કંપાવીયો તિણુ પંખીના વૃંદો રે; હીન દીન દુઃખીયા થકા ઘણું કરૈ આકંઠો રે.	૫ ઈ.
અગનીએ મિથુલા બલે મંદિરનો નહિ લેખો રે; એહ અંતેઉર આરડે એકવાર ફિરિ દેગો રે.	૬ ઈ.
સુખસમાધિ જીવુ વસૂં કાન નહિ કિન તાઈ રે, મિથુલાનગરી દાઝતા હમને બલે ઇહાં કાઈ રે.	૭ ઈ.
ગઠ ગોપુરકરિ અરગલા અટ્ટાલક પણુ ખાઈ રે, યંત્ર શતદ્વી સજી કરી ક્ષત્રી તું પછે બાઈરે.	ઈ. ૮
સરધાનગરી છે સજી ઉપસમ હું પરકારો રે, સંવેગ રૂપ ગોપુર સબ્યા તપ લોગલસારો રે.	ઈ. ૯
સખલ કિમાડ સંવર તણા ખાઈ યંત્ર અટાલો રે, એ ત્રિણ્હે સખલા સબ્યા ત્રિણ્હે શુપતિ વિસાલો રે.	ઈ. ૧૦
ખીરજ ધનુષ ચઠાવીયો સમાત પ્રત્યંચા ચાઠી રે, ધીરજ મૂંડ કાઠં! ઝડી સત્યસુ વીંટી ગાઠી રે.	ઈ. ૧૧
ખારલેદ તપ આણુસું કર્મ કંચુકને લેઠી રે, મુનિ આતમરૂપ શત્રુને જીપૈ જિનમત વેઠી રે.	ઈ. ૧૨
ઊંચા મંદર માલીયા વરડી વર પરસાદો રે, નવા કરાવીયા પણુ પછે તજે પરમાદો રે.	ઈ. ૧૩

- ખણે. - મ. - રસપ્રાકા.

- મારગ વિચ ધર તે કરે જે મન ધરે સંદેહો રે;
 નિશ્ચે મુક્તિ ભણી ચલ્યો તસુધર સાસતો તેહો રે. ઇ. ૧૪
- લોમહાર તસ્કર યુરા ગંઠી છોડી નિવારી રે,
 નરૂપદ્રવ નગરી કરી હુઈ જે પછે વ્રતધારી રે. ઇ. ૧૫
- એહ અન્યાય ઇહાં ઘણો મિથ્યામતિ ઠંડ દોળે રે,
 વિન અપરાધી બાંધીએ અપરાધી મૂકી જે રે. ઇ. ૧૬
- વલિ સીમાલ ભૂપાલ જે માને નહિ તુઝ સિખ્યા રે,
 તે સર્વિ આણી આપણે તઉ પછે લેજે દિક્ષા રે. ઇ. ૧૭
- જે રણુ જુએ એકલો દસલાખ વૈરી જીપે રે,
 કોઈક જીપે આતમા તે તે અધીકો દીપિ રે. ઇ. ૧૮
- યાગ કરાવી આતઘણા માહણુ શ્રમણુ જીમાડી રે,
 દિયે કનકાદિ દક્ષણા વ્રત લેજે રિદ્ધ છાંડી રે. ઇ. ૧૯
- જઉ કોઈ દસલાખ ઘૈ માસ માસ ગોદાનો રે,
 સંજમ અધિકો તેહથી દાન વિનાય પ્રધાનો રે. ઇ. ૨૦
- કઠિન ગૃહાશ્રમ પાલતાં સમરથ નહિ તિણુ નાસે રે,
 પિણુ પોષધવ્રત પાલતા રહિ તૂ ગૃહસ્થાવાસે રે. ઇ. ૨૧
- ડાલ આણી લોજન કરે માસ માસ જે બાલો રે,
 સાધુ તણી કલા સોલમી અર્થે નહી તિણુ કાલો રે, ઇ. ૨૨
- કનક રજત મણિ મોતીયે ભરી ભૂર ભંડારો રે;
 સંજમ પણિ લેજે પછે ક્ષત્રી વર નિરધારો રે ઇ. ૨૩

પર્વત કનક રૂપા તણા મોટા મેરૂ પ્રમાણા રે;	
વાર અનંતી પામીયા ન થઈ ત્રિપતિનિ ત્રાણા રે	ઈ. ૨૪
કામ લોગ લાધા થકા એ અચિરજ જે છોડે રે;	
પશ્ચાતાપ હુસ્યૈ પછૈ અણહુંતા નૈ ત્રોડે રે.	ઈ ૨૫
કામ અસી વિષ સારસા સાલ સમા દુખ ખાની રે;	
વાંછિત કામ અણુકામતા દુરગતિ જાએ પ્રાણી રે.	ઈ. ૨૬
ક્રોધ અધોગતિ પાંમીયે માન અધમગતિ હોઈ રે;	
માયા સુલગતિ પ્રતિ હુણે લોભ થકી ભય દોઈ રે	ઈ. ૨૭
ઉત્ત્રાધ્યયનથી ઊધર્યા પ્રશ્ન ઉત્તર અભિરામો રે;	
પનરમી ઢાલ પૂરી થઈ સમયસુંદર હિત કામો રે;	ઈ. ૨૮

ઢાળ ૧૬ મી.

આંખો માર્યો હે જિન તણો.

સ્થણ કેતારે માર્ઠ ઝલમલા એ દેશી.

પ્રાહ્મણુ નઉ રૂપ કરિઉ આપ પ્રગટ થયો ઈંદ;	
અલત કુંડલ આલણુ થકો પ્રણુમે પાય અંરૂવિંદ.	ઈ. ૧
ઈંદ્ર પ્રશંસા ઈમ કરૈ ધન ધન તું રિખ રાય;	
તીન પ્રદક્ષણા દેઈ કરી પ્રણુમે વાર વાર પાય.	ઈ. ૨
અહો તે ક્રોધ દૂરે કીયો અહો તે જીત્યો અભિમાન;	
અહો તેં માયા મમતા તજી અહો લોભ તજ્યો અસમાન;	
અહો તેં આજ્ઞવ અતિ લલો અહો તેં માર્દવ સાર.	

(૧) સારિખા.

અહો તૈ સાધુ ક્ષમા લક્ષી અહો તૈ મુક્તિ પ્રધાન.	ઇ. ૩
ઇશુ ભવ ઉત્તમ પૂજ્ય તું પરિભવ હોઇસિ સિદ્ધ;	
પામસે સાધુ તું મુક્તિના સાસતા સુખ સમૃદ્ધ.	ઇ. ૪
ધન કરશી તેરી સાધુજી ધન્ય પિતા કુલ ધન;	
ધન માતા જિણેં જનમીયો એહુવો પુત્ર રતન.	ઇ. ૫
હું ખતિહારી રિખ તાહરે તુઝ સમ અવર ન કોઇ;	
ચડતે પરણામે ચડયો સો નઇ સામન હોઇ.	ઇ. ૬
તું ધન તું કૃતારથ થયો સફલ કીયો અવતાર;	
રાજ રમણિ સખ પરિહરી લીધો સંજમ ભાર.	ઇ. ૭
ઈમ પ્રશંસા કરતો થકો ઘઈ પ્રદક્ષણા તીન;	
વલી કરૈ પદ વંદના ભાવ ભગતિસું લીન.	ઇ. ૮
સુભલક્ષણુ પદસાધના પ્રણુમી પરમ ઉલ્લાસ,	
ચપલકુંડલ સિર સેહરો ઈંદ્ર ગયો આકાશ.	ઇ. ૯
સોલમી ઢાલ સોહામણી ઈંદ્ર પરીક્ષા જન,	
સમયસુંદર કહે સ્યાંલલ્યાં જીવત જનમ પ્રમાણુ.	ઇ. ૧૦

ઢાલ ૧૭ મી.

રાગ ધન્યાસી.

ખંસી વાજેહો વીણા એ દેશી.

મુનિવર પાય નમું પાયનમું નમિરાજ રિખરાય. મું
નમિરાજ સંજમ લીધો ચઢતે મનપરણામ, મું

(૧) ઉદાર - દેવ. - અતિ.

૧૨૦ પંડિત સમયસુંદર વિરચિત. [આનંદ કાવ્ય.

- ચઉથેખંડ ચિહ્ન સાધના ચિશુભુ ગાયસિ અભિરામ. મુ ૧
ઈંદ્ર પ્રશંસા ઇમ સુણી હાંઈ કીધો નહીં હંકાર, મુ
ત્રીજો પ્રત્યેકબુદ્ધ એ કમેં કમેં કરે વિહાર. મુ ૨
વિમલનાથ પરસાદથી શ્રી ઉગ્રસેનપુર માંહિ. મુ
ગરૂયોગરૂંદ્ર ખરતર તણે દિન દિન અધિક ઉછાહ. મુ ૩
યુગપ્રધાન-ગુરૂરાજ્યા શ્રીજિનચંદ મુનિંદ, મુ
સકલચંદ સુપસાઉલે મુઝમન પરમાનંદ. મુ ૪
ત્રીજોખંડ પૂરો થયો નભિરાજ અધિકાર. મુ
સતરમી ઢાલ સુહામણી સમયસુંદર સુખકાર. મુ ૫
ઘતિ શ્રી નભિરાજાધિકાર તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ.

— ૦ —

શ્રી નિગ્ગઘ ચતુર્થ પ્રત્યેક બુદ્ધ વૃતાંત
ચતુર્થ ખંડ.

દુહા.

- સીમંધર સ્વામી પ્રમુખ, વિહરમાન જિન વીશ,
જ્ઞાન દિવાકર દીપતા ચરણ નમું નિસદ્દીસ. ૧
વલી પ્રણમું અસિ આહિસા મૂલમંત્ર નવકાર,
ધરણિધર પદમાવતી સુર પદ પામ્યો સાર. ૨
સેત્રુંજય ગિરનાર ગિરિ શ્રીસમેતસીખર ગીરિંદ,
આબુ અષ્ટાપદ નમું એ તીરથ આણુંદ. ૩

દાન શીલ તપ એ ત્રિણ્દે ભાવ ભલે તો અંગ,
તિણ્દેકારણ કહું નિગ્ગઈ ચઉથો ખંડ સુરંગ.

૪

ઢાલ ૧ લી.

સાધન શિખન ચેલણા એ દેશી.

જંબૂદ્વીપ સુહામણે લાખ જ્ઞાન માન,

દક્ષણભરત તિહાં ભલો દેસ મંગધ પ્રધાન.

૧

રાજકરે સિંહરથ તિહાં રાજ પરચંડ,

વચરી રાય નમાડીયા પરતાપ અખંડ.

રા૦ ૨

પુંડરવર્ધનપુર અતિ ભલો ખહુ સિદ્ધિ સમૃદ્ધિ;

ભૂરભણિ ભાલે તિલો સગલે પરસિદ્ધ.

રા. ૩

ઇક દિન રાજ ભેટણે આયા અશ્વ દોઇ;

ઉત્તર પંથના ઉપના દેખે સહુ કોઇ.

રા. ૪

રાજ રાજકુંવર થયા ખેડે અસવાર;

નગર થકી ખાહિર ગયા ચઉગાન મઝાર.

રા. ૫

રાજયે અશ્વ દોડાવીયો કહિવો જ્ઞેઉં વેગ;

પવનવેગ જિમ ઊડીયો લીનો ઉદેગ.

રા. ૬

— ત્રણે — મ — યોજણ. (૧) ગંધાર. — ૬. — દ્રો. (૨)
કેહવો. (૩) લાગો ઉદ્દેગ.

- જિમ જિમ વાગ કાઠી ગ્રહી તિમ તિમ ચઢીયો રાસ;
અટવીમાંહી લેઈ ગયો અડતાલીસ કોસ રા. ૭
- ઠીલી વાગ મૂકી તિહાં થાકો ભૂપાલ;
વક્રસક્ષિત ઉલો રહિયો ઘોડો તતકાલ. રા. ૮
- વક્ર માણસ વિણ એડુવા સમઝાયા ન ઝાય;
લાલ પાલ માને નહિ આપે પાધરા થાય. રા. ૯
- અશ્વ લેઈ તરૂ ખાંધીયો એકાકી રાય;
પ્રાણવૃત્તિ કરે આપણી ફેલપુલો ખાય. રા. ૧૦
- ઉચો ગિર ઉપર ચઢયો વસિવા નિવાસ;
ભૂપ એકસત ભૂમીયો દેખે આવાસ. રા. ૧૧
- તિહાં ઝેઠી એક કન્યકા દેખે દિવ રૂપ;
ઐ ઐ અદ્ભુત લવણિમા ચમક્યો ચિત ભૂપ. રા. ૧૨
- કન્યા ઉઠ ઉભી થઈ દીરો આદરમાન;
સિંહાસન ઝેસણ ઠવ્યો માન વિણ તજ્યો થાન. રા. ૧૩

ચતઃ

- ખૂર ખુલાવણુ ઝેસણો ખીડો યે કરજોડ;
જિણુ ઘર પાંચ અખખા નહીં તે ઘર ફરે છોડ. રા. ૧૪
- નયણુ નયણુ ખેઉ મિલ્યાં ઉપના કામરાગ;
ચતુરાં ચમક લોહજ્યું ચિત જાયે તે લાગ. રા. ૧૫

- ઝ્યો. - ત્યો. (૧) ફલનેપુલ. - અ. - હું. - ખા. -
ખો. = છું. - હ.

યતઃ

નયણુ પદ્મરસ નયણુ રસ નયણુ નયણુ મિલંતઃ;

અણુજ્ઞણ્યાસુ^૧ પ્રીતડી પહિલા નયણુ કરંત. રા. ૧૬

રાજ તન મન ઉલસીયો કુમરીને^૧ દેખી,

પ્રેમ જણાવે પાછલો તિણુ સેતી કો નેહ. રા. ૧૭

ફહા.

જેણે દીઠે ક્રોધ ઉપસમે, વાધે અધિક સનેહ;

પૂરવભવ સંબંધનો, તિણુ સેતિ કોઈ નેહ.

જેણુ દીઠે પ્રેમ ઉપસમે જાગે ક્રોધ કષાય,

વેરભાવ કો પાછલો તિણુ સેતિ કહિવાય.

ઠાળ

રાજ કહે સુણુ કન્યકા એકાકી કેમ,

અટવી માંહે રહે ઈલાં નવ જોવન પ્રેમ. રા. ૧૮

કહે કન્યા ભૂપતિ ભણી વિનતિ અવિધાર,

પહેલો પરણુ તું મુઝને પછે કહિશ વિચાર. રા. ૧૯

લછિ અને ભોજન ભલા સાહિબ બગસીસ,

નવલિ જે આવતા એ વિસવાવીસ, રા. ૨૦

ઇંમ રાજ મન ચિંતવી દેહરા માંહે જાય,

જિન પ્રતિમા પૂજા કરે પ્રણુમે પ્રણુ પાય. રા. ૨૧

- મેહ. (૧) ઉલ્લસ્યાં. - તન. (૨) સંબ્રમ સુવિશેષી. - ઠી.

તે કન્યા પરણી તિહાં ગાંધર્વ વિવાહ, રાતે સૂતાં રતિ રંગસું એઉ ધર માંહિ.	રા. ૨૨
ઉઠિ પ્રભાતેં એઉ જણ્યા વલિ દેવ જુહાર, ઐઠો રાય સિંહાસનેં આઘેં નિજ નારિ.	રા. ૨૩
પહિલી ઠાલ પૂરી થઈ પરણી અગન્યાત; સમયસુંદર કહે હિવ સુણો નારીની વાત.	રા. ૨૪

ફહા.

નારિ કહે પ્રીતમ સુણો મુઝ સંબંધ સમૂલ, <u>ભરતખેત્ર માંહે નગર ક્ષિત્ર પ્રતિષ્ઠ અનુકૂલ.</u>	૧
ઇકદીન રાગનૈ હુવો સભા ચિતરવા રાગ, સકલ ચિતારા તેડીને વિહયી ઘૈ સમભાગ.	૨
<u>ચિત્રાંગદ ઇક ચિત્રકર નિદ્ધન વૃદ્ધ સરીર,</u> ચિત્ર સભા નિત ચીતરે પિથુ મનમૈ દિલગીર.	૩

ઠાળ ૨ જી.

ઉપસમ તરૂ છાયા રસ લીજે એ દેશી.

કાલ લાગ્યો કેતો ચિતરતાં પૂરો કામ ન થાયજી, <u>ચિત્રાંગદ ચીતારા કેરે પુત્રી એક કહાયજી.</u>	૧
---	---

(૧) કુમરીની: - ક્ષત્રિ. - યા. (૨) દસ ભાગ. (૩) મયે - ૩.

- કનકમંજરી ચતુર વિચક્ષણ સકલ કલા ગુણ જાણુ,
 વેદક વચન અધિક ચતુરાઈ અદ્ભુત રૂપ જીવાનુ. ક. ૨
- એક દિવસ ચીતારા પુત્રી લેઈ ભગતે અહારુ,
 રાજમારગ શેકી તિણુ અવસર ખેલતે અસવારુ. ક. ૩
- તે અસવાર ગયો અતિ દૂરે તવ તે આવી તેપુ,
 પિતા ગયો તવ તેહને મૂકી દેહની ચિંતા હેતુ. ૪ ક.
- નિવરી ઝેડી તિણે ચીતારી મણિ કુટ્ટિમ સુપવિત્તુ;
 વાનાસુ વારૂ ચીતરિયો મોરપિચ્છ સુવચિત્તુ. ક. ૫
- તિણે અવસર રાજ તિહાં આયો જાણ્યો સાચો મોરુ;
 ઝાલણિકાજ અબકિ કરિ વાહ્યો ભાગો નખ અતિજેરુ ક. ૬
- તાલી દેઈ હસી ચીતારી વાહ્યો મમ્નેા યોલુ;
 ત્રિહુ પાઈયે ગડગતેથો માંચો ચૈથો મિલ્યો અમોલુ. ક. ૭
- વચન સુણી વિલખો થયો રાજ પૂછે કહી કુણમંચુ;
 કનકમંજરી કુમરી હસ્તી સધલા કહે પ્રપંચુ. ક. ૮
- બાપ લણી ભોજન આણુતી દીઠી પુરૂષ મૈ એકુ;
 રાજમારગ ઘોડો દ્રોડતો તામૈ નહી વિવેકુ. ક. ૯
- દ્યાભાવ નહી તે માંહે મૂઠ ન જાણુ એમણુ;
 વહુ ઝેટી બૂહીને બાલી ચાલે મારગ કેમણુ. ક. ૧૦
- એક મૂરખ તે પુરૂષ જે પાયો ખીલે પાયો એહણુ;

(૧) - આવંતી શેકી. (૨) જવ. (૩) ભોજન મૂકીને. - ૩.
 - ભાંગા. (૪) એ પેહેલો પાયો.

જિણે મુઝ આપ લણી ચિત્રસાલા સરિખી વૈચી તેહણ. ક. ૧૧

બહુ પરિવારે ખીજ સીતારા મુઝ પિતા અસહાયણ;

અતિ નિરધન બૂદો કિમ તેહને સરિખો કામ દેવાયણ. ક. ૧૨

મુઝ પિતા ત્રીજો હૈ મૂરખ લોજન વેલા વિવાહણ;

દેહ ચિંતા ઊઠીને જાચે સીતલ કિસો સવાહણ. ક. ૧૩

સીતલ અત્ર જનમ પુત્રીનો કરસણ દહી કુવાયણ;

વચર વિરોધ સગાસુ^૧ ચારે સ્વાદ નહી કહવાયણ. ક. ૧૪

ચૌથો મુરખ તું રાજેસર જિણે આણ્યો મન ભર્મણ;

મોર કિહાં આવે ઇણ ઠામે જાણ્યો નહી એ મર્મણ. ક. ૧૫

ઐ ઐ રાજન તુઝ અતુરાઈ ઐ ઐ ભુદિ અપારણ;

ઘણા દિવસથી જોતાં મિલિયા મૂરખ પાયા ચ્યારણ. ક. ૧૬

વચન ચાતુરી રંબયો રાજ રંબયો દેખી રૂપણ;

ગતિ મતિ આકૃતિ અતિ રંબયો કુમરી એહ અનુપણ. ક. ૧૭

ચીતારી નૃપનો ચિત ચોરી પહુતી નિજ આવાસણ;

રાય તણે ચિત અટપટ લાગી પ્રેમ બંધન મૃગ પાસણ. ક. ૧૮

ચિત્રાંગદ ચીતારા પાસે મંત્રી મૂક્યો રાયણ,

કનકમંજરી કન્યા માંગી તું મુઝને પરણાયણ. ક. ૧૯

હું નિરધન તું છત્રપતિ રાજ કિમ થાયે વિવાહણ;

રાજ આપિદીયા ધન બહુલા ચિત્રકર હૂયો ઉછાહણ. ક. ૨૦

(૧) હણ્યો. (૨) હીન. (૩) મતિધૃતિ. — કી (૪) થયો.

શુભ મહૂરત તે પરણ્યો રાજા કનકમંજરી નારિજી,
 મોટો મહિલ દીયો રહિવાને બહુ દાસી પરિવારજી. કં ૨૧
 રાજાને બહુ અપહર સરખી રાણી રૂપ નિધાનજી,
 આપ આપણે વારે તે આવે નૃપમંદિર બહુ માનજી. કં ૨૨
 તિણે રાતે^૧ વારો નિવાર્યો નવપરણીતને^૨ દીધજી,
 કરિ સિંગાર ગઈ પિયુ પાસે દાસી સાથે લીધજી. કં ૨૩
 રાજાને^૨ રાણી જે મિલીયા હૂયો હરખ અપારજી,
 સમયસુંદર કહે ઢાલ ભણી એહ ખીજી બહુ વિસ્તારજી. કં ૨૪
 દૂડા.

પૂર્વસંકેત તિન મદનિકા પ્રશ્ન કરે બહુમાન;

સ્વામિનિ અચરિજ સારીખો કહિ કોઈ આખ્યાન, ૧

કહિ રાણી સુણ મદનિકા ઉતાવલી મતિ થાય,

એકવાર રાજા સુવે કહિસ પછે વિગતાય. ૨

રાજાને અચરિજ હૂયો કિસી કહે એહ વાત,

સૂતો કપટ નિદ્રા કરી સુણિ વામા ઝિમ રાત. ૩

ઢાલ ૩ જી.

ગિરધર આવેગો એ દેસી.—રાજા જપતશ્રી

મદનિકા પૂછે હે સખી અમ કહિ કાઈ ખાત,

રાજા પિણ સુનતો નહી રાત ખુસીમાહિ ખાત. ૧

(૧) સિણગાર. (૨) એહુમલિયાં - ખું. હો. - (૩) પછી સુ-
 વિચાર. (૪) થયું. (૫) એલે. (૬) કહે કયા તું કાંઈ.

- મેરી ખહિનિ એ કહિ કોઇ અચરિજ ખાત,
મુઝમન અધિક સુહાત રંગ ભરતાં રાત. મે૦
- રાજ તણી રાણી કહે સુણ એક નગર વસંત,
તિહાં નગરશેઠ વસે ભલો, ધરમી ને ધનવંત. મે૦ ૨
- તિન શેઠ મંડાયો દેહરો એક હાથ જિયો તેહ,
તે માંહે માંડયો દેવતા ચઉહત્યોતસુ દેહ. મે૦ ૩
- મદનિકા પૂછે સ્વામિની એહ વાત તેમ મનાય,
કિમ એક હાથની દેહરી ચૌહત્ય દેવ સમાય. મે૦ ૪
- રાણી કહે સુણ હે સખી અખ જિવ આવે મુઝ,
વેધક છે તો આવજે કાલ કહશે હું તુઝ. મે૦ ૫
- મદનિકા નિજ મંદિર ગઈ નપ થઈ ચટપટ ચીત,
ખીજે દિન વારો દીયો ચીતારીસો બહુ પ્રીત. મે૦ ૬
- તિણુ સંઝ પૂછી તે કહે સુણ સખી મૂઠ ગમાર,
એ વાતનો અચરિજ કિસો ચતુર્ભુજ દેવ મુરારિ. મે૦ ૭
- ઇક વલી કથા કહે સ્વામની હું કરું એહ અરદાસ,
રાણી કહે રાજ સુણો કપટ નિદ્રા કરે આસ. મે૦ ૮
- કિણુ રાયે ચોર ગૃહી કરી ઘાલીયા પેટી માંહિ,
મંજુસ તે મૂકી કરી વાહી નદી તે પ્રવાહ. મે૦ ૯

-૫ યુ' (૧) ચઉહત્યો. - સ્યુ'

- તે નદીમૈ વહતી ગઈ કિણુ નગર પાસે મંબુસ,
આવતી દીકાં બિહુ જણે લાધુ જાણુ જૂસ. મોં ૧૦
- મંબુસ મુદ્રા ખોલતાં નીસયાં તસ્કર તેહ,
પૂછીયે: દિન કેતા હૂયા ત્રીજે દિન મુઝ એહ. મોં ૧૧
- ત્રીજે દિન કિમ જાણીયો સ્વામિની કહિ સુવિચાર,
લેંસનો દહી જમ્બો ઘણો આવે ઉંઘ અપાર. મોં ૧૨
- તિણેં તોજે દીન વારો દીયો નૃપ થઈ સુણવા ટાંપ,
સુણુ સખી લેહ એહુ તેહનો તેજરઉ આવે તાપ. મોં ૧૩
- વલિ મદનિકા પૂછે કથા નવ વધુ કહે અધિકાર,
કિણુ રાય ઘાટ ઘડાવીયો તેડાવ્યા બહુ સોનાર, મોં ૧૪
- ભુયડરા મોહુ તે ઘડે દીપતી જોતિ સંઘાત,
માહો માહે પૂછ્યા થકા એક કહે અમરાત; મોં ૧૫
- તિહાં નહિ સુરજ અંદ હૈ કિમ રાત જાણી એણુ,
ટીડોર: લોજન લખ્યા નિદ્રા આવે તેણુ, મોં ૧૬
- તિણુ ચકથે દિન વારો દીયો કુણુ હેત એહનો હોઈ,
ચીતારી કહે સુણુ સખી રાતંધો હુંતો સોઈ. મોં ૧૭
- સુણુ વાત એક સુહાવણી ગુરૂ લહ્યા લાહુ ચાર;
એક પ્રથમ ચેલાને દીધા ખીજે ખીજને સાર. મોં ૧૮
- તીસરો ચૈયાને દીયો ઇક આપેં કીધો લક્ષ;
કહિ તુરત જઉ ચતુર છે તેહને કેટલા સિંથ. મોં ૧૯

(૧) લાઘોજાણુ - જે. - થ - કડોતેહ (૨) તરીયો. (૩) સંદ્રમા.

- કરજોડી સ્વામિનિ વીનવું એ લેદ મુઝ સમગ્ગય;
ખાધી ખટાઇ અતિ ઘણી નયણે નિંદ ભરાય. મોં ૨૦
- પાંચમે દીન વારો દીયો રાણિ ભણે અભિરામ;
તેહને ચેલા ત્રિણુ હુતા ચઉથો ત્રીજનો નામ. મોં ૨૧
- વલિ કહી રાણી સુણુ સખી ઉતંગ મંડપ એક;
તસુ ઉપરને નીચે રહે ઉત્તમ પંખી અનેક. મોં ૨૨
- ઇક ઉપરલો નીચે મિલે તઉ ઘેહુ સરિખા હોઇ;
નીચલો એક ઉપર મિલે તો તે બિમણા બેઇ. મોં ૨૩
- કહિ સખી તે કેતા હુંતા પંખીયા તિંણે પરસાદ,
હું મૂઠમતિ જાણો નહીં કહુ મુઝ કરીયે પ્રસાદ. મોં ૨૪
- મુઝ ઉંઘ આવે અતિ ઘણી દિવ રમી પાસા સાર,
જઉ ચતુર છે તો આવજે કાલે કહિસુ વિચાર. મોં ૨૫
- વલિ છઠે દિન વારો દીયો રાય ચિત્ત લાગી ચૂંપ,
અખકહિ તે ચોજ ચાહહૈ સીસ ભરવું લી ખુંપ. મોં ૨૬
- તે સાત ને પાંચે હુંતા પંખીયા ઉપર નીચ,
નિજકંત સૂતો સાંજલે આંખ ઘેહુ નિજ મીચ. મોં ૨૭
- વલિ ચતુર ચીતારી કહે ત્રિણુ ચોરે ચોરી કીધ,
ભંડાર કાડયો કેહનો સોનઈયા ખહુ લીધ. મોં ૨૮
- બે સોનૈયા સાંતી કરી તસ્કર ગયા સખ ભાગ,
એક ચોર આયો એકદા લેઈ ગયો ત્રીજ ભાગ. મોં ૨૯

(૧) કહિ રાણી સુણુરે સખી. (૨) વાતજ તાહરી - ઉ - ખું -
ય. (૩) સંતાડી - વિ.

બીજા પિણ્ણ ત્રીજા વટો એક અધિક લેઈ બાઈ,
 ત્રીજા સેષ રહ્યો ગ્રહ્યો ચિહ્નને સરિખા થાઈ. મોં ૩૦
 કહિ સોનૈયા તે કેટલા ધુર થકી હુંતા તેહ,
 કાલિ આવઈ કહસ્યું વલી આજ મુજ દુખે છે દેહ. મોં ૩૧
 સાતમે દિન વારો દીયો નૃપ વધુ લેહ કહેય;
 સોનઈયા ષટ તે હુંતા હિવ તું લેખો લેહ. મોં ૩૨
 સુણુ ઊંટ વન ચરિવા ગયો એક વૃક્ષ મોટો દીઠ,
 લાંબી ગાબડી ખપ રહ્યો અપડિ ન સકે નીક. મોં ૩૩
 કોપીયો ઉઠ તે ઉપરે કર ગયો મલનૈ મૂત્ર,
 ઊંચા તસ ઉપર ઇસી વાત પડે કિમ સૂત્ર. મોં ૩૪
 કહી સખી કૌતુક એહ ઘણું, નાહ કહું આજની રત,
 પ્રીતમ સેતી પ્રેમની કરણી છે બહુ વાત. મોં ૩૫
 આઠમે દિન વારો દીયો પ્રીછયો લેહ સુરીત,
 વૃક્ષ હુંતો તે માહતી જીરણુ કૂપની લીત. મોં ૩૬
 બાર વરસે પ્રીતમ મિલ્યો પદમની પુસલીમાહિ,
 મોટા મુક્તા ફલ દીયા કરવા નારિ ઉછાહ. મોં ૩૭
 તિણું નારિ તે નાખી દીયા કિમ કીયા પ્રીયુસું રોસ,
 આજ અમલ પ્રીકે ખવરાવીયો કહિ ન શકું પડે સોસ. મોં ૩૮
 નવમે દીન વારો દીયો તે કહે રાણી તામ;
 કરકાં તે તે રાતાં થયાં કીકી ઠંવિ મુખ સ્યામ. મોં ૩૯

(૧) જકે - ૮ (૨) તદે. (૩) મુજ કૌતુક ઘણું - વી. (૪) લેઃ - ઇખી.

માનિની મન માંહે ચિંતવે મુઝ હુંતી ઝોટી આસ;
 મુઝનુમ્મદત્ર પ્રિઉડે દીયા તંબક મોલ નહિ તાસ. મો૦ ૪૦
 સુષ્ણુ ભૂપ પંડિત પૂષીયા ગસા બજા માહે દોઇ,
 પૂંછે કહુ કેતા રહ્યા ચોજ અછે ઇહાં કોઇ. મો૦ ૪૧
 ઇક કહે પંડિત દસ રહ્યા ખીન્ને કહે રહીમો એક,
 ત્રીન્ને કહે સઘળા ગયા કહિ સ્વામિનિ સુન્નિવેક. મો૦ ૪૨
 આજ આંખ ફરકે દાહણી કહિતા ન આવે ઘાત,
 ચિંત જનાવે સોકની મતિ કાંઇ ઘાલે ઘાત. મો૦ ૪૩
 દસમે દિન વારો દીયો રાણી કહે સુણુ દાસી,
 એક શ્રાવણુને ભાદ્રવો બિહુ ગયે ગયા દસ માસ. મો૦ ૪૪
 વલિ સુણુ સખી એક કામિણી કારજ વિચારી કીધ,
 પરદેસેં પિઉડે ચાલતાં સેલડી હાથે દીધ. મો૦ ૪૫
 ચાલતો હુંતો લાભને તે પિણુ ન ચાલ્યો ગામ,
 નહિ કહું અમ નિશ્ચેતણો જપવો અરિંકત નામ. મો૦ ૪૬
 ઇચ્ચારમેં દિન વારો દીયો રાણી કહે તે આમ,
 સેલડાને ભમ ફલ નહિ તિમ તસુ નિષ્ફલ કામ. મો૦ ૪૭
 સુણિ નારિ એક ચતુર હુંતી નિજે ચડી ગૃહ ઉત્તંગ,
 સીંહનો રૂપ લિખ્યો તિહાં કહિ કારણ કુણુ ચંગ. મો૦ ૪૮
 એ મર્મ કહે મુઝ સામિની મુઝ ન ઉપજે છે માસ,
 આજ ભવ ભુખા કલમલે વ્રત કીધો ઉપવાસ. મો૦ ૪૯.

(૧) મુઝનુમ્મદત્ર પ્રિઉડીયાં - મુ - કા (૨) બિહુ ગયા વારે
 માસ. - તેં (૩) ભગવત. (૪) ઉંચી ચડી. નિસિ.

ખારમે દિન રાણી કહે વિરહણી એ અભિપ્રાય,
 સીંહ દેખ મૃગવાહન ત્રહે તઉ વેંગી રાત જાય. મૌં ૫૦
 સુણી નારી એક ઉચી ચડી વીણુ વગ્ગડે કેમ,
 પણિ આજ હું કહિસું નહીં પ્રિયસું ખેલણુ પ્રેમ. મૌં ૫૧
 તેરમેદિન વારો ફીયો અતિરસીક તે રાજન;
 તે ભેદ પટરાણી કહે મદનિકા સુન સાવધાન. મૌં ૫૨

ચંદ્રમા વાહન મૃગલો નારિનો પ્રિયસું નેહ;
 જઉ નાદ વેધો નવિ ચલે તઉ વાધે નિસિ તેહ. મૌં ૫૩
 ઇમ નવ નવી અચરિજ કથા નિત્ય કહીએ છે માસ,
 ચીતારીયે ચિત રંજીયો પ્રીતમ પાડયો પાસ. મૌં ૫૪
 પરહુરી ખીજી પદમની વસ કીયો નવલી નારિ,
 જે ચતુર નાર કલા ખરી તે વસિ કરે ભરતાર. મૌં ૫૫
 અતિ ચતુર ચીતારી રમે આપણા પિઉને રંગ,
 એહ ઢાલ સુણતાં તીસરી સમયસુંદર મનરંગ. મૌં ૫૬

ફહાં.

સઉંક મિલી હિવ તેહની યોલે ભાવે તેમ,
 આણુખ અદેખાઈ કરે વલિ મનચિંતે એમ. ૧
 ઇણી ચીતારી વસિ કીયો અહો હમારો નાહિ,
 હમ સામ્હે દેએ નહીં કહુ અખ કીજે કહિ. ૨

(૧) મિરગલો. (૨) પિયુસું - એ - તે - જે - સં. - છે

રાજ કાજ છોડી કરી છાંડી નારિ કુલીન,
ચીતારાની પુત્રિકા તિણ્ણસું રાજ લીન. ૩
રૂખી છલ છિદ્ર તેહનો જઉ કોઈ ઘાલે ઘાત,
કંત તણો ચિત ફેરવા તૌ ખંધસે વાત. ૪

ઠાલ ૪ થી.

પૂરઉ નમ સુહાગણુ રૂડા સાથીઓળ એ દેશી.

હિવ તે ચીતારી નારી દિન પ્રતીળ આવી મધ્યાન આવાસરે,
ઉરડામાંહે ઝેસી કરીળ એકલી કો નાહુ પાસળ. ૧
કરે રે ચીતારી નિંદા આપણીળ જીવને ઘઈ ઉપદેશરે,
પુન્યપસાયે પામી સંપદાળ મન અભિમાન મ કરેસરે. ક. ૨
રાયના વસ્ર આભણું તજ્યાળ વલિ તજ્યા સોલ સુંગારળ,
આપતણો વેસ મૂલગોળ પહર ઝેડી તિણ્ણ વારળ. ક. ૩
સીસ તરૂયા તણી રાખડીળ કાચની ઘડકલી કાનરે,
ઊંગલીયા પીતલ તણાળ દોસતા સોવન વાનરે. ક. ૪
નાક ઝેસર મોતી નાકનોળ તીલક ટીકીતણો નાહરે,
કાચ અકીકના મૂદ્રડીળ કાચની કાંચલી ખાંહરે. ક. ૫
અઉસરો ખાંધ્યો ગત્તે ચીડીયોળ કેસુંડી વિંદલી ગાલરે,
હાર પહેર્યો હીયે સંખનોળ વિચરે શુંબકલ લાલરે. ક. ૬

- ઊ. (૧) ટીકાતણું તાંતહ.

- અંકર યેહું કાંસા તાણાળ પીતલ વીછીયા પાયરે,
પહેરણુ છાંટનો ચરણુયોળ ઉઠણુ લોખડી કાયરે. ક ૦ ૭
- એહુવો વેસ પહેરી કરીળ જીવને ઘઈ ઉપદેસરે,
તૂંમ કરે રિદ્ધ ગારવીળ તુંમ કરે વલિ કોધરે. ક ૦ ૮
- એ સગડી રિદ્ધ રાયનીળ એ તુઝ મુલગો વેસરે,
પુણ્ય પ્રમાણુ સુખ પામીયાળ મત કરે ગર્વતું લેસરે. ક ૦ ૯
- ગર્વ થોડો પિણુ જીઉ કીયોળ તૌ તુઝને નૃપ એહુરે,
કંઠે ઝાલો પરી કાઠસ્યેળ તુરત દસ્યઈ તુઝ છેહુરે. ક ૧૦
- ઘણિપારે આતમા નિંદતીળ નિંદતી કર્મની કોડિરે,
આપણાં પાપ ખમાવતીળ ભગવંત ભવથકી છેડિરે. ક. ૧૧
- સઉક સૂલી સરખી કહીળ પગને ઘાંધે હીયો પૈસરે,
જીવતી છિદ્ર જ્ઞતી રહેળ મારઈ મુઈ ગલે જૈસરે. ક. ૧૨
- રાત દિન છિદ્ર જ્ઞતી થકીળ દેખીયો એહુ પ્રસ્તાવળ,
ભૂપને તેડ લંભેરીયોળ સઉકનો દુષ્ટ સ્વભાવળ. ક. ૧૩
- સુણિ પ્રિયા તૈ હમનૈ તજ જીતેહ ચીતારી ધૂતારળ,
તુઝ ભણી તેહ કામણિ કરૈળ માનજે સહી નિરધારળ. ક. ૧૪

(૧) પ્રતિબોધ. (૨) જીવ. (૩) ભેદતી. (૪) આલોવતીળ.
(૫) નિશદિન છિદ્ર - સુ. (૬) પિયુતે અલ જોણુ તુજને આ-
પવ શકી યોજ. (૭) વિ-લુ અપરાધ વિશેષ. (૮) તેહનું દુઃખ
અન્નકો નહિજ પણ કુલક્ષય હુંતો દેખ.

નૃપ કહે વાત કિમ માનીયેજી અવગુણુ ગુણુ કરી કીંજી,
અમ્હુ નયણે દીખાડસ્યાંજી તઉ પિણુ માનિસ નીંજી. ક૦ ૧૫
ઐસ આવાસ મધ્યાનમૈજી મંત્ર સાધન કરે નિત્યજી,

નિટત કરવા નર મૂકીયાજી તે કહે વાત એ સત્યજી. ક૦ ૧૬
તઉ પિણુ રાય માને નહિજી આપ રહીયો પરછિન્નજી,
નિગર દીઠી આપો નિંદતીજી વચન સુણ્યા નિગ કન્નજી. ક૦ ૧૭
એ વિરતંત જાણી કરીજી ચિંતવે ભૂપ એહ ધન્નરે,
એહવી રિદ્ધ પામી કરીજી ગર્વ કરે નહિ મન્નરે. ક૦ ૧૮
અધમ અંતે ઉરી માહરીજી એહને દૂષણુ દેધરે,
સઉકને દૂરજણુ સારીખાજી ગુણુ તજી અવગુણુ લેયરે. ક૦ ૧૯
અહો અહો એહની આતુરીજી અહો અહો ધર્મ જતન્નજી,
ઉત્તમ એહ અંતે ઉરીજી રાણી માંહિ રતન્નજી. ક૦ ૨૦
રાયનો મન સુપ્રસન્ન થયોજી ચીતારી કરી પટરાણીરે,
અવર અંતેઉરી અવગણીજી પુન્યતણુ ફલ જાણીજી. ક૦ ૨૧
અઉથી ઢાલ પૂરી થઇજી ચતુર ચીતારી ચરિત્રરે,
સમયસુંદર કહે હિવ સુણોજી ધર્મ વાત વિચિત્રજી. ક૦ ૨૨

હૃહા.

વિમલચંદ ઇણુ અવસરે આચારજ પદ ધાર,

અનુક્રમે આયા વિહરતા સાધ તિણે પરિવાર. ૧

(૧) કામણુ કેમ કરે કામ, જીવથી અધિક મુજને ગણેજી, દુધમેં પુરા મ જોય; કામણુનું એહ પારખુંજી. (૨) જો અમે - નયણે દેખાડશુંજી. - તિ.

જીતશત્રુ રાજ્ય આવીયો સાથે લેઈ પટરાણિ,	
પદપંકજ પ્રણમી કરી સુણી સાધુની વાણિ.	૨
રાજ્યને રાણી બેહું લીધો શ્રાવિક ધર્મ,	
દાન સીલ તપ ભાવના સદા કરે શુભ કર્મ.	૩
અંતકાલે તે એકદા અણુસણુ કરી અપાર,	
પટરાણી રાજ્ય તણી પહુતી સ્વર્ગ મઝાર,	૪
તિહંથી ચવી વૈતાદયગિરિ તોરણુપુર અભિધાન,	
વિદ્યાધર દૃઢશક્તિની પુત્રી થઈ પરધાન,	૫
નામ કનકમાલા નિપુણુ રૂપવંતે રવિ જ્યેમ,	
ભરજ્યેબન આવી ભલી પેખત વાધે પ્રેમ.	૬
વાસવખેચર અપહરી ઇહાં મૂકી કરી ગોહ,	
પાણિ ગ્રહણુ કરણુ ભણી સજી સામગ્રી એહ.	૭

ઠાણ પ મો.

મેઘમુનિ કાંઈ ડમડોલેરે એ દેશી.

તિણુ ^૧ અવસર તસ બાંધવ આળ્યો કનકતેજ ઇણુ ^૨ ઠામ,	
વાસવ વિદ્યાધરસુ માંડ્યો માંડો માંહિ સંગ્રામ.	૧
વાત સુણુ પ્રીતમ મોરાહો હું કહું સઘણું વિરતંત તું ચતુર	
વિચક્ષણુ કંત આંકણુ	
એકેકને ઘાઉ દીધો સબલો બેઉ મૂયા તતકાલ,	
કનકમાલા બાંધવ દુઃખ કરતી બેઠી અબલા બાલ.	વાં ૨

- તીરતિ (૧) એણે (૨) એણે.

- તિહાં વિંતર વલિ આયો કોઈ કહિવા લાગો એમ,
પૂરવજન્મ પિતા હું તેરો તુઝ ઉપરેં બહુ પ્રેમ. વા૦ ૩
- તિણવેલા દૃઢશક્તિ વિદ્યાધર પૂઠે આયો સોઈ,
અન્યરૂપ કીધું તે કન્યા તિણેસુર અવસર જોઈ. વા૦ ૪
- કનક તેજ^૧ વાસવ^૨ તે કન્યા^૩ એ ત્રિણ્ડે મૃત રૂપ,
દેવમાયા કરી કીધા વ્યંતર દીઠા ખેચર ભૂપ. વા૦ ૫
- વિદ્યાધરેં ઇમ જાણ્યો વાસવ મુઝ સુત માર્યો એહ,
તિણ પિણ માર્યો તે વિદ્યાધર તિણ વલી કન્યા તેહ. વા૦ ૬
- ધિગ ધિગ કામલોગ એહ અનરથ ધિગ ધિગ એહ સંસાર,
વૈરાગે દૃઢશક્તિ વિદ્યાધર લીધો સંજમ ભાર. વા૦ ૭
- વ્યંતર માયા ફેરે જીવાડી તે કન્યા તિણ વાર,
બાપ આગલ ખેટી કહે સઘલો બાંધવ મરણ પ્રકાર. વા૦ ૮
- સાધુ કહે કન્યા રૂપ ફેર્યો કિણે કારણે કહું એહ,
દેવ કહે સાંભળ તું મુનિવર ભાંજી તુજ સંદેહ. વા૦ ૯
- ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ નગરીનો સ્વામિ જીતશત્રુ હું તો રાય,
ચિત્રાંગદ પુત્રી તિણેં પરણી શ્રાવિકા સુદ્ર કહાય. વા૦ ૧૦
- અંતકાલ નિજ તાત ચીતારો રાય દીયો સંધાર,^૩
કાલ કરી વ્યંતર હું હુયો એહ મોટો ઉપકાર. વા૦ ૧૧
- ઇન્ય દિવસેં આયો ઈણુ ઠાંમે દીડી દુઃખિણી બાલ,
અધિક સ્નેહ અવધિ કરી જાણ્યો પૂરવ ભવ તતકાલ. વા૦ ૧૨

(૧) પુત્રી એહ - ઠ - કરી. (૨) જળ હુઓ. (૩) નવકાર.

- મુઝ પુત્રી મતિ માર વદ્યાધર જનક સંઘાતેં જાઇ,
 મૈ વિયોગ અનસહિતેં કીધી એ કન્યા મૃત પ્રાય. વા. ૧૩
- મૈ ત્રિપ્ર તાર્યોં તું હિવ ખમજે મુનિવર મુઝ અપરાધ,
 તું મુઝરા ઉપગાર કીયો સુર ઇમ કહિ વિચર્યોં સાધુ. વા. ૧૪
- વિંતરહેવ વચન સમરંતી કનકમાલા શુભ ધ્યાન,
 ઇહાપોહ કરંતી પામ્યું જાતી રમરણુ જ્ઞાન. વા. ૧૫
- કનકમાલા કહે કુણુ મુઝ હોસ્યઈ તાત કહેા ભરતાર,
 દેવ કહે પૂરવ ભવ ભરતા હોસે સિંહરથ સાર. વા. ૧૬
- કિમ સખંધ હોસ્યે મુઝ તિણુસ્યું સુણુ પુત્રી સ સનેહ,
 વકસિક્ષત વાળુ અપહરસે રાજા આવશે તેંહ. વા. ૧૭
- ચિંતા આરત મ કરે પુત્રી સુખસું રહિ ઇણુઠામ,
 હું તુઝ પાસ રહીસ રખવાલો તાં લગ જાં તુઝ કામ. વા. ૧૮
- સુખ કીડા વ્યંતરસું કરતી કનકમાલા હું એહ,
 વ્યંતર કાલહ ગયો મેરૂપરવત ચૈત્યવંદન ભણી તેહ. વા. ૧૯
- મુઝ પુન્યે પ્રેર્યોં તું આયો કીધો તુરત વિવાહ,
 એહ સંખંધ કહ્યો મૈ સગલો તૈ પૂછ્યો મુઝ નાહ. વા. ૨૦
- એહ સંખંધ રાય સુણુતા પામ્યો જાતિ સમરણુ સાર,
 પૂરવભવ દીઠા તિણુ સગલો આનંદ હુર્ષ અપાર, વા. ૨૧
- તિણુ અવસર વ્યંતર પિણુ આળ્યો કીધો નૃપ પરણુમ,
 કનકમાલા સુરને કહ્યો સઘલો ઇમ થયો વીવાહ. વા. ૨૨

(૧) વ્રતનો હેતુ. (૨) હોશી. (૩) નિજ. (૪) અંગનમાય. (૫) તે.

વ્યંતર સુર સિંહરથરાજને સંતોષ્યો અસ્ત્યંત,

નવદિવ્ય આહાર જીભાડયા માસ સીમે એકંત. વા૦ ૨૩

હિવ રાજ કહે સુણુ તું સુંદરિ ઘઈ મુઝને આદેસ,

મુઝ વિણુ સગલ વૈરી રાજ મિલી ઉઝઠે દેસ. વા૦ ૨૪

કનકમાલા કહે સુન પ્રીતમ તું તુઝ નગરી છે દૂર,

પાલો જાતા દુઃખ પામસિ તું લ્યઈ વિદ્યા ભર ભૂર. વા૦ ૨૫

પ્રજાપતી વિદ્યા તિણુ દીધી નૃપે સાધી તિણુવાર,

સુખ સમાધિ સિંહરથરાજ પિણુ પહુતો નગર મઝાર. વા૦ ૨૬

નગરલોક થયા અતિ હરષિત વરત્યો જ્યજ્યકાર,

સમયસુંદર કહે પૂરવ લવની પાંચમી ઢાલ ઉદાર. વા૦ ૨૭

ફાંડા.

ઈમ તે રાજસિંહરથ દિવસ પાંચમે જાય,

દિન કેતા ઇક તિહાં રહે નવલ વધુ લપટાય. ૧

નગરપ્રતિ જાય ઈહિ નૃપ રમવા સિંહરથ રાય,

તિણે કારણુ તે લોકમૈં નિગ્ગઈ નામ કહાઈ. ૨

અન્ય દિવસે તે નિગ્ગઈ તિહાં પહુતો પરલાત,

કહિવા લાગો દેવતા સુણુ રાજ ઇક વાત. ૩

સ્વામિ ખોલાવા આવીયો હું જાઉંછે તેય,

કાલ ઘણો લગસ્યે તિહાં એહ દુઃખ કરસ્યે એય. ૪

તિણુ કારણુ તું તિમ કરે જીમ એહ સુખણી થાય,

ઈમ કહીને વ્યંતર ગયો હિવ નૃપ કરે ઉપાય. ૫

(૧) લખ્ય - પૂ - જા. (૨) વિશખ હોસ્યે ઘણો.

રાજા નગર વસાવીયો અતિ ઉંચા અખાસ,	
ધનવંત કોક મર્યે સુખી આનંદ કીલ મિલાસ.	૬
ઉતંગ તોરણ દેહર સુખર ણિંગા અનેક,	
સ્નાત્ર મહોચ્છવ નવનવા એહવો નગર વિવેક.	૭

ઢાલ ૬ ઠી.

અવતુમ આવઉહો એહની.

રાગ માર-સીમંધર સાંલળો એ દેશી.

અન્ય દિવસ નૃપ નીસર્યો હુય ગય રથ પરિવાર,	
મારગ માંહે દેખીયો અતિસુંદર સહિકાર.	૧
અથિર છે આ સંપદારે અથિર કુકંબ પરિવાર,	
<u>નિગગઈ</u> નૃપ ઇમ ચિંતવેરે અથિર સકલસંસાર.	અ. ૨
લાગી માંજર મહુકરી લાગી આંખા લુંબ,	
કેયલ કરે ટહુકડા રહ્યા મધુકર રસ ચુંપ.	અ. ૩
રાજા એક માંજર ગ્રહી નીસરતે નિજ હાથ,	
ઈક ઇક ફલ કુલ મંજરી તિમ ગ્રહી સગલે સાથ.	અ. ૪
કાષ્ટ ભૂત આંખો કીયો ફલકુલ માંજર ત્રોડ,	
સોમા સગલો કારસી એહીજ મોટી ખોડ.	અ. ૫
<u>વલતે</u> રાજા પૂછીયો કહ્યો કિહાં તે સહિકાર,	
દેખાડયો અંગોલગૂ સુકો અંબઅસાર.	અ. ૬

(૧) વાર - ૬ - ૫.

- આંખો કિમ થયો એહવો વલિ પૂછ્યો તિન ભૂપ,
તે માંજર ગ્રહી તેહની સૈન્ય કીયો એહ રૂપ. અ. ૭
- એહ સરૂપ આંખાતણો દેખી ચિંતે રાય,
હા હા અથિર શોભા ઇસી ખિણુમૈ ખેરૂ થાય. અ. ૮
- અથિર જીવનો આઉખો ડાલ અણી જીમ ચોસ,
અથિર રાજરિદ્ધ સંપદા ઉત્તમ ન કરે સોસ. અ. ૯
- અથિર જોખન નર નારિનો જાણિ નદીનો વેગ,
અથિર કુટુંબ સહુકો મિલ્યો પગ પગ અધિક ઉદ્દેગ અ. ૧૦
- અથિર રૂપ કાયા તણો ઇંદ્ર ધનુષ જિમ રંગ,
અથિર માન રાજ તણો જાણે ગંગ તરંગ. અ. ૧૧
- અથિર અનિત્ય અસાસતો એ સંસાર અસાર,
ઇમ ચીંતવતા પામીયો જાતી સમરણુ સાર. અ. ૧૨
- રાજ રિદ્ધ છાંડી કરી લીધો સંજમ ભાર,
દીધો સાસન દેવતા સાધુવેસ વિચાર. અ. ૧૩
- વડ વૈરાગી નિગ્ગઈ ચઉથો પ્રત્યેક ખુદ,
ગામ નગર પુર વિહરતો સંજમ પાલે સુદ. અ. ૧૪
- છડો ઢાલ પૂરી થઈ નિગ્ગઈનૃપની એહ,
હિવ ચ્યારે એકદા હુસ્યઈ સમયસુંદર કહે તેહ. અ. ૧૫

હૃદા.

ખિત પ્રતિષ્ઠ નામૈ નગર ચઉમુખ દેઉલ સુદ,

તે સમકાલ સમોસર્યા ચ્યારે પ્રત્યેક ખુદ

૧

(૧) માણસનું.

દૈવયોગેં ચ્યારે ચતુર ચ્યારે દ્વિસ ચહુંખાર,	
પૈઠા દેઉલ માહિ તે ખેઠા આસણુ સાર.	૨
પૂરવદ્વિસ કરકંડુ મુનિ દક્ષણુ હુમહ મહંત,	
પશ્ચિમદ્વિસ નમિરાજ રિષ ઉત્તર નિગ્ગાઇ સંત.	૩
મુઝ લાગે અસાતના આવે પૂઝ પ્રતક્ષ,	
સાધુ લગતિ કરિવા ભણી થયો ચતુરમુખ જક્ષ.	૪

ઢાળ ૭ મી.

માતાજી ધન તે નરનારી એહની દેશી.

કરકંડુને ખાલપણુથી ખાજ હુંતી અતિગાઠી,	
તિન કારણેં ખાજેં ખિણુવા તેહ સિલાકા કાઠીરે.	૧
ચ્યારે સાધુ મિલ્યા ચૌમુખમઇ ચતુર કરે ધર્મચર્યા,	
જક્ષ કરે કરનેડી સેવા સાધુની પૂજ અરચારે.	ચ્યા. ૨
ખાજ ખનીને તેહ સિલાકા વલિ રૂડીપરે રાખી;	
હુમહસાધુ દેખીને ખોલ્યા રહિ ન સકઉ સત ભાખીરે.	ચ્યા. ૩
રાજરિદ્ધ સગલી તે છોડી છોડી સગલી માયા,	
એક વાત અચુગતી કીધી લોલ સિલિસું લાયારે.	ચ્યા. ૪
આંખમાહે રજ કેમ સંમાવે અમૃતમૈ વિષ કેમ;	
તુઝ ઉતકિષ્ટા ચારિત માંહે એહ સિલાક તેમરે.	ચ્યા. ૫
હુમહ સિષ સુણી નમિરાજ હુમહ પ્રતે ઈમ ભાખે,	
રાજકાજ ચિંતા તું કરતા પિણુ હિવણુ કા દાખેરે.	ચ્યા. ૬

તવ ગંધાર મુનિસર યોલ્યો સુણુ નમિરાય મુનિંદ,
 સર્વ થોક છોડયા તે તો પિણુ એક ન છોડી નિંદારે. સ્થા. ૭
 મોક્ષભણી ઉડ્યો તું મુનિવર નિંદા તુઝ નહીં બુગતી,
 આપણી કરણી પાર ઉતરણી જે કરતા તે ભુગતારે. સ્થા. ૮
 કહે કરકંડૂ સુણુજ્યો મુનિવર અહિત થકી જેવારે,

હિતની વાત કહે તિણવારી દોષ નહીં નિરધારો રે. સ્થા. ૯
 સાચી વાત કહી કરકંડૂ સઘલે મુનિવર માની,
 ચારે સાધુ ભલા ચારિતીયા કોઈ નહીં અભિમાનીરે. સ્થા. ૧૦
 પ્રત્યેક બુદ્ધ તણી ધર્મ ચરચા સાતમી ઠાલ રસાલ,
 સમયસુંદર કહે સાધુતણા ગુણુહિવ હું કહીસ વિસાલરે. સ્થા. ૧૧

ઠાલ ૮ મી.

રાગ ગોડી.

વાડી ફૂલી આતિભલી મનભમરારે એ દેશી.

ચારે છત્રપતિ રાજવી ગુણુગિરવારે ચારે ચતુરસુજ્ઞન
 સાધુગુન ગરવારે.

ચારે સકલ કલા નિલા ગુ૦ ચારે અમૃતવાણિ. સા૦ ૧

ચારે સખ્યસુલકખણા ગુ૦ ચારે રૂપ નિધાન. સા૦

ચારે લીલા લાડલા ગુ૦ ચારે પુરૂષ પ્રધાન. સા૦ ૨

(૧) કહે તિણુ નેકા.

મહોદધિ મોં ૭] ચાર પ્રત્યેક યુદ્ધ ચોપાઠ. ૧૪૫

ચારે ન્યાય નિપુણ લલા ગું	ચારે મોટા ભૂપ.	સાં
ચારે ચિર પાલી પ્રજા ગું	ચારે ઈંદ્ર સરૂપ.	સાં ૩
ચારે ચાર કારણ થકી ગું	ચારે પ્રત્યેકયુદ્ધિ,	સાં
ચારે રાજ રમણી તણ ગું	ચારઈ લઈ વૃત સુદ્ધ.	સાં ૪
ચારે જાતી સમરણા ગું	ચારે સાધુને વેસ.	સાં
ચારે એકાકી રહે ગું	વિચરે દેસ પ્રદેશ.	સાં ૫
ચારે પંચ મહાવ્રતી ગું	ચારે પરમ દ્યાલ.	સાં
ચારે સુમતિ ગુપતિ દારા ગું	બ્રહ્મચર્ય વૃતપાલ.	સાં ૬
ચારે સીલંગરથ ધરા ગું	ચારે નિર્મલ ગાત્ર.	સાં
ચારે ઉતકૃષ્ટી કીયા કરે ગું	ચારે ચારિત્ર પાત્ર.	સાં ૭
ચારે સર્વ માયા તણ ગું	ચારે હૂવા નિર્ઐથ.	સાં
ચારે મહ મચ્છર તજ્યા ગું	ચારે સાધુને પંથ.	સાં ૮
ચારે ઈંદ્રી વસ કીયા ગું	ચારે જીત્યો લોલ.	સાં
ચારે ચંચલ મન દમ્યો ગું	ચારે છાંડી સોલ.	સાં ૯
ચારે ગુરૂ કરે ગોચરી ગું	સુજતો દ્યૈ આહાર.	સાં
ચારે રસના રસ તજ્યા ગું	દેહ દીયે આધાર.	સાં ૧૦
ચારે કરે આતાપના ગું	ચારે કરે કાઉસગ્ગ.	સાં
ચારે સીત તાવડ સહે ગું	ચારે સહે ઉવસગ્ગ.	સાં ૧૧
ચારે ચારિત ખપ કરે ગું	ચારે નિર્મલ જ્ઞાન.	સાં
ચારે તપ જપ આગલા ગું	ચારે ચિત્તધરે ધ્યાન.	સાં ૧૨

(૧) ધર.

- વ્યારે સાધુ ક્ષમા ધરા ગું વ્યારે સમુદ્ર ગંભીર. સાં ૧૦
 વ્યારે ગુણ મણિ શૈલણા ગું વ્યારે સુર ગીરધીર. સાં ૧૩
 વ્યારે તેજ સુરજ સમા ગું વ્યારે સીતલ ચંદ. સાં
 વ્યારે વૃષભ ધુરંધરા ગું વ્યારે મોટા મુણિંદ. સાં ૧૪
 વ્યારે સંખ નિરંજણા ગું વ્યારે ગજ સોડીર. સાં
 વ્યારે ગગન નિરાશ્રિયા ગું વ્યારે ચરમ શરીર. સાં ૧૫
 વ્યારે વાયુ તણી પરે ગું અપ્રતિબંધ વિહાર. સાં
 વ્યારે સાયર જલ જિસા ગું સુદ્ધ હૃદય સુવિચાર. સાં ૧૬
 વ્યારે પંકજ ફલ જિસા ગું નિરૂપ લે પનિસનેહ. સાં
 વ્યારે કૂરમતીણી પરે ગું ગુતિંદીય ગુણ ગોહ. સાં ૧૭
 વ્યારે ખડગ વપાણુજ્યું ગું એક જાતિસુ વિસ્ત. સાં
 વ્યારે ભારંડ પંખિજ્યું ગું અપ્રમત્ત ઇક ચિત્ત. સાં ૧૮
 વ્યારે સીંહતણી પરે ગું દીસંતા દુરધસ્ય. સાં
 વ્યારે વિહગ તણી પરે ગું વિપ્ર મુકત વર યક્ષ. સાં ૧૯
 ધમ અનંત ગુણ સાધના ગું મધ કેતા કહિવાય. સાં
 સહસ્રજીવ સુર ગુરુસ્તવે ગું તઉ પિણુ પૂર્ણ ન થાય. સાં ૨૦
 મૈ કેતા એક એહ કહિયા ગું સાધુતણા ગુણ સાર. સાં
 વચન વિલાસ સફલ કીયો ગું સફલ કીયો અવિતાર. સાં ૨૧
 ધન્ય માતાજિણે જનમીયાગું ધન્ય પિતા કુલ વંશ સાં
 ધન્ય ધન્ય કરણી સાધુની ગું ઇંદ્ર કરે પરસંસ. સાં ૨૨
 વ્યારે કેવલ પામીયા ગું વ્યારે પહુતા સિદ્ધ. સાં
 વ્યારે અજરામર થયા ગું લાગી અવિચલ રિદ્ધ. સાં ૨૩

મહોદધિ મૌં ૭] ચાર પ્રત્યેક બુધ્ધ ચોપાધ. ૧૪૭

ચારે એક સમયે ચવ્યા ગું જનમ થયો તિમ જાણુ. સાં
 એક સમય દીક્ષા ગ્રહી ગું તિમ કેવલિ નિરધાર. સાં ૨૪
 ઢાલ સુણુતા આઠમી ગું તુટે કર્મની કોડિ. સાં
 ચરણુ નમૈ ચિહુ સાધના ગું સમયસુંદર કર્ણોડિ સાં ૨૫

ઢાલ ૯ મી.

રાગ ધન્યાસિરી.

રૂપણ પ્રણુ પૂણ્યે એ દેરી.

~~કરકં કુમ~~ નમી એ નિગ્ઘઈ નામ પ્રસિદ્ધ સાધુ મુનિ ગાઘ્યેએ,
 ચિહુ ખંડે ~~ચુવ્યાએ~~ ચારે પ્રત્યેક બુધ્ધ મહામુનિ ગાઘ્યેએ.

ગતા પરમાનંદ મુકતિ સુખ પામીએએ. ૧

ચારે ચઉગતિ દુઃખ હરધએ તારણુ તરણુ સમત્ય. મં ૦

નામ જપંતા જેહતોએ જનમ હોવે મુકયત્ય. મં ૦ ૨

સોલસઘ પૈસઠમૈ એ જેઠ પુનમ દિન સાર. મં ૦

ચૌથઉ ખંડ પૂરા થયો એ આગરા નગર મઝાર. મં ૦ ૩

વિમલનાથ સુપરાઉલૈએ સાનિધ કુસલસૂરીંદ. મં ૦

ચારે ખંડ પૂરા થયા એ પાર્યો પરમાણુંદ. મં ૦ ૪

દેસ પરદેસી દીપતાએ નાગડ ગોત્ર શ્રુંગાર. મં ૦

શ્રીસંઘભાર ધુરંધરાએ ઉદ્યવંત પરિવાર. મં ૦ ૫

(૧) નાણુ. (૨) બાસઠ.

સૂર સાહ ગુણે' લલાચે સંઘનાયક સુવિચાર.	મ૦
તેહતણે આગ્રહ કરીએ કીધો ગ્રંથ અપાર.	મ૦ ૬
શ્રી ખરતરગચ્છ રાજીએ યુગપ્રધાન જિનચંદ.	મ૦
શ્રીજિનસિંહસૂરિસરૂએ ચિર પ્રતપઓ રવિચંદ.	મ૦ ૭
પ્રથમ શિષ્ય શ્રીપૂર્ણા એ સકલચંદ મુણિંદ.	મ૦
તાસુ સીસ વાચક લણે એ સમયસુંદર આનંદ.	મ૦ ૮
ચાર પ્રત્યેક યુદ્ધના એ એહ ચારેહી ખંડ.	મ૦
ચાર ખંડ વિસ્તર્યો એ જ્યાં રવિતેજ અખંડ.	મ૦ ૯
સાંભલતાં સુખ સંપદાએ લણતા અધિક ઉલ્લાસ	મ૦
દિન દિન સંઘ ઉદય ઘણાએ આનંદ લીલ વિલાસ.	મ૦ ૧૦

ઇતિ નિગમઠ પ્રત્યેકપુદ્ધિ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણ.

ઇતિ શ્રીપ્રત્યેક યુદ્ધિયાકી ચૌપઇ સંપૂર્ણ.

સંવત્ ૧૮૯૯ શ્રાવણ શુદ્ધિ ૧૦ શનિવાસરે.

(૧) સંઘ. (૨) જિહાં.

